ISBN: 978-9928-214-97-3

Conference proceedings

ICES IV - 2017

FOURTH INTERNATIONAL CONFERENCE ON:
"EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES- CHALLENGES TOWARDS THE FUTURE" 2017

16 December, 2017

Bialystok

Organized by

International Institute for Private- Commercial- and Competition Law(IIPCCL)

in Partnership with

University of Białystok (Poland), Institut za naučna istraživanja (Montenegro), Institute of History and Political Science of the University of Białystok (Poland), Tirana Business University (Albania), University College Pjeter Budi of Pristina, (Kosovo)

Book of Proceedings

Fourth International Conference on: "Education and Social Sciences- Challenges towards the Future" 2017

(ICES IV- 2017)

16 December 2017

Organized by

International Institute for Private- Commercial- and Competition Law(IIPCCL)

in Partnership with

University of Białystok (Poland), Institut za naučna istraživanja (Montenegro), Institute of History and Political Science of the University of Białystok (Poland), Tirana Business University (Albania), University College Pjeter Budi of Pristina, (Kosovo)

Edited by: Dr. Lena Hoffman
Prof. Endri Papajorgji

© All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without either the prior written emission of the publisher. Applications for the copyright holder s written permission to reproduce any part of this publication should be addressed to the publishers.

Fourth International Conference on: "Education and Social Sciences- Challenges towards the Future" 2017

(ICES IV- 2017)

Editor: Lena Hoffman
Endri Papajorgji

Bialystok - Poland

ISBN: 978-9928-214-97-3

Disclaimer

Every reasonable effort has been made to ensure that the material in this book is true, correct, complete, and appropriate at the time of writing. Nevertheless the publishers, the editors and the authors do not accept responsibility for any omission or error, or any injury, damage, loss or financial consequences arising from the use of the book. The views expressed by contributors do not necessarily reflect those of University of Bialystok (Poland), International Institute for Private, Commercial and Competition law, Institut za naučna istraživanja (Montenegro), Tirana Business University (Albania) and University College Pjeter Budi of Pristina, (Kosovo).

International Scientific Committee

(ICES IV-2017)

Prof. Dr. Jürgen Wolfbauer, *Montanuniversitaet Leoben (Austria)*

Prof. Dr. John Rowley Gillingham, *University of Missouri (USA)*

Prof. Dr. Lindita Milo (Lati)*, University of Tirana (Albania)*

Dr. Hans-Achim Roll, *Rechtsanwalt (Germany)*

Prof. ass. Dr. Evis Kushi, *University of Elbasan (Albania)*

Prof. Dr. Horst-Dieter Westerhoff, *Universität Duisburg-Essen (Germany)*

Prof. Dr. Francesco Scalera, *Università degli studi di Bari Aldo Moro (Italy)*

Prof. Dr. Lavdosh Zaho, *Tirana Business University (Albania)*

Prof. Dr. Thomas Schildbach, *Universität Passau (Germany)*

Prof. Dr. Lisen Bashkurti, *Director of the Albanian Diplomatic Academy (Albania)*

Dr. Angelika Kofler, *Europäisches Forum Alpbach (Austria)*

Prof. Em. Johannes Bronkhorst, *University of Lausanne (Switzerland)*

Prof. ass. Dr. PhD (Uni Graz) Endri Papajorgji, *Tirana Business University (Albania)*

Prof. Dr. Joseph Mifsud, *University of East Anglia, London, (UK)*

Prof. Dr. Nabil Ayad, *University of East Anglia, London, (UK)*

Dr. Mladen Andrlic, *Director of the Diplomatic Academy (Croatia)*

Dr. PhD (Staffordshire) Entela Shehaj, *Tirana Business University (Albania)*

Prof. Em. Winfried Mueller, *University of Klagenfurt (Austria)*

Prof. Dr. Juliana Latifi, *Tirana Business University (Albania)*

Prof. Em. Hans Albert, *University of Mannheim (Germany)*

Prof. Dr. Ilia Kristo, *University of Tirana (Albania)*

Prof. Dr. Bektash Mema, *University of Gjirokastra (Albania)*

Prof. ass. Dr. Makbule Çeço, *Tirana Business University (Albania)*

Prof. Dr. Fabrizio Baldassarre, *Università degli studi di Bari Aldo Moro (Italy)*

Prof. Em. Johann Götschl, *University of Graz (Austria)*

Prof. Dr. Rajmonda Duka*, University of Tirana (Albania)*

Prof. Em. Robert Müller, *University of Salzburg (Austria)*

Prof. Dr. Mimoza Karagjozi Kore*, University of Tirana (Albania)*

Prof. Dr. Malyadri Pacha*, Osmania University (India)*

TABLE OF CONTENTS

The impact and the importance of social and emotional learning on the teaching process **9**
Denada Çipi

Organizational culture performance and education progress in Albania **16**
Alba Robert Dumi
Florid Dumi
Majlinda Nako
Miglena Sofroni

Problematikat sociale në arkitekturë **23**
Silvana Sukaj
Mirva Gega
Fatjon Saliu

Legal Issues of Cross-border Consumer Contracts and Auditing: a Comparative Study **29**
Hava Mucollari
Shejla Dumi
Arlind Mucollari

Kompozitat në prozën e Petro Markos **37**
Arleta Bedini

Përcaktimi i Përqëndrimit të Mërkurit në Dhera me anë të Metodës së Spektrometrisë së Absorbimit Atomik me Avuj të Ftohtë (CVAAS) **44**
Astrit Denaj
Dritan Spahiu
Fatjon Musli

The reborn country in 1920, the membership in the League of Nations and the challenges for the EU membership today **50**
Rozeta Ivanova

"Gjenerali i ushtrise se vdekur", Ismail Kadare **59**
Elona Aliaj

Ceremoniali i dasmës myzeqare para çlirimit **65**
Enida Bashalliu
Amarda Muskaj
Sonila Ferko
Majlinda Rina

Perfectionism, body image and disordered eating behavior..... 70
Semiramida Manaj

E drejta e heshtjes si një parim themelor në proçesin penal..... 78
Lola Shehu

Shkodra nga Pavarësia deri në Kongresin e Lushnjes (1912-1920)..... 87
Marsel Nilaj

Rishikimi i procedurës penale në funksion të mbrojtjës së lirive dhe të drejtave të njeriut..... 104
Shaban Sulejmani
Rahim Jashari
Salim Sulejmani

Interpersonal communication skills that enhance organizational commitment professional and social cultural education in Albanian schools..... 108
Yllka Beci

Domestic Violence according to Kosovo Legislation..... 118
Nehat Idrizi

Corporate social responsibility in the Albanian banking industry..... 127
Gazmend Nure

Developing leaders throughout your organization, who can meet today's most critical business challenges 134
Thodhori Dupi
Anisa Karagjozi
Erald Azizolli

Mësimdhënia me në qëndër nxënësin..... 147
Valentina Kapllani

Problems of exercising "possession" by a third person, that leads to the acquisition of real rights by adverse possession The solutions offered by Albanian legislation compared to the Italian ..... 155 one
Silvana Dode

On education and social sciences 166
Mirgeta Gishto

Remittances and role of their in combating poverty..... 171
Case study, Kosovo
Arbenita Bllaca
Luljeta Shaqiri

Denduria e përdorimit të formave të pashtjelluara të foljes në gjermanisht dhe në shqip..... 176
Brunilda Vërçani

Zgjedhjet e para parlamentare, Prill 1921..... 183
Rosilda Zeneli

Valenca e emrave..... 191
Elsa Haxhihyseni

The impact of the internet on academic results and how it is perceived by students..... 197
Roland Sahatcija
Ariel Ora
Anxhela Ferhataj

Students' Perception on the Effectiveness of Teaching Methods..... 208
Ariel Ora
Roland Sahatcija
Anxhela Ferhataj

The study of teaching methods from the student's point of view..... 226
Anxhela Ferhataj
Roland Sahatcija
Ariel Ora

A study on internet dependence and its impact on academic performance. 237
Anxhela Ferhataj
Roland Sahatcija
Ariel Ora

E-commerce strategies of Albanian company's online presence. Case study: Online group buying businesses..... 248
Jonida Kellezi (Çako)
Avis Andoni

A colored paper project of Albanian children's thesaurus The Albanian heritage..... 260
Nikoleta Kalldrëmxhi

Metoda, teknika dhe strategji të ndryshme në leximin e teksteve letrarë në gjuhën angleze 268
Zamira Boboli
Arben Gaba

A semantic comparison between idioms containing colour words in English and Albanian....276
Arben Gaba
Aleksander Boboli

Mbështetja për grupet vulnerabël nga Shërbimi Social Shtetëror Elbasan 283
Marsida Haxhiu
Matilda Kaleshi

Shpenzimet monetare në fushata elektorale 290
Sadik Haxhiu

The importance of parties in civil procedural process 300
Ina Balukja

Kategoria gramatikore e numrit te emrat dhe veçori të përgjithshme të përdorimit të saj në gramatikën e teksteve shkollore të shqipes....307
Gladiola Durmishi (Elezi)

Teknologjia e edukimit dhe përmirësimi që bën ajo në mësimdhënie dhe mësimnxënie 318
Orjeta Prifti

The importance of change management and creativity in the industry of advertising....327
Halit Karaxha
Berim Ramosaj

The influence of managerial staff assessment on the organization of distribution channels in kosovar businesses....333
Hidajet Karaxha
Berim Ramosaj

Rolet e liderit të shkollës: prespektiva e liderit shkollor....341
Silvana Kasa

The influence of electronic distribution channels on the reduction of the cost and delivery time in Kosovo businesses....349
Hidajet Karaxha
Ilia Kristo

Impact of promotional mix in decision to buy consumer.....357
Halit Karaxha
Arjan Abazi

Ndikimi i te Drejtes Nderkombetare ne ligjin kombetar.....363
Evelina Bach Jensen (Çela)

Afati i arsyeshëm në procesin civil dhe administrativ në kuptim të KEDNJ-së dhe mjeti efektiv i brendshëm në Republikën e Shqipërisë 369
Ledina Mandija

The impact and the importance of social and emotional learning on the teaching process

MSc. Denada Çipi
Lecturer, "Aleksander Xhuvani" University

Abstract

Education, generally speaking, is a wide field and one of the most important phases part of every society. The educative environments despite the fact on how daily and ordinary they might look and seem, they carry in their midst different problems and issues which in different points of view can be solved and regarded differently, and onto these bases, to them there are given specific solutions that can have and influence on somebody's life, student's life and character. However, these solutions can have quite a definite path towards a way of success or can project all the contrary of this last point and the one that really suffers this situation is a specific individual and the society where s/he is being educated.

For this reason it is needed that the definitions of the priorities in the wide field of the education process should take a special importance and based on this, there should be exercised the work and the efforts which our society is so much in need of. This study gives ideas and within it there are made efforts to analise the problematic issues, multidimensional ones which our educational system is facing especially these decades, problems whose roots are defined specifically in the relationship "professor-student" and vice-versa.

I would like to emphasyze here that this relationship and this collaboration is still in a transitive phase through the conservatorism, authoritarism and democracy. This study aims to identify the differences in the actual level in the relationship between students and professors in the following dimensions:

-the collaboration and the communication in the academic achievements

-the frequency of the students in being part of their lectures

The Methodology used in this study is a mixed one and an accomplishment between the quantitative and qualitative method.

The progress of this study includes a few steps:

a)Knowing, finding, studying and scheduling the literature.

b) Using different questionaires.

c) Collaborating with different universities in different cities for getting to know better the problems and the issues under these circumstances.

This practise is done in the "University of Tirana" in Tirana, "Aleksander Xhuvani" University, in the city of Elbasan and "European Univeristy" in Tirana.

d) Collecting and analysing data.

The findings part of this study claim and prove why the "role" and the key ingridient of the "**Motivation**" term continues to move forward and to be found as an essential part of the teaching and learning process.

Motivation in itself is a term quite linked with the spiritual state that hides within us and that a specific word, movement or interesting state can "wake it up". Based on this, it is quite easy for me to put it in the framework of **Social Emotional Learning (SEL)**, which in itself is by definition a process for learning life skills, including how to deal

with oneself, others and relationships, and work in an effective manner. Although there are many great SEL programs, SEL can also be incorporated into each lesson as a way of teaching for students to really understand how to action the skills in a variety of situations and form positive habits.
All students start school with some level of social and emotional skills and all will develop their social and emotional skills at a different rate. Parents and teachers are both responsible for teaching students life skills and certainly much of what they learn will be by watching our actions.[1]This specification is even allowed from the spaces that the Albanian legislation creates in order to offer more and more services for students, generally speaking, but overall to ensure somehow the help and the needed support for all the students in a way that they can feel that the society is quite willing to help and endure them so as they can easily continue their studies and be successful in the way and in the education field they have chosen.
Into these circumstances, the professors should and they have to have proper and good relationships with their students as far as the educational system is concerned, of course by maintaining a very professional attitude towards them but at the same time by motivating them according to the **SOCIAL AND EMOTIONAL LEARNING** in the **TEACHING PROCESS.**
There are actually five important steps that are considered quite important as being part of the social and emotional learning part of the teaching process:

1**. Mindfulness**

Mindfulness is: paying attention, in a particular way, on purpose, in the present moment, non- judgmentally.
We are hearing more and more about the benefits of mindfulness for children – increased attention leads to better performance academically and increased emotional and social intelligence. Children are better able to learn, to nurture themselves, and to be aware of their emotional needs.
Mindfulness practices helps students pay attention to their breath, body, thoughts, feelings and the world around them. When they can observe their thoughts and feelings they have the freedom to choose how they will speak and act. And this can lead to a happier, more harmonious classroom.
There are many mindfulness activities on the Internet or via apps today – why not start each lesson with a different mindfulness activity.

2. Challenge Thinking – thoughts influence feelings

Research shows that students who are more resilient are more academically successful. Resilient students bounce back quicker, they are mindful of their thinking, understand their beliefs and importantly are able to challenge their beliefs and thoughts to create more positive outcomes.
This is an important concept because we may not always be able to influence what happens to us but we do have a powerful influence in how we interpret what happens to us and how we deal with it. Many students are unaware that their thoughts play a large role in influencing how they feel.
No matter what happens to you, nobody can take this away from you and it is an

[1] https://www.teachthought.com/pedagogy/5-strategies-for-incorporating-social-emotional-learning-into-your-classroom/

empowering lesson to teach when ever you hear a student express frustration, anger and other negative emotions – listen for the emotion, catch the moment and help your student challenge their thinking.

3. Persistence & Determination

A really important aspect of wellbeing and SEL is the ability to accomplish things in life. Many students naturally strive to better themselves in some way, whether they are seeking to master a skill, achieve a valuable goal, or win in some competitive event. Other students need some coaching in this area. Teaching students each and every lesson that to accomplish things takes effort, patience and perseverance is really important. Praise for effort is critical in this area of SEL.

Each student will need to be encouraged to set stretch goals during lessons to feel a sense of accomplishment. By being mindful, and challenging negative thoughts students can be encouraged to dig deep to find the determination to succeed.

4. Empathy – listen to be surprised

Part of SEL is an understanding of the importance of positive relationships. To have these relationships we need to have empathy. Teachers have a wonderful ability to model empathy.

Encourage students to listen to others, ask them to listen to be surprised and try to understand how other students might be feeling.

What opportunities do you have each class to find ways for students to help each other and learn something new about other people's ideas?

Use the opportunity in class to teach students to ask questions framed to encourage response not encourage defensiveness.

For example when John says "Sam, why can't you just follow the instructions"– encourage John to re-frame his question for a better understanding of what Sam is seeking "Sam, can we work through these instruction together to ensure they make sense?

5. Gratitude

Once again research is showing us that a really important aspect of well-being is gratitude. This research indicates those who regularly express gratitude have more energy and enthusiasm, less stress and better physical wellbeing. There are some very simple ways to increase your experience and expression of gratitude; however, this may require that we train ourselves to think differently. For students this can be done by incorporating some simple exercises into each lesson.

At the end of each class ask students to reflect on the class using these three questions:

– What aspects of this class did you enjoy today?

– Who did you enjoy working with today?

– What areas of this topic would you like to learn more about?

Most importantly above all have fun each and every class – learning should be fun and play is a really important part of SEL![2]

Key words: need, students, social and emotional learning (SEL), services, lecturing, motivation, assessment, study, support, innovation.

[2] https://www.teachthought.com/pedagogy/5-strategies-for-incorporating-social-emotional-learning-into-your-classroom/

Introduction

First of all, we should bear in mind that Albania, as a country has suffered in its shoulders a heavy structure of a dictatorship on a long, isolating and rough communism time. The last one actually has had a great influence in the psychology of the human beings, in their character and even in the ideology and in their way of thinking, of doing things, in their freedom process of speech up to the system of their education. It is of great importance to highlight the fact that Albania still suffers the influence, maybe not on the bases of a great percentage, of those years or of that system. Thus, having and finding difficulties in using the latest technology and more modern methods in teaching starting here from the evaluation system, the curricula systems, from the viewpoints of the specified needs to be closer to the efficient methods and techniques and leaving behind the traditional methodology in teaching and learning.

By continuing into this analitical sphere, I would like to emphasyze the fact that the history of the latest years in the system of the Albanian education has shown that it is still in a transitive way and in a development phase and as any other field which is under such an ingluence, it requires each day more efforts, persistence in order to achieve a suitable educative system after a past where the years and the system of those years has done its job.

It is exactly the post-communism period that itself started to ask for a further step towards by making it possible to leave behind the old ideology and by trying to achieve a stability in a political and economical unstable context for the national and international context.

An important fact needs to be emphasyzed during those years. During the early 90s a difficult, Albania was overcoming a transitory phase ideologically for letting the doors open to another different process, that of a democratic state and that was not really touched and known before by us. For this reason, as a start, not only was in question the ability of a state to govern, but even its ability in managing other living spheres where most of the decisions concerning even the ones in the statal organisative structures were almost tried to be taken and done differently for the first time and as a consequence it is just now that we can see a little bit of light at the end of the tunner in an spotimistic way which is starting bit by bit to relive with the hope that the education system will be the basis of a student for a more successful life and career.

The system of education today feels as it has made several steps forward and they are not just of a great contribution or decisive for the overall development of the process itself but a great development for the whole country. Despite the fact, there exists and there is a gap that needs to be filling not just superficially but in a way that can offer to the students, except for the teaching and learning theory even the valuable practice, of course, a more modern one.

It is exactly this deep gap between the theory and the democratic practise which needs to descend with quick steps in a format and in the easiest manner possible for the most modern ways and techniques possible. This can be achieved by embrassing the easiest well-managing methods in our system of education in its daily time in order to establish a qualitative collaboration thus by setting up an environment

that the student love, where they feel comfortable in and by making them feeling motivated and important in the branch they are studying.
BUT....WHY SO??
HERE ARE SOME ANSWERS TO THIS...!!
BECAUSE..:
-Motivation directs behaviour toward particular goals.
-Motivation leads to increased effort and energy.
-Motivation increases initiation of and persistence in activities.
-Motivation affects cognitive processes.
-Motivation determines which consequences are reinforcing and punishing.
-Motivation often enhances performances.
If we start an analyses of these points we mentioned above, on the first place it seems as if it is a chain and if we take off one of its parts, it will fall apart. This is the same with a student if this term "motivation" is not part of the lesson. S/he will fall apart and as a consequence s/he will not progress and we might consider ourselves not successfull in what we do and teach. That is why the social emotional learning is important as part of the teaching process and considered as such, I structured it as part of this study which aims to:

1. Establish the power of the relationship and the influence that exists between a teacher/professor and a student and vice-versa.
2. To determine the influence that has the democratic relationship the teacher/ professor-student in the psychological development of the student.
3. To determine the influence that has the collaboration of a student in the class environment.
4. Regulating the relationship that existst between students and coordinating their teamwork.

The objektives of the study:

- Identifying and getting to know the factors that influence in the education system that the students nowdays are part of
- Identifying the role and the relationship between the professors and the students
- Knowing the social impact of the student and his/her psychology
- Identifying and measuring the relationship in preventing different problems that may arise in the class environment even when debating or discussing about a certain topic
- Measuring and coordinating the work between the students among each-other and when needed even their work with the professor

Research Questions and the hypothesis of the study

- Which are the reasons of a non so frequent state in universities?
- Do we have a democratic relationship between a student and a professor?
- Which is the relationship that exists between the academic achievements and the motivation process as part of the social emotional learning (in two dimensions: communication and collaboration?
- Is there a coordination between the professors with each-other and with their students at the same time?

Methoodology

The samples and the instruments of the study

For the realisation of the study it is used the mixed method.

Along the whole research there are used questionaires, intervies for this study case. Part of this study were the students of different universities such as the "Aleksander Xhuvani" University in Elbasan, "University of Tirana", "European University" in Tirana and the selection of the samples was done randomly. For the realisation of this study there were spread 100 questionaires in all the upwards respective Universitites in both cities, in Tirana and in Elbasan.

The results of this study

What should you change in your professor's attitude?	1st Year 20 students	2 Year 19 students	3rd Year 30 students
a. Professional Ethics	8%	16%	13%
b. Academic Professionalism	2%	10%	6%
c. Teaching Method	70%	42%	65%
d. All	8%	16%	10%
e. No response	12%	16%	6%

The studies with a sociological and psychological character have shown that there are important steps to have a successful social emotional learning impact on the process of teaching as it is one of the most important factors that leads towards advanced teaching methods that actually to the student's opinion is the factor that should professor change. According to the students, the lack of the teaching methods influences negatively in them.

So, the three steps to build a presentable and attractive teaching method that can lead to a social emotional learning between students and professors are:

1. Motivation. A good professor should be able to motivate his/her classroom environment as it is the bases towards a successful relationship between a student and a professor and another successful bases between the collaboration among the students themselves. In this way they will feel secure and altogether motivation and security prepare the path for a strong relationship towards success.
2. Building a comfortable environment makes it possible for the student to express himself/herself freely and in this way s/he will gain more self-confidence will more and more motivated in the class.
3. Listening and giving arguments

Both parties should learn to listen and to firstly respond to what they are listening to and then to give arguments by admitting to express their feelings, respecting each-other and accepting to exercise for this purpose through a fair well-understanding, a logical and a democratic reasoning.

The realisation of such an active and vivid collaboration requests even an exchange of frequent information between students and professors in order for the professor to create a better idea about the capacity and the ability of each student. This, of course influences in a fair and trasparent judegement.

Conclusions

The Role of the Professor in the Social Emotional Learning Environmet is quite effective as it aims to support and to endure students achieve thier goals, improve their critical thinking and getting prepared for what thye will face in tomorrow's future. The role of a professor serves as well to create a warm and smooth environment in the learning process as an essential part for creating programes which contribute to help young people succeed in their academic, personal and social lives.
In addition to this, the role of a well-prepared and trained professor trains his/her students in problem-solving solutions.
Its role is of a great importance as it is the base and a strong one for students facing challenges and for them growing academically by encouriging them as well as by consulting them while selecting exemplary programs that actually help them to incoorporate all the key elements for and towards success.

Bibliography

-Adler, Alfred (2005) Psikologjia individuale në Shkolle dhe Psikologjia e Edukimit, "Kristalina-KH", Tirane.
-Kambo, Enriketa (2005) Arsimi në Shqipëri (1945-1960), "Mesonjetorja", Tirane.
http://www.arsimi.al/arsimi-ne-kendveshtrimin-e-reformave/
Pr.Dr.Shezai Rrokaj/ http://gazeta-shqip.com/lajme/2013/07/10/reforma-ne-arsim-jetike-per-sot-e-te-ardhmen/

Organizational culture performance and education progress in Albania

Prof Dr Alba Robert Dumi
Director of Graduaterd School" Ismail Qemali" Vlora University, Albania
"Ismail Qemali" Vlora University,Albania

Florid Dumi
Lyon University, Franca

Majlinda Nako
University of Gjirokastra , Albania

Miglena Sofroni
University of Gjirokastra , Albania

Abstract

This paper examines organization culture and employee career progression in public enterprise. Organization culture affects the performance and productivity of organizations in a tremendous way. The objective of the paper is to identify the relationship between culture of an organization and career progression. The Paper employed exploratory and qualitative research method. Data was sourced through the review of extant literature on the area of study. The study discovered base on the literature reviewed that organization culture has a relationship with employee career progression because career development initiatives are employee driven and also supported by the culture of an organization. The paper recommends that since management is familiar with the organization changing performance, therefore management should adequately support career development in order for employees to give their best so that the organization can realize its objectives.
This article presents a summary of the E-Learning is gaining significant interest in distance education, including reforming political, social and economic developing in Albanian government reforms and other. It also get a special importance in terms of exchanges of experiences between different institutions within and outside the country. Despite the distance people already have the opportunity to learn from others, or used in any other time and place that they are. These advantages are powered by technological developments, developments that require a generation as qualified to be adopted in time with the rapid technologic evolutions. The advantages of using e-learning are related to the degree of qualification of the generation which lives in an era of rapid technological change.
Albania's decentralization laws have begun to yield local governments that function independently of the central government, but authority remains overwhelmingly concentrated in the central government, while local service coverage is still spotty and weak. USAID seeks to consolidate decentralization by helping cities design sustainable management plans that yield higher quality services and by helping policymakers at all levels harmonize decentralization laws and regulations.

Keywords: Educational activities, Albanian cultural reforms, Public changes, Local government role.
JEL Classification: M1 M14 M38 M48 M M49

Introduction

a. The influences of E-learning in new methodology organization

The emergence of new forms of cross-border education and the establishment of capacity building approaches towards this type of provision are a recent phenomenon. Consequently, little empirical data exist to evaluate its effectiveness as an economic development tool. However, considering the growing scale of cross-border education, it seems appropriate to examine the impact of these activities in a capacity development context based on available indicators and the theoretical perspectives vis-à-vis this approach to development.

2. Tertiary education has become increasingly international in the past decade as more and more students choose to study abroad, in foreign educational programmed in their home country, or simply use the Internet to take courses offered by institutions in other countries. Students going abroad to study have traditionally constituted the most common form of cross-border higher education. In the last decade, however, new types of cross-border post-secondary education have emerged. Cross-border education does not only include international student mobility, but also the mobility of educational programmed and institutions across borders.

3. Cross-border tertiary education refers to situations where students, teachers, programmers, institutions/providers or course materials cross national borders. It can take several forms, such as students (and teachers) travelling to study (teach) in foreign countries, educational institutions partnering with foreign institutions to offer joint educational programmers or degrees, educational institutions operating abroad, and educational courses being supplied across borders through e-learning or distance learning (*Knight, 2003, 2005; OECD, 2004a).*

All forms of cross-border education are currently delivered under a variety of contractual arrangements: development aid, not-for-profit partnerships, and, increasingly, trade

(OECD, 2004a). Technical assistance is provided throughout the country to increase the fiscal autonomy and administrative capacity of local governments. With regional offices in four Albanian cities, USAID and its partners can work directly with local governments through targeted training and technical assistance aimed at improving local service delivery based on priorities and budgets developed in response to local preferences. The project focuses on improvement of such essential services as water and wastewater facilities, garbage collection and disposal, street cleaning, educational facilities and roads. It also seeks to reduce corruption and increase opportunities for citizen participation in local governance.

b. SWOT Analysis and its concept, general steps and strategic projects

We identify the opportunities and threats, strengths and weaknesses, and their impact on the choice of strategic alternatives are summarized SWOT analysis below. *1. The strategic alternatives*. In the SWOT analysis by powers, weaknesses, opportunities and threats for the study of internal and external context were identified four strategies are: 1.Strategy of market entry and growth • Strategy strategic alliances • Strategy of the outsourcing of some services.• Strategy and alliances of "outsourcing" of some services.

Albania has taken steps towards bringing its legislation into line with the EU standards by approving a new public procurement law. The new law takes into account the principles of non-discrimination and equal treatment, transparency,

and legal protection of interests of bidders on public contracts. Direct tendering has been abolished except in cases of extreme urgency and for the purchase of electricity, and criteria to identify abnormally low bids have been introduced. The new e-procurement regulations approved by the GOA in October 2007-2009 paved the way to the e-procurement system implementation at the central and local government level.

This study aims to examine perceptions of politics among public sector employees as a possible mediator between the supervisor's leadership style and formal and informal aspects of employees' performance (Organizational Citizenship Behavior – OCB).In this paper we are trying to analyze the role of leaders in Albanian conditions. We are focus in three elements: Productivity, Adaptively of the leader roles, infectivity on job time. These three elements are analyzed with indicators like that: Performance in job descriptions and monitory of leader's styles, organizational climates and innovative behavior.

1.1 Literature and Review

Every organization, whether a public enterprise or organizations in the private sector, is affected by its culture and every organization has a culture. It has been shown by several researchers such as Ogbor (2003), Schein (2004) and Alvesson (2003) that the performance of an organization should be explained against the backdrop of its culture. More recently, studies have shown how organizational performance could be traced to its culture. However, the relationship between organizational culture and career progression in the public enterprise has not been given attention.

The Public Procurement Advocate was established as an independent institution reporting to parliament. However, it has no particular executive powers and its functions duplicate the monitoring tasks of the PPA (C. S George) Decisions on appeals are taken by the same unit of the PPA that is responsible for interpreting the law and giving advice to contracting authorities. Current procedures for handling complaints still do not meet recognized international standards. Overall, the improvements in the public procurement legislation are advancing while the proper enforcement of the law is still a work in progress. (Hardt 2009; Rieker 2009)

Most banks today offer unsecured lines of credit targeted to small business owners. If yours is an established company, you may be able to apply for a credit line amount of between $10,000 and $50,000 by completing a simple one-page application, with no business financial statements or tax returns required.

Institutionally, the successful implementation of the Northern Dimension Countries relies on using flexible coordination mechanisms. Within the EU, the Northern Dimension is part of the Union's external relations but cuts across all its three pillars: the funding instruments stem from the first pillar of the single market, the objectives come at least partly from the second pillar of external relations and some of the problems relate to the third pillar of justice and home affairs, including management of border regimes. (C. S George)

Because culture is negotiated, it can be changed. Members of an organization try to change the direction, the work environment, the way work is performed, or the manner in which decisions are made within the general norms of the workplace. Culture change is a process of give and take by all members of an organization. Formalizing strategic direction, systems development, and establishing measurements must be

owned by the group responsible for them. Otherwise, employees will not own them. This is what is meant by shared-meaning

1.1 Design/methodology/approach – The Multifactor Leadership Questionnaire (MLQ) was distributed to employees of a public security organization in Albania, asking them to evaluate their supervisor's style of leadership. Employees were also asked to report their perceptions of organizational politics using the scale developed by the leaders in Albania Region. In addition, supervisors provided objective evaluations of the levels of their employees' in-role performance and OCB. The intra-structure of the leadership variable was examined by exploratory factor analysis (EFA) and confirmatory factor analysis (CFA) with structural equation modeling. Two alternative models were examined: first, a model of mediation and second, a direct model with no mediation.

1.2 Findings – The research resulted in mixed findings that only partially support the mediating effect of organizational politics on the relationship between leadership, in-role performance and OCB. A direct relationship between leadership and performance (in-role and OCB) was also found. According to Kotler and Heskett (1992), in a person, the personality is made up of the values, beliefs, underlying assumptions, interests, experiences, upbringing, and habits that create a person's behavior. Something as simple as the objects chosen to grace a desk says a lot about how employees view and participate in the culture of an organization. Lewis (1990) suggested that the content of a company's bulletin board, the company newsletter, the interaction of employees in meetings, and the way in which people collaborate, speak volumes about the culture of an organization.

1.3 Objective of the Study

The purpose of this study is to achieve a theoretical understanding of how organizational culture affects career progression in public enterprises. This is done by examining the literature on organizational culture and its relationship with employee career progression in the context of public enterprises in Albania. Specifically, the study aims at achieving the following objective

1. *To examine the relationship between culture of an organization and employee's career progression*

2. Methodology and Research Goal

Evaluation Approach and Methodology This study empirically examines the impact of debt management policies on borrowing costs incurred by state governments when issuing debt in the municipal bond market. Based on positive political theory and the benefit principle of taxation, it is proposed that states that adhere to best practice debt management policies transmit signals to the credit ratings, investment community and taxpayers that the government should meet its obligations in a timely manner, resulting in lower debt costs. [1]The donors concurred with this assessment. IDA, starting with the 1998 CAS, considered governance and institution building as one of the central planks of its intervention and identified the need to adopt and implement reforms to build an accountable and transparent state as the most important challenge facing the Government of Albania.

Organizational culture or "the culture of a group", according to Schein (2004) is "a pattern of shared basic assumptions that a group holds. Kennedy (2003) simply stated

[1] Donors and government investments, IDA.

that organizational culture is "the way we do things around here." And, according to Bolman and Deal (2009), organizational culture is both a product and a process: "As a product, it embodies wisdom learned as it solved its problems of external adaptation and integration, that has worked well enough to be considered valid and therefore to be taught to new members as the correct way to perceive, think, and feel in relation to those problem." As a process, it is renewed and re-created as newcomers learn the old ways and eventually become teachers themselves." At its most basic, organizational culture is described as the personality of an organization, or simply as "how things are done around here."

According to Sorensen (2006), organizational culture is a broad term used to define the unique personality or character of a particular company or organization, and includes such elements as core values and beliefs, corporate ethics, and rules of behavior. Corporate culture can be expressed in the company's mission statement and other communications, in the architectural style or interior décor of offices, by what people wear to work, by how people address each other, in the ceremonies, in the organization and in the titles given to various employees.

According to Ogbor (2003), every organization, whether small or large, entrepreneurial or bureaucratic, has a culture. The culture of a company refers to the character of a company's internal work climate and personality, as shaped by its core values, beliefs, business behavior, traditions, ingrained behavior, work practices, and styles of operating. A company's culture is mirrored in the character or "personality" of its work environment – the factors that underlie how the company tries to conduct its business and the behaviors' that are held in high esteem.

Basically, organizational culture is the workplace environment created or enacted from the interaction of the employees in the workplace (Wilkins, 2010). Organizational culture is defined by all of the life experiences, strengths, weaknesses, education, upbringing, and so forth of the employees as they are played out in the organization (Ogbor , 2003). While executive leaders or founders play a large role in defining the culture of the organization by their actions and style of leadership, all employees contribute to the maintenance of the culture of the organization once it has been created Mitroff and Kilmann, (2001).

3.1 Human resource and educational

On behalf matters relating to quality of educational service(a) requires a fundamental Philosophical difference,which is not only about policy making,but also with monitoring.Self-evaluation of the individual or certain structure of the education system is a powerful measuring instrument and a quick procedure that should be used as dense.(b)To achieve confidence in conclusion based on the method of the Ministry of Education and National Strategy of 2009-2013, self –estimation,alternated by periodic monitoring of external and internal point. Inspection organization with two levels,central and local level,enabling a coordinated monitoring of external and inertanal development of educational service,enabling comparison of performance quality educational institute and individuals natioanlly and internationally.

- All about aimed to improve and lighten up the socio-economic Albanian capacity with regard to policy formulation, coordination, and administrative performance so as to create conditions for effective progress and radical changes.
- Project comprehensive bank financial statements using actual financial filings to extract key information.
- Projecting asset and liability balances, interest rates and spreads for key assets

and liabilities, using industry best practices.
- Learn industry-specific forecast methodologies, with a particular focus on retail banking, consumer lending and credit cards, commercial banking, investment banking, and asset management.
- Understand how regulatory constraints on leverage and capital ratios affect valuations
- Build an excess returns valuation model for a bank, using a real case study
- Use as a reference to get ahead on the job and in your career

3.2 The analyze of modeling LBO, Decision Models of Complex Systems

A final approach to the internationalisation of higher education, more prevalent in emerging economies, is the capacity building approach. This perspective is that of an importing country, which perceives cross-border education as a means to cater for unmet demand as well as to assist in building the capacity of high quality higher education. This rationale is also present in the mutual understanding approach and hence found in all countries, but it has greater significance in countries, where the higher education system does not meet domestic demand, both in terms of quantity or quality.

Source: *www.oecd.org/document/ Accessed 28 February 2005*. 5

South-East countries support imports of cross-border education services for capacity-building purposes. Such countries have policies to encourage students to study abroad as well as attracting foreign providers to offer courses on their soil. Malaysia provides extensive scholarships for postgraduate study or training of teachers, academics and civil servants, mainly in the United Kingdom and Australia. The country has also established offices abroad to assist students studying outside Malaysia. Thailand provides scholarships for students and employees in the public sector. Students educated abroad are expected to help build domestic capacity in higher education when they return.

However, given the costs, the number of scholarship programmed is limited and successful capacity building is also dependent on foreign programmer and institution mobility. Indonesia, Malaysia, Singapore, Hong Kong China, Vietnam and China encourage foreign academics, programmers and institutions to offer their services in their countries. Policy statements from several countries mention the potential for programmer and institution mobility to contribute to capacity building. China has stated that it aims to "attract high-quality educational resources from overseas" and to "introduce globally advanced curriculum and teaching materials which are in urgent need in China".

The Advanced LBO Modeling Program bridges the gap between academics and the real world to equip students with the practical financial skill set that they will need in private equity and leveraged finance. Students learn LBO modeling in Excel from scratch using intuitive, step-by-step instruction and model templates the way it is actually performed in private equity. The program utilizes a case study format, as students follow their tutorial guide alongside the Excel model templates, and are directed to the appropriate external documents (SEC filings, research reports, etc.) in order to build complex LBO model the way they would on the job.

4. Conclusions and Recommendations

The assistance and training was also expanded to cover financial operations o f the

water works o f the participating towns. Participating towns, local authorities, and the PIU all demonstrated sound commitment and in implementing the project in a timely fashion.[2] A comprehensive approach to provision of water supplies is required to address competition for scarce water resources. According to Pondy, et al (1990), people learn to perform certain behaviors through either the rewards or negative consequences that follow their behavior.

When a behavior is rewarded, it is repeated and the association eventually becomes part of the culture. A simple thank you from an executive for work performed in a particular manner is capable of molding the culture of an organization. Similarly, culture provides the shared cognitive frames that guide the perceptions, thought, and language used by members of a group and taught to new members in the early socialization process.

We recommend these conclusions:

1. Introducing participatory planning and community-based development processes through the development committees and street representatives working in partnership.
2. Creating an enabling environment for private investment in water companies
3. Empowering citizens to pursue their own self improvement promoting privatization of the housing a stock and fostering the development of micro-enterprises
4. Ensuring the sustainability of activities initiated
5. Promoting the reliability of water system of successful initiatives.

References

A Dumi, ICLTIM, Conference 2012, pp 5,*Usnig Strategic planning in Albania management reforms.*

Anderson, Wayne, Chester, and Richard Stillman, *The effective local Government manager,* Washington, D.C : ICMA, 1983.

Albania Hydrology published by "Toena Library" year 2000 pp345-567.

Albanian Public resources, Public administration Koxhaj A, Economic Faculty, Tirana University, year 2003, pp23.45.67.89.120.

Asit K. Biswas, Water Resources, Environmental Planning Management and Development, Mc-Graw Hill, England, 1996; pg. 209 – 214.

Adnival E, EU and standards, published by "Toena Library" year 2000 pp345-567.

Albanian Public resources, Communication in Public administration Koxhaj A, Economic Faculty, Tirana University, year 2003.

Kotter, J.P. and Heskett, J.L. (1992). *Culture and performance*. New York: Free Press.

Kunda, G. (1992). *Engineering culture*. Philadelphia, PA: Temple University Press.

Lewis, G. (1990). *Corporate strategy in action: The strategy process in British road services*.

Books

Martin, J. (2002). *Organizational culture: Mapping the terrain*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Miller, V.L. (2004). *An examination of contemporary marketing prospects used by organizations.*

Mitroff, I.I. and Kilmann, R.H. (1995). "*Stories that managers tell: A new toolfor organizational problem solving"*. Management Review, 64 (7),PP. 18-28.

Mitroff, I.I. and Kilmann, R.H. (2001). *On Organizational Stories: Approach to the design and analysis of organizations through myths and stories*. In R.H. Kilmann, L.R. Pondy, and L. Steven (Eds.), The Management of Organization Design. New York: Elsevier.

[2] Municipal Water and Wastewater Project, March 2003.

Problematikat sociale në arkitekturë

Silvana Sukaj
Lecturer Polis University

Mirva Gega
Lecturer Polis University

Fatjon Saliu
Lecturer Metropolitan University

Abstrakt

Shtetet kanë kohë që janë aktive përsa i përket sistemit të tarifave dhe taksave në lidhje me arkitekturën, me anë të së cilës përballohen projektet politike brenda formave kulturore kuptimplote në aspektin social. Një arktitekturë e tillë e udhëhequr nga shteti është shpesh e disenjuar jo vetëm për të përvetësuar aktivitetet e qeverisë, por gjithashtu të reflektojë ndryshimet social-ekonomike dhe të tingellojë me një varietet publiku të "brendshëm" e të "jashtëm" si pjesë e një diskutimi më të gjatë perkatësie. Ky punim kërkon të analizojë problematikat sociale në projektimin arkitekturor dhe në planifikimin urban duke marrë në konsideratë "zonat e lira", dëgjesën publike me anën e rastit studimor të zonës së Yrshekut. Nga pika e përparësisë së sociologjisë, ky kontekst ka nevojë për një angazhim kritik me anë të pjesmarrjes të projekteve të arktitektëve më në zë dhe diskutimeve relative në lidhje me projektet identifikuese të politikave aktuale. Fokusi i këtij studimi do të jetë mobilizimi i arkitekturës në periudhat e ndryshimeve sociale që rezultojnë të jenë të vazhdueshme në Tiranë ashtu si dhe në rrethinat e saj. Sociologjia e arkitekturës që përdor kornizat kritike sociologjike do të vlersojë forcat e dalluara që i shtohen projekteve politike nga arkitektët në lidhje me problematikat sociale që lindin gjatë punës së tyre të projektimit.

Keywords*:* Arkitektura sociale, "Zonat e Lira", Dëgjesa Publike, Periferia, Politikat sociale.

Hyrje

Termi social fillimisht ka nënkuptuar "analizim", pikërisht në epokën e parë industriale, sidomos në lidhje me qytetin. Qyteti ishte "fusha" kryesore për analizën mbi cfarë konsiderohej moderne nga modernët. Edhe pse konservojnë në imazhin kolektiv një karakter stabël dhe të fortë historiko – gjeografik , qyteti, jo ndryshe nga organizmat biologjike që mikpret, transformohet dhe ndryshon. (Doucet, 2012). Disa prej strukturave të tij përftojnë me kohën, stabilitet relativ dhe përcaktojnë një karakter distinktiv.Të tjerë marrin pjesë ne fenomene vitale të transformimit që kushtëzojnë të ardhmen sipas mënyrave që sfidojnë kapacitetet tona të parashikimit dhe të kontrollit. Qyteti behët keshtu një pikë grumbullimi i serisë infinite projektive historikisht të përcaktuar, që na shfaqet si "njësi e vazhduar", edhe pse derivon nga shumatoria e episodeve të panumërt diskrete jo detyrimisht koherentë. Ndërhyrjet bashkëkohore mbi pjesë të qytetit vijnë me kohë dhe hapësira të mirpërcaktuara dhe të kufizuara . Programet e transformimit fizik tentojnë të lokalizohen në fusha të identifikuara dhe në një fare mënyre të izoluara nga vazhdimësia urbane.

Ashtu si në seksionin e trungut te pemëve rrathët më të jashtëm, më jetësorë, janë vendi me modifikimet më të mëdha, në qytetin bashkëkohor periferitë mikpresin transformacionet më të shënuara, ku dinamikat janë më vitale dhe shpesh na habisin (Purini, 2005). Është pjesë e qytetit që ndodhet aktualisht në prodhime, për të cilat jemi përgjegjësit e vetëm si gjeneracion ndërtuesish dhe jo më pak ajo për cilën kemi më pak njohuri analitike, dhe duke gjykuar nga rezultatet dhe me pak sukses në ndjekjen e cilësisë ambientale (Palmer, 2003) Ama në periferi, ndryshe nga sa vjen ne zonat qendrore, transformacionet, eksperimentet dhe rreziqet janë të pranuara si natyrale. Kufiri midis qytetit të konsoliduar dhe qytetit në transformacion është rastësor dhe i parregullt. Ndodh kështu (këtë herë në diferencë nga struktura e pemës) që në qytet prezantohen pjesë periferike edhe në brendësi të teksturave të konsoliduara, xhepave, zonave të largëta dhe enklavave ku morfologjia shfaqet akoma jo e qetë dhe e pamjaftueshme.Ashtu sic thotë dhe Renzo Piano: " Mund të ketë periferi edhe në zemër të një metropoli. Në eksperiencen time Plateau Beaubourg përpara qendrës Pompidou, apo Postdamer Platz në Berlin apo edhe zona e Parkut të auditorit të muzikës në Romë, edhe pse nuk ndodheshin në zonat e largëta, ishin pjesë të periferisë së burgosur në teksturën urbane. Vende në të cilat ishin zhdukur vlerat e qytetit, takimet, puna, shkëmbimi fizik".

"Zonat e lira"

Midis zonave kufitare në të cilën projekti gjen hapësirë të madhe për ushtrimin e fuqisë së tij të transformacionit, do të marrim parasysh këto pjesë jo të parëndësishme të territorit metropolitan që kanë ndaluar apo ridimensionuar në menyrë të konsiderueshme funksionin origjinal, e që huazohen për të qënë subjekt reinterpretimi si në lidhje me përdorimin ashtu dhe me nënkuptimin e si përfundim të marrin një rol urban të mundshëm. Të projektosh sot sjell një zgjidhje të vazhdimësisë sedimentare të strukturës së qytetit historik.Ky johomogjenitet konstruktiv midis procedurave të projektit bashkëkohor dhe trupit të qytetit historik nuk është i ndryshem nga raporti heterogjen morfologjik midis zonave të braktisura dhe rrethinave urbane që i mikpresin. Është pikërisht kjo fusha e projektimit: instrument tranzicioni i kushteve të njohjes dhe të mirëkuptimit (relativ) të së "shkuarës – prezentes" tone akoma te pa eksperimentuar."Zonat e lira" që po trajtojmë (qëllimin e studimit tonë do e lidhim me ato "drejt mos funksionimit"...) nuk janë subjekt i asnjë ngurtësie, por e studiojmë më tëpër me një vlerë efikase, edhe kjo mbetet për tu demonstruar. Përballja me reflektimet e transformimit urban, pra në vecanti mbi destinacionin e zonave të braktisura, na detyron të konsiderojmë në rrugë të pashmangshme atë që asimilon dhe atë që dallon midis tyre persa i përket praktikave artistike nga ato të arkitekturës. Sa për metodat produktive, mënyrat e shfrytëzimit dhe mënyrës së saktë të transformimit. Disa prej këtyre zonave janë të strukturuara në menyrë që të konfigurojnë sisteme homogjene pjesërisht të njohura (zonë hekurudhore, industriale, ushtarake, sanitare), por të pavarura midis tyre. Është e mundur të tentojmë një reflektim relativ ndaj disa aspekteve të perbashkëta, me paralajmërimin që objektivi i objektit final duhet të legalizoje disa elemente të theksuara qëllimisht. Në Tiranë, vendosja e komplekseve monofunksionale të specializuar e të palidhur me kontekstin rrethues është një fenomen tipik, i rezervuar për aktivitete produktive apo te shërbimit. Shumë prej tyre janë realizuar në kufijtë urbanë apo më saktësisht

jashtë tyre dhe më pas të ndjekur nga zhvillimi i teksturave të ndërtimit. Lënia e aktivitetit për zonat e njohura dhe "të kataloguara" si zona te braktisura për të cilat është konsumuar cikli i tyre funksional duhet ripërtëritur ndryshimi i raporteve të vazhdimësisë me infrastrukturën dhe teksturën urbane.

Dëgjesa Publike

Në projektet që do të realizohen, duhet të nisemi nga nevojat e perceptuara: Një teknologji është e përshtatshme vetëm nëse i pergjigjet nevojave të perceptuara nga qytetarët, jo atyre të detyrueshme. Për të gjurmuar nevojat reale duhet ndërveprimi me destinatorët, dhe jo ti sjellim ndërhyrjet nga lart. Në esencë kush planifikon duhet të konsiderojë edhe historinë: duhet të konsideroje për shembull origjinën e një rruge etj. Me kalimin e kohës lagjet eksperimentojnë transformacione në vlerësimin që behët, me kalimin e kohës ndodhin rivlerësime dhe zhvlerësime të lagjeve të ndryshme dhe në momente të ndryshme. Qyteti është një vend konfliktesh., është e nevojshme të shkojmë mbrapa qytetarëve, duke shkuar deri në vështirësitë që i shkaktojnë ato... Qyteti është një projekt i përbashkët., djep i kulturës! Atëherë si mund të behët e mundur që konflikti mos të anullojë këtë aspekt? Urbanistika mund ta bejë këtë. Në botën perëndimore njohja e rendësisë së dëgjesës publike në përgjithësi është një risi e kohëve të fundit. Një impuls i rëndësishëm ndaj studimeve mbi dinamikat e degjesës publike është dhenë, në fillim të viteve tetëdhjetë, nga studimet mbi ndërmarrjet post – industriale (Allen, B 2007) dhe nga studimet mbi raportet midis profesionistëve dhe klientëve. Bazat teorike për këtë qasje ishin përpunuar fillimisht nga studiozë që kanë ruajtur prioritetin e degjesës në një paradigëm dialogu si Heidegger, Bachtin, Buber etj. dhe nga teorikët e sistemeve komplekse. Konflikt = problem + pa rehati gjë që pengon dialogun duke mos punuar së bashku drejt dialogut për një zgjidhje. Shqetësimi nuk sillet nga të tjerët, secili sjell të tijin! Si mund të hetohet dhe të bëhet e qartë heshtja! Që shpesh herë shpreh konfliktin! Një përgjigje e sugjeron filozofja Isabelle Stengers (epistemologe, filozofe e shkencës.,) propozon të transformojë heshtjen në heshtje të mirëpritur. Kemi disa nivele totalisht të ndryshëm mendimi në përgjithësi midis teknikëve dhe të tjerëve, ndaj për të komunikuar teknikët duhet të bëjnë një hap mbrapa, të kthehen jo teknikë, atëherë do të ishte e nevojshme të mos komunikohej vecse për të mirën e përbashkët, nga aty të kërkohej ndërtimi i saj, ndryshe duhej nisur nga rezultati i kërkuar që është paqja sociale. Do të ishte e nevojshme të vendosnim mbi tavolinë dyshimet; kompetencat; pasionet; ndjenjat etj. Kjo është arsyeja pse ne kurrë nuk mund të dalim me përgjigje të ndryshme, teknika të ndryshme, nëse tashmë kemi vendosur një rrugë. Rruga e dialogut e propozuar në këtë formë është shumë me e gjatë, por ndoshta prodhon rezultate të reja dhe pozitive. Pjesëmarja nuk është vetëm informacion, jo vetëm konsultim, jo vetëm këshillim, sepse për të folur për pjesëmarrje diskutimi duhet të jetë i hapur : në individualizimin e problematikave. Duke u lejuar të gjithëve qasjen, të kthehesh në thjeshtësinë e gjuhës në mënyrë që të jetë e arritshme dhe e kuptueshme nga të gjithë (Alsop , W. 2006). Të reduktosh "në molekula" një vepër, në mënyrë që të jetë e kuptueshme për të gjithë në intuitën e përformancës, së totalitetit.

Të propozosh rezultatin në një performancë që arrin publikun

Vendet e përfshirjes së vendimmarrjes, në kontekstin e projektit urban, kanë për qëllim rikthimin e dimensionit kulturor të qytetit dhe forcimin e marrëdhënieve ndërmjet qytetarëve dhe mjediseve të jetesës.Shpërndarja, pra, ka si objektiv të bëjë bashkëpunues ata të cilët banojnë në territorin përkatës, duke kontribuar në furnizimin e informacioneve mbi gjendjen reale të vendeve dhe mbi tendencat socio – ekonomike e kulturore (Denti , G. 2006).

Kjo shpërndarje përfshin :

- Aktivitetet pjesëmarrëse të zhvilluara për menaxhimin e programeve të rikuperimit urban., në vecanti projektet e rikualifikimit të hapësirave publike;
- Përfshirja e qytetarëve në zgjidhjet që duhen përcaktuar, me anë të përcaktimit të nevojave, pranimit dhe strukturimit të propozimeve të tyre;
- Dialogim me qytetarët, shkëmbim informacioni, promovim i projektimit pjesemarres;
- Për të kapërcyer imazhin negativ të lagjes të dhënë nga mediat masive përmes dëgjimit të vërtetë të çështjeve që qytetarët paraqesin dhe paraqitjen e projekteve pozitive, inovative dhe eksperimentale;
- Njohja dhe vlerësimi i identitetit lokal, në kontrast me procesin e degradimit mjedisor dhe duke eksperimentuar me modelet e reja të planifikimit dhe projektimit;
- Rivitalizimi i teksturave sociale dhe rezidenciale përmes përfshirjes së disa aktiviteteve të kohës së lirë dhe edukimit që mund të gjenerojnë interes të ri për lagjen duke nxitur shfaqjen e shërbimeve të reja që tërheqin burime dhe fluksin e njerëzve.

Ecja në lagje është një moment themelor i një qasjeje pjesëmarrëse të "dëgjesës publike " të territorit. Baza e kësaj mënyre të parë të lagjes është ideja se është e domosdoshme të njihet dhe të vlerësohet kompetenca e banorëve në lidhje me mjedisin e tyre të jetesës. Njohuri të zakonshme, jo-profesionale dhe jo-teknike, por që rrjedhin nga fakti se ata jetojnë në atë territor çdo ditë, ata gëzojnë atë si një "mjedis" në të cilin jetojnë ose punojnë apo bëjnë rrjete të marrëdhënieve dhe shoqërisë . Perceptimi që një banor ka per lagjen e tij është i ndryshëm nga ajo e profesionistëve dhe e kundërshton ne mënyrën më sektoriale dhe të specializuar me të cilën kjo e fundit do të tentonte t'i formonte problemet. “Te shkosh dhe te shohësh personalisht”, të gjithë së bashku, vendët e konsideruara nga banuesit me domethënëse, në të mirë dhe në të keq, që karakterizohen nga ecja në lagje, lejojnë në këtë mënyrë njohjen e rëndësisë së situatave konkrete dhe vlerësimin e formave të komunikimit dhe njohjen relacionale (perceptive, aktive, hapësinore, i pandashëm nga dinamikat relacionale dhe dinamikat e fuqisë) jo të reduktuara ndaj përshkrimeve verbale. Ecja nëpër lagje presupozon, dhe konfirmon në praktike, një raport reciprok midis profesionistëve dhe banorëve, që përjashton lidhjet dominim – varësi si nga njëra anë ashtu edhe nga tjetra, që rinjeh më tepër një inteligjence reciproke, një mundësi e të mësuarit në të dyja anët. Projektuesi duhet të jetë garantuesi i kësaj lojë interaktive të dëgjimit, për të cilën ai është anëtar i plotë, prandaj është një mënyrë pjesëmarrëse që i plotëson kërkesat e përcaktuara nga B.Jones (1990) në teorinë e tij të "planifikimit demokratik". Ndërsa grupi ecën, kryqëzohen observimet, pyetjet, vlerësimet, dëshirat, në menyrë absolutisht të lirë dhe të relaksuar, duke mbledhur përshtypje, tregime të historive të

lagjes, problemet, eksperiencat nga të cilat këto vende ngjallin kujtesën.Projektuesit dëgjojnë por edhe avancojne vëzhgimet e tyre, duke nënvizuar potencialitetet dhe pikat e dobëta – në vecanti nyjet problematike me karakter urbanistik dhe fizik të territorit, duke stimuluar pjesëmarrësit me kërkesa, të referuara gjithmone asaj që po vëzhgohet. Për grumbullin e informacioneve të mbledhura, shëtitja mund të jetë shumë e vlefshme në fazën programatike të një procesi, kur përcaktohet kuadri referues dhe i veprimit, por kjo nuk përjashton faktin që mund të përdoret në mënyrë efikase edhe më vonë, gjatë fazave më operacionale, si momenti i verifikimit të propozimit të projektit në të cilin është duke u punuar.

Analizë e shembullit konkret të marrë

Le të pyesim së pari nëse përbërja shoqërore e Yrshekut është një përbërje shoqërore geto, siç thonë shumë. Nga ajo që shohim, kjo sigurisht nuk është e ndryshme nga ajo e periferive urbane në mbarë botën. Është një përbërje sociale mesatare e ulët , me siguri shumë të dobët në nivel organizativ, por nuk është ndryshe nga ato të periferive të tjera, në disa raste edhe me më shumë grisje ose deri në një farë mase, i kanë rezistuar më pak degradimit të bashkëjetesës kolektive.Këto popullata kryejnë një sforcim shumë të madh për të mos u tronditur nga spiralja e tmerrshme e degradimit.Natyrisht, mikro-kriminaliteti është i pashmangshëm në një realitet ku papajtueshmëria dhe dëshira për fitim të lehtë janë kushte të përhapura, por prania kolektive ka pasur një peshë themelore, veçanërisht nëse mendoni për rolin që në këtë kontekst është bërë nga gratë, nënat etj.Në të njëjtën kohë, duhet të konsiderohet një fakt: ne jemi mësuar të mendojmë për Yrshekun si një zonë të izoluar. Kur u ndërtua, në fakt ajo ishte e decentralizuar dhe, ashtu si të gjitha zonat e izoluara, kishte një peshë të rëndë, metabolizmi i saj i brendshëm është veçanërisht i vështirë; ishte i lirë nga raportet e jashtme, dhe gjithçka është e ngulitur brenda atij izolimi.Sot Yrsheku fillon të jetë pjesë e një zone relativisht relacionale; është pjesa e Tiranës që shkon në aeroport, një zonë ku është përhapur stacioni i shërbimit, me autonominë funksionale, të rrjeteve tregtare.Ky izolim, i cila ka qenë psikologjikisht kaq i tmerrshme për banorët e kësaj periferie, sot është shumë më pak i dukshme.Ju mund ta rishihni Yrshekun, por jo më në aspektin e prodhimeve ose qarqeve të izoluara, të zonës së izoluar.Duhet të rishqyrtohet në këtë përbërje të re të qytetit, në dritën e tendencës aktuale për të zënë hapësirën, të funksioneve të reja të hapësirës që lejojnë Yrshekun të arratiset nga izolimi i saj.Sot gjithçka është e decentralizuar, gjithçka është sjellë në dhënien e jashtme, artikulimin fizik të procesit të prodhimit dhe kjo lidhet gjithnjë me shtimin e bizneseve të vogla të mesme dhe të mëdha. Do të thotë që gjatë këtyre viteve ka pasur një progres në terma të prezencës, të koshiencës, të vullnetit të transformacionit, ndoshta edhe të adaptimit të Yrshekut ndaj dimensionit të punës. Fakti që shumica e banorëve të Yrshekut janë deklaruar mjaftueshem të kënaqur apo të kënaqur plotësisht që janë aty normalisht do të thotë dicka; do të thotë që në realitetin e Yrshekut ka patur një maturim, edhe pse vecanërisht i lodhshëm. Në fakt, deri sa zona izolohej nga bota, mund të luftohej për lidhjen e saj me pjesën tjetër të qytetit. Një popullatë me një numër të madh banorësh, që ka jetuar në izolimin e zonës ngritur në boshllëk, nuk mund të rivendoset në një mekanizëm qarkullimi të limituar. Duhet te vendoset në botë në menyrën më përfaqësuese të mundshme, për të evituar që proceset e përjashtimit social të krijojnë një shtytje drejt degradimit. Të

hapesh ndaj nevojave subjektive, nevojës së relacioneve dhe të qëndruarit në botën e njerëzve duhet të jetë një vepër sociale e merituar.

Referenca

Allen,B (2007), 10th Venice Architecture Biennale: Cities, architecture and society Journal of Architectural Education, Blackwell Publishing, 60, 67-71.

Alsop, W. (2006). Un'architettura sociale .Rome: Marsilio.

Denti , G. (2006). Architettura sociale. Progetti e realizzazioni.Rome: Alinea.

Doucet, H (2012). XVIIIth-XIXth century Architecture and society. Soc Fr Archeologie Musee Monument Français, 170, 276 – 276.

Palmer, M (2003). Politics and culture (Urban society, Architecture).Pontifica Univ Catolica Chile, Escuela Arquitectura, 53, 4-5.

Purini, F. (2005). Comporre l'architettura. Macerata: Laterza.

Legal Issues of Cross-border Consumer Contracts and Auditing: a Comparative Study

Hava Mucollari
University of Tirana

Shejla Dumi
Tirana Business University

Arlind Mucollari
Moscow University

Abstract

Consumers are main drivers of economy. The background of this thesis is the rapid development of cross-border business-to-consumer transactions and the electronic commerce. In this context, the EU has established a comprehensive legal framework to protect cross-border consumers from the perspectives of both substantive laws and procedural laws, it has made great endeavors to harmonize the European private international law for the purpose of resolving the conflicts of jurisdictions and applicable laws in cross-border consumer contractual disputes within the territory of the EU; while the current PRC's legal framework of consumer protection provides insufficient protection for cross-border consumers, the legal loopholes and the institutional defects make the level of Chinese consumer protection much lower than that of European consumer protection.

High standards of consumer protection inspire the confidence of policy makers and also of consumers and so improve markets. Our consultants_are amongst the most experienced consumer protection specialists in the country. We have a proven track-record working with organizations to develop consumer codes and consumer protection schemes that promote the highest standards in your field of business. We have expertise in: consumer codes, consumer protection schemes, government regulations for incentive schemes

Albania is making big steps in the process of integration toward western institutions and organizations. The domestic political factor plays a leading role in Albanian society as an indicator of expressing the willingness to help the process of integration through well designed reforms. However, the resistance of political forces, especially those with direct or indirect heritages from the old political class, is preventing the transition to newer western political concepts of doing politics. Reforms to improve democracy requires leadership from within the country as a prerequisite in building the political will for reform as very important for consolidating democracy and strengthen ties with European Union and distancing the society from its troubled past.

In this paper I want to illustrate the model of development in politics of public administration in Albania, to be part of the political management in my country. Moreover, One of the biggest challenges in public reforming of Albanian economy and making Albania attractive to foreign investments, is the implementation of the property rights. This still remains one of the biggest challenges due to the lack of transparency of the process of legalization and lack of state guidance in development

of urban and rural areas. In this paper we analyze two topics directly related to change the public administration with Strategy of Decentralization and Local Autonomy

Keywords: Public administration; EU role; Leadership style; Management; Reforms,
JEL Classification: MO, M1, M3, M10.

Introduction

As well as creating new monitoring schemes, we review, assess and refine existing monitoring strategies so they capture the right information at each step, focusing on essential issues for your industry. We also have expertise in evaluating and adapting existing schemes to make them compatible with new laws such as the Consumer Contract Regulations 2013 and the Consumer Rights Act 2015. But industry codes and schemes are only part of the picture. Companies often need resources and tools to adapt to industry rules and best practice guidance. We have long experience in identifying unfair contract terms and consumer contract law and have developed a standard model contract that now forms the basis for most consumer contracts in that market. Working with our clients we have developed:
1. Standard model documents including an industry consumer contract and compliant quotes;
2. Online interactive training packages;
3. Webinar training;
4. Industry guidance on relevant regulations; all designed to bring companies up-to-speed fast and help new members to hit the ground running.
Albania, located in South East Europe, has traveled a turbulent historical path. For 500 years, it was part of the Ottoman Empire, and only in the beginning of 20th century started to design the frame of an independent country. It has been argued that Albania knew little of liberal democracy before the communists took power after World War II (Elbasani 2004), but the authoritarian monarchy established in the mid 1920s, brought an important contribution in shaping the Albanian Constitution and enriching the legislative body with western concepts and standards.

1 Literature Review and Hypotheses

This paper will mainly tackle the jurisdiction and applicable law issues arising out of cross-border consumer contracts, it will does neither touch upon the substantive law issues of cross-border consumer contracts nor its dispute resolution mechanism. Through the comparison between the EU's practice and the Kosovo practice in dealing with the private legal issues arising out of cross-border consumer contracts, and making an assessment on both of them to analyze their merits and drawbacks respectively, this thesis indicates the necessity to draw lessons from the EU to construct a harmonized legal framework to regulate cross-border consumer contracts in private international law for Kosovo and better protect consumers in cross-border transactions, and thus makes some reasonable suggestions for Kosovo future consumer-related legislation.
Trade associations and agencies use consumer codes and certification schemes to drive consumer confidence. This can only work if those codes and schemes offer

credible consumer protection (as promoted by accreditation schemes such as the TSI Consumer Codes Approval Scheme and Trust Mark). Good practice needs to be encouraged and bad practice weeded out. Audits are the cornerstone of effective monitoring. Robinson Bloomfield and Meek have carried out hundreds of detailed site-based audits and we have helped a range of organisations build every stage of the audit process by:
developing audit strategies and processes and fine tuning them for maximum value; targeting audits according to risk;
providing consistent audit practice through audit checks and teamwork; and,
communicating with audited companies to provide remedial advice and support through to full compliance.
This thesis will mainly tackle the jurisdiction and applicable law issues arising out of cross-border consumer contracts, it will does neither touch upon the substantive law issues of cross-border consumer contracts nor its dispute resolution mechanism. Through the comparison between the EU's practice and the Kosovo practice in dealing with the private legal issues arising out of cross-border consumer contracts, and making an assessment on both of them to analyze their merits and drawbacks respectively, this thesis indicates the necessity to draw lessons from the EU to construct a harmonized legal framework to regulate cross-border consumer contracts in private international law for Kosovo and better protect consumers in cross-border transactions, and thus makes some reasonable suggestions for Kosovo's future consumer-related legislation.

Albania commits itself to continue and foster cooperation and good neighborly relations with the other countries of the region including an appropriate level of mutual concessions concerning the movement of persons, goods, capital and services as well as the development of projects of common interest, notably those related to combating organized crime, corruption, money laundering, illegal migration and trafficking, including in particular in human beings and illicit drugs. This commitment constitutes a key factor in the development of the relations and cooperation between the Parties and thus contributes to regional stability (Dumi, 2013, 134-157).
There are three hypotheses in this paper research:
H1: Studied the prevalent scenario with a detailed socio-cultural and religious background of the inhabitants of the Albania region, an attempt has been made to study the established in the area with the ingrained misperceived and misinterpreted religious ideology of the region, exploitation of its relatively emotionally dominant culture, emotionally intertwined social system, role of mass media and the possible emotional implications of the geographical location or positioning of the region
H 2: After silencing the political opposition, the communist leadership imposed a total obedience to its rule in Albanian society, and extended control over all aspects of social, political, economical and cultural life (Goldman 1997).
In mid 80s, the total isolation of the country from the foreign international relations and the policy of self-reliance reached paranoiac levels (Elbasani 2004, 33). The fall of the Berlin Wall found the Albanian communist regime struggling to deal with changes, even though the student movement against the communism has reached its peak.
H3: The mentality of the old political class still influences the creation of new elite by selecting new politicians based on traditional political connections, and not on individual intellectual values and institutional experience

1.1 Need for reform of political thought

This analysis presents data from a survey sent to members of professional indicators of Albanian development.The first free elections were held in Albania in March 1991, but the Democratic Party, even though it won a respectable amount of votes confirming the irreversibility of the democratization process (Goldman 1997), could not get enough to form the majority, leaving in power the old Communist Party. In 1992, after one year of continuous street protests and populist movements, the country went through early elections, and the Democratic Party won, giving the country its first pluralist parliament after 48 years of communism.

2.2 Data analysis and discussion

Being unique in all Europe, while installing a very unique way of communist management, Albania built a steady mono-party mentality of leadership, also shaping authoritarian leaders and managers in all the society levels including a large politicized public administration. Albania and its complex history is facing challenges of political thought and political class reformation. Certain parts of society that support or should support the main lines of political leadership in overcoming the old political school obstacle are those who continue to feed political class with a resistance mentality.

Although the abandoning of the old policy is clear indicator of secession from the Communist leadership concepts, the current domestic political factor is inhibiting the country's political integration. The update of the political class new elite, manning away from the old traditional model, is more than a necessity.

Even though the very intense participation of students and young intellectuals was one of the main features of the democratic movement in Albania (Barjaba, 1998), the resistance to fresh blood in politics, is an attempt to conserve the power, resulting in implementation of old ways of authoritarian management, seriously jeopardizing the integration process. Even in recent electoral process resulted and valued as a good one with a quiet transition in shifting powers from Democratic Party to the Socialist Party, the new Prime Minister elected, Edi Rama, much younger than his former opponent Berisha, still reflects the old traditional model in managing his political party. Edi Rama's newly appointed very young Ministers and Head of Important Public Services and Institutions in Albania has been percept not as an attempt to change the way of doing politics by reforming radically the political class, but as a continuous attempt to have total control over his government and public administration.[1]

3. Methodology and Research Goal

3.1 Data and methodology of study in this paper research

This article was made created by respecting all the methodological rules. The methodology of this article was based in two parts: Studying the foreign and Albanian literature, bibliographic studies, collecting data from official sources as MOF, UNICEF Albania, MOH, DHR

Resources and from different publications such as magazines. And practicing, which is related with the interviews with leaders and employees of the Public Administration. To collect the data for this article we made interviews, questionnaires and other

[1] Stabilization and Association Agreement between the European Communities and their Member States, of the one part, and the Republic of Albania, of the other part,2006, Article 4.

researches. We created also a questionnaire, which was composed by 110 questions and 4.8% of the employees in the central level of the public administration answered. We are concluding in these key factors for success, such as: Local government's investment initiatives to jumpstart the stagnant economy. The direct steeps are:

- Creative use EU funds to implement local policy
- Efficient municipal administration
- Coherent links among urban planning, infrastructure and economic development
- Retailers can use one of three strategies to liquidate this merchandise

Table 1: Dumi A.MSCER 2013 Roma Italy, The democratic movement in Albania,

The authoritarian model in politics continues to be part of the political management. The polarization of Albanian politics between two major political domestic actors, the Democratic Party and the Socialist Party, is main indicator of this authoritarianism. Verbal violence while addressing each other, intolerance in conception of building relations with opposition in order to give the image of cooperation in solving countries' main issues, and the monopolization of party leadership positions are elements of this old fashion model of doing politics. European institutions are offering assistance and models to be followed, but the process of upgrading requires time.

In contrast, Czech Republic, Slovakia, Slovenia, Bulgaria, and Romania geographically farther West than Albania, with their quick achieved success after integration policies were implemented prioritized a political mentality upgrade as more important than a formal physical integration. They cleverly understood that they were geographically part of Europe and the integration process needed to be focused on changing the old mentality, realizing also the importance of a reform-minded process to facilitate the integration. The result was that all the above countries joined NATO before Albania, and are members of the European Union (Albania is still not part of the EU.)

3.2 Analyzing data and regression analyze

The performance evaluation is mainly characterized by qualitative indicators and there are only a few quantitative indicators. According to the data collected from the questionnaires the employees asses the importance of the performance evaluation in 80%, they concretize it with the objectivity in the evaluation.

values	4	4	5	6	7	7	7	8	9
Ranks	1	2	3	4	5	6	7	8	9

$$M_{R=}\frac{n1(n1+n2+1)n1(n1+n2+1)}{2}=\frac{4(4+5+1)4(4+5+1)}{2}=20$$

We calculate the quadratic average derivation of the Man Whitney criteria

$$S_{R1}=\sqrt{\frac{n1n2(n1+n2+1)}{12}}\sqrt{\frac{n1n2(n1+n2+1)}{12}}$$

. During this analyze us are in focus of these results: 20-26% is agreed that Albanian society has need for control over all aspects of social, political, economical and cultural life. (H1 and H2)

34-38% hopes in decentralization Albania reforms, 10% of interviewers are indifferent. The increasing price reductions helps alleviate the negative attitude toward merchandise that is left over.Even though the upgrade of political mentality is facing its challenges, Albanian society is successfully transforming during this endless transition period. The progress and integration to democracy is irreversible, even though some elements in the Albanian society, media, and politics, continue to spread the message of continuity in support of old concepts of management expressing nostalgia for that dark and violent historic stain. (H 3 is hypothesis that all interviewers are sensitive and hope in Albanian adhered in EU).

While recording the colossal damage that was caused by implementing five decades of communist mentality in political level, economy and society, in early 90's, new laws were designed in order to overcome denial remaining from the actions of the old political management. The disadvantage of the combination strategy is that a retailer may be selling merchandise at a loss after the first or second markdown. (H1+H2+H3)

The size of the markdown required to sell the merchandise is difficult to determine. Highly perishable merchandise particularly fashion typically to determine require more substantial markdown than stable merchandise.

Even though the law was to be implemented in October 2013 some difficulties raised due to the fact that ".. the new law abrogate the existing legislation without providing the necessary transitory provisions until its implementing legislation enters into force. It is very important to create a merit-based public administration as part of reforms in consolidating democracy in Albania. It is also very important to understand that quality public administration develops stronger, more professionals and capable public servants that are better able to manage their institutions and respond to rising societal demand for better governance.

Table 2 Dumi A.JERM 2013, Roma Italy Evaluation on public goal, the challenge for successful management of the public goals and treatment in Albanian condition

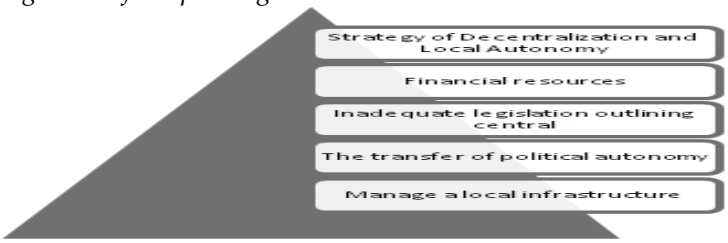

3.3 Need for economical and legal reforms

Albania differing from other countries of former socialist camp in its unique way of management established during the communist regime is still missing the clear political vision in taking the country out of the endless transition period. Sometimes the lack of vision is associated with the willingness in carrying reforms to avoid political costs associated with them, but these costs are paid by the society that still suffering a very low economic income. Albania is one of the poorest countries in Europe, with its GDP ranked number 119 in the world - below war-torn Congo and just five places above North Korea. According to the World Bank study on growing out of poverty 2012 the situation as been describe as below: "With the exception of Tirana where poverty is apparently quite shallow, much of the urban and rural poverty may be deep - where incomes fall far short of a minimally acceptable standard. People are struggling to meet basic needs (food, clothing and heating).

This confliction policy produces a lack of the public's trust in national authorities. Effective reforms against corruption are to be considered as the first step in bringing the confidence and trust to Albanians.
The U.S. Commission on Security and Cooperation in Europe carefully considered hearings form different actors in Albania and, concluding that:"Albania must move toward having a normally functioning parliamentary system, beginning with undisputed elections conducted according to international standards, and a transparent, functioning administration in order to be able to manage its significant socioeconomic and rule of law problems. This needs to be supported by broadening civic participation in the governing process as corruption and lack of accountability have severely damaged the public's trust in national authorities."Reforms for fast integration toward western institutions are part of Albanian society challenges. A greater civic participation, as stated in the OSCE report, will improve the monitoring process on how the reforms are implemented and, how they impact the government efforts against specific element's unwillingness to reform the economy because of the illegal benefits they and officials involved, receive from monopolized sectors of the economy.

4. Conclusions

EU candidacy is very welcomed by Albanian society as well considered as a challenge due to the numerous problems citizens are facing every day. This challenge will be entitled to the objective interpretation of historical facts defoliated from the communist indoctrinations that unfortunately we still see present in Albania even 23 years after the fall of the Berlin Wall. The upgrade of the political mentality in accepting the important role of involvement of new elite in political class, and the implementation of a new political management away from authoritarian model, are main issues that domestic political factor should take in consideration for a fast integration.
One of the biggest challenges in reforming the economy and making Albania attractive to foreign investments is the implementation of the property rights. This still remains one of the biggest challenges due to the lack of transparency of the process of legalization and lack of state guidance in development of urban and rural areas. Different attempts have been made to offer big foreign companies to operate in Albania but the process has been undermined by the impossibility to create a direct relation between investors and landowners. Judicial branch has contributed to this chaos by offering a very complicated process in claiming rights to the properties also offering corrupted judge and prosecutors that are bribed to make ambiguous decisions very difficult to be interpreted and further processed.Looking in a different perspective, a broader participation of young generation in politics imposing new ideas and, a modern way of management will facilitate the acceptance process. *The main hypothesis suggests that:*
1.Reforms to improve democracy requires leadership from within the country as a prerequisite in building the political will for reform as very important for consolidating democracy and strengthen ties with European Union.
2. True efforts are to be made also in cleaning the public administration and institutions from political contributors and party militants.
3. This requires a strong political will and overall consensus from major political actors in eradicating their mentality of management and, a wide cooperation with

non government organization in reducing the social costs that may be associated with this initiative. Efficient steps also should be made in implementation of Civil Service legislative package in order to create a merit-based public administration. Albania is part of Europe and the process of integration will allow the Albanian society to be fully integrated in European Union, not because of the geographical position, but because of the level of successful reforms.

References

Freedom House Report (2008 October). *Nations in Transit 2008, Albania* (Freedom House publication 23 June 2008).

Bushati, D: Author. Retrieved from Freedom House, website - site at www.freedomhouse.hu/nitransit, Organization database /2008/albania2008.pdf.

Dumi, A.(2013, November). Albania and EU reforming in economy and public Administration, MJERSS Roma Italy Vol.5.No 3, pp 234.

Dumi, A.(2013, March). *The democratic movement in Albania, pp 345*, MJERSS Roma Italy Vol.1.No 2, pp.

Goldman F., M. *(1997). Revolution and Change in Central and Eastern Europe; political, economical and social challenges.* Illustrated edition. M. E. SHARPE.

Guçe, M. (2000, January) *The problems encountered by Albanian democracy. What can and what should Albanians do?*. Retrieved from SEER SouthEast Europe Review for Labour and Social Affairs, issue: 01 / 2000, pages: 119129, on www.ceeol.com.

Quinn, R.E. Beyond rational management. Mastering the paradoxes and competing demands of high performance. San Francisco: Jossey-Bass, 1988.

Quinn, R.E. Spreitzer, G.M & Hart, S. Challenging the assumptions of bipolarity: interpenetration and managerial effectiveness. In S.Srivastva and R. Fry (eds). Executive continuity San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1991.

Schlenker, B.R. *Impression management: the self-concept, social identity and interpersonal relations.* Monterey,CA: Brooks/Cole Publishing Company, 1980.

Muço, M. (1997 June) *Economic transition in Albania: Political constraints and mentality barrier*. NATO Individual Fellowship Program 95-97, nato.int. Retrieved from NATO, Academic database acad/fellow/95-97/muco.pdf

U.S.A Commission on Security and Cooperation in Europe.(2004,October) *Helsinki Commission holds hearing on advancing democracy in Albania* (CSCE publication Vol. 37 No.17). Hand, R: Author. Retrieved from Helsinki Commission's website site at http://www.csce.gov

U.S.A Department of State-Background Note: Albania (2008, November).*Bureau of European Countries and Eurasian Affairs.* Retrieved from Department of State's website site at http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3235.htm

Vurmo, Gj., Sulstarova, E. (2007, June).*Albanian perception on NATO integration*. Institute For Democracy And Meditation, IDM IDM - idmalbania.org. Retrieved from IDM database publications/en/AlbPerceptionOnNATOintegrations.pdf

World Bank Progress Report. Albania:Growing out of Poverty.
http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTPOVERTY/EXTPA/0,,contentMDK:20205050~menuPK:435735~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:430367~isCURL:Y~isCURL:Y,00.html

Kompozitat në prozën e Petro Markos

Arleta Bedini
Mësuese, Shkolla 9-vjecare "A.Rustemi", Vlorë

Abstrakt

Kompozitat janë fjalë të përbëra të formuar nga bashkimi i dy e më shumë temave në procesin e krijimit të fjalëve të reja. Pjesët e tyre mund të jenë tema emërore, mbiemërore, foljore ose ndajfoljore si: zemërgur, belhollë, buzëqesh, keqkuptoj, fjalëshumë ...etj. Historiku i studimit rreth kompozitave dëshmon që ato janë tepër të hershme. Onomastika dhe sidomos toponomastika janë dëshmia më e lashtë e kompozitave, megjithatë pasqyrimi i tyre në gramatikat e shqipes është bërë relativisht vonë, nga mesi i shekullit të XIX. Prej shekullit XIX dhe në vazhdim, nisi rruga e një tradite të re për studimin e kompozitave në gramatikat e shqipes, e cila ngjizet e thellohet në kundërshtim me vijën skeptike dhe tradicionale të trajtimit të tyre.Pa dyshim edhe Petro Marko në veprën e tij përdor kompozitat në vecanti, të cilat janë provë dëshmuese për kontributin e tij për një drejtshkrim të njësuar, për një normë morfologjike të përpunuar si dhe për një pastrim e pasurim të fjalorit të shqipes. Ato bëhen prezente në portretizimin e tipave, në pasqyrimin e dhuntive fizike që personazhet posedojnë në vetvete, në përshkrimin e tablove të gjalla jetësore. Në këtë studim Autori ka si qëllim të analizojë dhe pasqyrojë fakte dokumentare dhe historike rreth krijimit dhe evolimit historik të kompozitave në veprën e Petro Markos.

Fjalët kyce: kompozitë, fjalë, formim, marrëdhënie, krijim.

Hyrje

Pasurimi i gjuhëve, por edhe i gjuhës shqipe me fjalë të reja bëhet përmes disa komponentëve thelbësore. E para përmes fjalëve te prejardhura, kurse e dyta nga falët e përbëra. Fjalët e përbëra të shqipes "pas fjalëve të prejardhura" janë pasqyruar relativisht vonë në gramatikat dhe fjalorët e gjuhës shqipe, të cilat kanë filluar se studiuari nga mesi i shekullit XIX duke kaluar përmes dy rrymave hulumtuese. Në rrymën e parë hyjnë kryesisht autorët e huaj, si: Hahni, Dozoni, Weigandi e ndonjë tjetër, të cilët e kanë mohuar plotësisht ekzistimin e kompozitave të mirëfillta të shqipes, ndërsa nga ana tjetër "rryma e dytë", dashamirësitë e gjuhës shqipe, që u mbështetën në brumin e gjuhës popullore dhanë një pasqyrim hulumtues dhe objektiv për këtë risimtari gjuhësore. Si themelvënës të një tradite të tillë janë: K. Kristoforidhi, A.Xhuvani, K. Cipo, vëllezërit Frashëri e shumë të tjerë (Millaku, 2016). A.Kostallari (1972) thekson se kompozitat dokumentohen që në monumentet më të lashta të gjuhës sonë të shkruar. Këtë gjë ai e vëren në veprat e autorëve të vjetër të letërsisë sonë ,ku takohen disa nga tipat më të vjetër e produktivë të kompozitave të shqipes. Onomastika dhe sidomos toponomastika janë dëshmia më e lashtë e kompozitave. Megjithëse mbron tezën e dokumentimit të hershëm të kompozitave, Kostullari pranon se pasqyrimi i tyre në gramatikat e shqipes është bërë relativisht vonë.

Dokumentimin e kompozitave Kostallari (1972) e gjen në mesin e shekullit XIX. Është kjo periudha kohore në të cilën nis studimi i mirëfilltë i tyre. Studimi kalon nëpërmjet

rrugës së kristalizimit dhe klasifikimit të tyre në dy etapa kryesore. Interpretimi që i bëhet etapës së parë, e cila vazhdon deri në gjysmën e shekullit tonë, konsiston në formimin e një lidhjeje mjaft të dobët midis trajtimit të kompozitave dhe burimit të gjallë leksikor të shqipes, gjë që mundëson krijimin e një tradite gramatikore skeptike kundrejt kompozitave. Kjo con deri në mohimin e ekzistencës të kompozitave të mirëfillta të shqipes. Një qëndrim i tillë vihet re dhe në gramatikat e autorëve të huaj apo shqiptarë. Në të njëjtën periudhë nis dhe një pasqyrim më objektiv dhe më i saktë i kompozitave ,duke filluar që në gramatikat e para të shqipes.Por ky pasqyrim sado objektiv, nuk mundësonte klasifikimin tërësor të tyre.

1. Pikëpamje dhe interpretime të ndryshme për kompozitat

Prej shekullit XIX dhe në vazhdim, nisi rruga e një tradite të re për studimin e kompozitave në gramatikat e shqipes, e cila ngjizet e thellohet në kundërshtim me vijën skeptike dhe tradicionale të trajtimit të tyre. Këtë e dëshmojnë qartë studimet e ndryshme që zënë vend në gramatikat e shqipes. Një pohim mjaft domethënës në fushën e fjalëformimit është ai i E.Lafes (1976) se "*Sistemi fjalëformues i shqipes standarde mbështetet në radhë të parë në mjetet dhe tipat fjalëformues të gjuhës popullore*", për të pranuar se edhe kompozimi si një mënyrë e vecantë fjalëformimi mbështetet gjerësisht në krijimtarinë gojore e cila dominon për vlerat e rralla gjuhësore, për shijen estetike e ndjesinë e hollë gjuhësore.

Me zbërthimin e këtij nocioni është marrë më herët K.Cipo.Autori jep përkufizimin rreth këtij nocioni duke i veshur një emërtim specifik. Kompozitë "*sui generis* "është ajo e formuar nga dy emra, nga të cilët i pari është në rasën emërore, të pashquar dhe i dyti tregon prejardhje, lëndë, mënyrë, qëllim ...etj, në rasën rrjedhore, të pashquar, qoftë në numrin njëjës qoftë në numrin shumës.

Interpretimi që bën Cipo (1972) në gramatikën e vet, nuk mund të pranohet për kompozitat, aq më pak për kompozitat e mirëfillta, sidomos në rastin kur autori pretendon të quajë si kompozitë lidhjen e dy fjalëve me një togfjalësh. Nuk mund të supozojmë se kemi fjalëpërbërje në një rast të tillë, kur lidhen dy emra (njëri në rasën emërore të pashquar), p.sh: *bukë gruri, lule dhenësh, vaj ulliri, zogj pulash* etj. Ashtu si nuk mund të hamendësojmë për kompozitë në rastet e të ashtuquajturave kompozita të lashta, si: *Shëngjergj, Shëngjin, Shënjon ...etj.* Në këtë pikë, sidomos për rastin e parë, mbështesim qëndrimin dhe mënyrën e interpretimit të bërë prej Kostallarit, sikurse dhe Cipo mbi bazën e kriterit të "nocionit të vetëm", trajton si kompozita togfjalshat e formuar nga dy emra dhe u jep këtyre "kompozitave" vendin e parë, ndërsa kompozitat e mirëfillta i vendos në plan të dytë dhe të tretë. Ai vëren se,në këtë rast ,duke ndjerë vështirësi për t'i trajtuar këto togfjalsha si kompozita , i quan ato kompozita "sui generis".

Kostallari (1961) jep mendimin e vet dhe mban qëndrim kundrejt qëndrimeve që kanë të bëjnë me kompozimin, qofshin këto studime të autorëve vendas apo të huaj. Të bie menjëherë në sy qëndrimi kritik, rigoroz dhe shkencor në lidhje me vlerësimet dhe opinionet që ai i jep për autorë të vecantë, për punimet e tyre në gramatika të ndryshme, ku kanë trajtuar dhe cështjet e kompozimit. Prej këtij autori janë vënë në dukje disa paqartësi në lidhje me kompozimin, pozicionimin e tij në gramatologjinë shqiptare. Këto paqartësi, janë konstatuar të pranishme jo vetëm në punimin e Cipos, në tekstin e gramatikës së gjuhës shqipe 1949, por edhe tek autorë të vecantë,

në lidhje me mendimet e shfaqura rreth cështjeve të kompozimit në studimet e tyre. Me kompozitat është marrë në mënyrë të vecantë edhe E.Lafe (1976) ,njëri prej hartuesve të veprës kolektive "Fonetika dhe gramatika e gjuhës së sotme letrare shqipe" përkufizon: "*Kompozimi është një mënyrë fjalëformimi, me anë të së cilës krijohen fjalë të reja, që kanë në përbërjen e tyre dy a më shumë tema motivuese, njëra nga këto (tema mbështetëse, që është zakonisht e dyta),e formëson gramatikisht gjithë kompozitën, ndërsa tema tjetër është e neutralizuar nga pikëpamja e kuptimeve të saj gramatikore*". Autori dallon si format fjalëformues në kompozitë, rendin e përcaktuar të gjymtyrëve të kompozitës, qënien e një theksi të vetëm kryesor për gjithë fjalën dhe për një numër rastesh, zanoren lidhëse. Ai vëren se, pas ndajshtimit, kompozimi është mënyra më prodhimtare e formimit të fjalëve në shqipen e sotme po ashtu, në formimin e kompozitave marrin pjesë tema fjalësh emra, mbiemra, folje, ndajfolje, numërorë e përemra. Pra, secila nga gjymtyrët e një kompozite ka një kuptim leksikor të qartë e të përcaktuar. Me kuptimin e këtyre gjymtyrëve motivohet edhe kuptimi i kompozitës. Raporti midis kuptimit të gjymtyrëve dhe kuptimit të fjalës kompozitë, varet nga lidhja sintaksore midis këtyre dy gjymtyrëve, që mund të jenë bashkërenditëse ose nënrenditëse.

Në lidhje me kompozimin edhe Hysa (1986) shprehet në një mënyrë të përmbledhur:*"Fjala e formuar me përbërje, si mënyrë e vecantë fjalëformuese, ka në strukturën e saj dy a më shumë tema motivuese, të cilat jashtë kësaj lidhjeje kanë edhe përdorim të pavarur, si pjesë kuptimplota të ligjëratës"*. Në punim, Hysa ndalet më tepër në mënyrë të detajuar rreth ndajshtesave dhe pozicionit të tyre në formimin e fjalëve. Edhe për autorë të tjerë kompozitat janë bashkim i dy a më shumë temave në një fjalë të vetme.

Vihet re se paralelisht me evoluimin, ndryshimet, risitë gjuhësore, që ka pësuar fjalëformimi në tërësi, është vënë në dukje edhe zhvillimi gradual dhe evolutiv i kompozimit si një nga nëndarjet më të mëdha në procesin e krijimit të fjalëve të reja. Për më tepër, ky fenomen i zhvillimit të shkallshkallshëm, konstatohet edhe në mënyrën e konceptimit e të përkufizimit "kompozitë", i cili ka ardhur duke u kristalizuar e konsoliduar prej shekullit XIX e në vazhdim.

2. Petro Marko kreativ i veprës shumëdimensionale

E vecanta e kësaj kumtese qëndron jo tek prezantimi i madhështisë së veprës së Petro Markos,por tek vecanësia dhe pastërtia e gjuhës ,me të cilin krijoi artin madhor. Natyrisht, të hedhësh dritë mbi cështje të vecanta gjuhësore në veprën e Petro Markos, nuk mjafton kjo kumtesë, për më tepër, nevojitet një studim i plotë, që i kalon kufijtë e saj. Thellimi i një studimi të mirëfilltë shkencor kundrejt vlerave gjuhësore të veprës së këtij autori, mbetet padyshim, synim për të ardhmen.

Vlen të theksohet fakti se gjuha e Petro Markos, është e thjeshtë, e pastër, pa elemente të huazuara. Edhe e rëndomta bëhet tërheqëse, kur arrin të shprehet bukur,pastër, pa devijime. Edhe dinamizmi i dialogut, eleganca e frazës, nuk mund të kuptohen ndryshe, pa prezencën e gjuhës së pasur, tepër të rrjedhshme ,pa praninë e trajtave gramatikore e trajtëformave të krijuara rishtaz. Ne do të ndalemi konkretisht, tek fjalëformat, kompozitat në vecanti, të cilat janë provë dëshmuese për kontributin e tij për një drejtshkrim të njësuar, për një normë morfologjike të përpunuar si dhe për një pastrim e pasurim të fjalorit të shqipes.

Kreativiteti Markian vihet re dukshëm si në prurjet dialektore të zonës së labërisë, kryesisht, vendlindjes së tij të dashur, ashtu edhe në prurjet për pasurim e zgjerim të mëtejshëm të leksikut nëpërmjet fjalëformave. Ato bëhen prezente në portretizimin e tipave, në pasqyrimin e dhuntive fizike që personazhet posedojnë në vetvete, në përshkrimin e tablove të gjalla jetësore.

3. Klasifikimi strukturor, semantika e kompozitave në gjuhën e Petro Markos

Në "rrugëtimin" tonë gjuhësor, duke shfrytëzuar materiale të ndryshme, të larmishme, shprehemi me bindje se, ka një shumëllojshmëri tipash fjalëformues. Por,në bazë statistikash do të veconim prejardhjen, pasi mbetet mënyra më prodhimtare dhe më e larmishme në sistemin e fjalëformimit.Një shtrirje e gjerë e saj, kryesisht e nëndarjeve, qofshin këto të fundit parashtesore, prapashtesore ...etj., evidentohet në veprën e Petro Markos. Nuk duhet lënë pa përmendur dhe ai që na intereson më tepër, kompozimi, fjalë të shumta janë formuar me të. Për më tepër, do të ndalemi pikërisht tek ky i fundit, duke paraqitur në mënyrë skematike, të përmbledhur klasifikimin strukturor.

Duke u mbështetur tek kriteri strukturor–formal i studimit dhe interpretimit të kompozitave, bëjmë indentifikimin e tyre nga pikëpamja e vlerës leksiko-gramatikore të komponentëve përbërës, të cilat ndikojnë drejtëpërdrejt në formimin e kompozitës. Gjallërimi i madh i fjalëformimit me anë të kompozimit, duke krijuar njësi të mbyllura e kompakte, sjell edhe forcimin e sintetizimit gramatikor. Prurja e dukshme në gjuhën e lëvruar nga autori, kryesisht në fushën e kompozitave, lind domosdoshmërisht nevojën e analizës modeste të tyre mbi bazën e kriterit strukturor-formal. Natyrisht, në kumtesën tonë do t'i referohemi vetëm klasifikimit strukturor.

Struktura fjalëformuese e gjuhës shqipe lejon bashkimin e dy ose më shumë temave në një fjalë të vetme. Një proces i tillë con në krijimin e kompozitave, të cilat kanë vecori semantike e strukturore të ndryshme nga ato të komponentëve përbërës. Kjo ndryshueshmëri, si nga pikëpamja strukturore ashtu edhe ajo semantike e gramatikore, buron nga bashkëlidhja e temave të vecanta dhe krijimi i fjalëve të reja. Përmes një procesi të tillë krijohen fjalë, tek të cilat konstatojmë edhe vecori të mënyrës së drejtshkrimit të tyre. Kur lidhja e gjymtyrëve të këtyre fjalëve është këpujore, bashkërenditëse, kur ato plotësojnë reciprokisht njëra-tjetrën, shkruhen me vizë në mes.

Sipas vlerës leksiko-gramatikore të komponentëve përbërës të këtyre kompozitave, gjithmonë duke pasur parasysh materialin e vjelë, dallojmë këta tipa të vecantë strukturorë:

- Emërorë
- Mbiemërorë
- Ndajfoljorë
- Numërorë ,deri diku dhe foljorë**.**

Këto grupe nëngrupohen dhe më tej mbi bazën e vecorive strukturore. Në studimin tonë do të ndalemi, kryesisht, në klasifikimin strukturor të kompozitave emërore dhe mbiemërore.

5. Kompozitat emërore dhe mbiemërore

a. *Emër+emër veprimi ,të tilla si: frymëmarrje,mikpritje,hakmarrje, buzëqeshje, ...etj.p.sh "Sonja ktheu kokën me një* ***buzëqeshje*** *më të mirë se atë të detit,më të gjerë se atë të horizontit të pakufishëm", "Nata e Ustikës",f.152. Njëri prej tyre ,babai i dy djemve ..tha "Ne të vramë për* ***hakmarrje!****", "Retë dhe gurë "*,f.20.

Tema e dytë është një emër prejfoljor p.sh.: *frymëmarrje* < (marrje e frymës ,procesi i të marrit frymë), *hakmarrje* < (marrje e hakut), ...etj.

Në përgjithësi, këtu përfshihen emërtime , që tregojnë veprime abstrakte. Marrëdhëniet midis gjymtyrëve janë nënrenditëse (e para përcakton të dytën). Duke qënë se se jemi brenda strukturës së mësipërme, mendojmë se mund të përfshijmë këtu edhe kompozita të tilla: *hyrje-dalje, pritje-përcjellje, vajtje-ardhje* ...etj. Në këto raste ndryshimi i vetëm në strukturë, është prania e dy temave emërore, ku secila prej tyre emërton veprim. Tema të tilla janë formime prejpjesore të tipit prapashtesor, ku formës së shkurtuar të pjesores i pasvendoset formati fjalëformues p.sh.*: hyrje-dalje <hyrë + je – dalë + je, pritje-përcjellje < prit(ur) + je – përcjellë + je ...etj.*

Në aspektin marredhënior, meqë kompozitat janë këpujore, marrëdhëniet midis gjymtyrëve janë bashkërenditëse, pra raportet tematike janë të ndërsjellta. Po ashtu, për nga ngjashmëria formale që paraqesin, nuk mund të lëmë pa përmendur këtu, kompozita të tilla si : *mirëdashje, keqdashje, mirënjohje, keqardhje* ...etj. Por, theksojmë se, në aspektin strukturor ndryshimi është lehtësisht i evidentueshëm. Në të tilla raste, kemi të bëjmë me formime strukturore të tipit: *ndajfolje + emër veprimi prejpjesor*.

b.*Emër + emër vepruesi,* p.sh: *celësmbajtës, arsimbërës, udhëheqës, gjellëbërës, rrobaqepës, mikpritës, kurajëvrasëse ...etj.* Ky nëntip kompozitash karakterizohet nga përcaktimi rasor, p.sh..: *udhëheqës* < heqës i udhës, rrëfyes, rrëfyes i udhës. Kjo mënyrë ndërtimi është karakteristike edhe për persishten e vjetër .

Zhvillimi gramatikor i kompozitave të shqipes tregon se funksioni i gjymtyrës së parë është të caktojë të dytën. Tek tipi i kompozitave të tilla vërejmë se tema e dytë është emër prejfoljor i tipit prapashtesor. Prapashtesa tipike që ndikon drejtpërdrejt në formimin e fjalëve të reja , është –(ë)s.

c.Emër + emër cfarëdo. Ky tip përbëhet nga nëntipa të ndryshëm. Gjymtyra e dytë përcakton të parën. Këtu përfshihen fjalë të tilla si: *bregdeti, magnetotruri, dorëshkrim, mesdheu, mesnatë, bukëfiqe, "Retë dhe gurë", fq11; "...dhe vejusha priftëreshë i shpuri dy bukëfiqe, një cepele, pak duhan dhe një shishe verë të vjetër për priftin e saj të ndjerë "Nata e Ustikës", f.67.*

Temat që marin pjesë në formimin e kompozitave emërtojnë në shumicën e rasteve objekte konkretë (artikuj ushqimorë a industrialë). Ka dhe emra abstraktë nocionesh a fenomenesh të ndryshme, si: mesditë, mesnatë, këvalë, ...etj. Këto kompozita e kanë burimin tek togfjalëshat emër + emër i pashquar rrjedhore a kallëzore dhe janë karakteristikë dhe për leksikun popullor . Gjymtyrët e këtyre kompozitave janë në lidhje nënrenditëse (tema e dytë varet nga ajo e para).

Në grupin e dytë të ndarjes së kompozitave nga pikëpamja strukturore kemi përfshirë ato mbiemërore**.** Struktura e tyre përbëhet nga :

a-*Emër + emër*. Në këtë nëngrup dallojmë :

Kompozitat mbiemra me strukturë emër + emër cfarëdo, kanë ngjashmëri strukturore-formale me ato emërore po të këtij lloji dhe përsëri ndryshimi mbetet te vlera leksiko-gramatikore që ato mbartin në vetvete, të parat përdoren emra, të dytat

nuk kanë fituar ende aftësi emërtuese në kontekstet leksikore, ku dhe përmenden, paraqiten si mbiemra. Të tilla janë*: fytyrëzeshkane, bojëqielli, bojëdeti ...etj. "...me dy sy të mëdhenj bojëdeti, e veshur", "Nata e Ustikës" , f.38*. Një pjesë e kompozitave të tipit që po analizojmë, përdoren edhe si emra në varësi të kontekstit leksikor një vend të gjerë në leksikun e autorit, zë edhe nëngrupi i kompozitave me strukturë:
b-*Emër + mbiemër (*prejpjesor ose pjesore e mbiemërzuar), si*: duarlidhur, gjunjëprerë, kokulur, ballëhapur, vulëhumbur, zëmërcelur, kokëcarë, llërëpërveshur, këmbëzbathur, këmishëcjerrë, fytyrëcelur, dorëlëshuar, dorëshuar, derëshuar, cipëplasur ...etj. ("*...As që i tha gjysmë fjale. Ia vuri përpara dhe iku *kokulur***."** Nata e Ustikës, f.67.
Zakonisht, në këto lloj kompozitash tema e dytë (mbiemri prejpjesor), e cilëson emrin, (temën e parë), që në shumicën e rasteve është pjesë e trupit të frymorit, nga pikëpamja e cilësisë fizike.
c-*Mbiemër + mbiemër*, të tilla si: *demokratiko–borgjez , ekonomiko–politik, ekonomiko – shoqëror, italo–greke, anglo–amerikan, bujqësor-industrial* ...etj. "*Unë e kam shumë mik rektorin e shkollës ekonomike- politike*" Retë dhe gurët, f.126. Kompozitat e natyrës së tillë, pasojë më fort e kalimit nga gjuhët e huaja, janë të përdorura jo gjerësisht në leksikun e Petro Markos, megjithatë si njohës dhe lëvrues i rregullt i disa gjuhëve të huaja, nuk nguron të bëjë pjesë të leksikut të vet edhe terma të tillë. Në shembujt e dhënë, dy gjymtyrët janë mbiemra jocilësorë, të tillë që, përcaktojnë sendin, objektin apo nocionin abstrakt në mënyrë jo të drejtëpërdrejtë, por nëpërmjet emërtimit të marredhënieve të sendit me një send tjetër.
Kur marredhëniet midis gjymtyrëve janë bashkërenditëse, kuptimi shfaqet si shumë semantike e temave përkatëse. Paraqitja grafike e tyre është e ndryshme :
d-Nga tipat më të pasur, është ai i kompozitave me strukturë
Emër + mbiemër. Është tipi më prodhimtar.
Një nga nëndarjet e vecanta që bie në sy brenda këtij tipi duke u nisur nga pikëpamja strukturore, është nëngrupi me strukturë :
Emër + mbiemër i parmë.
Këtu përfshihen përgjithësisht, kompozita me gjymtyrë të parë një emër që shënon pjesë të trupit, kurse gjymtyra e dytë është një mbiemër cilësor, që tregon cilësi fizike. Të tilla përmendim: *leshverdhë, kokëfortë, kryelartë, kokëtrashë, trupvogël, trupmadh, dorëgjerë, fytyrëvogël, e zbathur dhe me gjoks të madh gati përjashta",* Nata e Ustikës , *f.38.* Këtu futen edhe kompozitat mbiemra, që shprehin veti e cilësi të karakterit të individit, të botës së tij shpirtërore e mendore. Kompozita të tilla, karakterizohen nga ruajtja e raportit të varësisë, nga marredhëniet përcaktore të gjymtyrëve të sintagmave sintaksore prej nga vijnë, *p.sh.: trupmadh < trup i madh, trupvogël <trup i vogël.*
Shpesh gjymtyrët përkatëse të kompozitave funksionojnë si njësi me kuptim të figurshëm metaforiko-metonimik si*: lumëmadh, pendëkuq, derëzi, fatzi, pendëbardhë, derëbardhë, gjaknxehtë. "- Ja ky është fati ynë ! Fati i fatzinjve* ! "*Nata e Ustikës*", f.159.

Përfundime

Duke iu referuar objektivës tjetër në punën tonë,, klasifikimi stukturor i kompozitave në veprën e Petro Markos, semantika në gjuhën e tij, mund të themi se, në strukturën e fjalëve të shqipes letrare, që natyrisht Petro Marko i përdor me thjeshtësi e mprehtësi artistike përmes stilit të vecantë karakterizues, janë mpleksur

mbi truallin zotërues të mënyrave, tipeve, e mjeteve të përbashkëta fjalëformuese të shqipes, modelet e mjetet e vecanta të të dy dialekteve. Vecoria themelore, që shfaqet në veprat e Petro Markos, si një " normë fjalëformuese " e përgjithshme e shqipes së sotme letrare, sikundër e theksuam dhe më sipër , është mbizotërimi i theksuar i sufiksimit e i kompozimit.
Këto mënyra fjalëformuese në krijimin e njësive leksikore dhe semantike kompakte, ndikojnë në forcimin e prirjeve sintetike dhe në strukturën gramatikore .Nga ana tjetër, prania e këtyre strukturave në veprën e Petro Markos, demostron zhvillimin e gjuhës, si edhe është bërë fusha në të cilën duket qartë prirja e gjuhës sonë për t'i plotësuar me mjetet e veta, kërkesat e mëdha, që parashtron zhvillimi i shpejtë i shoqërisë.

Literatura

Cipo, K. *Rreth disa kompozitave,* në "Studime mbi leksikun dhe mbi formimin e formimin e fjalëve në gjuhën shqip" I, Tiranë, 1972.
Hysa, E. *Sindajshtesat dhe vendi i tyre në formimin e fjalëve në gjuhën shqipe,* Tiranë, 1986.
Kostallari, A. *Kompozitat dëshirore dhe urdhërore të shqipes*, Studime mbi leksikun, Tiranë, 1972.
Kostallari, A. *Mbi disa vecori të fjalës së përbërë në gjuhën shqipe*, BUSHT, SSHSH 1961\3.
Lafe, E. *Struktura morfologjike e fjalës dhe tipat e fjalëformimit*, Fonetika dhe gramatika e gjuhës së sotme letrare shqipe II, Tiranë, 1976.
Marko. P. *Nata e Ustikes*, Naim Frashëri, Tiranë, 1989.
Millaku, Sh. *Kompozitat në Fjalorin e Gjuhës Shqipe te Mehmet Elezit,* Instituti i Albanologjisë, Prishtinë, Kosovë, 2016.

Përcaktimi i Përqëndrimit të Mërkurit në Dhera me anë të Metodës së Spektrometrisë së Absorbimit Atomik me Avuj të Ftohtë (CVAAS)

Msc. Astrit Denaj
Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë

Prof. Dr. Dritan Spahiu
Universiteti i Tiranës

Msc. Fatjon Musli
Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë

Abstrakti

Për përcaktimin e mërkurit në dherat e zonës së ish uzinës Sodë PVC Vlorë (Shqipëri) u zbatua metoda e Spektrometrisë së Absorbimit Atomik me Avuj të Ftohtë (CVAAS). Për para analizimit, u morën mostra në 35 pika të ndryshme të zonës, të cilat u kaluan në site neiloni me diametër 2.0mm dhe u mbajtën në qese plastike për të qenë gati për analizë. Parapërgatitja e mostrave u arrit duke i trajtuar me përzierje acide HNO_3+HCl (9:1) për 3 orë në plitkë elektrike në 70º-80º në bombola gjysmë hermetike PTFE. Pas ftohjes u shtua 1ml tretësirë 5% $K_2Cr_2O_7$, dhe në tretësirë u shtua ujë i distiluar derisa u arrit vëllimi 50ml. Pas kësaj tretësira u la të dekantojë. Përcaktimi i mërkurit u krye në aparatin Varian Spectraa 10 plus, i cili ndodhet në laboratorin e departamentit të Kimisë, Univeristieti i Tiranës. Ky aparat ishte i pajisur me sistemin CVAAS. Ndjeshmëria e përcaktimit të Hg me këtë sistem arrin në rreth 0.2ppb. Nga të dhënat e analizave të kryera me këtë metodë, për përcaktimin e mërkurit, rezultoi se përqëndrimi i mërkurit në dherat e zonës së ish uzinës Sodë PVC është më i lartë se limit i përcaktuar nga UNEP.

Fjalët kyçe: Përqëndrimi i Hg, CVAAS, ndotje, uzina Sodë PVC, dhera.

Hyrje

Mërkuri (Hg) është një element natyror, i cili është i pranishëm në të gjithë mjedisin. Mërkuri njihet si një ndotës global për shkak se, i nënshtrohet transportit me rreze të gjerë në atmosferë, është i qëndrueshëm në mjedis, grumbullohet në ushqim dhe paraqet efekte të rënda negative tek shëndeti i njeriut e në ekosisteme (Nriagu, 1979, 45).

Ndotja mjedisore e tokës, ajërit, ujit dhe kafshëve, në ekosisteme të ndryshme nga mërkuri, për shkak të lëshimit natyror dhe zgjerimit antropogjenik të përdorimit të tij në mbarë botën, ka qenë një shqetësim global për dekada të tëra.

Komponentët e tij janë të qëndrueshëm në mjedis dhe çlirohen nga një shumëllojëshmëri burimesh si natyrore dhe antropogjenike (nga veprimtaria e njeriut).

Ekzistojnë një sërë proçesesh natyrore, të cilat mund të emetojnë Hg në atmosferë. Këto proçese mund të përfshijnë aktivitetet gjeologjike (në veçanti emetime me origjinë vullkanike dhe gjeotermike), tretshmërinë e Hg në mjediset detare dhe emetimi i Hg nga mjediset tokësore (përfshirë substratet me përqëndrim të lartë të

Hg dhe dherat nëntokësore) (Lindberg & Turner, 1977, 4).
Emetimi i gjerë me origjinë antropogjenike dhe përdorimi i Hg kanë shkaktuar ndotje me mërkur në nivel botëror në shumë ekosisteme ujore e tokësore.
Emetimet antropogjenike të mërkurit mund të jenë nga burimet pikësore (p.sh centralet elektrike dhe centralet me qymyr, industry të prodhimit klor-alkaline etj.), por edhe nga ato të shpërndara si (p.sh landfillet, fushat me llum dhe mbeturinat) (Nriagu, 1994, 2).
Një ndër burimet antropologjike të mërkurit, është dhe ish uzina e Sodë PVC, e cila ndodhet 5 km në Veri-Perëndim të qytetit bregdetar të Vlorës.
Ish Uzina e Sodë-PVC zë një sipërfaqe prej 20 ha, 9 prej të cilave i takojnë Uzinës së prodhimit të PVC. Këtu përfshihet dhe një sipërfaqe tjetër prej 25 ha, e cila përfshin hapësirën midis bregut të detit dhe uzinës dhe që për vite me radhë ka shërbyer si dampe për shkarkimet teknologjike të Uzinës.
Uzina e Sodë PVC e nisi aktivietitin e saj prodhues në vitin 1976 dhe ka funksionuar në bazë të një projekti kinez. Niveli i ulët teknologjik i këtyre projekteve ndjehej jo vetëm në kapacitetet e reduktuara të kësaj uzine, por edhe në nivelin e lartë të normativave të konsumit të lëndëve të para dhe ndihmës si dhe në sasitë e larta të mbetjeve të gjeneruara. Ky nivel i lartë vërehej në të gjitha vendet e punës, ku shpesh përmbajtja e komponentëve të dëmshëm, ku një prej të cilëve ishte dhe mërkuri, e tejkalonte disa herë normën sanitare të tyre.
Përgjithësisht, nivelet e larta të mbetjeve kishin të bënin me pasaktësinë e projektit, cilësinë e dobët të pajisjeve, cilësinë e dobët të lëndëve të para dhe ndihmëse, shkallën e ulët të mirëmbajtjes, etj.
Në vitin 1992 kjo uzinë, e mbylli aktivitetin e saj teknologjik, duke u braktisur sëbashku me mbetjet e sa, të cilat ndikuan në ndotjen e kësaj zone, e cilësuar nga një raport i UNEP, si zonë Hot Spot.
Në vitet 2007-2008, u krye një projekt rehabilitimi për këtë zonë të ndotur. Projekti parashikonte disa stade të punimeve që do të finalizoheshin me pastrimin tërësor të kësaj zone. Më parë do të hapej një gropë e madhe, e cila do të shtrohej me një shtresë argjili në fund të saj dhe në parete, pas kësaj do të shtrohej një shtresë plasmasi e trashë me qëllim për të mos lejuar filtrimin e mbetjeve të rrezikshme në tokë apo në det.Në zonë do të prisheshin disa nga godinat tashmë të mbetur si skelete, ndërsa inertet do të hidheshin në gropën e hapur dhe të izoluar, po ashtu do të largoheshin nga zona dhe një trashësi dherash dhe mbetjesh me një thellësi prej dy metrash, dhe më pas do të hidheshin në gropen e hapur ku dhe do të kryhej izolimi i tyre duke e mbuluar të gjithë gropën duke mbjell mbi të gjelbërim. Në zonën e pastruar do të hidhej dhe i pastër dhe i shkrifët, dhe e gjithë sipërfaqja do të mbillej me gjelbërim dhe pemë.
Pas rehabilitimit është bërë një monitorim për të analizuar evolucionin e ndotjes në këtë zonë. Ky monitorim është kryer gjatë periudhës dhjetor 2015 – prill 2017 dhe konsistonte në analizimin e monstrave të dherave në thellësi të ndryshme në zonën e ish uzinës së Sodë PVC-së.

Materiale dhe Metoda

Proçedura e Marrjes së Mostrave
Në këtë studim përfshihet zona përreth ish uzinës së Sodë PVC-së, e cila ndodhet

5km në Veri-Perëndim të qytetit të Vlorës. Mostrat e dherave janë marrë në 35 pika të ndryshme të zonës, në thellësi 30cm për secilën pikë. Koordinatat gjeografike të këtyre pikave janë matur me anë të sistemit GPS. Këto mostra të dherave janë kaluar në site 2.0 mm për të hequr pjesën më të madhe të objekteve të huaja (guralecë, rrënjë, etj.) dhe bluar në havan agate deri në granulometrinë 0.063 m (kaluar në site najloni). Mostrat ruheshin në qese plastike dhe ishin gati për analizë (Zhang & Wong, 2006, 5).

Proçedura Analitike e Mostrave të Dherave

Për analizën e mostravve të dherave është zbatuar Metoda Referuese e dhënë nga UNEP/IAEA për Studimin e ndotjeve (Lazo & Bushati, 2008, 14).

Një sasi prej 0.3 – 0.5 g mostër trajtohet me përzierje acide HNO_3+HCl (9:1) për 3 orë në plitkë elektrike në 70º-80º në bombola gjysmë hermetike PTFE. Pasi ftohet, në të shtohet 1ml tretësirë 5% $K_2Cr_2O_7$, çohet në 50ml me ujë të distiluar dhe lihet të dekantojë. Në varësi të përmbajtjes së Hg në mostër, merret një vëllim i caktuar nga tretësira e kthjellët dhe përcaktohet në sistemin e avujve të ftohtë me metodën e absorbimit atomik (CV-AAS). Matjet janë kryer në aparatin Varian SPECTRAA 10 Plus, të pajisur me sistemin CVAAS të përgatitur dhe montuar në laboratorin e departamentit të Kimisë, Fakulteti i Shkencave Natyrore, Universiteti i Tiranës. Ndjeshmëria e përcaktimit të Hg me këtë sistem arrin në rreth 0.2ppb. Të gjithë reagentët e përdorur për përcaktimin e mërkurit janë reagent MERCK me përmbajtje të ulët mërkuri.

Përcaktimi i Mërkurit

Mërkuri u përcaktua në sistemin e avujve të ftohtë me metodën e absorbimit atomik (CV-AAS). Sistemi i përgatitur për avullimin dhe atomizimin e Hg jepet skematikisht në figurën 1. Kushtet optimale të operimit të sistemit të avujve të ftohtë janë: 20ml mostër dhe prurja e ajrit prej rreth 2.0 L/min.

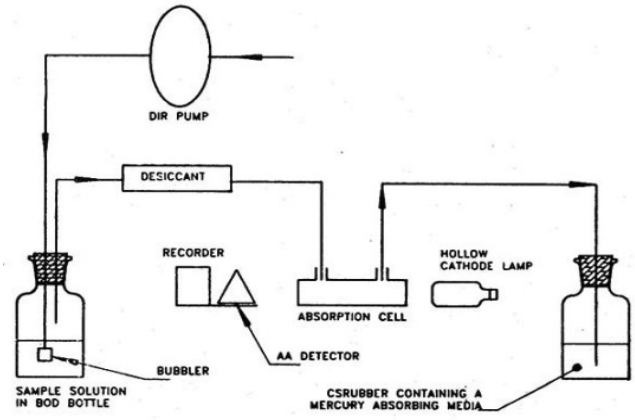

Figura 1. Diagramë skematike e sistemit CVAAS për avullimin dhe atomizimin e mërkurit

Reagentët e përdorur

Të gjithë reagentët e përdorur janë reagentë të shkallës së pastërtisë analitike dhe plotësojnë kërkesat për përcaktimin e mërkurit. Për reduktimin e Hg^{2+} në Hg^0 u përdor tretësira me përqëndrim 10% në mjedis HCl e klorurit të kallajit (II). Tretësira u pastrua për rreth 10 minuta në fryrje ajri me prurje rreth 2.0 L/min.

Sigurimi i cilësisë së të dhënave

Së bashku me mostrat e sedimenteve janë analizuar dhe dy mostra të çertifikuara (CRM), SDM/2-TM dhe IAEA 405 blerë nga IAEA Monaco. Duhet theksuar se rezultatet tona përputhen me ato të deklaruara (Schroeder & Munthe, 1998, 7).

Rezultatet dhe diskutimet

Nga analizat laboratorike janë marrë këto të dhëna, të cilat janë paraqitur në Tabelën 1.(zona pranë ish uzinës Sodë PVC) dhe në Tabelën 2 (zona përreth landifillit)

S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10
0.298	0.011	0.021	0.209	1.689	0.006	0.024	0.007	0.231	1.181
S11	S12	S13	S14	S15	S16	S17	S18	S19	S20
20.055	0.625	2.92	3.1	0.52	14.32	1.23	7.21	0.34	0.45

Tabela 1. Përqëndrimi i mërkurit në mostrat e marra në thellësinë 30cm, zona pranë ish uzinës Sodë PVC

Siç shihet nga Tabela 1., vlerat e përqëndrimit të mërkurit në mostrat e grumbulluara variojnë nga vlera minimale (0.006mg/kg), në vlerën maksimale (20.055mg/kg).

Vërejmë se 12 mostra, të cilat përbëjnë 60% të mostrave të grumbulluara, kanë një përqëndrim të mërkurit më të lartë se 0.3mg/kg (limiti paraprak i përqëndrimit në dhera, përcaktuar nga UNEP Chemicals).

Nëse do të bënim një përshkrim të shkurtër statistikor të të dhënave të Tabelës 1, atëherë do t'i referohemi Tabelës 1.1.

Statistical Variable	Total Count	Mean	StDev	Variance	CoefVar	Minimum	Q1	Median	Q3	Maximum	Skewness	Kurtosis
Hg(mg/kg)	20	2.72	5.31	28.22	195.12	0.01	0.07	0.48	2.61	20.06	2.60	6.37

Tabela 1.1. Përshkrim statistikor i të dhënave të Tabelës 1.

Nga përshkrimi statistikor i kryer, vëmë re se mesatarja e vlerave të përqëndrimit të mërkurit në mostrat e analizuara (2.72mg/kg) është më e lartë se limit paraprak. Gjithashtu vërejmë se 25% e mostrave (Q3) kanë një vlerë më të lartë se (2.61). Koeficienti i variacionit shfaqet tepër i lartë (195.12), gjë që tregon se nuk kemi një shpërndarje uniforme të përqëndrimit në mërkurit në dherat e analizuara.

K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10
100	3.495	1.194	13.092	46.384	4.471	1.327	87	3.1	1.024
K11	K12	K13	K14	K15					
12.98	43.54	4.76	1.323	1.289					

Tabela 2. Përqëndrimi i mërkurit në mostrat e marra në thellësinë 30cm, zona përreth landfillit

Ndërsa nga Tabela 2., vlerat e përqëndrimit të mërkurit në mostrat e grumbulluara variojnë nga velra minimale (1.024mg/kg), në vlerën maksimale (100mg/kg). Sipas Tabelës 2., vërejmë se të 15 mostrat e analizuara, pra 100% e mostrave, kanë një përqëndrim të mërkurit më të lartë se limiti i vendosur nga UNEP.

Edhe për të dhënat e kësaj zone, nëse do të bënim një përshkrim të shkurtër

statistikor të të dhënave, atëherë do t'i referohemi Tabelës 1.1.

Variable	Total Count	Mean	StDev	Variance	CoefVar	Minimum	Q1	Median	Q3	Maximum	Skewness	Kurtosis
Hg(mg/kg)	15	21.67	32.72	1070.53	151.02	1.02	1.32	4.47	43.54	100.00	1.69	1.77

Tabela 2.1 Përshkrim statistikor i të dhënave të Tabelës 2.

Duke iu referuar Tabelës 2.1, vëmë re se mesatarja e përqëndrimit të mërkurit në mostrat e analizuara është 21.67, afërsisht 70 herë më e lartë se limiti i përcaktuar nga UNEP. Vërejmë se 75% e mostrave kanë një përqëndrim të mërkurit më të lartë se 1.32mg/kg (Kuartili 1 (Q1)), ndërsa 25% e mostrave kanë një përqëndrim të mërkurit më të lartë se 43.54mg/kg (Kuartili 3 (Q3)). Kemi një luhatje të lartë të vlerave të përqëndrimit të mërkurit në pika të ndryshme (Koeficienti i variacionit (Koef. Var.) paraqitet tepër i lartë (195.12)).

Nga analiza e mostrave të dherave, në zonën e ish uzinës Sodë PVC Vlorë, të kryer me metodën e Spektrometrisë së Absorbimit Atomik me Avuj të Ftohtë, vërejmë një ndotje të këtyre dherave, të cilat paraqesin nivele të përqëndrimit të mërkurit më të lartë se limiti i vendosur nga UNEP.

Konkluzione

Zona e ish-kompleksit industrial të Sodë PVC përfaqëson zonën e ndotur nga mërkuri (Hg). Kjo ndotje ka ardhur si rezultat i mbetjeve teknologjike të hedhura në mënyrë të pakontrolluar.

Gjatë viteve 2007 – 2008 është kryer rehabilitimi i kësaj zone.

Dherat e ndotura me mërkur (>10mg/kg DW) janë zëvendësuar me dhera të pastra (të pandotura me mërkur) dhe e gjithë sipërfaqja duhej të mbillej me gjelbërim dhe pemë.

Matjet e zonës, në thellësinë 30 cm përfshijnë pikërisht këto dhera.

Edhe pse është kryer rehabilitimi i zonës, nga rezultatet e matjeve të kryera, rezulton një vlerë e lartë e mesatares së përqëndrimit të Hg në dhera, në krahasim me vlerat e lejuara nga UNEP.

Nga përshkrimi statistikor i të dhënave u vu re një koeficient variacioni tepër i lartë, gjë që tregon se pastrimi i dherave, nuk është kryer në mënyrë uniforme, për të gjithë zonën.

Për ndotjet nga mërkuri, Shqipëria ka aderuar në Konventën e Minamatës, e cila e detyron shtetin shqiptar të plotësoj kuadrin ligjor për ndotjet me mërkur. Ndotja e mërkurit përbën ende një problem të pazgjidhur për gjirin e Vlorës, duke u shtuar edhe ndotjet nga mbetjet urbane. Për venddepozitimin e mbetejeve urbane të ngurta, është bërë një studim nga qeveria vendore, por nuk është përcaktuar zona ku do të trajtohen mbetjet.

Ato digjen, duke rritur potencialin e ndotjes të ajrit, jo vetëm për zonën përreth, por për gjithë qytetin.

Referenca

Nriagu, J. O. (1979) *Mercury in the Environment* New York.
Lindberg, S. E. & Turner, R. R. (1977) *Mercury emissions from chlorine-production solid waste deposits* London. United Kingdom.
Nriagu, J. O. (1994) *Legacy of mercury pollution* Canada.
Zhang, L. & Wong, M. (2006) *Environmental mercury contamination in China: sources and impacts* China.
Schroeder, W. H. & Munthe, J. (1998); *Atmospheric mercury-An overview* New York.
Lazo, P. & Bushati, S. (2008) *Environmental situation of Vlora Bay after mercury pollution* Albania.

The reborn country in 1920, the membership in the League of Nations and the challenges for the EU membership today

MA. Rozeta Ivanova
Judicial Budget Administration Office

Abstract

This scientific work is related to the history of the reborn Albanian state in the first years after the end of the First World War. The difficult situation of those years, the total absence of state and institutions, the extraordinary efforts to rebuild the Albanian state after the war, the membership in the League of Nations and the challenges for EU membership at present, are developed throughout this scientific work.
The danger of excluding the Albanian borders, decided in 1913 by the Conference of the Ambassadors, brought the need for organizing Albanian elites of the time to take the control of the country.
Disappointed by the works of the Paris Peace Conference, 1919, was called urgently and with popular will, the Congress of Lushnja. The political decisions of the congress enabled the reborn of the Albanian state almost eliminated from the Great War 1914-1918.
The Congress rebuilt the Albanian state and its most important institutions with the act of a constitutional character "Basis of the Kanun" or otherwise known as the "Status of Lushnja". The three basic powers of state function were sanctioned and the institutions that represented them were the Senate initially and later the National Council for Legislative Power, the High Council of State and the Government for the Executive Power and Courts for Judicial Power.
The challenges faced by the institutions of the Lushnja Congress were huge. With effort and patriotism, Albania succeeded to reborn and the national unity of Lushnja helped the first Delvina government to complete its program and to realize the main challenge for the recognition of Albania and the Albanian state in the international arena.
Thanks to the extraordinary efforts and political and legal support that the National Council provided to the government on behalf of the unity of Lushnja, this challenge was also met and Albania joined the League of Nations on December 17, 1920. This membership recognized Albania as a sovereign and independent state and ranked it with other free nations in the world.
Concerning this important moment of the history of our country, this scientific work tends to provide an objective and comparative point of view of this period, with the efforts of the Albanian state today in the integration process of the European Union.
The road toward integration is actually opened and goes on for the 5 countries of the Western Balkans, but the destination has not yet been reached. As EU senior officials have stated, Albania is in the process of integration, and this is a path without return for all competing countries. But as soon as our politics recognizes that this process requires the contribution and support of all parties politically, the shorter and more accessible becomes this destination.

Keywords: State, Congress, Membership, International Organization, Membership Process.

Introduction

The twenties years of the 20th century are an important period filled with developments for the history of Albania and the Albanian state. In these years, independence was regained, the country's territorial integrity was ensured, and the

first steps were taken towards democratic and social development in an effort to establish and develop the rule of law.
These are the years of the beginning of political life in Albania, through which reforms of the country's economic, political and social development were initiated (Puto, 2009, 255).
1920 is called rightly the year of revival for Albanians. That was the period of major historical events such as the First World War, Paris 1919 Peace Conference on post-war world regulation and Lushnes's decisive congress, gathered by the political elites of the time. Because of this, it was necessary to build a coping strategy with the neighbors' looting goals, through the recovery of the independent Albanian state. (Rothschild, 2004, 352).
The world went into war in 1914 and Albania was a sovereign and legacy constitutional Principality, headed by Prince Vidi. The pursued practice of international diplomacy until that time, with all the states created after the collapsing of the Ottoman Empire, has been the designation of the form of reign and the state boundaries by the Great Powers. The same practice was also pursued for Albania, which was in the first steps of building an independent state and needed the support of the greatest contries. In the absence of the political, institutional and national legal framework necessary for the consolidation and functioning of the state, according to the international rules of the time, the Albanian state was introduced under the patronage and control of the Powers. For this purpose, an International Control Commission (ICC) was appointed to monitor and control the state-run activity in Albania for 10 years.
The commission prepared the ground for the arrival of the German prince at the head of the Albanian throne, the constitutionality of which was decided by the "Organic Status of Albania", prepared by the ICC and considered the first Albanian constitution. But the world went into war and the collective control of the Powers over Albania failed. The prince left and abandoned the throne to join to with the German army. In that time the Commission was completely paralyzed and lost the role of which it was elected (Duke, 2007, 80). The little Albania that had not been allied to any of the warring forces became an arena of wars from the various armies that violated its territory.
The consequences of the war were felt everywhere. Damages and losses were enormous, both in human and state dimensions as well as in the religious and cultural dimensions. A colonel who had served with the French mission in Korça was a witness of the horrors of the war. Here's how the colonel describes them in the letter sent to his daughter on January 18, 1918. - *"My dear Monica! I do not know if I will find any living creature that can tell me something about this endless cemetery in this destroyed town where I see only ruins. However, there are two churches that are untouched, but you have to think carefully if you want to spend the night there, because of insects that may have found shelter there. We set up our tents for the night, and are thinking of visiting those old ruins that are everywhere and are looking very interesting. On the morning I hurried to go to the many remnants of that city, which are very interesting and are with a series of icons, quite-well wood-carved works and countless paintings. These artworks, threatened by to be destroyed, seemed to have been worked by Italians. Paintings represented simple popular religious scenes. Works of carefully well-crafted wood are wonderful. Since we can not get them, we'll inform our army supply to save them and put them in a museum. Perhaps, by their origins they can be classified as Byzantine art. We couldn't get the icons. However I*

found a small icon, which I picked up in order to save it. It will be for your mother to put it in her salon, etc ... "(Ordioni, 2014, 24-25)
These tense lines testify for the horrors of war in those years. They testify to us the true state of Albania during the World War I, where the country was in chaos and almost nothing worked.

1. The Renaissance of the Albanian state in 1920

After the end of the World War I, life began to gain meaning and to restore. The elite of the time tried to regain the fortunes of the country and began the first attempts to revive the Albanian state. It was needed a complete Albanian government, also because the ongoing interference of neighbors interested in tearing of Albania and this undermined the establishment of national unity. There were trials to re-establish the country with the National Assembly of Elbasan, and then with the Congress of Tirana, but without results.
It was the Durrës Congress that managed to create a temporary and nationwide government. But this government found no support, as it was considered as a pro-Italian.
The Delegation of the Provisional Government of Durres to Paris, which was sent to represent Albania's interest in the Peace Conference, was not taken seriously. This is because the Government of Durres was not recognized by the European powers and as such could not formally represent the country at this conference. On the other hand, the presence of Esad Toptani in Paris, together with the Albanian delegation of the Provisional Government, made the situation more difficult for the international diplomacy and Albania was treated with distrust. It was President Willson, who had expressed willingness to help Albania at a special meeting with Fan Noli, and he found it difficult to understand the confused relations of Albanian politicians leaving the impression for a divided country. However, representatives of Albanian organizations from Romania, Turkey, the organization Vatra from USA and the Anglo-Albanian Association of London arriving in Paris for the purpose of the Peace Conference acted in accordance with the Delegation of the Provisional Government of Durres. While Esad Toptani remained a single voice in his attempts to persuade foreign powers that he represented the real Albania (Silajdzic, 1999, 64-67).
Meanwhile, Italian aspirations to Albania, because of its strategic position on the Adriatic region and the economic interests of this country to South East Europe, did not succeed with the Albanian people who understood their true intentions. The mistrust to Italians was particularly enhanced after the treaty of July 29, 1919 between the Italian Foreign Minister Tittoni and the Greek Government of Venizelos. Under the treaty, the parties agreed on a protectorate over Albania, and the cities of Korca and Gjirokastra were left to Greece. Meanwhile, the Greek side at the Peace Conference did not mention the London Treaty and the Florence Protocol that set Albania's borders as they rejected Greek claims. But the willingness of Italy regarding the agreement with Greece was always questioned because of the fact that Rome never ratified that agreement. However, the treaty revealed Italy's intentions and is considered as a reason for the revolt in Vlora against Italians (Zavalani, 1998, 258).
At the Peace Conference, the Albanian delegation presented a memorandum for the recognition of Albania's independence and the return of Albanian lands previously

denied. It was about the ethnic and historical Albania, for an Albanian population that with the decisions of Berlin in 1878 and London in 1913, remained far beyond its borders. This memorandum had been a courageous step ahead of world politics in Paris, demanding that everyone to be given what it was belonged to.
Only correcting the injustices of the past according to the Albanian delegation would be a contribution to peace in the Balkans (Puto, 2010, 256). The Albanian delegation also tried to establish contacts and seek support in Paris, but without success. Great Britain and France held the side of Greece. The US was for the 1913 borders with little change, while Italy requested implementation of the Florence Protocol.
At a time when the map of Europe was changing, based on the principle of nationality, the Albanian claim for joining the detached Albanian lands did not find support. Even President Willson's 14 famous points that contradicted the interests of the Great Powers in Europe did not bring anything new to the Albanian nation (Swire, 2005, 235).
Officially, the Conference closed its proceedings on April 10, 1920 and with its decisions, reconfirmed Kosovo's involvement in the former Yugoslavia and Chameria within Greece. This seriously endangered the existence of the Albanian nation and there was disagreement about Albania's political future.
The criticism of the Government of Durres, after the failure of the Peace Conference, was severe. Mistrust and dissatisfaction with the government increased greatly. The government remained formal and failed to extend its power across the territory, administering only four prefectures, Durres, Shkodra, Elbasan and Berat. On the other hand, the departure of the Prince from the throne had left a great gap, but also gave a good learning to the Albanian political class to understand that the head of state, as the central figure of the national unity, had to be chosen on a national basis. In this stagnation, the replacement of the Government of Durres with a new government became indispensable. The organization of the state was completely perplexed. The rebuilding and continuity of the life of the independent Albanian state became an urgent task. All these conditions made the necessity of calling a National Assembly to gain a broad support from the population and renew the Organic Statute from the time of the Principality as the basic building document of the country (Hysi, 1988, 10-49).
Now the road was clear. The patriotic elements gathered in Lushnje, from the late December 1919, decided to call a new Congress, with as many representatives from all regions. This Congress marked the beginning of the Albanian state and became a turning point for the national awakening. Congress decided to create one strong Albania and a stable government. The previous government of Durres was declared to be overthrown and the delegation sent to the Peace Conference was replaced by Luigj Bumci, Mehmet Bey Konica and Dr. Turtulli. Since the country remained a principality but without the Prince, it was decided the role of the head of the country to be given to a Council of Regency, called four-member Supreme Council, representing each of the existing religious beliefs in Albania. The final form of administration was left to be selected at a later time by the Constitutional Assembly. Sulejman Delvina was elected as a prime minister of the new government, (Dako, 1937, 86-87).
The re-establishment of the independent Albanian state and of its sovereign institutions was made possible with the important political decisions taken by Congress. The state got a constitutional appearance, with sanctioning the main

authorities for their functions, in the act of constitutional character "Basics of the Kanun", or otherwise known as the "Status of Lushnja". It was defined that the legislative power would be the National Council (Senate), the executive power would be represented by the Council of the Nation and the Government, while the judicial power - from the Courts. These three powers were the basis upon which the Albania was re-established in the Congress of Lushnje. After the end of the Congressional work that enabled the rebirth of the Albanian state, the political elite of that time and newly established institutions were obliged to preserve the regained independence and state boundaries, marked by the decisions of the Peace Conference and set by the Ambassadors Conference in London from 1913 (Anastasi, 1998, 40).

2. Albania's membership in the League of Nations compared with efforts for joining to the EU today

The first Delvina government, formed by the Congress of Lushnja, worked hard for the consolidation of the revamped state and the inclusion of any territory, whic was still occupied, under the central administration of the Albanian government. Political forces in the parliament at that time supported the government and the results came to the front. The agreement signed on August 2, 1920 between the government of Tirana and Italy, made possible the withdrawal of Italian troops from Vlora and other parts of the Albanian territory. Under the agreement reached, Italy pledged to maintain Albania's independence. In Albanian politics, the deal with Italy was considered an undisputed success of the government, but the disagreements with the Serbs in the north and the Greeks in the south remained unresolved.

The Tirana government urged the Yugoslav government to withdraw its troops from Albanian lands, but this become a voice cryirng in the wilderness, and incidents at the border were frequent. In August 1920 Yugoslav army attacked Shkodra, but this attack was rebeled. Serbian atrocities in eastern areas continued, and the number of displaced people that sheltered to Tirana as refugees reached 40,000. Whereas the victims reached 10,000. In the conditions of a national tragedy and when the Peace Conference in Paris in 1919 had not yet set borders, an unstable situation was created, in which the Albanian government couldn't ask anyone for help except the League of Nations. As a project of the President Willson and as an outcome of the Peace Conference, was created an intergovernmental organization, for the purpose of maintaining the peace in the world (Biagini, 1998, 146). The world's attention was shifted from Versalles to the League of Nations.

In October 1920, the Albanian delegation at the Peace Conference on behalf of the Albanian Government presented the request for membership in the League of Nations. The application, presented to the General Secretary of the League located in Geneva, demanded Albania's membership and participation in the proceedings of the Assembly of the League.

On the eve of the first meeting of the Assembly, the Albanian Government sent to Geneva a special delegation headed by Fan Noli to follow closely the completion of the required membership process. Upon arrival, the Albanian delegation submitted a memorandum and required documentation for membership. Extracts of authentic acts showing the proclamation of an independence and self-government were included, and also statements that other countries de jure and de facto recognized

the Government of Albania were attached. The request for admission countained 15 points, in which where mentioned historical personalities from ancient times to the Early Albanian Middle Ages. The request opposed to prejudices against Albanians, as inferior and incompetent for self-governing (Puto, 2010, 313 -317).
There were set up a Commission and a Sub-Commission, which considered the Albanian request for membership, toghether with some other requests submitted. The report prepared by the Sub-Commission was submitted to the Commission. While the final version of the report was submitted to the Assembly of the League on December 6, 1920. Regardless of what was said in the report and that the Albanian request for membership did not appear to be legally applicable, the report did not come to conclusion for acceptance. But it mentioned the efforts of the Albanian Government to establish the institutions, and highly appreciated the wilingness of the Albanian people for religious coexistence.
The Assembly reviewed Albania's application for membership on December 17, 1920, and representatives of the UK, South Africa, Canada and India became the best advocates of Albania's membership aspirations. Since December 17, 1920, Albania was invited to take up its place in the Assembly's proceedings, and was admitted as a legally qualified member of the League of Nations (Fleming, 1938, 156).
Membership in the League of Nations was the best pass for post-war Albania. With this major act, Albania de jure achieved recognition as a sovereign and independent country. This membership helped for the removal of any doubt about the status of the Albanian state, though the final determination of the borders came a year later, with the decisions of the Ambassadors Conference in Paris on November 9, 1921.
The Albanian Delegation was officially informed for the decision on November 12, 1921. According to it "The Great Powers officially recognize the Government of Albania and Albania as a sovereign and independent state" ("Posta e Korçës", 1921, No.67).
There were many factors for the successful completion of Albania's membership in the League of Nations. But the most important was the removal of Italian troops from the country and the extension of the power of the government of Delvina to virtually all territory. It hast to be mentioned also the support to the government from the Albanian politicians at that time and from the National Council ofLushnja expressing the national unity. This support strengthened the government to advance not only its governing program, but also the successful realization of the challenge that the Albanian state has had in those difficult historical moments for its international recognition. Albania's membership in the League of Nations is immediately welcomed by the National Council and friends of Albania, who congratulated the Albanian people for this victory. Even French Senator Desturnel De Constant would write the following words: *"I am very happy for your joy. Albania was born. That is the most important. Now it has to live and for this it must be a model of governance and administration"* (Central State Archive, 1920, F. 246, D. 22-27).
From the time of membership in the League of Nations until today, does Albania become a model of governance and administration?!
The road to European integration has started for the five Western Balkan countries, from which our country is part. Albania is currently a NATO member and intends to open negotiations for acceptatnce to the European Union.
In the near past, the Balkans has experienced wars and ethnic conflicts and Europe

does not want these conflicts to be repeated. Therefore all the efforts of European diplomacy in the region are aimed to peace and stability. The rapid integration of Western Balkan countries served this goal through economic development, cooperation and mutual understanding.

Albania was one of the only Balkan countries that had been isolated for 50 years and experienced the most severe totalitarian regime and after the collapse of communism it was necessary to look beyond its borders. The European Union was a powerful organization whit which Albania established its first diplomatic relations in 1991. The road to the EU began with the signing of the Trade and Economic Cooperation Agreement, which entered into force on December 1, 1992 and continued with the signing of the Stabilization and Association Agreement (SAA) on June 12, 2006 and visa liberalization on December 15, 2010 (Visa Libertation for Albania and Bosnia and Herzegovina, 2010 Council of the European Union).

As of June 24, 2014, Albania has received EU candidate status and recommendation for opening membership negotiations with the European Union.

In March 2015, the EU Commissioner for Enlargement Johannes Hahn announced the setting of an initial date for negotiations for membership, in addition to two conditions: 1) Government to reopen political dialogue with parliamentary opposition; 2) Albania to provide quality reforms for the 5 identified areas, such as public administration, rule of law, corruption, organized crime and fundamental rights (5 priorities for negotiations, Fleckenstein defends report in EP, “Reforms in Albania are ambitious”) . This official position was fully supported by the European Parliament through the adoption of a resolution in April 2015, which agreed with all the conclusions drawn from the 2014 Progress Report of Albania. On this occasion the Albanian Prime Minister stressed that the next step of the government would be to present a detailed report on the progress of the 5 key reforms in the Fall of 2015 and then he expected the negotiations for membership to begin immediately (5 priorities for negotiations, 2015, Fleckenstein defends report in EP, "Reforms in Albania are ambitious").

On July 22, 2016 were accepted Constitutional amendments for the judicial reform, and Albania expected to open membership negotiations by December 2016, but this didn’t happen (Albania passes key juridicial reform for EU membership, 2016, Deutche Welle).

At the beginning of 2017, the European Parliament warned the leaders of the government that parliamentary elections in June should be free and fair, before the negotiations begin. Meanwhile, members of the European Parliament expressed concern about the country's selective justice, corruption, prolongation of judicial processes, and political influence in investigations and court cases. But the EU press release expressed optimism: - It is important that Albania keeps the moment of today's reform and we should support it in this process as much as possible (European Parliament, 2017, "Foreign affairs MEPs assess reform efforts in Albania and Bosnia and Herzegovina", Albania needs to implement EU-related reforms credibly, and ensure that its June parliamentary elections are free and fair, if it is to start EU accession negotiations).

So what actually happened?! Serbia has just opened negotiations with the EU for membership, while Albania is a NATO country, has received candidate status, but negotiations with it are not yet opened. Efforts and patience seem to fade. With these

words, the Prime Minister of Albania told to an Austrian media when he said that there is fatigue of extension, but there is also fatigue of patience. While the President of Kosovo at a meeting for the Special Court in Pristina, said that his country has met the required conditions in support of UNESCO's accession and visa liberalization, but none of these happened. He went even further, asking President Meta during an official visit to Kosovo, that Albania should give Albanian passports to the Kosovo citizens in order to allow their free movement in Europe.

From the positions of two senior Albanian officials, there seems to be a kind of tension and anger towards European institutions, due to the opening of negotiations with Serbia. But we all know that Albania still has a lot to do, to implement the reforms and concrete steps that people expect. Only by this way, the government and the Albanian state can convince Europe that they are ready for the opening of negotiations. The current European Commission President Jean-Claude Juncker, on the occasion of opening negotiations with Serbia, said: *"If we want more stability to our neighbors, we must keep the prospect of enlargement for the countries of the Western Balkans. The European Union will be larger than 27 members. Accession candidates should display the rule of law, justice and respect for human rights, as the main subjects of the negotiations".*

Given this statement, there is no place for despair, but only for serious engagement by all sides of Albanian politics, to cooperate in this process for realizing the reforms. To not block each other with politics. Give the government the ability to meet the required standards and priorities. The whole Albanian political class must accept that the process of EU membership is not only a competition with others, but above all it is a competition with us, to achieve the conditions for membership.

I want to finish with Noli's statement to his supporters at that years. These words sound actuall even today: *-We managed to raise the Albanian state, but we did it because we had people who loved their country*.

References

- Puto, A. (2009). Political Albania 1912-1939. Tirana.
- Rothschild, J. (2004). Central Eastern Europe misidentizes the two world wars. Tirana.
- Duka, V. (2007). History of Albania 1912-2000. Tirana.
- Ordioni, A. (2014). A French officer in the Balkans. Tirana.
- Silajdzic, H. (1999). Albania and the US in the Washington Archives. Tirana.
- Zavalani, T. (1998). Albanian thought, History of Albanian. Tirana.
- Puto, A. (2010). Diplomatic history of Albanian affairs. Tirana.
- Swire, J. (2005). Albania, the rise of a kingdom. Tirana.
- Hysi, G. (1988). The organization of the Albanian state and the political struggle around him in the years 1920-1924. Tirana.
-Dako, K. (1937). Zogu the firs King of the Albanians. Tirana.
- Anastasi, A. (1998). Political Institutions and Constitutional Law in Albania 1912-1939. Tirana.
- Biagini, A. (1998). History of Albania from the beginning to the present day. Tirana.
- Fleming, D. (1938). The United States and the World Organization 1920-1933. New York.
- Gazeta, (1921). Post of Korça. No. 67. Korca.
- The Central State Archives, (1920). Fund 246. File 22-27. Tirana.
- Counsil of the European Union, (2010), Visa Libertation for Albania and Bosnia and Herzegovina. Brussel.
- Albania passes key legal reform for EU membership, 2016, Deutche Welle.

- 5 priorities for negotiations, (2015) Fleckenstein defends report in EP, "Reforms in Albania are ambitious".
- Европейски парламент. (2,017). "Foreign affairs MEPs assess reform efforts in Albania and Bosnia and Herzegovina", Albania needs to implement credible EU-related reforms, and ensure that its June parliamentary elections are free and fair, if it is to start EU accession negotiations.

“Gjenerali i ushtrise se vdekur”, Ismail Kadare

Elona Aliaj

Rrefimi te “Gjenerali i ushtrise se vdekur”

Megjithëse kanë kaluar pesëdhjetë e katër vjet nga dalja në libraritë shqiptare e romanit të parë të shkrimtarit Ismail Kadare “Gjenerali i ushtrisë së vdekur”,vepra vazhdon të tërheq
Interesimin e lexuesit shqiptar,por edhe atij të huaj.Ajo përbën “veprën e konfirmimit të talentit të Kadaresë në prozën modern dhe një pike kthese në historinë e letërsisë shqipe”.
1)Analizuar në tërësinë e tij nga kritika dhe vlerësuar si romani më i mire Kadaresë,”Gjenerali i ushtrisë së vdekur” vazhdon të joshë edhe sot e kësaj dite studiuesit dhe kritikët e letërsisë,të cilët kërkojnë ende mes rreshtave elemente të rinj,që i përkasin laboratorit krijues e të mahnitshëm të Kadaresë.Kjo sepse “Gjenerali i ushtrisë së vdekur”në vetvete ,është gjeneza artistike ku do të mbështeten edhe veprat e mëpasme në prozë të Kadaresë.
Romani që shembi tabunë e gjeratëhershme të zhvarrimit, të cilën nuk kishin guxuar ta bënin para tij shumë të tjerë të shquar ,shkrimtari që krijoi”nje mjedis letrar ku jeta dhe përtej jeta kalojnë natyrshëm te njëra-tjetra”.
2)Do te sillte mjaft risi në letërsinë shqiptare të kohës ,mes të cilave një concept tjetër mbi formën dhe mënyrën e përdorimit të rrëfimit.

Pëdorimi i formave të rrëfimit

Synimi i Kadaresë për tu thelluar në psikologjinë e personazheve të tij ka diktuar edhe në veçoritë e përdorimit dhe formën e rrëfimit.Në këtë plan ,stili i Kadaresë është i zhdërvjellte ,plot ngjyra dhe emocione.”Kështu ,nëse formë dominuese te “Gjenerali i ushtrisë së vdekur” është rrëfimi në vetën e tretë ,pra autori është jashtë veprimeve të personazheve,here-herë ai ndërpritet nga rrëfimi i ndonjë personazhi të dorës së dytë ,që shfaqet vetëm një here , për të sjellë në rrëfimin e përgjithshëm të veprës një copëz nga realiteti i viteve të luftës.
Në moment të caktuara të rrjedhës së rrëfimit te përgjithshëm shfaqen copa rrëfimesh në veten e pare, prej personazheve të ndryshëm”.
3)Kjo larmi dhe ky harmonizim i formave të rrëfimit, jo vetëm që e ka pasuruar emocionalisht romanin”Gjenerali i ushtrisë së vdekur”,por njëherazi ka zgjeruar hapësirën kohore të tij, duke i dhënë veprës përmasa më të gjera. Një gërshetim i tillë i natyrshëm i formave të rrëfimit ,atij në vetë të tretë dhe atij në vetë të pare ,është njëherazi edhe një gjetje e vetvetishme e autorit për të zgjeruar hapsirën kohore të subjektit të romanit dhe për te nxitur përshpejtimin e ritmit të brendshëm në vepër ,duke i dhënë asaj më shumë frymëmarrje, me shumë informacion dhe emocion , por duke ruajtur edhe vëmendjen e interesin e lexuesit.
Kështu qe nëpërmjet mënyrës së organizimit të rrëfimit,hidhen paralele në mes dy kohëve, duke krijuar dy tipe të rrëfimit ,te autorit dhe të një zëri tjetër, që sjell kujtime nga e kaluara,
Dhe që në të vërtetë zgjeron hapsirën kohore të vetë romanit, duke krijuar njëherazi

edhe parale, jo vetëm mes periudhave të ndryshme kohore,por edhe simbolikave të tyre.Ja si ja arrin Kadareja në veprën e tij "Gjenerali i ushtrisë së vdekur":
'Ai përfaqësonte një vend të madh e të qytetëruar dhe prandaj puna e tij do të ishte madhështore.Në punën e tij kishte nga diçka nga madhështorja e grekëve dhe e trojaneve,diçka nga funeralet Homerike. **O, si do te mbeteshin me goje hapur shqiptaret,qe mbanin kaq shume ombrella ne duar"**
Në këtë fragment të shkëputur nga romani vërehet që ,në mënyrë të drejtpërdrejt, ndihmën e mjeteve të veçanta gjuhësore apo artistike dhe krejt pa paralajmëruar shkojnë njëri pas tjetrit rrëfimi i autorit me ate të personazhit .Ndersa në rrëfimin e autorit përshkruhet misioni i gjeneralit Italian duke përdorur fjalë te tilla si'te qyteteruar','madhështore",në ate të personazhit shfaqen nota te holla ironije.Një mënyrë e tillë e përcjelljes së rrefimit nga veta e tretë në të parë përsëritet shpesh në romanin e Kadaresë.Në disa raste ata dallohen vetëm nga lloji i shkronjës në shtypshkrim,për ta vecuar rrëfimin në veten e tretë nga rrëfimi ne vetën e pare.
"Ai e dinte se në atë cast ,në kabinën e kamionit që vinte pas,edhe specialist mbante mbi gjunjë të njëjtën hartë dhe ,ashtu si ai ,vështronte here pas here perjashta perms xhamit,për të përcaktuar me saktësi vendin ku duhej të ndalonin.
Nga e djathta ishte nje radhë plepash të lartë dhe po të vështrosh në atë drejtim,mund të dallosh,tutje ndërtesat e fermës së një beu dhe me tej akoma një mulli.Pikërisht në këmbët e plepave është vendi.Që të mbanim mend varret, i hapëm në formë v-je ,me majën e kthyer në drejtim të detit.Pesë nga nje krah ,pesë nga tjetri dhe nëntogeri në krye".
4)Enjëjta forme e rrefimit duke kaluar menjëherë nga veta e tretë në të parën shfaqet edhe në fragmentin e faqes 70 ku perms vetave të ndryshme të rrëfimit,realizohet një paralelizëm i dyfishtë. Në njërën anë qëndrojne punëtori që kryen zhvarrimet dhe ushtari Italian, ndërsa në anën tjetër paralelizmi vë përballë dy periudha kohore:të kaluarën me të tashmen.
" Pastaj punetori me i ri ,ai me pullover vraponte te cadra e tyre dhe kthehej me nje thes najloni,nje thes te bukur, te kalter me dy vija te bardha siper dhe me nje shirit te zi, prodhim i firmes "Olimpia",bere me porosi te vecante. Specialisti,duke mbajtur pincen me gishtat egjate e hidhte najlonin ne nje kuti metalike.
NJe dite na kontrolluan a kishim te gjithe medialionet.Dikush kishte kallezuar se ai e kishte hedhur medialionin e tij.Ku e ke medalionin? E pyeti togeri ,kur ai zbertheu uniformen dhe tregoi gjoksin:Nuk e di, u pergjegj,me ka humbur.Te ka humbur?"
5)Kjo mënyrë e harmonizimit të dy formave të rrëfimit ka krijuar njëherazi edhe një situate të fuqishme kontrasti, pas të cilit lexuesi shikon dy botë ,dy vende që vihen perballë dhe që do të mbizotërojne gjithë skenën e romanit "Gjenerali i ushtrise se vdekur",deri në përfundimine tij.
Por megjithë kontrastin e fuqishëm ,në këtë fragment nuk ndjehet ndonjë kundërvënie apo distancim mes rrëfimit të autorit dhe atij të personazhit, gjë që do të shfaqet gradualisht dukshëm më pas në roman me zhvillimin e më tejshëm të subjektit.Kjo ben qe rrefimi i autorit,gradualisht të bashkohet dhe harmonizohet me qendrimin e tij ndaj personazheve dhe ngjarjeve që shoqërojnë veprën.

Rrefimtari i paidentifikuar dhe episodik

Megjithese ne fazen e pare te krijimtarise se tij letrare, duket se Kadare e ndjen perse

brendshmi rendesine e rrefimit dhe formave te tij ne nje veper letrare sic eshte proza. Qe te "Gjenerali i ushtrise se vdekur"Kadare nis te kerkoje menyra te reja te rrefimit qe do ta ndihmojne ate per tu shprehur sa me artistikisht, ne menyre metaforike dhe me disa nenshtresime kuptimore dhe kulturore.Ndaj ,duket se nuk eshte e rastesishme qe ai ,gjate eksperimentit te tij artistic,krijon nje lloj te ri rrefimtari,te paidentifikuar,anonim.Eshte nje personazh qe shfaqet here pas here ,sa here autori e ndjen te nevojshme per t'I dhene me shume frymemarrje vepres.

"Ne raste te tilla rrefimi nuk ka si synim te prezantoje nje rrefimtar konkret,port e krijoje paralelizma ideore,t'I jape nje theks te mprehte nentekstit te nje veprimi te caktuar….

Ky rrefimtar anonim –vjen per ta ngcmuar me tej boten e trazuar te personazhit,ai sikur do ti ndjell dicka ogurzeze misionit te gjeneralit.Here –here ky rrefimtar shfaqet per ti ndihmuar personazhet ne kerkimet e tij.Zeri i tij vjen si nga larg,tingellon nje cast te shkurter dhe fiket perseri,per tia lene si gjithnje fjalen rrefimtarit –autor".

6)Keshtu sado qe personazhi rrefimtar anonim duket se ka nje rol episodik ne romanin"GJenerali i ushtrise se vdekur",ne te vertete ai e pasuron vepren dhe ka ndikim te drejteperdrejte ne te.Kjo ,jo vetem se e ben me te zhdervjellte rrefimin,por edhe se zgjeron here pas here kendveshtrimin kohor dhe ideor te ngjarjeve dhe personazheve, pa patur nevojen e rrefimit te autorit por duke e plotesuar ate dhe duke i dhene mundesi rrefimtarit autorit, por duke e plotesuar ate dhe duke i dhene mundesi rrefimtarit autor per te shpalosur ide te kunderta,kendveshtrime te ndryshme mbi realitetin,ngjarjet dhe personazhet e vepres.

Sic do te verehet ,edhe pas romanit"Gjenerali i ushtrise se vdekur"Kadare ne krijimtarine e tij ne proze ,do te vazhdoje te thellohet ne perdorimin e rrefimtarit anonim,sin je gjetje artistike per te zgjeruar per se brendshmi hapsiren permbajtesore dhe artistike te veprave te tij.

Nuk kemi ne qender nje personazh apo hero pozitiv, sic ishte e natyrshme ne veprat e shumta artisike per te zgjeruarte kohes se realizmit socialist.Ne qender te romanit Kadare ka vendosur dy personazhe qe perfaqesojne dy te huaj;nje gjeneral dhe nje prift ,te cilet,ne synimin e tyre per te mbledhur kockat e nje ushtrie fashiste te vdekur,pozicionohen drejtepersedrejti duke u shprehur me ironi dhe nervozizemper shqiptaret,kjo ne dy plane kohore:ne retrospective dhe ne kohen kur zhvillohen ngjarjet.

Nderkohe ,shkrimtari Kadare nuk ka vene perballe tyre nje personazh apo hero te permasave te tyre,por disa personazhe episodike,qe megjithese nuk kane shume hapsire ne veper ,ne te vertete jane te domosdoshem dhe e pasurojne ate.Ata shfaqen sa here qe autori kerkon te pasqyroje anen e kundert ted y personazheve te huaj ,pra gjeneralit dhe priftit, sa here kerkon te ballafaqoje mentalitete te kunderta per luften dhe ne te vertete per kohen e saj.

"Nje nga realizimet e dukshme ne gjuhen e prozes se re eshte se u thye kalaja e vetes se trete te te treguarit.Narracioni filloi te behej edhe ne veten e pare ….Pozitive eshte se veta e pare ne narracion nuk u kthye ne manierizem. Ajo perdoret vetem kur e lyp materiali i mbledhur nga autori per nje veper."

Pesha e rrefimit te autorit ne veten e trete

Mungesa ne roman e nje personazhi te kundert,ne permasat e gjeneralit apo priftit

Italian,I ka dhene nje rol dhe nje funksion mjaft te rendesishem dhe te gjere rrefimit te autorit tek "Gjenerali i ushtrise se vdekur".Sic do te vihet re edhe ne veprat e tij te mevonshme ne proze,Kadare nuk do t'I ndahet kesaj prirjeje te tij artistike,duke fuqizuar gjithnje rrefimin,duke i dhene atij nuance te reja dhe duke e bere me te gjalle dhe me shume nenshtresime kulturore,artistike dhe kuptimore.Keshtu roli i rrefimit te autorit eshte i pazevendesueshem,eshte i lidhur ngushte me vete strukturen kompozicionale dhe artistike te vepres .Eshte ky rrefim ,I cili merr persiper edhe te percjelle mesazhet me te rendesishme ne roman, mesazhe te cilat ne te vertete kane vlere globale, gjitheperfshirese,universal,sic jane me se shumti mesazhet qe percillen nga romanet e Ismail Kadarese.

Ne parathenien e tij per romanin "Gjenerali i ushtrise se vdekur"ROBERT ESCARPIT veren me mprehtesi se:"Pergjate dy vjet germimesh endacake,ai nuk sheh gje tjeter nga ky vend mesdhetar vec baltrave te vjeshtes dhe deborerave te dimrit.Pervec kronogjise se rrepte dhe dramatike te rrefimit,Ismail Kadare i mohon atij pranveren, po ashtu sic i mohon buzeqeshjen:Gjithcka fillon me shiun,deboren,gjithcka perfundon me eren".

9)Per dimensionin kohor te rrefimit ne veten e trete, permasat e tij kuptimore, asosacionet dhe simbolikat qe krijon, flet edhe fragmenti ne faqen 27 ku autori rrefen mbi eshtrat e gjetura ne muzeun e nje qyteti te vogel e te paidentifikuar jug te Shqiperise.

"Eshtrat e mje ushtari i kishin ne muzeun e nje qyteti fare te vogel ne Jug .Muzeun e kishin ngritur ca qytetare entuziaste.Ne kalane e vjeter te qytetit,ne nje qeli te thelle,ata kishin gjetur, midis te tjerash,edhe eshtrat e nje njeriu.Per disa jave rresht ne kafenene e qytetit arkeologet amatore benin cdo dite hipoteza te ndryshme per keto eshtra. Bile dy prej tyre ishin duke shkruar nje artikull mjaft te guximshem dhe te ngaterruar per ta botuar ne ndonje reviste, kur ne qytetin e vogel mberriti grupi i kerkuesve te eshtrave te ushtareve.Specialisti kishte kaluar rastesisht nga muzeu dhe menjehere e kishte njohur skeleton nga medalioni. Ne artikullin e amatoreve per medalionin kishte dy hipoteza:medalioni ishte ose mjet zbukurimi, osemonedhe e kohes romake.Por kalimi i specialistit nga muzeu u dha fund te gjithave.Nje gje ishte e cuditshme:si kishte mundur te futej ushtari ne labirintet e pashkelura te keshtjelles dhe pse?"

10) Ivetedijshem per peshen dhe funksionimin e te rrefyerit te tij,"rrefimit te autorit",Kadare shkruan se nuk pelqen nje rrefim si ne pasqyre,porn je rrefimsipas optikes se "siperme",qe lidh autorin me bashkekohesin e tij.

'Ajo qe une mora guximin ta quaj thjeshte e ndoshta ne menyre disi naïve "gabim"eshte ajo menyre njesimi qe perpiqet te beje shkrimtari me personazhet e kohes se shkuar ,me optiken ,psikiken e deri gjuhen e asaj kohe.Kjo menyre e perdorur nga qindra shkrimtare, jep pershtypjen e njefare autenciteti e besueshmerie por ne fund te fundit kujt i duhet kjo besueshmeri? Letersia pikerisht atje dobesohet,kur i vihen pasqyra krahasuese.Jam i bindur se menyra e kundert me ate te Floberit, ajo qe do ta quaja "zbritje te Dantes",pra pershkrimi i ferrit sipas optikes se siperme te kohes qe jeton shkrimtari ,mbetet e vetmja menyre madhore ne art"

11) Ndersa ,duke folur per laboratorin e tij krijues ne librin"Ftese ne studio"Kadare shkruan:

"Nuk i jam shmangur dot tundimit per ta perfutyruar veten perballe nje auditori kozmik,duke u rrekur te jap nje raport per njerezimin dhe rruzullin tokesor"

12)Eshte e dukshme se ne romanet e tij Kadare e ndjen nevojen e vetvetishme te shprehet perms rrefimit,per nje bote te cilen ai deshiron ta shoh ne permasa sa me te plota, deshmi kjo e prirjeve te tij novatore,gjitheperfshirese dhe universale.zbulojme nje liber te hartuar me mjeshteri dhe nje rrefim me jehonat e veta universal.
13)eshte ky tipar i cili beri qe Brenda nje kohe te shkurter nga botimi i tij ne Shqiperi ,romani i pare i Kadarese,do te terhiqte vemendjen e lexuesit europian ,vemendje qe nuk eshte zbehur edhe sot e kesaj dite dhe qe ka nxitur botimin dhe ribotimin e vepres ne me shume se 40 gjuhe te botes.
Eshte ky tipar ,I cili beri qe brenda nje kohe te shkurter nga botimi i tij ne Shqiperi , romani i Kadarese,"Gjenerali i ushtrise se vdekur", te terhiqte vemendjen e lexuesit europian ,vemendje qe nuk eshte zbehur edhe sot e kesaj dite dhe qe ka nxitur botimin dhe ribotimin e vepres ne me shume se 40 gjuhe te botes.

Koha si element i rrefimit

RRefimi ne romanin "Gjenerali i ushtrise se vdekur" ka interes te analizohet edhe ne kendveshtrimin kohor.
Koha e rrefimiteshte nje element tjeter i rendesishem artistic, perms te cilit shkrimtari kerkon te zgjeroje permasat e vepres se tij , duke i dhene me se shumti elementet e nje vepre artistike pergjithesuese. Meqenese romani ka marre shkas nga pasojat e Luftes se Dyte Boterore , sic jane "mjerimi i viktimave dhe ndeshkimi moral i shkaktareve te saj" mund te thuhet se ka marr shkas nga ato pasoja qe jane perseritur ne cdo lufte dhe ne cdo kohe.
Ndaj ,Kadare dallohet per inkursionet e vazhdueshme ne histori dhe ne bashkekohesi, ne keto dy dimensione te rendesishme kohore.Kjo ben qe ne planin diakronik ne roman te apostrofohen greket e trojanet,Cezari,Karli i madh dhe Napoleoni ,ndersa ne planin sinkronik apostrofohen luftrat ne Kore,Vietnam, pervec luftes se dyte boterore qe eshte ne qender te romanit.
Keto inkursione ne histori dhe ne bashkohesi ,ne menyre sintetizuese sjellin perpara lexuesit historine e luftrave dhe pasojat e tyre.
E gjithe kjo e ka bere prozen modern te Kadarese,te mos ndertohet vetem ne nje kohe ,bie fjala ne kohen e rrefimit,port e kete dimensione me te gjera, qe levizin drejt kohes se pergjithesuar .
Keshtu ,sipas kritikut Bashkim Kucuku cdo kohe e rrefyer permban ne vetvete te pakten dy kohe ,qe disa here duken shume larg njera tjetres,por ne raste te tjera shfaqen shume afer dhe ne funksion te qellimit thelbesor te romanit te Kadarese.
"njera eshte koha e rrefyer , ose koha e fabules ,e cila eshte teresisht e dallueshme dhe e konkretizuar , si ne cdo proze.Kurse tjetra eshte koha e pergjithesuar , qe e quajme te tille, sepse per te nuk rrefehet ne kuptimin e mirefillte.Fabula drejtperdrejte nuk rrefen per te.Ajo eshte" e padukshme " ,e fshehur poshte kohes se rrefyer dhe e nderthurur me te .Koha e pergjithesuar rikrijohet ,nga njera ane ,nepermjet dukurive,problemeve,mendesive ,fjaleve,termave qe jane vetem te bashkohesise ose te kohes se shkrimtarit"
14)"ai kishte falenderuar autoritetet shqiptare ne emer te popullit e tij ,te mijerave nenave,per te gjithe lehtesirat e krijuara gjate kerkimeve….
Pastaj kishin cikur gotat dhe nen tingellitjen e lehte ,te kristalte,ishte ndier gjemimi

i larget i topave:Ate bucime te mbytur nuk mund ta mbulonte askush ,mendoi gjenerali, dhe te gjithe sa ishin atje e ndienin, por asnjeri nuk mund ta thoshte"

15)ky regjister i rrefimit arrin deri atje sa permes tij krijohen ne roman simbole, alegori, analogji dhe parabola qe i japin vepres nje permase te re, te panjohur gjer atehere ne letersine shqiptare .Keshtu megjithese rrefimi i autorit eshte i drejtperdrejte, ne te vertete ai fiton ne roman edhe nje element simbolizues dhe pergjithesues,cka deshmon edhe per thellesine kuptimore dhe artistike te romanit "Gjenerali i ushtrise se vdekur".

Kadare nuk ka per qellim te identifikoje rrefyesin por e lidh ne menyret te drejteperdrejte me ngjarjet duke e lene anonim ,duke sjelle nje rrefimtar me nje concept te rid he original ku rrefimtari e nderpret rrefimin normal te autorit mbi rrjedhen e ngjarjeve dhe nderhyn me tregimin e tij.Nderhyrja e narratorit te paidentifikuar krijon nje kompozicion duke afruar kohe te ndryshme dhe veprime qe kane nje qellim te perbashket.Here pas here rrefimi i autorit nderprite nga rrefimi i personazheve per te cilet nuk kemi ditur asgje .Keto rrefime gershetohen ne menyre origjinale e rrjedhin e shkembehen natyrshem per lexuesin.

Ceremoniali i dasmës myzeqare para çlirimit

Enida Bashalliu
Amarda Muskaj
Sonila Ferko
Majlinda Rina

Abstrakt

Myzeqeja eshte nje nga krahinat me pak te studiuara nga pikepamja etnografike . Myzeqe quhen fushat bregdetare qe shtrihen ne pjesen Veriperendimore te Shqiperise se Jugut ,ne keto kufij natyrore: Ne veri kufizohet me Shkumbinin , , ne jug me Vjosen ,ne lindje vargjet kodrinore dhe ne perendim laget nga deti Adriatik .Kufijte natyror nuk perputhen krejtesisht me kufijte etnografik . ne gojen e popullit emertohen tre Myzeqe : Myzeqeja e Madhe ose e Lushnjes ; Myzeqeja e Vogel ose e Fierit dhe Myzeqeja e Vlores e cila shtrihej nga pjesa veriote e Vlores e deri ne Berat . Myzeqeja e Lushnjes ,e cila perfshin Divjaken dhe vargun kodrinor quhej ndryshe Karatoprak ,qe do te thote " Dheu i Zi " ,ato jane tokat me te pasura te Myzeqese ; ne Myzeqene e Fierit perfshiheshin dy brigjet e Semanit ,qe quheshin " Dheu i Bute " ose " Toka Ledhe " te cilat populli i njihte si toka me pak pjellore .
Myteqeja eshte nje nder krahinat te populluara qysh ne lashtesi ,gje te cilen e vertetojne zbulimet arkeologjike .ne kodrat e Pojanit te sotem (fshat afer Fierit) , gjenden germadhat e qytetit antik te Apolonise , qe njihet si nje nga qytetet me te zhvilluara te botes antike . Ky qytet u ngri nga kolonizatoret helene ne tokat e fisit ilir te Taulanteve .

Dasma ne Myzeqe

Martesa eshte nje nga ngjarjet me te renesishme te jetes se njeriut ,ajo eshte baza e krijimit te familjes .Martesa dhe familja ,si institucione qe lidhen ngushte me jeten shoqerore ,kane karakter historik . Ne procesin e zhvillimit te shoqerise ato kane pesuar ndryshime .
Para clirimit te vendit tone , martesa ruajtin karakterin e lidhjeve te vjetra te saj , nje marreveshje qe bejne dy familje ose dy prinder (baballaret) midis tyre ,pa pyetur te interesuarit .Rolin vendimtar e kne luajtur interesat e shtepise dhe jo deshirat apo ndjenjat e te rinjve .
Martesa eshte problem i prinderve . Plaku i shtepise bisedon me njerzit e shtepise ,e merr dhe mendimin e gruas ,por deshira e saj nuk merret parasysh po te jete kuder . Nga fisi i babait pyeteshin xhaxhallaret dhe nga nena pyetej ,dajua.
Si moshe e pershtatshme dhe e domosdoshme per martese konsiderohej per djalin mosha 20-25 vjec .Po te kalonte kete moshe dhe akoma ishte i pa martuar , quhej " Plak" . Ndersa per vajzat ishte mosha 17-20 vjece .Thuhej per e ke vajyen ne moshe 17-18 vjec kerkon nje dhenderr me te mire (me te pasur) ; kur e ke 19-20 vjece kerokn nje si ti ; dhe kur i kalon te 20-tat ,thoshin mos e mendo , po jepe ku te gjesh .

Shkuesia

Para clirimit ndermjetesia (shkuesia) per kerkesen nuk behej drejteperdrejte nga prinderit , por nga nje person i trete , shkuesi , i cili duhej te ishte mik i te dy familjeve

,vajzes dhe djalit . Ne kete menyre , misioni i tij behej edhe me i lehte . Vec kesaj ai duhej te njihte mire edhe zakonet . Renedesi kishin te dhenat per shtepine e dhenderit , gjendja e tij ekonomike , numri i pjesetareve te familjes ,per traditat e saj patriotike , etj . Ne Myzeqene e Vogen ,njeresit e familjes se vajzes i drejtoheshin shkuesit " Ka zile e kembore ? " ,kjo kishte te bente me informacionin qe kerkohej per gjendjen ekonomike te familjes se dhendrit te ardhshem . Rrallehere qellonte qe pelqimi te jepej qysh ne takimin e pare . Kjo ndodhte vetem ne ato raste kur te dyja familjet njiheshin mire me njera-tjetren . Babai i vajzes i kerkonte te atit te djalit te holla qe quheshin para " argelleku " ,velenxe dhe rrobat e nuses . Nga nje here ne vend te tyre kerkoheshin gje e gjalle , numri i te cilave varej nga gjendja ekonomike e familjes se dhendrit ; jo rralle here edhe te holla 7-10 napolona .Shkuesi merrte nje shperblim te caktuar , i cili zakonisht ishin nje pale kepuce qe ai i porosiste sipas gustos se vet . Lindja e institucionit te blerjes se grave i takon etapes se pare te zhvillimit te fisit , matriakatit , por kjo mori zhvillim edhe ne periudhen e patriakatit .

Me shperberjen e familjes se madhe dhe me krijimin e familjes se vogel ,zhduket dhe blerja e gruas , mbeten vetem mbeturinat e saj . Por zhdukja e ketij institucioni nuk tregon se u ndryshua baza e martese .Martesa nuk e humbi karakterin e saj si nje marreveshje ekonomike.

Caktimmi i dates per martese behet me njehere pas perfundimit te pergatitjeve te dasmes ,nga familja e vajzes ,sipas kerkeses se pales se djalit . Shpesh here ne caktimin e dites se dasmes merrte pjese edhe shkuesi .

Ditet e dasmes kalonin pa ndonje ceremoni te vecante me gjithate disa dite ishin te caktuara per pune te vecanta .

Dita e druve , quhej dita kur shkonin per berjen e druve te dasmes . Kur nusja merrej te djelen , dita e druve behej te enjten .Grate ngarkoheshin me dru , ndersa burrat edhe kur shkonin ngarkonin kafshet ose me qerre .

Dita e brumit ose zenia e brumit ,lidhet me pergatitjen e elementit kryesor te ushqimit , buken rituale . Kjo dite ishte 3-4 dite para se te vinte nusja , te merkure ose te enjte . Diten qe do te zihej brumi ,vajza dhe gra te reja shtypnin qiqra per te zene buket e dasmes . Gjate kesaj kohe nje vajze e nje djale shkonin per te mbushur uje ne tre burime ose tre puse . Rruges nuk duhej te flisnin e as te kthenin koken pas . Te dy keta femije e zinin buken ne dy ene , nje e vajzes e nje e djalit . Gatimi i brumit behej pa folur dhe perzierja behej me tyten e pushkes , ne brum futej nje fre kali (Myzeqe e Vogel) .

Jance ,jance brumit –o
Me se e gatuat brumet –o
Me mjalt e me qumesht –o
Jancja me dy kupa ne dore
Nje me qumesht ,nje me bore .

Rrobat qe i conin nuses

Dita e rrobave eshte dita kur nuses i conin peshqeshet e dhendrit ose pajen . Plackat e nuses i conin djemte . Lidhur ngushte me dergimin e rrobave eshte edhe zakoni i ngjyerjes se flokeve te nuses me boje dhe venia e kenase . Venia e kenase behej 1-2 dite para marrjes se nuses . Ne kete rast ne shtepine e nuses mblidheshin gra e vajza ,te cilat merrnin pjese ne kete ceremoni . Vajza e cila martohej , e rrethuar nga vajzat e tjera ,zinte e qante , sepse ky zakon tregonte shkeputjes e saj nga vajzeria . Te qarat e saj perziheshin me kengete shumta qe kendoheshin per kete rast .
Me qani shoqete emia ,
Se do ndahem nga shtepia ,do ndahem nga vllazeria ,
Do te vij per miqesi
Do bej buke e gjelle gati.
Me boje lyenin floket ,ndersa me kena thonjte e duarve , kembeve dhe gjysmen e gishterinjve te duarve ,ndersa pellemben e benin me nje vule te rrumbullaket .
Ishte zakon qe pas nuses te vinin kena te gjitha vajzat dhe grate e reja .
Me ne fund pasi mblidheshin te gjithe dasmoret ,caktoheshin krushqit qe do te merrnin nusen .Ata caktoheshin nga i zoti i shtepise . dhe te afermit e tij (dhe duhej te ishin burrat me te zgjedhur) . Dhenderi ditene pare te dasmes shkonte te kulloste bagetine . Madje edhe kur nuk kishte kete profesion , shkonte ne mal tek tufa e bagetive ose fshihej ne nje vend tjeter . Ai heret ne mengjes largohej nga shtepia dhe fshihej ne kopsht ose ne shtepine e ndonje fqinji . Per ta gjetur mblidheshin shoket e tij . Pas nje ore e gjenin dhe duke e mbajtur nga krahet e sillnin ne oborrin e shtepise .Para se te niseshin krushqit , dhendri kapercente kurbanin e therrur ne ate kohe , dhe pastaj i hipte kalit . Kjo te kujton ritin e vjeter te grabitjes se gruas ; dhendri i hipur ne kal ,qellon me arme .
Vajza nga shtepia e saj shoqerohej me ceremoni te ndryshme . Nusje e cila deri ne ate kehe eshte vendosur e vecuar ne nje dhome ose ne nje kasolle , merrej andej dhe dergohej ne dhomen prej ku do te nisej nuse . Nxjerrja ne oborr shoqerohej me te qara dhe britmet e saj .
Vjen bojana e lumit-o ,lumit-o,
Kush te paska nisu –o,nisur-o ,
Babai me te lutur –o ,lutur-o ,
Me zemer keputur-o ,keputur-o ,
Edhe arritja e nuses ne shtepine e dhenderit pritet me ceremoni te shumta . Shumica e tyre shprehnin nenshtrimin e gruas ndaj burrit dhe prinderve te tij ,deshire qe ajo te linde djem , te ishte e embel , kembembare , te sillte bollek , etj .
Krushqit ne kthim duhet te kalonin nga tjeter rruge , qofte per nje pjese te vogel te saj dhe nuk ktheheshin kurre nga ajo qe kishin ardhur . Edhe ky zakon e ka burimin tek grabitja e gruas .
Ceremoni te shumta beheshin per te ndikuar ne lindjen e djemve . Pa zbritur ende nga kali ,nuses i vi nin ne preher nje djale te vogel me nene e babe gjalle . Me pas nusen e fusnin brenda ne dhome .Pragu duhej te kapercehej me kemben e djathte , sepse kjo shihej si e mbare . .Kur hynte tek dera ,nusja lyente pasvazin e siperm te deres me mjalte , se zhyste gishtat e mjalte dhe i lepinin njerezit e shtepise(qe nusja te ishte e embel) . Nusja perkulej tre here para njerezve te burrit .

Nuse myzeqare

Nusen edhe kur e percjellin edhe kur e presin ne shtepine e burrit ,i hedhin grure , oriz, sheqer , te holla , karamele ,etj .

Lidhur ngushte me pjellorine eshte edhe kulaci i nuses .Ne kohen kur nusen e zbrisnin nga kali ,vjehrra do t"i dorezonte nje buke gruri te mbeshtjelle me pecete te bardhe . Njerezit e dhenderrit do te hiqnin qeleshet dhe do tia vinin nuses ne koke .

Me rrembeu beqari i fushes ,
Moj nene, me rrembeu ,
E me hodhi ne vithe te mushkes ,
Moj nene, me rrembeu ..

Heqja e duvakut ose zbulim i nuses behej diten e pare qe vinte dhe behej nga burri , kete ai e bente me nje objekt te argjendte . Heqja e duvakut shoqerohej edhe me veprime te tjera . Dhendri do te shkelte kemben e nuses dhe do tia sperkaste fytyren me vere . (keto kishin domethenien e tyre , nenshtrimin e gruas ndaj burrit) .

Per periudhen e marre ne studim , deri ne vitet "50 , ne familjet e krishtera praktikohen kurorezimi fetar . Kurorezimi fetar behej ne diten e dasmes .

Bashkimi martesor i ciftit eshte nje tjeter moment sa i rendesishem aq edhe interesant per nga ritet qe kryheshin . Ne dhome dhendrrin e shoqeronte nje burre e nje grua . Para se te "mbyllej " ne dhome , dhendrri falej (pershendetej) me prinderit e tij dhe me te aferm te tjere , kryesisht pleq e plaka , te cileve me koken ulur nga turi u puthte doren dhe u kerkonte falje per ndarjen nga ta dhe bashkimin me nusen .

Naten e pare te fjetjes se ciftit ,behej kontrolli i vecante per te pare vajzerine e nuses . Jatakun e nuses e ngrinte gruaja e burazerit (nusja e vellait te dhendrrit) ne prani te vjehrres , e cila kontrollonte nderin e nuses .

Ceremoniali pas dasmes

Dorovitja e nuses

Zakonisht ne mbarim te dasmes ,para se te shperndaheshin krushqit , nusja do tu jepte dhuratat njerezve te shtepise dhe miqve, qe ne shumicen e rasteve ishin corape , peshqire , shami , etj . Ndersa ata qe merrnin dhurata , ne shumicen e hereve , i falnin asaj te holla .

Diten e trete pas martese , nusja do te shkonte per uje . Ate do ta shoqeronte nje djale i vogel me prinder gjalle . Me ujin qe sillte nga cezma , nusja duhej te gatuante nje ose disa kulace per te pranishmit . Me shkuarjen e nuses per uje , lidhet dhe futja e saj ne pune per here te pare ne shtepine e dhendrrit . Ajo do tu lante kembet gjithe pjesetareve te familjes , me perjashtim te dhendrrit .

Kthimi i nuses ne gjini , behej vetem dy jave pas ceremonise se marteses.

Bibliografia

“ETNOGRAFI A 2 “ Tirane 1963 , Llambrini Mitrushi.
“ ETNOGRAFIA 4 “ Tirane 1972 , A.Dojaka.
“ETNOGRAFIA 8 “ Tirane 1976 , Bajram Mejdiaj.
“ ETNOGRAFIA 9 “ Tirane 1978 A.Dojaka.
“ ETNOGRAFIA 11 “ Tirane 1981 A.Dojaka.
“ DASMA NE SHQIPERI “ A.Dojaka.
“ FOLKLORI SHQIPTAR “ – Dispenca _ Tirane 1974.
“ KENGE POPULLORE LIRIKE “ Tirane 1955.
“MUZEU ETNOGRAFIK FIER “ Lili Bardhi.
“ FOLKLOR NGA KRAHINA E MYZEQESE “ Vellimi i I , Jani Nushi.
“ NEPER VARGJE TE KENGES POPULLORE “ Agron Fico.

Perfectionism, body image and disordered eating behavior

PhD (C.) Semiramida Manaj
University of Tirana

Abstract

In the recent decades the prevalence of disordered eating behaviors has been reported to increase; therefore, scientific studies should perform for specifying psychological variables that may contribute to the etiology of this disorder. In this study, was examined the role of body image disturbance and perfectionism variables in predicting disordered eating behaviors among teenage girls. This cross-sectional study was performed upon a sample consisting of 200 teenage girls in Tirana and they were selected based on a cluster random sampling. Then, participants responded to the questionnaires of Body Image Disturbance of Reas and et al. (2002), Multidimensional Perfectionism Scale of Hewitt and Flett (1990) and Eating Attitudes Test of Garner and Garfinkel (1979). The data were analyzed by correlation techniques and stepwise regression. The results showed that there were a statistically significant correlation among body image disturbance and perfectionism and disordered eating behavior. Also, the results of stepwise regression analysis revealed that body image disturbance and perfectionism significantly predicted, respectively, almost 17% and 13% of variances of disordered eating behaviors among teenage girls. According to the findings of the present study, body image disturbance and perfectionism can predict disordered eating behaviors. Therefore, considering these variables can be important to prevent the development of eating-related diseases and to promote teenages' health.

Keywords: perfectionism, body image, disordered eating behavior.

Introduction

Disordered eating comprises a wide range of abnormal eating behaviors with different severity that involve of fear of fatness, unhealthy weight control behaviors and preoccupation thinking about food; Eating disorders are ranked at the extreme end of disordered eating spectrum and these unhealthy behaviors do not warrant meeting the diagnostic criteria for eating disorders (Ackard, 2004). Almost 44 percent of adolescent girls exhibit some eating pathology, and the prevalence of binge eating behaviors in college women is almost 16–25% (Ackard et. al, 2007). In the high school population, almost half of teenage girls report binge eating, self induced vomiting, laxative/diuretic use, fasting, or excessive exercise to compensate for food consumption or avoid weight gain at least weekly (Berg, 2009) and a significant percentage of teenage boys also report Eating disorder (ED) symptoms (Cain et. al, 2012). Adolescents in particular appear to be at risk, due to a variety of individual (e.g., body image) and environmental (e.g., peers who engage in or promote unhealthy eating habits) elements (Buckholdt et. al, 2010).

The recognition of risk elements that specifically relate to the development of eating disorders has been a focus of recent studies (Striegel-Moore, 2007). However, the elements related to eating disorders among teenages are poorly understood and studies are required to identify a suitable theoretical framework for their disordered eating. Disturbance of body image is diagnosed to be a key factor and often

persistent symptom in eating disorders (Keel et. al, 2005). Body image disturbance is a multidimensional concept, which includes several psychopathological dimensions, such as overestimation of body size or body parts, body dissatisfaction, overvaluation of weight and shape for self-esteem, body weight control and body checking behaviors, denial of outcomes of weight loss, and extreme reward experience when weight loss is obtained (Gunnard et. al, 2010). Although body image disturbance is prevalent and important from a prognostic perspective, little studies were performed about its relationship with disordered eating behavior (Favaro et. al, 2012). Body image disturbance recognized as one of the most robust risk and maintenance elements for disordered eating behavior among female (Stice, 2002). Body image disturbance predicts a various range of negative consequences including depressive symptoms, low self-esteem and negative emotions, dieting and eating pathology, weight gain, and reduced physical activity and fruit and vegetable intake (Neumark-Sztainer et. al, 2006). One of the issues investigated in the present study is the examination of the relationship between body image disturbance and the disordered eating behavior.
Also, perfectionism variable is a complex personality construct that recognized by the setting of high performance standards and striving for flawlessness, accompanied by tendencies to ultra critical evaluations of one's own behaviors and negative cognitions involving a chronic sense that things are not "complete and correct" (Flett & Hewitt, 2002; Flaxman et. al, 2012). One approach to the multidimensional construct of perfectionism includes considering both its personal and social dimensions. Self-oriented perfectionism dimension (SOP; having excessively high personal standards and being motivated to attain them) and Socially prescribed perfectionism dimension (SPP; believing that others hold excessively high standards for one) (Enns & Cox, 2005). Perfectionism is widely recognized element in the development and maintenance of disordered eating behaviors (Shafran et. al, 2002). However, to my knowledge few studies were performed about the relationship between the perfectionism and disordered eating behavior in teenage girls and this sort of research is very important because in this population disordered eating behavior is prevalent and where prevention/intervention efforts are needed so seriuos. In attention to above material and prior research has been accomplished on the albanian population and reflects the high prevalence of disordered eating behaviors, the aim of the current research was to systematically investigate the role of body image disturbance and perfectionism varialbles in predicting disordered eating behaviors among teenage girls.

Methods and Materials

The sample was selected based on a cluster random sampling. The inclusion criteria in the sample of 200 teenage girls in this study were the desire of the teenage girls to participate, the age between 15-18 years old and studying in the high school. The exclusion criteria of the study were the unwillingness of the teenage to participate in research and not frequenting high school. Informed consent was obtained from each participant. After the selection of participants based on inclusion and exclusion criteria, they were responded the questionnaires of the current research.

Measurements

Addapted instruments were used for data collection on body image disturbance, perfectionism and disordered eating behaviors. At first, all questionnaires were translated from english into albanian and independently back-translated into english by a second translator. The few discrepancies between the original english and the back-translated version resulted in adjustment in the albanian translation based on direct discussion between the translators. At next step, psychometric characteristics of instruments were examined. Thus, the questionnaires were piloted and finalized with an advisory group of teenage girls to ensure that the scales items were comprehensible and appropriate to the context. Moreover, conceptual analysis was confirmed the content validity of all instrument. The questionnaires were distributed to participants with the help of researchers. Participants were assured of confidentiality and informed consent in a written format was acquired from each of them. The following questionnaires were used**:**

Body Image Disturbance Questionnaire of Reas et al. (2002): a 23-item self-report questionnaire, with appropriate validity and reliability, measure the body image disturbance. This scale was made and validated by Reas et al. (2002). High scores in this questionnaire related with the more intense of "body dissatisfaction", "fear of obesity", "avoidance behaviors of body image" and "eating disorders". It is based on 5-degree Likert scale from 1 (never) to 5 (very often). In this scale, the maximum score is 115 and the minimum is 23. The results of this study about the validity of the scale supported the high validity of the scale. The overall score of this had a good correlations with "body form questionnaire" (r=0.88). Evidence of reliability of this scale, as administered to albanian relevant populations, in this research by Alpha Coefficient is 0.89 and by Split-half is 0.86. The validity coefficients of questions are between 0.23 and 0.9 and all the validity coefficients are significant at p=0.000.

Multidimensional Perfectionism Scale MPS of Hewitt & Flett (1990) is a 45-item measure of self-oriented perfectionism (e.g., *One of my goals is to be perfect in everything I do),* other-oriented perfectionism (e.g., *I have high expectations for the people who are important to me),* and socially prescribed perfectionism (e.g., *My family expects me to be perfect).* Subjects make 7 point ratings of their degree of agreement with the items. Several items are reverse-keyed, and the subscales are scored such that higher scores reflect greater perfectionism. There are evidences of the instrument's potential usefulness, existing reliability and validity studies with the MPS have focused primarily on nonclinical samples. Initial studies have indicated that the MPS subscales have adequate internal consistency in clinical samples. For example, the respective coefficients alpha were .88, .74, and .81 for self-oriented, other-oriented, and socially prescribed perfectionism in a sample of 263 psychiatric patients (Hewitt & Flett, 1990). The alpha values obtained with a second sample consisting of 95 psychiatric patients were virtually identical (Hewitt & Flett, 1990). Also, the MPS has acceptable levels of temporal stability in nonclinical samples (e.g., .88, .85, and .75 for self-oriented, other-oriented, and socially prescribed perfectionism, respectively; Hewitt & Flett, 1990), but the stability of the scale in a clinical sample has not been examined. This issue is important because mostly on researches is predicated on the assumption that perfectionism in patients is a pervasive trait that is stable over time.

The EAT-26 of Garner and Garfinkel (1979) is 26-item scale, widely used, standardized, and self-reported scale to identify abnormal eating attitudes. To complete the EAT-26,

participants rate their responses on a 6- point scale (always, usually, often, sometimes, rarely, or never). The scale is divided into three subscales: Dieting (13 items), Bulimia and Food Preoccupation (six items), and Oral Control (seven items). The higher the final score, the more the individual is preoccupied by food consumption. A score of 20 or more considered as disordered eating attitudes (Garner & Garfinkel, 1979).. The validity and reliability of this scale was assessed in a pilot study. Test-retest coefficient for the EAT-26 was 0.80. The scale's Cronbach's α (alpha) was 0.76. Internal consistencies (Cronbach's α) in this study were 0.86, which was good for this scale. The Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) version 20 was used to analyze the data. Also, descriptive statistics was used to summarize and organize the data, and were analyzed by stepwise regression analysis.

Results

Mean, standard deviation and internal correlations of variables of the study are presented in (Table. 1). As can be seen, there were significant relationships among body image disturbance, perfectionism and disordered eating behaviors ($p<0.01$).

Table 1: Mean, Error Standard and internal collections of variables

Variables			**Correlations**		
	Mean	SD	body image disturbance	perfectionism	disordered eating behavior
body image disturbance	54.51	9.86	1	0.25**	0.48**
perfectionism	43.27	8.42	0.25**	1	0.44**
disordered eating behavior	28.71	6.71	0.48**	0.44**	1

As can be seen, there were significant relationships among body image disturbance, perfectionism and disordered eating behaviors ($p<0.01$).

To assess the predictive power of disordered eating behaviors by body image disturbance and perfectionism variables were used of the stepwise regression analysis. The results of model summary are presented in (Table. 2).

Table 2: Summary of regression analysis model

Variable	R	R2	ΔR2	ΔF2	Sig.
Step 1: body image disturbance	0.44	0.23	0.23	92.81	.000
Step 2: body image disturbance and perfectionism	0.53	0.34	0.13	54.52	.000

The results of regression model for explaining disordered eating behaviors based on body image disturbance and perfectionism indicated that F-statistic for both models is significant in $p<0.001$. Therefore, there was the explanation possible of disordered eating behaviors based on both variables. In (Table.3), the regression coefficients of

stepwise regression analysis are presented.

Table 3: Summary of stepwise regression analysis to predict disordered eating behaviors
based on body image disturbance and perfectionism

Variable	β	B	SE B	t	R2	Sig.
body image disturbance	0.38	0.42	0.06	7.89	0.17	.000
perfectionism	0.35	0.31	0.04	7.47	0.13	.000

As can be seen, body image disturbance with β=0.38 can significantly predict almost %17 of the variance of disordered eating behaviors. Also, perfectionism variable with β=0.35 can significantly predict almost %13 of the variance of disordered eating behaviors.

Discussion

The result of the current research showed that body image disturbance variable significantly predicted disordered eating behavior among teenage girls 15-18 years old. The result is consistent with the findings of the previous studies (Mohr et.al, 2010; Thompson et.al, 1999; Thompson & Stice, 2002; Polivy & Herman, 2002) and can be interpreted on the basis of the following possibilities:
Studies evidence indicates that there was the current societal standard of attractiveness for women is a thin ideal body. This ideal is so prevalent that body image concerns and dieting behaviors are widespread among both adolescent and young adult females. Socio-cultural perspectives propose that social ideals for body weight and shape emphasize a thin-ideal body. For example, Tripartite Influence Model which integrates a number of theoretical perspectives on body image disturbance and disordered eating behavior, family members, peers and the media are important predictors to the development of body image disturbance, with their influence being mediated by the mechanisms of social comparison and internalization of the thin-ideal (Thompson, 1999). Subsequently, body image disturbance directly affect the disordered eating behaviors of dietary restraint and bulimic behaviors. When utilized to examine familiar influences, the Tripartite Influence Model provides a helpful theoretical framework to understanding the development of body image disturbance and disordered eating within young females (Thompson & Stice, 2001). The body image disturbance is an "essential precursor" to eating disorders (Polivy & Herman, 2002). Disordered eating includes a wide variation of disordered eating behaviors with different severity and eating disorders ranking at the extreme end of it. Fear of fatness, unhealthy weight control behaviors and preoccupation thinking about food are symptoms of disordered eating (Ackard et. al, 2004). The previous studies showed that body image disturbance remain considerably stable across the adult women lifespan and commonly reported among younger females associated with dieting and disordered eating behaviors (Bennett & Stevens, 1996; McLean, 2011).
Also, the current research results showed that perfectionism variable significantly

predicted disordered eating behavior among teenage girls. The result is consistent with the findings of the previous studies (Bizeul et. al, 2001; Egan et. al, 2011; Fairburn et. al, 2003; Fairburn, 2008) and can be interpreted on the basis of the following possibilities: Perfectionism has been identified as both a risk element and a maintaining variable for disordered eating behavior. In a prior study, participants with severe anorexia nervosa who scored highly on perfectionism at pretest has poorer prognosis, as indicated by assessments 5–10 years later (Bizeul et. al, 2001). The previous studies indicated that perfectionism increases and maintains eating disorder pathology, and is significantly elevated in anorexia nervosa, bulimia nervosa and eating disorder not otherwise specified compared to controls. The study results suggests that all dimensions of perfectionism are related to eating pathology, including those generally seen as consisting of 'positive achievement striving' such as self-oriented perfectionism (Egan et. al, 2011). According to cognitive–behavioral perspective of the development and maintenance of disordered eating behavior, over-evaluation of eating, weight, and body shape interacts with perfectionist standards for achievement and self-control to drive the development and maintenance of disordered eating behavior (Fairburn et. al, 2003). In therapy of "clinical perfectionism" that use of standard cognitive–behavioral therapy for eating disorders, addressed this dysfunctional scheme for self-evaluation (Fairburn, 2008).

In summary, the results of this study showed that body image disturbance and perfectionism significantly predicted disordered eating behavior. The cross-sectional nature of the research precludes making causal influences; however, the present study promotes the understanding of the role of body image disturbance and perfectionism in disordered eating behaviors. These findings open the door for future studies on these variables in eating disorder that may also prove helpful from an intervention perspective in patient with eating disorder. The future studies should explore the role of body image disturbance and perfectionism in a clinical population with eating disorders to further investigation how they recognize and use emotions and cognition.

This is an exploratory study, and consequently has a number of limitations that need to be addressed in further studies. The present study needs to be replicated in different populations and needs more empirical support. Till then, the findings of the study should be interpreted with caution. Further, the cross-sectional design of the study and participants (i.e., a group of high scool teenage girls) exert some limitations on the generalization of the findings. Finally, the problems and limitations on the use of self-report instruments should not be overlooked.

References

Ackard DM. (2004). Anorexia, bulimia, disordered eating, and obesity. In: Legato MJ (ed) *Principles of gender-specific medicine.* California: Elsevier Academic Press.

Ackard DM, Fulkerson JA, Neumark-Sztainer D. (2007). Prevalence and utility of DSM-IV eating disorder diagnostic criteria among youth. *International Journal of Eating Disorders 2007; 40(5)*: 409–417.

Bennett K, Stevens R (1996). *Weight anxiety in older women. European eating disorders review; 4*: 9-32.

Berg KC, Frazier P, Sherr L. (2009). *Change in eating disorder attitudes and behavior in college women: Prevalence and predictors. Eating Behaviors; 10*: 137–142.

Bizeul C, Sadowsky N, Rigaud D (2001). The prognostic value of initial EDI scores in anorexia nervosa patients: A prospective follow-up study of 5–10 years. Eating Disorder Inventory. European Psychiatry; 16(4): 232-238.
Buckholdt KE, Parra GR, Jobe-Shields L (2010). *Emotion dysregulation as a mechanism through which parental magnification of sadness increases risk for binge eating and limited control of eating behaviors. Eating behaviors; 11(2*): 122-126.
Cain AS, Epler AJ, Steinley D, Sher KJ. (2012). Concerns related to eating, weight, and shape: Typologies and transitions in men during the college years. *The International Journal of Eating Disorders; 45*: 768–775.
Egan SJ, Wade TD, Shafran R. (2011) *Perfectionism as a transdiagnostic process: A clinical review. Clinical Psychology Review; 31:* 203–212.
Enns MW, Cox B J. (2005) *Perfectionism, stressful life events, and the 1-year outcome of depression. Cognitive Therapy and Research; 29(5),* 541–553.
Fairburn CG, Cooper Z, Shafran R. (2003) *Cognitive behavior therapy for eating disorders: A "transdiagnostic" theory and treatment. Behavior Research and Therapy; 41(5):* 509-528.
Fairburn CG. (2008) *Cognitive Behavior Therapy and Eating Disorders.* New York, NY: The Guilford Press.
Favaro A, Santonastaso P, Manara R, Bosello R, Bommarito G, Tenconi E, et al. (2012). *Disruption of visuospatial and somatosensory functional connectivity in anorexia nervosa. Biological Psychiatry*; *70(10):* 864-870.
Flett GL, Hewitt PL. (2002) Perfectionism and maladjustment: An overview of theoretical, definitional, and treatment issues. *In PL Hewitt & GL Flett (Eds.), Perfectionism: Theory, research, and treatment* (pp. 5–31). Washington: American Psychological Association.
Flaxman PE., Ménard J, Bond FW, Kinman G. (2012) Academics' experiences of a respite from work: Effects of self-critical perfectionism and perseverative cognition on postrespite well-being. *Journal of Applied Psychology; 97*: 854-865.
Garner DM, Garfinkel PE. (1979). *The Eating Attitudes Test: an index of the symptoms of anorexia nervosa.* Psychol Med; 9(2): 273-279.
Gunnard K, Krug I, Jimenez-Murcia S, Penelo E, Granero R, Treasure J, et al. (2010). *Relevance of social and self-standards in eating disorders. European Eating Disorders Review; 20(4)*: 271-278.
Hewitt, P.L., & Flett, G.L. (1990). Perfectionism and depression: A multidimensional analysis. *Journal of Social Behavior and Personality, 5*, 423-438.
Keel PK, Dorer DJ, Franko DL, Jackson SC, Herzog DB. (2005). Postremission predictors of relapse in women with eating disorders. *The American Journal of Psychiatry; 162*: 2263–2268.
McLean SA, Paxton SJ, Wertheim EH. (2011). A body image and disordered eating intervention for women in midlife: A randomized controlled trial. *Journal of consulting and clinical psychology; 79(6)*: 751.
Mohr HM, Zimmermann J, Roeder C, Lenz C, Overback G, Grabhorn R. (2010). *Separating two components of body image in anorexia nervosa using fMRI. Psychological Medicine; 40*: 1519–1529.
Neumark-Sztainer D, Paxton SJ, Hannan PJ, Haines J, Story M. (2006). Does body satisfaction matter? Five-year longitudinal associations between body satisfaction and health behavior in adolescent females and males. *Journal of Adolescent Health; 39(2)*: 244–251.
Polivy J, Herman CP. (2002). *Causes of eating disorders. Annual Review of Psychology; 53:* 187–213.
Reas DL, Whisenhunt BL, Netemeyer R, Williamson DA. (2002). Development of the body checking questionnaire: A self report measure of body checking behaviors. *International Journal of Eating Disorders; 31*: 324–333.
Serve Azimzade B, Razaviye A, Mohrezi MR. (2007). Investigate the relationship between disordered eating and body checking behaviors in students of Islamic Azad University, Arsanjan branch. *Journal of Knowledge and Research in Applied Psychology; 42:* 114-124.
Shafran R, Cooper Z, Fairburn CG. (2002). *Clinical perfectionism: A cognitive– behavioural analysis. Behaviour Research and Therapy; 40*, 773–791.
Striegel-Moore RH, Bulik CB. (2007). *Risk factors for eating disorders. Am Psychol; 62:* 181–198.

Stice E. (2002). *Risk and maintenance factors for eating pathology: A meta-analytic review. Psychological bulletin; 128*: 825−848.
Thompson JK, Heinberg LJ, Altabe M, Tantleff-Dunn S. (1999). *Exacting beauty: Theory, assessment, and treatment of body image disturbance.* Washington, DC: American Psychological Association.
Thompson JK, Stice E. (2001). Thin-ideal internalization: Mounting evidence for a new risk factor for body-image disturbance and eating pathology. Current Directions in Psychological Science; 10: 181–183.

E drejta e heshtjes si një parim themelor në proçesin penal

Lola Shehu

Abstrakt

Historikisht mbrojtja ligjore kundër vetinkriminimit është lidhur me përdorimin e torturës gjatë marrjes në pyetje.[1]
Prezumimi i pafajësisë lidhet ngushtë me lirinë nga detyrimi për t'u vetfajësuar. Nga detyrimi i shtetit për të provuar fajin, lind ndalimi i kërkesës ndaj të akuzuarit të pranojë fajin. Kërkesa që gjykata i bën të akuzuarit për të dhënë shpjegime, në mungesë të provave të drejtëpërdrejta, nënkupton zhvendosjen e barrës së provës nga akuza tek mbrojtja.
Prezumimi i pafajësisë lidhet ngushtë me parimet e tjera esenciale të proçedurës penale si me të drejtën e mbrojtjes apo me të drejtën e të dyshuarit për të patur në dispozicion mjetet e nevojshme proçeduriale për të paraqitur çështjen e vet pa u gjëndur në disfavor me palën tjetër. Kontradiktoriteti sëbashku me garancinë për një gjykatë të pavarur dhe të paanshme shërbejnë si elemente për të tuteluar parimin e prezumimit të pafajësisë të paktën në kuadrin e aspekteve ngushtësisht proçeduriale.

Ndalimi kundër vetinkriminimit është i lidhur ngushtë me të drejtën e heshtjes. E drejta kundër vetinkriminimit i siguron personave nën hetim të drejtën për t'iu mos u përgjigjur pyetjeve të veçanta gjatë proçedimit dhe për të mos u bashkuar me versionin e ndonjë prej dëshmitarëve.
E drejta e heshtjes është konsideruar si e pandashme me dinjitetin e njeriut. Nga pikëpamja e respektimit të dinjitetit të njeriut, i pandehuri nuk është objekt i proçedimit penal por është subjekt me të drejta të plota proçeduriale. I pandehuri mund të refuzojë të përgjigjet dhe të sjellë prova dhe gjykata nuk mund të nxjerrë asnjë të dhënë fajësie nga ky fakt. Qëllimi i këtij parashikimi është të mbrohet i pandehuri nga çdo tentativë e paligjshme e organit të akuzës në marrjen e deklarimeve të imponuara.[2]

Fjalë kyçe: prezumim, pafajësi, prova, vetinkriminim,deklarata, i pandehur, akuzë.

Hyrje

Kjo e drejtë nuk përmendet shprehimisht në tekstin e Konventës, por ka qënë Gjykata Europiane e të Drejtave të Njeriut që e ka përpunuar gjatë jurisprudencës së saj. Ajo e ka njohur këtë të drejtë si një parim themelor në proçesin penal. Kjo e drejtë njihet edhe nga legjislacioni jonë, duke gjetur rregullim në nenin 32 të Kushtetutës, i cili shpall të drejtën për të mos fajësuar vetveten:
"Askush nuk mund të detyrohet të dëshmojë kundër vetes ose familjes së tij dhe as të pohojë fajësinë e tij."
Sipas këtij neni, kjo e drejtë shtrihet edhe mbi familjarët e personit të akuzuar. Specifikisht kjo e drejtë zbërthehet në nenet e Kodit të Proçedurës Penale, në pjesën ku ky kod rregullon marrjen e dëshmisë si provë. Duke përjashtuar nga dëshmia një kategori të caktuar personash që kanë lidhje familjare me të pandehurin, ky kod ngarkon gjykatën me detyrimin për t'ia bërë të njohur këtyre personave një të drejtë të tillë. Mosrespektimi i këtij rregulli e bën dëshminë të papërdorshme. Po kështu,

[1] La Storia Dell Diritto Penale, Universita La Sapienza, Roma 1963. Fq.232.
[2] Jane P. Malor, Criminal Law, Cocepts and Cases, Indiana University.

nenet 38 dhe 255 të K.Pr.P. flasin për detyrimin që kanë oficerët e policisë gjyqësore që t'i bëjnë të ditur të pandehurit se, nuk ka asnjë detyrim për të dhënë shpjegime. E drejta për mosinkriminim të vetvetes nuk njihet vetëm për personat e marrë si të pandehur, por edhe për çdo person tjetër. Neni 37 i Kodit të Proçedurë Penale parashikon:

" Kur para autoritetit proçedues një person, që nuk është marrë si i pandehur bën deklarime, nga të cilat dalin të dhëna për inkriminimin në ngarkim të tij, autoriteti proçedues ndërpret pyetjen, duke e paralajmëruar se pas këtyre deklarimeve mund të zhvillohet hetime ndaj tij dhe e fton të caktojë një mbrojtës."

Të rëndësishme janë edhe garancitë që parashikohen nga Kodi i Proçedurës Penale [3]:

1. Të pandehurit nuk mund t'i vijë asnjë pasojë nga fakti që ai nuk pohon fajësinë e tij. Ky fakt nuk mund të përdoret në dhënien e vendimit dhe as të kombinohet me provat e marra.
2. Asnjë person nuk mund të akuzohet për dëshmi të rreme apo refuzim për të dëshmuar, nëse nuk ka treguar fajësinë e një të afërmi të tij.
3. Çdo i akuzuar ka të drejtë të heqë dorë nga e drejta për të heshtur dhe pohimet që ai mund të bëjë dhe shpjegimet që mund të jap vlerësohen sëbashku me provat e tjera,[4] pra një person nuk mund të dënohet vetëm mbi bazën e pohimeve të tij. Pohimi nuk ka vlerë të veçantë në raport me provat e tjera.

Thelbi i mbrojtjes kundër vetëakuzimit dhe të së drejtës së heshtjes

Rëndësia që ka e drejta e mos inkriminimit të vetvetes dhe e drejta e heshtjes kanë gjetur shprehje në jurisprudencën e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, në gjykimin **Saunders kundër Mbretërisë së Bashkuar** *".....megjithëse jo e përmendur shprehimisht në nenin 6 të Konventës, e drejta për të mos folur dhe e drejta për të mos fajësuar veten janë në përgjithësi të njohura si standarte ndërkombëtare, të cilat shtrihen në thelbin e proçedurës objektive dhe të drejtë, sipas nenit 6. Racionaliteti i tyre shtrihet, inter alia, për mbrojtjen e të akuzuarit kundër detyrimit arbitrar nga autoritetet, duke kontribuar në mënjanimin e padrejtësive dhe në përmbushjen e qëllimit të nenit 6. E drejta për të mos fajësuar veten presupozon që hetimi në çështjet penale duhet të provojë akuzën kundër të akuzuarit, pa u bazuar në provat e marra forcërisht pa vullnetin e të akuzuarit. Në këtë aspekt, kjo e drejtë është e lidhur ngushtë me prezumimin e pafajësisë.."*[5]

Edhe Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut ka mbajtur qëndrimin se shkelja e të drejtës për të ndenjur në heshtje dhe për të mos u vetakuzuar, mund të çojë në shkelje të së drejtës për prezumimin e pafajësisë të një personi. Në çështjen Heaney dhe Mcguinness kundër Irlandës dhe Quinn kundër Irlandës, tre kërkuesit u arrestuan me dyshimin se kishin kryer akte të rënda terrorizmi. Pasi ishin paralajmëruar nga policia se kishin të drejtë të rrinin në heshtje, iu kërkua, në bazë të Seksionit 52 të Ligjit Mbi Veprat Penale kundër shtetit, që të jepnin të dhëna në lidhje me veprimet dhe lëvizjet e tyre në kohën e ndodhjes së veprave. Ligji irlandez u kërkontë atyre që të jepnin të dhëna në lidhje me lëvizjet e tyre dhe mos dhënia e këtyre të dhënave përbënte një vepër më vete, për të cilën ato ishin dënuar me heqje lirie. Për më tepër nuk kishte garanci të qarta, në bazë të së drejtës së brëndshme të zbatueshme, që

[3] Arens Cela, Jurisprudenca e Gjykates Kushtetuese ne lidhje me Parimet e Gjykimit Penal, Teme studimore, Shkolla e Magjistratures 2006, udhehequr nga Z. Xhezair Zaganjori

[4] Shih nenin 152 të K.Pr.Penale

[5] Saunders kundër Mbretërisë së Bashkuar, 17 Dhjetor 1996

informacioni i dhënë nën këtë detyrim ligjor, nuk do të mund të përdorej në gjykim me objekt veprën kryesore. Ata u akuzuan për mostregim të veprimeve të tyre.

Gjykata konstatoi se shqetësimet e karakterit të rendit publik dhe të sigurisë publike të pretenduara nga ana e qeverisë, nuk mund të justifikonin një dizpozitë me pasoja të tilla që në fakt shkatërronte vetë thelbin e mbrojtjes kundër vetëakuzimit dhe të së drejtës për të mos folur. Prandaj ka patur shkelje të së drejtës së kërkuesve për të ndenjur në heshtje dhe të së drejtës së tyre për të mos u vetëakuzuar, të drejta të garantuara nga neni 6.1 të Konventës. Për më tepër, duke patur parasysh lidhjen e ngushtë më prezumimin e pafajësisë të garantuar nga neni 6.2 ka patur shkelje të kësaj dispozite. Në raste të rralla privilegji kundër vetinkriminimit ka për qëllim të mbrojë dhe mbron një person që është vërtet i pafajshëm, por që ka ngecur në rrjetën e rrethanave të dyshimta, por është e qartë se privilegji kundër vetinkriminimit ka për qëllim të mbrojë dhe mbron në rradhë të parë të pandehurin i cili në fakt është fajtor.[6]

E drejta e heshtjes aplikohet si gjatë hetimeve paraprake ashtu edhe gjatë gjykimit. Pyetja është një nga provat e parashikuara në legjislacionin penal. Deklarimet e personave gjatë hetimeve paraprake nuk përfshihen në fashikullin e gjykimit për të shmangur krijimin e një bindje paraprake të gjykatës për fajësinë e të pandehurit. Deklarimet e bëra gjatë proçedimit nga i pandehuri nuk mund të përdoren si dëshmi. Në vendimin **nr.1 datë 12.01.2007 Gjykata Kushtetuese** ka shpjeguar se "*...Për paligjshmërinë e marrjes së provave, kërkuesja pretendon se në veprimet e para proçedurale është detyruar të vetëfajësohet në lidhje me akuzën. Ky pretendim nuk u vërtetua. Ai nuk u mbështet në asnjë provë gjatë gjykimit kushtetues të çështjes. Në të kundërt, nga dokumentet e dosjeve hetimore e gjyqsore rezulton se ajo e ka përsëritur pohimin e saj për fajësinë disa herë, në kohë dhe gjatë veprimeve të ndryshme proçeduriale, si dhe përpara gjykatës që ka caktuar masën e sigurimit për të si i pandehur...*"

Ndërsa Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë ka theksuar se "*... Duke ju referuar proçesverbalit të mësipërm, del se ai është marrë në shkelje të ligjit, pa praninë e mbrojtësit po në praninë e një oficeri e për rrjedhojë këto deklarime nuk mund të përdoren kundër të pandehure S.K.. Duke pranuar si të mirëqëna deklarimet e paraqitura në procesverbal, kur vetë ligji ka ndaluar përdorimin e tyre nëse nuk merren në përputhje me të, gjykatat kanë gabuar dhe nuk kanë bërë një analizë të gjithanshme dhe objektive të provave për të arritur në konkluzione të drejta për autorin e veprës...*"[7]

Deklarimet nga burime provash kthehen në prova vetëm gjatë gjykimit, pas kontradiktoritetit ndërmjet palëve ose gjatë hetimeve paraprake nëse zbatohet sigurimi i provës. Kjo është e kuptueshme kur dihet se në fazën e hetimeve paraprake formohen burime provash dhe jo prova. Çdo provë i nënshtrohet shqyrtimit dhe nuk ka vlerë të paracaktuar pra pohimi i të pandehurit nuk ka ndonjë vlerë të veçantë në raport me provat e tjera, duke mos u konsideruar më si mbretëresha e provave. Është e vërtetë se i gjykuari ka të drejtën të bëjë ose jo deklarime dhe ato ti bëjë në prezencën ose jo të avokatit, por nga ana tjetër këto deklarime nuk janë dhe nuk duhet të jenë prova kryesore, të cilat duhet ta çojnë gjykatën në përfundimet e saj. Proçesi i të provuarit nuk është pranimi ose jo i fajësisë nga i pandehuri, por vërtetimi i fakteve nëpërmjet grumbullimit të provave të mjaftueshme për të bindur gjykatën lidhur me fajësinë e tij.[8]

[6] Rex E.Lee, Vështrime të një Juristi mbi Kushtetutën, Tiranë, 2000.
[7] Vendimi i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë, nr. 115, datë 13.02.2002.
[8] Vendimi i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë, nr. 205, datë 06.04.2005.

I pandehuri kur thirret nga organi proçedues ka të drejtën të mos paraqitet pasi ai ka të drejtën e heshtjes dhe organi proçedues nuk mund të urdhërojë paraqitjen e detyrueshme. Paraqitja e detyrueshme e të pandehurit urdhërohet vetëm kur kërkohet marrja e ndonjë prove dhe jo për pyetjen e tij. Organi proçedues e fton të pandehurin të shpjegojë gjithçka që çmon të dobishme për mbrojtjen e tij.
Pyetja e të pandehurit nga organi proçedues është një nga ato veprime hetimore të cilat kanë të domosdoshme praninë e mbrojtësit nëse i pandehuri e kërkon. Kjo për të mbrojtur të pandehurin nga ndonjë deklaratë e mundshme inkriminuese që mund të bëhet prej tij duke mos ditur rëndësinë dhe natyrën e deklaratave që ai bën. Mbrojtësi në këtë mënyrë ka nën kontroll, si një profesionist, natyrën e deklaratave të pandehurit dhe të pyetjeve të akuzës. Kur mbrojtësi nuk është gjetur ose nuk është paraqitur, Policia Gjyqsore kërkon nga prokurori të caktojë një mbrojtës tjetër.
Shpesh është diskutuar nëse një i pandehur që ka pohuar kryerjen e një krimi, përdorimi i këtij pohimi në gjykimin e tij penal a shkel privilegjin kundër vetinkriminimit. Prej shumë kohësh rregulli ishte, që pohimet e të pandehurit ishin të pranueshme për aq kohë sa ata jepeshin vullnetarisht, domethënë për aq kohë sa nuk kishte prova për marrjen e pohimit në mënyrë të parregullt.
Në çështjen **Miranda kundër Arizona (1966)**, Gjykata e Lartë e Shteteve të Bashkuara vërente se testi i vullnetarizmit nuk ofron një mbrojtje të mjaftueshme për të drejtën e të pandehurit kundër vetinkriminimit. I pandehuri duhet të njihet me këtë të drejtë nga organi proçedures para fillimit të marrjes në pyetje. Për pasojë, në qoftë se nuk bëhet ky paralajmërim, organi i akuzës nuk mund të përdorë as për qëllim të kundërshtimit të dëshmisë, çdo pohim të marrë pa paralajmërim. Edhe po të jetë dhënë paralajmërimi, pohimi do të përjashtohet përsëri nga përdorimi, në qoftë se është marrë me shtrëngim.
Neni 37 i K.Pr.Penale parashikon se, "Kur para autoritetit proçedues një person që nuk është marrë si i pandehur bën deklarime, nga të cilat dalin të dhëna për inkriminimin në ngarkim të tij, autoriteti proçedues ndërpret pyetjen, duke e paralajmëruar se pas këtyre deklarimeve mund të zhvillohen hetime ndaj tij. Deklarimet e mëparshme nuk mund të shfrytëzohen kundër personit që i ka bërë".
Personi i dyshuar për një vepër penale si rregull, merret në pyetje nga organi proçedues, i cili para se të fillojë pyetjen duhet ti shpjegojë personit se ka të drejtë:
a. të mos përgjigjet se edhe mos të përgjigjet proçedimi do vazhdojë.
b. deklarimet e tij mund të përdoren në gjykim kundër tij.
c. në rast se bën deklarime për fajësinë e të tjerëve do ketë cilësinë e dëshmitarit.
Mosrespektimi nga organi proçedues të këtij detyrimi e bën të papërdorshëm deklarimin e tij. Mbi të pandehurin nuk mund të përdoren teknika ose metoda që ndikojnë në lirinë e vullnetit dhe në vlerësimin e fakteve të çështjes, edhe sikur vetë i pandehuri të jetë dakord me një veprim të tillë. Pohime të marra në kushte të tilla jo vetëm cënojnë rregullat e përgjithshme të marrjes në pyetje por edhe e bëjnë pohimin të pabesueshëm. Në këto kushte për gjykatën bëhet i vështirë dallimi ndërmjet atyre të pandehurve që pohojnë sepse janë fajtor dhe atyre që pohojnë sepse janë nën ndikimin e dhunës së paligjshëm.
Gjykata Supreme Amerikane në vendimin e saj të vitit 1963 **Toensend kundër Sain**, 372 U.S. 293, S.Ct. theksoi se "*...deklarata e të pandehurit konsiderohet e marrë në mënyrë jo të lirë dhe dhe të ndërgjegjshme, në kushtet kur ndaj tij janë përdorur substanca narkotike që kanë veti stimuluese për rrëfimin e së vërtetës...*"

Gjithashtu në vendimin **Rogers kundër Richmond**, (1961) po kjo gjykatë deklaroi se nuk konsiderohej si pohim i lirë dhe racional ai i bërë nga personi, që ishte paralajmëruar nga organi proçedues se nëse nuk thoshte të vërtetën do thirrej bashkëshortja e tij të pyetej për të njëjtin fakt.
Personi prezumohet i pafajshëm dhe si i tillë ai nuk është i detyruar të kontribuojë në vërtetimin e akuzës të paktën deri në momentin kur ai vihet në dijeni për pasojat e deklarimit të tij. Personi i dyshuar para se të filloi marrja në pyetje duhet të njihet me natyrën dhe burimin e provës në mënyrë të tillë që ai të vlerësojë nëse të bëjë ose jo deklarata për të kundërshtuar pretendimet e akuzës. Në mënyrë që të evitohet që deklarimet e bëra nga një person të përdoren kundër tij është parashikuar se deklarimet e bëra nga personi i arrestuar apo ndaluar nuk mund të jenë objekt dëshmie. Është e papranueshme që p.sh. një person të dëshmojë për ato që ka dëgjuar në konfidencë nga i pandehuri. Nëse një gjë e tillë do të ndodhte do shkelej e drejta e heshtjes e të dyshuarit, bazuar në parimin *nemo tenetur se detergere.*
Nëse një person merret në pyetje nga organi proçedues si person që ka dijeni për veprën penale, dhe gjatë deklarimeve rezultojnë element fajësie në ngarkim të tij, organi proçedues ndërpret menjëherë marrjen në pyetje dhe e informon personin se ka të drejtën e heshtjes dhe se çdo gjë që do deklaroi ai pas këtij momenti mund të përdoren kundër tij në gjykim. Deklarimet e mëparshme nuk mund të përdoren.
Në vendimin **nr.402, datë 08.06.2005 Kolegji Penal i Gjykatës së Lartë** ka konstatuar se "*....në bazë të nenit 37 të K.Pr.Penale, kur para autoritetit proçedues një person që nuk është marrë si i pandehur, bën deklarime nga të cilat dalin të dhëna për inkriminimin e tij, autoritetiteti proçedues ndërpret pyetjen, duke e paralajmëruar se pas këtyre deklarimeve mund të zhvillohen hetime ndaj tij dhe e fton të caktojë një mbrojtës dhe deklarimet e bëra nuk mund të shfrytëzohen kundër personit që i ka bërë.*
Pyetja e dëshmitarit për nga rregullat që zbatohen është e ndryshme nga pyetja e personit të dyshuar apo të akuzuar. Kjo nisur nga pozita e ndryshme proçeduriale e subjekteve që i nënshtrohen pyetjes. Dëshmitari është personi që mund të tregojë rrethana të dobishme për zbulimin e së vërtetës por që nuk është person ndaj të cilit ekziston dyshimi se ka kryer vepër penale dhe për këtë arsye ai ka detyrimin jo vetëm të dëshmojë por edhe të thotë të vërtetën, me pasojë marrjen në përgjegjësi penale. Dëshmitari nuk mund të detyrohet të dëshmojë për fakte nga të cilat mund të lindë përgjegjësia penale për të. Ndërsa i pandehuri është personi që dyshohet për kryerjen e një vepre penale dhe çdo kontribut i tij jo i vullnetshëm në vërtetimin e akuzës cënon lirinë e tij nga detyrimi për vetinkriminim.
Në momentin kur një person që nuk është i dyshuar për kryerjen e një vepre penale bën deklarata që e inkriminojnë, (të ashtuquajturat deklarime indiciuse), organi proçedues ndërpret marrjen në pyetje dhe e paralajmëron deklaruesin për të drejtën e heshtjes dhe se ndaj tij mund të zhvillohen hetime. Shprehja se askush nuk mund të detyrohet të dëshmojë kundër vetes së tij në një çështje penale aplikohet vetëm për provën me dëshmitarë. Pas arrestimit, një i pandehur nuk mund të refuzojë ti merren shenjat e gishtit, regjistrime zanore, ose të japë mostra lëkure, gjaku, flokësh, ose model të shkrimit të tij. Për pasojë i pandehuri nuk ka asnjë kontroll mbi natyrën inkriminuese të provave që nuk janë dëshmi.[9]
Jurisprudenca ka evidentuar se kjo nuk përbën shkelje të së drejtës kundër

[9] Holt kundër Shteteve të Bashkuara, 218 U.S.245 (1910), Gilbet kundër California, 388 U.S. 263 (1967).

vetinkriminimit sepse këto prova përdoren për qëllim identifikimi dhe nuk kanë natyrë dëshmuese.[10]

Neni 199 i Kodit të Proçedurës Penale parashikon shprehimisht se: ..."*Kur është e nevojshme për konstatimin e fakteve që kanë rëndësi për çështjen, lejohet marrja e gjakut dhe ndërhyrje të tjera trupore, edhe pa vullnetin e personit, nëse nuk ka rrezik për shëndetin*".

Në çështjen **Saunders kundër Mbretërisë së Bashkuar** Gjykata Evropiane deklaroi se "*...E drejta për të mos kontribuar në vetë inkriminim ka lidhje kryesisht me respektimin e vullnetit të një akuzuari për të mos folur. Siç kuptohet përgjithësisht në sistemet ligjore të Palëve Kontraktuese të Konventës dhe në vënde të tjera, kjo e drejtë nuk shtrihet në përdorim në proçeset gjyqësore të materialeve që mund të përftohen nga i akuzuari nëpërmjet përdorimit të kompetencave detyruese, por që kanë një ekzistencë të pavarur nga vullneti i të dyshuarit si për shëmbull, midis të tjerash, dokumente që janë marrë në bazë të një mandati për të bërë analiza të gojës, gjakut, urinës dhe indeve trupore për qëllim të testit të ADN së...*".

Ndalimi i shkeljes së garancive kundër vetinkriminimit aplikohet jo vetëm gjatë hetimeve paraprake por edhe gjatë gjykimit.

Ky rregull del nga përmbajtja e nenit 353 të K.Pr.Penale, në të cilin thuhet: "*Gjykata mund të urdhërojë shoqërimin e detyrueshëm të të pandehurit kur nuk është paraqitur ose është deklaruar në mungesë, në qoftë se prania e tij është e detyrueshme për marrjen e një prove dhe jo për pyetjen e tij*".

Para se të fillojë marrjen në pyetje, gjykata e njofton të pandehurin se ka të drejtën të mos përgjigjet. Deklarimet e të pandehurit gjatë hetimeve paraprake nuk mund të përdoren si dëshmi gjatë gjykimit por gjykata në bazë të nenit 370 të Kodit të Proçedurës Penale mund të bëjë leximin e lejueshëm të deklarimeve të bëra nga i pandehuri. Këto deklarime lexohen kur ka kontradikta ndërmjet deklaratave të pandehurit gjatë hetimeve paraprake dhe dëshmisë në gjykatë, kur i pandehuri është deklaruar në mungesë, ose nuk është paraqitur ose refuzon të përgjigjet për deklarimet që ka bërë në prani të mbrojtësit gjatë hetimeve paraprake. Në nenin 255 të K.Pr.Penale parashikohet se "*Oficerët dhe Agjentët e policisë gjyqsore që kanë kryer një arrestim apo ndalim, i bëjnë të ditur të arrestuarit apo të ndaluarit se nuk ka asnjë detyrim të bëjë deklarata dhe në qoftë se do të flasë, çfarëdo që ai të thotë, mund të përdorët ndaj tij në gjykim*".

Në këtë mënyrë lind diskutimi se parashikimi në këtë nen i termit *mund të përdoret ndaj tij në gjykim* mos bie në kundërshtim me parimin e përgjithshëm të ndalimit të vetinkriminimit dhe të parashikimit të vet nenit 36 të K.Pr.Penale që ndalon përdorimin si dëshmi të deklarimeve të pandehurit të bëra gjatë proçedimit. Mendoj se neni 255 i K.Pr.P. nuk nënkupton këtë ide dhe nuk bie ndesh me frymën e përgjithshme të legjislacionit që ndalon përdorimin e deklaratave inkriminuese të pandehurit. Përdorimi në gjykim në këtë rast, nuk ka kuptimin e përdorimit si provë e vlefshme për inkriminim, por në funksion të nenit 370 të K.Pr.Penale që parashikon leximet e lejueshme dhe lejon leximin e deklarimeve të pandehurit për të kundërshtuar përmbajtjen e atyre deklarimeve që ai ka bërë në rastin konkret para Oficerit dhe Agjentit të Policisë Gjyqsore. Edhe Gjykata e Lartë Amerikane ka mbajtur këtë qëndrim kur ka theksuar se "*...e drejta kundër vetinkriminimit nuk shkelet kur prokurori përdor deklaratat e të pandehurit të bëra para ose pas arrestimit, me kusht që paraprakisht ti jetë njoftuar e drejta e heshtjes, për të diskredituar dëshminë e tij para gjykatës...*"[11]

[10] Shtetet e Bashkuara kundër Flanagan, 34 949, (1994).

[11] Fletcher kundër Eeir, 455 U.S. 603 U.S. Sup. Ct. (1982).

Megjithatë, po kjo gjykatë ka argumentuar *se "...prokurori mund të deklaroi se çështja e tij është e parefuzueshme ose e pakundërshtueshme nga gjykata, kur i pandehuri refuzon të flasë..."*[12]

Në kuadër të nenit 370 të K.Pr.Penale konkludohet se deklarimet e të pandehurit nuk mund të merren si provë në fashikullin e gjykimit, por shërbejnë vetëm për të vlerësuar besueshmërinë e tij. Gjyqtari në këtë rast mund të konkludojë se personi i pyetur nuk po tregon të vërtetën, por nuk mund të përdorë deklarimet e bëra gjatë hetimeve paraprake.

Gjykata Kushtetuese në V 7/05 vëren "*...sipas kuptimit të Kodit të Proçedurës Penale, deklarimet e bëra para prokurorit ose policisë gjyqsore nuk përbëjnë prova në vetvete. Në rastin e kundërshtimit të këtyre thënieve në gjykatë, në kuptim të nenit 362 të Kodit të Proçedurës Penale, ato nuk janë provë, por vlerësohen nga gjykata për të përcaktuar besueshmërinë e personit të pyetur. Deklarimet e dhëna para tyre, thuhet në pikën 3 të këtij neni mund të vlerësohen si provë, nëse ato lidhen me prova të tjera që konfirmojnë vërtetësinë e tyre. Parimi i proçesit të rregullt ligjor përfshin edhe të drejtën e palëve për të njohur dhe komentuar çdo provë apo vërejtje, që i është paraqitur trupit gjykues, pavarsisht nga prejardhja e tyre..."*

Por e drejta për të qëndruar në heshtje nuk është një e drejtë absolute. Megjithëse është në kundërshtim me këtë të drejtë, për të bazuar një dënim vetëm ose kryesisht nga heshtja e të akuzuarit ose nga refuzimi i tij për t'iu përgjigjur pyetjeve, është e qartë se ky privilegj nuk parandalon që të merret parasysh heshtja e të akuzuarit kur është e qartë se ka nevojë për të dhënë shpjegime. Gjykata e Strasburgut konstatoi se kjo nuk binte ndesh me nenin 6 të Konventës. Ajo konstatoi se "*...përdorimi i ndërhyrjeve ishte një shprehje e implikimit që nënkuptohet kur një i akuzuar dështon që të japë një shpjegim pafajsie për veprimet ose sjelljen e tij. Kishte mjaft garanci që përputheshin me gjykimin e drejtë dhe barra e përgjithshme e provës i mbetej prokurorit i cili duhej të përcaktonte çështjen prima facie përpara se të merrej parasysh ndërhyrja.*[13]

Megjithatë jurisprudenca ka mbajtur qëndrimin se prokurori nuk duhet të deklarojë në seancë se i pandehuri ka dështuar në provimin e pafajësisë së tij meqënëse ai nuk ka pranuar të përgjigjet.[14] Gjithashtu në praktikë është mbajtur qëndimi se personi përfiton nga nga privilegji kundër vetinkriminimit edhe në rastin kur refuzon të përgjigjet pyetjeve të caktuara, në çdo proçedim civil ose penal, kur përgjigja mund ta inkriminojë atë në të ardhmen në ndonjë proçedim penal.[15] E drejta kundër vetinkriminimit është një garanci e vlefshme vetëm për personat fizikë duke përjashtuar ato juridik.[16]

Përfundime

Garantimi i një procesi të rregullt ligjor është aspekti thelbësor i drejtësisë efektive. Tërësia e parimeve procedurale është garanci për të arritur efektivitetin e plotë të drejtësisë penale për zbatimin e rregullt të neneve të Kodit Penal dhe Procedurës Penale. E njëjta gjë vlen edhe me respektimin dhe zbatimin e parimit të ligjshmërisë nga gjykata duke zhvilluar një proces të rregullt ligjor përdorimin dhe verifikimin e provave, sigurinë e barazisë së pjesëmarrësve në procesin gjyqësor, të të drejtave të mbrojtjes e të të pandehurit, dhënien e një vendimi gjyqësor të bazuar në ligj e të

[12] Locket kundër Ohio, 438 U.S. 586, (1978).
[13] John Murray kundër Mbretërisë së Bashkuar.
[14] Jane P. Mallor. Concept and Cases on Criminal Law, Indiana University. fq. 435.
[15] Lefkoeitz kundër Turley, 414 U.S. 70, 94, S. Ct. 316, 38 L 1974.
[16] Doe kundër Shteteve të Bashkuara, 478 U.S. 201, 108 S. Ct.2341. (1988).

drejtë, sigurohet në këtë mënyrë prezumimi I pafajësisë, penalizimi i veprës penale dhe i autorit të saj.
Kohët e fundit vërehet një përmirësim i situatës dhe kjo si rrjedhojë jo vetëm e kritikave të shumta nga organizmat ndërkomëtarë por edhe rritjes së profesionalizmit të strukturave shtetërore dhe i profesionalizmit të mediave në trajtimin e lajmit. Tashmë është kuptuar se bazuar në respektimin e kësaj të drejte, proçeset e gjykimit nuk mund të përdoren si debate publike për të nënkuptuar fajin e një individi që është shpallur i pafajshëm.
Gjithashtu edhe opinoni publik është më i ndërgjegjshëm se dje për të drejtën e personit për t'u konsideruar i pafajshëm derisa fajësia e tij të provohet përfundimisht vetëm nga gjykata.

1. Ndalimi i shkeljes së garancive kundër vetinkriminimit aplikohet jo vetëm gjatë hetimeve paraprake por edhe gjatë gjykimit.
2. Pyetja e dëshmitarit për nga rregullat që zbatohen është e ndryshme nga pyetja e personit të dyshuar apo të akuzuar. Kjo nisur nga pozita e ndryshme proçeduriale e subjekteve që i nënshtrohen pyetjes.
3. Për pasojë i pandehuri nuk ka asnjë kontroll mbi natyrën inkriminuese të provave që nuk janë dëshmi.[17] Jurisprudenca ka evidentuar se kjo nuk përbën shkelje të së drejtës kundër vetinkriminimit sepse këto prova përdoren për qëllim identifikimi dhe nuk kanë natyrë dëshmuese.[18]
4. E drejta kundër vetinkriminimit i siguron personave nën hetim të drejtën për t'iu mos u përgjigjur pyetjeve të veçanta gjatë proçedimit dhe për të mos u bashkuar me versionin e ndonjë prej dëshmitarëve. E drejta e heshtjes është konsideruar si e pandashme me dinjitetin e njeriut.
5. Rëndësia që ka e drejta e mos inkriminimit të vetvetes dhe e drejta e heshtjes kanë gjetur shprehje në jurisprudencën e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut, Edhe Gjykata Evropiane për të Drejtat e Njeriut ka mbajtur qëndrimin se shkelja e të drejtës për të ndenjur në heshtje dhe për të mos u vetakuzuar, mund të çojë në shkelje të së drejtës për prezumimin e pafajsisë të një personi.

Si përfundim mund të themi se për të drejtën e heshtjes dhe për garancinë kundër vetinkriminimit janë parashikuar nga Kodi i Proçedurës Penale [19] disa garanci të tilla si:

1. Të pandehurit nuk mund t'i vijë asnjë pasojë nga fakti që ai nuk pohon fajësinë e tij. Ky fakt nuk mund të përdoret në dhënien e vendimit dhe as të kombinohet me provat e marra.
2. Asnjë person nuk mund të akuzohet për dëshmi të rreme apo refuzim për të dëshmuar, nëse nuk ka treguar fajësinë e një të afërmi të tij.
3. Çdo i akuzuar ka të drejtë të heqë dorë nga e drejta për të heshtur dhe pohimet që ai mund të bëjë dhe shpjegimet që mund të jap vlerësohen sëbashku me provat e tjera,[20] pra një person nuk mund të dënohet vetëm mbi bazën e pohimeve të tij. Pohimi nuk ka vlerë të veçantë në raport me provat e tjera.

[17] Holt kundër Shteteve të Bashkuara, 218 U.S.245 (1910), Gilbet kundër California, 388 U.S. 263 (1967).
[18] Shtetet e Bashkuara kundër Flanagan, 34 949, (1994).
[19] Arens Cela, Jurisprudenca e Gjykates Kushtetuese ne lidhje me Parimet e Gjykimit Penal, Teme studimore, Shkolla e Magjistratures 2006, udhehequr nga Z. Xhezair Zaganjori.
[20] Shih nenin 152 të K.Pr.Penale.

Bibliografia

Instrumente ligjore
Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë 1998
Kodi Penal i Republikës së Shqipërisë i vitit 1995, me ndryshimet e mëvonshme
Kodi i Procedurës Penale i Republikës së Shqipërisë i vitit 1995, me ndryshimet e mëvonshme
Literatura
Fausto Izzo, Compendio di Dritto Processuale Penale, fq. 128, 2004.
La Storia Dell Diritto Penale, Universita La Sapienza, Fq.232,Roma 1963.
Birch, D, 'Suffering in silence: a cost-benefit analysis of section 34 of the Criminal Justice and Public,1999.
Order Act. Criminal Law Review, 1994.
Easton, S.The Right to Silence. Aldershot: Avebury. Easton, S. (1998). 'Legal advice, common sense and the right to silence', 1991.
The International Journal of Evidence and Proof, pp. 109-122.
Brincot,Sh, For the right to silence, 2008.
Mustapha,A.I.Constitutional Right to Remain Silent, a critical analysis.
Montzoutsos,A.A.The right of the accused-aspects of the protection in the European Court of Human Rights,case-law.
Jurisprudenca e Gjykates Kushtetuese ne lidhje me Parimet e Gjykimit Penal, Teme studimore, Shkolla e Magjistratures, udhehequr nga Xh.Zaganjori, 2006.
The Case Law of the European Court of Human Rights with respect to Albania up until the end of 2015.
Vendime gjyqësore
Vendimi i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë, nr. 115, datë 13.02.2002.
Vendimi i Kolegjit Penal të Gjykatës së Lartë, nr. 205, datë 06.04.2005

Shkodra nga Pavarësia deri në Kongresin e Lushnjes (1912-1920)

Dr. Marsel Nilaj

Abstrakt

Shkodra e cila kishte qenë qendra e Vilajetit gjatë Perandorisë Osmane, do të ketë periudhën më të trazuar të harkut brenda 8 viteve pas shpalljes së Pavarësisë. Ajo do të jetë qyteti që do ta pësojë më shumë nga Lufta e Parë Ballkanike, prej rrethimit malazez, duke bërë që çereku i popullsisë të vdiste, ose të gjymtohej. Gjithashtu do jetë ndër qytetet shqiptare që do të jetë gjatë në diskutimëet e Konferencës së Ambasadorëve në Londër. Shkodra do të jetë dy herë pjesë e administrimit ndërkombëtar, ndryshe nga çdo qytet tjetër shqiptar, pas Pavarësisë dhe pas Luftës së Parë Botërore. Njëkohësisht interesin që kishte për Shkodrën Mali i Zi, si trashëgim do ta vazhdonte edhe Mbretëria Serbo-Kroato-Sllovene. Ndërkohë që periudha e Luftës së Parë Botërore, do të bëjë që qyteti të njoh dy pushtues, atë malazez, me një jetëgjatësi më të shkurtër dhe me krime më të vogla se ato të 1912-1913, dhe pushtuesin austro-hugarez, i cili do të bëjë një ndër qytetet qendër të zonës së vet të pushtimit.
Gjatë gjithë kohës Shkodra do të shfaqë rëndësinë e saj dhe interesin që kanë shqiptarët dhe të huajt që kishin kontakt me Shqipërinë. Ajo do të bëhet vendstrehimi i shumë prej patriotëve shqiptar gjatë Luftës së Parë Botërore. Njëkohësisht shkodranët do ta paraqesin vetin të aftë edhe në Kongresin e Durrësit, duke dalur shpeshherë hapur kundra synimeve italiane edhe në arenën ndërkombëtare si në Konferencëne Paqes në Paris.
Në Shkodrën e kësaj periudhe mund të gjesh pa frigë kret botën politike, luftarake e kulturore shqiptare, duke qenë pararendëse e periudhës së shkëlqyer të Shkodrës së pas vitit 1920.

Fjalë kyçe: Shkodra, Kongres, Pushtim, Luigj Gurakuqi, Trupa Aleate.

Hyrje

Viti 1912, do të ishte viti më domethënës, për krejt historinë e Shqipërisë. Ai ishte viti, i cili ndante kufirin mes një populli, që me dhjetëra shekuj kishte ndenjur nën pushtimin e huaj, nga një periudhë e re në të cilën, Shqipëria do të niste të ecte me këmbët e veta. Kjo periudhë do të kishte po të njëjtën domethënie edhe për qytetin më të rëndësishëm të territoreve shqiptare sidomos, në zonën veriperëndimore, Shkodrën. Qyteti i Shkodrës ishte qyteti më i rëndësishëm për krejt trojet veriore shqiptare duke nisur që nga Kosova e deri në Shqipëri të Mesme (Duka, 2007, 43). Ky qytet antik i trojeve shqiptare kishte pasur rëndësi gjatë gjithë fazave historike por sidomos zhvillimin ekonomik më të madh e mori, që nga periudha e Pashallekut të Bushatllinjve, e duke ardhur deri në shekullin XX.
Zona e Shkodrës, me rrethinat e malësitë përreth, një vit më parë kishte kaluar kryengritjen e vitit 1911. Ky territor dhe popullsia e saj ishte përpjekur për të `liruar territoret nga sundimi shekullor otoman. Gjatë vitit 1912, ky territor kishte qenë në entuziazmin dhe nxitjen, jo vetëm të zonës përreth por edhe të krahinave të tjera të Shqipërisë. Luigj Gurakuqi, i cili kishte qenë një ndër organizatorët dhe njerëzit më aktivë të kryengritjes së një viti më parë, bashkë me Ismail Qemalin, përpiqen që në prill të 1912 të nisin organizmin e një kryengritje të re, tashmë mbarë kombëtare, por me përgatitje të nxitjes nga veriu e kryesisht nga Shkodra (Hoxha, 1982, 190-191). Malësitë e Shoshit dhe të Shalës, kishin lidhur besën me të gjithë malësitë veriore që në maj 1912 për të luftuar kundër turkut, dhe për t'i lënë të gjithë problemet e

brendshme për një qëllim të përbashkët (Hoxha, 1982, 200). Gjithashtu një ndihmesë të madhe për nxitjen e kësaj kryengritje e dhanë edhe priftërinjtë katolikë, të cilët jo rrallë herë shërbyen si strehë apo tejçues të fjalës, për përhapjen e kryengritjes në trojet e veriut dhe të Shkodrës (Hoxha, 1982, 196).

Shkodra nga Pavarësia deri në Luftën e Parë Botërore

Luftërat ballkanike të cilat kishin përfshirë të gjithë shtetet e Ballkanit që nga tetori 1913, preken në mënyrën më të dhimbshme edhe trojet shqiptare. Pavarësisht se shqiptarët u munduan që të ishin asnjanës në këto luftime, asgjë e tillë nuk u mor parasysh. Trojet shqiptare u bënë arenë luftërash ku të gjithë dufet e inatit dhe interesat u hodhën mbi tokat tona. Por vendi që e pësoi më shumë ishte Shkodra. Ky qytet duke qenë se ishte afër me Malin e Zi, do jetë objekt pushtimi i këtij të fundit gjatë gjithë kohës jo vetëm në këto luftëra, por edhe për vite me rrallë. Koha e Pavarësisë së Shqipërisë e gjen Shkodrën në përballje me ushtritë malazeze, në dhjetor 1912 malësitë e Shkodrës luftonin me forcat serbo – malazeze duke bërë një rezistencë të fortë (Kotini, 1963, 110).

Rrethimi i qytetit të Shkodrës tashmë mbahej nga një gjeneral i ushtrisë osmane, Hasan Riza Pasha, dhe nga shqiptari Esat pashë Toptani. Ai i pari tashmë e dinte se ky territor nuk kishte për t'i mbetur më Perandorisë Osmane, pasi fati i saj në pjesën perëndimore të Ballkanit po mbyllej njëherë e mirë, ama luftonte për të mos u dorëzuar përballë forcave ballkanike dhe njëkohësisht kërkonte të dilte i armatosur dhe pa iu prekur ushtria e tij (Puto, 1978, 207). Megjithatë falë tij, qyteti vazhdonte të qëndronte. Në prill 1913 Shkodra ishte i vetmi bastion i Perandorisë Osmane, i cili kishte mbetur i pamposhtur, pas Stambollit Gurakuqi, 2012, 556).

Pas vrasjes së Hasan Riza pashës nuk vonoi shumë, dhe Esat Pasha në një marrëveshje me malazezët e dorëzoi qytetin e Shkodrës në duart e malazezëve. Ky veprim nuk dukej shumë i zgjuar dhe me një afat të gjatë pasi dihej se tashmë, pas hapjes së Konferencës së Ambasadorëve në Londër, fati i shumë trojeve të Ballkanit, por edhe i Shkodrës, do të vendosej nga kjo konferencë (Berisha, 2012, 7). Kjo gjë nuk u prit mirë nga Fuqitë e Mëdha të mbledhura në Londër, ajo i befasoi. Sër Eduard Grej nuk e pranoi këtë gjë dhe dha mendimin që një forcë aleate ndërkombëtare detare duhej t'i bënte bllokadë detare Malit të Zi, për çlirimin e Shkodrës (Gurakuqi, 2012, 557). Por më pas përveç kësaj, e cila nuk duket se e trembi fort Krajl Nikollën, ato i paguan një shumë prej 6 milion franga ari atij për lirimin e qytetit. Megjithatë Fuqitë e Mëdha ia komunikuan prerë që fati i Shkodrës nuk i përkiste më serbo – malazezëve, deklaratë kjo që vetë Sër Grej ia komunikoi të dërguarve malazezë dhe serbë (Dragoi, 2013, 150-151). Pas këtij komunikimi me 5 maj 1913 Mali i Zi pranoi të dorëzonte Shkodrën, e cila do të drejtohej nga admirali anglez Sesil Berni.

Komisioni i oficerëve të flotës ndërkombëtare që përfaqësonin Fuqitë e Mëdha e mori në dorëzim Shkodrën me 14 maj 1913. Megjithatë edhe pse e liruar nga trupat malazeze, Shkodra ishte pothuajse e shkatërruar në pjesën më të madhe të arterieve ekonomike të saj. Tashmë qyteti, i cili kishte duruar 6 muaj bombardime pa ndërprerje, për herë të parë pas disa shekujsh, po shihte dritën e të qenurit i çliruar nga forcat e huaja pushtuese. Komisioni i oficerëve menjëherë u mundua të merrte situatën nën kontroll, duke mbajtur qetësinë pas kontrollit të postblloqeve në çdo rrugë të qytetit. Në të njëjtën kohë u vendos që të rregullohej gjendja e shëndetësisë dhe e higjienës, së pari. Por arka e Bashkisë ishte bosh dhe mbledhja e taksave ishte akoma më e vështirë, ndaj u bë e mundur marrja e një huaje nga Banka Otomane, e

cila akoma ishte e hapur në qytet.
Pavarësisht se kontrolli i këtij komisioni udhëhiqej nga admirali anglez, Austro – Hungaria kërkonte që të kishte një ndikim më të madh në vend. Ajo e justifikonte me interesimin dhe mbrojtjen e përhershme që i kishte dhënë kësaj zone, si protektore e kultit dhe e arsimit. Edhe vetë shkodranët ishin të prirur gjatë kësaj kohe drejtë kësaj Fuqie, megjithatë Sesil Berni u tregua i ekuilibruar duke shmangur herë pas herë dominimin e ndonjërës nga forcat, e sidomos Austro Hungarisë.
Qeveria e Vlorës e cila kishte dashur që ta përfshinte me çdo kusht Shkodrën nën qeverinë e Vlorës, në muajin Korrik dërgon Luigj Gurakuqin në Shkodër (Hoxha, 1982, 309). Admirali anglez, tregohet bashkëpunues me këtë veprimtari, duke i lënë dorë të lirë Luigj Gurakuqit, në propagandën e tij kombëtare dhe mitingun që zhvillohet në Shkodër për të shprehur entuziazmin për t'u bashkuar me qeverinë e Vlorës. Këtë dëshirë e shprehin në këtë kohë edhe dy prej njerëzve më me influencë në Shkodër në atë periudhë, Imzot Preng Doçi dhe Hil Mosi, me anë të fjalimeve të mbajtura (Hoxha, 1982, 310).
Në tetor 1913, u vendos që në Shkodër të vendosej flamuri i ngjashëm me atë që kishte qeveria e Vlorës,çka do të thoshte se dalëngadalë ky komision po e njihte qeverinë shqiptare dhe rruga që po kalonte Shkodra, ishte ajo drejt bashkimit me pjesën tjetër të vendit.
Shumë vetë mendonin se ardhja e princ Vidit në Shqipëri dhe vendosja e tij, do të ishte ose Vlora ose Shkodra, madje informacione të tilla fliteshin edhe në zyrat diplomatike të kohës. Por nuk ndodhi kështu (Kotini, 1963, 298). Me ardhjen e Princ Vidit në Shqipëri, vendi ishte i ndarë në 7 prefektura ku njëra prej tyre ishte ajo e Shkodrës. Tashmë ardhja e tij e gjente Shkodrën të ndarë në zona të ngjashme me zonat e kapitulacioneve që kishte Shangai apo shtete të tjera në Afrikë, por aspak dinjitoze për një qytet evropian si Shkodra (Shpuza, 1986, 79).
Vetë Vidi, kërkonte që të kishte më shumë hapësira për vete në qeverisje, dhe nuk e shihte me sy të mirë Komisionin Ndërkombëtar të Kontrollit. Ai kishte tentuar që ta dërgonte shpeshherë këtë komision në Shkodër, për të vepruar, me arsyen se atje gjendeshin të gjithë trupat diplomatikë në Shqipëri, si dhe infrastrukturë e mirë godinash, të cilat mund të shërbenin edhe si godina qeveritare. Megjithatë nuk ia kishte arritur (Shpuza, 1986, 80).
Pavarësisht se në Shkodër, në opinionin publik, Esat Pasha nuk gëzonte një vlerësim të mirë ndaj tij, njerëz të tij të afërt përpiqeshin akoma që nëpërmjet Shkodrës ta sillnin në pushtet. Alush Lohja ishte njëri nga më simpatizantët e Esatit dhe tek i cili Esati shpresonte të forconte pozitat. Gjatë kësaj kohe ky grup simpatizantësh tentoi ta destabilizonte Shkodrën, duke u lidhur edhe me Beqir Grabenenë, për ta rrëzuar Ismail Qemalin. Gjithashtu u përzie edhe në lidhjet që bënte Esati ndërmjet Malit të Zi dhe tij në Shqipëri, nëpërmjet forcave të Alush Lohjes. Por pavarësisht kësaj ,Shkodra e asaj kohe, e njohu princ Vidin dhe shprehu dëshirë bashkëpunimi me të, nën një qeveri shqiptare të pavarur.
Deri në vitin 1914 në Shkodër ishin Forcat Ndërkombëtare që administronin qytetin, por me plasjen e luftës, e ndarjen e tyre përfundimtare në grupe, ishte e pamundur të qëndronin në Shkodër pa futur intrigat e tyre. Tashmë në gatishmëri ishte Mali i Zi i cili shihte veprimet e Serbisë, aleatit të tij kryesor për të vepruar në drejtim të Shkodrës. Ky antagonizëm i forcave aleate i hapi rrugën për të hyrë pa pengesa në Shkodër, Malit të Zi. Me 8 qershor dy kolona të këtyre trupave kaluan kufirin, njëra nga ana e Gucisë e tjetra nga ana e Gjakovës (Repishti, 1998 23).
Tashmë qyteti ishte nën qeverisjen e një komisioni ku në përbërje kishte 12 vetë, nga

6 persona si nga besimi mysliman ashtu edhe nga ai katolik, që ishin njerëz me peshë politike e shoqërore në qytet e më gjerë. Ndër to bënin pjesë: Sulço Bushati, Preng Pasha, Ndoc Çoba etj.
Konsulli italian duke dashur ta mbështesë më shumë Esat Pashën, i jep dy alternativa qytetit të Shkodrës; ose të vazhdonin nën udhëheqjen e Esat Pashës. i cili deklaronte se po mbante qeverinë shqiptare në Durrës, ose të pranonin pushtimin malazez. Një diplomaci të tillë kishte mbajtur edhe Vjena që në 1913, ndaj malazezëve (Çami, 1987, 72). Por ky propozim nuk u pranua as nga populli i Shkodrës e as nga ato personalitete politike shqiptare që kishin gjetur strehim në Shkodër.

Shkodra gjatë Luftës së Parë Botërore

Malazezët u futen në Shkodër me 27 qershor në dy kolona; njëra nga ura e Bunës e tjetra nga kalaja e qytetit. Jugosllavët më vonë këtë veprim e justifikuan me mbrojtjen e vijës së vet kufitare, me idenë e përdorimit të strategjisë së tillë, megjithatë doli që nuk ishte vërtetë e tillë, nga veprimet që ndërmorën. Pas kësaj në vend u vu administrimi malazez. Në fillim të nëntorit u bënë përpjekje edhe për të krijuar një kongres kombëtar me qëllim që t'i jepej një rrugëzgjidhje situatës së krijuar në fillim të Luftës së Parë Botërore. Aty do të vinin nga të gjithë qytetet dhe do të mbahejnë qytetin e Shkodrës, pasi në këtë vend ishin mbledhur e gjithë elita politike e kohës. Por ndikimi i konsullit austriak Halla ishte jo i vogël në atë kohë në vend, ndaj mosdashja e tij për të lejuar këtë kongres të niste, çoi në mosrealizimin e tij. Ai shprehej se do rriste për`arjen në vend, por në fakt kjo do rriste bashkëpunimin dhe do ulte ndikimin e austro – hungarezëve (Çami, 1987, 124-125).
Por në këtë kohë, qyteti i Shkodrës u bë strehë politike e shumë figurave të njohura shqiptare, duke u bërë kryeqyteti politik i Shqipërisë. Njerëz të tillë si Preng Bibdod Pasha – prijësi i Mirditës, Aqif Pashë Biçaku i Elbasanit, Lef Nosi, Idhomene Kosturi, Sotir Peci, Kristo Floqi, Sali Nivica kishin vërtetë goxha peshë. Gjithashtu, veç kësaj, edhe një komitet i fshehtë i krijuar në Durrës, që në kohën e Princ Vidit, u shpërngul në Shkodër pa ikur akoma Vidi. Themelues të tij ishin Eshref Frashëri, Ali Shefqeti, Sejfi Vllamasi, Rexhep Mitrovica, e pasi erdhën në Shkodër u shtua këtij grupi edhe Luk Luka, Koço Kota, Shefqet Korça. Këta krijuan edhe një program të vetin.
Komiteti qendror ngarkoi Sotir Pecin dhe mua që t'i propozojmë më parë Luigj Gurakuqit dhe më pas Hilë Mosit për pjesëmarrje të tyre në organizatë, por ato refuzuan pasi ato nuk deshën të pengojnë lirivë e veprimit të tyre politik (Vllamasi, 2000, 93).
Por hyrja në Shkodër e malazezëve bëri që kjo organizatë të ndalonte aktivitetin. Me 17 korrik u arrestua edhe Luigj Gurakuqi në Cetinjë bashkë me Hilë Mosin, Preng Bibdodën e të tjerë. Dom Ndre Mjeda, i cili mundohej që të mos i linte në fushën e Kuklit të qëndronin gjatë, aty ku ky njeri bënte shërbesat fetare. Madje për një kohë disa mujore mes viteve 1915 – 1916 ai detyrohet të fshihet në shpellat e Kuklit. Më pas ai kapet por lëshohet pas një periudhe burgosjeje 2 javore.
Fuqitë e Antantës nuk ia njohën këtë pushtim të parakohshëm Malit të Zi në Shkodër. Ajo duhej t'i përmbahej Traktatit të Londrës më parë. Hyrja e forcave austro – hungareze do jetë në të njëjtin krah si ato malazeze, e kjo do jetë nga ura e Bunës me 23 janar 1916. Sapo erdhën, nxorën një shpallje që deklaronte se vinin vetëm për të larguar nga Shkodra pushtuesit serbë dhe Italianë, tashmë të futur brenda një kampi dhe përfituese të Traktatit të Londrës. Me 28 janar u lëshuan shpalljet e tjera nga Shkodra, ku pjesë e njerëzve që nxitën popullin me këto shpallje ishin edhe Preng

Bibdoda, Seit Pasha, Fejzi Alizoti, Luigj Gurakuqi dhe Aqif Elbasani. Në të shkruhej se s'ishte e nevojshme për t'i sjellë ndër mend të gjitha të ligat e mjerimet që ka hequr kombi ynë, përreth tre vjet nën zgjedhën barbare të armiqve tanë, që jo vetëm na vranë njerëzit tanë, por deshën t'na hiqnin nga faqja e dheut. Ne që këto vitet e fundit kemi ndarë bashkë me ju të mirat dhe të ligat prapë ne po u japim shembullin duke u vënë njëherë e plotësisht nën urdhrat e autoriteteve Austro – Hungareze (A.Q.SH., 1916, 18).

Në pranverën e vitit 1916, pakënaqësia preku kulmet e shkodranëve. Një pjesë e njerëzve që kishin popullaritet në qytet bënin propagandë për protesta, e bashkë me ta u bashkuan edhe tregtarët e pazarit të cilët kishin pakënaqësitë e veta, pasi malli i tyre përdorej për ushtrinë e nuk paguhej si duhej, duke dëmtuar shumë këtë shtresë (Repishti, 1973, 78), Kjo proteste vazhdoi për tre ditë, ku nga dita në ditë rritej tensioni dhe në të njëjtën kohë edhe veprimet e dhunshme. Kjo shtypje e kësaj revolte tregonte se mes shqiptarëve dhe austro – hungarezëve po thellohej hendeku. Të gjithë njerëzit që kishin marrë pjesë në qeverinë e mëparshme shkuan në Elbasan, Mit'hat Frashërit, Luigj Gurakuqit, tashmë edhe Ahmet Zogut iu ofrua një post, duke parë gatishmërinë e tij.

Me 18 shkurt 1916 u bë një mbledhje paraprake nga organizatorët ku merrnin pjesë: Ahmet Zogu, Simon Shuteriqi, Lef Nosi. Thanas Floqi etj, e që vendosi se me 2 prill do të mblidhej në Elbasan një kongres kombëtar që do të bisedonte për punët e shtetit. Pas votimit u pa se Kara Seid Pasha kishte 9 vota e po ashtu , 9 vota kishte edhe Luigj Gurakuqi (Nosi, 2007, 149). Ahmet Zogu dhe Luigj Gurakuqi, i pari njeri shumë aktiv gjatë këtij kongresi dhe i dyti, një njeri që ishte marrë dendur me politikë që pas shpalljes së Pavarësisë, nuk deshën të angazhohen direkt në politikë ndaj dhe dhanë dorëheqjen.

Mgjithatë Komandanti Austriak në Elbasan shprehet se mbledhjet me qëllim politik janë të ndaluara në zonat e shkelura nga ushtritë Perandorake, sepse këto mbledhje edhe në Austri janë të ndaluara. Lejohen vetëm mbledhje ekonomike, edhe këto nëse i përshtaten programit. Pas kësaj, një pjesë e këtyre protagonistëve u përfshinë në administratën e Mbretërisë Dualiste. Luigj Gurakuqi hyn në administratë në sektorin e arsimit, ku meritë do ketë në këtë kohë puna e tij për hapjen e 200 shkollave të reja në gjuhën shqipe. Drejtoria e Arsimit nën veprimin tij, krijoi edhe organet e varura nga ajo në një pjesë të madhe të truallit shqiptar me qendra në Shkodër, Tiranë dhe Berat. Shkolla normale, edhe pas atyre trazirave, falë punës së Luigj Gurakuqit, me insistim u mbajt hapur deri pas lrgimit të forcave austriake nga Elbasani. Madje u hap edhe një shkollë Normale në Shkodër në 1917, ku rëndësinë e saj e pati me krijimin e Komisisë Letrare, nën këshillën e albanologut Rajko Nahtigal (Dervishi, 2006, 75). Ndërkohë që Nikolla Ivanaj i cili kishte qenë ndër ideatorët dhe ata që u përpoqën për krijimin e këtij Kongresi u arrestua sapo u kthye në Shkodër, me 15 prill 1916, duke e dërguar njëherë në Hungari e më pas në Austrinë Veriore, në kushte të vështira deri në fund të luftës. Kurse Preng Bibdodën e mbajtën të izoluar brenda shtëpisë së vet. Komisia Letrare ishte aktiviteti që u krijua me ndihmën e Mbretërisë Dualiste dhe i cili pati një domethënie dhe qëndroi gjatë edhe pas pushtimit austro – hungarez. Nga 6 vetë që morën pjesë në mbledhjen e parë të 1 shtatorit 1916 (Osmani, 2009, 165), 5 ishin shkodranë dhe ndër njerëzit me njohuri më të shumta në gjuhësinë shqiptare, si; Luigj Gurakuqi, At. Gjergj Fishta, Dom Ndre Mjeda, Mati Logoreci, dhe At Ambroz Malaskaj. Ku i ftuar gjatë kësaj kohe ishte edhe Hilë Mosi. Në fillim nga Komanda austro – hungareze u vendos kryetar Dr. Gjergj Pekmezi, por pas largimit të tij të pa kuptimtë, kryesinë e mori Luigj Gurakuqi.

Përpjekja për të bërë një kongres të tillë më shumë kishte ardhur nga deklaratat e ngrohta që Austro – Hungaria kishte bërë kur kishte hyrë në Shqipëri, por më pas u pa se do ishte e kundërta. Politikanë të ndryshëm të Shkodrës u treguan shpesh herë të moderuar në politikat e tyre, ose iu përshtatën rregullave të pushtuesit, duke menduar se veprimi në këtë formë do i sillte më shumë përfitime Shkodrës.
I gjithë territori ishte i ndarë në katër distrikte, duke marrë parasysh aspektin politiko – ushtarak: a) Shkodra dhe periferia e saj; b) Malësia e Shkodrës; c)Lezha dhe Zadrima; d) rajonet e Shqipërisë së Mesme: Tirana, Shijaku, Kavaja, Durrësi, Peqini dhe Elbasani (Duka, 2007, 54). Duke parë këtë ndarje, kuptohet se territoret rreth Shkodrës e që kishin një lidhje të fortë me të, ishin coptuar në 4 zona, në mënyrë që administrimi të ishte i ndarë që këto mos të kishin një lidhje direkte me Shkodrën. Kjo perandori, duke qenë shumëkombëshe e duke pasur etni të ndryshme brenda vetes, me gjuhë e zakone të veçanta, pranoi pa problem që edhe në Shkodër gjuhë zyrtare të ishte shqipja në administratë, dhe po ashtu të ngrihej flamuri shqiptar.
Me 23 janar 1917, në përvjetorin e parë të hyrjes së ushtrive austro – hungareze, gjenerali Trolman në një deklaratë gjermanisht, shpalli autonominë e Shqipërisë, duke thënë se pavarësia do i jepej kur kushtet të ishin më të favorshme.
Baza e sulmeve dhe e rezistencës në Shkodër, kryesisht gjatë vitit 1918 u bënë malësitë e Shkodrës; Shoshi, Shala, Kelmendi, që shpesh uleshin dhe godisnin ushtritë pushtuese austro - hungareze. Shpesh dërgoheshin grupe ushtarake të cilat nuk ishin në gjendje të shtypnin kryengritjet. E duke dashur të gjenin një zgjidhje mundoheshin të fusnin ndërmjetës mes tyre dhe kryengritësve, Sulço beg Bushatin që kishte qenë anëtar i Komisionit administrativ të Shkodrës deri para pushtimit malazez, dhe Muharrem Kazazin i cili kishte drejtuar kryengritjen e pranverës 1916. Nga bisedimet dhe pas kërkesës së kryengritësve që të largoheshin brenda një afati të caktuar, që u vendos data 28 tetor, austro – hungarezët nuk pranuan të largoheshin. Kjo ishte rrjedhojë për nisjen e një kryengritjeje të re, tashmë në territoret e Shkodrës. Tashmë ato që i rrinin gati Shkodrës ishin tek dera, serbët mundoheshin të futeshin në këto luftime duke i lënë të kuptonin shkodranëve se rreziku ishte aty.
Tashmë austriakët duke e parë se nuk mund të shtyhej më tej edhe duke parë dëshirën edhe të vetë qytetarëve nisën të tërhiqeshin. Duke zbardhur dita e 29 tetorit, në orën 5 hungarezët kaluan urën e Bunës. Me kaq përfundoi edhe pushtimi austro – hungarez në Shkodër i cili kishte zgjatur 34 muaj, e që kishte lënë gjurmë në këtë qytet me pushtime të shpeshta e shkatërruese.

Shkodra pas Luftës së Parë Botërore

Lufta e Parë Botërore la pasoja të mëdha në të gjithë Shqipërinë, ajo ishte një arenë luftimesh për të grupimet ndërluftuese. Ushtritë ndërluftuese nuk njohën asgjë nga ajo çfarë Shqipëria kishte, as integritetin e as kufijtë, ku këto të fundit ishin vendosur me konsensusin e vetë këtyre Fuqive të Mëdha para luftës. Çdo ushtri kishte territorin e vet në Shqipëri, duke e ndarë popullin copash. Në të gjithë Shqipërinë numri i të vrarëve shkoi në 70 000 vetë duke lënë edhe dëme të konsiderueshme materiale për shtetin shqiptar që do krijohej pas luftës.
Ndërkohë që Shkodra kishte vuajtur më shumë se territoret e tjera të Shqipërisë. Ajo kishte qenë shumë e lakmueshme për fqinjët malazezë që rrinin vigjilent çdo herë për të vënë sundimin e tyre në qytet. Pushtimi i tyre gjatë luftës, jo shumë i gjatë në kohë, por me pasoja sociale dhe në ekonomi, i pasuar nga ai austro – hungarez, kishin lodhur në të gjithë aspektet Shkodrën, që deri në atë kohë qëndronte në krye

përsa i përket zhvillimin në krahasim me qytetet e tjera të vendit.
Aleatët e panë të arsyeshme që gjithë Shqipëria, me përjashtim të Shkodrës të pushtohej nga Italianët. Kurse Shkodrës do t'i bëhej administrimi nga një trupë ndërkombëtare (Gurakuqi, 2007, 16). Gjithashtu kjo do ishte mirë edhe për serbët, të cilët i shihnin francezët si ndihmës të tyre dhe si filosllavë, për qëllimet e tyre në Shkodër. Gjithashtu ministria e Jashtme Franceze deklaronte se Shkodra ndodhej në të njëjtën gjendje që ishte ndodhur edhe në vitet 1913 – 14 e që gjëja më e mirë për të, ishte të kishte një administrim të tillë si në atë kohë, pra aleat. Por gjithashtu kjo gjë tregonte se ato donin që në një moment të caktuar të ndihmonin Malin e Zi në këtë veprim. Ky i fundit, gjatë gjithë kohës së luftës kishte shpresuar që të merrte Shkodrën në fund të luftës, duke mos hequr dorë asnjëherë nga ëndrra e këtij qyteti (Çami, 1987, 113). Italia e pranoi këtë formë duke mos dashur që të linte futjen e serbëve në zonë, por ata kërkuan që elementi serb të largohej nga ai francez dhe aleatët të kishin forcë deri mbi zonën e Shëngjinit, që ishte nën administrimin italian. Të parët që hynë në Shkodër ishin trupat e Malit të zi dhe të Serbisë që hynë me datë 30 tetor, kurse italianët, erdhën nga Lezha një ditë më vonë edhe pse kishin qenë në gatishmëri të hyjnë ato të parët. Francezët mbërritën në qytet me 5 nëntor, e komandanti i tyre, i cili do ishte edhe komandant suprem i aleatëve, hyri me 16 nëntor. Pater Benardin Palaj në ditarin e tij të atyre viteve, përshkruan hyrjen e trupave aleate, e kryesisht atyre franceze, me një pritje pa bujë më shumë si një bezdisje për shkodranët që në rrugët e tyre ishin mësuar të shihnin parada të ushtrive të ndryshme. "N'nji t'masdite ndihen do bujria tuj ra kahë dugajët e reja, ishte hapë fjala se do t'vijshin Francezt n'ato dit. Ran dynjaja me pa – sidomos mlidhet populli i fushë t'qelës. Ndër spectator kjeçë edhe vetë me do shokë. Prishin do oficera n'kual mandej vishin bataglionet e ushtris; infornteri, kalori, mitraljeza me topa malit e munitjon... zgjati rrumull ½ h sahatit, as tha kush rrnoft Franca as çili gojë, te hin e te dole...! ka ndej gjith ajo mori populli jo ndryshej po si me ken tuj pa nji skenë kinematografit. Mandej sejcili shkoj n'pun t'vet." (A.Q.SH.,1918,5)
Italianët gjatë gjithë kësaj kohe u munduan që të këmbëngulnin që trupat serbe të largoheshin nga Shkodra edhe për faktin se nuk ishin pjesë e trupave nënshkruese për Shkodrën, por ato, i kishte favorizuar Franca për këtë veprim. Përplasjet mes italianëve dhe francezëve ishin jo të rralla, Francës i interesonte një territor sa më i madh, ndërkohë që italianët kërkonin që ndikimi të mos ndihej jashtë zonës së qytetit. Marrëdhëniet mes palëve nuk ishin normale, ky problem ishte një marrëdhënie krejt e pamundur dhe shqiptarët e kuptonin këtë.
Italianët në fillim u pritën mirë e me entuziazëm nga Shkodra. Në përgjigje të ligjëratës për Shkodrën do të ishte Z. Ndoc Çoba ai që do të mbante ligjëratën, i cili u shpreh entuziast për ardhjen e italianëve në vend, e veçanërisht në qytetin tonë, si ushtri çlirimtare. Kjo ishte më shumë për t'i treguar atë se çfarë prisnin prej italianëve, pra mbrojtja nga ato ushtri, të cilat Gjenerali Ferrero i lëvdoi në fillim të fjalimit, ushtrive serbe.
Një ndër veprimet e para që bëri Bardi de Fortu kur erdhi në Shkodër, ishte përcaktimi i administratës qeverisëse të qytetit (A.Q.SH.,1918,9). Megjithatë shqiptarët s'i panë me sy të mirë këta persona që në jetën sociale të vendit njiheshin më shumë si filosllavë.
Përsa i përket anës sociale, do shohim se Shkodra doli shumë e shkatërruar nga lufta. Ky ishte qyteti më i madh shqiptar por që lufta e gjatë dhe masakrat e bëra nga të gjitha ushtritë që erdhën në vend, bënë që të ulej numri i popullsisë së Shkodrës. Madje popullsia katolike e qytetit kishte një ulje gati 6 % në krahasim me këtë popullsi

të paraluftës. Megjithatë qyteti ishte një zonë pritëse përsa i përket refugjatëve që vinin nga zonat shqiptare që gjendeshin në Mal të Zi si grudianët, hotjanët etj. Ekonomia e Shkodrës tashmë që në këtë kohë kishte nisur të merrte vetëm rënie. Që me vendosjen e kufijve të shtetit shqiptar me 1913, asaj i ishin shkëputur hinterlandi bashke me portet e Ulqinit dhe të Tivarit.
Vitet e luftës e kishin rrënuar ekonominë e vendit. Ushtritë e shumta që kishin ardhur kishin gllabërua pasurinë dhe tregtinë e kësaj zone. Tashmë nuk kishte stabilitet ekonomik dhe disa nga dyqanet e asaj kohe s'kishin mundësi të qëndronin hapur si para lufte. Ndërrimi i disa valutave në të njëjtin kohë kishte qenë për të keqen e tregtisë së Shkodrës. Vlera e këtyre valutave kishte qenë fiktive dhe mallrat merreshin me çmime që e varfëronin për herë e më shumë ekonominë. Pastaj edhe taksat e detyrimet e qytetit ishin të vështira për t'u marrë nga Bashkia. Tregtia që ishte baza e ekonomisë së qytetit kishte dekada që bëhej me zonat austriake, e pas ardhjes së tyre në vend, pjesa më e madhe, duke besuar se puna me to do ishte më frytdhënëse, e kthyen gjithë pasurinë e tyre në koronë austriake. Po fundi i luftës dhe falimentimi i vlerës së monedhës së perandorisë, i bënë këta tregtarë që të falimentonin përgjithmonë (Repishti, 1998, 73).
Lufta shkatërroi shumë ndërtesa, infrastruktura rrugore ishte shumë e dëmtuar, Gjatë ikjes së forcave austro – hungareze u shkatërruan edhe dy urat që lidhnin qytetin me pjesën tjetër të vendit, ura e Bunës dhe ajo e Drinit, duke paralizuar ekonominë dhe qarkullimin me pjesët e tjera shqiptare (Kastrati, 1972, 168-169).
Paria e qytetit të Shkodrës nuk e shihte me sy të mirë këtë ndarje që i ishte bërë qytetit nga pjesa tjetër e Shqipërisë. Pavarësisht se tashmë s'kishte luftë, pakënaqësia e tyre ishte e madhe. Ata trembeshin se mos vallë qyteti i Shkodrës do të ishte i coptuar pas Konferencës së Paqes në Paris. Pjesa më e madhe borgjezisë së qytetit kishte qenë aktive gjatë gjithë kohës, në politikën e qytetit. Por jo vetëm kaq. Ajo kishte marrë pjesë edhe në momente të ndryshme politike të popullit shqiptar, duke nisur që nga koha e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, në Kuvendin e Gërçes, etj. Gjithashtu duke pasur dalje të shumta jashtë vendit në Perëndim, kjo shtresë kishte arritur të shkollohej dhe të njihte politikën dhe interesat e këtyre popujve, për Shkodrën. E si rrjedhojë do shohim se kjo shtresë do jetë e përgatitur dhe e organizuar mirë gjatë kësaj periudhe në mbrojtje të interesave të qytetit e më gjerë se kaq (Repishti, 1998, 85).
Që në fillimet e vitit 1918, në Shqipëri vinin lajme për kthimet e politikës së luftës, tashmë forcat e Bllokut nuk kishin më atë fuqinë e tyre të fillimit në përparësi. Kjo do të thoshte se edhe Austro – Hungaria, ngadalë, do largohej një ditë nga Shqipëria. Një ndër organizimet e para pra ishte kongresi i Tiranës, i cili në fakt qëllimet i kishte për një shtet shqiptar, por delegatët që thërriste i kishte kryesisht nga Shqipëria e Mesme e pjesërisht e Jugut. Megjithatë koha kur po mblidhej, përkonte me një kohë të papërshtatshme, dhjetor 1918, kur disa politikanë shqiptarë, tashmë kishin nisur përpjekjet për një kongres kombëtar në Durrës. Durrësi ishte akoma qendra politike në vend, e vendosur që nga ardhja e Princ Vidit dhe aty mendohej të ishte organizimi i parë politik i pas luftës, edhe pse gjatë saj nuk pat funksionuar si e tillë, rolin e saj e kishte marrë Shkodra. Tashmë në nëntor të '18 kishte abdikuar Blloku Qendror dhe në janar të '20 mendohej të bëhej Konferenca e Paqes në Paris, e kështu duhej që edhe vendi ynë të dërgonte një delegacion të mirëfilltë për përfaqësim.

Shkodra nga Kongresi i Durrësit deri në Kongresin e Lushnjes

Kongresi u hap me pjesëmarrjen e rreth 50 delegatëve nga të gjithë trojet, me 25 dhjetor 1918 në orën 4 mbas dreke. Për zonën e Shkodrës delegatët do të ishin dy; Riza Dani dhe Ndoc Çoba. Në mbledhjen e parë bie në sy mungesa e Ndoc Çobës. Ndërkohë që një shkodran tjetër do merrte pjesë e do të ishte mjaft aktiv gjatë këtij kongresi e në qeverinë e dalë nga ky kongres. Në mungesë të mundësisë për të ardhur në Durrës, Preng Bibdoda, si përfaqësues i tij për krahinat e Shkodrës, Mirditës e Malësisë, do ishte Luigj Gurakuqi.

Megjithëse hyrja e tij nuk ishte në një formë të stisur, në një dokument që mban datën 8 Dhjetor 1918 e që është i shkruar nga Pjesëtarët Katolikë të Komisionit Kujdestar (A.Q.SH.,1918,1) shprehet se duke e parë rëndësinë e madhe që ka ky Kongres që do mblidhej për përfaqësimin e Shqipërisë, për herë të parë në emrin e vet dhe e lirë, krejt populli katolik i Shkodrës e sheh si njeriun më të denjë për t'i përfaqësuar, të jetë Luigj Gurakuqi. Me anë të kësaj letre ishte procesverbali që këtij i dha të drejtën më shumë se sa përfaqësues i Preng Bibdodës për të marrë pjesë në Kongresin e Durrësit. E letra mbyllet me 66 firma të personave që përbënin këtë komision e që ishin nga njerëzit më elitarë të katolikëve të Shkodrës.

Ky njeri do shihet se do jetë aktiv që në hapat e parë të kësaj mbledhje. Luigj Gurakuqi na shfaqet si njeriu i cili i vlerësonte shqiptarët më tepër nga aftësia dhe roli që do luanin në veprimtarinë politike, sesa nga paragjykimi krahinor apo fetar në atë mbledhje.

Akuzat se ky Kongres ishte filoitalian kanë ardhur deri në ditët e sotme, e një ndër ato që akuzohet gjatë si i tillë ishte edhe vetë Luigj Gurakuqi. Por ndër falënderimet e para që u bënë ishte ajo e Lef Nosit i cili falënderon qeverinë italiane e cila i lejoi që në vendin e tyre të bënin një kongres kombëtar. Interesant dhe shumë domethënës është fakti që pas tij e merr fjalën Luigj Gurakuqi i cili shpreh besimin në Qeveritë e Mëdha të Marrëveshjes (Aleatët M.N.) i cili thotë se janë munduar të bëjnë një luftë të drejtë në ndihmë të popujve të vegjël, ashtu sikurse edhe ne ishim, e nuk harron të falënderojë të gjithë personalitete amerikane që nga presidenti Uillson që shpalli me anë të 14 pikave, që me anë të të drejtës së popujve shpalli parimin e vetëvendosjes, e gjithashtu edhe tek ato që do ishin pjesëmarrës dhe vendimtarë deçiziv në Konferencën e Paqes, Senatorin Lloxh. Në gjithë këtë falënderim të gjatë ai nuk përmend askund qeverinë italiane, ai të paktën në këtë rast e nga komentet e mëvonshme nuk shprehet shumë entuziast e nuk e ndjen të nevojshme që të falënderojë Italinë që në vend të tij, t'i lejojë të bëjnë këtë organizim. Një përfaqësues tjetër i Shkodrës në Kongres, që do të kishte një rol më të veçantë por ama vendimtar, do të ishte Riza Dani, delegati i qytetit, i cili së bashku me Namik Delvinën do ishin dy themeluesit e programit që do kishte qeveria e dalë nga Kongresi e që do jepte edhe përfaqësinë e parë diplomatike për në Paris. Programi i kësaj qeverie, në pamje të parë është sa modern dhe i mbështetur mbi parimet uillsoniane ashtu edhe me baza e themel kombëtar. Një qeveri për t'i bërë ballë nevojave të sotme të Atdheut (Nosi, 2007, 292). Gjithashtu u zgjodh me anë të propozimit të këtyre dy personave edhe përfaqësia e delegacionit për në Versajë.

Ministria e Arsimit, gjatë gjithë kohës së ekzistencës së qeverisë së Durrësit, është mbajtur nga Luigj Gurakuqi. Madje ai edhe nga Parisi jepte urdhra dhe interesohej me anë të korrespondencës që mbante me vartësit e vet, për funksionimin e saj. Këtë post e kishte ushtruar me një përpikmëri të plotë duke bërë të përfitonte Shqipëria edhe gjatë pushtimit austro – hungarez dhe njerëz të ndryshëm i dërgonin letra të

shumta, edhe në Paris, ku kishte të bënte më shumë me kërkesa që i shkonin për shtat rolit të ministrit sesa të delegatit.
Ndërkohë që Shkodra vetë, si qytet, nuk kishte mundësi të futej totalisht nën qeverinë e Durrësit, ajo ishte akoma e mbajtur nga forcat aleate, e herë herë rrezikohej nga sulmet e shumta që bënin serbët në tokat shqiptare të krahinës së Shkodrës. Përfaqësuesit e këtij qyteti do merrnin pjesë në Senatin e kësaj qeverie, por qyteti ishte i pakontrolluar nga kjo qeveri. Megjithatë Shkodra ishte antiitaliane, në ditët kur ky kongres zhvillonte punimet, qyteti bënte një miting të madh kundër mbajtjes nën pushtim të Vlorës nga Italia.
Mbarimi i Luftës së Parë Botërore, me fitoren e Bllokut të Antantës, detyrimisht do të çonte në krijimin një konference paqeje për nënshkrimin e traktateve mes humbësve dhe të fituarve. Edhe Kongresi i Durrësit, që në ditën e parë të hapjes njëkohësisht me krijimin e qeverisë së saj, bëri edhe emërimin e grupit të delegatëve që duhet të shkonin në Paris. Brenda kësaj qeverie ishte munduar të krijohej një delegacion shqiptar i cili duhej cuar në Paris. Një delegacion që për sa i përket shpejtësisë së nevojës për ta krijuar, i ngjante Lidhjes Shqiptare të Prizrenit, e cila u krijua shumë shpejt, nga nevojat e lindura për të mbrojtur kufinjtë shqiptarë në Berlin, në 1878.
Qeveria e Durrësit nuk ishte e njohur nga Lidhja e Kombeve, sepse akoma Shqipëria nuk njihej mirë në arenën ndërkombëtare, megjithatë delegacioni shqiptar u nis me 15 dhe me 25 shkurt 1919 për në Paris. Në përbërje të delegacionit përveç Turhan Pashës si Kryetar, ai njëkohsisht ishte edhe kryeministër i qeverisë së Durrësit, ishin edhe Ipeshkvi i Lezhës, imzot Luigj Bumçi, Luigj Gurakuqi, Dr. Mihal Turtulli, Mehdi Frashëri, Lef Nosi, dhe Mehmet Konica.
Në përbërje të tij do ishte edhe një personazh tjetër nga Shkodra, i cili kishte një rol të veçantë, At. Gjergj Fishta, i cili ishte sekretari i Imzot Bumçit. Vetë Ipeshkvi i Lezhës ishte zgjedhur nga qeveria e Durrësit, pa qenë i pranishëm në mbledhje, me anë të një letre ku lajmërohej se u zgjodhët anëtar i qeverisë së përkohshme dhe delegat për të shkuar në Konferencën e Paqës. Letër e cila mbante emrin e Mehdi Frashërit. Por Bumçi ishte ipeshkëv dhe rregulli kanonik nuk e lejonte një Ipeshkëv që të lëvizte pa një sekretar, aq më tepër në një punë diplomatike kaq me rëndësi. E për këtë punë ai zgjodhi At. Gjergj Fishtën. Një gjë e tillë nuk ishte vendosur nga qeveria jonë, por kur në rolin e sekretarit ishte vendosur Fishta, aq mirë i njohur në atë kohë për vlerat e tij dhe ndjenjat patriotike, atëherë kjo gjë ishte e vështirë për t'u kundërshtuar. Pra de jure Fishta nuk ishte sekretar, por njihej vetëm si sekretar i Imzot Bumçit, edhe pse shpesh, në dokumenta të raportimit të mbledhjes, ishte ky njeri që luante rolin e sekretarit në mbajtjen e protokolleve. Por kishte raste që nuk ishte pranuar kjo lidhje, madje Imzot Bumçi i ankohet shpesh qeverisë shqiptare se pse nuk i paguhej rroga sekretarit të tij, kur ishte e nevojshme mbajtja e tij për vetë rolin që kishte.
Delegacioni ishte i ndarë në dy pjesë në fillim, një pjesë e këtij delegacioni, me përfaqësues Imzot Bumçin dhe At. Fishtën, u nisën për në Romë, ku do priteshin nga Papa i asaj kohe, Papa Benedikti XV, ku u pritën nga vetë Papa me 6 mars. Ky takim, më shumë ishte moral, por fjala e Papës ishte se ai do të mundohej me aq sa ishte e mundur, nga fuqia e tij, të kishte një ndikim pozitiv në delegacionin italian, në mbrojtje të çështjes shqiptare.
Në fillim të ditëve të para të delegacionit, nuk ishte kryetar Imzot Bumçi, por duke parë trazirat e mëdha që ishin në Shqipëri, Turban Pasha vendos të kthehet në vend dhe të emërojë atë si kryetar të delegacionit (A.Q.SH.,1918,125).

Tre përfaqësuesit nga Shkodra ishin mjaft aktivë gjatë gjithë kësaj konference, që të tre kishin një kulturë dhe një njohje të mirë të Evropës dhe politikës së saj. Tek Imzot Bumçi, delegata kishte gjetur njeriun e përshtatshëm e kjo u pa më tepër pas një paraqitje të keqe që Kryedelegati ynë, Turhan Pasha kishte prezantuar ditën e parë përpara përfaqësuesve të lartë. Një njeri i plakur i cili më shumë murmuriste se fliste dhe që i kishte mërzitur të huajt. Ai nuk e dinte mirë shqipen e nuk e ndiente vetën të aftë të mbrojë çështjen e Shqipërisë në një gjuhë që s'ishte e tija, apo më mirë të themi, që nuk e zotëronte si gjuhë të nënës. Por për At Gjergj Fishtën nëse ky njeri nuk do të ishte kaq i vjetër në moshë, do të ishte njeriu i duhur për një diplomat shqiptar, ai është njeri i drejtë dhe nuk është batakçi (A.M.P.J.,1919,259). Nga mesi i Korrikut 1919 e në vazhdim, Imzot Bumçi do paraqitet shumë aktiv përballë Misëve të Konferencës. Shumë nga letrat drejtuar konferencës, mbajnë firmën e tij se kryetar i delegacionit, pra në një ankesë apo protestë ku ky është bashkëpërfaqësues, po nuk janë të pakta letrat ku vetë ky njeri i dërgon përfaqësuesve të ndryshëm diplomatik të Konferencës, kryesisht atyre amerikanë.

Luigj Gurakuqi thotë se dy janë pikat që duhet t'u tërheq vëmendjen delegacioni shqiptar konferencës: çyshtja e kufijve dhe e syperames (sipërfaqes – M.N.) së shtetit shqiptar(A.M.P.J.,1919,59).

Italia tashmë po e shihte se përfaqësia shqiptare në Paris nuk po ndiqte vijën politike të cilën donte qeveria fqinje, pakënaqësia ishte te përfaqësuesit shkodranë e në veçanti tek Luigj Gurakuqi. Në një letër që i dërgon Kastoldi, përfaqësuesi italian në Paris, shprehet se delegacioni zyrtar po mban të njëjtin qëndrim që kanë edhe grupet tjera shqiptare të cilat ishin kundra Italisë. Ato nuk e pranonin sjelljen shqiptare si patriotike, kjo i cenonte interesat italiane. Ndërkohë që në përgjigjen e tij, drejtuar Kastoldit, Luigj Gurakuqi nuk e pranon që sjellja e delegacionit shqiptar përbën faj, çka do të thotë se veprimet e tyre janë bërë me vetëdije të plotë dhe se ata e kanë parë se është më mirë të bëhen ashtu. Gjithashtu kërkon nga shtypi italian që të mos shihet Shqipëria si një objekt shpërblimi dhe popullin shqiptar të papjekur dhe që ka nevojë për një mandat kolonial, gjë që nuk ishte aspak e denjë për një popull që jetonte ne Evropë.

Imzot Bumçi në krahun tjetër i kërkon Klemansosë që për të frenuar një furi të ushtrive ose greke ose jugosllave për të pushtuar territoret shqiptare, ose të rrijë edhe pak ushtria franceze, ose të vijë një ushtri amerikane që të mbrojë vendin. Kjo na jep siguri të themi se me anë të kësaj letre, ai nuk kërkon një Fuqi që të mbajë nën administrim këtë zonë apo Shqipërinë por thjeshtë që të shërbejë për të mbajtur larg pushtuesit. Por Bumçi, në një letër tjetër që i dërgon po Klemansosë mundohet t'i dalë zot shqiptarëve në Çamëri. Nëse Bumçi do jetë përfaqësues i Shkodrës që do ketë përballjen ndërkombëtare me përfaqësuesit e lartë diplomatikë, Luigj Gurakuqi mundohet të jetë ai që të bëjë një rregullim mes delegatëve dhe grupeve shqiptare, duke vënë një linjë mbledhjesh dhe pikash që duhet të paraqiten, e se si duhet të jetë promovimi shqiptar në Paris. Ai nuk ishte i kënaqur me punën që ishte bërë nga delegata shqiptare, edhe pse e shihte se kishte mbi shpatulla një barrë të rëndë, përfaqësimin e shpresave të krejt shqiptarëve. Ai dëshiron që delegatët zyrtarë të Shqipërisë, të mblidhen rregullisht 1 herë në dy ditë, derisa të jenë marrë vesh mirë shoq me shoq mbi pikat themelore të çështjes sonë (A.M.P.J.,1919,259).

At Gjergj Fishta do të përfaqësojë Shqipërinë në opinionin publik të Parisit kur të marrë pjesë në Konferencën e Paqes. Ai së bashku me delegatët e tjerë besonte

shumë në 14 Pikat që Uillsoni kishte vënë si kusht, nga ku do të ecnin vendimet e Konferencës. Nëse është vendosur që të jetë përcaktimi i shteteve mbi parimin e vetëvendosjes më parë se askujt duhet t'i takojë Shqipërisë, shprehet ai, pasi më mirë se ky popull askush se njeh vlerën e Lirisë në Ballkan.
Por me shumë rëndësi janë edhe letrat e dërguara nga Imzot Bumçi në drejtim të përfaqësuesve të lartë, kryesisht amerikan. I gjithë delegacioni, por veçanërisht ai e shihte me shumë rëndësi jetën e shtetit shqiptar si dhe shpresën e ekzistencën e këtij shteti tek SH.B.A..
Më 12 janar 1920, përfaqësuesit më të lartë në Konferencë të Britanisë së Madhe, Italisë, dhe Francës pritën fshehurazi Shteteve të Bashkuara, delegacionin e Mbretërisë SKS. Kjo duke u ndjerë e lirshme në mbështetjen e tyre pretendoi të përfitonte maksimumin nga tokat shqiptare. Franca pranonte që kufiri verior i Shqipërisë të shtrihej deri në Shëngjin. Por më vonë u arrit kompromisi që të merrte vetëm Shkodrën dhe kufiri me Shqipërinë të binte në Drin, dhe me dalje të mirë në detin Adriatik. Veprime të tilla mbase u munduan se do ishin të pëlqyeshme më vonë edhe nga Uillsoni, e mbase u nxitën edhe nga nota e 27 tetorit 1919 në të cilën SH.B.A. që i njihnin një dalje të lirë Serbisë në Shqipëri dhe lundrimin e lirë mbi Bunë, po ashtu njihnin edhe Vlorën si territor për Italinë. Mbase kjo i nxiti më shumë të vepronin në këtë mënyrë. Por një veprim i tillë nuk i pëlqeu Uillsonit, e kjo do jetë pika e kthesës për shqiptarët e fatin e tyre. Me 6 mars 1920 SH.B.A. u dërgon një notë përfaqësuesve të fuqive aleatë në Konferencën e Paqes së Parisit, në të cilën shprehej qartë se çyshtja shqiptare nuk duhej të përfshihej në diskutimet e propozimeve të përbashkëta të Italisë e Jugosllavisë, dhe se Presidenti afirmonte se e konsideronte të pamundur ndonjë plan i cili i caktonte Jugosllavisë, në krahinat veriore të Shqipërisë, kompetenca territoriale, për ato toka në të cilat ajo ishte privuar diku tjetër (Gurakuqi, 2007, 86).
Pak ditë përpara kësaj deklarate, Luigj Bumçi, pasi ishte parë pra marrëveshja e fshehtë mes shteteve të Antantës dhe Mbretërisë SKS i kishte dërguar një letër Presidentit Uillson, duke i shpjeguar se si qëndronte e vërteta mbi të gjithë ato territore që donin t'i jepnin fqinjëve. Ai shprehet se krahina e Korçës dhe e Gjirokastrës është e banuar prej 290 mijë shqiptarësh nga ku 170 mijë janë myslimanë e një pjesë e madhe e popullsisë së krishterë është shqiptare, e kjo është e qartë se kërkesat greke janë fare të pabaza. Kjo duhej marrë në konsideratë, shprehet Imzot Bumçi, për faktin se do mëkëmbëshin fatet e më shumë se 200 mijë shqiptarëve.
Qeveria e Durrësit nuk e kishte jetën fort të gjatë. Ajo ra poshtë si filoitaliane e që nuk arriti të mbronte mirë interesat e shqiptarëve, si brenda e jashtë Shqipërisë. Ajo akuzohej shumë nga populli, i cili në fund të janarit 1920 arriti të mbledhë Kongresin e Lushnjës e të bëjë një qeveri të re, me qëndrim në Tiranë, tashmë kryeqyteti definitiv i Shqipërisë. Delegacioni që ishte në Paris, në atë kohë ishte i dalë dhe i emëruar nga qeveria e Durrësit dhe duhej që të rishikohej nga qeveria e re e Sulejman Delvinës. Kongresi i Lushnjës, një ndër vendimet kryesore që bëri, ishte edhe ribërja e delegacionit në Paris, ku përsëri Luigj Bumçi mbeti në krye të delegacionit, ndërkohë Luigj Gurakuqi dhe At. Gjergj Fishta nuk ishin më pjesë e delegacionit.
Imzot Luigj mundohet të hyjë në lidhje edhe me shqiptarë të tjerë të "Vatrës" që ndodheshin në SH.B.A. ka një korrespondencë të gjatë dhe shpeshherë këmbëngulëse ndërmjet Bumçit në një anë, Kristo Dakos, Kostë Çekrezit dhe Zonjës Çiriazi, nga ana tjetër. Në një letër të gjatë të dërguar nga Kosta Çekrezi, ishte këshilluar që të

ndërhynte tek Senati Amerikan nëse kjo do na ndihmonte më shumë që të kishim më afër nesh këtë vend. Bumçi mendonte se nga Amerika do ishte më e lehtë të komunikoje me delegacionin amerikan në Paris nëpërmjet instancave direkte të saj.
Imzot Bumçi, i cili e di mirë se nuk ka se çfarë të presë prej Senatit, por qëllimi i tij është që amerikanët të njihen me Shqipërinë, të bëhet një problem i njohur në opinionin amerikan Shqipëria. Ai i këshillon që të përpiqen me anën e shtypit e me të tjera mënyra propagande që të njihet Shqipëria e populli shqiptar, prej popullit amerikan e që të tërhiqet vërejtja e simpatia e tij mbi çështjen tonë (A.M.P.J.,1920,45).
Gjithashtu Luigj Bumçi ndihet i acaruar që ishte folur keq në qarqe të "Vatrës", pasi një ideje që ishte hedhur për dërgimin e At' Gjergj Fishtës si përfaqësues zyrtar në Amerikë. Kosta Çekrezi kishte thënë se Fishta nuk e di gjuhën e nuk është i denjë për një post të tillë, po këtë gjë nuk e pranon Imzot Bumçi që t'i shajnë sekretarin e tij.
Imzot Bumçi, bashkë me Mehdi Frashrin kishin shkuar që në kohën e Krishtlindjeve 1919 në Romë për të folur edhe njëherë me Papa Benediktin XV. Atij iu kërkua që Italia të influenconte në qeverinë italiane të mos kishte pretendime mbi Vlorën. Papa mbi të gjitha kishte një ndikim të madh mbi partinë katolike në Parlament e cila kishte po një ndikim të madh mbi qeverinë italiane, Niti. Në vendimet që u morën në Parlament, grupi i partisë katolike i kërkoi Nitit që të mos bënte asnjë veprim që cenonte integritetin territorial të Shqipërisë. Kjo gjë, ishte në një farë mënyre roli i Papës në këtë parti.
Në fillim të Shkurtit, më saktësisht me 5 shkurt do kemi një lëvizje tjetër tashmë drejt Brukselit dhe Milanos për të takuar përsëri qarqet katolike të shteteve respektive. Atje u pritën nga Kardinali Mersier, i cili i premtoi se ndihmën e tij do mundohej ta jepte vetëm mbasi të lidhej po me qarqet katolike të Anglisë, me anë të Kardinalit Burn të Londrës, kontit Balfur, marshallit Fosh etj. Ai premtoi se do të bënte sa të mundte për çështjen tonë (A.M.P.J.,1920,305).
Grupi që do shkonte në Londër përbëhej nga Imzot Bumçi e Dr. Turtulli. Qëndrimi i tyre ishte relativisht i gjatë, për aq sa mund t'i takojë një delegacioni. Ata qëndruan nga data 5 deri me 27 mars 1920. Qëllimi kryesor i kësaj rruge deri në Londër, ishte që me anë të miqve të Shqipërisë, të arrihej që të zbutej politika angleze e t'i tregohej asaj se me veprimet e bëra, po i bëhej një padrejtësi një populli që kishte qenë historikisht aty.
Imzot Bumçi dhe Dr. Turtulli i kujtuan të pranishmëve në çdo bisedim, se ata nuk dëshironin që të kishin një mandat apo që të përziheshin në punët e brendshme të shtetit tonë, fqinjët tanë Italinë, Greqinë dhe Jugosllavinë.
Luigj Bumçi i përkiste fesë katolike, e në përgjithësi në pjesën katolike të Shqipërisë, protektorati italian shihej pozitiv jo vetëm në arritjen e kontekstit të bashkimit kombëtar, por edhe si garanci e mbrojtjes së një minoriteti katolik në një shtet me shumicë muhamedane, me një trashëgimi intolerance nga Perandoria Osmane. Humbja dhe dezertimi i Austro – Hungarisë, së bashku me sjelljen e turpshme të trupave të saj në tërheqje e sipër nga Shqipëria, i kishte bërë katolikët që pothuajse në bllok, të hidhnin sytë nga protektorati italian. Megjithatë pavarësisht urdhrit të cilit i takonte, Imzot Bumçi mundohet të tregohet më i drejtëpërdrejtë dhe i ekuilibruar në sjelljen e tij ndaj Italisë.
Sekretari tij personal, At Gjergj Fishta, kishte një karakter krejt tjetër nga Imzot Bumçi në veprimet e tilla. Ai, nga dokumentet e letërkëmbimet qëka lënë, na paraqitet më hapur dhe argumenton qëndrimin pro italian që mban. Në një letër të gjatë që i shkruan

udhëheqësit të tij Pater Vinçenc Prendushit, pas kthimit të tij nga Londra në prill të 1920, ai i shpjegon çdo gjë në lidhje me këtë qëndrim që kishte. Së pari ai shprehet se delegacioni shqiptar i Parisit ishte i padenjë për përfaqësimin e Shqipërisë. Përballë profesorëve, doktorëve e diplomatëve grekë e sllavë në delegacionet përkatëse, vetëm Luigj Gurakuqin e sheh si një njeri të denjë për përfaqësimin tonë atje. Madje këtë person e sheh si të vetmin të aftë për një përballje të tillë. Ai i sheh këta "diplomatë" shqiptarë si të padenjë, për të nxjerrë në pah problemet tona e për t'ia bërë të ditur evropianëve, në atë nivel që duhet. Delegacioni shqiptar ndihet inferior, shprehet ai, përballë tyre. E nga kjo gjë e sheh si të vështirë që me këta persona të ngrihet një shtet civil. Shqiptarët, shprehet ai, mundohen më parë të shohin balancimin e interesave të tyre, edhe ato fetare, e kjo i jep me të drejtë të huajve idenë se shqiptarët nuk janë aq të zotë që të vetëqeverisen me objektivitet.

At Gjergj Fishta madje nuk e sheh me sy të mirë as krijimin e Kongresit të Lushnjës, kjo për faktin se sheh dorën e anglezëve në këtë kongres. E anglezët nuk i simpatizon si përkrahës të grekëve. Ai gjithashtu është edhe kundra këshillave angleze të cilat ishin për t'i rënë grekëve në Korçë, sepse kjo do i jepte shkak Greqisë për të pushtuar viset Jugore me armë. Ai shprehet në një letër dërguar At. Lorenco Mitroviqit se simpatia që ka ai për Italinë s'duhet t'i bëjë ato të dyshojnë mbi patriotizmin e tij.

Luigj Gurakuqi do jetë më i përfoluri për anën e italianëve që mbante gjithmonë, por ka edhe dokumenta që nuk e japin realitetin kaq fiks. Gurakuqi nuk ishte kundra Italisë, megjithatë a nuk donte të kishte cenime të saj në politikën kombëtare (Çami,1976,409). Ai kritikon Konicën e Dr. Turtullin, të cilët pas çdo marrëveshjeje që kishte mes shqiptarëve, shkonin tek Kastoldi për t'i pajtuar. Luigj Gurakuqi ishte përkrahës i italianëve. Ai ishte më i pakti dhe që e përdorte pak këtë kartë atëherë kur shihej pengesa që nxirrnin italianët për veprimet e tija atdhetare. Ai nuk bashkohet me asnjë nga grupet të cilat mundoheshin të bashkoheshin me italianët.

Nikolla Ivanaj është një përfaqësues shkodran i cili nuk ishte delegat zyrtar i dalë nga qeveria e Durrësit. Ai iu bashkëngjit delegacionit të Kristo Dakos, Partia Politike Kombëtare e Amerikës (Çami, 1976, 410). Në popull ishte i njohur si filosllav pasi ndihej shumë i lidhur me Ballkanin dhe nuk e shihte si rrezik këtë, por shihte rrezikun italian. Ajo që është më shqetësuese, është Lidhja që ka me përfaqësuesit jugosllavë që gjendeshin në Paris, si dhe Pashiqin që gjatë gjithë kohës kishte qenë i lidhur me politikat serbe. Këtë të fundit, në letrat e ndryshme e biografinë e tij, e paraqet këtë njeri si burrë shteti e fare të parrezikshëm për shqiptarët. Dëshirat e tij nuk përkonin shumë me realitetin që Shqipëria jetonte. Të duket i çuditshëm fakti se si ai nuk arrin ta dallojë këtë rrezik.

Shkodra do jetë një ndër katër problemet kryesore të pretendimeve tokësore të fqinjëve. Qyteti i cili kishte vuajtur për gati një dekadë, pretendimet e Malit të Zi e që kishte provuar të pushtohej disa herë, tashmë rrezikohej të ishte një kartë shkëmbimi mes Italisë dhe shtetit të ri, Mbretërisë SKS. Problemet mes këtyre dy shteteve u futën në atë që njihet si Çështja e Adriatikut dhe që qëllimi ishte, që pas shpërbërjes së Perandorisë Austro – Hungareze, Italia dhe Jugosllavia të ndanin këto toka në mes të tyre. Shkodra do jetë një ndër këto toka, ku Italianët duan ta ndërrojnë me Fiumën, një territor italian, në zonën kroate. Megjithatë, si delegacioni zyrtar shqiptar, ashtu edhe shoqëria shkodrane e cila ishte mjaft e shqetësuar për rrezikun që i kanosej, nuk ndenjën pasivë në këtë pikë. Do ketë protesta e kërkesa nga të dy palët. Në Shkodër do ketë organizime dhe mendime të përbashkëta mes të dy besimeve, për

t'u bashkuar si një shembull për t'i treguar Konferencës unitetin e këtij populli, pa asnjë lloj dallimi të përfolur.
Ndër të parat protesta ndaj padrejtësisë ndaj Shkodrës, është telegrami që grupi i udhëheqësve të Klerit Katolik të Shkodrës, i dërgon, me anë të Italisë, Konferencës së Paqes. Në të mundohet t'u bëhet e ditur se komuniteti katolik shqiptar do të ishte shumë i rrezikuar nëse tokat në të cilat ai banonte do t'i kalonin Jugosllavëve (A.M.P.J.,1919,276). Në fundin e letrës shohim firmat e të gjithë prelatëve katolikë të kohës. Rruga nga e cila ishte nisur mund të themi se mund të jetë e krijuar qëllimisht nga Italia duke u paraqitur si mbrojtësja e tyre, por në letër nuk jepet asgjë që tregon se duan një proteksion direkt nga Italia. Ata e kërkojnë më shumë mbrojtjen, nga vetë Konferenca.
Për një veprim të tillë u bë edhe Mbledhja e Bushatit mes përfaqësuesve të tre komuniteteve fetare mysliman, katolik dhe ortodoks, me 2 Korrik 1919. Në këtë mbledhje u bë një letër e cila iu dërgua Konferencës në Paris, ku diskutohej mbi padrejtësitë që po i bëheshin popullit shqiptar, duke i hequr një sipërfaqe të madhe që nga Drini, e duke ia dhënë Jugosllavisë. Kjo quhej gabim se popullin shqiptar po e bashkonte me një popull tjetër që s'kishte asgjë të përbashkët, çka me këto fjalë sinjalizonte se do të kishte konflikt. Ata mbështeten në parimet Uillsoniane, duke u shprehur se ata nuk besonin se po shpalleshin për të gënjyer popullin. Me anë të kësaj proteste, ky grupim, i bën të ditur Konferencës se do të ketë një qëndrim të fortë mbi mbrojtjen e tokave shqiptare, që me armë në dorë do të luftojnë për të mbrojtur atdheun deri sa të kenë gjak nëpër damarët e tyre (A.M.P.J., 1920, 236). Në një letër të dytë bashkangjitur me të, do jenë personalitete fetare katolike që i dërgojnë një letër më vete kësaj konference. Në letrën e tyre, përveç nevoja që kanë, shqiptarët mundohen t'i tregojnë botës së qytetëruar se janë krenarë për vendin e tyre, e se ky popull do edhe njëherë atë lulëzim që ka pasur. Rëndësia e saj nuk ishte e vogël në një kohë kur flitej se shqiptarët nuk dinin të qeveriseshin e në një kohë kur flitej se dallimet fetare e kishin përçarë vendin kjo letër ishte një kundër shembull edhe mjaft i dobishëm për vendin tonë.
Gjatë ikjes së forcave austro – hungareze, në nëntor të 1918, shohim se në Shkodër, mbase me mbështetjen e francezëve dhe me idenë se do të merrnin territoret që kishin pasur më parë, vendoset flamuri jugosllav. Shkodranët reagojnë ashpër ndaj një veprimi të tillë. Ata nuk pranojnë kurrsesi që ky flamur të shfaqet në Shkodër, duke e konsideruar si provokim, dhe kërkojnë heqjen menjëherë nga Shkodra Çami, 1976, 51).
Gjatë kësaj kohe kemi bashkëpunime të forta mes pjesëve nën rrezik nga pushtimet serbe, e për këtë bashkëpunohet që të lihen mënjanë të gjitha sherret e ngatërresat e vendit, derisa kjo çështje e rrezikshme të zgjidhet. Për këtë vendoset të bëhet një Besë nga Shqipëria e mesme e lart. Kjo u bë kur u mor vesh në fillim të janarit 1920 që Shkodra me Drin duhet të ndahet nga Shqipëria. Duhet të mbajmë moralin lart, sepse mjafton një kushtrim i juaji shprehet në një komunikatë, e ky popull vjen për t'i bërë ballë rrezikut (A.Q.SH., 1920, 1).
Gjithashtu edhe nga Parisi delegacioni shqiptar e sheh me shumë shqetësim problemin e Shkodrës. Imzot Bumçi, që në hapat e Parë të hapjes së Konferencës, i dërgon një protestë Z. Klemanso, kryesues i Konferencës, me emrin Çështja e Shkodrës (Shqipëria, 1921, 28). E shkruar në një kohë kur akoma delegacioni nuk ishte nisur për Paris, mundohet t'i paraqesë atij, përpara shkuarjes atje, rëndësinë

që ky qytet ka. Si një njeri korrekt që ishte, mundohet të mbështetet në fakte, e të jetë i përmbajtur mbi atë çfarë shkruan. Ai jep në këtë letër se karakteri shqiptar iu njoh po nga perëndimorët që në 1913, ai përmend Sër Eduard Grej i cili e njeh si të padrejtë luftën e malazezëve në këtë qytet në 1913, apo gjithashtu përmend edhe personalitete të larta ruse, që brenda në Dumë, të cilat janë të gatshëm që Shkodra t'i lihet Shqipërisë. E ndërkohë që në ditët e sotme, ai e sheh si shumë të rëndësishme lënien e saj brenda kufijve, si një kryeqytet të Shqipërisë. Ai e paraqet hapur pra se Shkodra është qendra kryesore, edhe morale e vendit, e marrja e saj do ishte me pasoja negative për të gjithë Shqipërinë.
Delegatët shkodranë në Paris ishin kundër ndërkombëtarizimit të qytetit të tyre, ata e shihnin me rrezik këtë veprim. Ato i rrinin gati çdo incidenti që mund të ndodhte në qytet për të mos e lejuar.
Por me gjithë këtë përkushtim kaq të madh që kishin shkodranët, jashtë apo brenda vendit, akoma nuk ishte arritur të merrej asnjë lloj sigurie për Shkodrën. Pika më e nxehtë mbetej akoma brenda Çështjes së Adriatikut, shkëmbimi Fiume – Shkodër, që gati po shkonte drejtë finalizimit, e pamundësia e shqiptarëve për ta ndalur, ishte e madhe. Por një rrjedhë krejt tjetër do të marrë ngjarja e fati i Shkodrës. pas notës së protestës së 6 marsit 1920 ku Uillsoni shprehet për Shqipërinë. Që në fillimet e Janari,t ekspertit anglez Liper i cili i mbështet në mendim ekspertit amerikan Harrison, i thotë Imzot Bumçit, bashkë me Mehdi Frashërin e Dr. Turtullin, që Shqiptarët të mbajnë të njëjtin qëndrim mbi këto toka, një mbështetje kjo e nënkuptuar. Kurse ndërhyrja direkt e Uillsonit ndodhi kur deklaroi që në bisedimet mes Romës e Beogradit të mos kishte kompensime që tokat e marra në një zonë të kompensoheshin në një zonë tjetër. E kjo taktikë ishte përdorur me qytetet Fiume – Shkodër.

Përfundime

Shkodra e periudhës tetë vjeçare (1912-1920) është një ndër qytetet më të përfolura shqiptare, duke marrë një rëndësi të veçantë shumë dimensionale. Qyteti i cili kishte arritur të rezistonte përballë sulmit malazez, gjatë Luftës së Parë Ballkanike, kishte arritur të mbante mbi supe e pamposhtur edhe sulmin po malazez të periudhës së Luftës së Parë Botërore. Po gjatë kësaj lufte Shkodra kishte qenë qyteti që kishte gëzuar privilegjet më të mëdha nga pushtimi austro-hungarez në krahasim me viset tjera shqiptare, por ajo edhe ishte ngritur kundra këtij pushtimi. Kjo tregonte se popullsia e këtij qyteti pushtuesit nuk i ndante në shtypës apo llastues, por mjaftohej me konceptin pushtues. Gjithashtu qyteti i mbajtur në dy Komisione Aleate në Shkodër, e kishte bërë një ndër qytetet që përmendej në Konferenca Ndërkombëtare, duke i nxjerr në pah vlerën strategjike të qytetit. Gjithashtu personalitetet shqiptare të dala nga ky qytet, i kalonin dimensional lokaliste duke qenë përfaqësues të denjë të qytetit, sikurse ishte Luigj Gurakuqi, At Gjergj Fishta.
Si përfundim mund të themi, se nga gjithë ngjarjet që u përshkruan e bënë qytetin më të rëndësishëm të të gjitha fushave të jetës shqiptare. Kjo erdhi si rezultat i një gërshëtimi, të pozitës gjeografike, zhvillimit ekonomik, dhe eksperiencës në fusha të ndryshme të personaliteteve të këtij qytetit, të cilët nga eksperienca në momente të caktuara ditën të kapnin momentin.

Bibliografia

A.Q.SH., F. 347 (Bashkia Shkodër), V. 1916-1919.
A.Q.SH., F. 34 (Luigj Gurakuqi).
A.Q.SH., F. 17, (Gjergj Fishta).
A.M.P.J., V.1919, D. 9, fl. 259.
A.M.P.J., F. Konferenca e Paqes së Parisit) V. 1919.
A.M.P.J., F. Kristi Dako V. 1919.
A.M.P.J., F. Qeveria e Durrësit V. 1919.
Puto, Arben. (1978), P*avarësia Shqiptare dhe diplomacia e Fuqive të Mëdha (1912 – 1914),*Tiranë: 8 Nëntori.
Kotini. Dhimiter, e të tj. (1963), *Qeveria e Përkohshme e Vlorës dhe veprimtaria e saj nëndor 1912 – janar 1914*, Tiranë: botim i Drejtorisë së Përgjithshme të Arkivave Shtetërore të R.P.SH.
Shpuza, Gazmend. (1986), *Kryengritja fshatare e Shqiperisë së mesme 1914 – 1915*, Tiranë: 8 Nëntori.
Kastrati, Hasan. (1972), *"Aspekte të zhvillimit ekonomik të Shkodrës në periudhën 1918 – 1920", Buletinin Shkencor të institutit të Lartë Pedagogjik Shkodër,* 1.
Dervishi, Kastriot.- (2006), *Historia e shtetit shqiptar 1912 – 2005*, Tiranë: 55.
Nosi, Lef. (2007) *Dokumente Historike 1912 – 1918,* Tiranë: Akademia e Shkencave.
Çami, Muin. e tj., *(*1976) *Lufta e popullit shqiptar për çlirimin kombëtar 1918 – 1920 (përmbledhje dokumentash), Vëll. II,* Tiranë: Instituti i Historisë, Drejtoria e Përgjithshme e Arkivave të Shtetit të RPSH.
Çami, Muin. (1987), *Shqipëria në marrëdhëniet ndërkombëtare (1914 1918),*Tiranë: 8 Nëntori.
Dragoi, Nuri. (2013), *Prapaskenat e Konferencës së Londrës (1912 – 1913),*Tiranë: Iceberg.
Gurakuqi, Romeo. (2012), *Shqipëria 1911 – 1914*, Tiranë: UET Press.
Gurakuqi, Romeo. (2007), *Shqipëria dhe çështja shqiptare pas Luftës së Parë Botërore : 1 nëntor 1918-9 nëntor 1921: statusi, kufijtë dhe rindërtimi shtetëror*, Shkodër: Camaj – Pipaj.
Vllamasi, Sejfi. (2000), *Ballafaqime politike në Shqipëri (1897 – 1942),* Tiranë: Neraida.
Berisha, Sheradin, (2012), *Veprimtaria antikombëtare e Esat pashë Toptanit 1912 – 1920.*
(1921), *Shqipëria përpara konferencës së Paqes, Ble II,*Shkodër: Nikaj.
Hoxha, Teuta. përgat., (1982), *Ismail Qemali, Përmbledhje dokumentash* Tiranë: 8 Nentori.
Osmani, Tomor. (2009), *Komisia Letrare në Shkodër 1916 – 1918,*(Shkodër:Camaj - Pipaj.
Duka, Valentina. (2007), *Historia e Shqipërisë 1912 – 2005,* Tiranë: Kristalina – KH.
Repishti, Xhevat. (1973) *"Revolta e masave të Shkodrës në pranverën e vitit 1916 kundër pushtuesve austro – hungarez", Studime Historike,* XXVII (X).
Repishti, Xhevat. (1998), *Lufta për mbrojtjen e Shkodrës në vitet 1918 – 1920,* Shkoder: Camaj – Pipaj.

Rishikimi i procedurës penale në funksion të mbrojtjës së lirive dhe të drejtave të njeriut

Doc. Dr. Shaban Sulejmani

MSc. Rahim Jashari

MSc. Salim Sulejmani

Abstrakt

Nga mjetet të jashtëzakonshme juridik të cilat shërben për mënjanimin (eventual) të gabimeve, më konkretisht të lajthitjeve gjyqësore, që pashmangshmërisht, ndodhin gjatë proçeseve gjyqësorë lidhur me vërtetimin e fakteve në çështjet e gjykuara të formës së prerë, që fuqishëm respektohet dhe njihet në shtet me demokraci të etabluar, është *Rishikimi i proçedurës penale*. E drejta e përdorimit të mjeteve juridike, si të rregullta poashtu dhe ato të jashtëzakonshme, në proçedurën penale moderne është një e drejtë shumë e rëndësishme e të pandehurit kundër të cilit zhvillohet proçedimi penal. Për këtë qëllim, ekzistojnë rregulla të shumta që për synime kryesore kanë qëllimin që vendimet gjyqësore të jenë të drejta dhe të ligjshme. Rëndësia e këti mjeti juridike, i parashikuar edhe në kushtetutën e Republikës së Maqedonisë dhe legjislacionit të shteteve bashkëkohore, si dhe në dokumentet ndërkombëtare për liritë dhe të drejtat e njeriut, e gjith kjo në funksion të mos shkeljes të të drejtave dhe lirive themelore të njeriut.

Fjalë kyçe: mjet i jashtëzakonshëm juridik, rishikimi, proçedurë penale, liri dhe të drejta të njeriut.

1. Vështrim i përgjithshëm

Rishikimi i proçedurës penale për shkak të provave dhe fakteve të reja, si mjet i jashtëzakonshëm juridik, trajton një çështje të ndjeshme në kuadër të proçedurës penale. Ky mjet juridik shërben për mënjanimin e gabimeve gjegjësisht lajthitjeve gjyqësore që ndodhën gjatë procesit gjyqësorë lidhur me vërtetimin e fakteve në çështjet e gjykuara të formës së prerë. Edhe përkundër vullnetit të mirë të gjykatës për vërtetim të plotë të fakteve, është evidente se njohja njerëzore e kufizuar si dhe papërkryeshmëria e burimeve të tij të njohjes, gjyqtari shpesh vështirë arrin te e vërteta për ekzistimin e ndonjë fakti. Prandaj, me gjithë përpjekjet e gjykatës së shkallës së parë për të dhënë vendim të drejtë, përvoja vë në dukje se janë evidente shumë të meta të cilat vërehen në vendimet e gjykatës. Në përgjithësi mendohet se kjo vjen si shkak i gabimeve ë shkaktuara në proçedurën (hetimore) parapenale. Gabimi që vjen në këtë fazë të proçedurës është më i rrezikshëm se gabimi që bëhet në shqyrtimin gjyqësor. Në proçedurat penale bashkëkohore janë përcaktuar rregulla të shumta, me anën e të cilave synohet që vendimet gjyqësore të jenë të drejta dhe të ligjshme. Me kërkesë të palëve, vendimi i padrejtë dhe i paligjshëm gjyqësorë rishqyrtohet nga gjykatat më të larta, duke filluar së pari në proçedurë të rregullt e pastaj, në kushte të caktuara, edhe në proçedurë sipas mjeteve të jashtëzakonshme juridike. E drejta e përdorimit të mjeteve juridike, si të rregullta poashtu dhe të jashtëzakonshme, në proçedurën penale moderne është një e drejtë shumë e rëndësishme e të pandehurit kundër të

cilit zhvillohet proçedimi penal. Në kuptim më të gjërë, me të përdorit e kësaj të drejte vie në shprehje mekanizmi juridik për mbrojtje të lirive dhe të drejtave të njeriut. Për rëndësinë e mjeteve juridike flet fakti se e drejta e përdorimit të tyre parashikohet në kushtetuta të shteteve bashkëkohore si dhe në dokumentet më të rëndësishme ndërkombëtare për lirëtë dhe të drejtat e njeriut. Kështu neni 15 i kushtetutës së Republikës Maqedonisë parashikon të drejtën e ankesës kundër akteve të veçanta juridike të nxjerra në proçedurë të shkallës së parë: para gjykatës; organit administrativ ose organizatës apo institucioneve tjera që ushtrojnë autorizime publike. Njëashtu edhe neni 14 pika 5 e Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike parashikon që çdo person i deklaruar fajtor ose i dënuar për një vepër të caktuar penale, ka të drejtë në pajtim me ligjin, të kërkojë nga gjykata më e lartë shqyrtimin e vendimit të fajësisë apo të dënimit.
Ndryshimet e mëdha që janë bërë në sistemet transitore të proçedurës penale, përfshirë këtu edhe atë të Republikën e Maqedonisë, përkitazi me liritë dhe të drejtat themelore të njeriut, ku më pak e ku më shumë, ka ndikuar edhe në rregullimin e institucionit të rishikimit të proçedurës penale. Republika e Maqedonisë Ligjin për proçedurën penale e ka sjell në vit. 1997, e vitet në vijim ka pasur ndryshime, si më vit, 2004; '06; '08; '09, dhe së fundmi ndryshimet në vit. 2010. Detyra kryesore e proçedurës penale është që të arrijë të nxjerr vendime të drejta dhe të ligjshme gjyqësorë. Meqenëse proçedura penale nuk është imune nga vendimet e padrejta dhe të paligjshme të dala nga gjykatat, që bën të shkilen liritë dhe të drejtave themelore të njeriut, tregon për rëndësinë shumë të madhe dhe nevojën e përpunimit shkencor të institucionit të *rishikimit të proçedurës penale* në përgjithësi, e sidomos rishikimit për shkak të fakteve dhe provave të reja.

2. Kërkesa për rishikim të proçedurës penale si mjet i jashtëzakonshëm juridik

Rishikimi i proçedurës penale është një çështje tejet e ndjeshme në kuadër të proçedurës penale. Në bazë të dispozitave ligjore në fuqi të RM-së rishikimi njihet si mjet i jashtëzakonshëm juridik. Është evidente se edhe përkundër vullnetit të mirë të gjykatës, për vërtetim të plotë të fakteve, për shkak të kufizueshmërisë së njohjes njerëzore dhe papërkryeshmërisë së burimeve të tij të njohjes, si dhe duke pas parasysh faktin se vërtetimi i fakteve në proçedurë penale është më i vështirë, mund dhe të ndodhin gabime. Në masë shumë të madhe vështirësitë janë evidente në proçedurën penale se sa në proçedurat tjera ligjore, nga fakti se i pandehuri ka interes që ta vështirësojë proçesin e të provuarit për konstatimin e fajit të tij dhe kështu bën që ta sjellë gjykatën në lajthim, e në anën tjetër gjyqtari shpesh ndodhet në situata të vështira për të arritur te e vërteta për sa i përket egzistimi të ndonjë fakti (Sahiti, 2006, 99). Me gjithë përpjekjet e gjykatës së shkallës së parë, për të dhënë vendim të drejtë, përvoja vë në dukje shumë të meta në vendimet e gjykatës. Në përgjithësi mendohet se kjo vjen si shkak i gabimeve në proçedurën hetimore. Gabimi që ndodh në proçedurën hetimore, për nga rrezikshmëria e gamës dhe diametrit të gabimit të bërë rezulton të jetë më e madhe se sa gabimi që bëhet gjatë shqyrtimit gjyqësor. Vlerësim ky, që si pas mendimit tonë, së paku tek ne në Maqedoni, në të shumtën e rasteve është i saktë, edhe pëkurndër faktit se në proçedurat penale bashkëkohore janë përcaktuar rregulla të shumta me anën e të cilave synohet që vendimet gjyqësore

të jenë të drejta dhe të ligjshme. Me kërkesë të palëve, vendimi i padrejtë dhe i paligjshëm gjyqësor rishqyrtohet nga gjykata më e lartë, së pari në proçedurë të rregullt e pastaj, në kushte të caktuara, edhe në proçedurë sipas mjeteve të jashtëzakonshme juridike (Murati, 2006, 14). Për rëndësinë e mjeteve juridiket flet fakti se e drejta e përdorimit të tyre parashikohet si në kushtetuta të shteteve bashkëkohore, si dhe në dokumentet të rëndësishme ndërkombëtare për të drejtat e njeriut. Kështu neni 15 i Kushtetutës së RM-së parashikon të drejtën e ankesës kundër akteve të nxjerra në proçedurën në shkallë të parë para gjykatës, organit aministrativ ose institucioneve tjera që ushtrojnë autorizime publike.[1] Edhe neni 14, alinea 5 e Paktit Ndërkombëtar për të Drejtat Civile dhe Politike parashikon që çdo person, i shpallur fajtor ose i dënuar për një vepër të caktuar penale, ka të drejtë të kërkojë nga gjykata më e lartë shqyrtimin e vendimit të shpalljes së fajësisë apo të dënimit të shqiptuar në pajtim me ligjin (Gruda, 2001, 43). Në favor të asaj që potencuam më lartë, flet edhe e dhëna se Statuti i Gjykatës Ndërkombëtare Penale të Hagës për veprat penale të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë që parashikon mundësinë e rishikimit të proçedurës penale, gjithashtu edhe Statuti i Romës, me të cilin themelohet Gjykata Ndërkombëtare e Romës, parasheh *rishikimin e proçedurës penale* përkatësisht revizionin e akgjykimit ose të dënimit.[2]

Në teorinë e proçedurës penale nuk mbështetet numri i madh i instancave apo i mjeteve të rregullta juridike, ngaqë konsiderohet se kur ka më shumë instanca gjykimi, gjykatat e shkallës së parë nuk bëjnë përpjekje maksimale për të zgjidhur drejtë e në mënyrë të ligjshme çështjet penale, duke pritur që gabimet dhe të metat e tyre ti mënjanojnë gjykatat më të larta në proçedimin e mëtejshëm, dhe atë sipas mjeteve juridike. Gjithashtu, si argument përdorin edhe faktin se me mjete të jashtëzakonshme juridike cenohet parimi i njohur i formës së prerë të vendimeve gjyqësore, gjë që sjell pasigurinë juridike të personave të dënuar dhe vetvetiu edhe mosbesimi tek organet e drejtësisë. Mendoj që përdorimi i mjeteve të jashtëzakonshme juridike është mjet i fuqishëm ligjorës për mbrojtjen e lirive dhe të drejtave të njeriut, e njëherit tregon edhe kapacitetet demokratike të një vendi, se a cenohet parimi i formës së prerë të

[1] Kushtetuta e R. Maqedonisë, neni 15.

[2] Sipas nenit 26 të Statuti të gjykatës ndërkombëtare të Hagës për veprat penale të kryera në territorin e ish-Jugosllavisë parashihet mundësia e kërkesës për rishikim të proçedurës penale në rastet kur zbulohen fakte të reja, të cilat nuk kanë qenë të njohura në kohën e zhvillimit të proçedurës para kolegjit të shkallës së parë a kolegjit të ankimeve, që kanë rëndësi vendimtare për marrjen e aktgjykimit, edhe në dispozitën e nenit 84 paragrafi 1 të Statutit të Romës me të cilin themelohet Gjykata Ndërkombëtare Penale e Romës parashihet mundësia që personi i dënuar ose pas vdekjes së tij, bashkëshorti, fëmijët, prindërit apo një person tjetër prej të cilit i dënuari në të gjallë ka kërkuar shprehimisht me shkrim, si dhe paditësi në favor të të dënuarit mund të kërkojnë nga kolegji për ankime revizionin e vendimit dënues përfundimtar ose dispozitivit për shkak se: 1) janë zbuluar prova të reja të cilat: - nuk kanë qenë të njohura gjatë gjykimit, e kjo nuk ka mundur ti atribuohet në tërësi palës që ka paraqitur kërkesën për revizion - janë mjaft të rëndësishme dhe sikur të ishin prezantuar në gjykimin e parë, do të sillnin një vendim tjetër mbi fajësinë; 2) më vonë është zbuluar se provat me rëndësi, që janë marrë për bazë gjatë gjykimit për caktimin e dënimit, kanë qenë të rreme ose false 3. një ose më shumë gjyqtarë, të cilët kanë marrë pjesë në dhënien e vendimit dënues ose të konfirmimit të akuzës, në këtë çështje kanë bërë një shkelje të rëndë të detyrës së gjyqtarit, e cila e arsyeton heqjen e gjyqtarit nga detyra në bazë të nenit 46 të këtij Statuti. Kolegji ankimor do të refuzojë kërkesën të cilën e konsideron të pabazuar. Mirëpo, nëse kërkesën e konsideron të bazuar ai mundet që pas marrjes në pyetje sipas rregullave përkitazi me proçedurën e provave të vendosë që; - çështjen t'ia dërgoj trupit gjykues të shkallës së parë - çështjen t'ia dërgoj trupit tjetër gjykues - për çështjen të vendosë vetë nëse vendimi duhet ndryshuar apo jo. Më gjerësisht Dr. I. Salihu, E drejta penale ndërkombëtare, Prishtinë 2005, fq. 375., si dhe në http://minoritycentre.org/sites/default/files/ICCAlbanian.pdf

vendimeve gjyqësore.

3. Funksioni i rishkimit të proçedurës penale

Plotfuqishmëria e aktgjykimit si institut juridiko-proçedural, përmbajta e të cilit mbështetet në rregullën proçedurale *ne bis in idem*, sipas së cilës vepra penale e njëjtë dhe autori i njëjtë, nuk mund të jenë lëndë e rigjykimit të proçedurës penale në qoftëse lënda njëherë është zgjidhur me aktgjykim ose vendim të plotëfuqishëm. Kjo rregull është e ndërlidhur me shprehjen juridike të juristit të madh Romak Ulpiani "*res iudicata pro veritate*" (ajo që me aktgjykim është vërtetuar, konsiderohet e vërtetë)[3]. Qëllimi themelor i proçedurës penale është: të vërtetohet a është kryer vepër penale; të gjendet autori i saj si dhe të shqiptohet sanksioni penal ndaj tij (Sahiti & Zejneli,2007, 4), prej këtu del edhe një prej parimeve kryesore të proçedurës penale e ai është parimi i të vërtetës materiale. Parimi i së vërtetës materiale paraqet shkallën më të lartë të arritjes njerëzore, deri tek e cila vështirë se qenia njerëzore mund të arrij. Për një periudhë të gjatë janë zhvilluar debate rreth asaj se a lejohet të veprohet në kundërshtim me rregullën *ne bis in idem*, gjegjësisht a mund kundër një aktgjykimi të plotfuqishëm, në kuptim të rregullës *res iudicata pro veritate accipitur*, të lejohet atakimi me mjet të rregullta juridik, apo të qëndrojmë fuqimisht në respektimin e kësaj rregulle juridike. Në teorinë e proçedurës penale paraqiten një numër i madh i argumenteve të cilët shkojnë në drejtim të respektimit të rregullës juridike *ne bis in idem*, duke shprehur më pastaj qëndrimin që aktgjykimi i plotfuqishëm duhet të mbetet ashtu siç është, në qoftë se përmban mangësi që shkojnë në dëm të bashkësisë shoqërore. Ndërsa, kur bëhet fjalë për gabime që shkojnë në dëm të të akuzuarit, atëherë ato duhet të mënjanohem me anë të mjeteve jashtëgjyqësore, siç janë falja dhe amnistia (Марковиќ, 1996, 36). Mendojmë që një qasje e këtillë ndaj rregullës juridike *ne bis in idem* nuk është i drejtë. Egzistojnë shkaqe të arsyeshme që në mënyrë plotësuese, në praktikën gjyqësore, të ndryshohet vendimi gjyqësor i parregullt dhe i paligjshëm edhe përkundrejt fuqisë juridike. Kjo veçanërisht, nga shkaku që mbajtja në fuqi e një vendimi të padrejtë dhe të paligjshëm, nuk shkon në drejtim të ruajtjes së autoritetit të gjyqit dhe pranimit të drejtësisë të cilën ajo e ndan. Stabiliteti dhe qëndrimi në atë që vendimet e plotëfuqishme përsëri të mos rishqyrtohen, nuk mund të jenë shkak që një vendim i padrejtë të mbetet i pandryshuar. Mjetet për "mëshirë" si amnistia dhe falja nuk janë të mjaftueshëm për arritjen e rehabilitimit dhe satisfakcionit të plotë jomaterial (moral) për një personi të gjykuar padrejtësisht. Për arsye të këtyre shkaqeve, proçedura penale bashkëkohore parasheh mjete të jashtëzakonshme juridike me anë të të cilëve, nën kushte saktësisht të përcaktuara me ligj si dhe në proçedurë të veçantë, ndryshohen vendimet e parregullta gjyqësore. Mund të përfundojmë që në interes të vërtetës dhe drejtësisë, si dhe në përputhshmëri me shkaqet e lartpërmendura, duhet të zbutet qendrimi i respektimit strikt i rregullës juridike *ne bis in idem*, ashtu siç kanë vepruar pothuaja se të gjitha proçedurat penale bashkëkohore në favor të ekzistimit të mjeteve të jashtëzakonshme juridike.

[3] Res iudicata (lat. Res-gjë dhe iudicatus prej iudicare - gjykim, çështje e gjykuar) Dr. A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 1983, fq. 294.

4. Rishikimi i proçedurës penale si mjet për mbrojtjen e lirive dhe të drejtave të njeriut

Njeriu për dinjitetin dhe të drejtat e tij ka luftuar gjithmonë, thuajse në të gjitha formacionet shoqërore gjatë të cilave ka kaluar, si dhe në periudha e kultura të ndryshme. Liritë dhe të drejtat e njeriut, në një formë apo tjetër kanë qenë të proklamuara edhe nga religjionet monoteiste. Mirëpo, lufta për atë që të drejtat dhe liritë themelore mos ngelin që të i gëzojnë vetëm qytetarët e një shteti apo të një shtrese e caktuar porse i tërë njerëzimi, ka filluar që në shek. 18 me sjelljen e deklaratës së njohur për të drejtat e njeriut dhe qytetarit në fillim të revolucionit francez të vitit 1789. Kjo deklaratë kishte një rëndësi të madhe ndaj zhvillimit të mendimit njerëzor, njëherit me veprimin e vet ajo i kaloi kufijtë françez. Kjo deklaratë e përbërë prej 17 neneve, në kaudrë të të cilave nenet 7 dhe 9 përcaktonin dy të drejta sublime që konsistoni në faktin se asnjë njeri nuk mund të akuzohet, të burgoset as të ndalohet përveç në raste të caktuara me ligj dhe sipas proçedurës që ky e përcakton, gjegjësisht se çdo njeri konsiderohet i pafajshëm derisa të shpallet fajtor (Gruda, 11). Kjo jehonë e luftës për të drejtat e njeriut ka kulmuar me miratimin e Deklaratës universale për të drejtat e njeriut në vit. 1948; Paktit ndërkombëtar për të drejtat civile dhe politike i vitit 1966; Konventa evropiane për mbrojtjen e të drejtave të njeriut dhe të lirive themelore në vit. 1950; si dhe shumë Konventa tjera të cilët kanë si qëllim primar mbrojtjen dhe avancimin e të drejtave dhe lirive të njeriut.

Pas luftës së Dytë Botërore Dokumentet e lartëpërmendura ndërkombëtare janë bërë pjesë e legjislacioneve penale proçedurale të shoqërive bashkëkohore demokratike. Si pasojë e cenimeve të natyrës penalo-proçedurale është pamundësia e mbështetjes së vendimit gjyqësor në prova të palejuara. Kur një vendim i padrejtë gjyqësor bazohet në shkeljen e të drejtave të njeriut, ai mund të ndryshohet në proçedurën përkatëse si me mjete të rregullta poashtu edhe me mjete të jashtëzakonshme. Në proçedurat penale bashkëkohore janë duke u bërë përpjekje maksimale në drejtim të vërjes së një baraspeshë në mes të drejtës së prokurorit publik si organ i shtetit në një anë, dhe të drejtës së të pandehurit në anën tjetër, duke mos anashkaluar për asnjëçast nevojën për luftë të suksesshme kundër kriminalitetit. Andaj edhe në Maqedoni, si një shtet postkomunist, janë bërë ndryshime të mëdha në këtë drejtim. Edhe pas sjelljes së ligjit për proçedurë penale në vit. 1997, është ndier nevoja e ndryshimit dhe plotësimit të të njëjtit. Këto ndryshime janë bërë me qëllim të implementimit të arritjeve bashkëkohore, duke i ndjekur praktikat dhe standardet evropiane me tendencë të 'modernizimit' të proçedurës penale. Në të njëjtën kohë, është arritje në fushën e lirive dhe të drejtave të njeriut momenti i zgjerimit të mjeteve të jashtëzakonshme juridike në saje të së cilit parashihet mundësia e rishikimit të proçedurës penale në dobi të të dënuarit (Матовски, 2005, 13). Pavarësisht nga përmirësimi i vijueshëm i pozitës së të pandehurit në pikëpamje formale-juridike, nuk është e mundur që të arrihet ekuilibri absolut midis këtyre subjekteve. Pozita proçedurale e të pandehurit në pikëpamje psikologjike, shpesh është më e rëndë se për cilindo pjesëmarrës tjetër, prandaj kjo është një mënyrë, kushtimisht thënë, e lehtësimit të pozitës së tij "jotëbarabartë" me subjektetin tjetër të proçedurës.

Konkluzione

Nga mjetet të jashtëzakonshme juridike, me rastin e paraqitjes së gabimeve apo lajthitjeve gjyqësore që ndodhin gjatë proçeseve gjyqësorë, për të vërtetuar faktet në çështjet më vetëmse të gjykuara të formës së prerë, ligji i RM-së njeh edhe rishikimin. Arritje gjer tek e vërteta është punë e vështirë, kjo mes tjerash edhe për faktin e kufizimit të njohjes njerëzore. Me ketë rast nuk minohen përjekjet e gjykatës së shkallës së parë që maksimalisht veprojnë në drejtim të dhënies së vendit të plotë e të drejtë. Me gjasë që supozohet se lajthitja vien si shkak i gabimeve që janë shkaktuara në fazën parapenale, gjegjësisht në proçedurën hetimore. Prandaj, mbrojtja e lirive dhe të drejtave të secilit njeri, qoftë edhe ai ndaj të cilit zhvillohet proçedurë penale, nuk lejohen të shkilen, e që ligjvënësi ka paraparë edhe për këta kategori perosnash mjete të ligjshme ligjore për tu mbrojtur nga padrejtësitë.

Lufta permanent e zhvilluar për jetë të dinjitetshme dhe për të drejta të njeriut nuk ka munguar pothuajse gjatë asnjë periudhe kohore, madje duke u shfaqur proklamimi i tyre edhe nga vetë religjionet monoteiste. Mbase, në përgjithësi teoria njeh mendime *pro et contra* ekzistimit të rishikimit të proçedurës penale si një mjet i jashtëzakonshëm juridik, me arsyetimin se me të cenohet parimi i njohur i formës së prerë të vendimeve gjyqësore e që si pasojë shkaktohet mosbesim tek organet e drejtësisë, rezulton që i saktë të jetë pikërisht mendimi se ky mjet ligjorë shkon në funksion të mbrojtjes së lirive dhe të drejtave të njeriut, i garantuar me aktet më të larta ligjore të një shtetit demokratik.

Literatura

Libra & Punime

Матовски, Д-р Н., Новелата на законот за кривичната постапка на Република Македонија од 2004 год., Скопје 2005.

Sahiti, Dr. E., Argumentimi në proçedurën penale, Prishtinë 2006.

Murati, Dr. R., Rishikimi i proçedurës penale për shkak të fakteve dhe provave të reja, Prishtinë 2006,fq. 14.

Gruda, Z., Mbrojtja ndërkombëtare e të drejtave të njeriut, Dokumente II, Prishtinë 2001.

Salihu, Dr. I., E drejta penale ndërkombëtare, Prishtinë 2005..

Romac, Dr. A., Rječnik rimskog prava, Zagreb, 1983.

Sahiti, Dr. E. & Zejneli, Dr. I., E drejta e proçedurës penale të Republikës së Maqedonisë, Tetovë 2007.

Андреевска, Е., "Вонредните правни лекови-средства за заштита на слободите и правата на човекот и граѓанинот согласно меѓународните инструменти" (докторска дисертација), Shkup 1996.

Akte ligjore & Faqe intrneti

Kushtetuta e R. Maqedonisë

http://minoritycentre.org/sites/default/files/ICCAlbanian.pdf

Interpersonal communication skills that enhance organizational commitment professional and social cultural education in Albanian schools

Msc. Yllka Beci
University of Tirana, Albania
DAR, Branch of Fier

Abstract

The purpose of this article is to present, by means of a model, the determinants of organizational culture which influence creativity and innovation. A literature study showed that a model, based on the open systems theory and the work of Schein, can offer a holistic approach in describing organizational culture. The relationship between creativity, innovation and culture is discussed in this context. Against the background of this model, the determinants of organizational culture were identified. The determinants are strategy, structure, and support mechanisms, behavior that encourages innovation, and open communication. The influence of each determinant on creativity and innovation is discussed.
Values, norms and beliefs that play a role in creativity and innovation can either support or inhibit creativity and innovation depending on how they influence individual and group behavior. This is also explained in the article. he purpose of this paper is threefold. First, to investigate the interpersonal communication skills that human resource (HR) managers expect managers in supervisory positions possess. Second, to identify which of these skills HR managers expect managers use to engender subordinate commitment to the organization. Third, the paper aims to investigate what interpersonal communication skills that enhance employee commitment to the organization are most lacking in managers in supervisory positions.

Keywords: Interpersonal role, Communication, Skills, Evidence suggests, Examples, Practice, initiatives in class, Secondary school. Class size, Student-grouping practices.
JEL Classification System: I0, N I1, N I2, N I3

I. General information and purpose of this paper research

1.1 Introduction

Organizational skills are crucial for many work experiences - so it's imperative that you showcase them on your resume. From working in the kitchen at your local fast food franchise to managing a doctor's office, your sense of organization shows that you have the focus, clarity, and strategic ability to fulfill a variety of tasks successfully. The following are important organizational skills you should list on your resume.
When we think about "successful" leadership, it is easy to become confused by the current evidence about what that really means. Even if this is obvious, only a few researchers have dealt with the problem of language skills in corporate communications as this paper will show. This paper will furthermore discuss how firms with subsidiaries solve their language problems. The paper points out different kinds of solutions to the language problems and shows the consequences of these solutions. Typically the firms have no language strategy, which results in a muddling-through the day-to-day problems of how to communicate.
Three conclusions are warranted about the different forms of leadership reflected in that

literature. 1. Many labels used in the literature to signify different forms or styles of leadership mask the generic functions of leadership.

Students and graduates from a variety of business studies programs at tertiary institution completed a questionnaire in which they ranked the relative importance of a list of 24 competencies for graduates entering the workforce using a 7-point Likert author scale. These competencies were identified from literature reports of the characteristics of superior performers in the workplace.

The results show a close similarity between students and graduates' ranking of competencies with computer literacy, customer service orientation, teamwork and co-operation, self-confidence, and willingness to learn ranked most important. There was little difference between the two groups in their rankings of cognitive or 'hard' skills and behavioral or 'soft' skills. However, the graduates placed greater importance on most of the competencies, resulting in a statistically significant difference between the graduates and students' ranking of both hard and soft skills.

The findings from this study suggest that cooperative education programs may help develop business students' awareness of the importance of graduate competencies in the workplace.

Different forms of leadership are described in the literature using adjectives such as "instructional," "participative," "democratic," "transformational," "moral," "strategic" and the like.

Many jobs demand strong focus, concentration, clear, coherent thinking, and good memory - all traits of a mentally adept and alert person. Mental organization skills allow you to process information quickly, translate thoughts to clear and articulate communication, and focus on fine details correctly. Mental organization can also apply to the way you use tools and strategies to aid mental tasks.

Keeping a special notebook on your desk is a useful strategy for storing spontaneous information that might otherwise escape your mind later on. You can jot down notes, inspirations, ideas, or things to remember.

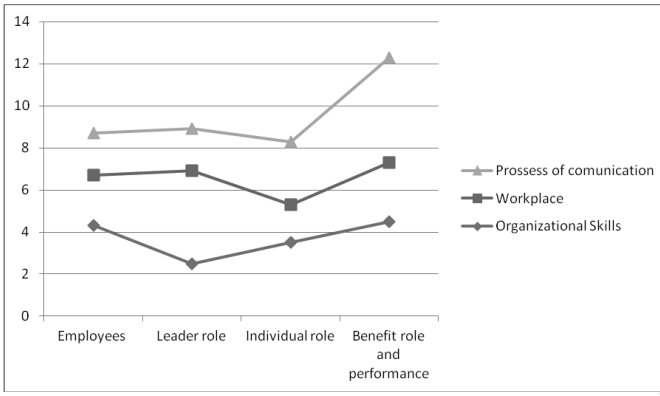

Tab 1: An individual prioritizes activities in a way that synergize the effect in a fruitful manner. He/she puts forward smaller milestones and prioritizes efforts accordingly.

It's a relatively simple technique, but it's a productivity technique nonetheless; not everyone knows how to capitalize on small resources to increase productivity.

Experience working with a scheduler; or calendar are other examples of mental organizing. Working with databases is an example of an activity that requires the keen focus of an organized mind. Here are some examples of organizational skills related to mental efficiency:

Analysis, Assessment and evaluation, Listening skills, Communication, Creative thinking

This study aims to examine perceptions of politics among public sector employees

as a possible mediator between the supervisor's leadership style and formal and informal aspects of employees' performance (Organizational Citizenship Behavior – OCB).In this paper we are trying to analyze the role of leaders in Albanian conditions. We are focus in three elements: Productivity, Adaptively of the leader roles, infectivity on job time. These three elements are analyzed with indicators like that: Performance in job descriptions and monitory of leader's styles, organizational climates and innovative behavior.

II. Literature review

2.1 Physical organization Skills: Listening

There is a difference between not talking and actually listening. Don't be the person who is thinking of his to-do list, dinner plans and golf swing while a customer is trying to explain a problem. Be the person who actively listens, searching for the true meaning in the other person's words and mannerisms. Those who can master this, referred to as active listening, increase problem solving ability. By actively listening, a person hears the real issues and can create a game plan to solve them.

2.2 Leading by Example

Organizational skills are crucial for many work experiences - so it's imperative that you showcase them on your resume. From working in the kitchen at your local fast food franchise to managing a doctor's office, your sense of organization shows that you have the focus, clarity, and strategic ability to fulfill a variety of tasks successfully. The following are important organizational skills you should list on your resume.

Sometimes it isn't what you say that has the greatest impact, it is what people see you do. Leading by example may have a significant effect on employees, business relations and consumers, according to an Inc.com article. If you want employees to speak to customers in a specific manner, demonstrate this. Use professional and proper speaking skills both in written and oral communication so employees will understand that this is a requirement. Business relations and consumers will pick up on whether you are a person who follows through. You will gain credibility if you do as you say, giving everyone more reason to pay attention to you when you speak. Keeping your work space - whether that's your desk, restaurant kitchen, or desktop computer - neat and functional is another important organizational skill. Clutter all over your desk spells coming trouble. It's just a matter of time before items get misplaced, lost, or accidentally damaged. Examples of physical organization skills are keeping track of items as they're used, returning items to their places after use, and creating and developing sensible strategies and physical solutions for facilitating work flow, cleanliness, and efficiency in a work space. Skills you could put on your resume that show physical organization include:

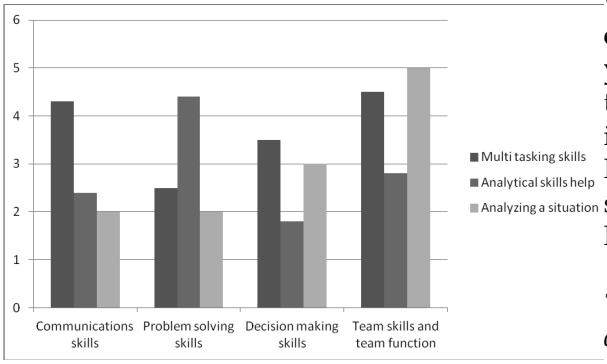

Filing, Record keeping, Office solutions, Office management, Resource management

Tab 2: There may be many organizational skills like planning

abilities and prioritization as described above, but the top eight skills that are related to organization abilities are:
1. Attention to details skills help you pay attention to any project detail you responsible for. (Detail oriented personality)
2. Multi tasking skills make you work and deliver results on various projects at the same time.
3. Analytical skills help you analyzing a situation and coming forward with a logical solution.
4. Communications skills help you understand and put forward your point to the other.
5. Problem solving skills enable you to not get overwhelmed and solve the problem systematically.
6. Decision making skills enable you to make tough decisions at the need of the hour.
7. People skills help you in interacting with clients, higher authorities, peers and your subordinates.
8. Team skills enable you to adopt and function in diverse teams.

III. The purpose of the study

3.1 Organization Skills and Competencies
What are Planning and Organizational skills?
Organizational skills can be termed as a set of skills that help you achieve your higher goals in life. These skill sets help you plan, implement the procedures, monitor growth and ultimately achieve your set goals. To put it the other way, organizational skills are kind of self-discipline measures that differentiate a leader (and good administrators) from the rest. These skills help an individual to acknowledge a reason/purpose for each day. These skills make an individual focus towards a higher goal in life. In a nutshell, setting up a goal is easy but to achieve the said goal is tough. Organizational skills help individuals plan & prioritize their actions and activities in a way that makes them achieve the goal.
3.2 List of Organizational Skills
There may be many organizational skills like planning abilities and prioritization as described above, but the top eight skills that are related to organization abilities are: Decision making skills enable you to make tough decisions at the need of the hour. People skills help you in interacting with clients, higher authorities, peers and your subordinates. Team skills enable you to adopt and function in diverse teams. *Source: Further Reading – Examples of competency based interview questions – list of competencies & skills*
Organization Skills: Examples of Organizational Skills
Some of the examples of organizational skills are: 1. *Focus oriented*: An individual builds a focus on a certain goal that he wishes to achieve. He alienates himself from any distractions in between. *2. Prioritization*: An individual prioritizes activities in a way that synergize the effect in a fruitful manner. He/she puts forward smaller milestones and prioritizes efforts accordingly. 3. *Timelines driven*: An individual marks time-lines to achieve/ complete certain tasks. He tries his best to achieve it on time. 4. *An individual documents the results/achievements and learning through the entire process.*

3.3 Organizational skills are a prerequisite in any organization.

These skills are highly sought after and no organization look forward to recruiting a candidate who does not possess the same. Why? Employees that possess organizational skills work systematically in an organization and achieve results as planned. Even if there are unforeseen occurrences, they manage to pull through still.

Time Management and Organizational Skills

Time management and organizations skills go hand in hand. Or, time management plays a crucial role in organizational skills. What makes time management so crucial? Time management helps individuals to set time-lines to achieve certain goals. If they do not set time lines, they are bound to procrastinate and ultimately never achieve a goal. If they set out targets and then they process ahead; the surety of completing the task in time is more than ever. Organizational skills are a key requirement that is expected from employees and job applicants. Even if you not used to utilizing such skills, you may make an effort now. These efforts are to benefit you in the long run.

IV. Analyze of the literature review and hypotheses

Time Management Skills

The point of a deadline is to keep tasks, deliverables, and projects under control so that business operations can flow smoothly. In retail or restaurant jobs, time management is crucial for serving customers promptly and keeping them pacified even when it is busy. Time management is an important skill employers look for because without it, a business can lose clients, miss goals, fail in efficiency, or miss important time-specific opportunities. Time management requires a good sense of work gauge so that you can correctly allot the time needed for a task. But it's not just about scheduling. Good time management also requires discipline, quick thinking, knowing how and when to delegate, and knowing when to use strategies for dealing with procrastination, distraction, and even unplanned events.

Physical organization Skills

Keeping your work space - whether that's your desk, restaurant kitchen, or desktop computer - neat and functional is another important organizational skill. Clutter all over your desk spells coming trouble. It's just a matter of time before items get misplaced, lost, or accidentally damaged. Examples of physical organization skills are keeping track of items as they're used, returning items to their places after use, and creating and developing sensible strategies and physical solutions for facilitating work flow, cleanliness, and efficiency in a work space.

Skills you could put on your resume that show physical organization include: Filing, Record keeping, Office solutions, Office management, Resource management.

A person with great time management skills can adapt to new problems and readjust as needed to complete an assignment. This combination of planning, scheduling, strategy, delegation, and adaptability are the kinds of traits that make an employee dependable, and employers look out for that.

How do you list these types of skills on your resume?

Here are some organizational skills example buzzwords and terms related to time management: Creating and keeping deadlines, Delegation, Goal setting and meeting goals, Decision making, Managing appointments, Team management, Project management, Making schedules, Coordinating events, Problem solving, Productivity, Teamwork.

V. Our review of the evidence of this paper research

Our review of the evidence leads to three conclusions about how successful leadership influences student achievement: 1. Mostly leaders contribute to student learning indirectly, through their influence on other people or features of their organizations. This should be self evident by simply reminding ourselves about how leaders of all but the smallest districts and schools spend the bulk of their time and with whom they spend it – whether successful or not.

Such efforts will also benefit considerably from more fine-grained understandings than we currently have of successful leadership practices; and much richer appreciations of how those practices seep into the fabric of the education system, improving its overall quality and substantially adding value to our students' learning.

There seems little doubt that both district and school leadership provides a critical bridge between most educational-reform initiatives, and having those reforms make a genuine difference for all students. Hallinger, P., Heck, R. (1996). *Source: Reassessing the principal's role in school effectiveness: A review of empirical research, 1980-95, Educational Administration*

Districts also contribute to student learning by ensuring alignment among goals, programs, policies and professional development. At the classroom level, substantial evidence suggests that student learning varies as a consequence; for example, class size, student-grouping practices, the instructional practices of teachers, and the nature and extent of monitoring of student progress. The major shortcoming in much of this research, however, is that it does not identify leadership practices that are successful in improving conditions in the school and classroom.

Source: Beyond the basics of successful leadership: Understanding the context How successful leadership influences student learning 10 11 12 13 Andrews, R., Sodder, R. (1987).

VI. The importance of this study

There seems little doubt that both district and school leadership provides a critical bridge between most educational-reform initiatives, and having those reforms make a genuine difference for all students. Such leadership comes from many sources, not just superintendents and principals.

But those in formal positions of authority in school systems are likely still the most influential. Efforts to improve their recruitment, training, evaluation and ongoing development should be considered highly cost-effective approaches to successful school improvement.

These efforts will be increasingly productive as research provides us with more robust understandings of how successful leaders make sense of and productively respond to both external policy initiatives and local needs and priorities. *Source: Numeracy Strategies, Journal of School Management and Leadership, 24, 1, 57-79. Leithwood, K., Jantzi, D. (2000).*

5.1 Literature and review data

Organizational Context

There is a rich body of evidence about the relevance to leaders of such features of

the organizational context as geographic location (urban, suburban, rural), level of schooling (elementary, secondary) and both school and district size. Each of these features has important implications for what it means to offer successful leadership. For example, successful principals in inner-city schools often find it necessary to engage in more direct and top-down forms of leadership than do successful principals in suburban settings.

The curricular knowledge of successful elementary principals frequently rivals the curricular knowledge of their teachers; in contrast, secondary principals will typically rely on their department heads for such knowledge. Similarly, small schools allow for quite direct engagement of leaders in modeling desirable forms of instruction and monitoring the practices of teachers, whereas equally successful leaders of large schools typically influence their teachers in more indirect ways; for example, through planned professional development experiences.

This evidence challenges the wisdom of leadership development initiatives that attempt to be all things to all leaders or refuse to acknowledge differences in leadership practices required by differences in organizational context. Being the principal of a large secondary school, for example, really does require quite different capacities than being the principal of a small elementary school.

Conclusions

Empowering others to make significant decisions: This is a key goal for leaders when accountability mechanisms include giving a greater voice to community stakeholders, as in the case of parent-controlled school councils; encouraging data-informed decision making should be a part of this goal.Providing instructional guidance: This is an important goal for leaders in almost all districts and schools aiming to improve student learning. But it takes on a special character in the context of more explicit grounds for assessing the work of educators, as, for example, in the setting of professional standards and their use for purposes of ongoing professional development and personnel evaluation.

Developing and implementing strategic and school-improvement plans: When schools are required to have school-improvement plans, as in most school districts now, school leaders need to master skills associated with productive planning and the implementation of such plans. Virtually all district leaders need to be proficient in large-scale strategic-planning processes.

Evidence suggests that those leadership practices included in Setting Directions account for the largest proportion of a leader's impact. This set of practices is aimed at helping one's colleagues develop shared understandings about the organization and its activities and goals that can under gird a sense of purpose or vision. People are motivated by goals which they find personally compelling, as well as challenging but achievable. Having such goals helps people make sense of their work and enables them to find a sense of identity for themselves within their work context.

Recommendations

The theoretical and practical implications of the results are discussed. There seems little doubt that both district and school leadership provides a critical bridge between

most educational-reform initiatives, and having those reforms make a genuine difference for all students. Such leadership comes from many sources, not just superintendents and principals. But those in formal positions of authority in school systems are likely still the most influential. Efforts to improve their recruitment, training, evaluation and ongoing development should be considered highly cost-effective approaches to successful school improvement.

School leadership is second only to teaching among school-related factors in its impact on student learning, according to research. Moreover, principals strongly shape the conditions for high-quality teaching and are the prime factor in determining whether teachers stay in high-needs schools. High-quality principals, therefore, are vital to the effectiveness of our nation's public schools, especially those serving the children with the fewest advantages in life.

References

Chandler, Alfred D., Jr. *Strategy and Structure*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1962. Chandler, Alfred D., Jr., and Salisbury, Stephen. *Pierre S. Du Pont and the Making of the Modern. Corporation*. New York: Harper & Row, 1971.

Drucker, Peter F. *The Future of Industrial Man.* New York: John Day, 1942. Drucker, Peter F. *Concept of the Corporation*. New York: John Day, 1946; revised edition, 1972. Title of British edition: Big Business. London: Heinemann, 1946.

Drucker, Peter F. *The New Society*. New York: Harper & Row, 1950. Eells, R.S.F. and Walton, C.C. *Conceptual Foundations of Business*. Homewood, Ill.: Irwin, 1961.

Emmett, Boris, and Jeuck, John C. *Catalogues and Counters*; *A History of Sears, Roebuck & Co*. Chicago: University of Chicago, 1950.

Galbraith, John Kenneth. *The New Industrial State*. Boston: Houghton Miffliin, 1967. Landes. David S. *The Unbound Prometheus*; *Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present*. Cambridge University Press, 1969

Nevins, Allan, and Hill, Frank E. Ford: *Decline and Rebirth 1933-1962.* New York: Scribner's, 1962/3.

Domestic Violence according to Kosovo Legislation

MSc. Nehat Idrizi
Chairman of the Kosovo Judicial Council

Abstract

The Law on Protection against Domestic Violence provides victims of domestic violence with protection and allows them to file a petition to the court to issue a protection order for cases of domestic violence. Violence occurs in all social categories regardless of the age, education, economic or social status of the victims. Domestic violence constitutes a violation of human rights. For the first time in Kosovo, protection against domestic violence was regulated by Regulation No. 2003/12 of 07.05.2003 on Protection against Domestic Violence. The purpose of the law is to prevent domestic violence and to treat perpetrators of domestic violence and mitigate the consequences. For the purpose of preventing domestic violence, the law provides protective measures that may be issued by a protection order, an emergency protection order or a temporary emergency protection order.
Being part of the Kosovar society, we have felt closely the problems, dramas and traumas that the victims of domestic violence have experienced over the years in the development of our society, alongside the development of the social order in Kosovo. Such violence committed against the most vulnerable members of the family, mainly women and children, has been manifested for years in different shapes and dimensions depending on many factors that have accompanied the development of society itself. However, this phenomenon continues to be addressed today by the majority of the population as a private problem that belongs only to the family and not the society.
According to the law, the victim of violence has the right to file a petition for a Protection Order, an Emergency Protection Order or a Temporary Emergency Protection Order. The first two are filed in the court while the third one is filed with the police. Thus, the measures can be issued by three types of orders.
The Law on Protection against Domestic Violence stipulates that according to petition for protection or protection order, the competent court may impose several protective measures.

Keywords: Domestic violence, protection order, emergency, measures, petition.

Introduction

The protection of human rights in conformity with local laws and international law as well as the finding of appropriate mechanisms to enforce the law when it comes to family protection, the interest of children and the prevention of violence in society in general is the concern of all democratic societies, which aim at a state of law and a state of respect for fundamental human rights. In Kosovo, there is a legal infrastructure that protects human rights as required by international most advanced standards, considering that the Constitution is the highest legal act which explicitly provides for the implementation of international conventions on human rights and freedoms, as well as the laws of specific fields.
The Law on Protection against Domestic Violence (hereinafter LPDV) guarantees and provides protection to victims of domestic violence, the citizens of the Republic of Kosovo, and also enables all to file a petition to the court for issuing protection

orders provided by law for cases of domestic violence, and this opportunity was given without bias to citizens regardless of their age, education, economic and social status. Thus, the petition may be filed by all citizens who are victims of domestic violence.

Domestic violence is a quite present phenomenon in Kosovar society where victims of violence are mostly females, respectively women, (Gashi & Berisha, 2014, p. 19), while the ones who experience the most serious consequences in cases of domestic violence are the children if violence is exercised by the husband against the wife or even vice versa when violence is exercised by the wife against the husband, which in practice means that there are such cases. Domestic violence as such constitutes a violation of human rights and for this all European states have provided mechanisms for the protection of victims through respective laws. Thus, in the Republic of Kosovo, for the first time, protection against domestic violence was regulated by Regulation No. 2003/12, dated 07.05.2003, on Protection against Domestic Violence, since this phenomenon was previously treated by the Criminal Code of Kosovo and also by the Family Law. The main purpose of the law is to prevent domestic violence, deal with the perpetrators of domestic violence and mitigate the consequences of domestic violence caused to victims, where in order to prevent against domestic violence, the Law on Protection against Domestic Violence has foreseen the protective measures which can be issued with Protection Order, Emergency Protection Order or even with Temporary Emergency Protection Order.

Protection against Domestic Violence under the Law on Protection against Domestic Violence in Kosovo

Regulation of issues related to domestic violence in Kosovo is done by Law no. 03/L-182 on Protection against Domestic Violence which aims to prevent domestic violence, in all its forms, through appropriate legal measures, of the family members, that are victims of the domestic violence, by paying special attention to the children, elders and disabled persons. This Law, also aims, treatment for perpetrators of domestic violence and mitigation of consequences for persons who are passive subjects in these cases (Law No. 03/L-182 on Protection Against Domestic Violence, 2010, Article 1).

According to the current law in Kosovo, domestic violence means one or more intentional acts or omissions when committed by a person against another person with whom he or she is or has been in a domestic relationship, but not limited to: use of physical force or psychological pressure exercised towards another member of the family; any other action of a family member, which may inflict or threaten to inflict physical pain or psychological suffering; causing the feeling of fear, personal dangerousness or threat of dignity; physical assault regardless of consequences; insult, offence, calling by offensive names and other forms of violent intimidation; repetitive behaviour with the aim of derogating the other person; non-consensual sexual acts and sexual ill-treatment; unlawfully limiting the freedom of movement of the other person; property damage or destruction or threatening to do this; causing the other person to fear for his or her physical, emotional or economic wellbeing; forcibly entering removing from a common residence or other person's residence and kidnapping (Law No. 03/L-182 on Protection Against Domestic Violence, 2010,

Article 2, para. 1.2.).
When cases of domestic violence are filed, the Basic Court that has the jurisdiction in the territory where the applicant is temporarily or permanently residing or staying shall be competent to issue protection measures to the protected parties for cases of protection against domestic violence (Law No. 03/L-182 on Protection Against Domestic Violence, 2010, Article 3). However, a court may decide on the request for protection order or emergency protection order and for issuing the order, if the party has submitted a request for protection order or emergency protection order and if that court has jurisdiction at the municipality where the protected party has changed his/her place of residence or stay or if this transfer serves to the best interest of the protected party.
Protection measures are issued with the purpose of preventing domestic violence, to protect a person who is exposed to violence, by removing the circumstances which impact or may impact in committing other acts.
The Basic Court competent for dealing with cases, with protection order or emergency protection order, may impose one or more protection measures, such as: protection measure of psycho-social treatment, protection measure on prohibition of approaching the domestic violence victim, protection measures of prohibition of harassment to persons exposed to violence, protection measures of removal from apartment, house or other living premises, protection measure of accompanying victim of violence, protection measures of medical treatment from alcohol dependency and dependency from psychotropic substances, protection measure of confiscation of item, as well as property protection measures. Competent body for the execution of protection measures shall be the Kosovo Police (Law No. 03/L-182 on Protection Against Domestic Violence, 2010, Article 3, para 6.).

Domestic Violence as a Concept

The issue of preventing domestic violence in all its forms is regulated by the Law on Protection against Domestic Violence No. 03/L-182, which entered into force in August 2010, by repealing the UNMIK Regulation No. 2003/12 on the Protection against Domestic Violence. This Law, also aims, treatment for perpetrators of domestic violence and mitigation of consequences. According to the abovementioned law, one or more intentional acts or omissions when committed by a person against another person with whom he or she is or has been in a domestic relationship, but not limited to:

- use of physical force or psychological pressure exercised towards another member of the family;
- any other action of a family member, which may inflict or threaten to inflict physical pain or psychological suffering;
- causing the feeling of fear, personal dangerousness or threat of dignity;
- physical assault regardless of consequences;
- insult, offence, calling by offensive names and other forms of violent intimidation;
- repetitive behaviour with the aim of derogating the other person;
- non-consensual sexual acts and sexual ill-treatment;
- unlawfully limiting the freedom of movement of the other person;
- property damage or destruction or threatening to do this;

- causing the other person to fear for his or her physical, emotional or economic wellbeing;
- forcibly entering removing from a common residence or other person's residence, and
- kidnapping.

Violence, in other words, is an act against your will, which endangers your psychic well-being, your physical and sexual integrity, an act of violence irrespective of whether the offender may be a spouse, son, father, brother, cousin, fiancée or even your boyfriend/girlfriend.

It is important to understand that violence can happen to anyone, but the one most exposed to violence is the woman, where violence in our country is not related to the behaviour of a woman or girl, but this is the result of dominant patriarchal convictions where men for achieving a purpose, with or without reason, see the use of force as a mechanism for achieving that purpose.

According to statistics, it can be seen that the victim of violence can be any woman, girl or child or elder regardless of their social, national, racial or religious background, respectively whether they are educated or illiterate, and regardless of the material status.

In cases of domestic violence, the victim of domestic violence often finds hindrances to reporting the violence they are facing. Studies show that only a small percentage of victims of domestic violence sometimes report abuse, and those who report have experienced many incidents before seeking intervention. As a result, victims rarely report or seek intervention for abuse against them. Thus, in order for the legal system to react effectively, these hindrances need to be identified, understood and acted upon. Other factors contributing to non-reporting by victims may include: fear for their physical security; humiliation, love for the abuser; loss of financial support; fear that no one will trust them; fear of being blamed for the perpetrator's violence; cultural and social labelling; acceptance of abuse as part of the relationship; minimizing violence or its consequences and hope for change in the future.

Violence in domestic violence cases can be expressed in many forms that may not be typical among unknown people who are not in a relationship. In most cases because the victim and the perpetrator of violence share the same home, the victim is placed in a more sensitive position and can thus be subjected to different forms of conduct by perpetrators, such as: extreme domination, obsessive jealousy, isolation of the victim from family and friends, stalking of the current partner or former partner, where especially women in these relationships often withdraw their given statement or minimize their statements of abuse. In some cases, this withdrawal of statements is done for the reason that the same hopes that their relationship will change, in order not to break family relationships, family well-being, and in particular the wellbeing of children or other family members.

Procedure for Issuing a Decision related to Domestic Violence

Courts are established in order to protect citizens equally without prejudice and without discrimination. Courts have been involved in ensuring the protection of human rights and freedoms. Courts must act with professionalism and efficiency, taking seriously the cases that are within their competence to decide. Decisions on

petitions submitted to the court for issuing a protection order for domestic violence cases are always fast, efficient and require emergency.
There are three types of protection orders that the victim can petition for, and they are:
1. Temporary Emergency Protection Order (issued by the police, until the court orders for the following orders);
2. Emergency Protection Order, and
3. Protection Order.
The procedure for issuing a protection order is initiated by a petition which is an act requiring protection against domestic violence. A petition for protection order may be submitted by: the protected party, an authorized representative of the protected party, a victim advocate, upon consent of the protected party, a representative of Centre for Social Work in cases where the victim is minor, while for emergency protection order may also petition a person with whom the protected party has a domestic relationship, Non-Governmental Organizations that are familiar with the victim (Law No. 03/L-182 on Protection Against Domestic Violence, 2010, Article 13). The petition is submitted in writing or verbally and includes: the name of the court; the name, address and occupation of the protected party and the perpetrator, the name and address of the parties to the proceedings, a detailed description of the subject matter and, where possible, evidence should be attached as well as the reasons for petitioning to issue a protection order or emergency protection order (Law No. 03/L-182 on Protection Against Domestic Violence, 2010, Article 14). The court shall decide on a petition for a protection order within 15 days of receipt of the petition whereas for the emergency protection order, the same has to decide within 24 hours (Law No. 03/L-182 on Protection Against Domestic Violence, 2010, Article 15).
As a prerequisite for the issuance of protection orders, the petitioner must prove that the protected party has legally protected relations with the responsible party/ perpetrator of the violence and that there is a suspicion that the perpetrator presents an inevitable risk to the health, safety or well-being of the protected party.
After reviewing the petition, the Court holds a hearing session where the following persons may be heard: the protected party, the authorized representative, or the victims advocate, the perpetrator or an authorized representative and the petitioner, or in case the petitioner is under the age of 18 or when lacking the capacity to act, a representative from the Centre for Social Work of the municipality where the petitioner lives or when the alleged acts of domestic violence impact on a person who is under the age of 18 years or lacks capacity to act and any witness deemed necessary by the court. The hearing may be held in the absence of the perpetrator where such individual was properly summoned and did not inform the court for the reasons of absence, and the petition shall be considered withdrawn if neither the protected party nor the authorized representative of the protected party appear at the hearing, where such persons
were properly summoned and did not inform the court for the reasons of their absence.
In cases where a petition for the issuance of an emergency protection order is submitted, the court must decide on the order within 24 hours after the submission of the petition, whereby the court shall hear the protected party, his/her authorized representative, or the victims advocate, the perpetrator or his/her authorized

representative, the petitioner and any witness knows about the domestic violence and at the same time as deemed necessary, the court may hold a hearing and issuance of the protection order in the absence of the perpetrator of domestic violence, by applying other alternative measures including also electronic ones.
The issuance of a protection order or emergency protection order is done when there is suspicion that the perpetrator of the violence has inevitably endangered the safety, health or well-being of the protected party or a person who has a domestic relationship with the protected party and who is to be protected by the protection order or the emergency protection order.

Decisions in the Domestic Violence Procedure

Upon the conclusion of hearings on the petitions made by the victims regarding the cases of victims of domestic violence, the court after the administration of the evidence issues its final decision as to whether the petition of the party is accepted or rejected. Except for the temporary emergency protection order, which is issued for a very short period by the Kosovo Police, the cases for issuance of the decision for protection orders and emergency protection orders are decided by the court on the territory of which the protected party has his/her place of residence or stay. However, there is no barrier even if the petition is submitted with another court, and that court may decide on it. The court always rules with a Decision which contains the introductory part, the enacting clause, the reasoning and the legal remedy.
In the decision issued by the court, it is decided on whether the petition of the petitioner is approved or rejected, and if accepted then the responsible party is prohibited approach at certain distances to the protected party. Also, when decision is issued on the custody of the children if any, decision is also issued on the alimony if there is a petition.
The duration of the protection order cannot last longer than 12 months, and there is a possibility of duration of not more than twenty-four (24) months. The previous protection order set for a certain period of time, may be required to be extended within the maximum period of time according to the Law. Paragraph 3 of LPDV regulates the possibility of the extension of the previously issued protection orders (Gashi & Berisha, 2014, p. 116).
An appeal against a decision on a protection order may be filed within eight (8) days from the day of issuance of such decision. An appeal, against a decision on emergent protective order, may be filed by an unsatisfied party, within three (3) days from the day of issuance of such decision. The filing of an appeal shall not stay the execution of a protection order or emergency protection order (Law No. 03/L-182 on Protection Against Domestic Violence, 2010, Article 19).
In the end, even though domestic violence is not a separate criminal offense, apart from violating an order issued by a court that is a violation punishable by a fine of 200 € to 2,000 € or imprisonment of up to 6 months, the law requires automatic prosecution of light bodily injury or damage to another's property offense in the domestic violence dispute and it is worth noting that they are unique cases of imposing a sentence of imprisonment for violations of the protection orders imposed by the court.

Importance of the Victims` Advocacy and Assistance Office and Centre for Social Work

Victims` Advocacy and Assistance Office is an independent body within the Office of the Chief State Prosecutor. VAAO is responsible for ensuring that VAAO policies are consistent with the policies of the Office of Chief State Prosecutor and the Prosecutorial Council.

The VAAO mission is to provide services to crime victims during legal proceedings and to represent their interests in the criminal justice system in Kosovo. The Victims' Advocacy and Assistance Office helps and represents victims of domestic violence, trafficking in human beings, children abuse, rape, murder, and other crime victims, representing victims in the police, prosecution and courts.

Victim Advocates are authorized official persons who provide support and assistance to crime victims for access to justice. They are the authorized representatives who are competent to: inform the injured party of his or her rights; and representation of victims' interests in the prosecution and court proceedings; and where deemed necessary refer the victim to other service providers, act on behalf of the victim when it is necessary and required to stop the violation of the victim's rights and to seek action to guarantee their protection.

Victim Advocates are the main source of information and resources for victims. They can identify the individual questions, concerns, and needs of an individual victim by keeping a close relationship with him/her. They are an essential source of knowledge about various sources, both legal and non-legal, that are available to victims in their communities. Effective protection requires the victim advocate to be a key part of the victim's team, working with the victim to liaise with the system.

Centre for Social Work (CSW) plays an important role in supporting victims of domestic violence, especially during the court proceedings or during the undertaking of actions assigned to the police, especially when the victims are minors or adults but do not have the capacity of action. In this regard, also the representative of CSW under the residence of the protected party is authorized by law to submit a petition to the Police of Kosovo for issuing the temporary emergency protection order (Gashi & Berisha, 2014, p. 133).

Officials from the CSW are summoned to hearings in cases when there are minor children or who do not have capacity to act and are asked to give their opinion on the guardianship, custody and education of children and are asked to give an opinion on establishing a contact between the child and the parent to whom parental rights have been taken away. CSWs are called to use social, professional work methods and hold spousal counselling sessions as well as supervise parent-child contact.

Domestic Violence Practice Cases

During the work on this paper, 15 cases of the Basic Court in Prishtina were analysed and studied presenting some of the personal features of the parties to the proceedings such as: cases of initiating the procedure for issuance of the protection order, by husband, by wife or by other persons, victims of domestic violence, as well as the custody of children (if any), contact, final decision method.

Table 1. Initiation of the procedure for issuance of the protection order, victim of

domestic violence, custody of children, contact, and decision method according to submitted petition.

Petitioner		Custody		Decision taken			Contact with children	
Husband	Wife	Father	Mother	Approved	Rejected	Withdrawn	Mother	Father
2	13		4	13	1	1	0	3

From the research of the 15 cases analysed and studied, it is characteristic that out of this number, 13 cases were initiated by petition submitted by wives for a protection order, which means that wives were most often the victims of domestic violence by husbands, one case was initiated by a husband against his wife, while one case was initiated by a father against his child.
From the table can be seen that with regard to the custody of children, from the 15 cases analysed, in 3 cases, children were given in custody, care and education to mothers. Of these, only in 2 cases, parents are obliged to pay the alimony which is concerning since from this can be seen that despite the legal obligation of parents to pay for the alimony, in practice this happens very rarely. Whereas in only 4 cases, the contact of children with the parent respectively father who is not exercising the parental right was decided to be done by mediation of the centre for social work.
In 13 cases, the petition was approved and a protection order was issued, in one case the petition was rejected while in another case the petition for issuance of the protection order was considered withdrawn.

Conclusions

The issue of domestic violence poses a challenge both to Kosovo society and to women who face the violence exercised upon them. Cases of domestic violence show that women are those who petition to a court to issue a protection order against domestic violence.
From the 15 cases presented in this paper, statistics show that in 13 cases, the wives submitted a petition for the issuance of a protection order, whereas in only 2 cases, the husbands submitted a petition for the issuance of the protection.
Kosovo has built an advanced legal infrastructure that provides for the protection of persons against domestic violence, but in practice, in some cases, domestic violence is not reported at all by persons subjected to violence. Research shows that the regulation of family relations in this period has undergone significant changes in terms of promulgation of domestic legislation in accordance with international conventions and laws. The changes that have occurred have influenced the emergence of new relations in our families, so the regulation of these relations through legal norms presented itself as a need of these relations and changed circumstances in Kosovo. The Law on Protection Against Domestic Violence presents a novelty in the regulation of protection against domestic violence. State authorities, institutions, civil society and courts in the future should contribute towards the realization of protection against domestic violence, especially for women and children.

Literature

Acts
Universal Declaration of Human Rights
Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women
European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms
Constitution of the Republic of Kosovo, Prishtina, 2008
Family Law of Kosovo, Prishtina, 2006, no. 2006/7
Law on Gender Equality of Kosovo, Prishtina, 2004, no. 2004/2
Anti-Discrimination Law of Kosovo, Prishtina, 2008, no. 2004/32
Law No. 03/L-182, on Protection Against Domestic Violence
UNMIK Regulation No. 2003/12 on Protection Against Domestic Violence
Legal Literature
Haxhi Gashi, Ruzhdi Berisha, (2014) *Komentar i Ligjit për Mbrojtje nga Dhuna në Familje (Commentary on the Law on Protection against Domestic Violence)*, Prishtinë, Agency for Gender Equality and OSCE Kosovo.
Court Decisions
Basic Court in Prishtina, Decision no. 2072/14, dated 04.08.2014
Basic Court in Prishtina, Decision no. 759/16, dated 21.04.2016
Basic Court in Prishtina, Decision no. 1092/11, dated 20.06.2011
Basic Court in Prishtina, Decision no. 2218/14, date 12.08.2014.
Basic Court in Prishtina, Decision no. 1842/15, dated 26.08.2015
Basic Court in Prishtina, Decision no. 1348/17, dated 01.06.2017
Basic Court in Prishtina, Decision no. 1876/17, dated 28.07.2017
Basic Court in Prishtina, Decision no. 1429/17, dated 09.06.2017
Basic Court in Prishtina, Decision no. 1670/17, dated 21.07.2017
Basic Court in Prishtina, Decision no. 756/15, dated 17.04.2015
Basic Court in Prishtina, Decision no. 2780/14, dated 22.10.2014
Basic Court in Prishtina, Decision no. 755/15, dated 02.04.2015
Basic Court in Prishtina, Decision no. 304/15, dated 23.02.2015
Basic Court in Gjilan, Decision no. 1979/17, dated 04.08.2017
Basic Court in Gjilan, Decision no. 1347/17, dated 05.06.2017

Corporate social responsibility in the Albanian banking industry

Dr. Gazmend Nure
Academy Union of Scientists Refugee 'Albert Einstein'

Abstract

Corporate Social Responsibility has now become a sensitive concept in the annual business reports (in the case of our study banks). Each business designs a policy that is related to corporate social responsibility and is finalized with the production of a detailed report on its activity. This thesis fully reflects the knowledge on the corporate social responsibility activity and the activities implemented by the banking industry in Albania. corporate social responsibility is a concept that the banking industry integrates social and environmental concerns in their daily activities and in co-operation with stakeholders on a voluntary basis. The study is focused on the second level banks in Albania to assess through analyzing the level of social responsibility development in the banking sector and to identify key areas of key activities. The results show that the annual corporate social responsibility reporting has not become a widespread activity in the banking sector, so banks are still in the mid-level to explore the ways to report their social responsibility activities. Reports of corporate social responsibility in the banking sector focus only on the positive side and the achievements that banks have made, making little reference to unfavorable results. Transparent monitoring of both positive and negative results leads to higher transparency and helps the bank as an institution to create a more legitimate image. For each bank, the annual corporate social responsibility report provides a motivation to improve its sustainability activities and in this way the information becomes more accessible and development is easy to follow.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Banks, CRS, Stakeholders, Business ethics.

Introduction

The Corporate Social Responsibility concept (CSR) has spread rapidly across all sectors, including the banking industry. This concept has become an integral part of today's global developments thus becoming an integral option of moral principles in banking operations. The Corporate Social Responsibility concept (CSR) itself analyzes the economic, legal, moral, social and physical aspects of the environment (Barnard, 1938, 34) in which businesses operate, and through this concept businesses (banking industry) integrate social and environmental concerns into operations Theirs. The banking industry is considered as an industry with no environmental impacts (Carroll, 1979, 497), social change values require a banking industry review in terms of environmental protection.Corporate Social Responsibility
is a key factor in economic and social development, in modern trading, companies and their managers are subject to published pressure to play an increasingly active role in [welfare] society (Balabanis, Phillips & Lyall ,1998, 25). Corporate social responsibility practices are at a middle stage of their development in Albania only in recent years CRS became a popular topic to be discussed in Albania. This concept is increasingly used in the banking industry, perceived as a means of developing a positive image and attracting new clients. Corporate social responsibility enforcement practices and ethical principles in the banking industry lead to the idea that those from the banking

industry are seen as marketing tools for communicating with stakeholders and not an integrated part of them (Aras & Crowther , 2008, 23). Banks are generally dark, and not transparent, compared to other financial institutions; this curtain can easily hide the problems (Awotundun, Kehinde & Somoye, 2011, 102). Banking practices should be ethical and transparent, because banks' funds and resources belong to deposit holders Banks also need qualified posture, a large customer base and many strong investors (Achua, 2008, 57). In this research including 6 of 16 commercial banks operating in Albania (National Commercial Bank, Intesa San Paolo Bank, Raiffeisen Bank, Procredit Bank, Tirana Bank). In selecting the sample, the following factors were taken into account: 1 - corporate social responsibility profile, 2 - availability of corporate social responsibility information, - 3 status in the market.

Literature Review

In spite of the nature of the business, every business (banks) must take into account the consequences of its impact on society, and this covers the implications of ethical, social and environmental concerns in its daily business practice. Different authors use different approaches to corporate social responsibility by describing how companies in their activities related to employees, clients, groups, local communities take responsibility for society and the environment. The broader definition of social responsibility corporations is concerned with what is - or should be - the relationship between businesses, governments of states and individual citizens. A model created by (Carroll, 1979, 505) called "The Pyramid of Social Responsibility". An important model used in different literature is the model created by (Carroll, 1979, 497), called the "Pyramid of Social Responsibility". describes that the world acts responsibly in a certain way, where the demands, expectations, and needs of stakeholders are to be met. The Pyramid of Social Responsibility has four levels:

- The basic level to be completed is *economical*. This means firms' obligation to be efficient and profitable and to bring increased confidence and stability to the various stakeholder groups, such as investors, shareholders, employees, managers, business partners.
- The highest level is *legal* - acting in accordance with existing laws and the production of goods or services that meet at least the minimum legal norms. According to Carroll, both economic and legal responsibilities are needed by all corporations seeking to be responsible in society.
- The third level of the hierarchy is *ethical* - where it is expected only by firms (banks) but is not required as two basic levels. Ethical business responsibility must derive from well-applied morality.

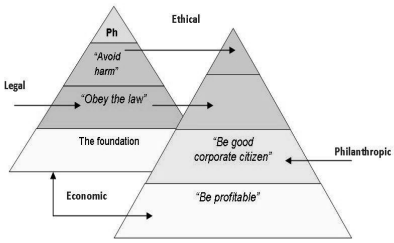

- The fourth pyramid level is *philanthropic responsibility*, is desirable by the enterprises. However, this is less important than economic, legal and ethical views, as it is either required or expected by society.

The Pyramid of Social Responsibility,(Carroll, 1979 ,505)

(Moir, 2001, 22) is more ambivalent:

"whether or not business should undertake CSR,

and the forms that responsibility should take, depends upon the economic perspective of the firm that is adopted"

Often, different scholars link the concept of corporate social responsibility to the concept of "sustainability", so they argue that accountability highlights the benefits for social groups outside the business, while sustainability gives equal importance to earnings received by the corporation itself (Zwetsloot, 2003, 204) is able to sum up corporate social responsibility with techniques of continuous improvement and innovation that implies sustainability is ensured. Consequently, the trajectory of all these effects is increasingly focusing on the same issue. Sustainability and responsibility are both used to refer to the company's obligations to society in general. The Bottom Triple Line (Elkington, 1994, 95) suggesting that treating all three economic, social and environmental aspects is all that is needed to ensure not only sustainability but also enable sustainable development. And all corporations imply that they have recognized problems, addressed issues, and thus secured sustainable development. Companies should not only focus on the economic value of enterprises to grow but also need to take care of value gains or damage social and environmental causes caused by business events. Elkington argued that business is sustainable when he lives up to the "triple bottom line", which relates to economic prosperity, environmental quality. For Elkington in his triple reporting end, social responsibility is a three-fisch connection: to create economic, ecological and social value.

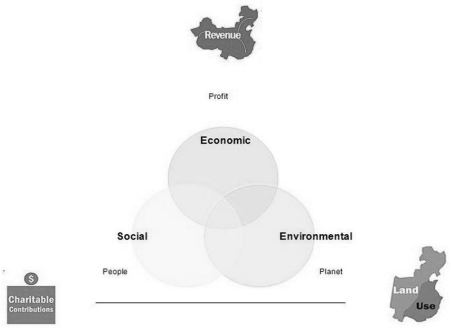

The concept of the Bottom Triple Line. (Elkington, 1994, 95)

Methodology and research questions

The empirical research method will be developed in the form of a multi-case qualitative study in which case banks and their annual reports, codes of conduct, corporate governance code, social responsibility or sustainability reports will be analyzed. empirical approaches will also be collected by using semi-structured short questionnaires and interviews in order to create a map of corporate social responsibility activity. The questionnaire is a quick and valid method for obtaining comparable responses. Semi-structured interviews will be used in this study as a method of collecting primary data: a predetermined set of subjects to be discussed will be used during the interview.The central research question is:

How does the Albanian banking sector play the role of social responsibility?

To accomplish the goal, important sub-questions, and also relevant to the topic are:

- What is the level of social accountability in Albanian banks?
- How do social banks improve social responsibility programs?

Results

The research examines how the bank under study conducts the development of

social responsibility activities through the legitimacy theory. This theory explains why companies voluntarily choose to publish sustainability information. The results of the study show that corporate social responsibility reporting is linked to social program discussions in bank reports. Some banks accept their social responsibilities through the mission and strategy. Differences in reporting about CSR activities among banks are presented in the table 1:

Annual Report:	**Raiffeisen**	**Procredit**	**Intesa San Paolo**	**BKT**	**Tirana Bank**	**Societe General Albanian**
Chairman / CEO	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
Mission / Strategy	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
other sections	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
Corporate Code governance	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
Code of Conduct / Ethical Behavior	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
Stability report	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes	Yes
Other media	charity, sponsorship	charity, sponsorship	charity, sponsorship	charity, sponsorship	charity, sponsorship	charity, sponsorship

Table 1. Reporting of CRS activities in bank documents

Corporate Social Responsibility on Banks' Webs focuses on providing information about CRS policies and its activities mainly: spontaneous and charitable. For banks try to highlight CRS status in their business operations.Another comparable viewpoint among banks surveyed lies in the fact of sustainability activities where banks are engaged in donations, partnerships for education, and other community development activities such as helping art, supporting institutions of health care, children, students and the elderly, veterans, small and medium enterprises. When it comes to sustainability activities, as shown in table 2, four out of six banks focus more on social objectives, while two focus on the environment and social goals, and one is somewhere in the middle.

Activities	Bankat
Education	1,2,3,4,5,6
Environment	1,2,3,4
Health care	1,2,3,4,6
Culture and Sports	1,2,3,4
Art	1,2,6
Farming;	2,3
Renewable energy	2,3,5,6
Investment activities	1,3,4,5

Community	1,2,3,4,5,6
Mixed	4,5

Table 2. Main activities of CRS of sample banks. *note: 1-Raiffeisen bank, 2-Procredit bank, 3-Intesa San Paolo bank, 4-BKT, 5-Tirana bank, 6-Societe General bank.

Given that corporate social responsibility reporting is still a relatively new phenomenon for Albania or we can say that it is still in its development stages, and this in itself is an abstract concept involving many areas, it is possible that there is much confusion about what it is about to report and how to do so. The research study reflects that banks have been active in addressing a number of issues pertaining to the banking sector. Graphic 1 shows to what extent these aspects are covered by the efforts of each bank in their reports and websites.

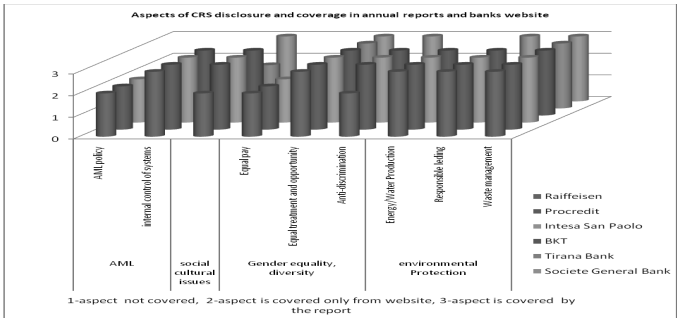

Graphic 1. Aspects of CRS disclosure and coverage in annual reports and banks website.

This shows that banks pay special attention to social and cultural issues while lending policies are mentioned only in the reports of three case banks. Even the critical aspects of diversity, environmental protection are still far from being addressed so Information on internal control systems, disciplinary procedures, external audits, communication, and training is largely available in a part of the banks. Table 3 shows respondents' opinions on their motivation to report or not report on social responsibility activities (in the form of sustainability reports themselves). All respondents mention transparency as one of the major CRS reporting motives. They agreed that the only way to do business is to be completely transparent. The common understanding of all banks is the fact that they emphasize the importance of principles, values, and standards of behavior in their codes.

Reasons for reporting:	**Reasons for not reporting:**
- Improve credibility by most transparency,	- Doubts about the advantages that will
- Reputable Benefits,	brought to the organization,
- Ability to clearly transmit the corporation	- There is no interest from consumers,
The message inside and out,	- The bank already has a good reputation,
- The ability to communicate efforts and	there are many other ways of communicating about social
standards, license to operate,	issues,
- Increasing efficiency, development	- It is difficult to collect steady data and select the correct
opportunities.	indicators.

Table 3. Reasons for reporting / not reporting

Banks surveyed have different ways to report or communicate their activities to CRS. Only some of the banks surveyed see reporting as a procedure that gives them a reason to improve their internal information processes and make employees aware of these issues. Only four of the banks involved in the analysis have communicated their social responsibility as a separate report in the annual report; but the extent of the information in the annual report varies, often they report the same information in the annual report and the report. Therefore we can say that the bank pays special attention to social and cultural issues more than equality and diversity or environmental protection. All these programs are for social welfare and community development that can not be ignored.

Conclusions

The aim of this thesis was to evaluate the analysis of the content of levels of corporate social responsibility development in Albanian commercial banks and identify the areas of these activities. The research showed that none of the banks have a special department responsible for corporate social responsibility issues, but the tasks are distributed among different departments. The responsibility for issuing annual or sustainability reports is left to the financial department in most banks. It is related to their measurement and reporting experience from everyday work and financial reports. The legal framework of CSR is at its beginnings, there are no tools to encourage companies (banks) in social responsibility so often they use shadow schemes.

- Banks believe that corporate social responsibility is an important concept for their business today and consider philanthropic activities to be the most important part of their CSR.
-Annual Reporting of CSR has not become a widespread activity in the banking sector, so banks are still in the process of exploring ways to report their CSR.
- Most CRS reports so far only focus on the positive side and the achievements that banks have made, making little reference to unfavorable results.
- Banks believe CSR can be used as a marketing tool, and this helps the institution grow and work more steadily. Banks are using CRS as an advantage over their competitors.
- Albanian banks emphasize community support and charity as two main components of CSR, so common CSR practices in Albania by various banks are mainly focused on education, charitable activities, cultural enrichment, youth development, sport patronizing and helping arts.
- Reporting their CRS activities, Banks may show a wider part of its organization. For each bank, the CSR report can be a motivation to improve its sustainability activities as information becomes more accessible and development is easy to follow.

While for some of the banks it is recommended to initiate and reporting procedures on issues and aspects of CSR integrated into their annual report that will help them understand the relationship between financial and non-financial performance.

References

Carroll, A. B. (1979), A three-dimensional conceptual model of corporate performance *Academy of Management Review,* 4 (4), 497-505.

Carroll, A. B. (1991), The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34, 39-48.
Barnard, C. I. (1938), The functions of the executive. Cambridge, *MA: Harvard University Press.*
Balabanis, G. & Philips, H. G. & Lyall, J. (1998), Corporate social responsibility and economic performance in the top British companies: are they linked. *European Business Review*, 98(8): 25-44.
Awotundun, D. A. & Kehinde, J. S. & Somoye, R. O. C. (2011), Corporate governance and stakeholder interest: A case of Nigerian banks. *International Journal of Business Management*,6 (10), 102-112.
Moir, L. (2001), What do we mean by corporate social responsibility? Corporate Governance. *International Journal for Effective Board Performance*, 1(2), 16-22.
Achua, J. K. (2008). Corporate social responsibility in Nigerian banking system. *Society and Business Review, 2, 57-71.*
Elkington, J. (1994), Towards the sustainable corporation: Win-win-win business strategies for sustainable development. *California Management Review*, v.36, n.2, p.90-100, 1994.
Zwetsloot, G. (2003), From management systems to corporate social responsibility. Special issue on Corporate Social Responsibility, *Journal of Business Ethics*, 44, 201-207.
Aras, G. & Crowther, D. (2008), Corporate sustainability reporting: a study in disingenuity?, *Journal of Business Ethics*.
www.procreditbank.com.al/sq/internet-banking-biznese/74
www.bkt.com.al/raporte-te-audituara.aspx
www.responsabilitatesociala.ro/elemente.../raiffeisen-bank.html
www.intesasanpaolobank.al/.../Pergjegjesia_Sociale_e_Korporates....
www.tiranabank.al/english/l/12/45/corporate/winbank/

Developing leaders throughout your organization, who can meet today's most critical business challenges

Thodhori Dupi

Anisa Karagjozi

Erald Azizolli
Tirana University, Albania

How do high-quality leaders achieve cultural impact? How does high-quality of social cultural education solve the problems?

Abstract

Non-stop challenges, non-stop change today's organizations face a dramatically transformed economic and business landscape. Rapid advances in information technology combined with intense global competition require a new form of leadership. What's needed for success in the face of these challenges, leadership development has never been more critical. What worked in prior years will not necessarily work in today's demanding environment. More is expected, and managers must become leaders capable of thinking in new ways, acting decisively, and engaging employees on a global scale. The organizations that will succeed are those with leaders at all levels who can rapidly and effectively respond to non-stop challenges, non-stop change.

Developing your leaders starts here for more than 20 years; our offerings enable global enterprises and governments to achieve success by creating and strengthening leaders at all levels in their organizations. Our solutions leverage the business insight and thought leadership of business school faculty, business review authors, and other management experts. And they're delivered using the latest technology and learning practices to enable anytime, anywhere access to content that's in the context of real work. The result: flexible solutions that address our clients' most pressing strategic challenges and drive meaningful business results.

The university has managing and professional bodies. The university rector manages the university, while the top managing body of the university is the University Senate, consisting of the representatives of associated members' and founders' representatives. The University Senate consists of the university representatives.

The mandate of its members is two years. Its competence includes: passing of the university statute, adopting the curricula and financial plan, studying the reports on work and business activities, giving consent to the statutes of faculties, proposing the students' enrolment plan to the government, making decisions on awarding an honorary doctorate, making decisions on founding the university establishments, promotion of students' standard activities, etc.

Key words: Leadership Challenge, University role, Students standard, Evidence suggests, examples, practice, initiatives in class, Class size, Student-grouping practices.
JEL Classification System: NO, N1, N2, N3, I0, N I1, N I2, N I3

I. General information and purpose of this paper research

The implementation, management and supervision of the Laws on Pre-University Education and Higher Education as well as the regulations which have been passed

in the matter, are within the competence of the Ministry of Education and Science. The supervision includes supervision of the legality of school acts and supervision of inspection (direct insight into the future business activities of schools and universities and implementation of laws and other regulations). Along with the Ministry of Education and Science, the Government executes the tasks of the State Administration. They determine the network of primary and secondary schools, decide on the establishment of post-secondary schools and universities, elaborate the higher education financing standards and handle development requirements in the field of education.

The municipalities, as forms of local government satisfy within their overall competencies, certain requirements of citizens in the field of education, and realize co-operation with the education establishments on their territories and participate in financing certain school obligations like school rehabilitations, teachers transport etc. The school managing bodies and their competence are defined by the laws on pre-university education. These are the school board and the school principal. The school board adopts the report on work, makes decisions on school activities, on investments, announces open competitions to fill the position of school teachers, and gives opinions on candidates for teachers and school principal.

The school principal manages the school and is appointed by the Education Local Authorities. His authorizations and responsibility refer to the overall scope of school work and realization of curricula. The school principal manages the school, organizes the realization of the annual curriculum, realizes instructional insight in and supervision of the teachers' and professional associates' work, handles the promotion of educational work, undertakes measures against inappropriate behavior of teachers and associates, convenes the sessions of teachers' councils, directs the work of professional bodies and co-operates with the community and everybody in connection with the school.

This paper research is in focus of the challenges the wisdom of leadership development initiatives that attempt to be all things to all leaders or refuse to acknowledge differences in leadership practices required by differences in organizational context. Being the principal of a large secondary school, for example, really does require quite different capacities than being the principal of a small elementary school.

The Paper employed exploratory and qualitative research method. Data was sourced through the review of extant literature on the area of study. The study discovered base on the literature reviewed that organization culture has a relationship with employee career progression because career development initiatives are employee driven and also supported by the culture of an organization.

The paper recommends that since management is familiar with the organization changing performance, therefore management should adequately support career development in order for employees to give their best so that the organization can realize its objectives.

Introduction

When we think about “successful” leadership, it is easy to become confused by the current evidence about what that really means. Three conclusions are warranted about the different forms of leadership reflected in that literature. 1. Many labels

used in the literature to signify different forms or styles of leadership mask the generic functions of leadership. Different forms of leadership are described in the literature using adjectives such as "instructional," "participative," "democratic," "transformational," "moral," "strategic" and the like.

With our clients develop the leaders they need at all organizational levels—leaders who help them achieve lasting business results. Many clients use leader role to support critical business initiatives and to help implement a wide range of strategic priorities critical to their ongoing success. Still others rely on our solutions to create "leaders as teachers," and to promote an overall culture of learning. Our client organizations are building leadership pipelines, enhancing employee performance, and retaining talented employees. They are grooming leaders in emerging markets and forging worldwide employee networks.

1.1 Developing your leaders starts here

Today's leadership challenges are diverse, complex, and not getting any easier. When it comes to facing leadership development challenges, Business Publishing's solutions are making a real difference for clients around the world. Leadership development starts now.

But these labels primarily capture different stylistic or methodological approaches to accomplishing the same two essential objectives critical to any organization's effectiveness: helping the organization set a defensible set of directions and influencing members to move in those directions. Leadership is both this simple and this complex. "Instructional leadership," for example, encourages a focus on improving the classroom practices of teachers as the direction for the school. "Transformational leadership," on the other hand, draws attention to a broader array of school and classroom conditions that may need to be changed if learning is to improve. Both "democratic" and "participative leadership" are especially concerned with how decisions are made about both school priorities and how to pursue them.

Yet the term is often more a slogan than a well-defined set of leadership practices. While it certainly conveys the importance of keeping teaching and learning at the forefront of decision making, it is no more meaningful, in and of itself, than admonishing the leader of any organization to keep his or her eye on the organizational "ball" – in this case, the core objective of making schools work better for kids.

For too long numerous researchers have attempted to find a link between the movement of the exchange rate and inflation in the country. Initially there were models that assumed a unitary link between the exchange rate and inflation, based on the theory of law in the price. Later from numerous studies were models of purchasing power parity, where this model was used to fully identify the movement of the exchange rate in extensive.

This study aims to examine perceptions of politics among public sector employees as a possible mediator between the supervisor's leadership style and formal and informal aspects of employees' performance (Organizational Citizenship Behavior – OCB).In this paper we are trying to analyze the role of leaders in Albanian conditions. We are focus in three elements: Productivity, Adaptively of the leader roles, infectivity on job time. These three elements are analyzed with indicators like that: Performance in job descriptions and monitory of leader's styles, organizational climates and innovative behavior.

1.1 Literature and review

Develop critical business knowledge and skills across your workforce

2.1.1 Supporting Youth Serving Organizations

Our early leadership programs are designed for youth and young adults, and provide leadership development opportunities outside of the traditional academic setting. These solutions range from short-term experiences to multi-year journeys. Programs offer leadership development combined with experiential opportunities like internships, service projects, mentoring and coaching. Leadership content encompasses vital developmental skills such as: self-awareness, working effectively with others, managing conflict, empathy, adaptability and versatility, and multi-cultural awareness.

All of our youth leadership programs result in youth being better engaged in school, more employable in the workforce and better citizens in their community and world. Highest-quality content regularly updated topics, videos, tools, and on-the-job activities, engage and motivates learners. Fueled by the latest in thinking and proven practices from Business Publishing's world-class experts and designed to drive learning transfer and business impact.

2.2.2 One solution multiple uses:

1. Performance support: Offers just-in-time, moment-of-need access to a wide variety of content, videos, resources, and tools.
2. Learning and development: Delivers prescriptive learning programs that ensure consistent performance.
3. Teaching and mentoring: Prepares leaders to lead development discussions with their teams and others, providing opportunities to cascade learning throughout the organization.
4. Collaborative learning: Promotes learning from others for organizational context and provides a means to capture and disseminate institutional knowledge.
5. Tailored programs: Concise stand-alone lessons and assets easily leveraged in the design of leadership development programs. Available on-demand via the web and mobile and tablet-compatible. It can also be accessed from an organization's human resources or learning management system

There is still much to be learned about how leaders can successfully meet the educational needs of diverse student populations. But there has been a great deal of research concerning both school and classroom conditions that are helpful for students from economically disadvantaged families and those with diverse racial and ethnic backgrounds.

2.3.1 Almost all of the early research conducted as part of the "effective schools" movement aimed to identify such conditions. In addition, a very large proportion of educational policy research concerning, for example, class size, forms of instruction, student grouping practices and school size has been conducted using evidence about and from such students.

1.This evidence suggests, for example, that economically disadvantaged primary students will learn more in relatively small schools (250 to 300 students) and classrooms (15 to 20 students) when their teachers engage in active forms of instruction focused on rich, meaningful, curricular content using heterogeneous student grouping strategies.

2. At a minimum, then, such evidence suggests that to increase the achievement

of diverse student populations, leaders should assist their staffs in implementing the school and classroom conditions warranted by this research – "school leader as policy implementer."
3. This evidence also encourages leaders to engage with other agencies able to provide support for students and their families, but without diverting leaders' attention and influence on teacher learning. The major shortcoming in much of this research, however, is that it does not identify leadership practices that are successful in improving conditions in the school and classroom suggested by this research, nor does it help unpack the skills.

1.2 The purpose of the study

A leader needs to wade through an often complex and not altogether coherent body of research evidence to determine which policies to implement. For example, on student grouping in particular, we ought to know more about how a leader can generate high expectations, foster a faster pace of instruction, encourage sharing of effective learning among peers and adopt a more challenging curriculum *Always the question arises: Should we pay importance to exchange rate movement and to what extent? Should this attention be too large enough to include the exchange rate of the Taylor Rule?* (Soldonn 2017)
To increase access to affordable leadership solutions, shaped a portfolio of leadership resources that can be used by facilitators, educators and others working to build human capacity in schools, organizations and communities. These tools are designed to be easily adapted for different situations and can be customized to address special audiences and leadership challenges.

1. The Early Leadership Toolkit is a detailed, flexible kit that explores self-awareness, communication, meaning-making and more. It allows youth group leaders and school faculty to customize a dynamic leadership development program tailored specifically to their needs.
2. The Women's Empowerment and Leadership Toolkit offers modules covering five categories: self-clarity, authenticity, agency - ability to act, connection and mentoring. This toolkit introduces key leadership concepts in an experiential environment built on self-respect and understanding.
3. Creative Leadership Conversations Toolkit has 20 different modules to help groups and organizations develop mentoring and coaching relationships and to encourage collaborative conversations. Components help participants define their core purpose, develop empathetic listening skills and set goals.
4. So should CB, EDA, MOP, MAO responds to exchange rate changes and further to whose nominal exchange or a real one?
5. These questions are complicated even more in the moment when interventions on the exchange rate is defined as a tool of monetary policy to achieve the objectives of the other secondary as: increasing international reserves, facilitating in short-term fluctuations arising due to the characteristics of an economy small, open and regulate the exchange rate when it leaves the basic rules.

2 Analyze of the literature review and hypotheses

Policy contexts change substantially over time but tend to be the same for many leaders at the same time. At the moment, large-scale, accountability-oriented policy contexts are pervasive for educational leaders across the country. States are key actors in the enactment of educational leadership. Currently, the focus on state standards and accountability systems is driving local decisions and policies in ways that are unprecedented. In addition, the funding of local school districts has, in many states, shifted increasingly to the state, while in others it remains a largely local responsibility. (Soldonn 2017)

Leadership and Mentoring Program (LAMP) combine leadership development, experiential activities and small group mentoring in a four-year curriculum. With both an adult and college-aged mentor, youth participants have shown significant improvements in communication skills, goal achievement, academic performance and social interactions as a whole

The activities for re-examination of optional curriculum and creation of extramural activities in primary school are still in procedure. Also, in order to modernize some forms of work at school, modernization, introduction of information technology into instruction, enhancement of regulations on the required qualification degrees of teachers, etc., some legal acts are in preparation, or already completed. In order to improve the quality of instruction and responsibility of teachers, a center of accreditation will be set up.

Concerning secondary education, it has been concluded that, after several years of examining the achievement results of the secondary education system in Albania, it is now necessary to make some corrections in curricula and in certain domains of activity. The objectives of these reforms are: to reduce the part of the curriculum content; to introduce certain innovations adapted to the achievements in science, technique and technology, changes in social relations, way of business, laws, etc.

A new subject Computing and Informatics was introduced in all four grades of general schools and it has been planned to introduce the application of the computer technique in creating vocational subjects in vocational schools. Due to the introduction of this new subject, a better equipping of schools with computers has been foreseen. For the near future it is planned to divide the general schools into two directions after the second year: humanitarian direction and natural sciences direction. In the same way a possibility of opening three- or five-form combined vocational secondary schools has been realized.

Whether state or local, changes in state economies also drive many local decisions, as superintendents and principals grapple with day-to-day questions about resource allocation. How these two enduring trends are managed, both at the state and local levels, is also determined by the state's "political culture" – a term that is frequently applied but rarely studied, except in the area of recent welfare reform. Research about successful school and district leadership practices in contexts such as these is still in its infancy, even though the capacities and motivations of local leaders will significantly determine the effects of such contexts on students. (Andrews, R., Sodder, R. (1987).

At best, the available evidence allows us to infer some broad goals that successful leadership will need to adopt, acknowledging that additional research will be needed

to identify leadership practices that are successful in achieving such goals: Creating and sustaining a competitive school: This is a goal for district and school leaders when they find themselves in competition for students, for example, in education "markets" that include alternatives to public schools such as charter, magnet and private schools, perhaps supported through tuition tax credits. (Andrews, R., Sodder, R. (1987).*3.1 Empowering others to make significant decisions:*
This is a key goal for leaders when accountability mechanisms include giving a greater voice to community stakeholders, as in the case of parent-controlled school councils; encouraging data-informed decision making should be a part of this goal.
3.2 Providing instructional guidance: This is an important goal for leaders in almost all districts and schools aiming to improve student learning. But it takes on a special character in the context of more explicit grounds for assessing the work of educators, as, for example, in the setting of professional standards and their use for purposes of ongoing professional development and personnel evaluation.
3.3 Developing and implementing strategic and school-improvement plans:
When schools are required to have school-improvement plans, as in most school districts now, school leaders need to master skills associated with productive planning and the implementation of such plans. Virtually all district leaders need to be proficient in large-scale strategic-planning processes. This evidence challenges the wisdom of leadership development initiatives that attempt to be all things to all leaders or refuse to acknowledge differences in leadership practices required by differences in organizational context. (Soldonn 2017, Adenn 2009)
Empowering others to make significant decisions is a key goal for leaders when accountability mechanisms include giving a greater voice to community stakeholders.

4. Our review of the evidence of this paper research

Our review of the evidence leads to three conclusions about how successful leadership influences student achievement: 1. Mostly leaders contribute to student learning indirectly, through their influence on other people or features of their organizations. This should be self evident by simply reminding ourselves about how leaders of all but the smallest districts and schools spend the bulk of their time and with whom they spend it – whether successful or not. Such efforts will also benefit considerably from more fine-grained understandings than we currently have of successful leadership practices; and much richer appreciations of how those practices seep into the fabric of the education system, improving its overall quality and substantially adding value to our students' learning. There seems little doubt that both district and school leadership provides a critical bridge between most educational-reform initiatives, and having those reforms make a genuine difference for all students. Hallinger, P., Heck, R. (1996). *Source: Reassessing the principal's role in school effectiveness: A review of empirical research, 1980-95, Educational Administration*
But a considerable amount of research concerning leadership effects on students has tried to measure direct effects; rarely does this form of research find any effects at all. It is only when research designs start with a more sophisticated view of the chain of "variables" linking leadership practices to student learning that the effects of leaders become evident.
These linkages typically get longer the larger the organization. And, on the whole, these chains of variables are much longer for district leaders than for school leaders.

Leaders' contributions to student learning, then, depend a great deal on their judicious choice of what parts of their organization to spend time and attention on. Some choices (illustrated below) will pay off much more than others.

The evidence provides very good clues about: Who or what educational leaders should pay the most attention to within their organizations.

Teachers are key, of course, and impressive evidence suggests that their "pedagogical content knowledge" (knowledge about how to teach particular subject matter content) is central to their effectiveness. So, too, is the professional community teachers often form with colleagues inside and outside their own schools.

At the classroom level, substantial evidence suggests that student learning varies as a consequence of; for example, class size, student-grouping practices, the instructional practices of teachers, and the nature and extent of monitoring of student progress. At the school level, evidence is quite strong in identifying, for example, school mission and goals, culture, teachers' participation in decision making, and relationships with parents and the wider community as potentially powerful determinants of student learning. *(Final report of the evaluation of England's National Literacy Toronto: OISE/ University of Toronto, January. Gronn, P. (2002).*

District conditions that are known to influence student learning include, for example, district culture, the provision of professional development opportunities for teachers aligned with school and district priorities and policies governing the leadership succession. Districts also contribute to student learning by ensuring alignment among goals, programs, policies and professional development. At the classroom level, substantial evidence suggests that student learning varies as a consequence; for example, class size, student-grouping practices, the instructional practices of teachers, and the nature and extent of monitoring of student progress. The major shortcoming in much of this research, however, is that it does not identify leadership practices that are successful in improving conditions in the school and classroom.

Source: Beyond the basics of successful leadership: Understanding the context How successful leadership influences student learning 10 11 12 13 Andrews, R., Sodder, R. (1987).

5. The importance of this study

At a minimum, then, this extensive body of research provides direction for leaders' attention and time. It should also serve as the basis for the further development of leaders. Leaders need to know which features of their organizations should be a priority for their attention. They also need to know what the ideal condition of each of these features is, in order to positively influence the learning of students.

3. We need to know much more about what leaders do to further develop those high-priority parts of their organizations. No doubt, many of the basic and context-specific leadership practices alluded to above will be part of what leaders need to do. But evidence about the nature and influence of those practices is not yet sufficiently fine-grained to know how a carefully selected feature of a district or school could be systematically improved through planned intervention on the part of someone in a leadership role.

4. There seems little doubt that both district and school leadership provides a critical bridge between most educational-reform initiatives, and having those reforms make a genuine difference for all students. Such leadership comes from many sources, not

just superintendents and principals.
5. But those in formal positions of authority in school systems are likely still the most influential. Efforts to improve their recruitment, training, evaluation and ongoing development should be considered highly cost-effective approaches to successful school improvement.
6. These efforts will be increasingly productive as research provides us with more robust understandings of how successful leaders make sense of and productively respond to both external policy initiatives and local needs and priorities. *Source: Numeracy Strategies, Journal of School Management and Leadership, 24, 1, 57-79. Leithwood, K., Jantzi, D. (2000).*

5.1 literature and review data

1. Organizational Context

There is a rich body of evidence about the relevance to leaders of such features of the organizational context as geographic location (urban, suburban, rural), level of schooling (elementary, secondary) and both school and district size. Each of these features has important implications for what it means to offer successful leadership. For example, successful principals in inner-city schools often find it necessary to engage in more direct and top-down forms of leadership than do successful principals in suburban settings. The curricular knowledge of successful elementary principals frequently rivals the curricular knowledge of their teachers; in contrast, secondary principals will typically rely on their department heads for such knowledge. Similarly, small schools allow for quite direct engagement of leaders in modeling desirable forms of instruction and monitoring the practices of teachers, whereas equally successful leaders of large schools typically influence their teachers in more indirect ways; for example, through planned professional development experiences. This evidence challenges the wisdom of leadership development initiatives that attempt to be all things to all leaders or refuse to acknowledge differences in leadership practices required by differences in organizational context. Being the principal of a large secondary school, for example, really does require quite different capacities than being the principal of a small elementary school.

2. Student Population

There is still much to be learned about how leaders can successfully meet the educational needs of diverse student populations. But there has been a great deal of research concerning both school and classroom conditions that are helpful for students from economically disadvantaged families and those with diverse racial and ethnic backgrounds. Almost all of the early research conducted as part of the "effective schools" movement aimed to identify such conditions. In addition, a very large proportion of educational policy research concerning, for example, class size, forms of instruction, student grouping practices and school size has been conducted using evidence about and from such students.

This evidence suggests, for example, that economically disadvantaged primary students will learn more in relatively small schools (100 to 258 students) and classrooms (23 to 26 students) when their teachers engage in active forms of instruction focused on rich, meaningful, curricular content using heterogeneous student grouping strategies. At a minimum, then, such evidence suggests that to increase the achievement of diverse student populations, leaders should assist

their staffs in implementing the school and classroom conditions warranted by this research – "school leader as policy implementer." This evidence also encourages leaders to engage with other agencies able to provide support for students and their families, but without diverting leaders' attention and influence on teacher learning. (Tomming study 2009)

For example, on student grouping in particular, we ought to know more about how a leader can generate high expectations, foster a faster pace of instruction, encourage sharing of effective learning among peers and adopt a more challenging curriculum.

3. *The Policy Context Policy* contexts change substantially over time but tend to be the same for many leaders at the same time. At the moment, large-scale, accountability-oriented policy contexts are pervasive for educational leaders across the country. States are key actors in the enactment of educational leadership. Currently, the focus on state standards and accountability systems is driving local decisions and policies in ways that are unprecedented. In addition, the funding of local school districts has, in many states, shifted increasingly to the state, while in others it remains a largely local responsibility.

Whether state or local, changes in state economies also drive many local decisions, as superintendents and principals grapple with day-to-day questions about resource allocation. How these two enduring trends are managed, both at the state and local levels, is also determined by the state's "political culture" – a term that is frequently applied but rarely studied, except in the area of recent welfare reform. Research about successful school and district leadership practices in contexts such as these is still in its infancy, even though the capacities and motivations of local leaders will significantly determine the effects of such contexts on students.

1.3 Methodology and research goal

At best, the available evidence allows us to infer some broad goals that successful leadership will need to adopt, acknowledging that additional research will be needed to identify leadership practices that are successful in achieving such goals: Creating and sustaining a competitive school: This is a goal for district and school leaders when they find themselves in competition for students, for example, in education "markets" that include alternatives to public schools such as charter, magnet and private schools, perhaps supported through tuition tax credits.

5.1 Empowering others to make significant decisions: This is a key goal for leaders when accountability mechanisms include giving a greater voice to community stakeholders, as in the case of parent-controlled school councils; encouraging data-informed decision making should be a part of this goal.

5.2 Providing instructional guidance: This is an important goal for leaders in almost all districts and schools aiming to improve student learning. But it takes on a special character in the context of more explicit grounds for assessing the work of educators, as, for example, in the setting of professional standards and their use for purposes of ongoing professional development and personnel evaluation.

5.3 Developing and implementing strategic and school-improvement plans: When schools are required to have school-improvement plans, as in most school districts now, school leaders need to master skills associated with productive planning and the implementation of such plans. Virtually all district leaders need to be proficient in large-scale strategic-planning processes.

5.4 *Evidence suggests that those leadership practices included in Setting Directions account for the largest proportion of a leader's impact*. This set of practices is aimed at helping one's colleagues develop shared understandings about the organization and its activities and goals that can under gird a sense of purpose or vision. People are motivated by goals which they find personally compelling, as well as challenging but achievable. Having such goals helps people make sense of their work and enables them to find a sense of identity for themselves within their work context.

5.5 *Often cited as helping set directions are such specific leadership practices as identifying and articulating a vision, fostering the acceptance of group goals and creating high performance expectations*.

Some choices (illustrated below) will pay off much more than others. 2. The evidence provides very good clues about who or what educational leaders should pay the most attention to within their organizations. Teachers are key, of course, and impressive evidence suggests that their "pedagogical content knowledge" (knowledge about how to teach particular subject matter content) is central to their effectiveness.

So, too, is the professional community teachers often form with colleagues inside and outside their own schools. At the classroom level, substantial evidence suggests that student learning varies as a consequence of, for example, class size, student-grouping practices, the instructional practices of teachers, and the nature and extent of monitoring of student progress. At the school level, evidence is quite strong in identifying, for example, school mission and goals, culture, teachers' participation in decision making, and relationships with parents and the wider community as potentially powerful determinants of student learning. Districts also contribute to student learning by ensuring alignment among goals, programs, policies and professional development.

Conclusions

According to assessments made by the IMF, Albania's economy is characterized by a positive growth development in recent years, this thing is shown by the pace of sustainable economic growth, promote continual improvement of economic stability and the gradual approximation of the structure of the economy with them of developed economies. (Calvo, G.A. 1999) Developments in the foreign exchange market have followed the progress of the international market, without compromising the macro-economic balance in the country. The topic is organized into three main chapters. In the first chapter is provided an overview of economic development and the aspirations of our country to become part of the European Union (BahmaniOskooee, M., Tanku A., 2006).

Recommendations

The instructional leadership role of the principal has received much attention in the literature. The present study draws upon emerging research and explores the basis for predicting school academic achievement from the instructional leadership behavior of principals. A model of instructional leadership was examined to determine its predictive power in correctly identifying high- and low-achieving elementary and high schools in two distinct cultural contexts. A total of 265 teachers and principals

from California and the Marshall Islands participated in the study. The results indicate that school academic achievement can be predicted from knowledge of principal instructional leadership behaviors.

The theoretical and practical implications of the results are discussed. There seems little doubt that both district and school leadership provides a critical bridge between most educational-reform initiatives, and having those reforms make a genuine difference for all students. Such leadership comes from many sources, not just superintendents and principals. But those in formal positions of authority in school systems are likely still the most influential. Efforts to improve their recruitment, training, evaluation and ongoing development should be considered highly cost-effective approaches to successful school improvement.

These efforts will be increasingly productive as research provides us with more robust understandings of how successful leaders make sense of and productively respond to both external policy initiatives and local needs and priorities. Such efforts will also benefit considerably from more fine-grained understandings than we currently have of successful leadership practices; and much richer appreciations of how those practices seep into the fabric of the education system, improving its overall quality and substantially adding value to our students'

We recommend these conclusions:

1. Introducing participatory planning and community-based development processes through the development committees and street representatives working in partnership.
2. Creating an enabling environment for private investment in water companies
3. Empowering citizens to pursue their own self improvement promoting privatization of the housing a stock and fostering the development of micro-enterprises
4. Ensuring the sustainability of activities initiated
5. Promoting the reliability of water system of successful initiatives.

School leadership is second only to teaching among school-related factors in its impact on student learning, according to research. Moreover, principals strongly shape the conditions for high-quality teaching and are the prime factor in determining whether teachers stay in high-needs schools. High-quality principals, therefore, are vital to the effectiveness of our nation's public schools, especially those serving the children with the fewest advantages in life.

References

Principal instructional leadership and student achievement. Educational Leadership, 44, 9-11. Duke, D. (1987).

School leadership and instructional improvement. New York: Random House. Earl, L., Watson, N., Levin, B., Leithwood, K., Fullan, M. (2003). Watching and Learning.

3: Final report of the evaluation of England's National Literacy and Numeracy Strategies. Toronto: OISE/University of Toronto, January. Gronn, P. (2002).

Distributed leadership, In K. Leithwood & P. Hallinger (Eds.).

Second International Handbook on Educational Leadership and Administration. Dordrecht.

The Netherlands: Kluwer Publishers (p. 653-696). Hallinger, P. (2000).

Earl, L., Watson, N., Levin, B., Leithwood, K., Fullan, M. (2003). Watching and Learning.

3: Final report of the evaluation of England's National Literacy and Numeracy Strategies.

Toronto: OISE/University of Toronto, January. Gronn, P. (2002).
Distributed leadership, In K. Leithwood & P. Hallinger (Eds.).
Second International Handbook on Educational Leadership and Administration.2009.
Dordrecht, The Netherlands: Kluwer Publishers (p. 653-696). Hallinger, P. (2000).
A review of two decades of research on the principalship using the "Principal Instructional Management Rating Scale."
Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, Seattle, Washington, April.2009.

Mësimdhënia me në qëndër nxënësin

Valentina Kapllani

Abstrakt

Ky studim ka si qëllim fokusimin dhe analizën e proçesit të mësimdhënies në një koheë ku zhvillimi teknologjik por jo vetëm, mbetet një sfidë për marrëdhënien mësimdhënie-mësimnxënie. Në shqyrtim do të merret përdorimi i metodave e teknikave bashkëkohore mësimdhënëse sa më efiçente në punën me nxënësit, me në qendër nxënësin duke rritur kështu cilësinë e arsimit në Shqipëri dhe arritur objektivat mësimore. Do të shqyrtohet sigurisht edhe roli i mësuesit në përdorimin efikas të këtyre metodave.Në fokus do të jetë paraqitja këtyre metodave dhe teknikave të përdorura ndërkombeëtarisht dhe të përzgjedhura në bazë të studimeve të mëparshme nga studiues të mirënjohur dhe zgjidhjet që ata kanë ofruar. Nga ana tjetër do të paraqiten sfidat dhe vështirësitë jo të pakta që hasen gjatë këtij proçesi. Duke qënë se shoqëria jonë po përfshihet në një proçes të shpejtë ndryshimi do përpiqemi të shpjegojmë rolin kyç që luan mësuesi për të përcaktuar saktësisht rolin e shkollës së të ardhmes së afërt e cila duhet domosdoshmërisht t'i përgjigjet kërkesave të shoqërisë. Studimi fillon me mendimin kritik si dhe strukturën E.R.R, vazhdon me metodat e teknikat bashkëkohore të mësimdhënies me shembujt përkatës, sfidat e shumta si dhe së fundi paraqet një përfundim dhe çfarë mund të bëhet në vazhdimësi në lidhje me këtë temë.

Fjalët kyçe: Metodologji, Mendim kritik,Mësimdhënie, Mësimnxënie.

Hyrje

Proçesi i mësimdhënies është një veprimtari e rëndësishme, aspak e lehtë, tepër e rëndësishmë për mbarëvajtjen e një shoqërie të shëndetshme edukative.
Hipoteza të ndryshme ngrihen në lidhje me statusin e mësimdhënies. A është art, shkencë apo të dyja së bashku. Nga njëra anë nëse është art, mendohet se kërkon talent, krijimtari, intuit dhe këto element nuk mund të mësohen. Nga ana tjetër, nëse është shkencë kërkon patjetër njohuri, që mund të mësohen (Musai. 1999,18). Megjithëse kjo mbetet një temë ku ka vend për diskutim, personalisht edhe në bazë të eksperiencës besoj se një mësimdhënie e suksesshme duhet t'i ketë të dyja anët, duhet të mbart art edhe shkencë në vetvete. Për të vazhduar më tej, mësimdhënia e duhur është ajo në të cilën arrihen objektivat, ka interaktivitet, nxënësi është aktiv dhe i interesuar për orën e mësimit, zhvillohet mendimi kritik e krijues, nxënësi reflekton dhe mbi të gjitha nxënësi është në qëndër të mësimdhënies nga ku ka lindur edhe terminologjia aq shumë e zhvilluar dhe e perdorur sidomos kohët e fundit, mësimdhënia me në qëndër nxënësin, një mësimdhënie bashkëkohore me metoda dhe teknika ndëraktive. Mësimdhënie që për hir të vërtetës qëndron larg asaj tradicionales planifikohet, drejtohet, organizohet nga mësimdhënësi sipas stileve të duhura të nxënit dhe me pjesëmarrjen aktive të nxënësve, në të cilën përvetësohen njohuri, përdoren metoda, teknika ndërvepruese, zhvillohen aftësitë, mendimi kritik, formohen shprehitë, ana komunikuese si dhe ndodh formimi tërësor i përsonalitetit të nxënësve. "Mësimdhënia është një detyrë e vështirë dhe komplekse dhe kërkon njohuri, aftësi e shprehi të shumta" (Musai,2003,25).

Ajo është një proçes, veprimtari tepe fleksibël, ndryshon vazhdimisht. Në këtë lloj mësimdhënie nxënësi nxitet në proçesin mësimor, veprimtari të ndryshme për përvetësimin e diturive të reja, gjithëherë duke u mbështetur në përvojën, interesin, nevojat dhe aftësitë e tyre. Duhet përmendur këtu që burimet e informacionit janë të shumta dhe të ndryshme si nga: mësimdhënësi, përvojës, teksteve, teknologjisë së informacionit .

Mësimdhënia bashkëkohore mbështetet në disa parime:

- Aftëson nxënësit për të nxënit e pavarur.
- Aftëson nxënësit për vlerësim dhe vetëvlerësim.
- Krijohet dallueshmëri në të nxënë dhe nxitet të menduarit kritik e krijues.
- Nxit dhe krijon kushte për komunikim të frytshëm.
- Nxit nxënësit që të jenë nismëtar.

Pra si vërehet më sipër, kemi të bëjmë me mësimdhënie cilësore kur nxënësi i kupton përmbajtjet e reja duke i zgjeruar e pasuruar ato në mënyrë kritike, nxënësi duhet të jetë në gjendje të bëjë rindërtimin e ideve, mendimeve përmes procesit të njohjes, koncepteve, veprimit dhe ndërveprimit duke përdorur të menduarit aktiv dhe funksionet e tij si: analizën, përfundimin, sintezën, gjykimin, krahasimin, vlerësimin. Mësimdhënia bashkëkohore i aftëson nxënësit, i nxit ata në veprimtaritë mësimore, t'i gjejnë vetë burimet e informacionit, të zhvillojnë aftësitë, shkathtësitë dhe formojnë shprehitë e tyre. Për arritjen e këtyre rezultateve duhet krijuar kushte, një mjedis të përshtatshëm mësimorë." Prandaj detyrë e mësuesit mbetet krijmi i një mjedisi sa më të përshtatshëm dhe mjedis të ngrohtë pune familjar, ku secili nxënës të ndjehet i lirshëm të shprehë mendimin e vet, të besoj tek potenciali i tij dhe ambjenti ku ndodhet (Rama,2011,30).

2.1. Roli i mësuesit në mësimdhëninen me në qëndër nxënësin

Mësuesi në mësimdhënien me në qëndër nxënësin është lehtësues i të nxënit dhe jo vetëm trasmetues i dijes tek nxënësit. Para se te zhvillojë orën mësimore duhet të parashtrojë disa pyetje, "Cilat njohuri dua t'u përcjell nxënësve, në cilën mënyrë, cilat do të jenë rezultatet t të nxënit"? Mësimdhënësi duhet të krijojë mjedis të përshtatshëm mësimor, inkurajojë të nxënë reflektiv dhe interaktiv duke mos dhënë zgjidhje për probleme mësimore port ë inkurajojë nxitje veprimi nga ana e nxënësit. Gjithashtu duhet të shtojë lidhje me të nxenit e ri, me përmbajtje të reja mësimore duke i inkurajuar nxënësit që të marrin vendime në lidhje më përmbajtjen që ata lexojnë. Mësuesi lon një rol kryesor në lehtësimin dhe pjesëmarrjen e nxënësve në meësim, duhet të ofrojë mundësi të mjaftueshme të të nxënit për secilin nxënës duke i përfshirë në aktivitetin mësimor praktik por jo vetëm. Në mënyrë që të ketë sukses në realizimin e kësaj dukurie ai duhet të përgatisë material për zbatimin e teknikave dhe strategjive efikase mësimore. Realizimi i strategjive efikase i jep kuptim rolit tepër të rëndësishëm të mësimdhënësit në proçesin e të nxënit, krijon baza të shëndosha për realizimin e të nxënit gjatë gjithë jetës. Mësuesi është lehtësues dhe orientues i procesit të të nxënit kundrejt mësimdhënies ku mësuesi ushtron kontroll në çdo drejtim për arritjen e objektivave mësimorë. Një nga veprimtaritë më të zakonshme në klasë që është në fakt baza e gjithë veprimtarive të të nxënit dhe edukimit është komunikimi midis mësuesve dhe nxënësve (Silcock , Brundert, 2001,18).

2.2. Roli i nxënësit në mësimdhëninen me në qëndër nxënësin

Duke ndryshuar dhe mënyra e të dhënit mësim nga ajo tradicionale ka ndryshuar edhe roli i nxënësit. Tani nxënësi është në cilësinë e subjektit dhe është faktori më i rëndësishëm i cili është i pranishëm që nga planifikimi i punës mësimore, formave, metodave e teknika, objektivave e deri te përmbushja, udhëheqja dhe drejtimi i veprimtarisë mësimore. Në mësimdhënien bashkëkohore nxënësi është aktiv, ai e kupton atë që mëson, i vërteton dhe praktikon njohuritë e mësuara. Ata nxiten për të menduar në mënyrë kritike.Gjatë veprimtarive mësimore nxënësit krijojnë, bashkëbisedojnë, diskutojnë, shqyrtojnë, zgjidhin problemet, zbulojnë (hetojnë), kritikojnë, analizojnë, gjykojnë. Për ndryshim nga mësimdhënia tradicionale, në mësimdhënien bashkëkohore nxënësi mendon për atë që mëson, e përdor në jetën e përditshme, ndërton përvojën dhe aftësohet për të punuar në mënyrë të pavarur (Rama, 2001.25). Duhet theksuar se është pikërisht Kolbi që vendos nxënësin në qendër të të nxënit, duke vlerësuar pjesëmarrjen e tij në proçesin e të nxënit, si tepër të rëndësishëm për të krijuar përvojën e tij të të mësuarit (Kolbi, 1984,56-62). Nxënësi duhet të jetë i pavaruar në aktivitetet mësimore, të jetë bashkëpunues, të marrë pjesë përgjatë gjithë proçesit mësimor. Gjithashtu pritet që në epokën e dixhitalizimit nxënësi duhet të kërkojë dhe të jetë sa më afër teknologjisë së informacionit duke përdorur materiale dhe marrë sa më shumë dije e duke i vënë në dispozicion të procesit mësimor dhe duke i ndarë ato me shokët e klasës.

3.1 Struktura E.R.R

Modelet e mësimit te kasaj metodologjie bazohen në strategji, teknika dhe metoda që rezultojne të suksesshme në nxitjen dhe zhvillimin e mendimit kritik të nxënësve. Ato janë të ndërtuara mbi bazën e një strukture trifazëshe të mësimit: **Evokim**, **Realizim i kuptimit, Reflektim (ERR).**

SHUMIMI

3.1.1 Evokimi

Kjo është faza e parë e fillimit të strukturës për zhvillimin e të menduaritdhe të të nxënit. Kjo është një fazë e cila zhvillohet kryesisht në formën e bisedës.Nxënësit duhet të shprehin ato çfarë dinë rreth temës së mësimit.Shpesh nxënësve në këtë fazë u kërkohet të bëjnë një listë të ideve të tyre në lidhje me përmbajtjen e mësimit. Nxënësi është i përfshirë aktivisht bë rikujtimin e atyre se çfarë di rreth temës së mësimit. Kjo e përqendron atë të shqyrtojë njohuritë e tij dhe të fillojë të mendojë rreth temës, të cilën do ta shqyrtojë me imtësi. Ky angazhim fillestar ka tepër rëndësi pasi midis veprimtarisë fillestare nxënësi vendos një nivel bazë të njohurive vetjake, të cilave mund t'u shtohen njohuri të tjera. Qëllimi tjetër i kësaj faze është të aktivizojë nxënësin. Përmes përfshirjes aktive nxënësi bëhen më të ndërgjgjeshëm për të menduarit, duke përdorur gjuhën e tyre. Më pas ata shprehin njohuritë dhe arsyetimin e tyre në të menduarit akti, në të shkruarit, apo të folurit. Një tjetër aspekt i rendësishëm i kësaj faze është procesi i lidhjes së informacionit të ri me skemat e mëparshme,që përbën qëllimin kryesor,përmes të cilit përcaktohet interesi dhe qëllimi në shqyrtimin e temës (Xhomara, 2012,2).

3.1.2 Realizimi i kuptimit

Kjo është faza në të cilën nxënësi bie në kontakt me njohuritë e reja,dhe i duhet dhënë prioritet gjatë procesit të të nxënit.Gjatë kësaj faze mësuesi duhet të fokusohet:

a-Ta mbajë nxënësin të aktivizuar,duke ruajtur interesin e vendosur gjatë fazës së evokimit.

b-Të mbështesë përpjekjet e nxënësit për të kontrolluar të kuptuarit.
Kur nxënësit janë duke kontrolluar nëse kanë kuptuar sic duhet përmbajtjen, janë të përfshirë në zbatimin e informacionit të vendosur sipas planifikimit vetjak, bejne të mundur krahasimin e informacionit të ri me atë që paraprakisht dinë.

3.1.3 Reflektimi

Kjo fazë konsiston në R-në e tretë të kësaj strukture. Gjatë kësaj faze fortësohet fenomeni i të nxënit e ri dhe. Duhet theksuar se po në këtë fazë në të cilën nxënësit me të vërtetë marrin njohuri të reja vetë. Këtu ndodh të nxënësit e qendrueshëm. Të nxënit është një veprim i ndryshimit i cili indodh në mënyra të ndryshme. Në qoftë se ky ndryshim është parë si arsyetim i ri, si rregull i ri i sjelljes ose si bindje e re, të nxënit karakterizohet nga një ndryshim me të vërtetë i qendrueshëm. Ky ndryshim ndodh vetëm kur nxënësit përfshihen aktivisht në ristrukturimin e planit të tyre për të përshtatur të nxënit e ri. Në këtë fazë përcaktohen si objektiva, detyra të rëndësishme thelbësore.Nxënësit nxiten të fillojnë të shprehin me fjalët e tyre idetë dhe informacionin që marrin. Të reflektojnë në përthithjen e tij në mënyrën e duhur dhe përdorimin efikas në hapat e ardhshëm. Arsyetimi në këtë hap është vetjak. Nxënësit kujtojnë më së miri atë që ata kuptojnë në kontekstin e vet, me fjalët e veta. Arsyetimi është një strukturë solide. Duke formuluar në mënyrë aktive arsyetimin me një fjalor të personalizuar, të duhur bvhet i mundur krijmi kështu krijimi i një përmbajtje vetjake totalisht të analizuar (Trendafili, 2008,14).

4.1 Metodat dhe teknikat bashkëkohore

4.1.1 *Brainstorming*

Brainstorming e njohur ndryshe si stuhi mendimesh është një veprimtari që shërben si fillimi i një diskutimi në mësim për një problem të caktuar, i cili më pas vazhdon me metoda e teknika të tjera. Qëllimi i përdorimit të Brainstorming-ut është të vërë në dukje sa më shumë ide,
zgjidhje për një problem të dhënë.
Dy elementë tepër të rëndësishëm :
• Koha e shkurtër e zhvillimit të tij, 5-10 minuta.
• Sasia e zgjidhjeve.
Këto dy elemete i japin kuptim edhe emërtimit Brainstorming. Teknikë që përdoret gjerësisht për të shprehur ide të reja me të gjithë klasën ose me një grup nxënësish dhe karakterizohet nga një lojë me përmasa të gjera dhe nga një intensitet i të shprehurit të larmishëm për gjëra të njohura. Mësuesi zgjedh një temë, ua drejton nxënësve që ata të gjejnë maksimumin e ideve të reja dhe këto i shënon në dërrasën e zezë.
Dobitë:
Zhvillon aftësitë pjesëmarrëse të të gjithë nxënësve.
• Rrit pavarësinë e gjykimit dhe mendimit të nxënësve.
• Nxit nxënësit të shprehin atë që dinë.
• Jepen larmishmëri zgjidhjesh.
• Zbulon preferencat e nxënësve.
• Kërkon burime të sakta dhe të thjeshta.
Duhet patur parasysh se kjo metodë nuk mund të përdoret kur:
• Kur nxënësit nuk kanë shumë njohuri për çështjen që shtrohet.
• Kur çështja kyç që ju përdorni për brainstorming nuk është

formuluar mirë, ndaj nevojitet një formulim i mirë e i qartë.
• Kur pyetja kyç që ju përdorni, ka pak alternativa për zgjidhjen e problemit.

4.1.2 Kllasteri

Kjo metodë është tepër e njohur dhe e përdorur si një teknikë nxitëse për të menduar dhe krijuar lidhje mes fakteve.
Hapat për realizmin e klasterit janë të thjeshta vijojnë si më poshtë:
• Shkruhet një fjalë në qendër të fletës.
• Shkruhen fraza që vijnë në mend rreth kësaj fjale pa detaje të mirëfillta.
• Shkrimi i ideve ndërpritet vetëm kur mbaron koha e caktuar.

Një progresion i ideve, koncepteve, ngjarjeve të rreshtuara bëhet bazë për zgjerimin e të kuptuarit në nivelet më të larta dhe krijohet e ashtuquajtura "HARTË E MENDIMEVE".
Pyetjet shtesë mund të përdoren për të zhvillur interpretimet, për të shtuar diskutimet në klasë. "KLLASTERI" gjithashtu shërben për t'i mësuar nxënësve aftësitë bazë komunikuese e organizative. Kjo metodë ndihmon në organizimin e ideve, diskutimin dhe aktivizimin rreth temës që parashtrohet.

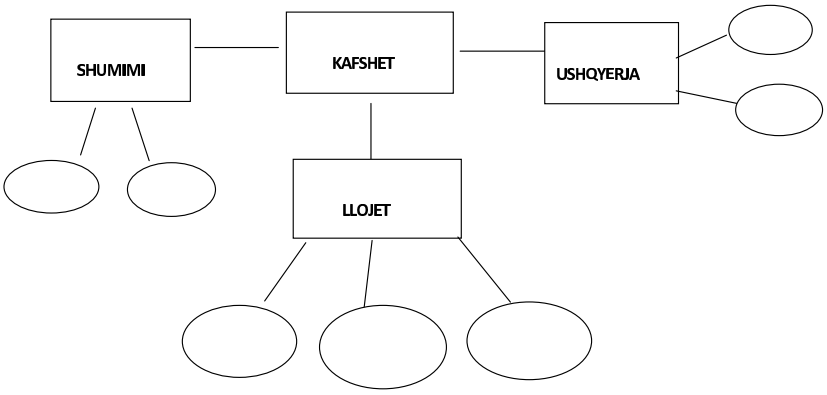

Fig.1 Kllasteri

4.1.3 Puna me grupe

Kjo metodë cilësohet si një metodë aktivizuese duke nxitur aktivizmin e nxënësit. Kjo është një teknikë që nxit bashkëpunimin mesues- nxënës por edhe nxënës –nxënës. Le të paraqesim të parën. Bashkëpunimi është një situatë në të cilën bashkëpunojnë mësuesit me nxënësit, por gjithashtu nxënësit bashkëpunojnë me njeri-tjetrin. Nxënësit mund të bashkëpunjnë në çifte ose në grup.Flajndërzi sugjeron haptazi disa aspekte, ndër të cilat është dhe aspekti i bashkëpunimit. Çdo klasë funksionon mirë kur mësues e nxënës bashkëpunojnë mes tyre. Bashkëpunimi me nxënësit është më tepër efikas se sa komunikimi gojor me ta. Për të nxitur bashkëpunimin Flajndërzi rekomandonte mënyra
të ndryshme. Nga aspekti psikologjik,mësuesi mund të përdorë humorin, mund të nxisë solidaritetin midis vetes së tij dhe nxënësve, mund t◎u krijojë mundësi nxënësve t'i zgjedhin vetë veprimtaritë mësimore (Musai.1999,20). Nga ana tjetër kemi edhe bashkëpunimin nxënës-nxënës. Teorikisht është provuar se nxënësit stimulohen kur

ndajnë idetë dhe opinionet e tyre me të tjerët dhe kur kanë mundësi që të reagojnë në këtë bashkëpunim. Puna së bashku u mundëson nxënësve që të shfaqin perceptimet e tyre individuale, si dhe të zgjidhin shpesh herë problemet që ata mund të kenë. Në këtë mënyrë ata mund të reflektojnë rreth personaliteteve të ndryshme, aftësive të shokëve të tyre në grup..Veç kësaj, përvoja gjatë të nxënit në bashkëpunim lehtëson zhvillimin social dhe personal të nxënësve sepse praktika e të punuarit me të tjerët u jep atyre një vlerësim të përkohshëm për veten i cili është i dobishëm kur mbështetet nga puna në bashkëveprim (Gjedia,Koci, Mato, 2006,15).

Një tjetër element shumë i rëndësishëm kur mesuesi formon grupet dhe duhet të ketë parasysh në formimin e grupeve:

-Karakteristikave të personalitetit

-Në bazë të nivelit të aftësive mësimore

-Në bazë të interesave që i bashkojnë në lidhje me proçesin mësimor.

Formimi i grupit mund të bazohet në zgjedhjen e bërë nga nxënësit Në qoftë se mësuesi do ta bëjë vetë formimin e grupeve ai duhet të mbajë parasysh preferencat e nxënësve si dhe shkallën e aftësive të tyre. Shpesh herë frytet e punës në grup do të jenë më të mëdha në qoftë se nxënësit do të marrin pjesë në grupe që janë zgjedhur nga vetë ata. Megjithatë përsëri mund të thuhet se pjesëmarrja për një kohë të gjatë e nxënësve në të njëjtin grup mund të krijojë problem (Johnson, 1992.82).

5.1. Përdorimi i teknologjisë në mësimdhënie

Përdorimi i teknologjisë në klasë e bën procesin mësimor më efektiv kur zhvillohet sipas teknikave dhe metodologjive të përshtatshme mësimore duke rritur ndjeshëm ndikimin e saj pozitiv te nxënësi edhe rezultatet mësimore të të nxënit. Nga ana tjetër duhet theksuar se përdorimi i teknologjisë në procesin mësimor nuk ka si qëllim lënien mënjanë të mendjes njerëzore por vetëm në lehtësim, zhvillim të një procesi të denjë mësimor. Përdorimi i pajisjeve kompjuterike mbështet metodat e të nxënit për nxënës me aftësi të ndryshme për të nxënë, pra përdorimi i tyre ndihmon nxënësit me aftësi të ndryshme konceptuale si dhe nxënësit me nevoja të veçanta në përthithjen më të shpejtë të koncepteve të reja në temat mësimore (IZHA. 2015,4).

Lind pyetja, si duhet të përdoret teknologjia në procesin mësimor për të arritur rezultatet e dëshiruara mësimore? Teknologjia e ndihmon nxënësin të zhvillojë të gjitha llojet e aftësive nga ato më të thjeshtat deri te ato më të ndërlikuarat. Megjithatë, që teknologjia të jetë e suksesshme, i takon mësuesit të bëjë zgjedhje të informuara në lidhje me qasjen pedagogjike, nevojat e nxënësit dhe cdo subjekt të të nxënit.

5.2. Zhvillimi i orës së mësimit duke përdorur teknologjinë

Zhvillimi i mësimit përfshin vendimet e mësuesit rreth tri elementeve të ndërlidhura të mësimdhënies/nxënies:

- Përmbajtja akademike (çfarë duhet të mësojnë nxënësit)
- Qëllimet mësimore , metodat dhe procedurat
- Vlerësimi i rezultateve të të nxënit.

Nga ana tjetër, zhvillimi i mësimit duke përdorur teknologjinë lidhet me faktin se si mësuesit përdorin burimet elektronike për të lehtësuar dhe për të përmirësuar procesin e mësimdhënies/nxënies. Përmbajtja dixhitale e aksesueshme në internet përmban një material të gjerë për çdo kurrrikul lëndore. Duke përdorur kërkimin në internet, materiale të shkruara, database të dhënash, enciklopedi etj, burime

informacioni të aksesueshme për mësuesit rritet probabiliteti për një mësimdhënie cilësore.
Më poshtë jepet ilustrimi i elementëve të mirëfilltë të zhvillimit të mësimit.

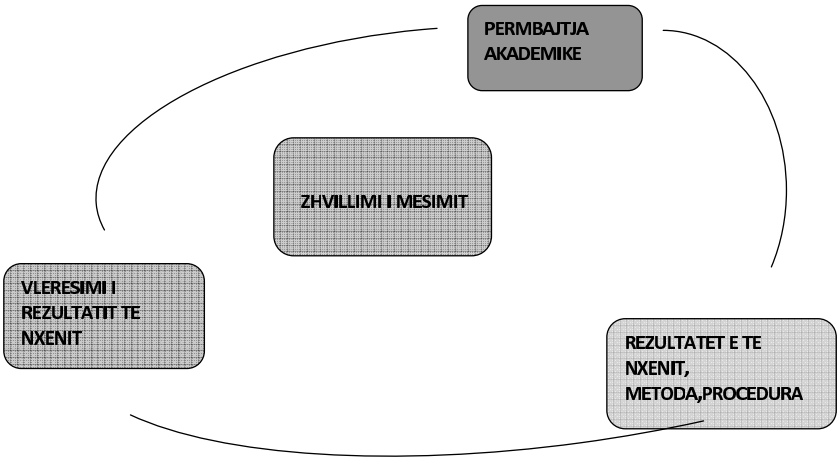

Fig 2.Zhvillimi i orës së mësimit

Përmbajtja mësimore/akademike (Çfarë të japësh mësim?)
Për çdo orë mësimi mësuesit zgjedhin përmbajtjen mësimore/akademike – faktet, konceptet, idetë, dijet dhe aftësitë që ata duan të transmetojnë e ndajnë me nxënësit. Metodat janë strategji të ndryshme mësimore për grupe të vogla apo të mëdha nxënësish që mësuesit përdorin për të përcjellë përmbajtjen/mësimore akademike për nxënësit. Metoda më të shpeshta që mësuesit përdorin gjatë orës së mësimit janë: diskutimi, loja me role, studim rasti (case study), aktivitete të bazuara në hetim, shkrimi kreativ etj.
Procedurat janë aktivitete të planifikuara nga ana e mësuesit për t'u zhvilluar gjatë një ore mësimi, duke përfshirë dhe grupimin e nxënësve dhe se sa kohë merr çdo aktivitet për t'u zhvilluar.
Vlerësimi i të nxënit është ai proces në të cilin mësuesi vlerëson procesin e të nxenit dhe sa ka arritur të përthithë nxënësi.

Përfundime

Në përfundim të këtij studimi duke u mbështetur pa dyshim në studimet e të shkuarës mendoj që mësimdhënia me në qëndër nxënësin rezulton të jetë një ndër metodat më efektive të mësimdhënies. Një metodë që prodhon rezultate pozitive, krijon impakt në përqasjen me nxënësin, krijon interaktivitet dhe vë në levizje të menduarit, të komunikuarit e nxit aktivizëm në procesin mësimor. Sfida më e madhe për mësuesin është padyshim ndryshimi. Perdorimi i metodave të reja pedagogjike shkakton skepticizëm fillimisht por nëse rezultatet janë të dukshme atëhere përdorimi i tyre përbën një domosdoshmëri. E njejta trajtë aplikohet edhe në këtë rast, në rastin e mësimdhënies me në qëndër nxënësin. Gjithashtu nderthurja

e mësimdhënies me teknologjinë përbën një tjetër sfidë edhe për vetë kualifikimin e mësuesve. Teknologjia nëpërmjet rezultateve mbreslënëse në procesin mësimor po fiton gjithnjë e më shumë terren në sistemin edukativ por implementimi i saj mbetet ende një sfidë qoftë duke iu referuar këtu infrastrukturës që vendi yne na lejon përfshirë këtu zona të thella rurale.

Referenca

Gjedia,Koci, Mato. (2006). Udhëzues për zhvillimin e kurrikulës, Shqipëri.
IZHA. (2015). udhezues me situata te te nxenit me tikun, Shqipëri.
Johnson, J. &. (1992). p. 82.
Kolbi. (1984). Experimental learning.
Musai. (1999),Psikologji edukimi,Shqipëri.
Musai. (1999). Psikologji edukimi, Shqipëri.
Musai. (2003). Metodologjia e mësimdhënies, Shqipëri.
Rama. (n.d.). Metodat e mësimdhënies dhe ndikimi i tyre në të nxënë, Shqipëri.
Silcock , Brundert. (2001).
Trendafili. (2008). Te menduarit kritik dhe struktura E.R.R, Shqipëri.
Xhomara. (2012). Struktura e mesimit ERR, Shqipëri.

Problems of exercising "possession" by a third person, that leads to the acquisition of real rights by adverse possession
The solutions offered by Albanian legislation compared to the Italian one

PhD (C.) Silvana Dode
University "Aleksander Xhuvani", Department of Law, Albania

Abstract

Co-ownership and possession exercised by a person over a co-owned item are two issues that have consistently presented ongoing debate in the legislation of many states of the civil law system.
In this work, first we try to see if "co-ownership" can lead to the acquisition by adverse possession, and secondly, addressing the case of alienation by an invalid act from one of the co-owners to a third person. We shall see that the solution of these problems is mostly not explicitly provided in the legislation, but in the jurisprudence of the European states.We shall focus specifically on the jurisprudence of the Albanian Supreme Court and the Italian Cassation Court.
The facts make it clear that adverse possession is applied either in the case of co-possession or even in the case of alienation by an invalid title of such item by one of the co-owners.
The cases presented in the article show the still-present and large importance of adverse possession in cases where the possessed item is the subject of co-ownership. This is another argument that reinforces the thesis of accepting Adverse Possession as a "Private law institute" in any legal system.

Keywords: Property, co-possession, acquisitive prescription, co-ownership.

Introduction

Legal and Doctrinal Debate
Recognition of Co-ownership and co-possession in International Acts and in Albanian Legislation
Co-ownership has always led to the emergence of many doctrinal and practical debates. Not vainly, the Romans called it an "abnormal state of property "and a source of all controversies ""communion est mater rixarum" (Sanfilippo, 2002, 201). We shall address two issues in this article: Firstly, we shall try to answer the question if illegal possession can lead to acquisition by adverse possession[1] (A.P) of the item? Secondly, what kind of features should the possession from a third person have, in order to be able to lead in the acquisition by A.P of such item co-owned by several owners?
In fact, if we look at international acts that have recognized ownership, often there is an exception, and the term "co-ownership" is not used together with the term "ownership". Firstly, the UN Universal Declaration of Human Rights states in Article 17 that: " (1) Everyone has the right to own property alone as well as in association with others‖ and (2) No one shall be arbitrarily deprived of his property."

[1] In the article we shall refer to adverse possession as A.P

But there are opinions by researchers that in fact, this prediction in the Universal Declaration of Human Rights is in fact an amendment to this article, made under the influence of Russia in order to protect the development of property collectivization, a process that was the foundation of the socialist system "the USSR proposed adding the phrase —alone, as well as in association with others, in order to protect its collective farms (Sprankling, 3)."

Secondly, the ECHR in its Protocol No 1, Article 1 provides that:

"**Article 1 - Protection of property :** Every physical or legal person has the right of "peaceful enjoyment of his property" " So it does not explicitly mention the recognition of co-ownership as a special right, but is taken as granted that it is a form of ownership.

Looking at the Albanian and Italian legislation, as two legislations in the field of private law with many similarities, we will see what are the most problematic cases and what solutions are offered by these legislations, whether in the case of co-possessions by third persons, or whether in the case while a third person gains possession of such item with title from one of the co-owners.

First problem: Co-Possession

We think that in order to answer the question of whether co-possession can lead to the acquisition of the right by adverse possession, we need to specify what it consists of, and secondly if co-possession exists as a normal legal situation in legal relationships that arise in society.

The term "co-possession" is a term not expressly defined within law system in some states. As a term, it is not expressly mentioned in the Albanian Civil Code, or in the Italian one. But many foreign authors (Mazzon.R.2013, p. 106) and Albanians have accepted this concept.

While there are countries that have expressly recognized it as a concept in their Code such as Hungary[2]. Moreover, Hungary recognizes the possibility that if a person possess the item, but on behalf of other co-possessors who have given the right to posses it on their name, such item will be acquired by all co-possessors.

The Civil Code of 1929 in Albania, which is distinguished for a very rich terminology, has specific terms that, with the present definition, can refer to 'co-possession'.

In fact, this code does not explicitly mention the term "co-possessions", but recognizes the terms "co-enrichment" and "co-users" (in original is "Bashkzotenim)

Which of these terms refers to co-possession and which to co-ownership? There are two opinions about the definition of these terms.

Firstly, the Albanian Supreme Court thinks: 'We emphasize that, according to the Civil Code of 1929:'"Co-user" represents co-ownership in the present sense[3]. So according to this first concept, the term "co-enrichment" refers to the modern term "co-possession" while co-user is the highest level of "co-enrichment"

Secondly, some jurists think that in fact: "co-enrichment" is co-ownership in the current modern concept, "co-enrichment is nothing else but the term used today, co-ownership"[4]

Referring to provisions of Civil Code 1929, we think that the concept of the majority

[2] Article 95 of OA (Obligation Act) Hungarian.

[3] See the decision of Union Colleges of the Albanian Supreme Court, number 5, date 20.01.2009.

[4] See minority decision, Union Colleges of the Albanian Supreme Court, no. 5 date 20.01.2009 .

is more accurate, as the term “co-enrichment” is a wider term, including “co-user” as one of its most specific cases.

As stated from the most influential commentator of the 1929 Albanian Civil Code, Baltasar Benussi, “co-enrichment” includes all legal relationship that has many subjects ” (Benussi, 1931, 45)", so co-enrichment is "co-possession", considering co-user as the most important co-enrichment type.

Despite the fact that the Albanian civil legislation, even after Second World War, did not explicitly recognize the term "co-possession", this concept has been accepted by the doctrine of that period.

Nathaniali.A, one of the most prominent private law researchers in this period, knew expressly in his work, the term co-possession: "as there may be many owners, also may be many possessors together, co-possessors, and non-owner.

In this case, reivendication suit is also raised against one of them, who are effective possessors of item (Nathanaili & Nonda, 1961, 33). So, the author uses the term "effective possession" to refer possession exercised by one of possessors, that is, the possessor who actually exercises physical possession of such item. Other researchers have given a more complete definition “... a series of factual powers, rights, exercised jointly by different persons over the item…(These rights are limited and take shape from their mutual influence to each other (Galati, 80)).

The concept of "co-possession" is not accepted in "common law", and cannot principally involve acquisition with adverse possession.

In the common law system, it is recognized that the principle of "exclusivity" lies in the essence of English law, "only one person may be in possession of an item" exclusivity is the core of possession "- which means that the co-possession is not accepted.

It is firmly stated that the concept of co-possession, where some people possess the land together time after time, does not apply in case of adverse possession. Stephen Jourdan [5], states that "in order to win with adverse possession by several persons, possession cannot be to one person one day, and to the other one the next day …” (Jourdan & Radley-Garner, 2011, 128).

So, the debate whether or not to apply for adverse possession in case of co-ownership is related with the case when several subjects simultaneously, without having a known right, possess a common item together, while they are not in fact the legitimate owners of it .

In this case we have unlawful co-possession from non-owners. [6]. Can they win real rights over this item? We have some specific situations when the item is owned by some illegal possessors:

a. First, if the unlawful possessor possesses the item, but this possession is not exercised solely on his behalf, but also on behalf of other persons from whom he has acquired possession.

In this case, the problem consists in fact whether the item will be won by adverse possession from all possessors or only by the possessor who has the physical possession of it, although he exercises this possession on behalf of other possessors as well.

[5] Jurist who has performed numerous and voluminous works in the field of "adverse possession" in common law and the evolution of this institute in this legal system.

[6] Similar with “possession from unlawful non-owner Nathanaili.A , “Possession in Albanian Civil Law, Popular Justice Magazine, 1956, pg 24

Since possession has been exercised in an agreement between illegal possessors and this possessor practically exercised "animus condominus" and not "animus dominus" possession, we think that in this case the item will be won with adverse possession without title by all co-possessors.

b. If the third person possesses the item together with co-owners.

In this case, we are faced with what the Roman Right knew as "possessio propretatis" (you possess the item together with the co-owner, if the actual possession is confirmed, acting as it was co-owner. In this case, we think that the simultaneous possession with the owner can never lead in acquisition with adverse possession.

Exclusivity, as an essential element of possession capable of leading to win with adverse possession, is mainly related to disconnection of possession of an illegal possessor by owner's possession.

c. The case when some illegal possessors have together 'effective possession' over the item, can they gain property due to Adverse Possession?

Co-possession in this case implies the exercise of a right being limited by the power that another person exercises power over the same item. [7]. So, just from the beginning the first condition required to have adverse possession, (unlimited possession) seems not to be met.

We think this is not entirely true, because we can apply adverse possession even if we have "co-possession". In this case, evidences of effective possession can exist, but the difficulty is the precise detection of the specific parts that each co-possessor shall have over the parts of it

The second problem: possession by a third person over a co-owned item

3.1 Possession by third person in the same time with the owner, over the co-owned item

The case when a third person possesses the undivided item together with the co-owner. Can this third person win with adverse possession the co-ownership over item?

In any case we think that there would be no possibility that the third person, using simultaneously with the co-owners the same undivided item, or the whole item, can win the property by adverse possession. We think that the principle of "exclusive possession" finds its full implementation in this case.[8]

Only if the third person possesses a specific part of item, in which the co-owner does not exercise any power, only in this case we can talk about the possibility that the third person would gain the ownership with adverse possession over this well-defined part of the item.

In the case where the third person possesses a part of it, without the will of the co-owners, while legitimate owners possesses the rest, it is understandable that in this case the possessor will win the item with the original way of gaining ownership,

[7] As a situation where there are many rights (as much as its members) and "each of the co-owners would be limited by the subjective legal situation of the other." (Guarin,1961,pg 251, taken from Galati pg 80).

[8] Claiming that "possession must be exclusive" to win with adverse possession, means that the possessor cannot exercise it at the same time with the owner, over the same undivided item. But we think that if some illegal possessors are using the item it does not stop them to win it by adverse possession, hinder the profit of the item from them, to the extent level of use of such common item.

prescription without title, for the part of item that has possessed, as long as the owners do not take action for termination of adverse possession timing.

But even when it is verifies the special possession of a part of item by third person claiming to win with invalid title from the owner, the Albanian Supreme Court did not accept such acquisition with adverse possession [9]

Although the Supreme Court did not recognize the ownership, we think that in this case, the claimant could be recognized as co-owner through prescription with title, where the title is "action verbally connected between the possessor and the owner". So, in this case we may have a typical situation where co-ownership could be won with adverse possession from claimant.

In this case, as a valid act for acquisition with adverse possession, an invalid contract could be sufficient and confirmation of signing such contract can be done by written evidence confirming the willingness of the parties for selling (even a document that verifies the payment in favor of the owner). We think that if the claimant could confirm his continued possession, and exercised in a well-established part of item, there would be no reason why the High Court wouldn't recognize the acquisition by adverse possession in this part of the house.

The general assertion that "The right of co-ownership cannot be won by adverse possession ", cannot be applied in this case, and the fact that the possessor has resided in the same building with the owner, cannot be considered as a cause that leads in the non-acquiring of property by adverse possession. He can win the property, if the possessor has lived in a separate part of the house, in which he has acted as owner "animus domini" during all period of adverse possession concept.

So if we have a simultaneous possession between the possessor and the owner, we think it is important that the possession should be exercised over a specific parts of the item.In this case, we do not have the "exclusive" possession in the traditional concept, since the item is simultaneously used by owner and a third person.

In these cases, when we have a simultaneous possession between the possessor and the owner, the Italian Cassation Court has accepted that acquisition with adverse possession can be applied. [10] So we see that even "non-exclusive" possession on a whole item can lead to the acquisition by adverse possession: "" it is a wrong

9 In a specific case, the Claimants: Xh.B requires to be recognized as a co owner of a villa under Article 169. The defendant, G.H- raises a countercharge and asks the release of the villa and obligation payment for the use of the item, under Article 296 of the Civil Code. The claimant is the cousin of the defendant. They lived together in the villa, when they came to Tirana in 1990. They lived there from 1990 until 1998 where the defendant lived on the first floor of the apartment, acting as an owner without any trouble. After the defendant buys with a notary act the villa from a third person and this contract is recorded on the mortgage then the claimant Xh.B pretends that he has paid the defendant G.H half of the value of the apartment. The evidence to certify the use of the apartment are: - written documentary evidence / testimony. The claimant's behavior during the use of item has been: has paid the costs for its repair (He proves it with reparation works certificate) "The Supreme Court states that you cannot win co-ownership with adverse possession. S. Court decided to reject the Lawsuit and accept the countercharge. (Decision No. 1140, dated 25.09.2001.

10 The Italian Cassation Court has admitted that co-ownership over a common item can be won with adverse possession., as a result of simultaneous possession between the possessor and the owner. In a recent decision by the Italian Court of Cassation, it is acknowledged that even "non-exclusive possession can lead to the acquisition by adverse possession" According to the Court, in order to have acquisition with adverse possession there is no need to exclude completely the owner's possession. " you can not deny the "animus possidendi" of the possessor who acts as if he were aco-owner, and uses the item uti condominus (v. Cass., sentt. n. 21425 del 2004, n. 13082 del 2002).

juridical presumption, which consists of considering a non exclusive possessor not able to acquire property by adverse possession."[11]

This court has therefore accepted that we may have exclusivity even when the item is simultaneously owned by several persons[12]. But in order to apply acquisition by adverse possession in this case, we think it is a decisive and a necessary criterion that the possession of the owner and that of the possessor should be separated and exercised over a distinct part of the common item. In this case priority is given to the element "animus" of possession, and takes less importance the "exclusive possession" criterion. [13]

3.2 Possession of the third person with title, over co-owned item

n the case of co-ownership, obtaining the consent of all co-owners for alienation of the common item is a necessary condition for the validity of sale. As such, it has been foreseen in Albanian Civil Code of 1981, which states that: For the alienation of a whole item in co-ownership, it is necessary the consent of all co-owners. [14]

In this case we are in front of a situation when the third person through a title from one of the co-owners wins the whole common item. But there are two problems that arise in this case.

Firstly, when the co-owner not only alters his share, but all common items. Can the buyer, a third person, acquire the item with adverse possession? According to Article 208 of the 1994 Civil Code, in case of partial co-ownership, the alteration of the common item is done only with the consent of all co-owners. So can the third person win the common item, if other co-owners do not give their consent? Also, the problem lies in the case of co-ownership derived from the agricultural family, where according to Civil Code the member of the agricultural family can not alter any part of the agricultural family, if the code does not make a distinction between movable or immovable items. [15]

Secondly, if co-ownership item is an immovable one, and if the other co-owner with a valid contract alters its share but without respecting the right of preemption, can the buyer acquire immediately the right of ownership or can claim after exceeding adverse possession period the acquisition of ownership over the purchased part?

Since in 1981 Albanian Civil Code, Article 84 has foreseen the right of preemption. In the jurisprudence after the 1990s it was accepted by the court that "the consent for the sale / donation of non agriculture land may be given also "in silent" by co-owner."

In this case, it is considered that giving the consent is invalid because it is not drafted in the form required by a notary act, but the consent of co-owners is considered given in silence. [16]

---

[11] Decision of the Italian Civil Cassation Court, 02.08.2011, number 16914.

[12] When we say "Some people" we mean the owner and the third person. A distinct case this, when it is simultaneously owned by several third persons that are distinctive from the owner and who totally exclude the possession of the legitimate owner.

[13] See the decision of the Italian Cassation Court dated 09.09.2002, number 13082.

[14] Article 84/1 .-1981 Albanian Civil Code.

[15] Article 226 of Albanian Civil Code. A member of the agricultural family can not alter any part of its agricultural family wealth, until such division is made."

[16] The court of first instance of the fact in Albania, in the Civil Decision no. 5091, dated 11.06.2009, states that: "Since it is not necessary to give consent from co-owner for the alienation of the item in a certain form (is necessary only that this consent is evidenced in any form even with conclusive

What have the different legal systems of the countries in Europe predicted about this problem? What solution is given when a third party buys a part of item in co-ownership of one of the co-owners through an invalid action?

In old Hungarian code, it was forbidden to acquire with preemption the share of co-ownership by a third person. But there were many authors who thought the opposite, so it should be allowed according to the doctrine that if a third person buys an undivided part of co-ownership item and possesses it, in this case it should be allowed to acquire with prescription the share of co-owner from this third person.[17]Precisely for this reason, with the 2009 amendments to the Hungarian Civil Code it was foreseen to explicitly recognize the possibility that "... it can be acquired a part of the co-ownership from a third person. . . "The Drafts spell out explicitly that a share in ownership may also be subject of acquisitive prescription pursuant to the general rules, meaning that third persons – i.e. those other than the co-owners within the scope of their internal relationship-may acquire ownership by acquisitive prescription."[18]

This attitude has been held by the Albanian Supreme Court, in its practice of recent years.

Although it should be noted that initially the Supreme Court, in its earlier decisions[19], did not accept as a title capable to lead in acquisition with adverse possession, the contract of sale of the whole immovable item with a simple written document between co-owner and a third person.

Whereas, in subsequent decisions, its practice has admitted that if the third person buys the co-owned land from one of the co-owners, he can acquire such land with adverse possession, it is sufficient to prove the buyer's "animus domini" throughout adverse possession time period. And "animus domini" will also appear if the possessor performs an illegal construction on this land. Consequently, the third person may acquire with adverse possession if he can verify that has been in possession of it and none of the co-owners have prevented his possession. The High Court of Albania has acknowledged the fact that if a person who has illegally constructed in a land

actions). This decision has been returned for retrial by the High Court, Decision No. 354, dated 05.06.2014, for procedural reasons.

[17] . Szilágyi.F, National Report on the Transfer of Movables in Hungary", pg 629 (at FABER.W, Lurger.B "National reports on the transfer of movables in Europe", volume 3" ,2011.

[18] Same place, pg 631.

[19] Decision of S. Court no 268,dt 27.02.2002. In this case the claimant M.Z and others (the heirs of H.Z) seek release and house delivery in accordance with Article 296 of the Civil Code. The defendant, I.K/ S.K-with counter-charge request to be recognized as owner as per article 168 of CC. In this case, the claimant is one of 6 children of H.Z who has died in 1987 and second wife of H.Z (stepmother of claimant) died in 1992. H.Z's children are the only legitimate heirs of first range. In 1958, a residential house, a dining room and a yard were registered in the name of H.Z. In July 1992, this property on the basis of inheritance certificate of H.Z's second wife's,was registered on behalf of six children of H.Z. The defendants, I.K and S.K have entered this house since 1988 with the consent of H.Z's second wife. With a simple letter between them and the second wife of H. Z in 1988 they bought a room of the apartment. Also they built another room in the yard of this house, with the approval of the second wife of H.Z but without the approval of the competent bodies . Also in 1987, H. Z claims that he has actually entered into a contract of donation to his wife, a contract which has been declared invalid. So, his second wife was not sole owner of house.. According to the first-grade Court, in this case we cannot have acquisition with A.P. According to the Appeal Court the legal act, a simple letter, in order to lead to the acquisition with A.P should be signed only from the person who is sole legitimate owner of the whole item, and not only from the co-owner High Court don't accept " sale title a non domino." According to the High Court, since the seller has never been the sole owner of the item, she had no right to sell the house. The High Court accepts the lawsuit and turn down the counter-charge.

obtained with agreement with one of the co-owners, where he has acquired a part of the building may have protection by referring to adverse possession. Although immovable items, which are still in process of legalization cannot be freely enter into civilian circulation, it cannot be justified that the persons who possess them or other persons who claim to have contributed to their construction do not own legal protection. [20]

But in the case when a third person claims to win with prescription with title, signed from one of the co-owners, it is clear that simply the existence of the title is not enough to lead to the acquisition by adverse possession.

So if a third person buys a part of the item from a co-owner, in this case the main element of adverse possession is possession itself. That's why is necessary to prove a permanent possession over time, from which lies the fact that this third person has been acting as a real owner. [21]

Also, in another decision of recent years, the Albanian Supreme Court states that: If a third person purchases with a simple document a part of the land that is in co-ownership with several persons and the purchase is made by being sold by only one of the co-owners, the buyer may claim acquisition with adverse possession.

What about If the buyer had enough reasons to believe that the seller was the owner of item, or had the consent of other co-owners, for example: a notarial proxy where other co-owners have given consent, while this proxy was fake?

In such situation we can accept that buyer may win this item with adverse possession with title in good faith after 10 years. [22]

[20] In this case, the High Court decided to send the case for retrial to the Court of Appeal, which should fully investigate the claims of the defendant for winning with adverse possession..
Thus, the Court must investigate the legal status of the property, subject to the conflict ,as well as give the parties the opportunity, by applying the principle of contradictory, to provide relevant evidence to substantiate their claims and objections. ((Decision of the Albanian Supreme Court, Number 242, dated 07.05.2015- in this case, the claimants and the third person are co-owners of the land registered in zrpp(the office of registration of immovable property), with an area of 500 m2. The property has come as inheritance from P.C. Between the defendant and the third person an agreement has been made for the selling of a part of the land, setting the sale price and delivering of such area.Thereafter the defendant made a construction, without the permission of the competent authorities (128.3 m2 is the building surface, while the other part is the functional building site.) The claimants, (who are only three of the co-owners), request release of this surface.
The District Court accepts the claim. (Decides to return to claimants and third person the land of 500 m2 / to demolish the construction area of 128.3 m2, located above the surface of the land.)The Court of Appeal upholds the decision, overturning the claim of the defendant for acquisition with adverse possession.. The High Court annuls the decision of Court of Appeal and sends it to the Court of Appeal for review.

[21] In a real case of the Italian High Court, the co-owner , after a voluntary division which was null (absolutely invalid, since it was not done in writing but verbally), sells to his brother a clearly defined part (concrete surface of the land that was the object of co-ownership.)
According to the Italian Supreme Court neither the co-owner who had selld the item, nor his brother who had purchased the item could not win with adverse possession and had no exclusive possession simply because he bought the part of the item which was in co-ownership.
It must be established that his intention during all possession time was " the purpose to act as " uti dominus" owner, and that this behavior was " externally expressed", i.e performed with actions manifested in the outside environment.
Also, this external behavior should have been made known to other co-owners (or at least the possibility for them to be aware of these actions), and again the other co-owners not to oppose the co-owner throughout time. Decision of Italian Cassation Court no 2944 dt 9.4.1990.

[22] This case was essentially the issue dealt by th Supreme Albanian Court, according to which the sale by a notarial act will be partially invalid and will only be valid for the sale of the part of the item that belonged to the co-owner who has legally signed the contract. While for the claim of

3.3 Violation of preemptive right

Another problematic issue in this regard is the fact whether it should be considered a prohibited action to sell an item or a part of common item if the preemption right is not respected.

Is it an act prohibited by law, therefore it cannot result in acquisition by adverse possession, or simply an act against the law?

If we look at the literal content of this article, it is clear that in fact "selling without respecting the right of preemption" in fact seems to be an act prohibited by law.

Because the term "can sell the part only by respecting..", in a reverse view, clearly means "cannot sell the part if it does not respect". . . But if we look in more details, referring to Article 204, we see that the law does not explicitly stipulate that the sale without respecting the right of preemption is a "prohibited action to be performed" as is the case, for example, with Article 709 of Civil Code, which provides in his headline "**Special Purchase Prohibitions:** They cannot buy directly, through another, or on Auction." So Article 168 of the Civil Code, which recognizes adverse possession with title, does not accept the chance to win by adverse possession if the action of alteration is an action prohibited by law" [23]

But for an alteration action not to be able leading in acquisition by adverse possession, it must be expressly prohibited by law, that is, a legal action in which the law explicitly states that "it is forbidden". And since the law does not explicitly prohibit alteration of an item in disregard with the right of preemption, but just states that: "the co-owner ... is obliged to notify other co-owners in writing ... We think that in this case we are dealing with an action in violation with law, absolutely invalid, which cannot lead in acquisition with adverse possession, but the passing of time can fix this anomaly. Also, if we look at the content of the Article 204, it is foreseen that if a written notice of sale is made, the co-owners have a deadline to react up to 3 months. But, since the deadline foreseen for adverse possession is in fact up to 10 or 20 years, respectively, if the buyer obtais the item in good or bad faith in fact it implies that the co-owner had all the time needed to oppose the sale and not accept possession exercised by another person. As a consequence, we think that adverse possession with title should also be known in the case of selling with invalid title of the co-owner share for the immovable item, considering this action an "action in violation of the law.

The above mentioned arguments suggest that the practice of the Albanian Supreme Court is fair, although the title violates the "right of preemption".

Conclusion

In conclusion, we emphasize that, despite there is no specific legal definition for "co-possession", its existence, and the possibility that co-ownership leads to adverse possession has been foreseen by several researchers in the civil law system[24].

---

the buyer for wining by adverse possession the part of item owned by the co-owner who hadn't signed the contract, the High Court has not made any decisions but has returned the case for retrial. See decision no 493, dt 9.10.2014

[23] Article 168 of Albanian Civil Code "The person who has earned in good faith an item, based on an legal action for ownership transfer and not prohibited by law."

[24] Sacco-Caterina,1999, pg 513;Gentile, 1977, pg 316; Ruperto,1992, pg 106.

So when some subjects begin exercising simultaneously the possession of an item, whether or not they start to exercise their possessions at different times, there is no reason to deny the right to be recognized as owner due to adverse possession.

The question of when the possession has began, the factual state of item, and to what extent the possessor has exercised the rights over this item, will be determined by the court through the relevant analysis of evidences (Portale, 1966, 489).

So, in conclusion, we can say that when all co-possessors have exercised rights over an item, whether in the case of possession without title or even in the case of possession with title[25], there is no reason not to recognize the right to acquire that item.

Understandably, in the Court it will be easier to prove the fact of what is the part owned by adverse possession of these co-possessors, if they have possessed the item in separate parts and thus disconnected from the will of one another, pursuing different interests.

And in this situation, each one should be known as owner of the specific part that has possessed, so no co-ownership is born but the item is divided into as many parts as it is possessed. Meanwhile, if the item is jointly possessed, as a whole, without dividing it into separate parts, in this case, we think that due adverse possession is born the partial co-ownership of all the co-possessors, defining an ideal part over the item, in accordance with the volume of exercising the rights over such item.

References

"https://www.portaledelmassimario.ipzs.it/frontoffice/rassegneAnnuali.do

Albanian Civil Code, 1 November 1994, Publication of the official publication center, Tirane, Albania available online at:

Benusi.B, 1931 "(Revision 1997), Commentary of the Civil Code of 1929, Items, Ownership and its modifications, Publication of the Ministry of Justice, Tirana, Albania.

Cesare Sanfilippo (2002) "Istituzioni di diritto romano" 10th edition, Publishing House Rubetino, Italy.

Civil Code of 1929 (1998), Publishing Houese Toena, Tirane, Albania.

Decisions of Albanian High Court, available on-line at:

Decisions of Italian High Court, available on-line at:

Faber.W, Lurger.B "National reports on the transfer of movables in Europe", volume 3" ,2011, ISBN 978-3-86653-900-6 (e-book), Munih, Publishing House – Sellier European law.

Galati.A, (2013), Il codice civile Commentario, Giuffre Editore S.p.A, Milano,Itali.

Gentile "Il possesso, in Giurisprudenza sistematica di diritto civile e commerciale", diretta da Bigiavi, Torino,1977.

http://www.gjykataelarte.gov.al/

http://www.qbz.gov.al/botime/kodi%20civil%202016.pdf

Italian Civil Code, 16 March 1942, , available online at : http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=430550

Jourdan.S, Radley-Gardner.O, "Adverse Possession", (2011), Second Edition, Bloomsbury Professional Limited, Suffolk, Great Britain.

Magazine "People's Justice" Nathanaili.A, Possession in Albanian Civil Right (1956), pg 21-31.

Nathanaili.A , (1956), Possession in Albanian Civil Right, magazine " People's Justice".

Nathanaili.A, Papuli.N , Some issues of ownership and inheritance ", Publication of the Ministry of Justice, Printing House" Mihal Duri 1961, Tirane.

[25] In case where the possessor has a title with the owner of item, although this title is invalid or even if the possessor possess the item without title.

Portale “Note in tema di compossesso ed usucapione”,1966, Rome.Italy.
Ruperto, “Usucapione”, Enciclopedia di diritto”, vol.XLV, Milano 1992, pg 1073.
Sacco-Caterina “Il possesso”, Torino, 1999.
Sprankling. J, “The emergence of International property law”, North Carolina Law Review, pg 3. http://ssrn.com/abstract=1944214
Szilágyi.F, (2011), National Report on the Transfer of Movables in Hungary”, (Faber.W, Lurger.B (2011) ”National Reports on the transfer of movables in Europe”, volume 3” ,2011, ISBN 978-3-86653-900-6 (e-book), Munih, publishing house” sellier European law.

On education and social sciences

Mirgeta Gishto

Abstract

Conducting good research requires first retraining your brain to think like a researcher. First is education that guides us on the right path by being pervaded by social sciences. Social science *is the science of people or collections of people, such as groups, firms, societies, or economies, and their individual or collective behaviors. Social sciences can be classified into disciplines such as philosophy, psychology, sociology, and economics.* It is important to understand that theory-building (inductive research) and theory-testing (deductive research) are both critical for the advancement of science. Elegant theories are not valuable if they do not match with reality. One of the first decisions in any social science is the unit of analysis of a scientific study. Knowingly or unknowingly, we use different kinds of concepts in our everyday conversations, were concepts may also have progressive levels of abstraction. It is important to reinstate the significance of the social sciences by not only highlighting its increasing relevance for a job in the rapidly expanding service sector, but by pointing to its indispensability in laying the foundations for an analytical and creative mindset. The social sciences carry a normative responsibility to create and widen the popular base for human values, namely freedom, trust, mutual respect, respect for diversity, etc. Social science teaching basically should be aimed at investing in a child a moral and mental energy so as to provide her with the ability to think independently and deal with the social forces that threaten these values, without losing her/his individuality. A new problem is that in the name of 'activities', 'play way' methods, a lot of learning is being diluted by giving children things to do that are far below their capability.

Keywords: education, *social sciences, disciplines, knowledge, teacher*, creative mind.

Introduction

Learning and understanding the culture of the people who want to learn about social sciences in a 21st Century skill is so vital to success in the global environment in which students will live and work. Teaching the complexities of human beings is not easy. The social sciences are often seen as easy, probably because they deal with issues and processes that surround us all the time, and on which we have ideas and positions. Science is seen as a solid grounding for a lucrative career, while social sciences are considered soft, trivial and for the weak but yet the quality of social science textbooks and classroom teaching has not risen to expectations. Social science textbooks have traditionally been styled as a simple narration of facts and defining the nature of science is the main task of the social of science.

The humanistic affinity of social science needs to be recognized, as do its overlaps with philosophy, law, geography and criticism, but even amongst those who consider themselves to be social scientists, we are likely to find many different approaches to the study of the media and communications. The science of people or collections of people, such as groups, firms, societies, or economies, and their individual or collective behavior needs more for admission to the learning domain. Knowing a culture means knowing the culture's social contexts, its rules and regulations. The amazing disciplines of social science with inductive and deductive research apart

from being critical of the advancement of social sciences, it offers various concepts for exploration.

1. Science education

The social educator is defined as an agent of social change who coordinates social groups through educational strategies that help citizens to understand and participate in their social, political, economic and cultural surroundings, and to fully integrate in society. They are responsible for those fields in education that do not have specific regulations, in which they undertake educational intervention actions with marginalised people, people who have social problems or difficulties in adapting to their surroundings. But it is necessary to recognise that the social sciences lend themselves to scientific inquiry just as much as the natural and physical sciences do:

a. personal development through acquisition of scientific knowledge;
b. personal mental development through use of scientific skills/methods;
c. development of individual attributes, attitudes and perceptions;
d. development of values and skills as a responsible member of society

Science has become a powerful intellectual institution with a far-reaching and profound influence on our daily lives, our relationship with the environment, our system of values, our world-view. What relationship between scientific and 'other' knowledge systems? It is often presumed that only natural and physical phenomena lend themselves to scientific inquiry, and that knowledge areas pertaining to the human sciences (history, geography, economics, political science etc.) cannot be, by their very nature "scientific". But it is necessary to recognize that the social sciences lend themselves to scientific inquiry just as much as the natural and physical sciences do, as well as to articulate the ways in which the methods employed by social sciences are distinct (but in no way inferior) to those of the natural and physical sciences. Critical reflection pre-supposes a comprehensive curriculum in which learners – both teachers and children – participate in generating knowledge without any latent and manifest forces of coercion. Social Science teaching can achieve by promotingchildren's ability to take initiative to critically reflect on social issues that have a bearing on thecreative coexistence between individual good and collective good.

2. Epistemological Frame

The term 'Epistemology' was first used by Scottish philosopher J.F.Ferrier in 1854, epistemology studies the nature of knowledge, justification, and the rationality of belief. The word epistemology is derived from the ancient Greek 'epistēmē' meaning "knowledge" and the suffix -logy, meaning "logical discourse". It is known that 2 + 2 = 4, but there is also knowing how to add two numbers, and knowing a person ,place, thing, or activity. The great problem of knowledge is to get to the truth, Whether someone's belief is true is not a prerequisite for (its) belief. If something is actually *known*, then it categorically cannot be false, constructed by the premise that drifts into a conclusion, we can conclude that a wrong conclusion can come about as a result of a wrong premise.

"In the Theaetetus, Socrates considers a number of theories as to what knowledge is, the last being that knowledge is true belief "with an account" (meaning explained

or defined in some way). According to the theory that knowledge is justified true belief, in order to know that a given proposition is true, one must not only believe the relevant true proposition, but one must also have a good reason for doing so." One implication of this would be that no one would gain knowledge just by believing something that happened to be true. The main obstacle to doing this is the monotonicity of classical logic. In classical logic, the set of conclusions that can be drawn from a set of formulae always *increases* with the addition of further formulae. This makes it impossible to express a rule that has an open-ended set of exceptions, and the common sense law of inertia is just such a rule. For example, in due course we might want to add a formula that captures the exception to Axiom 3 that arises when we move an object from one place. But our not having thought of this exception before should not prevent us from applying the common sense law of inertia and drawing a wide enough set of (de-feasible) conclusions to get off the ground.

Suppose we write two formulae, one describing the effects of writing on keyboards and the other describing the effects of moving an object.

1. writing (x, c) after keystrokes (x, c)
2. Position(x, p) after Move(x, p)

Now, suppose we have an initial situation in which writing (A,) and position(A,) hold. According to the machinery of deductive logic, what then holds after the action writing A, followed by the action move (A, keystrokes)? Intuitively, we would expect writing (A,) and position(A,) to hold. If written out more formally in classical predicate logic, using a suitable formalism for representing time and action such as the situation calculus (McCarthy & Hayes 1969), the two formulae above only license the conclusion that writer (A, keystroke) holds. This is because they don't rule out the possibility that the writer gets changed by the move action.

The most obvious way to augment such a formalisation so that the right common sense conclusions fall out is to add a number of formulae that explicitly describe the non-effects of each action. These formulae are called frame axioms. For the example at hand, we need a pair of frame axioms.

3. writing(x, c) holds after Move(x, p) if keystroke (x, c) held beforehand
4. Position(x, p) holds after keystroke
5. e (x, c) if Position(x, p) held beforehand

In other words, writing on the keyboard will not affect its position, and moving as a object will not affect its sign. With the addition of these two formulae (written more formally in predicate logic), all the desired conclusions can be drawn. However, this is not at all a satisfactory solution. Since most actions do not affect most properties of a situation, in a domain comprising M actions and N properties we will, in general, have to write out almost MN frame axioms. Whether these formulae are destined to be stored explicitly in a computer's memory, or are merely part of the designer's specification, this is an unwelcome burden. The truth is abundant for everyone, but there are two values of truth. "We either affirm or deny. We generally assume that knowledge is more valuable than mere true belief. Socrates says that it seems that both knowledge and true opinion can guide action. Meno then wonders why knowledge is valued more than true belief, and why knowledge and true belief are different. Socrates responds that knowledge is more valuable than mere true belief because it is tethered, or justified. Justification, or working out the reason for a true belief, locks down true belief." However, the philosophical problem is not exhausted

by this computational issue. The outstanding philosophical question is how the robot could ever determine that it had successfully revised all its beliefs to match the consequences of its actions.

3. Why should we learn social sciences?

At first it seems easy to be involved in social sciences with presentation with different authors starting from the primary school to the high level of education. The social domain is inseparable from humanity and always as a conglomerate is there waiting for us to be part of it. Social science examines various facets of human society, including psychology, sociology, political science, economics, anthropology and history. Social science teachers help students become active participants in society and government. They lead discussions on current events, global culture and behavioral trends in contemporary society. Social science educators instruct their students about history, geography and anthropology and how these fields have shaped different groups of people, resulting in cultural, linguistic and social differences. Whether you want to determine the requirements for becoming a social science teacher, discover specializations in the field, learn more about career opportunities or explore your options for online courses and degree programs.

Theory-building (inductive research) - The problem of induction, therefore, is nothing new to qualitative researchers, who have developed a range of strategies to overcome or at least address it. The problem of induction, also known as "Hume's problem", refers to the process of justifying knowledge. According to Hume there are two primary ways to validate knowledge: by logic, as in the relation of ideas (for example, in mathematics), and by experience, in the case of matters of fact. Knowing facts is equivalent to identifying their causes and effects. However, observing facts, describing them in their manifestation, does not amount to science. Inductive thinking is problematic because we can never be certain that a recurring (known) event will continue to occur. Popper (1959) diverges from naive inductivism, proposing a redefinition of the role of theory in science. He purports that if there is no logical support to infer a universal law from singular experience, there must be support for the opposite. Theoretical assertions without empirical content do not tell us much about the world. Theory must be confirmed or falsified by experience. From this emerges the well-known hypothetical-deductive method.

Theory-testing (deductive research) - Deductive approach can be explained by the means of hypotheses, begins with an expected pattern “that is tested against observations, whereas induction begins with observations and seeks to find a pattern within them”. Deductive research approach explores a known theory or phenomenon and tests if that theory is valid in a given circumstances, and it is important to note that the theory is observation. Deductive reasoning works from the more general to the more specific. Sometimes this is informally called a "top-down" approach. These two methods of reasoning have a very different "feel" to them when you're conducting research. Inductive reasoning, by its very nature, is more open-ended and exploratory, especially at the beginning.

Theory-Hypothesis-Observation-Confirmation;

Observation-Pattern-Tentative-hypothesis-Theory;

If we learn social sciences, even with a broader domain is because we need them.

There is always an open path that can be examined, analyzed and joined to reach a new conclusion. Open mind is a key to it because it offers opportunities and capabilities to explore.

Conclusion

Education and social sciences leads us on the right path by being pervaded by social sciences.
As the science of people or collections of people, is classified into disciplines such as philosophy, psychology, sociology, and economics. It is important to reinstate the significance of the social sciences by not only highlighting its increasing relevance for a job but for an analytical and creative mindset. Technology century offers us many opportunities to make good use of them without neglecting the adverse effects that can cause them. Learning is not a easy mission against the fact that repeating is the best teacher, learning is the best instance because it always offers something new. Knowledge is power this is known and implemented to all of us, so to get rid of the narrative facts in school books that we must have a level of knowledge by the scholars to refer to the truth. As intellectual institution, our relationship with the environment, our system of values, our world-view, we need the critical reflection pre-supposes a comprehensive curriculum in which both parts participate in generating knowledge without any latent and manifest forces of coercion. Therefore, there is need to emphasise that the social sciences are essential to provide social, cultural, and analytical skills required to adjust to an increasingly interdependent world, and to deal with political and economic realities.

Biblography

Blumer, Herbert (1978). Methodological principles of empirical sciences. In Norman K. Denzin (Ed.), Sociological methods: A sourcebook (pp.20-41). New York: McGraw-Hill.
Godfrey-Smith, Peter (2003). Theory and reality. Chicago: Chicago University Press.
Krippendorff, Kimberly H. (2003). Content analysis. Thousand Oaks, CA: Sage.
Rorty, Richard (1979). Philosophy and the mirror of nature. Princeton, NJ: Princeton University Press.
Kyburg, H.E. 1961. Probability and the Logic of Rational Belief, Middletown, CT: Wesleyan University Press.
Popper, Karl R. (1959). The logic of scientific discovery. London: Hutchison.
Ayer, Alfred J. (1952). Language, truth and logic. New York: Dover.
DeRose, Keith (1992). "Contextualism and Knowledge Attributions". Philosophy and Phenomenological Research.
Babbie, E. R. (2010) “The Practice of Social Research” Cengage Learning.
Snieder, R. & Larner, K. (2009) “The Art of Being a Scientist: A Guide for Graduate Students and their Mentors”, Cambridge University Press.

Remittances and role of their in combating poverty
Case study, Kosovo

MSc. Arbenita Bllaca

MSc. Luljeta Shaqiri

Abstract

Migration and remittances have historically been a living strategy for millions of people with social and economic deficiencies all over the world. It is well known that the economy of Kosovo relies heavily on the remittances of immigrants living in the diaspora. However, data and analysis regarding the degree of impact that remittances have had in Kosovo have been scarce.

This remittance study in Kosovo sheds light on the income, the use and impact of migration and remittances in the economy of Kosovo and its population. The microeconomic impact of remittances and the role of remittances in poverty alleviation depend on recipient income levels before receiving remittances as well as the profile of emigrants. In poorer countries, where the poor emigrate and send remittances at home to ensure the survival of their families, it has been proven to mitigate the poverty of recipient households.

The context of the country of origin of migrants is also very important for the macroeconomic impact of remittances.

This paper will show the impact of the amount of money that emigrants send to their native land. How much is their impact on increasing customer purchasing power, how much they affect the savings level, and in the end what the overall effect on the standard of living.

As a case study, Kosovo will deal with the reasons for migration and remittance changes at different time periods.

Keywords: remittances, migration.

Hyrje

Remitancat, në mbarë botën, llogariten të jenë fluksi i dytë financiar më i rëndësishëm pas ndihmave ndërkombëtare. Vitet e fundit ato po luajnë një rol gjithnjë e më të madh në zhvillimin e ekonomisë botërore. Natyra, madhësia, frekuenca, impakti i remitancave dhe faktorët që ndikojnë në vlerat e tyre, kanë tërhequr vëmendjen e shumë studiuesve dhe politikëbërësve.

Sipas Organizates Ndërkombëtare për Migracionin (2006) remitancat, në kuptimin e gjërë të fjalës, janë transferta monetare që emigrantët dërgojnë në vendin e origjinës. Bazuar në vlersime të bëra nga Banka Botërore (2015), vlera totale e remitancave në vitin 2014 kapte shifrën e $436 miliardë, nga të cilat një pjesë e konsiderueshme shkonin për vendet në zhvillim. Interesi i madh që është shfaqur ndaj remitancave kohët e fundit, i dedikohet kryesisht faktit se stabiliteti i tyre po i shndërron ato në një instrument tepër të rëndësishëm për të nxitur zhvillimin e mëtejshëm financiar dhe ekonomik.

Sipas Taylor dhe Ëyatt (2006), dërgesat nga emigrantët ndikojnë fuqishëm në rritjen e nivelit të të ardhurave dhe në rritjen e standardit të jetesës së vendit përfitues. Sipas Orozco (2006), dhe Carrasco dhe Ro (2007), ato janë një faktor i rëndësishëm në

zhvillimin e mëtejshëm të vendeve në zhvillim.
Sipas të dhënave të Bankës Botërore më shumë se 250 milion njerëz ose 3.4% e popullësisë së botës jetojnë jashtë vendit të tyre të lindjes[1].
Mirëpo, norma e rritjes së remitencave për vendet në zhvilllim ka shenuar rënie nga 3.2% në 2014 në 0.4% në 2015.[2]
Të shtyrë nga arsye të ndryshme shumica prej tyre në kërkim të një jete më të mirë të ata lëshojnë vendin e tyre dhe zgjedhin një vend tjetër i cili përshtatet më shumë me pritjet e tyre. Pasi fillojnë të stabilizohen me punë e me të ardhura ata një pjesë të mjeteve të fitura e dergojnë në familje.
Sipas një hulumtimi tjeter nga Banka Boterore dhe faktorë të jashtëm kontribues për Emigracion dhe Remitenca 2016 i cili është realizuar me të dhëna të shumta tregon:
-Vendin e lartë si destinacion për emigrim e zëne Shtetet e Bashkuara pastaj Arabia Saudite, Gjermania Federata Ruse, Emiratet e Bashkuara, Mbretëria e Bashkuar.
-Në vitin 2015 remitencat në botë janë vlerësuar të kenë tejkaluar 601 trilion.Vendet në zhvillim kanë pranuar 441 bilion.
Në vitin 2015 vendet të cilat sipas regjistrimeve kanë pranuar më së shumti remitenca janë: India, Kina, Filipinet, Franca dhe Meksika.[3]
Egzistojnë dhe disa vende të cilat nuk raportojn për nivelin e remitencave edhe pse dihet për të dhëna për nivel të emigirimit, shembull e kemi Singapuri si një vend me të ardhura të larta .

Ndikimi mikroekonomik i remitencave

Roli i remitencave në zbutjen e varfërisë varet nga nivelet e të ardhurave të pranuesve para marrjes së remitencave si dhe profili i emigrantëve. Në vendet me varfëri të lartë, ku të varfërit emigrojnë dhe dërgojnë remitenca në shtëpi për të siguruar mbijetesën e familjeve të tyre, remitencat janë vërtetuar të zbusin varfërinë e amvisërive pranuese. Ky interes shfaqet në mënyra të ndryshme si: frymëzimi nga motivet e trashëgimisë, krijimi i mundësive për investim me drejtues të sigurt dhe lehtësisht të kontrollueshëm, dëshira për t'u kthyer në vendlindje me dinjitet etj.
Ndikimi i remitencave në zhvillimin ekonomik gjithashtu varet nga mënyra e shfrytëzimit të remitencave nga amvisëritë pranuese. Pa marrë parasysh të lartpërmendurat, remitencat pa dyshim përmirësojnë jetesën e pranuesve. Edhe de Haas (2009) edhe Yang (2009) ofrojnë shtjellime të gjera të literaturës, me gjetje mbi ndikimin pozitiv të remitencave në shëndet, ushqyeshmëri, arsimim, kushte të përmirësuara të banimit, si dhe aktivitete ndërmarrëse të amvisërive pranuese (de Haas 2009; Yang 2009). Sidomos investimet në kapital njerëzor nënkuptojnë që remitencat mund të kenë ndikim pozitiv në zhvillimin të qëndrueshëm njerëzor, pasi që përmirësojnë perspektivën e të ardhurave të fëmijëve në të ardhmen.

Ndikimi makroekonomik i remitencave

Sipas studimeve dhe raporteve e pranojnë efektin shumëzues të remitencave – përmes nivelit të rritur të të ardhurave të amvisërive pranuese apo turizmit të

[1] World Bank Group-Migration And Development Brief 26 /KNOMAD-April2016.
[2] World Bank Group-Migration And Development Brief 26 /KNOMAD-April2016.
[3] Migration and Remittances /FACTBOOK 2016 third edition-World Bank Group.

diasporës – si veçori të përbashkët të tyre. Për më tepër, roli i remitencave si burim madhor i financave të jashtme konsiderohet si tejet i dobishëm për shumë vende. Pa marrë parasysh nivelin e të ardhurave të pranuesve apo profilin e emigrantëve, remitencat rrisin nivelin e të ardhurave të pranuesve, gjë që rrit kërkesën për konsum të produkteve dhe shërbimeve, duke rezultuar kështu në ngritje të kërkesës për fuqi punëtore lokale. Me fjalë tjera, efekti shumëzues i remitencave në vendet pranuese mund të stimulojë rritjen e tyre ekonomike. Efekti i tillë mund të jetë shumë më i dobët në vendet që kryesisht varen nga importet, si Kosova, ku importet përbëjnë një përqindje të lartë, edhepse kërkesa e rritur për importe mund të rrisë të ardhurat qeveritare përmes niveleve më të larta të TVSH-së apo tatimeve tjera në import. Në vendet me shkallë të lartë të papunësisë si Kosova, migrimi zvogëlon presionin mbi tregun e punës dhe mundet edhe të zbusë presionin fiskal në qeveri. Pasi varfëria është ngushtë e lidhur me papunësinë, derisa migrimi ka qenë zgjidhje për papunësinë qysh prej viteve 60, remitencat kanë shërbyer si rrjet joformal për amvisëritë e cenuara. Për më tepër, duke zvogëluar numrin e të papunëve në tregun e punës, si dhe duke rritur nivelin e të ardhurave të amvisërive pranuese, remitencat mund të rrisin edhe pagën minimale të pranueshme në treg, duke i bërë edhe individët jo-pranues përfitues të remitencave.

Rast studimi Kosova

Duke marrë parasysh ngecjen e vazhdueshme ekonomike të Kosovës, nuk është befasi që remitencat kanë vazhduar të shërbejnë si infuzion jetik për shumë amvisëri kosovare. Në fakt, remitencat kanë pasur rol qenësor në mbulimin e nevojave bazike të një numri të madh të amvisërive.
Duke u shtyrë nga disa arsyje, pjesa më e madhe nga motive për rritje të standartit jetësor Kosova ka një tendencë të madhe të migrimit.
Remitencat ndahen në të brendshmë dhe të jashtme:
Remitencat e brendshme paraqiten kur migrohen nga vendet rurale ne ato urbane ndërsa ideja e remitancave të jashtmë ka të bëjë me pagesa ndërkufitare.
Sipas rezultateve të anketës çdo e katërta familje ka së paku një antarë që jeton jashtë Kosovës.[4]
Në vitet e 90 niveli i papunësisë i lartë e ka bërë që pikërisht remitencat të sjellin të ardhura për jetese për kosovarët. Në numrin më të madh të rasteve, remitancat janë transfere mes personave që jetojnë në vende më të zhvilluara dhe atyre në vende në zhvillim, pra edhe me standarde më të ulëta jetese.[5]
Në një periudhë arsyja kryesore e largimit ishte lufta pastaj ishte papunësia dhe një pjesë tjetër arsye ekonomike.
Në raportin: *Populllsia e Kosovës 2015* Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK) ka ardhur në përfundim që numri i emigrantëve kosovarë ishte 74 434 banorë.
Remitencat rolin e tyre e shprehin në rritje ekonomike e cila paraqitet në rritje të konsumit dhe të investimeve private qe i realizojnë individët përfitues të tyre.

[5] http://www.bqk-kos.org/repository/docs/SistemiIPagesave/Analize-mbi-Menyrat-e-Dergimit-te-Remitancave-ne-Kosove.pdf

Remitencat dhe roli i tyre në ekonomi

Gjatë vitit 2004-2016 remitancat na pozicionohen kundrejt produktit të përgjithshëm bruto në rritje deri në vitin 2007 dhe në rënie në periudhën në vazhdim. Viti më i mirë për remitancat ka rezultuar viti 2007 ku dërgesat e emigrantëve kanë arritur në 19.06 %.
Produkti i brendshëm bruto (PBB) në 2016 ka qenë 14.82 %, krahasuar me vitin 2004 ku ishte 17.05%. Viti me remitancat më të ulëta gjatë kësaj dekade ka qenë viti 2012 rreth 14.61% të produktit të brendshëm bruto.
Duke bërë këtë lloj analize krahasuese se si pozicionohen remitancat kundrejt produktit të brendshëm bruto konstatojmë rolin e rëndësishëm që kanë dërgesat e emigrantëve në ekonomin e brendshme.

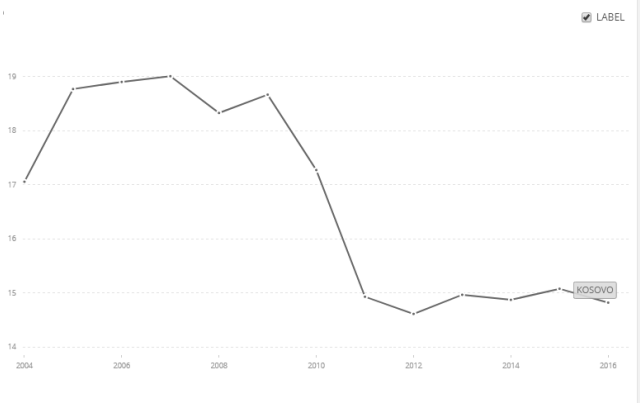

Burimi: Banka Botërore
Fig.1. Raporti në përqindje i remitancave ndaj produktit të brendshëm bruto

Përfundime

Migracioni do të vazhdojë të jetë një pjesë e rëndësishme e ekonomisë, politikës dhe shoqërisë kosovare.
Angazhimi dhe shfrytëzimi më i mirë i potencialit të migracionit në Kosovë mund të jetë shumë i rëndësushëm në zhvillimin ekonomik.
Autoritetet kosovare mund të mësojnë më shumë se si politikat ndikojnë në dobi të ekonomisë.
Politikat publike mund të lehtësojnë procesin e migracionit, të ulin kostot e transaksionit për remitancat,të rrisin tregtinë dhe turizmin e lidhur me emigrantët dhe të promovojë mundësi investimi për (rikthimin) e migrantëve.
Kosova duhet të krijojë një institucion kornizë për të realizuar vizionin e saj se si migrimi do të kontribuojë në zhvillimin e Kosovës.
Autoritetet gjithashtu duhet të marrin në konsideratë politikat për mbrojtjen e emigrantëve duke promovuar shoqërore dhe sociale, mbrojtjen personale dhe qasjen në shëndetësi dhe arsim.
Një strategji e re e migracionit duhet të krijojë një vizion për mënyrën se si diaspora e Kosovës mundet kontribuojnë më shumë në zhvillimin e saj ekonomik dhe përcaktojë politikat për arritjen e qëllimeve strategjike përkatëse.
Meqenëse një pjesë e konsiderueshme e emigrantëve kosovarë mbajnë një lidhje me

vendin e tyre, duke u përmirësuar kushtet ekonomike dhe sigurimi i informacionit mbi mundësitë e investimeve mund të sjellin më shumë prej tyre dhe t'i inkurajojë ata të investojnë në vendin amë.

Literatura

Business, Fred Luthans, Richard Hadggetts, New York, 1992.
http://www.tradingeconomics.com/kosovo/remittances
http://www.undp.org/content/dam/kosovo/docs/Remitances/KRS2012-Albanian-Electronic_551587.pdf
http://www.doktoratura.unitir.edu.al/wp-content/uploads/2016/09/PhD-Manjola-Tavanxhiu.pdf
https://data.worldbank.org/indicator/BM.TRF.PRVT.CD?end=2016&locations=XK&start=2004&view=chart
http://siteresources.worldbank.org/INTKOSOVO/Resources/Migration_and_Economic_Development_in_Kosovo_WB_report.pdf

Denduria e përdorimit të formave të pashtjelluara të foljes në gjermanisht dhe në shqip

Dr. Brunilda Vërçani

Abstrakt

Format e pashtjelluara të foljes në gjuhë të ndryshme europiane , të vjetra a të reja, shfaqen me një origjinalitet të theksuar .Këtë e dëshmon edhe krahasimi i tyre, qoftë edhe vetëm në dy gjuhë indoeuropiane siç janë gjermanishtja dhe shqipja .Ndryshimet konsistojnë në numrin e formave të pashtjelluara , në trajtat e shfaqjes së tyre , në tiparet morfologjike si dhe në funksionet sintaksore. Dallimet shpjegohen me evolucionin e tyre në kohë.
Por edhe ngjashmëritë midis formave të pashtjelluara nuk mungojnë . Ato afrojnë në ekzistencën e tyre si kategori morfosintaksore , në gërshetimin e tipareve foljore me ato të pjesëve të tjera të ligjeratës dhe sidomos në funksionet sintaksore , sepse në çdo gjuhë gati po ato funksione shprehen me forma të ndryshme të pashtjelluara , sipas parimit mungesa e një forme kompensohet nga një formë tjetër e pashtjelluar ose nga një mjet tjetër gramatikor . Ky punim ka në qendër të tij krahasimin e dendurisë së përdorimit të formave pashtjelluara të gjermanishtes dhe të shqipes në një korpus të përzgjedhur, duke studiuar se sa forma të pashtjelluara janë përdorur gjithsej, cilat prej tyre shfaqen më shpesh, si dhe në cilin funksion sintaksor dalin më shpesh ato.

Fjalë kyçe: Forma të pashtjelluara, funksione sintaksore, denduri, krahasim.

Hyrje

Format e pashtjelluara të gjuhës gjermane janë studiuar gjerësisht nga gjuhëtarë si Bech , Eisenberg, Buscha, Helbig, Zoch, Jung, Askedal, Engel, Rapp, Rath etj. Në gjuhën gjermane format e pashtjelluara janë të konsoliduara, numri dhe emërtimi i tyre janë përcaktuar. Gjuha e sotme gjermane njeh këto forma të pashtjelluara : *Infinitivin, Participin I dhe Participin II*. Disa gjuhëtarë gjermanë njohin edhe një formë tjetër të pashtjelluar : *Gerundivumin*. Këto forma kryejnë funksione të shumta sintaksore .
Format e pashtjelluara të gjuhës shqipe kanë qenë objekt studimi i disa gjuhëtarëve vendas dhe të huaj , por , ndryshe nga gjuha gjermane, në gjuhën shqipe ka pasur dhe vazhdon të ketë ende diskutime në lidhje me emërtimin dhe numrin e formave të pashtjelluara.
Akademia e Shkencave në veprën " Gramatika e gjuhës shqipe ,Tiranë 2002" njeh 6 forma të pashtjelluara të foljes në shqipen standarde : *pjesoren , përcjelloren , formën e pashtjelluar mohore , formën e pashtjelluar të tipit për të punuar* , që herë- herë quhet paskajore me vlera të kufizuara , formën e pashtjelluar të tipit *me të punuar* dhe formën e pashtjelluar të tipit *një të punuar* (Akademia e Shkencave, 2002, 285). Trajta e tipit *së punuari*, që nga disa gjuhëtarë shihet si formë e pashtjelluar, në Gramatikën e Akademisë konsiderohet emër foljor asnjanës.
Trajtimi më i plotë, i vështruar në sistem dhe në një mënyrë të re i formave të pashtjelluara të shqipes është ai i M.Çelikut në veprën "Format e pashtjelluara të foljes në gjuhën e sotme shqipe ,Tiranë 2000". Trajtimi i formave të pashtjelluara në

këtë vepër shënon një nga arritjet më të fundit të morfologjisë së foljes në gjuhësinë shqiptare. Sipas M. Çelikut , në gjuhën e sotme letrare shqipe duhen njohur tri forma të pashtjelluara dhe disa trajta të shfaqjes së tyre (Çeliku, 2000, 43) :

1- Forma e pashtjelluar e gerundit ,që ka dy trajta rasore : trajta e kallëzores *të punuar* dhe trajta e rrjedhores *së punuari* .
2- Forma e pashtjelluar e përcjellores që ka dy trajta modaliteti: *duke punuar* (trajta pohoe e përcjellores) dhe *pa punuar* (trajta mohore e përcjellores).
3- Forma e pashtjelluar e pjesores që ka dy trajta eptimore : *punuar* (trajtë pa mbaresë) dhe *i (e të së) punuar* (trajtë me mbaresë të përparme).

Format e pashtjelluara të foljes në gjuhën e sotme gjermane

Në sistemin foljor të gjuhës gjermane, ashtu si edhe në shumë gjuhë të tjera, bëhet dallimi midis formave të shtjelluara dhe atyre të pashtjelluara të foljes. Format e shtjelluara kanë kategoritë morfologjike të kohës, mënyrës, vetës dhe numrit, kategori të cilat mungojnë te format e pashtjelluara (Bech, 1955,13) Me forma të pashtjelluara të foljes kuptohen forma që nuk bartin të dhëna për vetën, numrin dhe mënyrën.

Gjuha e sotme gjermane njeh tri forma të pashtjelluara: Infinitivin (Infinitiv) Participin I (Partizip I) dhe Participin II (Partizip II). Këto forma njihen nga gjuhëtarë gjermanë si Engel, Eisenberg, Helbig, Buscha, në gramatikën DUDEN etj. Disa gjuhëtarë të tjerë si Hentschel, Weydt, Sommerfeldt, Starke etj. krahas këtyre formave njohin edhe një formë tjetër të pashtjelluar: Gerundivumin.

Studimi i formave të pashtjelluara në gjuhën gjermane është i hershëm dhe në rrugëtimin e tij ai ka hasur teori dhe mendime të ndryshme në lidhje me numrin e formave të pashtjelluara, siç përmendëm rastin e Gerundivumit, që nuk njihet nga të gjithë si formë e pashtjelluar, apo siç është edhe rasti i Participit për të cilin jo të gjithë gjuhëtarët bien dakort ta klasifikojnë te format e pashtjelluara. Disa prej tyre si Marillier, Paul, Quintin etj. e fusin atë në klasën e mbiemrave (Marillier, 1994,27), autorë si Sommerfeldt i quajnë Participet mbiemra participorë (Sommerfeldt, 1988, 225). Gjuhëtarët që e njohin Participin si formë të pashtjelluar shprehen se ai mund të kalojë në klasën e mbiemrave nëse pëson një ndryshim semantikor (Eisenberg, 1994, 70) dhe i humbet lidhjet me foljen nga e cila është përftuar.

Megjithatë, përpos mendimeve dhe teorive të ndryshme të gjuhëtarëve mbi format e pashtjelluara në gjuhën gjermane, sot duket se kategorizimi i tyre është i konsoliduar. Për sa u përket funksioneve sintaksore të formave të pashtjelluara të gjuhës së sotme gjermane, pothuajse të gjithë gjuhëtarët dhe gramatikat i njohin të njëjtat funksione formave të pashtjelluara. Si gjymtyrë fjalie ato dalin në funksione të ndryshme: si kallëzues, kryefjalë, kundrinor, rrethanor, përcaktor etj.

Format e pashtjelluara të foljes në shqipen standarde

Format e pashtjelluara të foljes në gjuhën shqipe kanë qenë objekt i vazhdueshëm studimi i gjuhëtarëve të ndryshëm shqiptarë e të huaj, duke filluar që në shekullin XVIII. Në veprat e tyre, kryesisht në gramatika, por edhe në artikuj, monografi etj. gjuhëtarët kanë trajtuar çështje me interes si numri i formave të pashtjelluara, ndërtimi i tyre, tiparet e tyre morfologjike, funksionet e tyre sintaksore si edhe

emërtimi i tyre. Jo të gjithë gjuhëtarët ndajnë të njëjtat mendime dhe mbajnë të njëjtin qëndrim për format e pashtjelluara të shqipes. Shpesh herë qëndrimet e tyre janë në kundërshti me njëra – tjetrën (janë kontradiktore). Jo të gjithë gjuhëtarët njohin të njëjtin numër formash të pashtjelluara, emërtimet e tyre ndryshojnë nga një gjuhëtar te tjetri. Edhe formimi, ndërtimi i tyre, prejardhja e tyre kanë qenë pika diskutimi midis gjuhëtarëve dhe për këtë hasen teori dhe mendime të ndryshme.
Studimi i formave të pashtjelluara në gjuhën shqipe nuk ka ndodhur i shkëputur apo i veçuar nga gjuhët e tjera. Përkundrazi, për të hedhur dritë mbi procese të ndryshme gjuhësore janë bërë krahasime midis zhvillimeve të shqipes dhe gjuhëve të tjera ballkanike apo indoevropiane.
Pavarësisht studimeve të vazhdueshme që u janë kushtuar formave të pashtjelluara të foljes në gjuhën shqipe, ende hasen diskutime për numrin dhe emërtimin e tyre. Në këtë artikull jemi mbështetur në trajtimin që I bën formave të pashtjelluara M. Çeliku, I cili siç e përmendëm edhe në hyrje njeh tri forma të pashtjelluara dhe disa trajta të shfaqjes së tyre :
1- Forma e pashtjelluar e gerundit ,që ka dy trajta rasore : trajta e kallëzores *të punuar* dhe trajta e rrjedhores *së punuari* .
2- Forma e pashtjelluar e përcjellores që ka dy trajta modaliteti: *duke punuar* (trajta pohoe e përcjellores) dhe *pa punuar* (trajta mohore e përcjellores).
3- Forma e pashtjelluar e pjesores që ka dy trajta eptimore : *punuar* (trajtë pa mbaresë) dhe *i (e të së) punuar* (trajtë me mbaresë të përparme).
Këto forma të pashtjelluara dalin në funksione të ndryshme sintaksore si: rrethanorë, përcaktorë, kundrinorë, kallëzuesorë etj.

Denduria e përdorimit të formave të pashtjelluara në gjermanisht dhe në shqip, shoqëruar me statistika

Interes paraqet edhe krahasimi i dendurisë së përdorimit të formave pashtjelluara të gjermanishtes dhe të shqipes. Për këtë analizuam korpusin e vjelë nga romani „Mali Magjik“ i shkrimtarit Tomas Man (“Der Zauberberg”, botimi i 16, Frankfurt am Main, 2004, 984 faqe). Këtë roman e kemi përzgjedhur jo vetëm për faktin që është përkthyer në gjuhën shqipe (nga autori Afrim Koçi), por është një vepër voluminoze dhe dallon për përdorimin e dendur të formave të pashtjelluara. Për gjuhën shqipe janë shfrytëzuar vepra të letërsisë artistike shqiptare botuar pas 1945.
Si në korpusin gjermanisht , edhe në atë shqip kemi studiuar se sa forma të pashtjelluara janë përdorur gjithsej, cilat prej tyre shfaqen më shpesh, si dhe në cilin funksion sintaksor dalin më shpesh ato.
Korpusi i variantit gjermanisht arrin një numër prej 4000 formash të pashtjelluara, ndërsa në përkthimin e tij në gjuhën shqipe gjejmë rreth 3000 të tilla.
Forma e pashtjelluar që haset më dendur në gjuhën gjermane është Infinitivi, rreth 3000 raste, ndërsa në gjuhën shqipe forma e pashtjelluar që përdoret më dendur është përcjellorja, e cila del në 1458 raste, ndër të cilat 1211 janë përcjellore pohore dhe 287 përcjellore mohore. Participi I dhe Participi II i gjermanishtes shfaqen përkatësisht në 700 dhe 200 raste. Gerundivumi del në rreth 20 raste që siç shihet është forma më pak e përdorur në gjuhën gjermane.
Gerundi i shqipes del në rreth 1100 raste. Pjesorja del në rreth 220 raste. Këto të dhëna pasqyrohen edhe në dy grafikët e mëposhtëm.

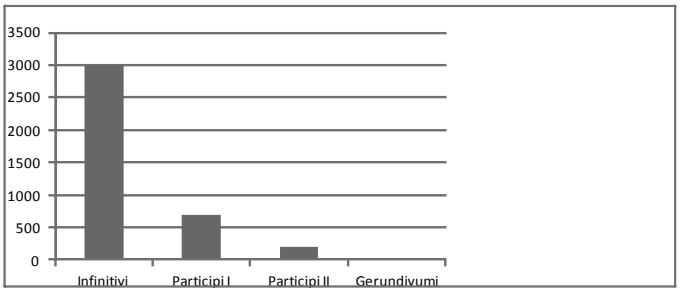

Grafiku 1 . *Denduria e përdorimit të formave të pashtjelluara të foljes në gjermanisht*
Siç mund ta shohim edhe nga grafiku, aksi horizontal tregon formën e pashtjelluar, ndërsa ai vertikal numrin e shfaqjes së secilës formë. Infinitivi është forma më e hasur, pas saj vjen Participi I. Më pak është hasur Participi II dhe shumë rrallë Gerundivumi.

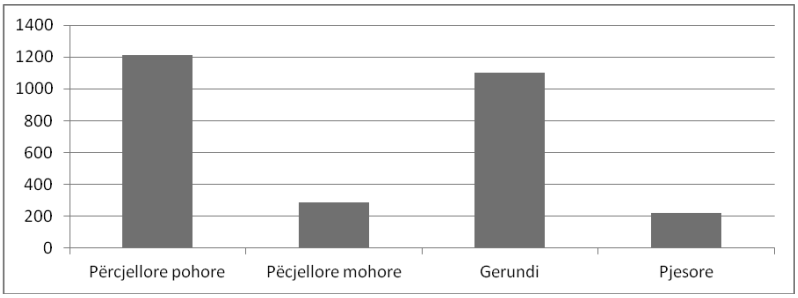

Grafiku 2. *Denduria e formave të pashtjelluara të shqipes standarde.*
Në grafikun e mësipërm shohim që forma më shpesh e hasur është përcjellorja (pohore dhe mohore). Po thuajse në të njëjtat shifra me përcjelloren pohore haset gerundi, më pak hasen përcjellorja mohore dhe pjesorja. Për dendurinë e përdorimit të formave të pashtjelluara sipas funksionit sintaksor, mund të jepen këto të dhëna:
Infinitivi i gjermanishtes si një formë e pashtjelluar tepër aktive del më shpesh në funksionin si pjesë e kallëzuesit, funksion në të cilin ai del në rreth 2000 raste ose në 67% të rasteve të gjetura me Infinitiv. Ky funksion ndiqet nga ai i rrethanorit me 500 raste ose 17 %. Si atribut dhe kundrinor ai del në rreth 200 raste për secilin funksion, ose me nga 6%. Në rreth 100 raste , në 3.5 %, Infinitivi del në funksionin e kryefjalës dhe në 20 raste, 0.5 % del i pavarur. Grafiku 3 e tregon këtë me përqindje. Në grafikun 4 të dhënat paraqiten me shifra.

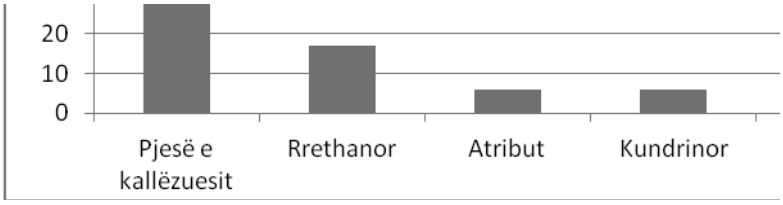

Grafiku 3 *Përqindjet sipas përdorimit të Infinitivit të gjermanishtes në funksione të ndryshme*

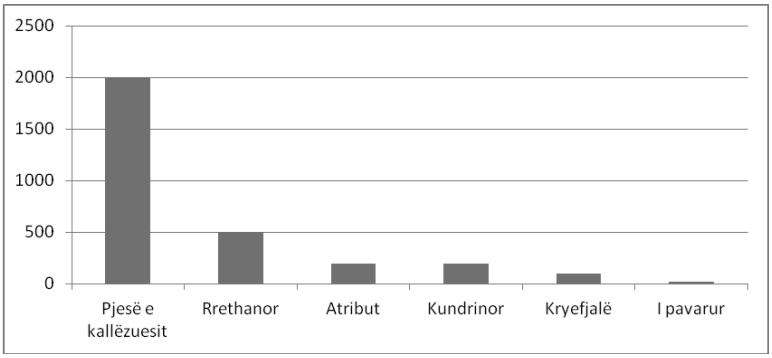

Grafiku 4 *Shpërndarja me shifra sipas përdorimit të Infinitivit të gjermanishtes në funksione të ndryshme.*

Ndërkohë Participi I del më shpesh në funksionet e tij si atribut dhe si rrethanor, ku shfaqet në rreth 300 raste për secilin funksion ose me nga 43 %. Si ndajshtim ai del në 40 raste, ose në 6 % , në funksion predikativ dhe në marrëdhënie bashkërenditëse ai shfaqet në 30 raste secili ose me nga 4% . Grafiku 5 e paraqet në përqindje, ndërsa 6 me shifra.

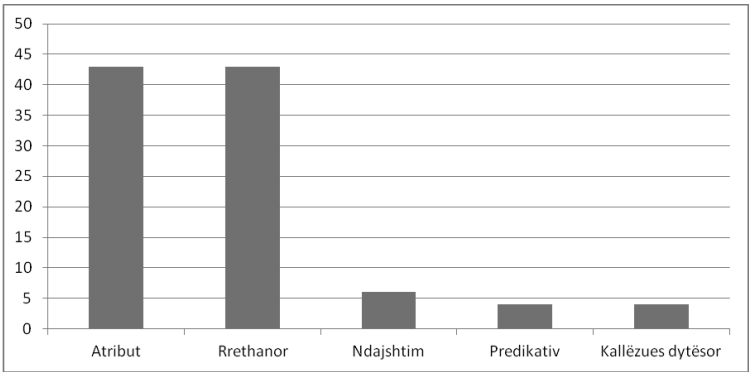

Grafiku 5 *Shpërndarja në përqindje e përdorimit të Participit I në funksione të ndryshme*

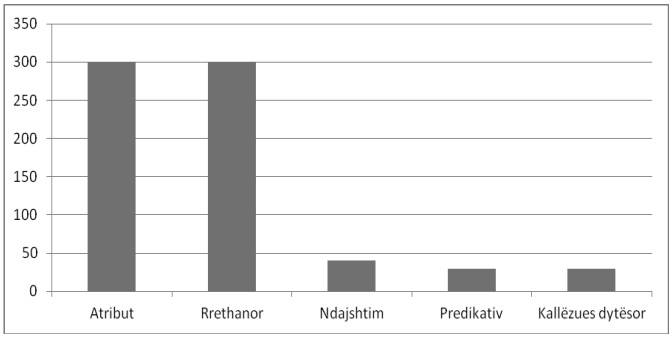

Grafiku 6. *Shpërndarja me shifra e përdorimit të Participit I në funksione të ndryshme*

Participi II është formë e pashtjelluar që nuk haset aq shpesh sa Infinitivi dhe Participi I. Siç e theksuam më lart, ai del në afro 200 raste nga të cilët 100 janë raste kur ai shfaqet si atribut,ose e shprehur me përqindje në 50% të rasteve del si atribut, në 50

raste, apo në 25 % ai del si rrethanor, rreth 15 raste apo 7.5% shfaqet si ndajshtim, në 10 raste apo 5% del në funksion predikativ dhe në 10 raste të tjera apo në 5 % del në marrëdhënie bashkërenditëse. Si i pavarur Participi II del në 15 raste, ose në 7.5%. Ja si paraqitet në përqindje në grafikun 7 dhe me shifra në grafikun 8.

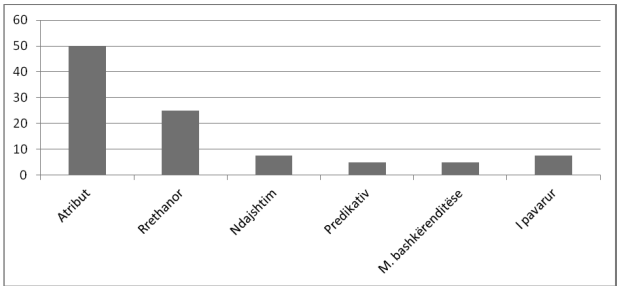

Grafiku 7. *Përqindjet sipas përdorimit të Participit II në funksione të ndryshme.*

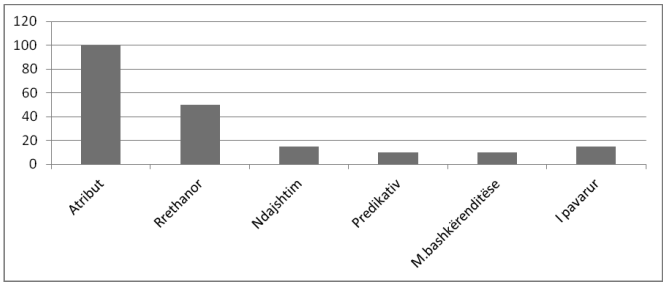

Grafiku 8. *Shpërndarja në shifra e përdorimit të Participit II në funksione të ndryshme*.

Përfundime

Format e pashtjelluara në gjuhë të ndryshme kanë paraqitur vazhdimisht interes studimi nga shumë gjuhëtarë. Ato janë studiuar si në rrafshin morfologjik, ashtu edhe në atë sintaksor. Pjesë e këtyre studimeve kanë qenë edhe format e pashtjelluara të gjuhës shqipe dhe gjermane. Format e pashtjelluara të gjuhës shqipe dalin në këto funksione sintaksore : rrethanorë, përcaktorë, kundrinorë, kallëzuesorë etj. Format e pashtjelluara të gjuhës gjermane dalin në funksionet sintaksore të kallëzuesit, kryefjalës, kundrinorit, rrethanoitr, përcaktorit etj.
Bazuar në korpusin e vjelë nga letërsia gjermane dhe shqipe dalim në të dhënat e mëposhtme:
Forma e pashtjelluar që haset më dendur në gjuhën gjermane është Infinitivi, ndërsa në gjuhën shqipe forma e pashtjelluar që përdoret më dendur është përcjellorja. Participi I dhe Participi II i gjermanishtes shfaqen përkatësisht në 700 dhe 200 raste. Gerundivumi del në rreth 20 raste që siç shihet është forma më pak e përdorur në gjuhën gjermane. Gerundi i shqipes del në rreth 1100 raste. Pjesorja del në rreth 220 raste.

Literatura

Akademia e Shkencave, (2002), *Gramatika e gjuhës shqipe*, I, II, Tiranë.
Bech, G. (1955), *Studium über das deutsche Verbum infinitum*,Tübingen.
Buscha, J. / Zoch, I. (1992), D*er Infinitiv*, Leipzig.
Çeliku, M. (2000), *"Format e pashtjelluara të foljes në gjuhën e sotme shqipe"* Tiranë.
Çeliku, M. (2012), *"Sintaksë e gjuhës shqipe (përbërësit sintaksorë*), *Vështrim i ri teorik*, Tiranë.
DUDEN, (2001), *Universalwörterbuch*, Mannheim.
Engel, U. (2004), *Deutsche Grammatik*, München.
Eisenberg, P. (1989), *Grundriß der deutschen Grammatik*, Stuttgart.
Eisenberg, P.(1994), *"Die Syntax des Mittelwortes"* , në Bresson D. / Dalmas M., *Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen*, Tübingen.
Helbig, G. / Buscha, J. (2001), *Deutsche Grammatik . Ein Handbuch für den Ausländerunterricht*, Berlin.
Hentschel, E. / Weydt, H. (1994), *Handbuch der deutschen Grammatik*, Berlin.
Marillier, J. (1994), *Was sind Partizipien* në Bresson D. / Dalmas M., *Partizip und Partizipialgruppen im Deutschen*, Tübingen.
Rapp, I./ Wöllstein, A. (2013), *Satzwertige zu-Infinitivkonstruktionen*. In J. Meibauer, M. Steinbach & H. Altmann (Hgg.), *Deutsche Satztypen*. Berlin.
Rath, R. (1971), *Die Partizipialgruppe in der deutschen Gegenwartssprache*. Düsseldorf.
Sommerfeldt K.-E./Starke G. (1998), *Einführung in die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, Tübingen.

Vepra letrare

Agolli, D. (1973), *Shkëlqimi dhe rënia e shokut Zylo*, Tiranë.
Bushaka, G. (1976),*Guna e zezë*, Tiranë.
Fevziu, B. (2014), *Ahmet Zogu*, Tiranë.
Kadare,I. (1976), *Kështjella*, Tiranë.
Kadare, I. (1978), *Kronikë në gur*, Tiranë.
Kadare, I. (1983), *Dimri i madh*, Tiranë.
Kadare, I. (2009), *E penguara*, Tiranë.
Keko, T. (1990), *Loja*, Tiranë.
Keko, T. (1991), *Lajmëtarja e vdekjeve*, Tiranë.
Kongoli, F. (1980), *Karuseli*, Tiranë.
Mann, T. (2004), *Der Zauberberg*, Frankfurt am Main.
Xoxa, J. (1965), *Lumi i vdekur*, Tiranë.
Xhuvani, Dh. (1988), *Shpirtin nuk e shes*, Tiranë.
Xhuvani, Dh. (1989), *E nesërmja e një gruaje*, Tiranë.

Zgjedhjet e para parlamentare, Prill 1921

Ma. Rosilda Zeneli

Abstrakt

Shqipëria në vitin 1920 do të hapte një kapitull te ri në drejtim të konsolodimit të institucioneve kombëtare dhe fillimit të jetës shtetërore në funksion të rimëkëmbjes së shtetit të pavarur shqiptar. Jehonë të madhe pati Kongresi Kombëtar i Lushnjes, i mbajtur më 28-31 janar 1920. Ky Kongres do të zhvendoste zhvillimet politike në Shqipëri, në një fazë të re historike. Me mbajtjen e këtij kongresi kemi fillesat e jetës politike nacionale. Patriotët intelektualë shqiptarë, tashmë u përqëndruan në çështjet e brendshme të vendit. Meqenëse, akoma nuk ishin fiksuar mirë kufinjtë e shtetit shqiptar të ringritur, u pa e arsyshme që duhej stabilizuar vendi nga trazirat e brendshme, që ekzistonin në atë kohë.

Në prill 1921 u zhvilluan zgjedhjet e para parlamentare, që qenë njëherësh zgjedhjet shumëpartiake e demokratike për herë të parë në të gjithë vendin. Ligji zgjedhor që do miratohej pas dorëheqjes së Qeverisë Delvina, do të ishte me sistem zgjedhor të përzier dhe me zgjedhje dy shkallëshe. U formuan grupet e vogla politike ose të parat parti politike në Shqipëri, që qenë: "Popullorët", "Përparimtarët" dhe "Indipentët". Në krye të partive ose grupimeve politike do të qëndronin figurat më të njohura politike lokale dhe me influence të asaj kohe, ku ndër ta ishte edhe Ahmet Zogu, që kandidoi në këto zgjedhje fare i ri në moshë.

Zhvillimi i zgjedhjeve të para parlamentare, u shoqërua me disa probleme në vend, si mosrespektimi i kritereve të ligjit zgjedhor apo mungesa e regjistrimit të popullsisë, etj. Por edhe vete Ligji i Zgjedhjeve linte shkak për abuzime, çka është pasqyruar në shtypin e asaj periudhe. Gara elektorale nën influencën e grupeve politike që ishin formuar në atë kohë do të ishte e ashpër dhe kjo u ndje në mjaft qytete të Shqipërisë.

Megjithatë, si eksperienca e parë elektorale në vend, zgjedhjet parlamentare u konsideruan të lira dhe studiues të shumtë arrijnë në përfundimin se këto zgjedhje përbëjnë një ngjarje me rëndësi historike e politike dhe mbartin vlera të padiskutueshme juridiko-kushtetuese për Shqipërinë dhe shtetin e ringritur shqiptar pas përfundimit të Luftës së Parë Botërore.

Fjalët kyce: Ligji Zgjedhor, Fushata Zgjedhore, Zgjedhjet e para elektorale, Parti dhe Grupime Politike.

Hyrje

Shqiptarëve, gjatë luftërave Botërore u është dashur të përballen me vështirësi të shumta. *"E mjera Shqipëri, me kaq shumë armiq të fuqishëm dhe kaq pak miq"* do të shprehej me të drejtë studiuesja e njohur M.Macmillan (Macmillan.2006.417).

Që nga periudha e shpalljes së pavarësisë e deri në vitin 1920, vendi ynë do të kalonte nëpër shumë rreziqe e vështirësi, që i kanoseshin nga pretendimet e vazhdueshme të fqinjëve mbi territorin shqiptar. Pretendime këto të mbështetura nga Fuqitë e Mëdha dhe që u shtruan për diskutim në Konferencën e Paqes Paris 1919-1920. Sipas tyre Italia kërkonte zotërimin e Vlorës dhe protektoratin mbi Shqipërinë. Greqia kërkonte aneksimin e Korçës dhe Gjirokastrës. Ndërsa, Jugosllavia shprehu synimet e saj mbi Shqipërinë e Veriut. Në këtë mënyrë, duke parë rrezikun që i dilte përpara Shqipërisë, patriotët shqiptarë shtruan si detyrë imediate riorganizimin politik të vendit për ringritjen e shtetit shqiptar të shkatërruar nga Lufta e Madhe.

Në Janar 1920 u zhvillua Kongresi mbarëkombëtar i Lushnjes në të cilin u morën një sërë vendimesh me karakter tërësisht kombëtar. Kjo qe një fitore e rëndësishme për popullin e shqiptar, pasi me këtë Kongres u rifitua Pavarësia e Shqipërisë. Shqipëria do të funksiononte me sovranitet të plotë, ku shprehese të mbrojtjes për shtetin e rilindur do të ishin organet shtetërore të miratuara në këtë Kongres, si Këshilli i Lartë, Këshilli Kombëtar dhe Qeveria e Përkohshme e Sulejman Delvinës. Konflikti i lindur mes Këshillit të Lartë e Qeverisë Delvina do të qonte në dorëheqjen e kësaj të fundit, më 14 nëntor 1920. Sipas Bernd Fischerit, dorëheqja e Sulejman Delvinës u duk sikur ishte rrjedhojë e grindjeve midis ministrave, por në të vërtetë ajo ishte kurdisur prej Zogollit, i cili shpresonte të përfitonte prej krizës së ardhshme (Fischer.1997.37).
Ahmet Zogu i caktuar që në moshë të re vetëm 25 vjeç, mori fuqi të veçanta dhe arriti të bëhej figura e dytë më e rëndësishme në Qeverinë Delvina, duke mbajtur postin e Ministrit të Brendshëm. Me largimin e Delvinës, vendin e tij do ta zinte Iliaz Vrioni.
Në këto rrethana aspak të qeta politike do të zhvilloheshin në pranverë 1921, zgjedhjet e para elektorale dhe pluraliste në Shqipëri.

Problemet zgjedhore

Qeveria e Iljaz Bej Vrionit e ardhur në pushtet dhe Këshilli i Naltë shpallën më 5 dhjetor 1920 "Ligjin për zgjedhjen e deputetëve". Duke organizuar zgjedhje për Këshillin Kombëtar dhe jo për Asamblenë Kushtetuese siç ishte vendosur nga Kongresi i Lushnjes, edhe Qeveria Vrioni dilte kundër vendimeve të Kongresit. Çështja se cilat zgjedhje do të kishin përparësi, ato për Asamble apo për Parlament, bëri që në shoqërinë e atëhershme të evidentoheshin dy kampe kundërshtare. Nga njëra anë ishin feudalët, që mendonin të siguronin sa më shumë vende në parlament dhe vetëm kur ta ndjente veten të sigurt të mblidhej më vonë Asambleja Kushtetuese. Ndërsa nga ana tjetër ishte krahu përparimtar, që kishte për qëllim shpërndarjen e Këshillit Kombëtar (Hysi.1981.155).
Rrethanat e kohës imponuan që zgjedhjet e para të ishin parlamentare, pavarësisht dëshirave të disa të rinjve në Përmet, Korçë e Vlorë për zgjedhjen e Asamblesë Kushtetuese. Nga shtypi i kohës u evidentuan në Korçë dy grupe me pikpamje të ndryshme brenda një grupi politik, siç ishte ai i Koço Tasit, që mendonte zhvillimin e zgjedhjeve për Asamble Kushtetuese. Ndërsa në kundërshtim me këtë grupim ishte ai i Pandeli Çales, që mendonte për zgjedhje parlamentare. Në Gjirokastër, forcat progresiste protestuan kundër manovrave politike të konservatorëve dhe u përfshinë në lëvizjen për thirrjen e Asamblesë Kushtetuese (Mema.Shahu. 2001.138).
Një arsye pse shumica e rretheve politike e gjetën të drejtë mendimin për zhvillimin e zgjedhjeve për Parlament ishte dhe gjëndja e ndërlikuar ndërkombëtare ku ndodhej Shqipëria. Në kohën kur në shesh kishin dalë synimet grabitqare të shteteve fqinje dhe kufinjtë ishin të rrezikuar, vendi iu drejtua Lidhjes së Kombeve për ndihmë përmes antarësimit në këtë organizatë që ishte krijuar për sigurimin e paqes në botë. Edhe pse Shqipëria u pranua në Lidhjen e Kombeve më 17 dhjetor 1920, akoma nuk ishin fiksuar kufinjtë dhe kjo krijoi pretekstin e futjes së intrigave të huaja nga vendet fqinje, duke destabilizuar here pas here vendin. Këtë argument e përdorën forcat përparimtare, duke dalë kundër idesë së zgjedhjeve për Parlament. Problem i mprehtë për qeverinë e kryesuar nga Iljaz Bej Vrioni lidhur me zhvillimin e zgjedhjeve të para, ishte dhe konstatimi i numrit të popullsisë për çdo prefekturë, nënprefekturë e në

shkallë vendi. Teki Selenica në *"Shqipria më 1923"* do të pohonte se të gjitha qeveritë e formuara pas 1912-ës nuk kishin mundur të bënin regjistrimin e popullsisë, kjo për shkak të okupimeve greke në jug e serbe në veri. Më tej ai arsyeton se Shqipëria nuk ka pasur ndonjë regjistrim të saktë të popullsisë dhe deri në mbarim të vitit 1922 nuk dihej ekzaktësisht se çfarë popullsie, e çfarë vendesh kishte shteti shqiptar dhe si administroheshin ato (Selenica.1923.3).

Edhe Ligji i Zgjedhjeve me 30 pika, i shpallur në kohën e Qeverisë Vrioni nuk dallohej për parime demokratike dhe linte shkak për abuzime. Partitë ose grupet politike do të paraqiteshin në zgjedhje me lista kandidatësh, ku në krye të tyre qëndronin figurat më të njohura lokale në vend. Sipas përmbajtjes së ligjit zgjedhor, zgjedhjet do të ishin të përziera dhe dy shkallësh. Kjo për shkak të analfabetizmit masiv dhe mungesës së sistemit parlamentar në Shqipërinë e atyre viteve.

Zgjedhësit e pare, duhej të kishin mbushur moshën 20 vjeç, ndërsa zgjedhëzit e dytë 25 vjeç. Pra qytetarët, duhej të votonin jo për kandidatët për deputetë, por për zgjedhjen e zgjedhësve të dytë dhe këta të fundit evidentoheshin nga dy zyrtarë të qeverisë, të cilët shkonin në çdo qytet e fshat për të mbledhur rezultatet e zgjedhjeve. Deputeti duhej të kishte mbushur moshën 30 vjeç, por siç do ta shohim edhe më vonë kur Ahmet Zogu u zgjodh deputet, ai figuronte të ishte vetëm 26 vjeç. Në çdo 500 banorë, zgjidhej një zgjedhës i dytë. Ndërsa për 12.000 banorë zgjidhej një deputet, ose duhej të përfaqësonte 24 delegatë të dytë. Domethënë, vullneti i popullit do të shprehej në rrugë indirekte. Formulë kjo, që u vinte në ndihmë ambicjeve të elitave politike dhe ekonomike të kohës (Krasniqi.2009.78).

Emri i të zgjedhurit duhet të shkruhej me dorë nga vetë votuesi dhe në rast se ky nuk dinte shkrim e këndim do të shkruhej nga një tjetër, që dinte shkrim e këndim, në prani të një personi të tretë. Pra ky ligj, linte vend për abuzime, pasi 80% e popullsisë ishte analfabetë. Në nenin 21 të ligjit zgjedhor, theksohej: *"Si zgjedhësit e parë ashtu dhe të dytët, në qoftë se dinë me shkrue duhen që emnin zgjedhës ta shkruajnë me dorën e vet në pusulla. Në qoftë se nuk dinë, të jenë të lirë me e shkrue një njeri që ka në të besim të plotë, i cili do të jetë nga shokët e tij a nga nënpunësat, që ndodhen aty. Nënpunësat do të jenë të detyruem me hudhë ma të madhin kujdes që të mos bahen ndonjë padrejtësi për këtë gja"* (Krasniqi.2009.78).

Nga e drejta e votimit, përjashtoheshin njerëzit që shërbenin në ushtri dhe nëse oficerët kërkonin të vinin kandidaturën, ata duhej të jepnin dorëheqjen nga shërbimi ushtarak. Ligji detyronte partitë dhe grupet propozuese, të merrnin për bazë edhe kriterin fetar të popullsisë. Kjo për shkak të ruajtjes së harmonisë fetare dhe bashkimit të shoqërisë në vend. Gjithashtu, një problem tjetër në zgjedhje ishte dhe përjashtimi i grave nga procesi elektoral. E drejta për të votuar dhe për t'u zgjedhur gratë ishte e pamundur. Asnjë parti apo grupim politik i kohës nuk kishte propozuar ndonjë grua në listat e kandidatëve për deputetë. Përsa i takon të drejtës së ankimimit ndaj parregullsive në zgjedhje, parashikohej që ato nuk do ishin objekt i gjykimit të gjykatave, por i vetë organeve administrative si Prefekti, Nën/prefekti dhe të dërguarit e qeverisë. Pra ankimimi për zgjedhjet, do kryhej prej organeve të kontrolluara nga qeveria. Këto parime anakronike në ligjin e pare zgjedhor, përcaktuan më vonë edhe përbërjen e Këshillit Kombëtar (Parlamentit). Nisur nga këto kufizime të ligjit, intelektualët dhe shtypi i kohës reaguan me shumë kritika.

1. Formimi i grupeve të para politike

Fushata zgjedhore filloi menjëherë pas shpalljes së Ligjit të Zgjedhjeve. Gjatë kësaj fushate u vunë re disa tendenca të ndryshme politike, apo lëvizje për tu organizuar politikisht. Këto lëvizje i treguan formimi i grupeve të vogla politike si: "Opinga", "Vatra", "Guna", "Bruci", "Oxhaku", "Partia Kushtetuta" etj, që nuk dolën me një program të vetin. Fejzi Alizoti në kujtimet e tij dëshmon se ai sëbashku me Myfit Bej Libohovën formuan grupin "Asllan", i cili doli kundra grupit të qeverisë "Opinga" (Alizoti.2012.120).

Si forcë e organizuar politike mund të konsiderohet dhe "Krahu Kombëtar", që synonte zgjedhjen për deputetë, të personave me parime politike nga Kongresi i Lushnjes e kundra elementeve pro-italiane (Vllamasi.1995.246).

Në Vlorë ishte dhe Komiteti i Mbrojtjes Kombëtare. Një prej përfaqësuesve të tij, Qazim Kokoshi, pohonte se ata kishin si qëllim mbrojtjen e kombit si dhe të Kosovës e Çamërisë. Përfaqësues të tjerë të këtij grupimi, ishin Seit Qemali, Hazbi Kuçi dhe Ibrahim Xhindi, të cilët kandiduan në emër të Partisë Popullore Kombëtare.

Zhvillimi i zgjedhjeve i vuri dy rrymat kundërshtare përballë njëra-tjetrës. Dy grupet e mëdha politike, që u bënë dhe rivalët kryesorë të kësaj fushate qenë "Partia popullore" e krijuar më 10 tetor 1920 dhe ajo "Përparimtare" e krijuar më 21 nëntor 1920. E para drejtohej nga Fan Noli, kurse e dyta kishte për kryetar Mehdi Frashërin. Sipas Mehdi Frashërit, këto parti nuk i kishin rrënjët në popull dhe as nuk kishin qëllime të mira, përveç lakmisë për të zbritur tjetrin nga pushteti e për të hypur vetë (Frashëri.2001.71).

Ndërsa Eqerem Bej Vlora, këto parti politike i quante "fraksione shqiptare", të cilat dukej sikur merreshin me politikë, por në të vërtetë nuk bënin gjë tjetër veçse përpiqeshin që interesat e grupeve vendore ti shtrinin në rrafsh mbarëkombëtar (Vlora.2003.181).

Pyetja që shtrohej ishte, se a dolën këto parti me një program të mirëfilltë politik në zgjedhje? "Popullorët" u premtuan zgjedhësve se do të mbanin atë formë regjimi politik që ishte vendosur në Kongresin e Lushnjes. Do të vendosnin drejtësinë dhe barazinë e shtetasve. Do të siguronin lirinë e fjalës, të shtypit e të besimit. Do të modernizonin administratën shtetërore. Do të merreshin masa për zhvillimin e industrisë dhe për mbrojtjen e saj nga konkurenca e huaj. Do të krijonin një bankë bujqësore për rregullimin e çështjes së të dhjetave, si dhe hapjen e shkollave bujqësore, etj. Në politikën e jashtme, premtohej vendosja e marrëdhënieve të mira me shtetet fqinje, në interes kjo të zhvillimit politik dhe ekonomik të vendit. Ndërsa "Partia Përparimtare" bëri premtime për zhvillimin e vendit në fusha të ndryshme të ekonomisë, arsimit, kulturës, drejtësisë dhe administratës, por që këto premtime nuk ishin shkruar në asnjë dokument të qartë programatik. Një tjetër grup politik në zgjedhje, ishte dhe ai i "Indipendentëve", të cilët nuk do të merrnin pjesë në asnjë nga grupet e mësipërme. Këto parti a formacione politike nuk arritën të krijoheshin si parti të vërteta, me programe të caktuara dhe me përbërje unike. Sidoqoftë, krijimi i tyre dëshmoi përpjekjet në bashkimin e forcave politike të asaj periudhe, në luftë për arritjen e qëllimeve, brenda institucionit të ardhshëm ligjvënës që zgjedhjet e para do prodhonin në Shqipëri.

2. Fushata zgjedhore, prill 1921

Gjatë fushatës zgjedhore u vunë re vështirësi e probleme të shumta, të cilat u reflektuan pothuajse në të gjitha prefekturat e vendit. Në këtë fushatë u ballafaquan midis tyre 2 rryma politike ajo që mbronte platformën e Kongresit të Lushnjes dhe ajo e kundërshtarëve të saj. Për Mehdi Frashërin, çështja e zgjedhjeve paraqiste dy vështirësi kryesore: a) Përpjesëtimi i deputetëve nga pikpamja e besimit; b) Abstenimi i popullsisë në Korçë e Gjirokastër duke nxjerrë si pretekst, se nuk qenë caktuar ende kufijtë, dhe nëse vinte Greqia do dënonte popullsinë e jugut që mori pjesë në votime. (Frashëri.2005.91).

Në dy prefekturat Korçë e Shkodër, u spekullua edhe me ndarjen fetare të popullsisë, duke shfaqur atje tendenca kantonale. Përmendim këtu, Memorandumin e 13 shkurtit 1921 drejtuar qeverisë nga deputë të grupit popullor, ku kërkohej krijimi i një administrate dhe i një Parlamenti me qendër në Korçë (Mita.2007.128).

Të njëjtat prirje u vunë re dhe në Shkodër, nën nxitjen e Klerit Katolik. Këto prirje të rrezikshme për vendin do të kundërshtoheshin nga qeveria Vrioni, e cila më 5 mars 1921 do të ndalonte çdo kritikë e propagandë anti-shqiptare në vend. Në Prefekturën e Gjirokastrës u paraqitën kandidatura nga grupet popullore, me në krye Sulejman Delvinën dhe ai i Myfit Libohovës. Atmosfera dhe lufta elektorale ishte më e rëndësishme mes këtyre dy grupeve. Dy kandidaturat, Niko Kasneci dhe Mehmet Konica në grupin e M.Libohovës ishin vënë pa dijeninë e tyre, për të shfrytëzuar influencën që ata kishin në popull. Edhe këtu, gjëndja u ndërlikua nga Kleri Ortodoks, i cili përpiqej të ndalonte të krishterët, të votonin në zgjedhje. Shoqëria Vorio-Epirote, vuri në shërbim edhe shtypin, në funksion të bojkotimit të zgjedhjeve parlamentare.

Komiteti i Epirit bëri çmos për të penguar zgjedhjet. Këtë e deklaroi më vonë në Parlament, deputeti Ali Këlcyra. Pengesë shfaqi dhe një pjesë e krahinës së Himarës, e cila pretendonte të ruante privilegjet e zotëruara qysh nga koha e Turqisë. Për të parandaluar pasojat negative qeveria dërgoi atje ish kryetarin e parlamentit shqiptar Dhimitër Kacimbra, i cili arriti t'i bindte himariotët të merrnin pjesë në votime. Pavarësisht kësaj, krahina e Himarës, por dhe një pjesë e ortodoksëve të Gjirokastrës, morën pjesë në zgjedhje duke u zgjedhur 16 zgjedhës të dytë. Qeveria shqiptare përveç masave që mori për mospengimin e zgjedhjeve, ajo lejoi dhe pjesëmarrjen e 2000 vllehëve (Mema.Shahu.2001.62).

Për respektimin e lirisë së zgjedhjeve, në janar 1921 Këshilli i Lartë bëri një shtojcë në ligjin elektoral, në të cilin përfaqësimi për organet e pushtetit, në zonat me tepricë fetare bëhej proporcional. Por kjo ngjalli dyshime në Korçë e Gjirokastër, sepse kështu favorizohej lëvizja Vorio-Epirote në vend duke patur një grup të sajin në parlament. Në këto rrethana, qeveria e pa të arsyeshme moslejimin e partive politike mbi kritere fetare. Më 27 mars 1921, në Gjirokastër fituoi grupi popullor.

Në Berat kishin paraqitur kandidaturën e tyre tre grupet politike kryesore. Grupi popullor me Sheh Karbunarën në krye, Përparimtarët me Vrionasit dhe Indipendentët me Ferid Vokopolën. Në këtë Prefekturë, fituan bejlerët në sajë të bashkimit me indipendentët. Rezultati i zgjedhjeve në Berat, tregoi se deputetët ishin pjesëmarrës të grupeve të ndryshme politike. Sipas B.Çirakut shpesh herë votohej më shumë për individët, sesa për grupet politike dhe këtë shembull e pasqyron mësë miri Berati (Çiraku.1966.140).

Prefektura e Durrësit ku përfshiheshin zonat e Shqipërisë së Mesme (Krujë, Shijak, Kavajë e Tiranë), ndihej tek fshatarësia e mashtruar influenca e bejlerëve, që qenë burgosur si esadistë. (Çiraku.1966.140).

Qeveria e Iljaz Vrionit dhe grupi i përparimtarëve, u munduan me anë të kompromiseve t'i fusnin këto krahina nën influencën e tyre, duke lejuar që në listën e kandidatëve për deputetë të dilnin edhe disa bejlerë, që nuk bënin pjesë në lëvizjen antikombëtare. Deputetët, që dolën të zgjedhur në Tiranë e Durrës, ishin pjesëtarë të grupit përparimtar. Ndërsa në Prefekturën e Krujës, u hodhën dyshime mbi kandidaturën e Mustafa Krujës, i cili kishte ndjekur politikën pro-italjane dhe kundër Kongresit të Lushnjes. Kurse në Prefekturën e Elbasanit, fushata zgjedhore filloi me një propagandë të rreptë nga dy grupimet kryesore politike. Përparimtarët me Shefqet Bej Vërlacin në krye dhe Popullorët me Aqif Pashë Elbasanin. B. Fischeri, këto dy grupe politike nuk i konsideronte parti, sepse siç shprehej ai: -"*Të dyja paraqisnin të njëjtin program të vagullt"* (Fischer.1997.38).

Gara elektorale në trevën e Elbasanit hera-herës mori ngjyrime të tjera, që i jepnin asaj pamjen e një lufte mes personave politikë. Dy figurat politike të lartpërmendura kryen manovra për të fituar zgjedhjet. Aqif Pasha thirri në Elbasan për t'i dhënë udhëzime, drejtorin e policisë së krahinës së Mokrës, të cilin e zëvëndësoi më pas me Beqir Ballën. Ndërsa, Shefqet Vërlaci kompromentoi komisionin që përpiloi listat e zgjedhësve. Për shkak të këtyre parregullsive, u mendua dhe për përsëritjën e zgjedhjeve. Por rezultati i dalë prej tyre, tregoi se fitues doli grupi i Shefqet Vërlacit dhe pjesën më të madhe të vendeve në Parlament do ta zinin "Pleqësorët", që iu bashkangjitën pozitës.

As në Vlorë nuk munguan manovrat elektorale. Njëri grup i kandidatëve përbëhej nga Osman Haxhiu, Spiro Koleka, Qazim Kokoshi, etj. Kurse grupi tjetër ishte ai me në krye Seit Qemalin. Ndërkohë, grupi i Seit Qemalit shpërbëhet dhe formohet një grup i tretë, që përbëhej nga Qazim Koculi, Qamil Qemali, Spiro Koleka e Imer Radhima. Për krijimin e grupit të tretë, B.Çiraku hodhi mendimin, se ky grup kishte mundësi të ishte krijuar nga grupi i Osman Haxhiut për të dobësuar grupin e Seit Qemalit. Përfundimisht zgjedhjet u fituan nga grupi i përbërë, nga Osman Haxhiu (Çiraku.1966.140).

Përsa i takonte pjesës më të madhe të Shqipërisë Veri-Lindore, duke përfshirë edhe Prefekturën e Drinit, pati vështirësi në zhvillimin e zgjedhjeve, pasi kjo trevë ishte okupuar nga jugosllavët dhe vetëm një pjesë ishte nën administrimin shqiptar. Dy nëpunës të dërguar nga qeveria, zgjodhën 89 zgjedhës të dytë dhe këta të fundit do të merrnin rrugën nga Dibra për në Tiranë, sëbashku me 49 zgjedhësit e tjerë të viseve të emigruara për të zgjedhur 10 deputetët e kësaj Prefekture. Por do ndaloheshin me forcë nga qeveria shqiptare, më 4 prill 1921 në Zall-herrë të Tiranës, nën pretekstin e armatosjes. Ajo pjesë e emigruar e Prefekturës së Drinit, do të zgjidhte 10 deputetët. Ndërsa 89 zgjedhësit e dytë, do t'i quanin këto zgjedhje si të paligjshme. U mendua, se në këto zgjedhje kishte gisht qeveria, pasi edhe 10 deputetët e zgjedhur qenë anëtarë të saj. Jehona e madhe e zgjedhjeve të Drinit, si gjatë fushatës elektorale ashtu dhe pas zgjedhjeve në Parlament, do të shkaktohej nga rivaliteti i dy partive kryesore. Njëra kërkonte t'i anullonte ato që të fitonte shumicën në Parlament, ndërsa tjetra i pranoi që të mos humbiste shumicën e siguruar nga zgjedhjet. Ajo që mund të thuhej me siguri, ishte se Prefektura e Drinit nuk zgjodhi asnjë deputet nga grupi i popullorëve, pavarësisht përpjekjeve të Ahmet Zogut që bëri me Elez Jusufin

që peshorja të anonte në favorin e tijNdërsa në Shkodër, zgjedhjet u zhvilluan më vonë se në të gjitha prefekturat e tjera. Këtu pati probleme lidhur me konfliktin mbi numrin e përfaqësuesve katolikë dhe muhamedanë, por edhe mes vetë katolikëve përsa i takonte listës së tyre të kandidatëve. Vështirësia më e madhe evidentuar në Shkodër ishte edhe mungesa e regjistrimit të popullsisë. Mehdi Bej Frashëri (Ministri i Punëve të Brendshme) pohonte se duhej marrë për bazë regjistrimi i vjetër i bërë nga austriakët. Sipas atij rregjistrimi, Prefekturës së Shkodrës bashkë me Malësinë e Gjakovës i takonin 11 deputetë, prej të cilëve 6 katolikë e 5 muhamedanë (Çiraku.1966.140).
Përfaqësuesit katolikë pretendonin përpjesëtimin 2:1, domethënë 8 deputetë katolikë dhe 4 deputetë muslimanë. Kjo argumentohej nga statistika pregatitur nga vetë Komisioni i rregjistrimit të popullsisë. Para se të shpallej zhvillimi i zgjedhjeve në çdo krahinë, katolikët e Shkodrës krijuan shoqërinë me emrin: "*Shoqëria për të drejtat kombëtare*", me kryetar Ndoc Pistulli. Ndre Mjeda dhe Ndoc Pistulli, në emër të Komitetit për të drejtat kombëtare, me datë 24.2.1921 shtypën një proklamatë, ku i bëhej thirrje popullit të krishterë se raporti mes deputetëve katolikë e atyre muslimanë nuk ishte i drejtë. Sipas letrës që Luigj Gurakuqit, drejtuar Imzot Bumçit, mësojmë se një pjesë e katolikëve të Shkodrës kishte dalë në pah si parti e Ahmet Zogollit me qëllim antiklerikal, sepse kjo gjë do t'i jepte fuqi Partisë Popullore. Po sipas Gurakuqit, nëse partia e Ahmet Zogut do fitonte shumicën e deputetëve të Shkodrës, ai kishte ndërmend të shpallte parlamentin Asamble Kostituive. Kjo me qëllim rrëzimin e Këshillit të Naltë dhe formimin e një qeverie diktatoriale, nën kryesinë e vet.
Sipas Sejfi Vllamasit, Zogu sëbashku me deputetët prozogistë i kërkuan Gurakuqit të mos vinte kandidaturën për deputet, duke ofruar si shkëmbim emërimin e tij si Ministër në Londër, Paris e Romë. Madje dhe kur u përpilua lista definitive, Gjergj Fishta dhe Luigj Gurakuqi përjashtoheshin si kandidatë, por Kleri bëri një listë të re që ata të bëheshin pjesë e kandidaturave. Sipas shkrimeve në ditarin e tij, Justin Godart i shoqëruar nga Ministri i Financave Stefë Curani, vajtën në Shkodër, për të parë situatën parazgjedhore atje dhe më 30.4.1921 shkruante se gisht në këto zgjedhje pati qeveria, e cila caktoi 8 deputetë katolikë, duke e pakësuar numrin e deputetëve myslimanë në Parlament (Godart.2008.523).
Më 23 maj 1921 në mbledhjen, që u bë në prani të deputetëve të komisionit parlamentar, Këshilli i Prefekturës dhe Bashkisë, pas disa kontestimesh vendosi njëzëri që zgjedhjet të bëhen për 8 katolikë e 4 muhamedanë, ndërsa nënprefektura e Bunjës të votojë më vete. Më 6 qershor 1921, 225 zgjedhës të dytë votuan për 12 deputetët e Shkodrës. Konflikti që lindi në këtë Prefekturë, ashtu si në atë të Korçës, u duk sikur u shkaktua për arsye të dasisë fetare, por mosmarrëveshjet erdhën nga krerët e klerit katolik dhe paria e vendit, të shtyra nga qëllime kantonale e lokale, si dhe dëshira për të pasur sa më shumë vende në parlament, me qëllimin për të ndikuar mbi të dhe për të pasur privilegje.

3. Rezultatet e zgjedhjeve të para parlamentare dhe rëndësia e tyre në Shqipëri

Në Këshillin Kombëtar u zgjodhën 78 deputetë me orientime nga të dyja grupet politike, përparimtarët dhe konservatorët, ku këta të fundit do të kishin edhe

pozitat sunduese në Shqipëri. Rezultate të sakta të votave nuk jepen në asnjë nga botimet historike të kohës, por studiuesit pranojnë një rezultat në favor të rrymës konservatore.
Vëzhguesit e këtij proçesi zgjedhor kanë arritur në përfundimin, se zgjedhjet ishin të lira, në kuptimin se qeveria nuk ndërhyri për të influencuar elektoratin dhe votuar kandidatët, që përkraheshin nga qeveria". (Zavalani.1998.262)
Por kjo liri zgjedhjesh, ishte mohuar në një drejtim tjetër. Sipas Zavalanit ishte papjekuria politike e popullit ku personat më me influencë në krahinat e vendit, kishin mundur të zgjedhnin kandidatët e preferuar. Me gjithë këto probleme, studiuesit vërejnë se zgjedhjet e vitit 1921 mbeten një ngjarje e rëndësishme politike dhe me vlera juridiko-kushtetuese për shtetin shqiptar.
Zgjedhjet e para parlamentare në Shqipëri, morën fund më 5 prill 1921 dhe pavarësisht defekteve dhe akuzave të ndërsjellta midis grupeve politike rivale për vjedhje votash, ato ishin zgjedhjet e para parlamentare, që u zhvilluan në Shqipëri. Në përfundim të tyre u zgjodhën si deputetë më shumë se dyfishi i numrit të deputetëve, që kishte paur Këshilli Kombëtar i mëparshëm i dalë nga Kongresi i Lushnjes.
Edhe pse pati mangësi, qoftë në Ligjin e Zgjedhjeve apo gjatë fushatës zgjedhore disa mujore, e rëndësishme mbetet se këto zgjedhje të para prodhuan me votën e zgjedhësve një parlamentit të ri (Këshillin Kombëtar).
Për herë të parë në Shqipëri u vendos pluralizmi politik, tipar ky, i vendeve të zhvilluara perëndimore të kohës. Si eksperienca e parë zgjedhore në vend, zgjedhjet e vitit 1921 i shërbyen zhvillimit të zgjedhjeve pasardhëse në Shqipëri.

Referencat

- Alizoti, F (2012) Kujtimet e jetës sime politike, Tiranë.
- Bektash, M. Shahu, A (2001) Prefektura e Gjirokastrës 1920-1924, Tiranë.
- Çiraku, B (1966) Zgjedhjet e para parlamentare në Shqipëri në vitin 1921, Tiranë.
- Godart, J (2008) Ditarët shqiptarë, mars 1921-dhjetor 1951, Tiranë.
- Fischer, B (1997) Mbreti Zog dhe përpjekja për stabilitet në Shqipëri, Tiranë.
- Frashëri, M (2001) Problemet shqiptare, Tiranë.
- Frashëri, M (2005) Kujtime 1913-1933, Tiranë.
- Kaliopi, N (2000) Këshilli Kombëtar 1920, Tiranë.
- Krasniqi, A (2009) Sistemet politike në Shqipëri 1912-2008, Tiranë.
- Macmillan, M (2006) Paris.Gjashtë muaj që ndryshuan Botën 1919, Tiranë.
- Mita, R (2007) Elbasani. Jeta politike në vitet 1920-1924, Tiranë.
- Rothchild, J (2004) Europa Lindore-Qëndrore midis dy luftrave, Tiranë.
- Zavalani, T (1998) Histori e Shqipnis, Tiranë.
- Vllamasi, S (1995) Ballafaqime politike në Shqipëri (1897-1942), Tiranë.

Valenca e emrave

Ma. Elsa Haxhihyseni

Abstrakt

Punimi synon të trajtojë një çështje të patrajtuar deri më sot në gjuhësinë shqiptare, valencën e emrit.
Teoria e valencës ka lindur si pjesë e teorisë së varësisë, e themeluar në vitet '50 të shek.XX, nga studiuesi francez Lysjen Ternier (Lucien Ternière).
Teoria e valencës përcakton cilat elementë në fjali drejtojnë dhe cilat drejtohen. Ajo është zbatuar si fillim për klasën leksikore të foljes e më pas edhe për emrin dhe mbiemrin.
Në këtë punim do të përqëndrohemi te valenca e emrit, duke shpjeguar fillimisht se ç'është valenca e emrit, cilat emra kanë valencë dhe si klasifikohen ato. Valenca e emrit është trajtuar në teori të ndryshme gjuhësore dhe gjuhëtarë të ndryshëm propozojnë kritere të ndryshme, mbi bazën e të cilave bëhet përcaktimi se cilat emra kanë valencë.
Në mënyrë specifike do të trajtohen emrat valentë në gjuhën shqipe, ku do të sillen shembuj të vjelë nga vepra të letërsisë artistike shqiptare, të botuara pas viteve '45.
Studimet në fushën e teorisë së valencave janë të reja në gjuhësinë shqipe. Sidomos kërkimet në fushën e valencës së emrave janë shumë të reja, akoma nuk është përvijuar një eksperiencë që të mund të shërbejë si bazë e si pikënisje për studime të mëtejshme.
Teoritë mbi valencat emërore kanë rëndësi të madhe në hartimin e fjalorëve. Fjalorë të tillë, ku jepen valenca foljore, emërore etj. Janë shumë të favorshëm, dobiprurës e të përdorshëm, në mësimin e gjuhës amtare, si edhe në mësimin e gjuhëve të huaja.

Fjalë kyçe: valencë, plotës.

Hyrje

Ky punim ka për objekt valenën e emrit. Ekzistenca e valencës emërore, sidomos valenca e klasave të caktuara emërore, në kuptimin e hapjes së vendeve të lira, pranohet sot nga autorë të ndryshëm në fushën e sintaksës. Pranohet gjithashtu që realizimi sintaksor dhe formal i argumentave(plotësave) është i ndryshëm te emrat dhe te foljet. Kështu, nuk mund të përdoren në të njëjtën formë plotësat e foljeve te emrat përkatës prejfoljor.Funksionet sintaktike dhe rolet e tyre semantike janë të ndryshme te foljet dhe te emrat e prejardhur prej tyre. Edhe pse rolet semantike mbeten të njëjtë, ndryshon realizimi i tyre sintaksor dhe formal.
Çështjet që do të trajtohen në këtë punim janë:

1- **Ç'është valenca**
2- **A ka emri valencë . Ç'është valenca e emrit?**
3- **Cilët emra kanë valencë?**
4- **Klasifikimi I emrave valentë**
5- **Emrat valentë në gjuhën shqipe**

Ç'është valenca

Termi valencë është përdorur si fillim nga kimistët për të treguar aftësinë e elementëve

kimike për të tërhequr njëri-tjetrin. Këtë term e huazuan në gjuhësi gjuhëtarët për të treguar aftësinë e fjalëve për të tërhequr njëra-tjetrën në një fjali dhe për të bërë sa më të qartë komunikimin . Aftësinë më të madhe për të tërhequr pas vetes fjalë të tjera e ka folja. Ajo bën të mundur hapjen e vendeve bosh në fjali dhe bën të mundur zgjerimin e saj. Përveç foljes edhe pjesë të tjera të fjalisë e kanë aftësinë e hapjes së vendeve bosh në fjali, si psh. : mbiemri, dhe emri .Studimet e gjuhësisë gjenerativiste tregojnë që studimi i valencës në gjuhësi bën më të lehtë studimin dhe mësimin e një gjuhe të huaj. Në këtë punim do të flasim për valencën e emrit. Për këtë çështje ka shumë diskutime dhe hipoteza. Me termin valencë është marrë "Gramatika e varësisë. Është quajtur e tillë pasi ajo operon në struktura hiearikike të quajtura "Stema".Këto struktura njihen dhe me emërtimin tjetër"Pema e Varësisë". Kërkimet e Lysien Tesnier mbi sintaksën strukturore janë botuar në vitin 1959, pesë vjet pas vdekjes së autorit. Me titullin " Elementet e sintaksës strukturale". Teoria e bazuar te Tesnier i ka gjurmët e saj më të heshme në antikitet. Edhe pse gramatikanët grekë dhe romakë nuk flasin drejpërsëdrejti, shkrimet e tyre flasin për një lloj ndjeshmërie të tyren ndaj fenomenit gramatikë të valencës. Stoikët në analizën e predikatit nisen nga folja dhe e trajtojnë këtë kategori mbi baza semantike.
Qëllimi i Tesnier ishte të krijonte një teori universale. Përveç kësaj duke qenë nxënës dhe mësues (mbi të gjitha i gjuhës franceze si gjuhë e huaj), për të ishte e rëndësishme zbatueshmëria e teorisë së tij në një masë të gjerë gjuhësh, teoria duhej të mbështeste vaçanërisht mësimdhënien e gjuhëve të huaja.
Në zhvillimet e sotme të gramatikës së varësisë dhe teorisë së valencave janë marrë e përpunuar më tej dy koncepte thelbësore: varësia dhe valenca. Edhe pse shpesh konsiderohen të ndërvarura dhe ndonjëherë trajtohen dhe si sinonime, tek Tesnier janë dy koncepte teorike të pavarura.
Detyra kryesore e gramatikës është të përshkruajë sistematikisht lidhjet e fjalëve në fjali. Në këtë mënyrë vështrimi ajo e dallon nga gramatika tradicionale që interesohet më tepër për fjalët e veçanta, për klasifikimin e fjalëve në pjesë ligjerate, për fleksionin e fjalës. Modeli i teorisë së valencës shikon përtej vargut linear të fjalëve në fjali. Një organizim tjetër strukturor (një arkitekturë e padukshme)shfaqet në sistemin e lidhjeve midis elementeve të fjalisë, lidhje të cilat duhen mbajtur parasysh në formimin dhe në analizën e fjalive. Teoria e valencave përcakton cilat elementë në fjali drejtojnë(janë bartës të valencës) dhe cilat drejtohen.

A ka emri valencë

Fillimet e valencës së emrit rikthehen në shek. 19. Në "Gramatika e gjermanishtes"Grimm 1878, gjendet koncepti "nominakrektion" edhe pse me të kuptohej rasa gjinore dhe mënyra e trajtimit nga Grimm dukej shumë larg nga një përfshirje sistematike. Nëse emri ka valencë apo jo, shumë autorë kanë kundërshtuar njëri-tjetrin,psh, Teubert 1979, Helbig 1976, Grimschau 1990, Engel 1991, Eisenberg 1998, Agel 2000, ose në gjuhësinë nëqasëse, psh: Bassola 2003 Kohvakka/Lenk 2007.
Për këtë çështje ka dy qëndrime të ndryshme. Një grup studiuesish (grupi i gramaticienëve) përfaqëson drejtimin që emri nuk ka valencë ,pasi ata mund të shfaqen pa plotësa, Në të kundërt me foljet emrat marrin plotësa fakultativë ose asnjë plotës, por jo të detyrueshëm. Përfaqëesues të këtij drejtimi janë: Teubert 2003, Eisenberg1999, 2001, dhe Heringer 1996. Eisenberg shkruan : "Një pozicion plotësues është një pozicion i caktuar brenda strukturës plotësuese së një mbartësi

valence . Një folje ka një numër të caktuar të pozicioneve plotësuese si subjektin dhe kundrinorin.Një emër ka vend vetëm për atribute,që do të thotë modifikues .(Eisenberg,1999,226).Sipas Eisenberg emrat nuk kanë valencë si foljet. Ai e heq valencën e emrave duke përdorur këtë arsye: Emrat nuk kanë aftësi fjalëformuese. Një emër në të vërtetë merr shumë atribute, por kjo nuk do të thotë që ata përbëjnë një numër të caktuar e me formë të caktuar. Kështu nuk ka ndryshim mes atributeve fakultative dhe të detyrueshme. Në bazë të veçorive të valencës emrat mund të marrin dy lloje atributesh: atribut në gjinore dhe atribuit parafjalor. Heringer nuk e pranon valencën e emrit për të njëjtat arsye. (Heringer,1996,111). Ai mendon se mund të flitet shpesh vetëm për një trashëgim valence pasi valenca tek emrat e formuar nga foljet ose mbiemrat shpjegohet me atë të fjalëve nga formohen.
Gjuhëtarë të tjerë, përfaqësues të valencës logjike – semantike dhe leksikografike, ngulmojnë për ekzisencën e valencës së emrit megjithëse nuk janë në një mendje për të gjitha pyetjet. Në këtë grup janë Teubert, Helbig, Sommerfeldt, Engel, Wiegand, Zifonun, Schierholz, Kubzah, Bassolas, Hoelzner. Të gjithë mendojnë se të gjitha fjalët që janë semantikisht kuptimplote mund të jenë barftës valence. Ata e argumentojne\ë në këtë mënyrë valencën e emrit: Emrat si pjesë e predikativit janë bartës të valencës në fjali. Emri si bërthama e një grupi fjalësh është gjithmonë bartës valence. Emrat janë të aftë të hapin vendin bosh.

Po çfarë është valenca e emrit?

Realiteti gjuhësor, studimet e shumta në kuadrin e teorisë së valencave, se bartës të valencave janë dhe emrat. Valenca e emrit dallohet në dy rrafshe: Në rrafshin semantik dhe atë sintaksor. Ekzistenca e valencës emërore, sidomos ajo e klasave të caktuara emërore, në kuptimin e hapjes së vendeve të lira, pranohet sot nga autorë të ndryshëm në fushën e sintaksës. Realizimi sintaksor dhe formal i argumenteve, të quajtur ndryshe plotës, është i ndryshëm te emrat dhe te foljet. Nuk mund të përdoren në të njëjtën formë plotësat e foljeve te emrat përkatës prejfoljorë: *ndihmoj atë –ndihma për të.*
Funksionet sintatike dhe rolet e tyre semantike janë të ndryshme te foljet dhe te emrat e prejardhur prej tyre. Edhe pse rolet semantike mbeten të njejtë ndryshon realizimi i tyre sintaksor dhe formal. Në nivel sintaksor –formal, emrat ndryshojnë nga foljet, sepse nuk mund të krijojnë lidhje pa parafjalë. Është i padiskutueshëm fakti që edhe emrat kanë nevojë për t'u shoqëruar me plotësa. Ndryshe nga foljet, tek emrat është më e vështirë të përcaktohet struktura e plotësave.
Disa shembuj:
Shmangia e alkoolit *për të ishte e nevojshme .-* ***Shmangia*** *ishte për të e nevojshme.*
Nëpërmjet ***marrjes në konsideratë*** *të fakteve ai pati sukses.- Nëpërmjet* ***marrjes,*** *ai pati sukses.*
Në klasë hyri nje djalë me dorë ***të lidhur*** *.- Në klasë hyri një djalë me dorë.*

Cilët emra kanë valencë

Sipas një mendimi të përgjithshëm pranohet që valencë kanë vetëm emrat që rrjedhin nga foljet dhe që e ruajnë në semantikën e tyre si komponente idenë e procesit foljor. Edhe disa emra që rrjedhin nga mbiemrat kanë valencë, psh: *e bardha e vezës, të lexuari natën*. Mendime të përhapura sot në fushën e teorive valencore, nuk

mbështesin tërësisht teorinë e Sandberg, i cili mendon se vetëm emrat që vijnë nga mbiemrat dhe foljet kanë valencë. Teoricienë si Teubert ,Helbig, Welke dhe Kubvzak/ Schumacher mbështesin idenë se ka dhe emra jo prejfoljorë e jo prejmbiemëror që shfaqin valencë. Megjithatë edhe emrat që vijnë nga foljet dhe mbiemrat(prejfoljor) nuk kanë të gjithë valencë edhe pse e përmbajnë në strukturën e tyre semantike përbërësin që quhet "predikat". Ky përbërës është tregues i prejardhjes nga folja dhe emrat që e përmbajnë atë janë pothuajse të gjithë prejfoljorë. Më poshtë dua të shfaq disa emra që edhe pse nuk janë prejfoljorë, kanë valencë. Një grup emrash që kanë valencë, edhe pse nuk janë prejfoljorë ose prejmbiemrorë

- emra që shënojnë lidhje farefisnie (baba, xhaxha , vëlla)
-Emra që shënojnë pjesë të trupit (kokë,krah,këmbë)

Përcaktime përgjithësuese të cilave u nevojiten specifikime nëpërmjet pjesëve dhe llojit (një tuf viçash, një gotë birrë).

Këta emra dallojnë nga emrat që janë zero valentë: qen, gur, grua, etj.

Ky qëndrim përfaqësohet nga Teubert,1979:81-87, Helbig, 1992, Welke 1988 : 115-149 dhe Kubczak/Schumacher 1998:276,283.

Një grup emrash valentë janë dhe emrat prejfoljorë abstraktë. Valenca e emrave prejfoljorë abstraktë paraqitet me veçoritë e saj specifike krahasuar me grupet e tjera të emrave që janë bartës valence. Mendimi më i përgjithshëm gjuhësor pranon që valenca e emrave prejfoljorë buron, trashëgohet nga folja bazë.(*Teubert.1979,88.).*Kjo gjë provohet në një numër të madh emrash deverbalë.Emrat prejfoljorë e marrin nga folja aftësinë për të hapur vende bosh, vende të cilat mbushen me argumente. Ndonëse strukturat argumentore janë të ndryshme, në disa raste mund të flitet për një rregullsi kalimi nga argumentet foljore në ato emërore.*(Welke,Klaus.1988,f.130).*

Edhe mbiemrat prej të cilëve formohen emra abstraktë të cilësisë e përcjellin valencën te derivatet e tyre.

Me kalimin e valencës nga folja në emër ndodh shpesh që plotësi në kallëzore i fjalisë me folje reflektohet në gjinore kundrinore në fjalinë përgjegjëse me emër në vend të foljes:

*Nuk ishte koha e **moskthimit** të kokësë që të **mos kthenin** kokën (Kadare,E penguara, 2009,122)*

*Unë dija **shpjegimin** e kësaj mosdrojeë dija ta **shpjegoja** këtë mosdroje (Kadare,Përballë pasqyrës së një gruaje,92)*

*Filluan **përgatitjet** e idesëë filluan **të përgatisin** idenë(Kadare, Ur me tre harqe,f.,92)*

*Ishin vënë në **ndjekje** të tijëëpo **ndiqnin a**të.(Kadare,Gjakftohtësia,fq. 244)*

*Do të kishte vrarë mendjen me siguri për **sigurimin** e dyerve ë për të **siguruar** dyert(Kadare, Lulet e ftohta të marsit,fq.84)*

Plotësi në emërore(subjekti) reflektohet në gjinore :

*Partia po na sinjalizon se ka një rënie **të frymës revolucionare**ë **Fryma revolucionare** po bie(Kadare,Përballë pasqyrës së një gruaje,fq.95)*

*Por në atë kohë u dha **shenja e rifillimit të mbledhjes**ë **që mbledhja të rifillonte** (Kadare,Përballë pasqyrës së një gruaje,fq.102) .*

Siç del qartë nga shembujt e përmendur atributet e shprehur me gjinore janë gjymtyrë të detyrueshme të ndërtimeve ku bëjnë pjesë.Mungesa e tyre e bën thënien të pasaktë gramatikisht.

Valenca e emrave është një kategori leksikore që realizohet me mjete morfosintaksore. Më së shumti raportet valencore aktualizohen me plotësa në gjinore. Emrat valentorë që kanë argumente në gjinore Agel i quan"drejtues të gjinores"(

Agel,Vilmos:2000,f.59).
Gjithashtu marrëdhëniet valencore realizohen edhe me plotësa parafjalorë:
*Era e ftohtë dhe vuajtja **nga moskuptimi** i fjalëveë vuante **se nuk i kuptonte** fjalët.(Kadare,Lulet e ftohta të marsit,fq,118)*
Plotësi i bërthamës emërore mund të jetë një mbiemër:
*I ndjeva si një shkarkim **elektrik.**(Kadare,E penguara,fq.164)*
*Vetëm mbi kreshtat e ftohta të ujërave vërente një **ndriçim** të keq, tallës.(Kadare,Ura me tre harqe,fq91.)*
Plotësat që mbushin vendet bosh të hapura nga emrat në fjali mund të jenë dhe përemra pronorë,fjali lidhore:
Hyri në atelie me një vëmendje, që atij iu duk e tepruar.(Kadare,Lulet e ftohta të marsit,fq.71)
Kureshtja e tyre ndoshta mund të mos jetë plotësuar(Kadare, Ftesë në studio,fq323.)
Një dukuri tjetër interesante që vihet re në përdorimin e emrave prejfoljorë abstraktë është përdorimi i tyre pa fjalët, plotësat që kërkon natyra e tyre valencore. Në raste të tilla ata emërtojnë papërcatueshmëri, shfaqen në kuptimin e tyre absolut,të përgjithshëm:
Kërcënimet dhe qyqet ishin të gjitha aty.(Kadare,E penguara,fq 95)
Gjetja i shkaktoi ngazëllim.(Kadare,E penguara, fq.115)
Shpesh këto elemente shoqërohen me një nyje të trajtës së pashquar:
S'dihej a do të arrinte në një përfundim.(Kadare,E penguara, fq.118)
Strukturat verbale dhe ato nominale përgjegjëse nuk paraqesin simetri të plotë përsa u përket numrit dhe llojit të argumentave. Ato janë mënyra të ndryshme shprehjeje dhe sjellin larmi ligjërimore.

Klasifikimi i emrave valente

Ka klasifikime të panumërta të emrave, nga ku mund të varen plotësat. Për të parë shumëllojshmërinë dhe kompleksitetin e klasifikimit po paraqes ndarjen që ka bërë Teubert 1979, Sandberg 1982, Helbig 1992, Eisenbeerg 1998 dhe Hoelzner 2007 në një formë të shkurtuar , bashkë me disa shembuj:

	Klasa e emrave	**Shembuj**
1-	Marrëdhënie veprimesh	Lufta me kundërshtarin
2-	Marrëdhënie e së shkuarës	takimi me atë
3-	Marrëdhënie rezultati	komploti im me Petron
4-	Marrëdhënie rrethane	martesa e atij me atë
5-	Marrëdhënie cilësie	forca e metalit
6-	Marrëdhënie të lidhjeve personale	babai i petrit
7-	Marrëdhënie veprimi	pjesëmarrësit në festë
8-	Marrëdhënie kategorie	problem i kriminalizimit
9-	Marrëdhenie sasiore	një gotë verë
10-	Marrëdhënie cilësore	rezerva nafte
11-	Marrëdhënie hapësinore	rruga për në teksas
12-	Nocion i emërtuar	Qeveria Merkel.

Sipas Helbig tek emrat relativë përfshihen para së gjithash këto grupe

Emrat relativë		**Shembull**
1-	Marrëdhënie farefisnore	baba,xhaxha,vëlla
2-	Pjesë nga marrëdhëniet pjesë – e tërë	koka, këndi,çatia
3-	Marrëdhënie përgjithësuese	një gotë birrë,
4-	Emrat që tregojnë veprim	pajtim ,vizitë /vizitor

Emra valentë në gjuhën shqipe

Termi valencë në gjuhën shqipe është një term i ri , ende i pa përqafuar tërësisht nga gjuhëtarët shqiptarë. Studimi i gjuhës në këndvështrimin e gjenerativistëve Shqipëri është në hapat e parë .Akoma nuk ka studime të mirëfillta për të parë shpeshtësinë e përdorimit të këtyre emrave ne letërsi.
Një nga profesorët që ka filluar të hedhë bazat e para në këtë fushë është prof.Emine Sadiku. Ajo ka trajtuar në leksionet e saj këndvështrime të gjuhësisë gjenerativiste. Ajo thekson se duke e parë vlerësimin e kategorisë së emrit në këtë drejtim , do të bënte të mundur lehtësinë e mësimit të gjuhës së huaj .

Përfundime

Edhe studiues"Fanatikë" të valencës foljore si Tesnier,Engal,Eroms etj, pranojnë se dhe emrat kanë valencë, domethënë kanë aftësinë të hapin vende bosh rreth tyre dhe të drejtojnë semantikisht e sintaktikisht gjymtyrët e fjalisë që do t'i mbushin këto vende bosh.Sigurisht që valenca e emrave është e ndryshme nga ajo e foljeve si nga kuptimi i gjymtyrëve të varura, ashtu dhe nga realizimi morfosintaksor i tyre.Ndodh që dhe emrat të kërkojnë gjymtyrë të cilat duhet të realizohen detyrimisht (psh: *Një djalë me kokë të qethur).* Gjymtyrët që kushtëzohen nga valenca e emrave ne i kemi quajtur plotësa dhe rrethanorë në harmoni me terminologjinë e përdorur në teorinë e valencës foljore. Plotësat e emrit janë zakonisht atributë.Plotësat emërorë janë kryesisht gjymtyrë fakultative. Në shumicën e rasteve ata mund të mos realizohen në fjali dhe kjo e fundit nuk dëmtohet në gramatikalitetin e saj.
Teoritë mbi valencat emërore kanë rëndësi të madhe në hartimin e fjalorëve. Fjalorë të tillë, ku jepen valenca foljore,emërore,etj. janë shumë të favorshëm , dobiprurës e të përdorshëm në mësimin e gjuhës amtare por edhtë gjuhëve të huaja.Studimet në fushën e teorisë së valencave janë të reja në gjuhësinë tonë.Sidomos kërkimet në fushën e valencës së emrave janë shumë të reja,akoma nuk është përvijuar një eksperiencë që të mund të shërbejë si bazë e si pikënisje për studime të mëtejshme.

Literatura

Teubert,W.(1979),*Valenz des Substantives*,Dusseldorf.
Welkw,K.(1988), *Einfuehrung in die Valenz und Kasustheorie*,Leipzig.
Heringer,H.(1996),*Deutsche Syntax dependentiell*, Stauffenburg,Tuerbingen.
Tesnier,L. (1959), *Elements des syntaxe structurale,*Klincksieck,Paris.
Helbig,G.(1992), *Problem der Valenz-und Kasustheorie,*Niemeyer,Tuebingen.
Kubczak,J/Schumacher,H.(1998), *Verbvalenz-Nominalvalenz*,Bresson.
Agel,V.(2000), *Valenztheorie*,Tuerbingen.
Teichmann,E.(2010), *Hapa në universin e ligjërimit*,Tiranë.
Vepra letrare
Kadare,I.(2009),*E penguara,*Tiranë.
Kadare,I.(1990),*Ftesë në studio,*Tiranë.
Kadare,I.(2000),*Lulet e ftohta të marsit,*Tiranë.
Kadare,I.(2001),*Përballë pasqyrës së një gruaje,*Tiranë.
Kadare,I.(1980),*Gjakftohtësia,*Tiranë.
Kadare,I.(1978),*Ura me tre harqe,*Tiranë.

The impact of the internet on academic results and how it is perceived by students

Roland Sahatcija
Mediterranean University of Albania, Albania

Ariel Ora
Carleton University, Ottawa, Canada

Anxhela Ferhataj
European University of Tirana, Albania

Abstract

Internet is a high-impact ever-changing domain. It is an important element of the educational system. Internet users increase with each year. The internet is widely used. Its main feature is the speed with which information is disseminated.
This research's principal objective is the study of the impact of the internet on academic results and student perception of the internet's impact on academic results. The research instrument utilized in this study is the questionnaire, which was distributed online. The study sample consists of 90 Albanian university students.
The data was analyzed using software SPSS 20 and JASP-0.8.0.1. The hypotheses were supported with a confidence interval 95%. This study employed the following statistical analyses: crossed tabulation, frequency tables, Pearson correlation coefficient, regression analyses, and student tests.
The study concluded that the internet impacts students' results and perception of the internet's impact on academic results. Students use the internet mostly for social media, films and music. However, engagement on social media sites has a negative impact on the academic performance of students.

Keywords: internet use for academic study, internet use for social media, internet use for entertainment, student academic results, student perception of the impact of the internet on academic results.

Introduction

The internet plays a crucial role in the life of people. It can be an important source of information. According to data from Internet World Stats (2017) there are 1,823,233 internet users in Albania. Its expansion has transformed the methods of communication. It has brought major changes in various fields and the number of internet users is increasing each year. The internet has had a positive impact on the development of the educational system (Bush, 2008; Zickuhr, 2014). In recent years, universities have implemented the use of internet in their study programs (Carmona, 2013). However, it is important to understand the impact it has on student performance. Academic performance is even more important to students. It is a measurement of the student's academic standing. This study offers information about the internet's impact on student academic life and internet use time. For this reason, the scope of the study is to analyze the impact of the internet on student

academic results and student perception of the internet's impact on academic results. Moreover, students use the internet by engaging on social media, playing games, watching movies, or listening to music. Therefore, another objective of this study is to create an all-around view on the purpose of internet use by students.

1. Literature Review

Several research studies are focused on this particular field. Kubey, Lavin and Barrows (2001) concluded in their study that excessive internet usage can impact negatively the learning process. Similarly, Akhter (2013) argues that devoting too much time to the internet can have a negative effect on a person's physical health, family life, and academic performance. On the other hand, internet use for academic purposes can have a positive impact on student learning (Edmunds, Thorpe, & Conole, 2010; Brown, Ellore, & Niranjan, 2014; Englander, Terregrossa, & Wang, 2010; Mbah, 2010). Social media can have a negative impact on student results (Brown, Ellore, & Niranjan, 2014; Kirschner & Karpinski, 2010). Türel and Toraman (2015) reached the same conclusion. Young (2006) concluded that student high achievers have high internet usage.

The internet is an important element that can be used by universities (Sahin, Balta, & Ercan, 2010). Simultaneously, it can be a valuable information source for students (Aduwa-Ogiegbaen & Iyamu, 2005). Students can access online resources and obtain search results faster (Alshammari, 2014). Peter Jegrace Jehopio, Ronald Wesonga and Douglas A. Candia (2017) argue that students who use the internet for academic purposes, have higher academic results than other students. This shows that such students use online resources in order to expand their learning and knowledge of the subjects that they study in the classroom (Leung & Lee, 2012). A study concluded that there exists a significant negative correlation between hours consumed on the internet and academic achievement (Mishra, Draus, Goreva, Leone, & Caputo, 2014). Therefore, an increase in the independent variable (hours spent on the internet) causes a decrease in the dependent variable (academic results). There do not exist significant statistical differences between genders on internet usage for social media and online gaming, however female students tend to focus on social media and male students on online gaming (Fernández, Peñalba, & Irazabal, 2015; Akhter, 2013).

Suhail and Bargees (2006) wrote on the advantages of internet use. They argued that internet use assists students in developing communication skills, conduct research, and has a positive impact on managing study-time. Another advantage of the internet its facilitation in bringing about new ideas (Jones, Johnson-Yale, Perez, & Schuler, 2007). Matthews and Schrum (2003) concluded in their study that there exists a significant positive correlation between academic performance and the perception of the internet as an important academic instrument. Several researchers have concluded that internet use with respect to social media and entertainment has a negative impact on student academic results. An increase of such internet use causes a decrease in academic results (Kim, 2011)

Main Research Question:

1. Does the internet have an impact on student academic results and student perception of the impact of the internet on academic results?

Other Research Question:

1. How do students spend time on the internet?
2. What type of devices are used by students to access the internet?

Main Hypothesis:

H1: There exists a significant correlation between the internet and academic results and student perception of the impact of the internet on academic results (α=0.05).

Other Hypotheses and Sub-Hypotheses:

- H1a: There exists a correlation between internet use for academic purpose of study and student academic results (α=0.05).
- H1b: There exists a correlation between internet use for social media and student academic results (α=0.05).
- H1c: There exists a correlation between internet use for entertainment (games, films, and music) and student academic results (α=0.05).
- H2a: The time spent on the internet by students for academic study, social media, and entertainment is the same (α=0.05).
- H3a: There exists a correlation between internet use for academic study and student perception of the impact of the internet on academic results (α=0.05).
- H3b: There exists a correlation between internet use for social media and student perception of the impact the internet on student academic results (α=0.05).
- H3c: There exists a correlation between internet use for entertainment (games, films, and music) and student perception of the impact of the internet on academic results (α=0.05).

The conceptual model employed in this study is as follows:

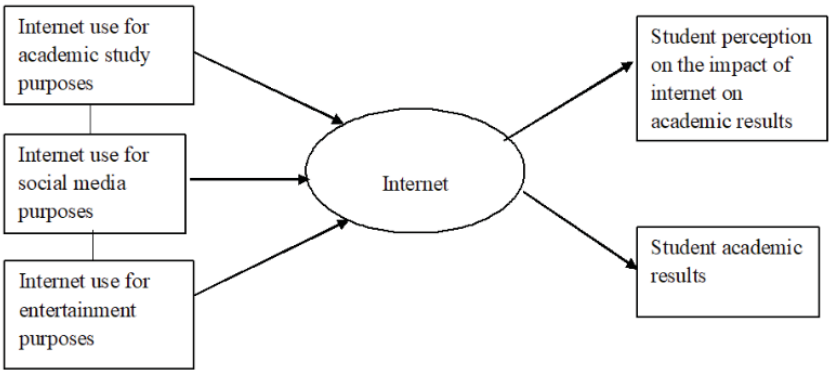

2. Methodology

The research approach employed in this study is quantitative research. The research method used is descriptive analysis. The research instrument is the questionnaire (Dorji & Lekey, 2015). The questionnaire applied to this study consists of 14 questions. The measurement of student sentiment is obtained through a 5-point Likert scale, ranging from "Strongly disagree" to "Strongly agree". The questionnaire presents 5 aspects: internet use for academic results, internet use for social media, internet use for entertainment, academic results and student perception of the impact of the internet on academic results. The first and second part of the research instrument contains questions regarding internet usage. The third part contains demographic data questions. The study sample consists of 90 Albanian university students. There are 81 fully completed questionnaires, and 9 incomplete questionnaires. The

response return rate for the study is 90%. The questionnaire was distributed online. The surveyed students belong to different study areas and levels. Around 65.4% of the participants are employed, of which 51.7% work full-time and 48.3% work part-time. The graphs below provide detailed representations of the aspects of the study sample.

Graph 1: Students according to study level

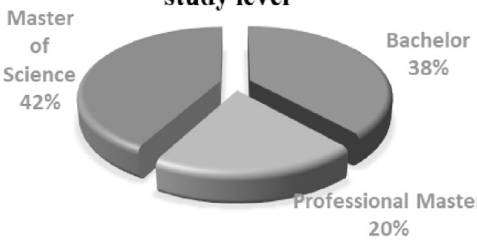

Graph 2: Gender

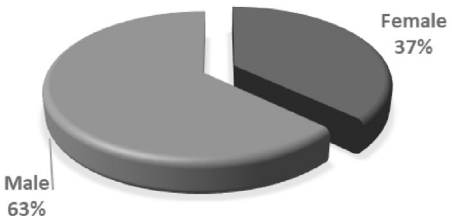

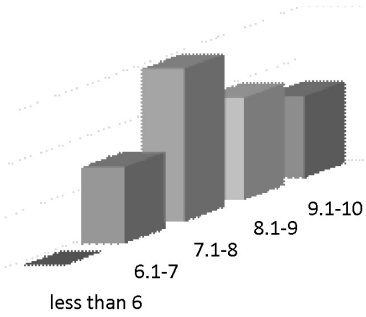

Graph 4: Age

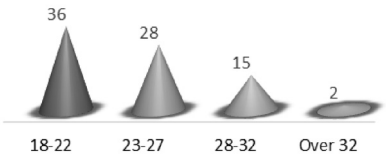

Graph 5: Student distribution according to study area

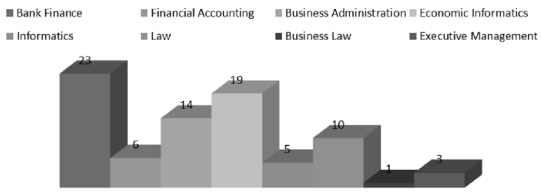

SPSS 20 and JASP-0.8.0.1 were used to analyze the data. The questionnaire's validity was tested through the application of the reliability coefficient Cronbach's Alpha. The value of the reliability coefficient Cronbach's Alpha for the research instrument is 0.815 (Table 1). This conveys that the obtained data are valid and can be applied to the analysis. Table 2 provides in detail the values of each variable, noting the values vary from 0.786 to 0.811.

Table 1: Reliability coefficient Cronbach's Alpha

	Cronbach's α
scale	0.815

Table 1: Reliability coefficient Cronbach's Alpha

	Cronbach's α

Note. Scale consists of items Academic results and Student perception of the internet's impact on academic results, Internet use for social media, Internet use for entertainment, internet use for academic study

Table 2: Reliability coefficient Cronbach's Alpha for each variable

	If item dropped Cronbach's α
Academic results and Student perception of the impact of the internet on student academic results	0.811
Internet use for social media	0.786
Internet use for entertainment	0.789
Internet use for academic study	0.805

3. Empirical Analysis

In order to study the impact of the internet on the dependent variables, the correlation coefficient Pearson is employed. Table 3 provides the values of the Pearson coefficient. Data obtained shows that the most significant and strong correlation between dependent and independent variables, exists between internet use for academic study and student perception of the impact of the internet for academic study and student perception of the impact of the internet on academic results p<0.001 (0.604). It must be noted that all correlations between the independent variables and student perception of the impact of the internet on academic results, are statistically significant. In Table 3, the strongest correlation exists between the independent variables: internet use for social media and internet use for entertainment p<0.001 (0.613). The dependent variable, academic results has a significant and strong correlation to the independent variable, internet use for entertainment p=0.046 (0.222). Moreover, the values of the other two variables to grade average are around zero. This conveys that they do not have an impact on the dependent variable, academic results. This analysis serves the purpose of providing the answer to the main research question.

Table 3: Pearson Correlations

		Internet use for academic study	Internet use for social media	Internet use for entertainment	Student perception of internet's impact on academic results	Academic results
Internet use for academic study	Pearson's r	—	0.252*	0.261*	**0.604*** **	0.099
	p-value	—	0.023	0.018	< .001	0.380
	Upper 95% CI	—	0.446	0.454	0.726	0.310
	Lower 95% CI	—	0.035	0.046	0.444	-0.122
Internet use for social media	Pearson's r		—	0.613***	0.221*	-0.067
	p-value		—	< .001	0.048	0.550
	Upper 95% CI		—	0.733	0.419	0.153
	Lower 95% CI		—	0.455	0.002	-0.282
Internet use for entertainment	Pearson's r			—	0.226*	0.222*
	p-value			—	0.043	0.046
	Upper 95% CI			—	0.423	0.420
	Lower 95% CI			—	0.008	0.004
Student perception of the internet's impact on academic results	Pearson's r				—	0.036
	p-value				—	0.750
	Upper 95% CI				—	0.252
	Lower 95% CI				—	-0.184
Academic results	Pearson's r					—
	p-value					—
	Upper 95% CI					—
	Lower 95% CI					—

Table 3: Pearson Correlations

	Internet use for academic study	Internet use for social media	Internet use for entertainment	Student perception of internet's impact on academic results	Academic results

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001

How do students spend time on the internet?

Table 4 provides data on internet use for academic purposes. The data shows that a great number of students have chosen to spend internet time for academic study, the 1-2 hours and 3-4 hours' alternatives, equally. However, internet use for this purpose is not applied by all the students.

Table 4: Academic purposes

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Does not use	5	6.2	6.2	6.2
1-2 hours	28	34.6	34.6	40.7
3-4 hours	28	34.6	34.6	75.3
5-6 hours	12	14.8	14.8	90.1
More than 6 hours	8	9.9	9.9	100.0
Total	81	100.0	100.0	

Students are very much engaged on social media sites. Table 5 shows that 21 students use more than 6 hours on social media, however the values of other alternatives are also high. The values demonstrate that students have formed dependencies from social media.

Table 5: Social media

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Does not use	4	4.9	4.9	4.9
1-2 hours	20	24.7	24.7	29.6
3-4 hours	23	28.4	28.4	58.0
5-6 hours	13	16.0	16.0	74.1
More than 6 hours	21	25.9	25.9	100.0
Total	81	100.0	100.0	

A large number of students, about 27.2% of the study sample, do not use the internet for online gaming. However, the other part engages in online gaming. Table 6 shows that 15 students use 1-2 hours for social media, 16 use 3-4 hours, 15 use 5-6 hours, and 13 use more than 6 hours. It can be inferred that students spend a considerable amount of time on social media.

Table 6: Online gaming

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Does not use	22	27.2	27.2	27.2
1-2 hours	15	18.5	18.5	45.7
3-4 hours	16	19.8	19.8	65.4
5-6 hours	15	18.5	18.5	84.0
More than 6 hours	13	16.0	16.0	100.0
Total	81	100.0	100.0	

Students use overwhelmingly the internet to watch movies and listen to music online. Of the surveyed students, 74 use it minimally for 1 hour to watch movies and listen to music (table 7). The data shows that students devote a large part of their time to films and music. The analysis concludes that students spend more time

on the internet engaging in social media, games, films and music.

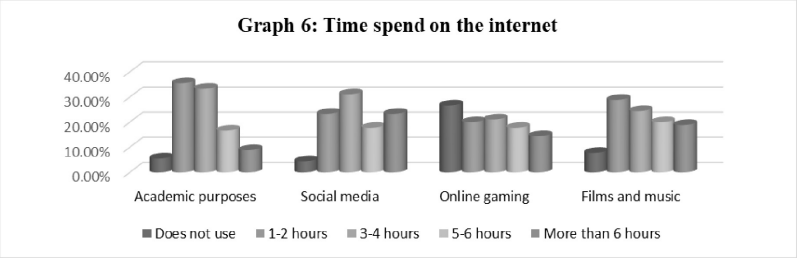

Graph 6 provides a visual representation of student time spent on the internet.

Table 7: Films and music

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Does not use	7	8.6	8.6	8.6
1-2 hours	21	25.9	25.9	34.6
3-4 hours	19	23.5	23.5	58.0
5-6 hours	17	21.0	21.0	79.0
More than 6 hours	17	21.0	21.0	100.0
Total	81	100.0	100.0	

What type of devices are used by students to access the internet?

Students mostly use Smartphones to access the internet. This conveys that they are in the initial phases of Mobile-learning (use of smartphones to learn). A considerable number of students, around 21%, use the desktop in order to access the internet. Detailed data is provided in Table 8, as well as diagrammatically in Graph 7.

Table 8: Devices used to access the internet

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Laptop	12	14.8	14.8	14.8
Computer desktop	17	21.0	21.0	35.8
iPad	6	7.4	7.4	43.2
Smartphone	38	46.9	46.9	90.1
Tablet	7	8.7	8.7	98.8
Smart Box Android TV	1	1.2	1.2	100.0
Total	81	100.0	100.0	

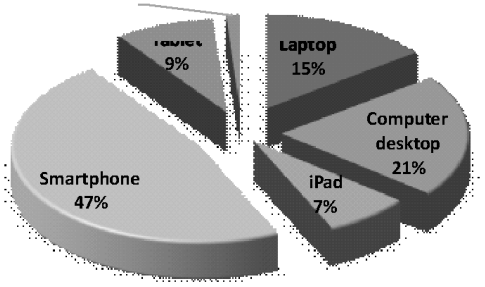

H1: There exists a significant correlation between the internet and academic results and student perception of the impact of the internet on academic results (α=0.05).

In order to prove hypothesis H1, regression analysis is employed. Table 9 provides data, where Adjusted R^2 is 0.087. The independent variable (internet) explains 8.7% of the variance of the dependent variable (academic results), where F=3.529, Adjusted R^2=0.087 and p =0.019. The value of p is less than α=0.05, which conveys that there exists a significant statistical. Table 10 shows Adjusted R^2=0.346. This conveys the independent variable (internet) explains around 34.6% of the dependent variable (student perception of the internet's impact on academic results), where Adjusted R^2=0.346, F=15.12 and p<0.001. The value of p

shows that there exists a significant statistical correlation between the two variables. The analysis demonstrates that between the independent variable and the dependent variables exist significant statistical correlations. Hypothesis H1 is supported with confidence interval 95%.

H1a: There exists a correlation between internet use for academic purpose of study and student academic results (α=0.05).

In accordance with the values of the regression analysis from Table 11, it can be concluded that the Beta coefficient is 0.077, t=0.689 and p=0.493. Internet use for academic study has an insignificant weak positive statistical correlation to academic results. It conveys that it has little impact on the dependent variable. Hypothesis H1 is supported with a confidence interval 95%.

H1b: There exists a correlation between internet use for social media and student academic results (α=0.05).

Social media is correlated negatively to academic results with coefficient Beta =-0.337, t=-2.473 and p=0.016 (Table 11). Between the two variables there exists a significant negative statistical correlation. Social media have a negative impact on student results. The two variables move in opposite directions. Thus, between the variables there exists a negative correlation and hypothesis H1b is supported with confidence interval 95%.

H1c: There exists a correlation between internet use for entertainment (games, films, and music) and student academic results (α=0.05).

There exists a significant strong positive correlation between internet usage for entertainment and academic results with coefficient Beta=0.408, t= 2.990 and p=0.004 (Table 11). The use of internet for entertainment influences an increase in the dependent variable. The two variables move in the same direction. Research conducted by Dr. Patterson and Adam Oei (2014) concluded that playing puzzle games improves executive brain functions. The analysis concludes that hypothesis H1c is supported with confidence interval 95%

Table 11: Regression analysis for each independent variable with academic results

		Unstandardized β	Standard Error	Standardized Beta	t	p
1	(Constant)	2.939	0.626		4.692	< .001
	Internet use for academic study	0.107	0.155	0.077	0.689	0.493
	Internet use for entertainment	0.487	0.163	0.408	2.990	**0.004**
	Internet use for social media	-0.413	0.167	-0.337	-2.473	**0.016**

H2a: The time spent on the internet by students for academic study, social media, and entertainment is the same (α=0.05).

To prove the hypothesis, p in Table 12 is used: One Sample T-Test. All values taken by p are less than α=0.05. From the values of p, it is concluded that there exist significant statistical differences between time spent for academic purposes, social media, online games, films, and music. As a result, hypothesis H2a is rejected.

Table 12: One Sample T-Test

				95% Confidence Interval	
	t	df	p	Lower	Upper
Academic purposes	24.31		**< .001**	2.641	3.112

Table 12: One Sample T-Test

	t	df	p	95% Confidence Interval Lower	Upper
Social media	24.10	80	**< .001**	3.058	3.609
Online games	17.36	80	**< .001**	2.459	3.096
Films and music	22.50	80	**< .001**	2.915	3.480

Note. Student's T-Test.

H3a: *There exists a correlation between internet use for academic study and student perception of the impact of the internet on academic results (α=0.05).*

The most significant and strong correlation exists between internet use for academic study and student perception of the impact of the internet on academic results with coefficient Beta=0.580, t=6.147 and p<0.001(Table 13). Internet usage for academic study has a higher impact on student perception. The independent variable moves in the same direction with the dependent variable. Thus, hypothesis H3a is supported with confidence interval 95%.

H3b: There exists a correlation between internet use for social media and student perception of the impact the internet on student academic results (α=0.05).

According to the values of Table 13, the independent variable (internet use for social media) has a weak correlation to the dependent variable (student perception of the internet's impact on academic results) with coefficient Beta=0.047, t=0.407 and p=0.686. The impact of the independent variable over the dependent variable is very low. However, because the two variables are correlated, hypothesis H3b is supported with confidence interval 95%.

H3c: There exists a correlation between internet use for entertainment (games, films, and music) and student perception of the impact of the internet on academic results (α=0.05).

Internet use for entertainment is correlated to student perception of the internet's impact on academic results with coefficient Beta=0.046, t=0.395 and p=0.694 (Table 13). Between the two variables, there exists a weak positive correlation. Internet use for entertainment has little impact on the dependent variable. From the analysis it can be inferred that the variables are correlated, thus hypothesis H3c is supported with confidence interval 95%.

Table 13: Regression analysis for each independent variable with student perception of the internet's impact on academic results

Model		Unstandardized β	Standard Error	Standardized Beta	t	p
1	(Constant)	0.697	0.485		1.436	0.155
	Internet use for academic study	0.741	0.121	0.580	6.147	**< .001**
	Internet use for entertainment	0.050	0.126	0.046	0.395	0.694
	Internet use for social media	0.053	0.130	0.047	0.406	0.686

4. Conclusions and Recommendations

Internet use is widespread among students. Students spend most of their time on the internet, on social media, films and music. It must be noted that a great number of students use the internet for more than 6 hours, which can lead to internet dependency. Students use in large part smartphones to access the internet. The internet explains 8.7% of the variance of academic results and 34.6% of the variance of student perception of the internet's impact on academic results. It was concluded

from the analysis that internet use for entertainment has the strongest correlation to academic results with coefficient Beta = 0.408, t=2.990 and p=0.004, and internet use for academic study has the strongest correlation to student perception of the internet's impact on academic results with coefficient Beta = 0.580, t=6.147 and p<0.001. Social media have a negative impact on student results, thus students need to manage the time that they send on them. Albanian universities can include more internet usage and applications in their study programs, as well as implement contemporary learning methodologies.

References

Adam C, O., & Michael D, P. (2014). Playing a puzzle video game with changing requirements improves executive functions. *Science Daily*, 37. Retrieved July 30, 2017.

Aduwa-Ogiegbaen, S., & Iyamu, E. (2005). Using Information and Communication Technology in Secondary Schools in Nigeria: Problems and Prospects. *Educational Technology & Society, 8*, 104-112. Retrieved July 28, 2017.

Akhter, N. (2013). Relationship between Internet Addiction and Academic Performance among University Undergraduates. *Journal of Science and Technology Education Research, 8*(19), 1793-1796. Retrieved July 26, 2017.

Alshammari, N. (2014). The Use of Technology in Education to Improve Student's Reading Skills in Elementary Schools, Saudi Arabia. *International Journal of Business and Social Science, 5*, 69. Retrieved July 28, 2017.

Brown, U. J., Ellore, S. B., & Niranjan, S. (2014). The Influence of Internet Usage on Academic Performance and Face-to-Face Communication. *Journal of Psychology and Behavioral Science, 2*(2), 163-186. Retrieved July 26, 2017.

Bush, M. (2008). Computer-assisted language learning: From vision to reality? *CALICO, 25*(3), 442-470. Retrieved July 25, 2017.

Carmona, M. (2013). ICT Trends in Education. *1 st Annual International Interdisciplinary Conference*, (pp. 428-430). Azores.

Dorji, & Lekey. (2015). *The Impact of the Internet on Academic Performance of the students at the tertiary level of Education in Bhutan.* Bhutan: Royal Institute of Management.

Edmunds, R., Thorpe, M., & Conole, G. (2010). Student attitudes towards and use of ICT in course study, work and social activity: A technology acceptance model approach. *British Journal of Educational Technology, 43*(1), 71-84.

Englander, F., Terregrossa, R. A., & Wang, Z. (2010). Internet use among college students: tool or toy. *Educational review, 62*(1), 85-96. Retrieved July 27, 2017.

Fernández, J., Peñalba, A., & Irazabal, I. (2015). Internet Use Habits and Risk Behaviours in Preadolescence. [Hábitos de uso y conductas de riesgo en Internet en la preadolescencia]. *Comunicar, 44*, 113-120. Retrieved July 29, 2017.

Internet World Stats. (2017, June 19). *Internet World Stats.* Retrieved from Internet in Europe Stats: http://www.internetworldstats.com/stats.htm

Jehopio, P. J., Wesonga, R., & Candia, D. A. (2017). Internet Heavy usage and its Influence on Academic Achievement of University Students. *International Journal of Engineering Science and Computing*, 5757-5762. Retrieved July 28, 2017.

Jones, S., Johnson-Yale, C., Perez, F. S., & Schuler, J. (2007). The Internet landscape in college. *Yearbook of the National Society for the Study of Education, 106*(2), 39-51. Retrieved July 29, 2017.

Kim, S. (2011). *The Effects of Internet Use on Academic Achievement and Behavioral Adjustment among South Korean Adolescents: Mediating and Moderating Roles of Parental Factors.* New York: Syracuse University. Retrieved July 29, 2017.

Kirschner, P. A., & Karpinski, A. (2010). Running head: Facebook and academic performance. *Computers in Human Behavior, 26*, 1237-1245. Retrieved July 26, 2017.

Kubey, R. W., Lavin, M. J., & Barrows, J. R. (2001). Internet use and collegiate academic performance decrements: Early findings. *Journal of communication, 51*(2), 366-382. Retrieved July 25, 2017.
Leung, L., & Lee, P. (2012). Impact of Internet Literacy, Internet Addiction Symptoms, and Internet Activities on Academic Performance. *Social Science Computer Review, 30*(4), 403-418. Retrieved July 29, 2017.
Matthews, D., & Schrum, L. (2003). High-speed Internet use and academic gratifications in the college residence. *The Internet and Higher Education, 6*(2), 125-144. Retrieved July 29, 2017.
Mbah, T. B. (2010). *The impact of ICT on students' study habits. Case study: University of Buea, Cameroon.* Saarbrücken, Germany: LAP LAMBERT Academic Publishing.
Mishra, S., Draus, P., Goreva, N., Leone, G., & Caputo, D. (2014). The Impact of Internet Addiction on University Students and Its Effect on Subsequent Academic Success: A Survey Based Study. *Issues in Information Systems, 15*(1), 344-352. Retrieved July 29, 2017.
Sahin, Y. G., Balta, S., & Ercan, T. (2010). The Use of Internet Resources by University Students during Their Course Projects Elicitation: A Case Study. *The Turkish Online Journal of Educational Technology, 9*, 234-244. Retrieved July 28, 2017.
Suhail, K., & Bargees, Z. (2006). Effects of excessive internet use on undergraduate students in Pakistan. *Cyber Psychol. Behav, 9*(3), 297-307. Retrieved July 29, 2017.
Türel, Y., & Toraman, M. (2015). The Relationship between Internet Addiction and Academic Success of Secondary School Students. *Antropologist, 20*, 280-288. Retrieved July 29, 2017.
Young, B. (2006). A study on the effect of internet use and social capital on academic performance. *Development and Society, 35*(1), 107-123. Retrieved July 26, 2017.
Zickuhr, K. (2014). Teens and Tech: What the research says. *Young Adult Library Services, 12*(2), 33-37. Retrieved July 25, 2017.

Students' Perception on the Effectiveness of Teaching Methods

Ariel Ora
Carleton University, Ottawa, Canada

Roland Sahatcija
Mediterranean University of Albania, Albania

Anxhela Ferhataj
European University of Tirana, Albania

Abstract

Technological evolution has had an impact everywhere. One of the fields impacted by technological advances is the education system. Modern technology has transformed the way in which teaching processes are conducted. Today, there exist three teaching methods: traditional, hybrid, and the online learning. The objective of the research is the study of the impact that teaching methods have on students' perception on the effectiveness of teaching methods. The instrument employed in this research is the questionnaire. The questionnaires were distributed online during the second semester of the 2016-2017 academic year. The study sample consists of 186 Albanian university students. This study uses quantitative research and the research method is descriptive analysis. In order to analyze the data SPSS 20 and JASP.0.8.0.1 were applied.

The study utilized statistical analyses, such as: student T-Test, linear regression, Pearson correlation coefficient, One-Way Anova, frequency distribution, crossed tabulation. To prove the hypotheses a confidence interval 95% was used. It ensues from the study that the online learning and the hybrid learning has an impact on students' perceptions on the effectiveness of teaching methods. The hybrid learning is mostly preferred over the other two teaching methods by students and is percieved as most effective. Of the students' characteristics, only study program and gender impacts students' perception on the effectiveness of teaching methods.

Keywords: traditional learning, online learning, hybrid learning, perceptions on the effectiveness of teaching methods.

Introduction

Technological evolution has had an impact everywhere. One of the fields impacted by technological advances is the education system. Modern technology has transformed the way in which teaching processes are conducted. Today, there exist three teaching methods: traditional, hybrid, and the online learning. According to researchers the online and hybrid learning will be used in the future (Cerf & Schutz, 2002; Dziuban,

Graham, & Picciano, 2014; Anderson, Boyles, & Rainie, 2012; Güzera & Canera, 2014; Bonk & Graham, 2006) These two teaching methods, are better preferred in comparison to the traditional learning. But which method is most effective according to students in Albania? The research paper's objective is the study of the impact of teaching methods have on students' perception on the effectiveness of teaching methods.

1. **Literature Review**

A study conducted on student satisfaction on teaching methods concluded that students are most satisfied with hybrid courses (Blankson & Kyei-Blankson, 2008). Other reaserchers concur with this conclusion (Castle & McGuire, 2010; Collopy & Arnold, 2009; Farley, Jain, & Thomson, 2011; Martinez-Caro & Campuzano-Bolarin, 2011; Owston, Garrison, & Cook, 2006; Schuhmann & Skopek, 2009; Woltering, Herrler, Spitzer, & Spreckelsen, 2009; Owston, York, & Murtha, 2013). According to Dziuban, Hartman and Moskal (2004) hybrid courses are more successful than traditional and online courses. The usage of the hybrid learning in university programs has had a positive impact for the universities themselves (Moskal, Dziuban, & Hartman, 2013). Substantial research points to the hybrid learning as most effective (Means, Toyama, Murphy, Bakia, & Jones, 2010; Ajide & Tik, 2009; Atiyah, El Sherbiny, & Guirguis, 2015). At the same time, additional researchers argue that the hybrid learning will be the most used method in universities (Norberg, Dziuban, & Moskal, 2011; Bonk & Graham, 2006). The application of technology in teaching methodology has a positive impact on students' satisfaction and effectiveness (Huang, 2014).

Ron Owston, Dennis York and Susan Murtha (2013) analyzed the existing correlation between students' perceptions and academic achievement in the hybrid learning. The research uncovered a very important correlation between students' perceptions and academic achievement. Students, whom had acheived higher academic results through the hybrid learning, were willing to complete another course through the hybrid learning and preferred to receive lessons through the hybrid learning. The opposite occurred with students who had a lower academic achievement level through the hybrid learning, they were not inclined to attend another hybrid course, and had a preference for the traditional learning. Other researchers have arrived at a similar conclusion (Castle & McGuire, 2010; Svanum & Aigner, 2011; Delaney, 2008; Melton, Graf, & Chopak-Foss, 2009).

Figure 1 represents the range of the hybrid learning.

Same place, same time	Different place, same place, same time, different time	Anytime, anyplace
Traditional Learning	Hybrid Learning	E-learning

Figure 1: Range of the Hybrid learning

Figure 2 represents the range of e-learning (Proctor, 2002)

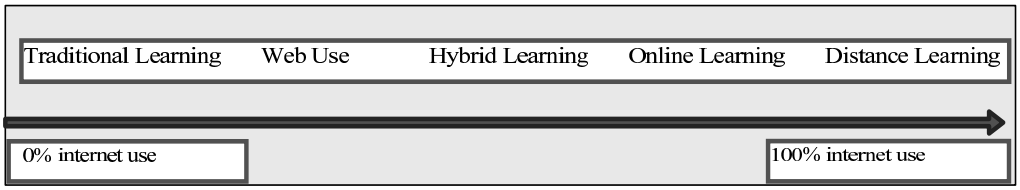

Figure 2: Spectrum of e-learning

Allen and Seaman (2011) suggested the classification of methods in four groups. The table below represents a detailed explanation.

Table 1: Classification of instruction methods based on technology use

Percentage of online study program	**Learning**	**Detailed description for each teaching method**
0%	Traditional	This teaching method does not make use of modern technology. Study materials are available in printed form. It is based only on the professor's lecturing. The study program is available only on the university campus.
1% - 29%	Web use	This teaching method makes use of technology and is necessary for traditional courses. This includes, usage of an instruction management system or usage of webpages in order to display course syllabus, homework, and course materials.
30% - 79%	Hybrid	The hybrid learning is a combination between the traditional and online learning. Course materials are offered online, class discussions are also conducted online and lectures are available both online and in-class. The study program takes place on

Percentage of online study program	Learning	Detailed description for each teaching method
		university campuses and online.
80% - 100%	Online	This type of course is available online for most or all of the duration of the study program. No parts of instruction takes place on university campuses. The study program can be pursued from anywhere and anytime.

Source: Babson Survey Research Group

Main research question is:

1. Does there exist a correlation between teaching methods and the perception of the student on the effectiveness of teaching methods?

Other research questions related to the study are:

1. Which method is preferred by students to conduct lessons?
2. Which method is preferred by students to conduct seminars?
3. Which is the method preferred by students to conduct discussions?
4. Through which method a student attains the highest results?
5. Which method is most effective to study according to students?

The study hypotheses are:

- H1a: Students' perception on the effectiveness of the traditional learning, online learning and hybrid learning, is the same. (α=0.05)
- H1b: Students' perception on the effectiveness of the traditional learning, online learning and hybrid learning, is the same based on classification according to study program. (α=0.05)
- H1c: Students' perception on the effectiveness of the traditional learning, online learning and hybrid learning, is the same based on classification according to gender. (α=0.05)
- H1d: Students' perception on the effectiveness of the traditional learning, online learning and hybrid learning, is the same based on classification according to study cycle. (α=0.05)
- H1e: Students' perception on the effectiveness of the traditional learning, online learning and hybrid learning, is the same based on classification according to the students' academic results. (α=0.05)
- H1f: There exists a correlation between the traditional learning and the students' perception on the effectiveness of teaching methods. (α=0.05)

- H1g: There exists a correlation between the hybrid learning and the students' perception on the effectiveness of teaching methods. (α=0.05)

- H1h: There exists a correlation between the online learning and the students' perception on the effectiveness of teaching methods. (α=0.05)

Conceptual model used in this study:

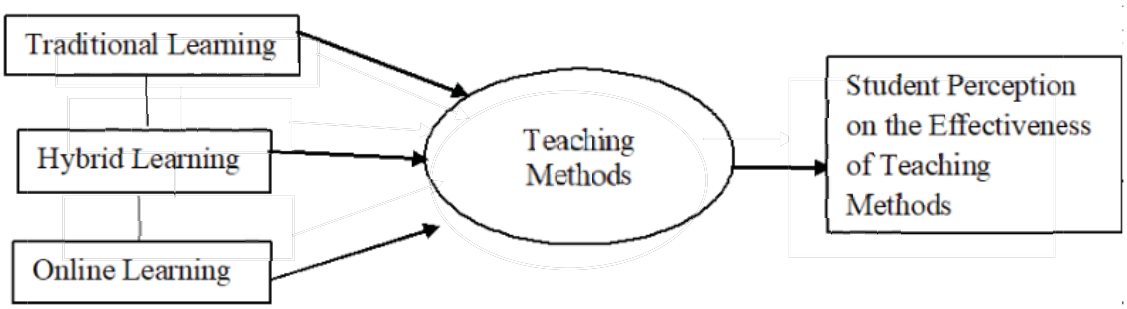

1. Methodology

This study uses quantitative research and the research method is descriptive analysis and comparative analysis. The instrument employed in this research is the questionnaire. The questionnaire utilized is a combination of questionnaires used in scientific research (Brooks, 2016). The questionnaire consists of 18 closed ended questions, and is divided onto 3 parts, including demographic data. The responses are scaled through a 6-point Likert scale ranging from "Not Applicable" to "Strongly Agree". The first part consists of 7 questions about teaching methods. The second part consists of 5 questions about students' perceptions on teaching methods. The last part consists of questions regarding demographic data.

The study sample are 186 Albanian university students. Valid questionnaires concerning this study are 168, whereas 18 questionnaires are incomplete. The rate of return is 90%. The graphs below are representations of students according to study cycles, gender, study area, and Grade Average.

Graph 1: Students according to study levels

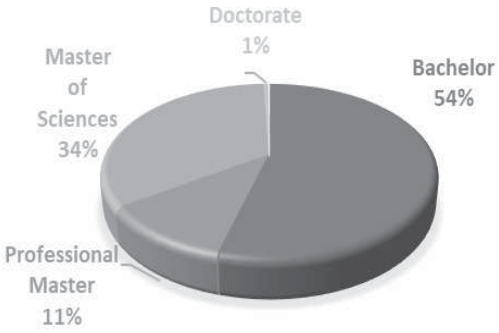

Graph 2: Gender

Graph 3: Student Distribution According to Area of Study

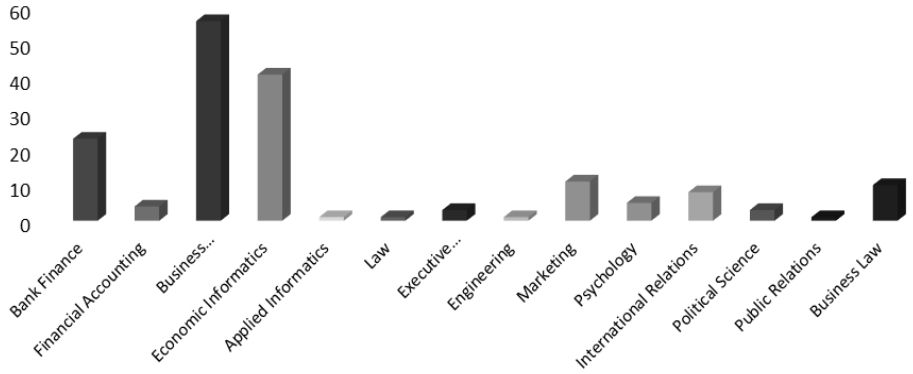

Graph 4: Grade Average

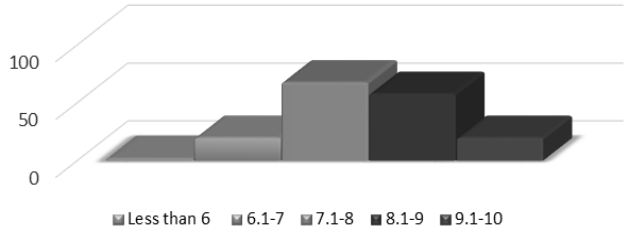

In order to analyze the data SPSS 20 and JASP.0.8.0.1 were applied. The reliability coefficient Cronbach's Alpha was used to measure the validity of the research instrument. Reliability coefficient Cronbach's α for the questionnaire is 0.809. The data from Table 3 shows that the value of Cronbach's Alpha coefficient for each variable varies from 0.777 to 0.810.

Table 2: Reliability Coefficient Cronbach's Alpha

	Cronbach's α
scale	0.809

Note. Scale consists of items online learning, traditional learning, hybrid learning, perception on the effectiveness of the traditional learning, perception on the effectiveness of the online learning, perception on the effectivenes of the hybrid learning

Table 3: Reliability Coefficient Cronbach's Alpha for each variable

	If item dropped
	Cronbach's α

Table 3: Reliability Coefficient Cronbach's Alpha for each variable

	If item dropped
	Cronbach's α
Online learning	0.786
Traditional learning	0.810
Hybrid learning	0.789
Perception on the effectiveness of the traditional learning	0.797
Perception on the effectiveness of the online learning	0.795
Perception on the effectiveness of the hybrid learning	0.777

2. Empirical Analysis

Descriptive statistics provides detailed information for each variable. Table 4 provides descriptive data, showing that of the three methods of teaching, the hybrid learning has the highest mean (4.554). The values of the other variables range from 3.833 to 4.554. It must be emphasized that the values of standard deviation range between 0.8594 and 0.9840. This means that there is a distribution of values about the mean.

Table 4: Descriptive Data for the Variables

	Traditional learning	Perception on the Effectiveness of the Traditional learning	Online learning	Perception on the Effectiveness of the Online learning	Hybrid learning	Perception on the Effectiveness of the Hybrid learning
Valid	168	168	168	168	168	168
Missing	0	0	0	0	0	0
Mean	4.208	4.018	4.274	3.833	**4.554**	4.190
Std. Error of Mean	0.07592	0.07479	0.06998	0.06630	0.06635	0.07407
Std.	0.9840	0.9694	0.9071	0.8594	0.8600	0.9600

Table 4: Descriptive Data for the Variables

	Traditional learning	Perception on the Effectiveness of the Traditional learning	Online learning	Perception on the Effectiveness of the Online learning	Hybrid learning	Perception on the Effectiveness of the Hybrid learning
Deviation						
Minimum	2.000	2.000	1.000	1.000	1.000	1.000
Maximum	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000	6.000

The data from Table 5 show that the most significant statistical correlation exists between the hybrid learning and the perception of students on the effectiveness of teaching methods p<0.001(0.406). The online learning is strongly correlated to the students' perception on the effectiveness of teaching methods p<0.001 (0.323). Meanwhile, the traditional learning has an insignificant statistical correlation with the perception of students on the effectiveness of teaching methods. Tables 5 answers the main research question.

Table 5: Pearson Correlations

		Traditional learning	Online learning	Hybrid learning	Students' Perception on the Effectiveness of Teaching Methods
Traditional learning	Pearson's r	—	-0.225**	-0.102	0.120
	p-value	—	0.003	0.190	0.121
	Upper 95% CI	—	-0.076	0.050	0.267
	Lower 95% CI	—	-0.364	-0.249	-0.032
Online learning	Pearson's r		—	0.373***	0.323***
	p-value		—	< .001	< .001
	Upper 95% CI		—	0.496	0.452
	Lower 95% CI		—	0.234	0.180
Hybrid learning	Pearson's r			—	**0.406*** **
	p-value			—	< .001
	Upper 95% CI			—	0.525

Table 5: Pearson Correlations

		Traditional learning	Online learning	Hybrid learning	Students' Perception on the Effectiveness of Teaching Methods
	Lower 95% CI			—	0.272
	Pearson's r				—
Students' Perception on the Effectiveness of Teaching Methods	p-value				—
	Upper 95% CI				—
	Lower 95% CI				—

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Which method is preferred by students to conduct lessons?

Table 6 shows that 115 students prefer lessons that combine lectures with practice, 28 prefer in-class lectures and 25 prefer online lessons with video for every topic. Analysis concludes that students prefer lessons that combine theory with practice.

Table 6: Lesson

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
In-class lesson	28	16.7	16.7	16.7
Lesson with video for every topic	25	14.9	14.9	31.5
Lesson combining lectures with practice	115	68.5	68.5	100.0
Total	168	100.0	100.0	

Which method is preferred by students to conduct seminars?

Most preferred are seminars that are a combination of in-class seminars and online seminars. In-class seminars and online seminars follow in that order. Table 7 presents the three options in detail.

Table 7: Seminar

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
In-class seminars	53	31.5	31.5	31.5

Table 7: Seminar

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Online seminars	24	14.3	14.3	45.8
Combination of the two	91	54.2	54.2	100.0
Total	168	100.0	100.0	

Which is the method preferred by students to conduct discussions?

An important element of the teaching process is discussions. Students tend toward discussions that combine online with in-class discussions. In-class discussions come second and online discussions come third. Table 8 presents students' choices for the different types of discussions.

Table 8: Discussion

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
In-class discussions	51	30.4	30.4	30.4
Online discussion	20	11.9	11.9	42.3
Combination of the two	97	57.7	57.7	100.0
Total	168	100.0	100.0	

Through which method a student attains the highest results?

Academic achievement is very important to a student. The values from Table 9 show that students partaking of the traditional learning have attained the highest results. It must be noted that a large number of students had not taken online or hybrid courses before. Results attained through the hybrid learning are second and results attained through the online learning are third.

Table 9: Results

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Online learning	23	13.7	13.7	13.7
Hybrid learning	51	30.4	30.4	44.0
Traditional learning	94	56.0	56.0	100.0

Table 9: Results

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Total	168	100.0	100.0	

Which method is most effective to study according to students?

Practice is the method deemed most effective to study according to 69 students. Solving problems and reading are evaluated similarly effective and the method least effective is the discussion. Table 10 provides data in detail.

Table 10: Most effective method to study

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Practice	69	41.1	41.1	41.1
Solving problems	34	20.2	20.2	61.3
Reading	34	20.2	20.2	81.5
Discussion	31	18.5	18.5	100.0
Total	168	100.0	100.0	

H1a: Students' perception on the effectiveness of the traditional learning, online learning and hybrid learning, is the same. (α=0.05)

In order to prove hypothesis H2a One Sample T-Test is used. The value of p is analyzed. The value of p is smaller than α=0.05, which means that there exist significant differences in students' perception on the effectiveness of the methods. Table 11 values show that there exist differences between students' perceptions on the effectiveness of the online learning, students' perceptions on the effectiveness of the hybrid learning and students' perceptions on the effectiveness of the traditional learning. Based on this analysis hypothesis H2a is rejected.

Table 11: One Sample T-Test

	95% Confidence Interval

	t	df	p	Mean Difference	Lower	Upper
Perception on the effectiveness of the traditional learning	53.72	167	**< .001**	4.018	3.870	4.166
Perception on the effectiveness of the online learning	57.82	167	**< .001**	3.833	3.702	3.964
Perception on the effectiveness of the hybrid learning	56.58	167	**< .001**	4.190	4.044	4.337

Note. Student's T-Test.

H1b: Students' perception on the effectiveness of the traditional learning, online learning and hybrid learning, is the same based on classification according to study program. (α=0.05)

One-Way Anova (Table 12) is used for hypothesis H2b, where Sig(p) value is of importance. Analyzing the value that Sig attains shows that there exist significant differences in the perception of the effectiveness of the traditional learning. Simultaneously, there do not exist significant differences in the perception of the effectiveness of the online and hybrid learnings, because Sig is greater than α=0.05. Therefore, hypothesis H2b is rejected, as there exist significant differences in the perception of effectiveness of the traditional learning.

Table 12: One - Way ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Perception on the effectiveness of the traditional learning	Between Groups	34.263	13	2.636	3.308	**.000**
	Within Groups	122.684	154	.797		
	Total	156.946	167			
Perception on the effectiveness of the online learning	Between Groups	12.982	13	.999	1.394	.168
	Within Groups	110.351	154	.717		
	Total	123.333	167			

Perception on the effectiveness of the hybrid learning	Between Groups	9.644	13	.742	.792	.668
	Within Groups	144.261	154	.937		
	Total	153.905	167			

H1c: Students' perception on the effectiveness of the traditional learning, online learning and hybrid learning, is the same based on classification according to gender. (α=0.05)

Table 13 values show that perception on the effectiveness of the hybrid learning changes according to gender. Value p is taken for analysis, smaller than α=0.05, which shows that there exist significant statistical differences. Value p=0.846 standing for perception of effectiveness of the traditional learning and value p=0.345 standing for perception of the effectiveness of the online learning show that there are no significant statistical differences on perception of the effectiveness between females and males. Hypothesis H2c is rejected because there exist differences for one of the variables.

Table 13: Independent Samples T-Test

					95% Confidence Interval	
	t	df	p	Mean Difference	SE Difference	Lower	Upper
Perception on the effectiveness of the traditional learning	-0.194	166.0	0.846	-0.030	0.151	-0.332	0.273
Perception on the effectiveness of the online learning	0.947	166.0	0.345	0.128	0.135	-0.139	0.396
Perception on the effectiveness of the hybrid learning	3.068	166.0	**0.003**	0.453	0.142	0.161	0.744

Note. Student's T-Test.

H1d: Students' perception on the effectiveness of the traditional learning, online learning and hybrid learning, is the same based on classification according to study cycle. (α=0.05)

In this case One-Way Anova is used. The value Sig.(p) in Table 14 is greater than value α=0.05 for all three variables. This means that there do not exist significant statistical differences. Hypothesis H2d is supported with confidence interval 95%.

Table 14: One - Way ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Perception on the effectiveness of the traditional learning	Between Groups	6.660	3	2.220	2.423	.068
	Within Groups	150.286	164	.916		
	Total	156.946	167			
Perception on the effectiveness of the online learning	Between Groups	3.933	3	1.311	1.801	.149
	Within Groups	119.400	164	.728		
	Total	123.333	167			
Perception on the effectiveness of the hybrid learning	Between Groups	4.024	3	1.341	1.468	.225
	Within Groups	149.881	164	.914		
	Total	153.905	167			

H1e: Students' perception on the effectiveness of the traditional learning, online learning and hybrid learning, is the same based on classification according to the students' academic results. (α=0.05)

Table 15 values show that there do not exist significant differences, value p for all three variables is greater than α=0.05. This means that the students' perception of the effectiveness of a teaching methodology is the same regardless academic results. Hypothesis H2e is supported with confidence interval 95%.

Table 15: One - Way ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Perception on the effectiveness of the	Between Groups	3.870	4	.968	1.030	.393

traditional learning	Within Groups	153.076	163	.939		
	Total	156.946	167			
Perception on the effectiveness of the online learning	Between Groups	.596	4	.149	.198	.939
	Within Groups	122.738	163	.753		
	Total	123.333	167			
Perception on the effectiveness of the hybrid learning	Between Groups	8.218	4	2.055	2.299	.061
	Within Groups	145.687	163	.894		
	Total	153.905	167			

To prove hypotheses H1f, H1g, H1h linear regression analysis is used. The results from Table 16 show that the independent variables (traditional learning, online learning and hybrid learning) explain 22.7% of the variance, where Adjusted R^2=0.227, F=17.34 and p<0.001. This means that there exists a significant correlation between the independent variables and the dependent variable.

Table 16: Regression results between teaching methods and perception of effectiveness of teaching methods

Model	R	R^2	Adjusted R^2	RMSE	R^2 Change	F Change	df1	df2	p
Teaching Methods	0.491	0.241	0.227	0.556	0.241	17.34	3	164	< .001

Table 17: Regression results between each teaching method and perception of effectiveness of teaching methods

Model		Unstandardized β	Standard Error	Standardized Beta	t	p
1	(Constant)	1.538	0.356		4.319	< .001

Table 17: Regression results between each teaching method and perception of effectiveness of teaching methods

Model		Unstandardized β	Standard Error	Standardized Beta	t	p
	Traditional learning	0.134	0.045	0.209	2.997	0.003
	Online learning	0.171	0.052	0.245	3.269	0.001
	Hybrid learning	0.247	0.054	0.336	4.586	< .001

H2f: There exists a correlation between the traditional learning and the students' perception on the effectiveness of teaching methods. (α=0.05)

The traditional learning has a significant positive correlation to student perception on the effectiveness of teaching methods, with coefficient Beta=0.209, t=2.997 and p=0.003 (Table 17). Both variable move in the same direction. The traditional learning has an impact on student perception on the effectiveness of teaching methods. Hypothesis H2f is supported with confidence interval 95%.

H2g: There exists a correlation between the hybrid learning and the students' perception on the effectiveness of teaching methods. (α=0.05)

The hybrid learning has the strongest correlation to student perception on the effectiveness of teaching methods, with coefficient Beta =0.336, t= 4.586 and p<0.001 (Table 17). It has great impact on the perception of students for the effectiveness of teaching methods. Hypothesis H2g is supported with confidence interval 95%.

H2h: There exists a correlation between the online learning and the students' perception on the effectiveness of teaching methods. (α=0.05)

There exists a significant correlation between the online learning and student perception on the effectiveness of teaching methods, with coefficient Beta=0.245, t=3.269 and p=0.001 (Table 17). The positive correlation between vaiables means that the increase of one variable influences the increase of the other variable. Hypothesis H2h is supported with confidence interval 95%.

Conclusions and Recommendations

This research paper focuses on analyzing the impact of teaching methods on the perception of students about the effectiveness of these teaching methods. Students prefer to pursue their program of study though the hybrid learning. The same conclusion developed when students were asked about specific elements. The literature review concurs with such conclusion. The hybrid learning is being visited by students in greater numbers. Teaching methods have a positive impact on dependent variable. The most significant correlation exists between the student perception of the effectiveness of teaching methods, with coefficient Beta =0.336, t= 4.586 and p<0.001. Students perceive the hybrid learning as the most effective

teaching method. Whereas, the online learning is perceived as the least effective teaching method. There exist significant differences in the perception of students on the effectiveness of teaching methods.

Students were inclined to attend again courses through the online and hybrid methods. Albanian universities must implement study programs with online and hybrid courses. Another recommendation is the reviewing of the curricula, so that more technology is include in teaching processes.

References

Ajide, O. E., & Tik, C. C. (2009). A study on the effectiveness of blended learning. *2nd International Conference of Teaching and Learning* (pp. 1-7). Malaysia: INTI University College. Retrieved June 16, 2017

Allen, E., & Seaman, J. (2011). *Going the Distance.* Massachusetts: Babson Survey Research Group .

Anderson, J. Q., Boyles, J. L., & Rainie, L. (2012). *The future impact of the Internet on higher education: Experts expect more-efficient collaborative environments and new grading collaborative environments and new grading courses, the shift away from on-campus life.* Washington, D.C.: Pew Research Center's Internet & American Life Project. Retrieved June 14, 2017

Atiyah, J. M., El Sherbiny, M. M., & Guirguis, S. K. (2015). Evaluation of E-Learning Program versus Traditional Education Instruction for Undergraduate. *International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, 2*(7), 776-786. Retrieved June 16, 2017

Blankson, J., & Kyei-Blankson, L. (2008). Nontraditional Students' Perception of a Blended Course: Integrating Synchronous Online Discussion and Face-to-Face Instruction. *Journal of Interactive Learning Research, 3*(19), 421-438. Retrieved June 13, 2017

Bonk, C. J., & Graham, C. R. (2006). *The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs.* San Francisco: Pfeiffer Publishing.

Brooks, D. C. (2016). *2016 Study of Undergraduate Students and Information Technology.* Louisville: Educause. Retrieved June 20, 2017

Castle, S. R., & McGuire, C. J. (2010). An analysis of student self-assessment of online, blended, and face-to-face learning environments: Implications for sustainable education delivery. *International Education Studies, 3*(3), 36-40. Retrieved June 15, 2017

Cerf, V., & Schutz, C. (2002). *Teaching in 2025: education and technology transformed.* Washington, DC: USA: Technology Administration Publications. Retrieved June 14, 2017

Collopy, R. M., & Arnold, J. M. (2009). To blend or not to blend: Online and blended learning environments in undergraduate teacher education. *Issues in Teacher Education, 18*(2), 85-101. Retrieved June 15, 2017

Delaney, A. M. (2008). Why faculty–student interaction matters in the first year experience. *Tertiary Education and Management, 14*(3), 227–241. Retrieved June 15, 2017

Dziuban, C. D., Moskal, P., & Hartman, J. (2004, March 30). *Blended Learning.* Colorado: Research Bulletin of Educause Center for Applied Research. Retrieved June 13, 2017

Dziuban, C., Graham, C., & Picciano, A. (2014). *Blended learning: Research perspectives.* New York: Routledge .

Farley, A., Jain, A., & Thomson, D. (2011). Blended learning in finance: Comparing student perceptions of lectures, tutorials and online learning environments across different year levels. *Economic Papers, 30*(1), 99-108. Retrieved June 15, 2017

Güzera, B., & Canera, H. (2014). The past, present and future of blended learning: an in depth analysis of literature. *Social and Behavioral Sciences*, 4596 – 4603. Retrieved June 12, 2017

Huang, S. Y. (2014). Relevance of IT Integration into Teaching to Learning Satisfaction and Learning Effectiveness. *World Journal of Education, 4*(2), 1-11. Retrieved June 13, 2017

Martinez-Caro, E., & Campuzano-Bolarin, F. (2011). Factors affecting students' satisfaction in

engineering disciplines: Traditional vs. blended approaches. *European Journal of Engineering Education, 36*(5), 473–483. Retrieved June 15, 2017
Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2010). *Evaluation of evidence-based practices in online learning: A meta-analysis and review of online learning studies.* Washington, DC: U.S. Department of Education. Retrieved June 14, 2017
Melton, B. F., Graf, H. W., & Chopak-Foss, J. (2009). Achievement and satisfaction in blended learning versus traditional general health course designs. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning, 3*(1). Retrieved June 15, 2017
Moskal, P., Dziuban, C., & Hartman, J. (2013). Blended learning: A dangerous idea? *Internet and Higher Education, 18*, 15-23. Retrieved June 13, 2017
Norberg, A., Dziuban, C. D., & Moskal, P. D. (2011). A time-based blended learning model. *On the Horizon, 19*, 207-216. Retrieved June 14, 2017
Owston, R. D., Garrison, D. R., & Cook, K. (2006). Blended learning at Canadian universities: Issues and practices. In C. J. Bonk, & C. R. Graham, *The handbook of blended learning: Global perspectives, local designs* (pp. 338–350). San Francisco: Pfeiffer. Retrieved June 15, 2017
Owston, R., York, D., & Murtha, S. (2013). Student perceptions and achievement in a university blended learning strategic initiative. *The Internet and Higher Education, 18*, 38–46. Retrieved June 15, 2017
Proctor, C. (2002). Proportion, Pedagogy and Processes: The Three P's of ELearning. *International Conference on Informatics Education Research* (pp. 195-200). Barcelona: International Academy for Information Management (IAIM) Annual Conference:. Retrieved June 18, 2017
Schuhmann, R. A., & Skopek, T. A. (2009). Blurring the lines: A blended learning model in a graduate public administration program. *The Quarterly Review of Distance Education, 10*(2), 219–232. Retrieved June 15, 2017
Svanum, S., & Aigner, C. (2011). The influences of course effort, mastery and performance goals, grade expectancies, and earned course grades on student ratings of course satisfaction. *British Journal of Educational Psychology, 81*, 667–679. Retrieved June 15, 2017
Woltering, V., Herrler, A., Spitzer, K., & Spreckelsen, C. (2009). Blended learning positively affects students' satisfaction and the role of the tutor in the problem-based learning process: Results of a mixed-method evaluation. *Advances in Health Science Education, 14*, 725-738. Retrieved June 15, 2017.

The study of teaching methods from the student's point of view

Anxhela Ferhataj
European University of Tirana, Albania

Roland Sahatcija
Mediterranean University of Albania, Albania

Ariel Ora
Carleton University, Ottawa, Canada

Abstract

Students are the focus of extensive scientific research. Educational institutions conduct regularly studies on students and ways to engage them. Student engagement in the learning process is vital to universities. Hence, universities need to know the best methods through which students prefer to learn, in order to provide the most efficient ways of teaching.
The objective of the research is the study of the impact that teaching methods have on students' academic achievement. The research was conducted during the second semester of the 2016-2017 academic year. Online platforms were utilized to distribute the questionnaire. This study utilizes quantitative research in the collection of data. The study sample consists of 186 Albanian university students. In order to analyze the data SPSS 20 and JASP.0.8.0.1 were utilized. The study applied statistical analyses, such as: linear regression, Pearson correlation coefficient, comparison of means, frequency distribution, crossed tabulation. To prove the hypotheses a confidence interval 95% was utilized. The study concluded that the teaching style has an impact on students' academic achievements. All three teaching methods are used by students. Students prefer to pursue their program of study though the hybrid learning. The same conclusion developed when students were asked about specific elements. Students who take all three types of courses perform better academically.

Keywords: traditional learning, online learning, hybrid learning, academic achievement.

Introduction

Students are the focus of extensive scientific research. Educational institutions conduct regularly studies on students and ways to engage them. Student engagement in the learning process is vital to universities. Hence, universities need to know the best methods through which students prefer to learn, in order to provide the most efficient ways of teaching.
Today, there exist three teaching methods: traditional, online, and the hybrid learning. According to researchers the online and hybrid learning will be used in the future (Cerf & Schutz, 2002; Dziuban, Graham, & Picciano, 2014; Anderson, Boyles, & Rainie, 2012; Güzera & Canera, 2014; Bonk & Graham, 2006). These two teaching methods, are better preferred in comparison to the traditional learning. But which method is most effective according to students in Albania? The research paper's objective is the study of the impact of teaching methods on academic achievements. The other objective is the analysis of the correlation between the two.

1. Literature Review

Several researchers are focusing on the study of teaching methods. This is an important area as it impacts directly the education of youth. The traditional learning has been defined as the teaching method in which the professor and the students are located in the same environment, at the same time. The online learning has been defined as the teaching method in which the lesson occurs on the internet (Curran, 2008). The hybrid learning has been defined as the teaching method which combines the traditional and the online learning (Bonk & Graham, 2006; Mayadas & Picciano, 2007). From the studies carried on the three methods of teaching it ensued that the hybrid learning and the online learning are more effective than the traditional learning (Stockwell, Stockwell, Cennamo, & Elise, 2015; Jasim, Sherbiny, & Guirguis, 2015).

Studies conducted on the impact that teaching methods have on students' academic achievements, have shown that the hybrid learning by far has the largest impact on academic achievement (Al-Qahtani & Higgins, 2013). Hattie (2003) argues that the professors' performance explains 30% of the variance of the students' academic achievement. According to Morris (2010) the hybrid learning has an impact improving the academic performance of students in the university system. Online courses are favored by students more and more (Sertsu & Chacon, 2012). Researchers have also focused on the analysis of the impact of the online and traditional learning have on students' achievements. However, the results are contradictory (Bray, Harris, & Major, 2007; Figlio, Rush, & Yin, 2010; Gratton-Lavoie & Stanley, 2009; Harmon & Lambrinos, 2006; Brown & Leidholm, 2002; Parsons-Pollard, Lacks, & Grant, 2008; Russell, 1999; Means, Toyama, Murphy, Bakia, & Jones, 2010; Shachar & Neumann, 2010). Concretely, some research papers argue that students who attend traditional courses perform better academically than students who use online courses (Brown & Leidholm, 2002; Figlio, Rush, & Yin, 2010; Parsons-Pollard, Lacks, & Grant, 2008). Meanwhile, other researchers argue that the academic performance of students who use the online learning is better (Gratton-Lavoie & Stanley, 2009; Harmon & Lambrinos, 2006; Means, Toyama, Murphy, Bakia, & Jones, 2010; Fedynich, Bradley, & Bradley, 2015; Shotwell & Apigian, 2015). At the same time, there are researchers who state that there are not significant statistical differences between the academic achievement of students who use traditional courses and students who use online courses (Russell, 1999). Steven Stack (2015) arrived at a similar conclusion. Students who use the online learning demonstrate the same level of academic performance with students who use the traditional learning (Stack, 2015; Brown & Park, 2016; Neuhauser, 2010; Murdock, William, Becker, Bruce, & Young, 2012; Pai, 2013).

Studies on the impact of the three teaching methods (traditional, hybrid, and online) on students' academic performace and achievements in Albania are yet to be conducted. One study conducted by researchers from the European Commission on the university system and the labor market in the Western Balkans, pointed up the discrepancy between university programs and the current labor demand in Albania. One of the recommendations of this study was modernizing and improving study programs, making instruction methods more interactive, and increasing focus on the student (Bartlett, Uvalic, Durazzi, Monastiriotis, & Sene, 2016). The conclusions of the research paper concur with those of other international research, which emphasize the importance of using new technology in the teaching process.

Graph 1: Traditional, online and hybrid learning

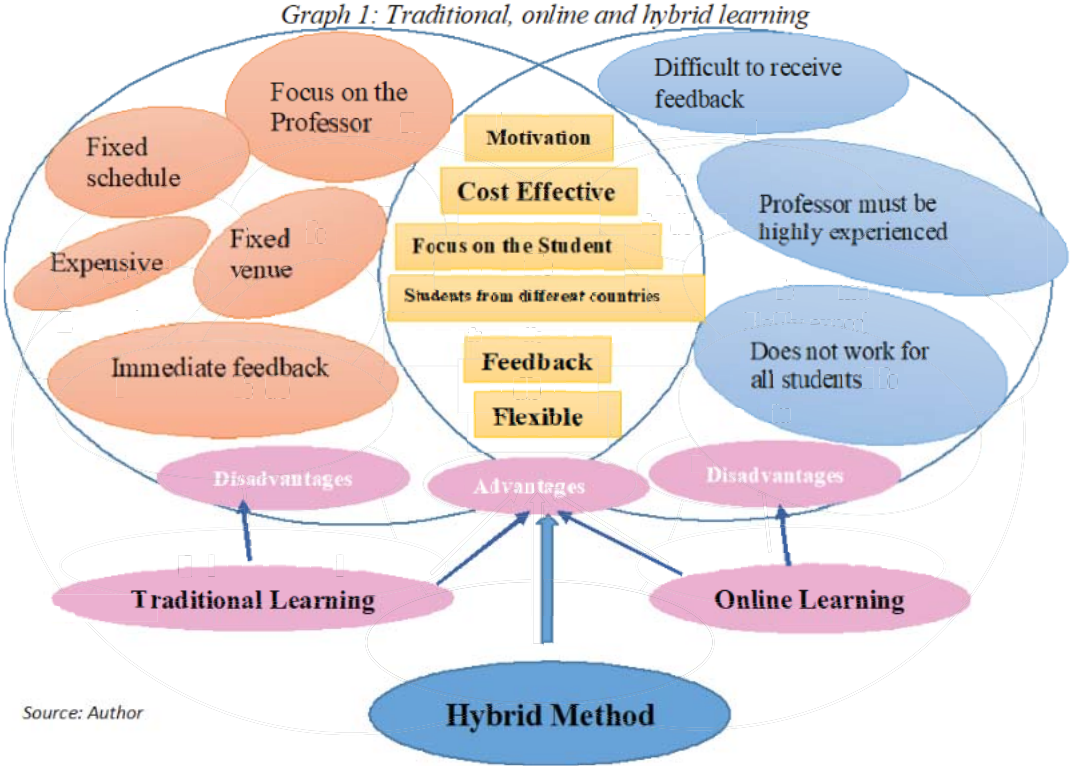

Source: Author

Main research question is:

1. Do teaching methods have an impact on students' academic achievement?

Other research questions related to the study are:

1. Do students use all three teaching methods?
2. Which teaching method is preferred by students to conduct their study program?

The study hypotheses are:

- H1a: The academic results of students who use courses through the online learning and courses through the traditional learning are the same with the academic results of students who use courses through the traditional learning. (α=0.05)
- H1b: The academic results of students who use courses through the hybrid learning and courses through the traditional learning are the same with the academic results of students who use courses through the traditional learning. (α=0.05)
- H1c: The academic results of students who use courses through the online learning, courses through the hybrid learning, and courses through the traditional learning are the same with the academic results of students who use courses through the traditional learning. (α=0.05)
- H1d: There exists a correlation between the traditional learning and the academic results of students. (α=0.05)
- H1e: There exists a correlation between the online learning and the academic results of students. (α=0.05)
- H1f: There exists a correlation between the hybrid learning and the academic results of students. (α=0.05)

Conceptual model used in this study:

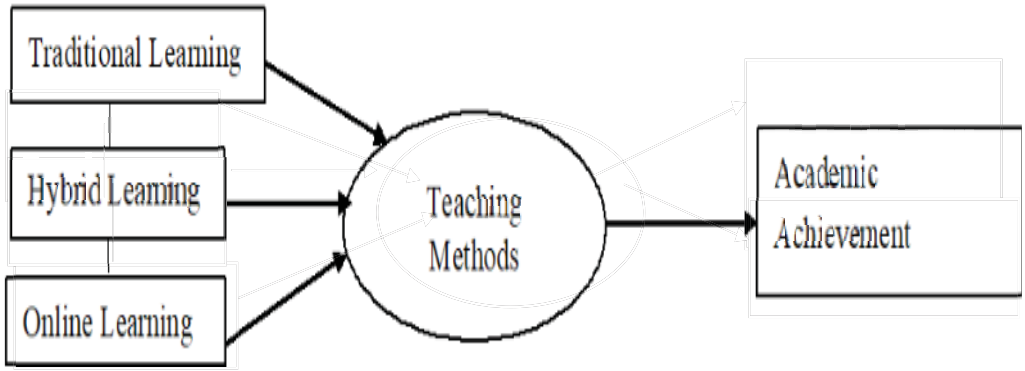

3. Methodology

This study uses quantitative research and the research method is descriptive analysis and comparative analysis. The instrument employed in this research is the questionnaire. The questionnaire utilized is a combination of questionnaires used in scientific research (Brooks, 2016; O'Malley & McCraw, 2001).

The questionnaire consists of 22 closed ended questions, and is divided onto 3 parts, including demographic data. The first part consists of 9 questions with alternatives. Concretely, this part includes questions surrounding the teaching methods used by students. Also, it provides information regarding students' preferences about teaching methods. The second part consists of 3 questions about students' perceptions on teaching methods. The last part consists of questions regarding demographic data.

The study sample are 186 Albanian university students. Valid questionnaires concerning this study are 168, whereas 18 questionnaires are incomplete. The rate of return is 90%. The graphs below are representations of students according to study cycles, gender, study area, and Grade Average.

Graph 2: Students according to study levels

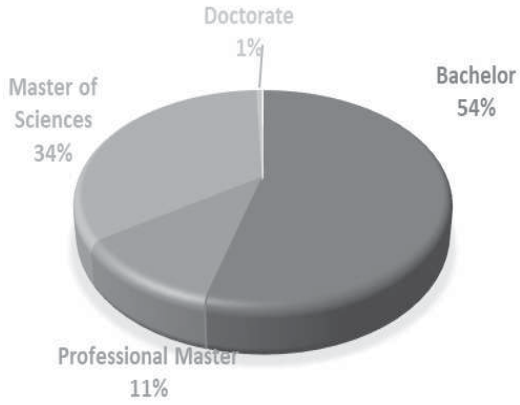

Graph 3: Gender

Graph 4: Student Distribution According to Area of Study

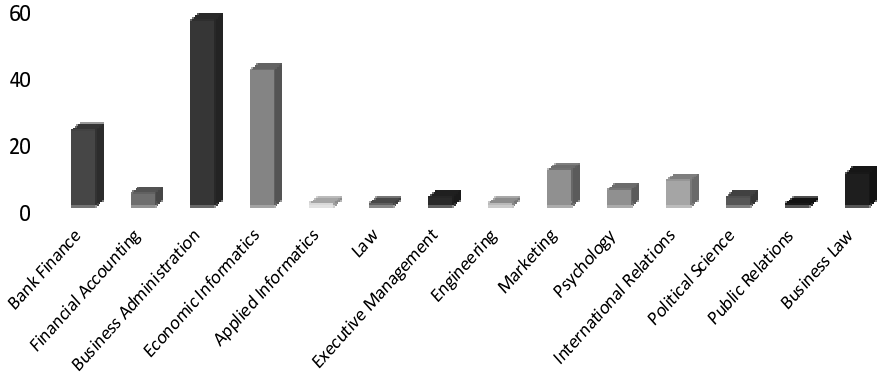

Graph 5: Grade Average

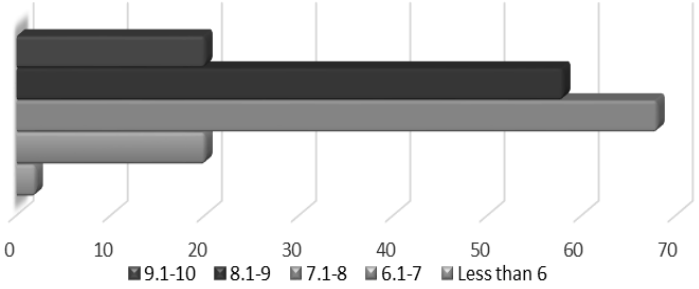

In order to analyze the data SPSS 20 and JASP.0.8.0.1 were applied. The reliability coefficient Cronbach's Alpha was used to measure the validity of the research instrument. Reliability coefficient Cronbach's α for the questionnaire is 0.811 (table 1). The data from Table 2 shows that the value of Cronbach's Alpha coefficient for each variable varies from 0.777 to 0.810.

Table 1: Reliability Coefficient Cronbach's Alpha

	Cronbach's α
scale	0.811

Note. Scale consists of items online learning, traditional learning, hybrid learning, academic results.

Table 2: Reliability Coefficient Cronbach's Alpha for each variable

	If item dropped
	Cronbach's α
Online learning	0.786
Traditional learning	0.810
Hybrid learning	0.789
Academic Results	0.795

4. Empirical Analysis

Tables 3 provide the Pearson correlation coefficient between the independent variables (traditional learning, online learning, and the hybrid learning) and the dependent variable (academic achievement). Values of the variables on Table 3 show that the most significant correlation exists between the independent variables, the online learning and the hybrid learning with p<0.001(0.373). The strongest correlation between independent variables and the dependent variable exists between the online learning and academic results with p<0.001(0.318). There exists also a significant positive correlation between the hybrid learning and academic results p<0.001(0.308) and the traditional learning and academic results p=0.041(0.158). The traditional learning has a significant negative correlation with the online learning p=0.003(-0.225). Table 3 answers the main research question.

Table 3: Pearson Correlations

		Traditional learning	Online learning		Hybrid learning		Academic Results	
Traditional learning	Pearson's r	—	-0.225	**	-0.102		0.158	*
	p-value	—	0.003		0.190		0.041	
	Upper 95% CI	—	-0.076		0.050		0.302	
	Lower 95% CI	—	-0.364		-0.249		0.006	
Online learning	Pearson's r		—		**0.373**	***	0.318	***
	p-value		—		< .001		< .001	
	Upper 95% CI		—		0.496		0.448	
	Lower 95% CI		—		0.234		0.175	
Hybrid learning	Pearson's r				—		0.308	***
	p-value				—		< .001	
	Upper 95% CI				—		0.439	
	Lower 95% CI				—		0.164	
Academic Results	Pearson's r						—	
	p-value						—	
	Upper 95% CI						—	
	Lower 95% CI						—	

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Do students use all three teaching methods?

In order to answer this question, Tables 4, 5, and 6 must be utilized. Table 4 provides the distribution of values for the online learning. The data shows that 69 students have not used the online learning, whereas 99 students have taken at least 1 course through the online learning. A representation of the data can be found in Graph 6.

Table 4: Online learning

	Frequency	Percent	Cumulative Percent
None	69	41.1	41.1
1-2	52	31.0	72.0
3-4	31	18.5	90.5

Table 4: Online learning

	Frequency	Percent	Cumulative Percent
5-6	7	4.2	94.6
5	9	5.4	100.0
Total	168	100.0	

Data from Table 5 shows that 50 students have not used the hybrid learning, whereas 118 students have used it at least once. Table 5 provides a detailed outline while Graph 7 shows a graphic representation of the data.

Table 5: Hybrid learning

	Frequency	Percent	Cumulative Percent
None	50	29.8	29.8
1-2	51	30.4	60.1
3-4	26	15.5	75.6
4-5	13	7.7	83.3
More than 6	20	11.9	95.2
All of them	8	4.8	100.0
Total	168	100.0	

Table 6 shows that the traditional learning is most used by students. The detailed distribution is given in Table 6 and digrammatically represented in Graph 8.

Table 6: Traditional learning

	Frequency	Percent	Cumulative Percent
None	10	6.0	6.0
1-2	16	9.5	15.5
3-4	14	8.3	23.8
4-5	27	16.1	39.9
More than 6	50	29.8	69.6
All of them	51	30.4	100.0
Total	168	100.0	

It ensues from the analysis that students use all three methods of teaching. Of these methods, the mostly used is the hybrid learning.

Which method is preferred by students to conduct their study program?

In order to answer this question Table 7 must be analyzed. It results that 54.2% of students prefer conducting their study program through the hybrid learning. The traditional learning is second preferred and the online learning third. The greatest part of students belonging to business administration and economic informatics choose the hybrid learning (Table 7). Similar choices are made by students from other departments.

Table 7: Preferences for teaching methods

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Traditional learnings	43	25.6	25.6	25.6
Hybrid learnings	91	54.2	54.2	79.8
Online learnings	34	20.2	20.2	100.0
Total	168	100.0	100.0	

In order to prove hypotheses H1a, H1b, H1c, the Comparison of Means analysis will be conducted.
H1a: The academic results of students who use courses through the online learning and courses through the traditional learning are the same with the academic results of students who use courses through the traditional learning. (α=0.05)

Table 8: Grade Average for students taking courses through the traditional learning and students taking traditional courses and online courses.

Variable	Mean	Std. Deviation
Traditional learning	3.45	.895
Traditional learning and Online learning	3.55	.857

Data from Table 8 shows that the grade average of students taking courses through the traditional learning is 3.45. Whereas the grade average of students taking traditional and online courses is 3.55. It can be said that the academic performance of students who take both types of courses is highest. The analysis conducted shows that grade average changes. H1a is rejected.

H1b: The academic results of students who use courses through the hybrid learning and courses through the traditional learning are the same with the academic results of students who use courses through the traditional learning. (α=0.05)

Table 9: Grade Average of students taking courses through the traditional learning and the students taking traditional and hybrid courses.

Variable	Mean	Std. Deviation
Traditional learning	3.45	.895
Traditional learning and Hybrid learning	3.58	.912

Students who take courses through the traditional learning and courses through the hybrid learning have a grade average of 3.58, while students who take courses through the traditional learning have a grade average of 3.45 (table 9). Mean values show that there exist differences between the two groups. The hypothesis H1b is not supported.

H1c: The academic results of students who use courses through the online learning, courses through the hybrid learning, and courses through the traditional learning are the same with the academic results of students who use courses through the traditional learning. (α=0.05)

Table 10: Grade Average of students taking courses through the traditional learning and students taking traditional courses, hybrid courses and online courses.

Variable	Mean	Std. Deviation
Traditional learning	3.45	.895
Traditional learning, Hybrid learning, Online learning	3.61	.836

Values from Table 10 show that students who take courses through all three methods have a higher grade average than students who take traditional courses. Between the two groups' grade averages there exist differences. Hypothesis H1c is rejected.

Table 11 studies the correlation between teaching methods and students' results. Adjusted R^2=0.185. It follows from the regression's values that the methodology of teaching explains 18.5% of the variance, where Adjusted R^2=0.185, F=13.66 and p<.001. Analysis shows that the method of teaching is correlated positively to the students' results. Table 12 provides in detail the impact of each variable on the students' results.

Table 11: Regression's results between teaching methods and students' results

Model	R	R^2	Adjusted R^2	RMSE	R^2 Change	F Change	df1	df2	p
Teaching Methods	0.447	0.200	0.185	0.627	0.200	13.66	3	164	< .001

Table 12: Regression's results between each teaching method and students' results

Model		Unstandardized β	Standard Error	Standardized Beta	t	p
1	(Constant)	1.638	0.402		4.078	< .001
	Traditional learning	0.173	0.051	0.246	3.427	< .001
	Online learning	0.221	0.059	0.289	3.762	< .001
	Hybrid learning	0.182	0.061	0.225	2.991	0.003

H1d: There exists a correlation between the traditional learning and the academic results of students. (α=0.05)
Table 12 shows that the traditional learning has a positive correlation to students' results, with coefficient Beta= 0.246, t=3.427 and p <0.001. The traditional learning has a direct impact on students' results. This means that both variables move in the same direction. Hypothesis H1d is supported with a confidence interval 95%.
H1e: There exists a correlation between the online learning and the academic results of students. (α=0.05)
The most significant correlation exists between the online learning and students' results with coefficient Beta=0.289, t=3.762 and p<0.001(table 12). The online learning makes a large impact on students' results. Data analysis concludes that hypothesis H1e is supported by a confidence interval 95%.
H1f: There exists a correlation between the hybrid learning and the academic results of students. (α=0.05)
The hybrid learning is positively correlated to students' results with a coefficient Beta=0.225, t=2.991 and p=0.003(table 12). Both variables move in the same direction, the increase in value of the

Conclusions and Recommendations

This research paper focuses on analyzing the impact of teaching methods on academic results of students. All three teaching methods are used by students. Students prefer to pursue their program of study though the hybrid learning. The literature review concurs with such conclusion. The hybrid learning is being visited by students in greater numbers. Students who take all three types of courses perform better academically. The most significant correlation exists between the online learning and student academic achievement, with coefficient Beta=0.289, t=3.762, p<0.001.

Based on the research findings, Albanian universities need to plan the application of courses through the hybrid learning. The application of the hybrid learning in study programs in the future, would indirectly greatly contribute to a higher quality education in Albania.

References

Al-Qahtani, A. A., & Higgins, S. E. (2013). Effects of traditional, blended and e-learning on students' achievement in higher education. *Journal of Computer Assisted Learning , 29*(3), 220-234. Retrieved June 13, 2017.

Anderson, J. Q., Boyles, J. L., & Rainie, L. (2012). *The future impact of the Internet on higher education: Experts expect more-efficient collaborative environments and new grading collaborative environments and new grading courses, the shift away from on-campus life.* Washington, D.C.: Pew Research Center's Internet & American Life Project. Retrieved June 14, 2017.

Bartlett, W., Uvalic, M., Durazzi, N., Monastiriotis, V., & Sene, T. (2016). *From University to Employment: Higher Education Provision and Labour Market Needs in the Western Balkans Synthesis Report.* Publications Office of the European Union: Luxembourg. doi:10.2766/48413 .

Bonk, C. J., & Graham, C. R. (2006). *The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs.* San Francisco: Pfeiffer Publishing.

Bray, N., Harris, M., & Major, C. (2007). New verse or the same old chorus: Looking holistically at distance education research. *Research in Higher Education, 48*, 889-908. Retrieved June 16, 2017.

Brooks, D. C. (2016). *2016 Study of Undergraduate Students and Information Technology.* Louisville: Educause. Retrieved June 20, 2017.

Brown, B., & Leidholm, C. (2002). Teaching microeconomic principles. *American Economic Review, 92*, 444-448. Retrieved June 16, 2017.

Brown, J. C., & Park, H. S. (2016). Longitudinal student research competency: Comparing online and traditional face-to-face learning platforms. *Advances in Social Work, 17*(1), 44-58. Retrieved June 17, 2017.

Cerf, V., & Schutz, C. (2002). *Teaching in 2025: education and technology transformed.* Washington, DC: USA: Technology Administration Publications. Retrieved June 14, 2017.

Curran, C. (2008). Online learning and the university. In W. J. Bramble, & S. Panda, *Economics of distance and online learning: Theory, practice, and research* (pp. 26-51). New York: Routledge.

Dziuban, C., Graham, C., & Picciano, A. (2014). *Blended learning: Research perspectives.* New York: Routledge.

Fedynich, L., Bradley, K. S., & Bradley, J. (2015). Graduate students' perceptions of online learning. *Research in Higher Education Journal, 27*, 1-13. Retrieved June 17, 2017.

Figlio, D. N., Rush, M., & Yin, L. (2010). *Is it live or is it internet? Experimental estimates of the effects of online instruction on student learning.* Massachusetts: National Bureau of Economic Research,. Retrieved June 16, 2017.

Gratton-Lavoie, C., & Stanley, D. (2009). Teaching and learning principles of micro economics

online: An empirical assessment. *Research in Economic Education*, 3-25. Retrieved June 16, 2017.
Güzera, B., & Canera, H. (2014). The past, present and future of blended learning: an in depth analysis of literature. *Social and Behavioral Sciences*, 4596 – 4603. Retrieved June 12, 2017.
Harmon, O. R., & Lambrinos, J. (2006). *Online format vs. live mode of instruction: Do human capital differences or differences in returns to human capital explain the differences in outcomes.* Connecticut: Department of Economics,University of Connecticut. Retrieved June 16, 2017.
Jasim, M. A., Sherbiny, M. M., & Guirguis, S. K. (2015, July). Evaluation of E-Learning Program versus Traditional Education Instruction for Undergraduate. *International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, 2*(7), 776-786. Retrieved June 12, 2017.
Mayadas, F., & Piçiano, A. (2007). Blended learning and localness: the means and the end. *Journal of Asynchronous Learning Networks, 11*(1), 3-7. Retrieved June 19, 2017.
Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2010). *Evaluation of evidence-based practices in online learning: A meta-analysis and review of online learning studies.* Washington, DC: U.S. Department of Education. Retrieved June 14, 2017.
Murdock, J., William, A., Becker, K., Bruce, M., & Young, S. (2012). Online versus on-campus: A comparison study of skills sources. *The Journal of Human Resources and Adult Learning, 8*(1), 105-118.
Neuhauser, C. (2010). Learning style and effectiveness of online and face-to-face instruction. *The American Journal of Distance Education, 16*(2), 99-113. Retrieved June 17, 2017.
O'Malley, J., & Mçraw, H. (2001, June 20). *Students Perceptions of Distance Learning, Online Learning and the Traditional Classroom.* Retrieved July 9, 2017, from http://www.westga.edu/~distance/omalley24.html
Pai, K. (2013). Assessing Online versus face-to-face learning. *Global Conference on Business & Finance. 8*, p. 350. Costa Rica: The Institute for Business and Finance Research.
Parsons-Pollard, N., Lacks, T., & Grant, P. (2008). A comparative assessment of student learning outcomes in large online and traditional campus based introduction to criminal justice courses. *Criminal Justice Studies, 2*, 225-239. Retrieved June 16, 2017.
Russell, T. L. (1999). *No significant difference: A comparative research bibliography on technology for distance education.* Raleigh: The International Distance Education Certification Center.
Sertsu, S., & Chacon, F. (2012). Comparative assessment of online hybrid and face-to -face teaching methods. *Proceedings of INTED2012 Conference.* (pp. 6266-6271). Valencia: INTED2012 Conference. Retrieved June 15, 2017.
Shachar, M., & Neumann, Y. (2010). Twenty Years of Research on the Academic Performance Differences Between Traditional and Distance Learning: Summative Meta-Analysis and Trend Examination. *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching, 6*(2), 318-334. Retrieved June 16, 2017.
Shotwell, M., & Apigian, C. H. (2015). Student performance and suçess factors in learning business statistics in online vs. on-ground classes using a web-based assessment platform. *Journal of Statistics Education, 23*(1), 1-19. Retrieved June 17, 2017.
Stack, S. (2015). Learning Outcomes in an online vs traditional course. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning, 9*(1), 1-18. Retrieved June 16, 2017.
Stockwell, B. R., Stockwell, M. S., Cennamo, M., & Elise, J. (2015, August 27). Blended Learning.

A study on internet dependence and its impact on academic performance

Anxhela Ferhataj
European University of Tirana, Albania

Roland Sahatcija
Mediterranean University of Albania, Albania

Ariel Ora
Carleton University, Ottawa, Canada

Abstract

The usage of internet has increased greatly in recent times. This increase is followed by both positive and negative outcomes. One of its negative aspects is internet dependency. The scope of this research is the study of internet dependency and its impact on academic performance. Quantitative research was utilized in this study, while questionnaires were used as the research instrument. The study sample consists of 90 Albanian university students. The data were analyzed with SPSS 20 and JASP-0.8.1.2. The study employed the following statistical analyses: frequency tables, crossed tabulation, Pearson correlation coefficient, regression analysis, Bayesian Pearson Correlation.
The study concluded that time spent on the internet has a positive impact on internet dependence. Internet dependence does not have a significant statistical correlation to academic performance. Another conclusion of the study is that most students nowadays are internet dependent.

Keywords: internet dependence, social media dependence, online games dependence, films and music dependence, student's academic performance.

Introduction

The internet is an all-around information source. Statistics demonstrate that internet users are increasing each year. The largest part of this group consists of students. Students use the internet everywhere. Universities are now using more than ever study programs combined with internet use. This has caused students to become even more engaged on the internet. According to a number of studies, internet usage for academic purposes has a positive impact on student performance (Aduwa-Ogiegbaen & Iyamu, 2005; Edmunds, Thorpe, & Conole, 2010; Brown, Ellore, & Niranjan, 2014; Alshammari, 2014; Englander, Terregrossa, & Wang, 2010; Mbah, 2010). At the same time, with the increase in usage there is an increase in internet dependency. Internet addiction can be as dangerous as alcohol and drug addictions. Internet dependency has a direct impact on student life. Akhter (2013) concluded that spending most of the time on the internet impacts negatively three aspects of a person's life: physical health, family life, and academic performance. This study focuses on analyzing internet dependency and its impact on academic performance.

I. Literature Review

There does not exist a precise definition of internet dependency. However, internet

dependency has been defined in several different terms. Chou and Hsiao (2000) define internet dependency as a person's inability to self-control and self-manage internet usage. It infers that the person addicted to the internet spends most of the time using it. Other researchers utilize the number of hours a person spends on the internet in order to determine whether a student is internet dependent (Rial, Gómez, Picón, Braña, & Varela, 2015; Türel & Toraman, 2015; Chen & Peng, 2008). According to Rial, Gómez, Picón, Braña and Varela, (2015) a student's internet use can be defined as problematic when usage exceeds two hours every day. Türel and Toraman (2015) argue that a student is internet dependent when usage exceeds three hours per day. Whereas, Chen and Peng (2008) concluded that internet usage that exceeds 34 hours per week leads to a student becoming addicted to the internet. Also, usage of social media leads to internet dependency (Junco, 2015; Muhing, et al., 2015; Ellore, Niranjan, & Brown, 2014; Ryan, Chester, Reece, & Xenos, 2014).

Internet dependency has a negative impact on the social and academic life of the individual. Zainudin, Din and Othman (2013) analyzed the impact of internet dependency. The study concluded that internet dependency has a negative impact on the student's academic performance, health and personality. It showed that there exist significant statistical differences between average internet student users and internet dependent students. Siddiqui, Memon and Siddiqui (2016) concluded that internet dependency has a negative impact on a student's academic life. Jehopio, Wesonga and Candia (2017) reached the same conclusions. Internet usage can have a positive impact on academic results when it is used to gain access to additional information, to do homework or complete projects. Although these students may use the internet for longer hours, they will achieve higher academic results than the students who use it for fewer hours a day (Leung & Lee, 2012). The purpose of internet use is very important.

Randy McCamey, Brooke Wilson and Joanna Shaw (2015) studied internet dependency and academic results. They concluded that there does not exist a significant correlation between the internet and academic results. Other researchers have arrived at the same conclusion (Jacobsen & Forste, 2011). An additional conclusion to this study is that there exists a significant statistical correlation between internet use and internet dependency. Researchers have argued that students who spend a large amount of time on the internet and do not perform well academically, would be more efficient if they studied through traditional courses. In such courses the professor is completely focused on the students and helps with clarifications (McCamey, Wilson, & Shaw, 2015). Englander, Terregrossa and Wang (2010) concluded in their study that there exists a significant statistical negative correlation between hours spent on the internet and exam performances.

Research questions are as follows:

1. Are Albanian students, internet dependent?
2. How many hours do students spend per day?
3. Does time spent on the internet have an impact on the degree of internet dependency?

Research hypotheses are as follows:

- H1a: There exists a correlation between internet dependency and student academic performance (α=0.05).
- H2a: The time spent on the internet has an impact on social media dependency

(α=0.05).

- H2b: There exists a correlation between time spent on the internet and online gaming dependency (α=0.05).
- H2c: There exists a correlation between time spent on the internet and films and music dependency (α=0.05).
- H3a: The use of internet does not have an impact on student perception of academic performance (α=0.05).

The conceptual model used is as follows:

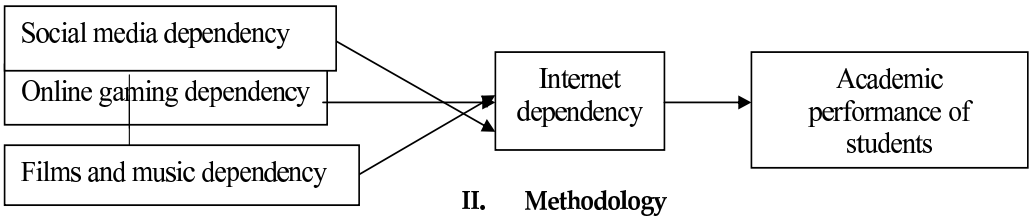

II. Methodology

This study employs descriptive analysis and quantitative research in order to answer the research questions and to support the research hypotheses. The questionnaire was used to collect the data (Young, 2007). It features two aspects: internet dependency and student academic performance. The research instrument consists of 12 questions. For the evaluation, a 5-point Likert scale was used, ranging from "Strongly disagree" to "Strongly agree". It is divided into three parts. The first part contains questions about internet use, use time, and social media, games, films and music dependency. The second part contains questions on the degree of internet dependency based on the questionnaire of Kimberly Young (2007). The third part contains questions on student demographic data. The questionnaire was distributed online. The study was conducted during the second semester of the 2016-2017 academic year. 90 Albanian university students participated in the study. There are 81 fully completed questionnaires. The response return rate is 90%. The surveyed students belong to different study areas. The descriptive data from the study sample are as follows:

Graph 1: Students according to study level

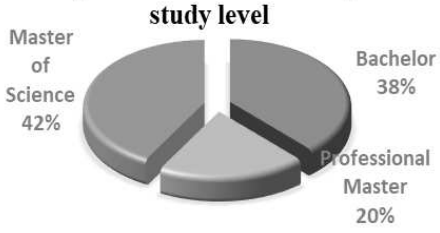

Graph 2: Gender

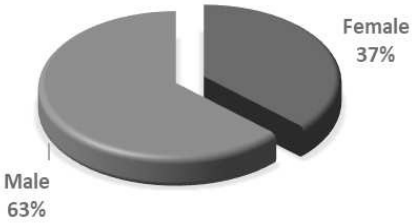

Graph 3: Academic results

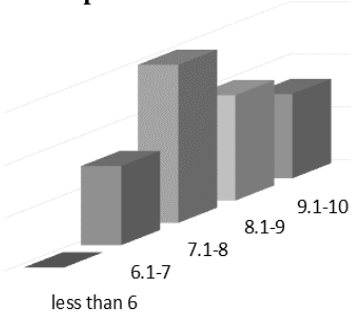

Graph 4: Age

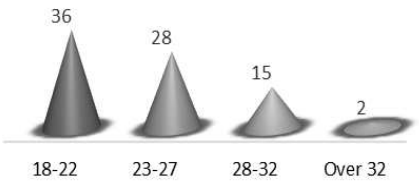

Graph 5: Student distribution according to study area

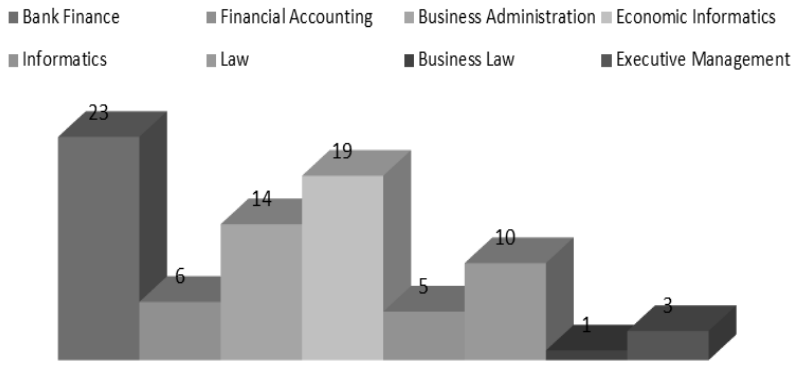

Graph 6: Student employment

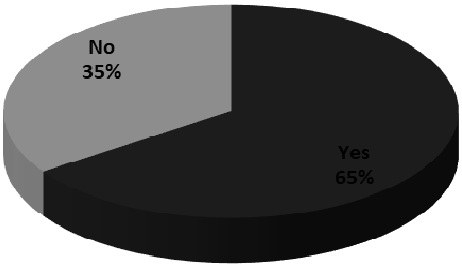

Graph 7: Employment type

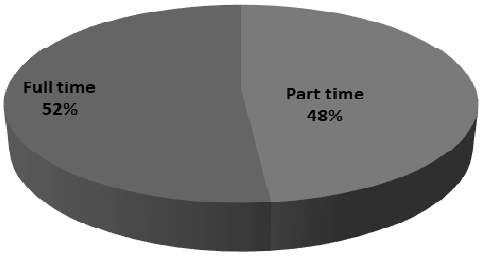

The data was analyzed through SPSS 20 and JASP-0.8.1.2 software. The data obtained through the questionnaire are valid and reliable in order to conduct the analysis because the reliability coefficient Cronbach's α is 0.881 (Table 1). Table 2 provides the values of the reliability coefficient Cronbach's α for each variable.

Table 1: Cronbach's α coefficient

	Cronbach's α
scale	0.881

Note. Scale consists of items social media dependency, online gaming dependency, films and music dependency, internet dependency, student academic performance

Table 2: Descriptive data on Cronbach's α coefficient

	If item dropped
	Cronbach's α
Social media dependency	0.866
Online gaming dependency	0.849
Films and music dependency	0.847
Internet dependency	0.851
Student academic performance	0.866

III. Empirical Analysis

Are Albanian students, internet dependent?

In order to answer Research Question 1, Table 3 is used, based on Dr. Kimberly Young's classification. The values obtained in Table 3 are disturbing. The higher a student has scored, the more internet dependent the student. Of 81 students, 33 are problematic users of the internet, who cannot control their internet use time, while 8 score the highest degree of internet dependency. Such students must analyze the impact that internet has on their lives. Another 33 students are average internet users, who can control their internet use time, even though their usage exceeds the recommended time online. The remaining 7 are minimal users of the internet.

Table 3: Internet dependency

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Minimal internet users (0-19)	7	8.6	8.6	8.6
Average internet users (20-49)	33	40.7	40.7	49.4
Problematic internet users (50-79)	33	40.7	40.7	90.1
High internet dependency users (80-100)	8	9.9	9.9	100.0
Total	81	100.0	100.0	

Table 4: Internet dependency and grade average

	Student academic performance				
Internet dependency	6.1-7	7.1-8	8.1-9	9.1-10	Total
Minimal internet users (0-19)	0	3	2	2	7
Average internet users (20-49)	8	13	5	7	33
Problematic internet users (50-79)	6	11	10	6	33
High internet dependency users (80-100)	1	3	3	1	8
Total	15	30	20	16	81

Table 4 provides the degree of dependency and grade average. The values obtained demonstrate among students with 9.1-10 grade average, there are those who use the internet effectively. Out of 16 students, 9 spend less time on the internet, thus are more effective than the other 7 who have difficulty in controlling their online time. Out of 20 students with an 8.1-9 grade average, only 7 are effective with their online time, while the others have a problem with it. Of the students with a 7.1-8 grade average, 16 are able to control their online time. Only 8 students with a 6.1-7 grade average are able to self-manage internet use. It must be noted that of all the students, 2 are the most effective because their academic results are the highest and are minimal internet users.

How many hours do students spend per day?

According to Table 5 data, a large number of students spend more than 6 hours per day on the internet, engaged in social media, online games, films and music. If time was the determining factor in internet dependency (Türel & Toraman, 2015; Chen & Peng, 2008; Rial, Gómez, Picón, Braña, & Varela, 2015) it can be said that students have formed a dependency of social media, online gaming, and films and music. Out of 81 students, 4 are non-user students of social media, however 20 students use the internet for social media 1-2 hours a day, 23 use it 3-4 hours a day, 13 use it 5-6 hours a day and 21 use it more than 6 hours a day. There are 22 non-user students of online games, however 15 spend 1-2 hours a day for online games, 16 spend 3-4 hours a day, 15 spend 5-6 hours a

III. Empirical Analysis

Are Albanian students, internet dependent?

In order to answer Research Question 1, Table 3 is used, based on Dr. Kimberly Young's classification. The values obtained in Table 3 are disturbing. The higher a student has scored, the more internet dependent the student. Of 81 students, 33 are problematic users of the internet, who cannot control their internet use time, while 8 score the highest degree of internet dependency. Such students must analyze the impact that internet has on their lives. Another 33 students are average internet users, who can control their internet use time, even though their usage exceeds the recommended time online. The remaining 7 are minimal users of the internet.

Table 3: Internet dependency

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Minimal internet users (0-19)	7	8.6	8.6	8.6
Average internet users (20-49)	33	40.7	40.7	49.4
Problematic internet users (50-79)	33	40.7	40.7	90.1
High internet dependency users (80-100)	8	9.9	9.9	100.0
Total	81	100.0	100.0	

Table 4: Internet dependency and grade average

	Student academic performance				
Internet dependency	6.1-7	7.1-8	8.1-9	9.1-10	Total
Minimal internet users (0-19)	0	3	2	2	7
Average internet users (20-49)	8	13	5	7	33
Problematic internet users (50-79)	6	11	10	6	33
High internet dependency users (80-100)	1	3	3	1	8
Total	15	30	20	16	81

Table 4 provides the degree of dependency and grade average. The values obtained demonstrate among students with 9.1-10 grade average, there are those who use the internet effectively. Out of 16 students, 9 spend less time on the internet, thus are more effective than the other 7 who have difficulty in controlling their online time. Out of 20 students with an 8.1-9 grade average, only 7 are effective with their online time, while the others have a problem with it. Of the students with a 7.1-8 grade average, 16 are able to control their online time. Only 8 students with a 6.1-7 grade average are able to self-manage internet use. It must be noted that of all the students, 2 are the most effective because their academic results are the highest and are minimal internet users.

How many hours do students spend per day?

According to Table 5 data, a large number of students spend more than 6 hours per day on the internet, engaged in social media, online games, films and music. If time was the determining factor in internet dependency (Türel & Toraman, 2015; Chen & Peng, 2008; Rial, Gómez, Picón, Braña, & Varela, 2015) it can be said that students have formed a dependency of social media, online gaming, and films and music. Out of 81 students, 4 are non-user students of social media, however 20 students use the internet for social media 1-2 hours a day, 23 use it 3-4 hours a day, 13 use it 5-6 hours a day and 21 use it more than 6 hours a day. There are 22 non-user students of online games, however 15 spend 1-2 hours a day for online games, 16 spend 3-4 hours a day, 15 spend 5-6 hours a

day and 13 spend more than 6 hours a day. Out of 81 students, 7 do not spend time on the internet for films and music. However, there are 21 students who spend 1-2 hours a day for films and music, 19 spend 3-4 hours a day, 17 spend 5-6 hours a day and 17 spend more than 6 hours a day. The largest part of students, use the internet for study from 1 to 4 hours a day. A small number of students do not use it for study and 8 students use it for more than 6 hours per day. Graph 8 shows diagrammatically hours spent on the internet by students.

Table 5: Hours spent on the internet

	Does not use	1-2 hours	3-4 hours	5-6 hours	More than 6 hours
Social media	4	20	23	13	21
Online games	22	15	16	15	13
Films and music	7	21	19	17	17
Academic purposes	5	28	28	12	8

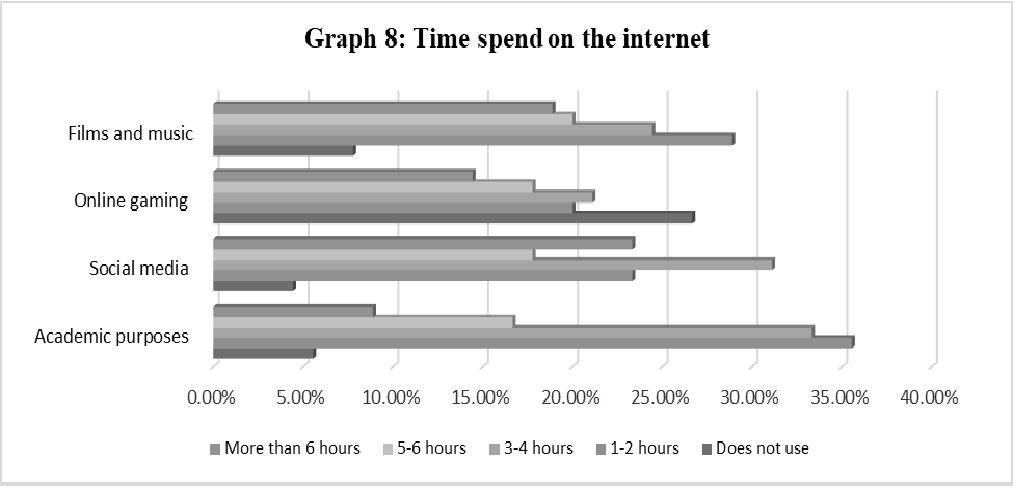

Does time spent on the internet have an impact on the degree of internet dependency?

According to the values of the Pearson coefficient, time spent online has an impact on internet dependency. There exists a string and significant correlation between them and the Pearson correlation coefficient = 0.596 and $p<0.001$. The increase in time spent online has an impact on the increase of the degree of internet dependency. The more time is spent online, the higher the degree of internet dependency. As a result, students need to control their online habits and use the internet in an effective and efficient manner, in order to minimize the risks associated with internet dependency.

Table 6: Pearson Correlations

		Time spent online	Internet dependency
Time spent online	Pearson's r	—	0.596***
	p-value	—	< .001
	Upper 95% CI	—	0.721
	Lower 95% CI	—	0.435
Internet dependency	Pearson's r		—

Table 6: Pearson Correlations

		Time spent online	Internet dependency
	p-value		—
	Upper 95% CI		—
	Lower 95% CI		—

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001

H1a: There exists a correlation between internet dependency and student academic performance (α=0.05).
Internet dependency is negatively correlated to student academic performance with coefficient Beta = -0.181, t = -1.134 and p = 0.260 (Table 7). The independent variable has an insignificant correlation to the dependent variable. Coefficient Beta negative conveys that the two variables move in opposite directions. Therefore, an increase in the independent variable does not influence an increase in the dependent variable. Since a negative correlation exists between the two variables, hypothesis H1a is supported by a confidence interval of 95%.

Table 7: Regression analysis between the internet and student academic performance

Model		Unstandardized β	Standard Error	Standardized Beta	t	p
1	(Constant)	3.516	0.380		9.265	< .001
	Internet dependency	-0.232	0.204	-0.181	-1.134	0.260

H2a: The time spent on the internet has an impact on social media dependency (α=0.05).
Time spent on the internet is positively correlated to social media dependency. Between them there exists a significant statistical correlation with coefficient Beta =0.638, t=7.373 and p<0.001 (Table 8). Time spent on the internet has great impact on social media dependency. An increase in time spent online causes an increase in dependency of social media, thus hypothesis H2a is supported with confidence interval 95%.

Table 8: Regression analysis between time spent on the internet and social media dependency

Model		Unstandardized β	Standard Error	Standardized Beta	t	p
1	(Constant)	0.655	0.317		2.068	0.042
	Time spent online	0.696	0.094	0.638	7.373	< .001

H2b: There exists a correlation between time spent on the internet and online gaming dependency (α=0.05).
Table 9 provides the regression analysis between time spent online and online gaming dependency. There exists a strong and significant correlation between them with coefficient Beta=0.418, t=4.087 and p<0.001. From the regression analysis data, it can be concluded that hypothesis H2b is supported with a confidence interval 95%.

Table 9: Regression analysis between time spent on the internet and online gaming dependency

Model		Unstandardized β	Standard Error	Standardized Beta	t	p
1	(Constant)	1.594	0.391		4.073	< .001
	Time spent online	0.477	0.117	0.418	4.087	< .001

H2c: There exists a correlation between time spent on the internet and films and music dependency (α=0.05).
Beta coefficient values in Table 10 shows that time spent on the internet has a great impact on films and music dependency. Between them there exists a strong positive correlation with coefficient Beta= 0.492, t=5.019 and p<0.001. Hypothesis H2c is supported with confidence interval 95%, because time spent on the internet has a significant statistical correlation to films and music dependency.

Table 10: Regression analysis between time spent on the internet and films and music dependency

Model		Unstandardized β	Standard Error	Standardized Beta	t	p
1	(Constant)	1.342	0.350		3.832	< .001
	Time spent online	0.524	0.104	0.492	5.019	< .001

H3a: The use of internet does not have an impact on student perception of academic performance (α=0.05).
In order to prove hypothesis H3a, Table 11 is used: Bayesian Pearson Correlation. Social media has an impact on student perception of academic performance with correlation coefficient Pearson r=0.326 and BF_{10}=10.669. The value of BF_{10}>1 means that the independent variable has an impact on the dependent variable. There exist significant statistical differences between online gaming and student perception with coefficient Pearson r=0.564 and BF_{10}=345431.206. There exists a strong positive correlation between films and music and student perception of academic performance with correlation coefficient Pearson, where r=0.333 and BF_{10}=12.819. Thus, use of social media, online games, and films and music in accordance to student perception, has a negative impact on academic performance. The use of internet for study does not have an impact on the perception of students, where r=0.201 and BF_{10}=0.686. Thus, students perceive time spent on the internet for academic purposes has a positive impact on performance. It is concluded from the analysis that between the three correlations there are significant statistical differences and only one correlation does not have statistical differences, therefore hypothesis H3a is rejected. The graphs below provide schematic representations of the correlations studied in Table 11.

Table 11: Bayesian Pearson Correlation

		r	BF_{10}
Social media	- Negative performance as a result of excessive internet use	0.326	10.669
Online games	- Negative performance as a result of excessive internet use	0.564	345431.206
Films and music	- Negative performance as a result of excessive internet use	0.333	12.819
Study	- Negative performance as a result of excessive internet use	0.201	0.686

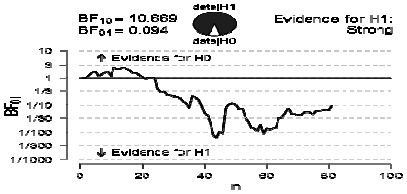

Graph 9: Social media and student perception perception

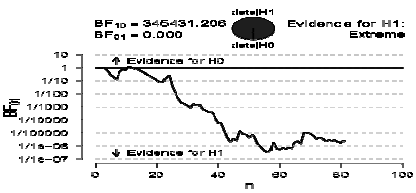

Graph 10: Online gaming and student

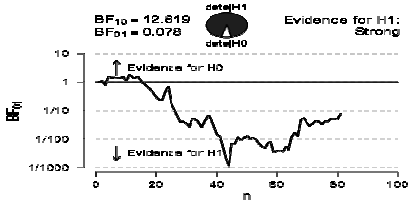

Graph 11: Films and music and student perception student perception

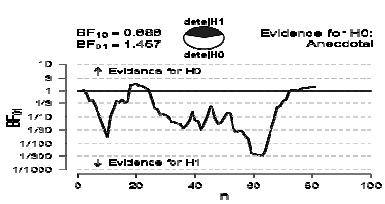

Graph 12: Films and music and

Conclusions and Recommendations

Internet dependency is a phenomenon of concern which is recently affecting students. Students need to be able to control more their internet use habits. In addition, they need to become more effective in their internet use in order to minimize use time and increase academic performance. The study concluded that there are some students who use the internet in an effective and efficient manner. The most part of the student participants in the study are addicted to the internet. The degree of their internet dependency varies, however it is disturbing to learn that several students belong to the highest degree of dependency. Internet dependency has an insignificant negative correlation to student academic performance with coefficient Beta = -0.181, t=-1.134 and p=0.260. Such conclusion is in line with the conclusions from other researchers (Jacobsen & Forste, 2011; McCamey, Wilson, & Shaw, 2015). Time spent on the internet has a great impact on internet dependency. An increase in time spent online causes an increase in internet dependency. Students spend a large part of time with social media. Thus, it is recommended that students begin to self-manage the time they spend online, in order to avoid internet dependency in the future.

References

Aduwa-Ogiegbaen, S., & Iyamu, E. (2005). Using Information and Communication Technology in Secondary Schools in Nigeria: Problems and Prospects. *Educational Technology & Society , 8*, 104-112.

Akhter, N. (2013). Relationship between Internet Addiction and Academic Performance among University Undergraduates. *Journal of Science and Technology Education Research , 8* (19), 1793-1796.

Alshammari, N. (2014). The Use of Technology in Education to Improve Student's Reading Skills in Elementary Schools, Saudi Arabia. *International Journal of Business and Social Science , 5*, 69.

Brown, U. J., Ellore, S. B., & Niranjan, S. (2014). The Influence of Internet Usage on Academic Performance and Face-to-Face Communication. *Journal of Psychology and Behavioral Science , 2* (2), 163-186.

Chen, Y. F., & Peng, S. S. (2008). University students' internet use and its relationships with academic performance, interpersonal relationships, psychosocial adjustment, and self-evaluation. *Cyber Psychology& Behavior , 11* (4), 467-469.

Chou, C., & Hsiao, M. (2000). Internet addiction, usage, gratifications, and pleasure experience: the Taiwan College Student's case. *Computers and Education*, *35*, 65-80.

Edmunds, R., Thorpe, M., & Conole, G. (2010). Student attitudes towards and use of ICT in course study, work and social activity: A technology acceptance model approach. *British Journal of Educational Technology*, *43* (1), 71-84.

Ellore, S., Niranjan, S., & Brown, U. (2014). The Influence of Internet Usage on Academic Performance and Faceto-Face Communication. *Journal of Psychology and Behavioral Science*, *2* (2), 163-186.

Englander, F., Terregrossa, R. A., & Wang, Z. (2010). Internet use among college students: tool or toy. *Educational review*, *62* (1), 85-96.

Jacobsen, W. C., & Forste, R. (2011). The Wired Generation: Academic and Social Outcomes of Electronic Media Use Among University Students. *Cyberpsychology,*

Behavior, and Social Networking, *14* (5), 275-280.
Jehopio, P. J., Wesonga, R., & Candia, D. A. (2017). Internet Heavy usage and its Influence on Academic Achievement of University Students. *International Journal of Engineering Science and Computing*, *7* (3), 5756-5762.
Junco, R. (2015). Student class standing, Facebook Use, and Academic Performance. *Journal of Applied Developmental Psychology*, *36*, 18-29.
Leung, L., & Lee, P. (2012). Impact of Internet Literacy, Internet Addiction Symptoms, and Internet Activities on Academic Performance. *Social Science Computer Review*, *30* (4), 403-418.
Mbah, T. B. (2010). *The impact of ICT on students' study habits. Case study: University of Buea, Cameroon*. Saarbrücken, Germany: LAP LAMBERT Academic Publishing.
McCamey, R., Wilson, B., & Shaw, J. (2015). Internet Dependency and Academic Performance. *The Journal of Social Media in Society*, *4* (1), 126-150.
Muhing, W. N., Mutavi, T., Kokonya, Donald, Simiyu, V. N., Musungu, B., et al. (2015). Social Networks and Students' Performance in Secondary Schools: Lessons from an Open Learning Centre, Kenya. *Journal of Education and Practice*, *6* (21), 171-177.
Rial, A., Gómez, P., Picón, E., Braña, T., & Varela, J. (2015). Identification and Characterization of Adolescent Internet User's Profiles. *Spanish Journal of Psychology*, *18*, 1-10.
Ryan, T., Chester, A., Reece, J., & Xenos, S. (2014). The uses and abuses of Facebook: A review of Facebook addiction. *Journal of Behavioral Addictions*, *3* (3), 133–148.
Siddiqui, S. B., Memon, N., & Siddiqui, F. (2016). The Relationship Between Internet Addiction And Study Habits Of University Undergraduates. *Grassroots*, *50* (1), 219-228.
Türel, Y., & Toraman, M. (2015). The Relationship between Internet Addiction and Academic Success of Secondary School Students. *Antropologist*, *20*, 280-288.
Young, K. S. (2007). Treatment outcomes with internet addicts. *Cyber Psychology & Behavior*, *10* (5), 671-679.
Zainudin, A., Din, M. M., & Othman, M. (2013). Impacts due to internet addiction among Malaysian university students. *International Journal of Asian Social Science*, *3* (9), 1922-1928.

E-commerce strategies of Albanian company's online presence. Case study: Online group buying businesses

Dr. Jonida Kellezi (Çako)

Dr. Avis Andoni

Abstract

Group buying business model had an increasingly high growth rate in many European countries, surpassing any other model in the business history. One of the biggest success stories is without any doubt, Groupon inc. Their business is the brokerage between businesses and customers and they receive commission fees from the transactions. However, nowadays, these models are being criticized by both consumers and local businesses for being unprofitable and unsustainable.

In the meantime though, it is observed an increased competition between different companies that operate with a similar business model in Albania. During the past years many local businesses have agreed to integrate in their daily operations the "online promotional sales" strategy.

Thus, the target of this paper is to analyze the strategy of buying website based companies in Albania.

The paper has used mainly a qualitative method to collect is primary data, since the information regarding this industry is limited in Albania. On the other hand, the theoretical evidences are obtained via journal articles, books, etc.

Keywords: e-commerce, coupons, business strategy, communication channel, sales promotion.

Introduction

Multichannel shopping gives customers the flexibility to define their best shopping channel. The companies may include using television, telephone, Internet and brick and mortar stores to give customers more choices. But, online shopping is definitely a very convenient way to purchase goods and services. Someone simply gets online, visits the store and chooses the goods before exiting and makes the payment, all you have to do is wait up your delivery (Hill, et al, 2006). The development of e-commerce, social media and mobile devices means that today, more than ever, online shoppers can communicate with brands in many ways.

Costs incurred to attract visitors continue to increase, as evidenced by the investment in SEO (search engine optimization) and customer loyalty, according to Howard, et al (2006) is becoming increasingly difficult for companies. In a competitive market any entrepreneur has to consider giving a high incentive to future customers to earn their loyalty. Indeed many companies consider giving tickets and coupons to get the buyer's attention. When it comes to online coupons the customer purchase "offers" and once they get it, they just have to show the clerk and it will be honored so your impulse online buying is cheaper results cheaper. Why opt for a strategy "Online to Store" sales promotion? Creating the buzz from an "online to store" campaign is not the main objective of companies that use the concept. In fact, as identified in many studies, the "online to store" practice offers:

An increase in the store's traffic: Chosing the "online to store"strategy has a considerable impact in the store's traffic when a campaign (seasonal, lauch, new product, new name, new place etc..) is in place. The goal is to increase store traffic by encouraging clients to enter (Benedetto, 1999).
Impulse purchases: Social media, viral distrubution and other online methods increase visibility so it isn't easier for the customer to resist! The purchase is completed so the customer wont change his mind. But, even if it only helps to bring the customer by and take a look, the customer will tend to go into the store and, most of the time, wont come out empty handed (Argenti, 2006).
A better understanding of the customer: With the new advertisement targeting offered by most of the websites (especially social media ones), the seller can access relevant customer information regarding buying behavior, tastes, habits etc. This, according to Borgerson and Schroeder (2005) allows the companies to have the propoer "audience" or real potential buyers so the offer meets the needs of its customers even before they enter the point of sale.
Greater visibility: The "online to store" can also play the card of the brand notoriety when decided to see things in "great" (Becerra and Gupta, 2003).
For all the reasons above companies opt nowadays for their e-presence with their own websites or their presence in the "Coupon sites" known as "group buying businesses". We can now state that the age of the coupon has arrived. In fact, both the classic clip-and-save variety and new online options are popular among consumers. The economic situation and the high unemployment rates have reduced the consumer spendings and so have helped the coupon industry to rise. Consumers that are price sensitive research for good deals, and some companies have realized that coupons are a great way to attract not only new customers but also to retain existing ones. An online coupon can be represented in many ways: clickable banners on a homepage offering a discount; e-mail discounts, redeemable online or in-store; printable coupons consumers bring into the store etc. Consequently businesses are eager to use online coupons as a simple and cost-effective way to attract local customers, the only sensitive matter is making sure people find it (Cobb-Walgren 1995). The coupon promotion, as Demers and Baruch (2006) proclaim, reaches enough people in a local area, so the copouns are very suitable for the small businesses.
In order to measure the strategy's penetration and adoption we have compiled a questionary distributed among the comapies using the mentioned websites and we will discribe and analyse the present situation in the Albanian market. Indeed, with this analisys we aim to first of all the description of the sector targeted and then we will perform several analitical statistical tools in order to highlight the potential interactions and underscore the "Albanian traits" in this business.

I. Group buying businesses' potential in the XXI century

Traditional marketing has played an important role during the years in bringing closers producers with the end users. However, for small and medium sized businesses this process is tougher since they have smaller budget for marketing activities; and, on the other hand, for bigger enterprises with larger marketing budget, this procedure is performed better.
Buying group businesses, according to GeEei (2006) have been ongoing for almost

a century now. They provide value to a number of product and service industries. In most of the times the buying group businesses are independent entities that focus on combining their purchasing power to negotiate better discounts that are usually available only to major enterprises. Theoretically, merchants can save on purchasing costs by "outsourcing" their purchasing capabilities to these buying groups (Gebhardt, et al, 2006).

With the technological improvements and with the high Internet penetration levels, marketing application for small and medium enterprises has changed (Kalra and Shi, 2001). The group buying business models, the new tendencies of the XXI century, seemed to be a life saver for these types of businesses. According to this model, the intermediate (or, distributor / broker) asks the producer to offer its products of service at a discount, 30-70%, to its prospective customers. And later on, the broker will display this offer to his website for only a limited time (days or hours) or quantity, with terms and conditions applied (written agreement between the group buying company and the local business entity remaining confidential so we cannot display a contract example). At the same time, in order to attract the target customer at his website, the broker needs to advertise himself using Search Engine Optimization (SEO). According to Hogan (2008), this type of marketing activity allows the company to focus only on production and after sale service, and the broker to handle the advertising and communication strategy.

There are many businesses operating in consumer markets that are involved in this promotional activity, such as restaurants, retail stores, theaters, spas and salons, bars, etc. One of the global leaders of this new industry is Groupon. Launched in 2008, this fast growing company has transformed the world of online shopping. Groupon has boosted the number of markets where it operates to 500 and has 150 million subscibers, more than 1 million merchants and over 4 million active customers only in North America. It has a staff of more than 10000 working at locations in cities throughout the US and across 15 countries1. According to Groupon Inc. Revenue, its revenues in 20162, they reached around $3.1 billion. Being a leader of this business model, Groupon offers different deals each day for a local good, service or event in a city where it operates. Their discounts range from 50-90% off, and they are valid only to a certain number of purchases within 24 hours. Regarding Groupon's profit – they keep 50% of the revenues from each coupon deal. Differences between Groupon and other similar businesses rely on products and services being offered and percent off and profits. Given the nature of this industry (having low entry and exit barriers, keeping no physical assets and inventories in store, having only a website to handle operations, etc), opening a group buying website does not seem a difficult task for many entrepreneurs.

Nevertheless, there are thousands of new sites opening and closing every within a year and many customers who have bought the deal and cannot use the vouchers because the local merchants stopped allowing redemption from troubled firms. Such was the case with lal.al even in Albania. This situation shows the other part of the coin: the fact that group buying websites suffer from the false belief of previous dissatisfied customers. More on this, when online promotion runs, there is a overflow of customers coming to the store, in spas and salons, etc, which makes a

[1] http://investor.groupon.com/static-files/f421c4d5-3cfb-4c5b-9993-66f190ceb33e
[2] http://investor.groupon.com/static-files/35723fad-a8e0-472d-8242-ca1f8b69e833

difficult situation for the staff to handle. Sometimes it seems that business owners don't think of this when they spend their money on the promotion.
However, group buying businesses have their pros and cons, and before engaging in a group buying promotion business managers should analyze them properly. In the following section there will be analyzed some of these advantages and disadvantages.

II. Advantages and disadvantages of group buying websites business model

Group buying seems to be the new shopping experience for both consumers and businesses. If the promotion is designed properly, the relationship between the three parties engaged in this process will last for years.
Firstly, traditional sale promotions are used by marketers to boost their sales, enlarge their customer base and, of course, to reward loyal customers. Therefore, online promotion are used for the same reasons; small and medium enterprises can reach new segments, especially to those who are looking for inexpensive deals, because existing customers will pay for the product or service anyways, even at the full price.
Secondly, as mentioned even in the beginning of this paper, small and medium enterprises engage in these promotional activities since they exclude from their marketing activities all the communication strategy (such as brand awareness), and can focus mostly on production and after sale activities. If consumers who used one product or service through a voucher liked it, most likely they will come back even when it will be with its full price.
The third reason why group buying models are increasing is due to the fact that all the vouchers purchased are prepaid, and run for a limited time.
But on the other hand, this business model is not suitable for every business and this is the reason why every year there are thousands of entrepreneurs that are engaged in these activities exit the market within their first year.
As a marketing technique, sale promotion help businesses to generate brand awareness and sales. However, by reducing the price of products and services, it will be very difficult in the short run to generate profits for businesses. Therefore, in order to strategically use this technique, it is recommended to financially plan it as a marketing expense, rather than an income strategy. This is the first mistake that is commonly made.
Another reason that many merchants do not like to engage in group buying models is due to the flux of customers that they bring to their store. In most of the times their staff is not prepared for these situations and in turn they might lose both their loyal customers and the new ones.
Another drawback of group buying models is that they lack target marketing properly. Theoretically, this marketing technique aim to attract new customers, as well as reward old and loyal ones. But, what will happen if the vouchers (made to attract new customers) are bought over and over only by the existing customers? This is the uncertainty that holds back many merchants!

III. The Albanian case of online group buying businesses

In the Albanian market of group buying websites there are several existing websites. We can mention 123.al, tag.al, kuponi.al, citysale.al, ofertaditore.com. Before those

ones there was only one website lal.al that unfortunately went to bankrupty. These websites are mainly focused on hotelery, entertaiment, leisure and beauty services. We have been able to observe some medical packages, dance lessons as well as fitness and gym mermberships.

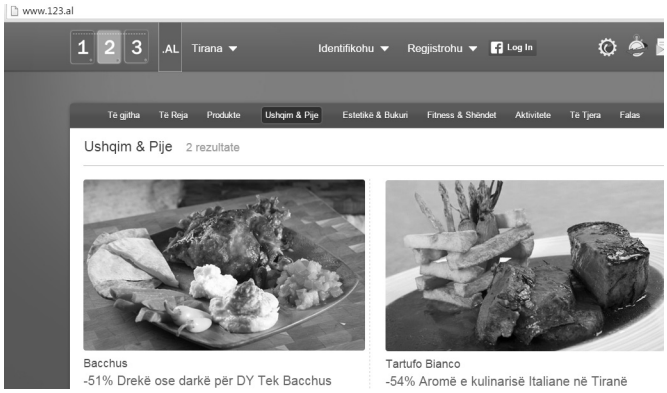

Concerning the businesses that are present in their websites we can observe 15-20 present offers per period, but a total of 5-7 unique businesses. They have a turnover of a maximum level of 30 businesses in total. The the sample size is determined by: $n= N x/ ((N-1)E2 + x)$; $x=Z(c/100)2 r (100-r)$; $E=Sqrt[(N - n)x/n(N-1)]$. N is the population size, n is the sample size, E the error margin, r is the fraction of responses that we are interested in, and Z(c/100) is the critical value for the confidence level c.

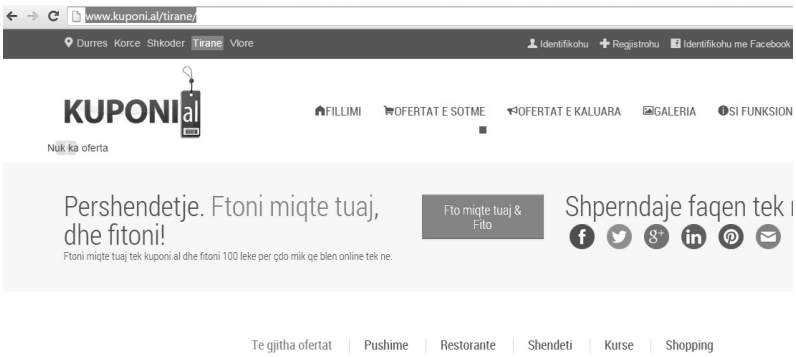

In fact, we have taken in consideration a 5% margin of error, a 95% confidence level and a 50% distribution of responses".

Based on the population number being 30-50 businesses, the sample size calculations leave us with a minimum sample of 25-45 businesses to be questioned, in fact we have reached 39 businesses that use the online group buying coupon sites. The questionaire has 22 questions, most question are yes/no questions, we have some multiple choice questions and less open questions". The questionnaire is simple, not invasive for the businesses questioned that allows us to gather the information that we need.

Graphic 1 Business size

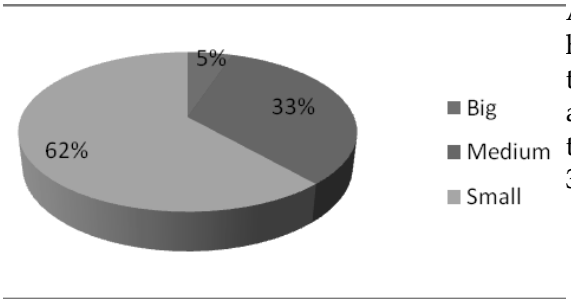

As we can see in the graphic above, the highest proportion of the businesses that use the online grop buying sites are the small ones with 62%, secondly the medium sized businesses with 33% and only 5% of the big businesses.

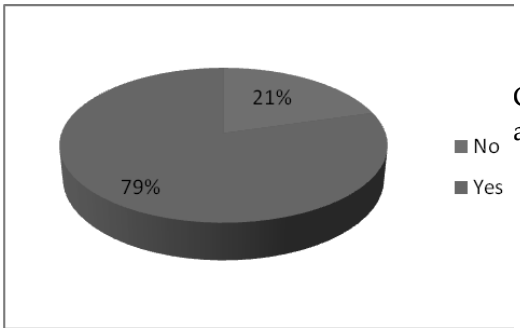

Graphic 2 Do you engage in marketing activities

Graphic 3 Do you have a markting plan?

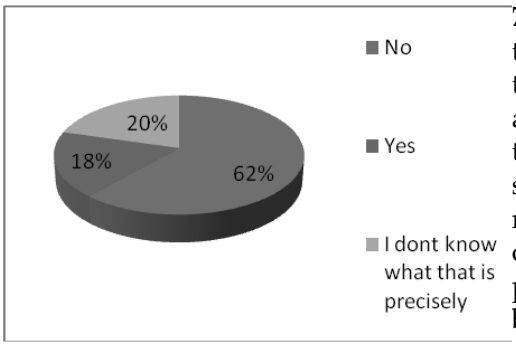

72% of the companies questioned state that engage in marketing activities,but do they have a proper marketing plan? The answer is unfortunately "No" in 20% of the cases , worst 62% of the businesses state that they don't even know what the marketing plan is more precisely, and only 18% state that they have a marketing plan. This comes mainly because of the business sizes, in fact due to the greater proportion of small businesses, that are not necessarilly ecnomically well trained or do not have specialised marketing staff, we have a-priori excpected this result. Even though, they still utilise different marketing or communication methods.

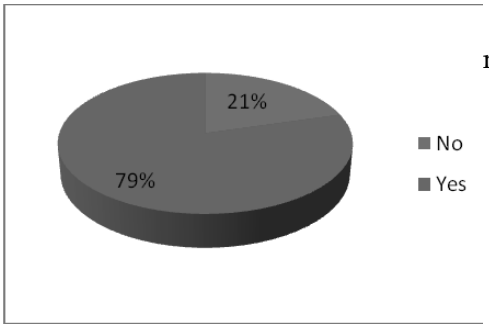

Graphic 4 Hav you used any communication methods?

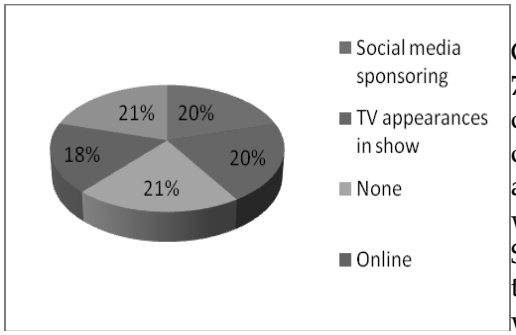

Graphic 5 What methods do you use?

79% of the companies state using communication methods, as per their choice, they are parted. Indeed, we have a 20% proportion on different ones, being web site communication, TV appereances, Social media, Online, where we can observe that the online channel dominates. In fact we can see it in the graphic below.

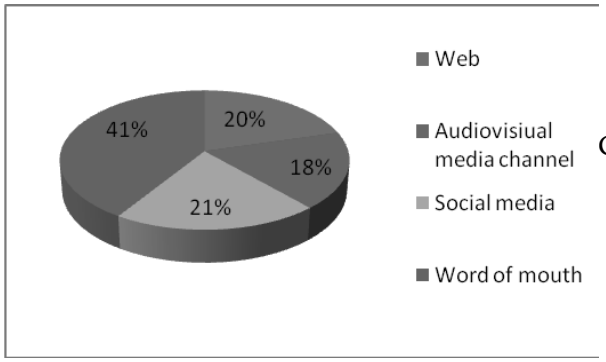

Graphic 6 The media channels used

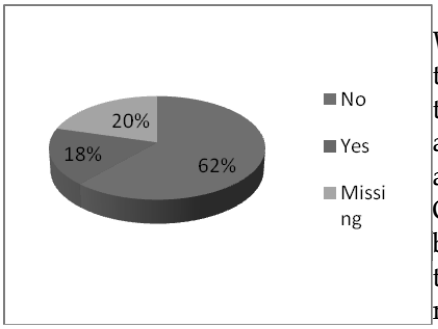

Graphic 7 Do you have a marketing budget?

We can observe that in 41% of the cases we find the "word of mouth" (still because of the size of the businesses included in the study) , 41% they are situated in the web and social media channels, and only 18% in the audiovisual media channel. On the other side, we shouldn't be surprised by the methods used and not used because of the main problem of the attribution of a proper marketing budget, as we can see above, 62% do not have a marketing budget. So because of all the above reasons, for these small businesses not having egnough budget and not being specialised in marketing their goods and services there is the online coupons methods to be evaluated.

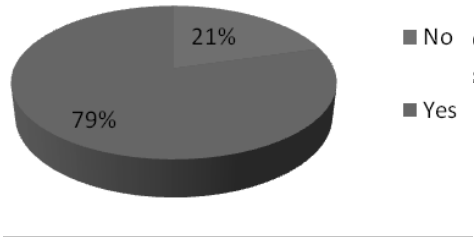

Graphic 8 Are you satisfied with the coupon sales?

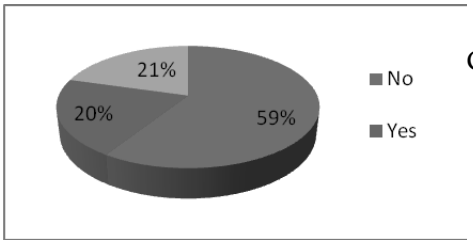

Graphic 9 Do the coupons cost too much?

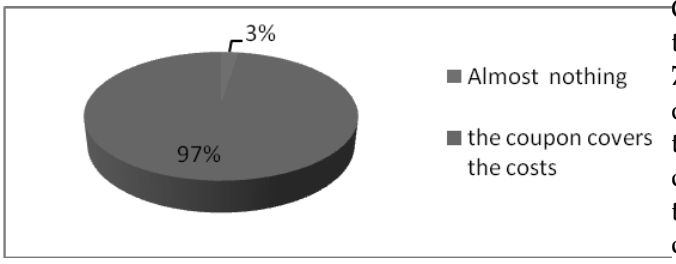

Graphic 10 How much does the coupon sale cost to you?

79% of the companies questioned are satified with the online coupons, and we can observe that in 59% of the cases they state that the coupons don't cost for them. In fact we can se below that the copons mailny do not have any cost, because of the coverage that thy assure after original discount nd the comission fee that takes the coupon site. In fact 97% state that the coupon sale covers it's cost, or in 3% of the cases they say that it costs a very tiny amount that is trifling.

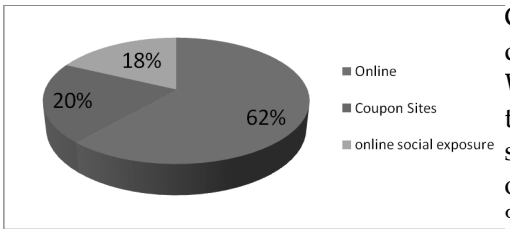

Graphic 11 Where did you get the idea for coupon sales

When we ask the businesses on where did they find the idea to be exposed on coupon sites, they all have found this method online, 62% of them just answer online, 20 % of them state to have seen the coupon sites and 18% of them found it on social media.

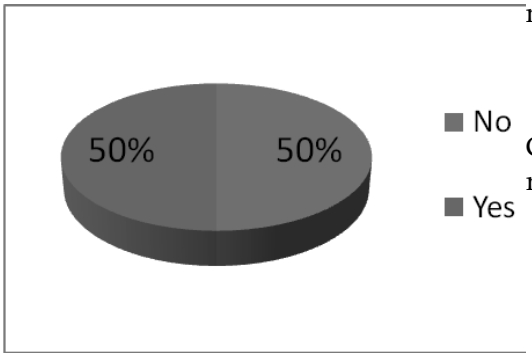

Graphic 12 Do the new customers become regulars ?

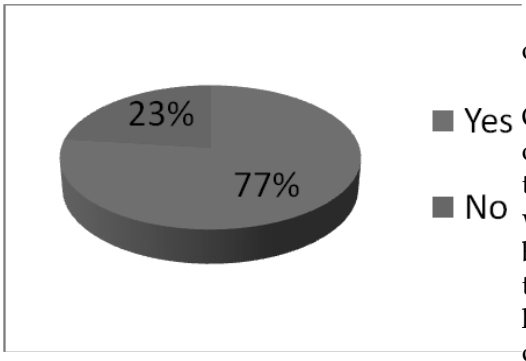

Graphic 13 Do they at least follow your offers later on?

One interesting issue to treat is the fact of the loyalty of this new customers that come from the coupon sales, in fact, we raise the question if these new ones becaome regulars or not. Unfortunately the businesses are parted here, they have a 50/50 chance to gain new regular customeers, but at the other hand at least they state that in 77% of the cases these customers became following the business in the later offers oresented.

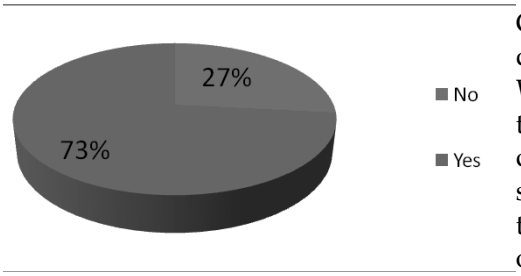

Graphic 14 Do you offer the customers new deals to overcome the coupon sites?

We asked the businesses if they have used the coupon sites as trampoline for new customers. Indeed 73% of the businesses state that once the customer comes to them they present all their offers directly, to overcome the coupon site and it's fee, in order to raise their gains and try to make the customer loyal by showing them more consideration while navoiding the coupon's bying procedure.

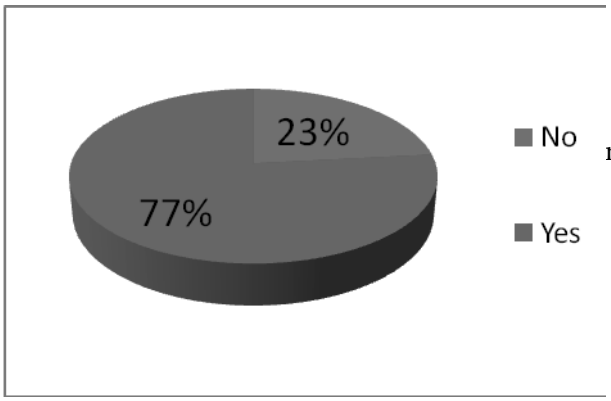

Graphic 15 Do you thing that your need is seasonal ?

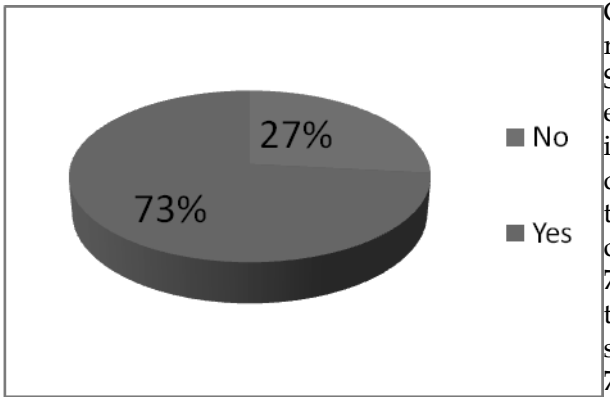

Graphic 16 Do you intend to repeat the cycle?

Strating from the fact thth engaging in such methods states indirectly that the business qiestioned has a specific need, they did not express any complaint in their sales but in 77% of the cases they stasted that their need for this kind of bust is seasonal. Indeed, from this fact in 73% of the cases they state thath they are going to repeat the cucle and reengage in the coupon sale offers. So with this basic empirical study we have had the possibility to trace the profile of the businesses opting for the online group bying.

Conclusions

In the past, consumers should firstly go to the store and buy there the goods they need. Of course, it takes time for this process, especially for those who are far away from the store, or cannot leave their offices. Nowadays, Internet has transformed the way of doing shopping, as well as has given the possibility to everyone to buy whatever they want, and whenever they want (for instance, even when the stores are closed). Internet development in Albania, especially with the development of electronic commerce, made online group buying businesses very popular.

Group buying business models can be considered as the most preferred business model of the XXI century, in many developed countries. They have provided value to a large number of industries throughout the world. During the past years, this new type of online shopping was developed even in Albania. Due to the lack of research of this new business model in the country, the aim of this paper was to discover the reasons behind this new business development, its advantages and disadvantages, as well as its future in the country, as well as discover some of the critical factors

that influence the Albanian customer satisfaction. This new shopping experience has been beneficial for merchants, online sites and consumers. For instance, it has enabled merchants to expand their market, by bringing together geographically dispersed consumers. More on this, it has enabled consumers to make new purchases with great discount, or make purchases directly from their office or houses. And of course, it has raised profits for the group buying sites which, among many other advantages, obtain commissions for every sale that is made.

Engaging in these activities seems easy for everyone to get in. However, global research has shown that there are a few pitfalls to this business models. In fact, group buying businesses bring advantages and disadvantages to all the players in the system. Some of the factors that ensure or don't ensure the success of the group buying sites are the brands themselves, prices, service quality, etc, they offer on their website.

Summing up the results of this research we can highlight the following observations:

- Small and medium businesses opt fort the online group buying sites
- They are not professionally assisted in the marketing decisions
- They lack marketing plan and marketing budget
- The main channel of communication is the online channel vissocial media, web site etc.
- The companies are very satisfied with the coupon sales
- The coupon sales do not have any cost, the coupon covers it's costs
- There is a 50/50 chance that this new customers become regulars
- The new cusotomers follow and accept the new offers presented by the business avoiding the coupon sites
- Mainly because of the seasonal need the companies repeat the cycle

XXI century seems to be the century of coupons. In fact they are experiencing an explosion in popularity both among consumers and businesses. The number of businesses that are offering online coupons on their websites is increasing not only in the developed world, but also in developing countries like Albania. From a marketing perspective, couponing should be an integral part of its strategy due to the positive outcomes that it brings. Happy customers are willing to talk, write and share your product with their pals.

From the conclusions of this study, we recommend the followings:

1. Businesses or merchants should use online coupons in alignment with their overall marketing strategy.
2. Businesses or merchants should rely on the advantages that online marketing brings as far as it concerns targeting the right customer segment. And therefore, in order to be successful, online coupons should be tailored mostly to potential customers, and not to existing ones.
3. Businesses or merchants should use group buying businesses through coupons, mostly to get rid of their old inventories.
4. Businesses or merchants should carefully select their online coupon distributor (distribution channel strategy), since they can directly influence on their business and product image.
5. Online coupon strategy should be designed for niche markets or products.

References

Argenti, A. P. (2006). Communications and business value: measuring the link. Journal of Business Strategy, 27/6, pp. 29-40.

Benedetto, C.A. (1999). Identifying the Key Success Factors in Neë Product Launch. Journal of Product Innovation Management, Vol. 16, 530-544. Elsevier.

Borgerson, J. L. and Schroeder, J. E. (2005). "Identity in Marketing Communications: An Ethics of Visual Representation. Marketing Communication: New Approaches, Technologies, and Styles. Oxford University Press.

Bailey, A. A. (2007). Public Information and Consumer Skepticism Effects on Celebrity Endorsements: Studies among Young Consumers. Journal of Marketing Communications. Vol. 13, No. 2, 85-107. Routledge.

Becerra, M. and Gupta, A. K. (2003). Perceived trustëorthiness ëithin the organization: the moderating impact of communication frequency on trustor and trustee effects. Organization Science. Vol. 14, No. 1, pp. 32-44.

Cobb –Ëalgren, C. J, Ruble, C. A. and Donthu, N. (1995). Brand equity, brand preference, and purchase intent. Journal of Advertising, Vol. 24, No. 3, pp. 25-40.

Demers. E. and Baruch. Lev. (2006). "A rude awakening: Internet Shakeout in 2000".

GeEei. Ye. (2006), "Mobile Marketing Systems: Frameëork and Technology Enabler", Johns Hopkins University, Available at www.ssrn.com

Gebhardt, G. F., Carpenter, G. S. and Sherry, J. F. (2006). Creating a market orientation: a longitudinal, multiform, grounded analysis of cultural transformation. The Journal of Marketing. Vol. 70, No. 4, pp. 37-55.

Hogan. B. (2008). "A comparion of on and offline netëorks through the Facebook API".

Hill, S., Provost, F. and Volinsky, C. (2006). Network based marketing: Identifying likely adopters via consumer netëorks. Statistical Science, Vol. 21, No. 2, pp. 256-276.

Hoëard, D. J. and Kerin, R. A. (2006). Broadening the scope of reference price advertising research: a field study of consumer shopping involvement. The Journal of Marketing. Vol. 70, No. 4, pp. 184-204.

Kalra, A. and Shi, M. (2001). Designing Optimal Sales Contest: A theoretical Perspective. Marketing Science. Vol. 20, No. 2, pp. 170-193.

A colored paper project of Albanian children's thesaurus The Albanian heritage

Nikoleta Kalldrëmxhi
Academy of Albanological Studies of Albania

Abstract

A colored paper project of Albanian children's thesaurus aims to provide an overall picture on children word power and consists of a vocabulary inventories designed as a list of words that you are likely to know and to use at the grade level indicated (each inventory). There are 60 words for preschool level, 270 words for the basic level, 122 words apiece for 1st and 2nd level and 3rd level, 59 words for the 4th level and 79 for the 5th level. Of course children know more than words by the time they reach the 3rd level. The background is orange, accent 6, lighter 80 %. Further study will provide the inventories of a set of three possible definitions for each word.

It is a paper of word choices of different shades of meaning that adds richness, color, variety and excitement to your language. The careful use of synonym helps to communicate accurately and effectively. We have shown verses of synonym listed by their first choices that follow the symbol *. Choices listed second, follow the symbol In 81 verses of synonym, the entry word is printed in dark, purple type, making it easy to find. The part of speech is printed in italic (slanting letter). You will find some word group in this project that do not have actual synonym. The word groups are printed in aqua, 5, accent 5, darker 25 %. They appear in tan background 2 as they might appear in a children thesaurus.

Methodology: semantic analyze corresponds directly to the study of a range of words that belongs to the same lexematic field (synonym).

We have found 100 hundred of antonyms in Albanian primary school books. You will find antonym printed in olive green, accent 3, darker 25 as they might appear in children thesaurus.

In Albanian, there are some words that sound alike or look alike, but have different meaning. These words are printed in dark blue, text 2, and lighter 40 %.

The table of 52 specialized affixes and their meaning (word formation in Albanian primary school education) is a tool to enhance to enrich the vocabulary. It might have a white background at the beginning or in the end of dictionary.

The content is governed by the porpoise to complete the framework of lexicographical work in Albania and has been compiled from the text books in the primary school.

Keywords: synonym, antonym, homographs, word formation, inventories.

Introduction

A colored paper project of Albanian children's thesaurus aims to provide an overall picture on Albanian children word power and an exploitation of the procedures of this dictionary company; a review of an abridged dictionary. The following selection is taken from my doctorate thesis "psychomotor development and raising semantic competence 1-12 ages in Albania. The whole content is governed by the porpoise to complete the framework of lexicographical work in Albania and has been compiled from the text books in the primary school. The discovery of the vocabulary inventories designed as a list of words that you are likely to know and to use at the grade level indicated (each inventory; a paper of word choices of different shades of

meaning that adds richness, color, variety and excitement to your language to communicate accurately and effectively; antonym and homographs as part of paradigm of the words; specialized affixes and their meaning (word formation in Albanian primary school education) is a tool to enhance to enrich the vocabulary, bring Albanian heritage and the prospective of compiling a children thesaurus, that should be in any children library to promote accuracy and fascination in their written and oral work. Applied linguistics a relatively new discipline in Albania is considered as a field guide to the word watching.

Synonym

A thesaurus as a book of synonym is considered as a book of word choices. Many words do have synonym, however, and we have listed 81 verses and pairs of synonym that represent the keywords in Albanian children education. Understanding the how to use synonym is one of the secret of the good writing. The project present these entry word as we listed below, one page as an example how it is shown in the project and the way they will appear in the dictionary.

Synonym include a list of this words considered as the main entries.Beauty

Good
Natural
Place
Myth
Mystery
Sign
Hand
Life
Work
Job
Do
Make
Trip
Break
Lie
Document
King
Infection
Move
International
Red
Color
Circulation
Wash
Together
Frame
Animal
Guarding
Reason
Advice
Button
Hotel

Donate
Mind
Thought
Rise
Brave
Discussion
Healthy
Beat
Decorate
Danger
Sick
Drink
Suck
Demand
Obedient
Rage
Assistance
Approval
Valuable
Time
Praise
Wonder
Bloom
Beam
Impression
Check
Figure
Impression
Completion
Amusement
Jollier
Truth

Consciences
Swear
Equal
Weather
Entertain
Like
Special
Moment
Salary
Secure
Star
Motherland
Person
Habit
Warm
Want
Always
Famous
Smart
Happy
Home
Like
Decision
Thief
Bout
Blouse
Friend
Kind
Find
Close
Familiar

Ugly
Crook
Naughty
Accurate

Semantic analyze correspond directly to the study of a rage of words that appear to be synonym according to Albanian thesaurus and children mentality. Word meaning comes up in the closest sense and detailed in its components. Semantic analyze face words of the same lexical field and compare their close meaning by distributed details and comparison. The same sema are marked with +, indifferent sema (that can or cannot exist by ~, and those which are not relevant at all with -. After extracting them we have had the following diagram which shows the closest synonym of the word and the farther in line. The arrangement is done by children psychomotor development and reflect the Albanian mentality for the concept.

Sema	good	Handle by sense	Is felt	Hum being character-istic	Character-istic of a thing	Characteristic of animal	pleasure
beautiful	~	+	+	+	+	+	+
charming,	~	+	~	~	+	+	+
pretty	~	+	~	+	~	~	+
lovely	~	+	+	+	~	~	~
shiny	~	+	+	~	+	-	+
attractive	~	+	~	+	-	-	+
amusing	~	~	+	~	~	~	+
gorgeous	~	+	~	~	+	+	+
talent	~	~	~	+	-	-	~
healthy	+	~	~	~	-	~	~

the part of speech is printed in italic (slanting) letter a solid symbol indicates the best choices an open symbol indicates the other choices

Beautiful adjective~ * **charming, pretty, lovely, shiny , gorgeous, attractive amusing, talent, healthy** *let's begin with a beautiful flower*

The enrty word is printed in dark purple type

Here is the Albanian cooresprndent: e bukur ~simpatik~bukurosh, e këndshme~argëtuese, e mrekullueshme, e shndritshme, talent, e shëndetshme

Exploring the synonyms verses we have showed synonym for concrete names such as book, school, but also for the abstract sense such as fantasy, beauty and ginger. The synonymic verse of the word happy ~ adjective *glad, pleased, satisfied; delighted, excited, smiling, cheerful is an* example where the reference approach used with other approaches clear the understanding. By studying the childish nature prone to living world of nature, such example would not be scare. Donation is used as source to discover synonyms distinguishing them from the neutral words.

One page contains verses and pairs of synonyms appear in page 7 as an example how are they shown in the project. In the same way we have presented the antonym, printed in olive green including a varied selection of them in page 9 and word group printed in aqua as a word that does not have real synonym in page 8. We have ourselves credit to show how they can appear in children thesaurus, despite the primary porpoise of the project showing the potential of children language as they are discovered by our textbook and organized by linguistics category.

word groups

*A **meter*** is a tool for measuring length.

It is a general term with no true synonym

Here are some different kinds of meter

Shaft numerical, spline

Antonyms

Begin verb

finish,discontinue,quit, stop,cease

We have included some entry words in this project that does not have actual synonyms but instead have a group of closely related words. They will show as the main entry words in the thesaurus in the same alphabetical order.

Homographs

Homographs are words with the same spelling but different meaning. They are followed by the small raised number, such as bari[1] (shepherd) and bari[2] (grass). Here is a list of them:

Zë [1](voice) zë[2] (take somebody or something)
Rri[1] (remain) rrihet[2] (scramble)
Ftohem[1] (being invited) ftohem[2] (catch cold)
Ari [1] (gold) ari[2] (bear)
Kube[1] (cupola) kube [2] (cube)
Fillore[1] (cover) fillore [2] (primary school)
Zanore[1] (wovel) zanore [2] (pixy)

Some of them can be used as children activities and have fun with your thesaurus and challenge with your friends. Other activities might include title choices when paradigm of the word requires your language proficiency and imagination. All of them are source of style and makes your language vivid and fits your own point of view. If one want to avoid his paper being bore and dull, should certainly use a thesaurus.

Increasing your word power

Making words, the[1] full list is already published in Anglisticum contains 52 specialized affixes and their meaning, will help student to understand the structure of the words. This part of the project explains roots, prefixes and suffixes, and combing forms. It explains how an understanding of these words parts can help you increase your vocabulary. It list some of the commonly forms, gives their meaning, and illustrate how each of them is used.

A good vocabulary makes school work easer and rewarding. As one grow and mature, your vocabulary should grow and mature. An overall picture on children word power that consists of a vocabulary inventories designed as a list of words, (page 6) that you are likely to know and to use at the grade level indicated (each inventory) is part of the project. There are 270 words for preschool level, 270 words for the basic level, 122 words apiece for 1st and 2nd level and 3rd level, 59 words for the 4th level and 79 for the 5th level. On page 10 one page of basic level appear in background is orange, Further study will provide the inventories of a set of three possible definitions

[1] N. Kalldrëxhi, Lexical and semantic fields in linguistic communication of elementary education in Albania, Anglisticum, volume 6, April 2017.

for each word, designed to provide you with a quick check on your word power. After each word, the inventory will offer you a set of three possible definitions. If we programmed the inventory as a self testing device, list your choices for all the words in the inventory at the grade level you choose. Example:
False
a. Tiny (Shume e vogwl)
b. Wild (E eger)
c. Not real (Jo reale)
This perspective requires not only knowledge of the word definition, but the paradigm of the word as well. By making your word choices your vocabulary will grow as a child grow and improve his chances for success in junior high and high school and a future career as a writer.
Below a page of project for each section

Basic level

Abstract (abstrakte)
Amtare (native)
aq sa (as much as)
aromë (flovour)
babë (father)
banjë (washing room)
bashkë (together)
bebe (baby)
befas (suddenly)
besim (faith)
betohen (swear)
bëj (make)
bie (fall)
borë (snob)
buzë (edge)
cicërin (carol)
çast (moment)
çel (bloom)
çudi (wonder)
çuket (to peck)
dale (get out)
del (push out)
dëshirë (desire)
dikur (once)
djegëse (chilly)
drejt (direkt)
dridhen (shive)
dritë (light)
drithërima (trembling)
dua (aim)
dhëmbëzuar (denticulate)
dhjetë (ten)
e dehur (drunk)
e fundit (last)
e gjatë (long)
e hollë (thin)
e madhe (big)
e ngritur (uprise)
e para (firot)
e përparme (former)
e prapme (hinder)
e re (young)
e rrallë (rare)
e shkurtër (short)
e vogël (small)
e zbardhur (discolered)
e/i zi (black)
eja (come on!)
enden (drift)
errësirë (darkness)
ëmbël (sweet0
ënda (pleasure)
ëndërron (to medidate)
fantastike (fantastik)
fat (destiny)
fjalë (word)
flokë (hair)
flutur (butterfly)
forcim (strengthing)
formë (figure)
formoj (construct)
frikë (fear)
frymë (breath)
ftohur (pneunnomenia)
ftoj (invite)
galop (gallop)
gatuaj (cook)
gdhend (carve)
gëlltit (swallow)
gënjej (lie)
dhuroj (give away)
zgjedh (pick up)
i gëzuar (merry)
e thjeshtë (easy)
mungon (absent)
sirenë (mermaid)
ngjitem (hike)
i rehatshëm (cozy)
mas (measure)
ndihmoj (nurse)
false (false)
shpjegoj (explain)
e hidhur (bitter)
magnet (magnet)
perlë (gem)
faturë (bill)
tokë (land)
jeshishe (green)
humor (humor)
heshtje (silence)
gjysmë (half)
present(paraqit)
mbret(king)
pjesë (piece)

Sinonimic verses

Beautiful adjective * charming, pretty, lovely , shiny, attractive amusing, gorgeous, talent, healthy *let's begin with a beautiful flower*

(e bukur ~simpatik~bukurosh, e këndshme~argëtuese, e mrekullueshme, e shndritshme, talent, e shëndetshme)

Good *adjective 1.* kind, beautiful, honest, obedient, well -behaved credible, able , *virtuous a good behavior make you beautiful Drita is a good teacher 2. *useful, beneficial a good book is a good friend 3.* *Enjoyable, nice *a good acting* excellent *excellent contribution in class*

(e mirë~ e bukur, e dobishme, i aftë, e besueshëm, i sjellshëm, i virtytshëm, i ndershëm, i shijshëm)

Natyral *adjective 1. Lifelike 2.inborn, hereditary, native he has a natural talent 3.* Sincere *he look so natyral*

natyral~ i gjallë, i çiltër

Place noun 1. * area, location,position, site, spot this is a very wild place region *a good place to live 2.* * home let's go at my place 3 country *we love this place 4 position, post a place of honor in albanian history*

*(Vend**1**. zonë, pikë, pozicion, vendndodhje **2**. rajon **3**. vatër, shtëpi 4. Pozitë)*

Myth *noun* **folktale, legend story,* fable *Describe the myth of ocean*

(mit**~***legjendë, histori, fabul përshkruani mitin e oqeanit)*

Mystery *nun 1. Problem, secret mystery of feather snake is an amazing book puzzle, ridle to entetain your child mind you should ask him puzzles.*

*(mister**~***problem, sekret, gjëegjëzë, pyetje)*

Sign *noun 1**.signal, *sign of road circulation this is a good* sign gesture *he waves his hand* as a sign of peace 2. Expression, simbol *eagle is a sign of freedon in Albanian flag 3. Annoucement, poster, notice there were signs of Neptun's oferts everywhere* 4. Souvenir *leave me something as a sign.*

*(shenjë**~ 1**. sinjal 2. gjest 3. shprehje, simbol 4. njoftim, poster 5. paralajmërim 6. Kujtim)*

Hand *~ nuon 1.* Help, support, backer, assistance give me a hand with this ironing, please

(dorë,ndihmë,mbështetje,përkrahje

Life *noun 1.liveliness 2. Human being, creature 3. Duration, term*

(Jetë,i gjallë,krijesë,cikël)

Job *noun 1.* Assignment, chore, duty it is my job to help you 2. Occupation *I have a job as a teacher*

(punë~detyrë, projekt, profesion, përgjegjësi)

Attractive *adjective* *charmed,wonderful, great,cool *Do your homework more attactive*

(Tërheqës~magjishëm~i mahnitshëm, i mrekullueshëm~i lezetshëm)

Happy ~ adjective * glad, pleased, satisfied delighted, excited, smiling, cheerful *he is a happy kid*

(i gëzuar, , i lumtur, , i kënaqur entuziazmuar,qeshur, hareshëm,gazmor)

Unit noun 1* system element, item, part, piece cell, group *do you know the basic element of nature* 2.clasification, measure, quantity *we use meter as a measure for length.*

(Njësi,system, element,gjë,pjesë, copë, qelizë 2. Klasifikim, masë,madhësi)

word grup

meter

shaft numerical ~spline ~meter

(bosht numerik~ vizore ~ meter)

artist

artist, printer, musican, composer, writter, journalist, playwiriter

(artist, piktor, kompozitor, autori, shkrimtari~gazetari, dramaturg)

school,

school,kindergarden, elementary school, junior high school, high school, institute,university

shkollë, kopësht, shkollë fillore,shkollë nëntëvjecare, institute, universitet

chair

chair,armchair, love seat, stool, throne, seesaw

(karrige,kolltuk, minder, fron, kolovajtzë)

Citizen

citizen,emigrant,inhabitant, naitive, resitet, settler

(qytetar,emigrant,banor,vendasit)

diplomat

diplomat,

ambasador,reprezentative, excellency

(diplomat, ambassador,përfaqësues ,shkëlqesi)

envelope

envelope, parcel,mailer,case

(zarf,pako, kuti,këllëf)

letter

charcter,sign, character, sign, symbol

(leter, shkronjë, shenjë, symbol)

sing

vokalize,serenate, chant, carol

(këndoj,bëj serenatë,këndoj himnin,cicëroj)

Clothing

Clothing, costume,suit,uniform,

(Rroba, kostum,komplet, uniformë)

Kingdom

Empire, nation, republic, country

(Mbretëri,perandori,shtet, republik, vend)

Music

Harmony, lyrics, melody, song, tune

(Harmoni, lirikë, melodi, këngë, akord)

Puppet

Doll, figurine, mannequin, marionette

(*Kukull,figurinë, manekin, marionete)*

Stage

Stage, Theatre, cinema, movie, playhouse, culture palace

(Skenë, Teatër, kinema, shfaqje, kinoteatër, pallat culture)

Shoe

Boot,sandal,slipper,sneaker

(*këpucë me qafa, sandale, shapka, atlete)*

Antonyms

Begin

finish,discontinue, quit, stop,cease

(fund, ndërpres,heq dorë, ndalem, pushim)

cheap

Costly, expensive, high priced, superior

(i kushtueshëm, i shtrenjtë,i lartë,më i lartë)

hide

clear, brigat,transparent, obvious

(i fshehur~i qartë~ i kthjellët)

pairs of opposites

sad (*I mërzitur*) ~merry (*I gëzuar*)

dirty(i pistë)-clean (i pastër)

urban ~rural

same(njëllo)j~different(ndryshe)

quiet(i qetë)~loud (i shqetësuar)

simple(i thjeshtë)~ difficult(i vështirë)

asleep(fli)~awake (zgjohu)

always(gjithmonë)~never(kurrë)

fast(i shpejtë)~ slow(i ngadaltë)

merry(i gëzuar) ~sad(i mërzitur)

rigat(i drejtë)~bandy(i shtrembër)

free(i lirë)~isolated(i burgosur)

soft(i butë)~ (strong)e fortë

special(e veçantë)~common(e zakonshme

firm(e ngurtë)~flexible(elastike)

dead(e gjallë)~alive(e vdekur)

silent(i heshtur)~hilarious(gazmor)

shy(i ndrojtur)~(brisk)i shkathët

selfish(egoist)~generous(bujar)

secret(sekret)~(publik)publike

save(ruaj)~ spend(shpenzoj)

far(larg)~near (afër)

careful(ikujdesshëm)~messy(çrregull

begin((fillimi)~end(mbyllja)

born(lind)~die(vdes)

smart(i mençur)~stupid(budalla)

fix(fiks)~mobile(i lëvizshëm)

hasty(i nxituar)~patient(i duruar)

find(gjej)~lost (humb)

rich(i varfër) ~poor(i pasur)

open(hap)~close(mbyll)

hard working(punëtor)~lazy (dembel)

mess(rrëmujë) ~organized(organizoj)

insult(fyej)~ appriciate(vlerësoj)

late(vonë) ~early(shpejt)
delikate(delikate)~hard(ashpër)
fresh(freskët)~ canned(e konservuar)
truth(e vërteta)~lie(gënjeshtra)
young (i rit)~old(plak)
amazing(i mahnitshëm)~ugly(i shëmtuar)
safe(e sigurt) ~dangerous(e rrezikshme)
same(e njëjtë)~different(e ndryshme)
murmur (pëshpëritje)~howl(ulërimë)
fast(shpejt)~slow(ngadalë)
stong (i fortë)~ weak(i dobët)
wet (i lagësht)~dry(i thatë)
true(e vërtetë)~false(false)

Conclusion

The acquisition of this work which is the coordination of theoretical and practical learning recourses at the elementary school should be implemented in a children thesaurus as a tool in learning process. This kind of dictionary is very much sought after in the oral and written work of pupils in Albanian primary education. It will stimulate our student in further activities such as witting in different kind of subjects (literature, citizenship, history etc) and linguistics games.
This colored project contains key words in Albanian primary school communication can be part of Albanian textbook, prior to Albanian thesaurus.
On the other hand part of the Albanian heritage shows the power of the Albanian language and its dynamic and the prospective of a visionary language as well.

References

Dhrimo, *Fjalor sinonimik i gjuhës shqipe*, Tiranë, 2007.
Bishqemi, *Histori e letërsisë shqiptare për fëmijë e për të rinj*, Tiranë, 2008.
T. Atkins & M. Rundel, *The Oxford guide to practical Lexicografy*, New York, 2008.
J. Thomaj, M. Samara, H. Shehu, Th. Feka, *Fjalor sinonimik i gjuhës shqipe*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë 2005.
J. Thomai, M. Samara, A. Sinani. *Fjala shqipe dhe shkolla jonë*. Gjuha jonë, VII, 2/1987, f. 18.
M. Gjokutaj, Karakteristikat e të lexuarit të sotëm, fq 91.
N. Kalldrëmxhi, Lexical and semantic fields in linguistic communication of elementary education in Albania, Anglisticum, volume 6, April 2017, pg.27.
N. Kalldrëmxhi, Balkan journal of interdisciplinary research, volume 3, NO.1, May 2017, pg 58.
*Oxford dictionary for synonim and antonyms,*Oxford Universit Press, 1999.
Sh. Rrokaj, *Çështje të gjuhës shqipe 2*, Tiranë, 2009.
Sh. Rrokaj, *Filozofia e gjuhës*, Tiranë, 2010.

Metoda, teknika dhe strategji të ndryshme në leximin e teksteve letrarë në gjuhën angleze

Zamira Boboli

Arben Gaba
Departamenti i Gjuhëve të huaja
Fakulteti i Edukimit dhe Shkencave Shoqërore
Universiteti "Eqrem Çabej" Gjirokastër

Abstract

Synimi kryesor i këtij artikulli është të nxjerrë në pah metodat, teknikat dhe strategjitë e mësimdhënies së leximit të teksteve letrare në gjuhën angleze tek studentët e degës së gjuhës angleze.
Një synim tjetër i këtij punimi është të theksojë rëndësinë e gjithëpërfshirjes në mësimdhënie si dhe ofrimi i mundësive të barabarta për të gjithë studentët duke i ndihmuar ata për plotësimin e boshllëqeve dhe në trajtimin e vështirësve në të lexuar që i kanë trashëguar nga shkolla e mesme, si dhe të pasurojnë teknikat e të nxënit e sidomos ato të leximit për të përballuar me sukses detyrat e mëtejshme akademike. Po ashtu artikulli synon të përcaktojë rëndësinë e mësuesit në procesin e mësimdhënies, dhe veçanërisht në diferencimin e këtij procesi sipas nivelit, aftësive dhe interesave të studentëve duke modeluar teknika të ndryshme të leximit në mënyrë që të ndihmojë ata në kryerjen e analizave dhe deduksioneve logjike, në procesin e leximit përtej leximit fjalë për fjalë, dhe në argumentimin dhe dhënien e opinionit të tyre apo analizimit kritik për pjesët e ndryshme letrare që lexojnë.

Fjalë kyçe: Proces, tekste letrarë, mësimdhënie, aftësim, analizim kritik.

Hyrje

Mësimi i gjuhës angleze në shkollat tona kërkon një përgatitje më të lartë profesionale dhe metodike të mësuesit të anglishtes. Një përvetësim i mirë i saj do të ndihmojë studentët dhe aftësimin e tyre për të nxënit gjatë gjithë jetës, për të përdorur gjuhën angleze në vendimmarrje që ndikojnë në përparimin e tyre si individ dhe të komunitetit që e rrethon në nivel lokal, kombëtar e ndërkombëtar. Përdoruesve të gjuhës do ju duhet të zhvillojnë një komunikim të gjerë si më gojë, por kryesisht më shkrim. Një nga aftësitë kryesore të përvehtësimit të gjuhës është leximi i cili në mësimin e anglishtes, përdoret edhe si qëllim përfundimtar i mësimit apo edhe si mjet për të mësuar.
Kërkime të shumta mbi leximin në gjuhë të huaj dhe përpjekjet për të përmirësuar këtë proces janë rritur dukshëm me kalimit të kohës e veçanërisht gjatë 10 vjeçarit të fundit. Është e vështirë të sintetizosh punët e shumta kërkimore dhe materialet mësimore të lidhura me leximin akademik dhe leximin në gjuhë të huaj përveç literaturës të përshtatshme në gjuhën e parë.
Përpjekja për t'iu përgjigjur nevojave të shumë grupeve të ndryshme të nxënësve është dhe një ndër arsyet e kësaj përhapjeje.
Po ashtu një faktor tjetër që ka ndihmuar në këtë përhapje është dhe fakti se të

lexuarit është një ndër aftësitë më kryesore të mësimit të një gjuhe të huaj *(Carrell, 1989a; Lynch dhe Hudson, 375 1991)*.
Dhe së fundmi, sfida për të eksploruar dhe kuptuar proceset bazë të kuptueshmërisë ka kontribuar mjaft në ndërlikimin e udhëzimeve të leximit në gjuhën angleze.
Po përse gjuha angleze ka një status të veçantë?
Anglishtja është vlerësuar të jetë një ndër gjuhët më kryesore në botë e cila mbart vlera të shumta komunikuese dhe edukative. Ajo është gjuha e nënës për më shumë se 320 milion njerëz në botë dhe rreth 200 milion të tjerë e përdorin atë si gjuhë të dytë *(Baruah, 1991)*. Ajo përdoret në mbarë botën jo si pasojë imponimi por vetëm pasi është kuptuar se ka disa avantazhe. Një avantazh mjaft i rëndësishëm është fakti që njohuritë më të mëdha të botës janë përkthyer në gjuhën angleze. Për më tepër anglishtja është një gjuhë përparimtare. Ajo ka të shkuarën, të tashmen dhe të ardhmen e saj. Është një gjuhë mjaft dinamike që e flet dhe e kupton më shumë se gjysma e botës. Është një gjuhë elastike pasi historia e saj flet për ndryshime të pamasa si kulturore ashtu dhe gjuhësore. Anglishtja është një gjuhë e plotë pasi është zhvilluar mbi një mjedis shoqëror dhe shpreh eksperienca kulturore. Në arenën universale njhet si një gjuhë e pasur në formën e të shprehurit dhe letërsinë e pasur.
Edhe pse Ministria e Arsimit dhe Shkencës tanimë e ka shtruar plotësisht rrugën për një zhvillim rrënjësor të gjuhës angleze duke e bërë studimin dhe mbrojtjen e saj të detyrueshme, në realitet edhe vetë zhvillimet e ndryshme sociale, kulturore dhe teknologjike krijuan një klimë më të "favorshme" për përhapjen e gjuhës angleze në Shqipëri. Hyrja e saj në jetën e përditshme solli një rritje të ndërgjegjësimit mbi avantazhet apo dhe privilegjet që ajo paraqet. Por në të njëjtën kohë, njerëzit filluan të mendojnë se ajo është si një bimë e huaj që po përhapet në gjuhën shqipe dhe që po i shkakton një dëm të madh asaj, por ky mendim nuk shkoi më larg se kaq. Anglishtja si gjuhë e huaj, gjeti një mbështetje të fortë në qytetarët shqiptarë dhe ajo vazhdon ti dominojë dukshëm kurrikulat mësimore si një gjuhë që të lidh drejt për së drejti me zhvillimet shkencore dhe teknologjinë. Tanimë anglishtja shihet si një gjuhë e domosdoshme për të arritur një zhvillim të caktuar akademik.
Këndvështrimi i të lexuarit të teksteve letrarë si një veprimtari komplekse ka qenë për shumë kohë pjesë e psikologjisë eksperimentale. *Huey (1968)* e ka cilësuar leximin si një veprimtari që përshkruante "Shumë prej poleve të ndërlikuara të mendjes njerëzore". Pothuajse në të njëjtën kohë, *Gates* shprehu të njëjtën pikëpamje duke theksuar se "të lexuarit është një organizim kompleks i rregullave të proçeseve më të larta mendore që mund dhe duhet të përfshijë të gjitha format e të perceptuarit; vlerësimin, gjykimin, imagjinatën, arsyetimin dhe zgjidhjen e problemeve". Autorë të tjerë e kanë cilësuar të lexuarit si "performancën e një orkestre simfonike".
Të lexuarit është kryesisht një proçes dekodimi. Ai përfshin:
Koduesi ose shkruesi – Mesazhi – Dekoduesi ose Lexuesi.
Koduesi e kodon mesazhin dhe dekoduesi e dekodon atë për ta kuptuar. Proçesi i të lexuarit përfshin perceptimin, rikujtimin, arsyetimin, vlerësimin, imagjinatën, organizimin, aplikimin dhe zgjidhjen e problemit. Qëllimi i gjithë proçesit të të lexuarit është marrja e kuptimit. Leximi efektiv përfshin jo vetëm kuptimin e fjalëve të autorit, por dhe një interpretim të gjendjes shpirtërore, tonit, ndjenjave dhe qëndrimeve të tij. *(Dechant dhe Smith, 1977, f.q. 237).*
Gray (1967) vëren se kur njerëzit lexojnë diçka, e kuptojnë ate në tre nivele:
Niveli i parë ka të bëjë me kuptimin e drejtpërdrejt të shenjave pa u futur në thellësi

të kuptimit;
Niveli i dytë ka të bëjë me kapjen e kuptimit të autorit, dhe
niveli i tretë lidhet me eksperiencat dhe influencat personale të lexuesit të cilat i përjeton dhe i bashkangjit tekstit.
Këto tre nivele mund të përmblidhen si: "Të lexosh rreshtat, të lexosh midis rreshtave dhe të lexosh përtej reshtave".
Nga këndvështrimi i thjeshtë i të lexuarit termat dekodim, kuptueshmëri gjuhësore dhe kuptueshmëri e të lexuarit mund të përkufizohen si më poshtë:
Dekodim – në pikëpamjen e thjeshtë dekodim i mirëfilltë quhet njohja e saktë e fjalëve: aftësia për të nxjerrë një përfaqësim nga inputi i printuar që i jep akses thithjes së saktë në fjalorin mendor dhe kështu forcimit të informacionit semantik në nivelin e fjalës.
Për lexuesit fillestar, aftësia e përfaqësimit që duhet të fitohet është ajo që duhet mbështetur fonologjikisht pasi detyra kryesore që duhet të përballojnë lexuesit fillestarë është ajo e hyrjes në fjalorin mendor për fjalët e njohura që asnjëherë më parë nuk i kanë parë të printuara në letër. Nëse risia mund të përcjellë përfaqësime të sakta fonologjike për këto lloje të reja inputesh të printuara, atëherë fjalori që është tashmë i disponueshëm në lidhje me kodet fonologjike përgjatë shtrirjes së përftimit të gjuhës, mund të fillojë të përdoret mbi bazën e printimeve. Aksesi gjuhësor përmes kodeve fonologjike mund të mos dominojë lexuesit e aftë duke argumentuar kështu, mbështetur dhe në praktikën e akumuluar, nga një sistem më i drejtpërdrejtë i bazuar gramatikisht. Gjithsesi nga sisteme të tilla të drejtpërdrejta aksesi nuk mund të përfitojnë lexuesit e rinj, pasi për të përftuar një sistem të drejtë hyrjeje duhet që; si fjala e printuar dhe shqiptimi i saj të takohen menjëherë bashkë dhe është pikërisht për shkak të mungesës së këtij fenomeni të përputhjes së fjalës së printuar dhe të shqiptimit të saj, që përfitimi i një sistemi me bazë fonologjike është i vështirë nëse një lexues fillestar do të bëhet i shkolluar.
Kuptueshmëria gjuhësore – Sipas këtij këndvështrimi të thjeshtë kuptueshmëria gjuhësore është aftësia për të marrë informacion leksikor dhe të përfitosh interpretime fjalish e ligjëratash.
Kuptueshmëria e të lexuarit – përfshin të njëjtën aftësi por në këtë rast atë që lidhet me informacionin grafik që mbërrin tek individi nëpërmjet syve.
Të lexuarit me zë qëndron më pranë shqiptimit sesa kuptimit të tekstit. Lexuesi ndan informacion me audiencën. Qëllimi "i vërtetë" i të lexuarit me zë është kryesisht për tu transmetuar informacion dëgjuesve, për arsye që mund të jenë nga më të ndryshmet p.sh për ti argëtuar, informuar apo për shumë arsye të tjera *(Zintz dhe Maggaut, 1989, fq. 425)*.
Të lexuarit pa zë konsiderohet si një proçes "Shiko dhe kupto". *Buswell (1947)*, vëren se të lexuarit pa zë duhet të jetë një proçes i lidhur midis stimulimit perceptual dhe kuptimit pa meditim të nënzëshëm. Të lexuarit pa zë fokusohet në kuptimin e bazuar në informacionin dhe background-in e lexuesit, të dhënave vizuale, dhe strategjive të parashikimit dhe konfirmimit.
Në kontekstin e një gjuhe të huaj ose jo, pjesa më e madhe e studimeve të kryera mbi të lexuarin mund të permblidhet në tre çështje kryesore të cilat janë përmendur edhe më lart:
të lexuarit si një proçes psikolinguistik,
të lexuarit si një praktikë socio-kulturore dhe

të lexuarit si një sjellje individuale,
pasi çdo lexues është njëherazi (1) një pjesëtar i qenieve njerëzore (pra, një lexues njerëzor që lexon njësoj si njerëzit ndryshe nga ndonjë lloj tjetër lexuesi – për shembull një kompjuter), (2) një pjesëtar i një rrjeti të grupeve socio-kulturore (ndoshta në lidhje me një shkrimtar, një anëtar i një kulture rrënjësisht të ndryshme), dhe (3) një individ (dhe kështu, brenda limiteve të dhëna tek (1) dhe tek (2), në mënyrë konjitive dhe afektive, unike deri në një farë pike).
Brenda kësaj kornize të përgjithshme, kërkimi në fushat specifike të mëposhtme duket në mënyrë të veçantë i lidhur me çështjet kryesore në fushen e mësimit të gjuhës angleze.
Marrëdhënia midis të lexuarit dhe fjalorit mund të dokumentohet më së miri dhe është reciproke. Tashmë është mëse e ditur se mënyra më e mirë për të përfituar atë fjalor të gjerë që kërkohet për një lexim sa më të saktë në gjuhën e huaj (madje disa mendojnë se është e vetmja mënyrë) është vetë të lexuarit. *Edward Fry*, pretendon se lexuesit që hasin më shumë se një fjalë të huaj në një grup prej njëzet fjalësh do të jenë duke lexuar në atë që ai e quan "niveli i dështimit" dhe në këtë formë ka shumë pak gjasa që ai/ajo të vazhdojë të lexojë – një mendim mjaft ftillues ky për të gjithë ata mësues të grupmoshave 18 – 24 vjeçarë që dëshirojnë të lexojnë materiale të përshtatshme për moshën e tyre në gjuhën angleze por që shpesh u mungon fjalori i duhur për ta arritur këtë qëllim me sukses.
Sipas *Huckin*, *Haynes* dhe *Coday*, ata na paraqesin një përmbledhje të mirë mbi kërkimet për leximin në gjuhë të huaj duke ju adresuar disa prej çështjeve më kryesore, duke filluar me njohjen automatike të fjalëve që mund të cilësohet si një kusht "i nevojshëm por jo i mjaftueshëm" për një kuptim të mirëfillt të të lexuarit. Për lexuesit e një gjuhe të huaj dihet që çështjet janë sigurisht më të komplikuara. Këta lexues janë në shumicën e rasteve më të ngadaltë dhe më pak të menjëhershëm në njohjen e fjalëve në gjuhën e caktuar sesa lexuesit që e kanë atë gjuhë gjuhën e tyre të parë. Në studimet pasuese *Segalowitz* dhe *Wood* kanë treguar se eksperienca e madhe në të lexuarit e një gjuhë të dytë ka efekte pozitive në njohjen e fjalëve për fusha të ndryshme. Studimi tregon se zhvillimi i shpejtë dhe i saktë i aftësive fjalënjohëse është një proces kompleks për lexuesit e një gjuhe të dytë që përfshin aftësimin e shumë njohurive dhe aftësive të tjera.
Parë nga një këndvështrim tjetër, mund të zhvillohet dhe një teori tjetër në lidhje me të lexuarin e teksteve letrarë. Sipas *Fries* proçesi i të lexuarit të teksteve letrarë në gjuhën angleze mund të cilësohet si një proçes tepër i lartë mendor. Ajo që e dallon proçesin e të lexuarit është fakti që lexuesi e ushtron këto aftësi në lidhje me grafikën më tepër se me sinjalet akustike apo sinjalet e tjera, një shkathtësi kjo që kërkon që lexuesi të dekodojë format grafike në modele gjuhësore. Kështu një prej teorive thekson faktin se të lexuarit përbëhet prej dy përbërësish: dekodimi dhe kuptimi gjuhësor.
Megjithatë asnjë teori nuk mund të mohojë faktin se proçesi i të lexuarit është një proçes kompleks. Vetë kuptimi gjuhësor është një proçes tepër i komplikuar në cilëndo formë që ai arrihet. Këndvështrimet e lartpërmendura nuk e kufizojnë proçesin e leximit letrar në një proçes thjesht të dekodimit dhe kjo mund të evidentohet me vështirësitë e mëdha që individë të caktuar mund të kenë në përftimin e tij. Por kjo teori na jep një ndarje në dy pjesë të këtyre vështirësive që duhen pranuar si të barabarta. Ajo nuk e thjeshton të lexuarin e letërsisë si një proçes dekodimi por

thjesht na siguron që të lexuarit detyrimisht kërkon impenjimin e të gjitha aftësive linguistike siç janë: analiza gramatikore, e figurave letrare, e tonit dhe stilit të autorit etj.. Proçesi i dekodimit në mungesë të këtyre aftësive, nuk mund të quhet lexim. Po në të njëjtën kohë, mund të themi se dekodimi është qënësisht i rëndësishëm pasi pa të, kuptimi gjuhësor nuk hyn në punë. Kështu, asnjë prej këtyre elementeve nuk mund të qëndrojë pa mbështetjen e tjetrit.

Për të gjithë ata që mësojnë gjuhën angleze, të lexuarit e teksteve letrarë në anglisht mund të jetë një mjet për arritjen e përvehtësimit të saj, si një mjet kryesor i të dhënave gjithëpërfshirëse të marra, apo dhe një aftësi në vetvete që në fund të fundit shumë studentë seriozë kanë nevojë ta vënë në punë. Një numër i konsiderueshëm i studentëve të degës së anglishtes si gjuhë e huaj (EFL), rrallë e flasin gjuhën në jetën e tyre të përditëshme; por mund të kenë nevojë ta lexojnë atë në mënyrë që të mund të marrin gjithë atë material të pasur me informacione të regjistruar ekskluzivisht në atë gjuhë. Në formën plotësuese, ky lexim letrar mund të shërbejë si një burim i shkëlqyer i nevojës së mirëfilltë të studentëve të gjuhës angleze për të ndërvepruar në cilësinë e gjuhës që është domethënëse, shpesh në format e saj gramatikore që përfshijnë çdo tipar të gjuhës-objekt përveç shqipëtimit. Sipas *Karshenit* (1993), studentët që lexojnë vazhdimisht tekste letrarë mësojnë në mënyrë jo vullnetare dhe pa përpjekje të ndërgjegjshme pothuajse të gjitha të ashtuquajturat "aftësi gjuhësore" për të cilat flasin shumë studiues. Ata bëhen lexues të përshtatshëm, fitojnë një fjalor të gjerë, zhvillojnë aftësinë për të kuptar dhe përdorur struktura gramatikore komplekse, zhvillojnë një stil të mirë të shkruari, dhe bëhen gërmëzues mjaft të mirë. Për të arritur pranë kësaj të vërtete që është cilësuar si "forca e të lexuarit", leximi në përgjithësi dhe leximi letrar në veçanti ka kaluar nëpër shumë rrugë qysh prej periudhës audiolinguistike ku të lexuarit dhe të shkruarit ishin marxhinalizuar si "përforcime dytësore" për të mësuar gjuhën e folur.

Specialistë të ndryshëm të proçesit të leximit në gjuhën angleze shpesh herë janë kritikuar për vartësinë e tyre nga kërkimet në gjuhën e parë (gjuhën e nënës) në vend që të fokusohen në mënyrë më të hollësishme në studimin e anglishtes. Kjo është relativisht e vërtetë sidomos në lidhje me çështje gjuhësore të cilat krijojnë shumë më tepër probleme për studentit që studion anglisht sesa për ata që mësojnë gjuhën e nënës. Megjithatë edhe kërkimet e përvehtësimit të gjuhës së nënës janë të nevojshme deri diku për përmirësimin e proçesit të të lexuarit në anglisht. Ngjashmëritë që mund të vërehen në lidhje me proçesin e mësimit qëndrojnë përtej çdo lloj ndryshimi. Sigurisht që ndryshimet janë të rëndësishme dhe duhen përmendur, leximi mbetet i tillë në çfarëdo lloj konteksti po ashtu sikurse përvehtësimi i gjuhës mbetet i tillë në çdo rast. N.q.se i mendojmë njerëzit si të vetmet qënie që mund të flasin, ato gjithashtu mbeten të vetmet qënie që mund të lexojnë dhe e bëjnë këtë pothuajse në të njëjtën mënyrë në gjithë botën. Fëmijët e përftojnë gjuhën në mënyrë instiktive. Ata mësojnë të shkruajnë e të lexojnë por të gjitha sistemet e të shkruarit janë të bazuar tek gjuha dhe kanë disa karakteristika thelbësore.

Një qëllim parësor për teorinë e leximit dhe sidomos atë letrar në gjuhën angleze është të kuptojnë se çfarë bëjnë lexuesit e rrjedhshëm. Një përshkrim i leximit duhet të vlejë për nocionet që të lexuarit e rrjedhshëm është i shpejtë, i qëllimshëm, ndërveprues, i kuptueshëm, fleksibël dhe që zhvillohet gradualisht *(cf. Anderson, Hiebert, Scott, & Wilkinson, 1985; Grabe, 1988b; Hall, Ëhite, & Guthrie, 1986; Smith, 1982)*. Studimet kanë diskutuar se leximi i rrjedhshëm është:

i shpejtë; lexuesi ka nevojë të rruajë rrjedhën e informacionit në një shkallë të mjaftueshme për të bërë lidhje dhe nxjerrë konkluzione jetike për kuptueshmërinë.
Të lexuarit është *i qëllimshëm*; lexuesi ka një qëllim për leximin, qoftë ai për zbavitje, informim, studim etj. Të lexuarit për një qëllim na pajis me motivim; një aspekt ky tepër i rëndësishëm i të qenit një lexues i mirë.
Të lexuarit është *ndërveprues*; lexuesi përdor informacionin nga kultura e tij/saj si dhe nga informacioni nga libri apo printimi. Të lexuarit është gjithashtu ndërveprues në kuptimin që shumë aftësi përdoren sëbashku në mënyrë simultane gjatë proçesit.
Të lexuarit është *i kuptueshëm*; lexuesi përgjithësisht pret që të kuptojë atë që po lexon. Ndryshe nga shumë studentë të gjuhës angleze lexuesi i rrjedhshëm nuk fillon të lexojë duke pyetur veten nëse do ta kuptojë tekstin apo jo.
Të lexuarit është *fleksibël*; lexuesi vë në punë një sërë strategjish për të lexuar në mënyrë produktive. Këto strategji përfshijnë rregullimin e shpejtësisë së leximit, vështrimin e mëtejshëm të tekstit, marrja në konsideratë e titujve, pikturave, dhe informacionit të strukturës së tekstit, paraprirja e informacionit në ardhje, etj, etj.
Së fundmi, të lexuarit *zhvillohet gradualisht*; lexuesi nuk mund të ketë menjëherë rrjedhshmëri në lexim. Përkundrazi, të lexuarit është një proçes që kërkon një kohëzgjatje tepër të madhe, dhe një zhvillim gradual. Përshkrimi i mësipërm i të lexuarit na sugjeron se të lexuarit si në gjuhën nënë dhe në gjuhën angleze apo në gjuhë të tjera, është një proçes tepër kompleks, që kërkon kohë dhe burime të konsiderueshme për tu zhvilluar dhe që nuk mund të mësohet me një apo dy muaj.
Këndvështrimi i leximit letrar duhet të dallohet nga hipotezat gjinore apo i ashtuquajturi model "poshtë –lart" i proçesit të të lexuarit. Koncepti "poshtë-lart" nënkupton se leximi është një proçes serial me dekodimin e kuptueshmërisë së mëparshme. Sipas kësaj teorie, dekodimi duhet të ndodhë më parë dhe në mënyrë të pavarur nga kuptueshmëria dhe nuk duhet të ndikohet nga elementë që ndodhin në nivele të tjera më të larta. Megjithatë, njohja e fjalëve mund të influencohet në mënyrë dramatike nga konteksti linguistik, gjë kjo që e shtrembëron modelin "poshtë-lart". Gjithsesi, kjo hipotezë nuk e zhvleftëson këndvështrimin e thjeshtë të të lexuarit për dy arsye:
Së pari për faktin se ajo që konsiderohet si e gabuar nuk është shumë e qartë se deri në çfarë pike arrin gabueshmëria e saj. Edhe pse njohja e fjalëve mund të ndikohet nga konteksti linguistik në disa kushte të caktuara, një argument empirik i mbështetur mund të ngrihet gjatë leximit normal. Sa më i aftë të jetë lexuesi aq më pak varet ai nga konteksti. Me pak fjalë leximi i rrjedhshëm mund të karakterizohet si një proçes nga poshtë-lart.
Së dyti është fakti që dekodimi jo detyrimisht i paraprin kuptueshmërisë linguistike, në kuptimin që: përshkrimi i proçesit të të lexuarit, nuk nënkupton që dekodimi është i pandashëm nga kuptueshmëria gjuhësore gjatë një përshkrimi të aftësisë së të lexuarit. Pyetjet në lidhje me përbërësit e një proçesi të caktuar janë të ndryshme nga pyetjet që lidhen me marrëdhëniet e këtyre përbërësve.
Rol mjaft të rëndësishëm gjatë proçesit mësimor, luan dhe përftimi sa më i madh nga informacioni vizual i dhënë që u nevojitet studentëve për të konfirmuar dhe zgjeruar pritshmëritë e tyre – një proçes ky i parashikimit, vrojtimit dhe konfirmimit gjatë të cilit lexuesit ndërveprojnë me tekstet letrarë duke kombinuar informacionin që zbulojnë me njohurinë që ata mbartin në vetëvete dhe duke ndërtuar një kuptim gjithëpërfshirës për tekstin si një ligjërim koherent. Përderisa njohuria ekzistuese

luan një rol kaq të madh në konceptimin e të lexuarit letrar, shumë specialistë të leximit i kushtuan rëndësi dhe kërkimeve mbi *teorinë e skemave*, kërkim ky që u përpoq të llogariste mënyrën se si njerëzit ruajnë dhe organizojne informacion në rrjetet e nocioneve të lidhura në tru e të quajtura *skema*.

Modelet poshtë-lart filluan të sfidohen nga propozime të ndryshme të modeleve interaktive (ndërvepruese) të proçesit të cilat theksonin që rezultatet e nxjerra nga këto modele strikte nuk mund të konsideroheshin si rezultatet të vetme të një kërkimi kaq empirik. P.sh mund të përmendim përmbledhjen kërkimore të Stanovich, një kërkim ky që tregon se si lexuesit e aftë mund të përpunojnë format gjuhësore të printuara në mënyrë më të saktë dhe më të shpejtë sesa lexuesit jo aq të shkathët dhe në situata më me përmbajtje të lirë ku asnjë parashikim nuk mund të bëhet dhe ku lexuesit më pak të aftë kanë po aq mundësi sa dhe lexuesit e aftë për të hamendësuar kuptimin bazuar në njohuritë e mëparshme; të dy rezultatet mund të ecin kundër hamendësimeve poshtë-lart.

Rezultatet e një kërkimi të tillë mund të mbështesin këto modele ndërvepruese (të cilat nuk duhen ngatërruar me proçesin interaktiv lexues/tekst) të cilat dëshmojnë se të lexuarit e suksesshëm sjell si rrjedhojë një ndërveprim të balancuar midis përpunimit të aftësive si poshtë-lart duke kthyer kështu dekodimin e thjeshtë të një teksti në një rol më kryesor dhe duke ngritur hije dyshimi në lidhje me metaforën e gjëgjezës së sipërpërmendur. Edhe pse mund të diskutohet se këto modele ndërvepruese janë thjesht modifikime të drejtimit poshtë-lart, i cili nuk përfshin një lloj radikal të konceptimit të ri të proçesit të të lexuarit që lëvizja nga poshtë-lart kërkon. Ato janë bërë standardi i diskutimit për psikolinguistiken e të lexuarit.

Pas kësaj periudhe të koherencës relative gjatë të cilës shumica e kërkuesve u fokusuan tek i lexuari si një proçes psikolinguistik, kërkimi mbi të lexuarin u copëzua në një numër të madh perspektivash përpjestuese.

Në ditët e sotme, kjo fushë merret shumë me atë që mund ta quajmë "zgjerimin e axhendës së kërkimit mbi të lexuarit" për të përfshirë një numër të madh perspektivash sociale, kulturore, neurobiologjike madje edhe politike mbi të lexuarin.

Kohët e fundit për shembull, shumë kërkues të mirënjohur kanë shkuar përtej studimit të të lexuarit si një proçes psikolinguistik, duke e konsideruar të lexuarin si një formë e praktikës socio-kulturore.

Në të njëtën kohë kërkues në shkencën konjitive kanë shkuar përtej modeleve psikolonguistikë drejt punës së neurobiologjisë, dhe disa studime janë kryer mbi neurobiologjinë e të lexuarit, sidomos në lidhje me disleksinë. Për më tepër një drejtim tjetër përfaqësohet nga studimet e teknologjive të reja në të lexuarit që fokusohen në natyrën e të lexuarit në përhapjen e shpejtë të mediave elektronike.

Shume tekste mbi mësimin e proçesit të të lexuarit në gjuhën angleze promovojnë hamendësimin nga konteksti si një mjet kryesor për dekodimin e fjalëve të panjohura por disa herë kjo strategji mbivlerësohet dhe mund të çojë ne identifikime të gabuara. Po ashtu është mëse e vërtetë që shpesh herë studentët, duke hamendësuar ose jo, nuk i identifikojneë siç duhet fjalët e teksteve të ndryshme. Kështu, edhe pse të lexuarit mbetet një nga format më popullore për mësimin e fjalorit të ri dhe më të gjerë, duhet patur kujdes për të mos i zhytur lexuesit në tekste që nga ana leksikore qëndrojnë më larg se ata vetë, gjë kjo që e redukton të lexuarin në një lloj loje me hamendësime. Marrëdhënia reciproke që përmendëm më lart midis të lexuarit dhe fjalorit duhet të menaxhohet me kujdes: lexuesit e një gjuhe të dyt duhet të jenë të pregatitur

leksikalisht për çdo lloj teksti që u caktohet dhe vetë teksti duhet t'u jepet atyre në atë formë që të plotësojë si standardet dhe kuptueshmërinë. Fjalori nuk duhet të "Ushqehet me zor" gjatë të lexuarit dhe lexuesit e një gjuhe të dytë nuk duhet të lexojnë tekste që janë leksikalisht përtej aftësive dhe mundësive të tyre.

Referenca

K.P. Verma, 1976, Reading comprehension Lesson - A Self-Activity or Surrender, Journal of English Language Teaching, Vol. XI, No.1, Madrid, P.16.

De Beer J. John and Martha Dallmann, 1960, The Teaching of Reading, New York: Holf, Rinehart and Winston Inc., P.3.

William S. Grey and Bernice Rogers, 1956, Maturity in Reading, Chicago: The University of Chicago Press, P.8.

Yoakam, Gerald A., 1957, "The Development of Comprehension in the Middle Grades".

Current Problems of Reading Instruction, Seventh Annual Conference of Reading, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, P.32.

Lanier, Ruby Jeanne and Davis, Anita Price, 1972, "Developing Comprehension through Teacher – Made Questions". The Reading Teacher, P.153 – 57.

Gray, William S. and others, 1940, Reading in General Education, American Council on Education, Washington, D.C., P.vii.

R.I.E. Monograph, 1970, development of Reading skill, Bangalore – India, P.11.

Colbluth Julian, "A Functional Analysis of Multiple – Choice Questions for Reading Comprehension", ELT Vol. XXIX, No. 2, January 1975, P.165 – 168.

Heaton J.B., 1975, Writing English Language Tests, Longman Group Ltd., London, P.108.

Dechant V. Emerald and Henry P. Smith, 1977, Psychology in Teaching Reading, 2nd ed. United States of America, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, P.254.

Nanda, Kamala, 1989, Developing English Comprehension, New Delhi: Sterling Publishers Private Limited, P.127.

Ibid. P.137.

Clifford, 1997, Writing, Reading and Research, New York: Macmillan, P.113.

Clifford, 1997, Writing, Reading and Research, New York: Macmillan, P.125.

Ibid. P.115.

Dawson, Mildred A. and Bamman, Henry A., 1959, Psychology in Teaching Reading, 2nd ed. United States of America: Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, P.241.

Dechant V. Emerald and Henry P. Smith, 1983, Psychology in Teaching Reading, 2nd ed. United States of America, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, P.241.

Davis, F.B., "Fundamental Factors f Comprehension in Reading", Psychometrika, 9 (September 1944), p.185 – 197.

Vineyard, Edwin E., and Massey, Harold W., "The Interrelationship of Certain Linguistic Skills and their Relationship with Scholastic Achievement when Intelligence is Ruled Constant", Journal of Educational Psychology, 48 (May 1957) p. 279 – 286.

Potts, John, 1976, Beyond Initial Reading, London: George Allen and Irwin Ltd., p. 44.

Eller, William and Wolf, Judith G., "Developing Critical Reading Abilities", Journal of Reading, (December 1966), p.256.

Dechant V. Emerald and Henry P. Smith, 1977, Psychology in Teaching Reading, 2nd ed. United States of America, Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, P.260.

Ibid. p. 241.Emans, Robert, 1968, "Context Clues", Reading in the total curriculum. International.

Reading Association Proceedings, p. 13.

A semantic comparison between idioms containing colour words in English and Albanian

Arben Gaba
Departamenti i Gjuheve te Huaja, Dega Anglisht Fakulteti i Edukimit dhe Shkencave Shoqerore, Universiteti "Eqrem Cabej", Gjirokaster

Aleksander Boboli
Departamenti i Gjuheve te Huaja, Dega Gjuhe, letersi dhe qyteterim Grek, Fakulteti i Edukimit dhe Shkencave Shoqerore, Universiteti "Eqrem Cabej", Gjirokaster

Abstract

Figurative language is used not only in poetry but in all aspects of everyday speech. Recently a lot of research has been done into figurative language. It has been the object of different perspectives, such as, psychological, cognitive and linguistic ones. Of course differences in focus and methodology have also led to various outcomes. Our paper focuses on the use of colour idioms in English and their Albanian counterparts. Here we would like to emphasise that unlike other thematic groups (body idioms, animal idioms), colour idioms are not studied as extensively. Colour idioms are an important part of the vocabulary of the two languages, this is so much so that in our relationship with colours we go so far as to claim that the sensory properties of colours produce "emotion resonances", which explains the figurative meanings of colour terms. By studying how colour words are used in the two languages we also find how colour words idioms are linked to language, thought, and culture. We found that even though the two peoples have more or less the same understanding of the natural colors, they view their associative meaning differently due to the different cultural backgrounds and different linguistic world views reflecting different beliefs, ideas and values.

Keywords: colour terms, culture, idioms, translation.

Due to the nature of our paper which, in a way, incorporates fields which are somehow unrelated not to say disparate we would like to stress the inter-disciplinary character of the use of colour terms in a linguistic setting. Before talking about the importance of colours in our everyday life as it is evidenced by the fact that we have dedicated a relatively small, yet telling portion of our lexicon to words of colour we would like to give a short history of the very term colour and its evolution since recorded history. People have since our early days thought about what we call colour. The earliest facts come from antiquity. In this respect we would like to mention that among the oldest extant uses of color words are those by the poet, theologian, and natural philosopher Xenophanes, active in the sixth century BC. He explained all things to have come from water and earth and commented on the rainbow: "And she whom they call Iris, she too is actually a cloud, purple and flame-red and yellow to behold." Rolf G. Kuehni (2003: 21). Here we see how the interaction with nature had given food for thought to some of the brightest minds of the time. Plutarch remarks that: "[They] called the surface of a solid *chroma*, that means color. Additionally, they named the species of color, white, black, red and yellow." Rolf G. Kuehni (2003: 21) As we see the idea that there are 4 basic colours seems to be rather entrenched as it is further

evidenced by Empedocles (ca. 492–432 bc), a Sicilian philosopher and politician, who is credited with the view that "everything in existence is composed of four indestructible elements: earth, fire, water, and air. Empedocles explained color as that fitting into the pores of the visual organ.That there are four colors, exactly as many as elements: white [*leukhyn*], black [*melan*], red [*erydron*], yellow-green [*ochron*]." Rolf G. Kuehni (2003: 21). So, here we see an early attempt to equate the number of colours with the number of the elements which; this idea remained influential for many centuries to come.

When it comes to having a good definition of culture a very good one would be the one proposed by Clifford Geertz (1979: 89) "The culture concept to which I adhere denotes a historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols, a system of inherited concept Introductions expressed in symbolic forms by means of which people communicate, perpetuate and develop their knowledge about and attitudes toward life" .

Thus, to people it was clear that the light spectrum was composed of various colours and various studies had been carried out whcih had so far been inconclusive. The one study which proved a game-changer was the one done by Berlin and Kay, which proved that there is a universality in the light spectrum division. Berlin and Kay wrote (1969:2): "We suspect that this allegation of total arbitrariness in the way languages segment the color space is a gross overstatement." To show this they designed an experiment based on a number of assumptions which had attained axiomatic status. The assumptions were that not all colour terms have equal status; there are basic colour terms**.** Such a term can be demonstrated by few criteria, such as, a) it is monolexemic, i.e. the meaning is not predictable from its parts; b) its signification is not included in that of any other colour term; c) its application is not restricted to a narrow class of objects; d) it must be psychologically salient for the informants – e.g. show a tendency to occur early in elicited lists, stability of reference across informants and occasions of use, and occurrence in the idiolects of all informants" (Berlin and Kay, 1969: 6).

Their study modified our relationship with colour in that they equated colour category to focus. B&K (1969: 13) write: "[W]henever we speak of colour categories, *we refer to the foci of categories, rather than to their boundaries or total area* …[italics original]." Their investigation was unique because they proved that:

• First; they claim that they show that "color categorisation is not random and the foci of basic color terms are similar in all languages" (1969: 10).

• Second there appears to be a universal process, which stipulates that colours come in a fixed order in basic colour terms are encoded in a language, they suggested a seven-stage process.

• Third, apart from some doubtful cases (notably, Hungarian and Russian) no language seems to have more than eleven basic colour terms, which according to them are: black, white, red, yellow, green, blue, brown, purple, pink, orange, gray.

Of course like every other study of such proportions not everyone agrees with the results and consequently their investigation has had its negative reviews which criticized various aspects of the study and here we mention (e.g. Hickerson 1971, Durbin 1972, McNeill 1972 and Conklin 1973). Despite the mixed reaction from the academic community one thing worth mentioning that adds value to their results is the fact since their publication colour has become a focal point bringing together such

fields as, anthropology, behavioural psychology, linguistics, and neurophysiology.
Most speakers of a language are aware that there are different qualities inherent to the concept of colour. First, there is colour itself – we can distinguish black from red. But this is not all there is to it because we often qualify colour terms. Thus, we can talk about "a dark blue" but also "a dull brown". What this goes to show is that we make a distinction between hue, lightness, and saturation.
In linguistics, it was long argued that the domain of colour was the area *par excellence* for illustration of the arbitrary nature of language. Here we would like to cite Bloomfield when he says "Physicists view the color spectrum as a continuous scale of light waves of different lengths, ranging from 40 to 72 hundred-thousandths of a millimeter, but languages mark off different parts of this scale quite arbitrarily and without precise limits, in the meaning of such color-names as *violet, blue, green, yellow, orange, red* and the color names of different languages do not embrace the same gradations." Thus, despite the fact that every human eye is endowed with of only three cone receptors responsible for decoding light yet we see things differently.
Many studies have made colour words their primary focus from the semantics point of view. In this paper, we choose three color words "white" "black" and "red" as our material to make a semantic comparison between English and Albanian. Even though we have the same understanding of we colors we view its implication of color words differently.
It is a well known fact that cultures differ in many respects and colour words are no exception. A good case in point would be what Kay and Maffi conclude in their study. According to them in a technologically simple society, color is a more predictable, hence less informative, property of things than in a technologically complex one. "[A]lmost every kind of material thing we encounter in daily life—clothing, books, cars, houses—presents us with the possibility that two tokens of the same type will be distinguishable only, or most easily, by their colors". KAY, P. and L. MAFFI (1999:746)
And it goes without saying that colour words like other words are part of expressions, the most informative of them being idioms. They make language colourful and vivid. Regardless of the language they are found in they do furnish the hearer with a meaningful amount of language and culture information and they are widely used in both English and Albanian. Thus a comparative study of the color idioms in these two languages is inherently tied to a comparative analysis of the both cultures. "Language [is] a symbolic guide to culture" Sapir (1949: 162). If we agree that cultures can be studied based on the so-called key words, then for our purposes colour is a key word. A very strong case in point is "Understanding cultures through their key words, English, Russian, Polish, German and Japanese".
A different linguistic world view is a prerequisite to a comparativist study. The following oft-quoted passage lends further credence to it "We dissect nature along lines laid down by our native languages…the world is presented in a kaleidoscopic flux of impressions which has to be organized by our minds… We cut nature up, organize it into concepts, and ascribe significances as we do, largely because we are parties to an agreement to organize it in this way…" Whorf *(1956:* 213) And of course among Whorf's "kaleidoscopic flux of impressions," color is by all means the most striking of them.
Since our article centers on meaning it is worthwhile to mention here what goes into

the word *meaning* . Definitions of meaning vary , here we mention some of them. According to Cruse (1986: 15) "every aspect of the meaning of a word is reflected in a characteristic pattern of semantic normality (and abnormality) in grammatically appropriate contexts". This goes to say that the meaning of a word is made clear in its contextual relations. Whereas for C. K. Ogden and I. A. Richards (1923: 186-187) meaning is a lot of things at the same time:

an intrinsic property
the other words annexed to a word in the dictionary
the connotation of a word
the place of anything in a system
the practical consequences of a thing on our future experience
that to which the user of a symbol actually refer
that to which the user of a symbol ought to be referring
that to which the user of a symbol believes himself to be referring
that to which the interpreter of a symbol
(a) refers
(b) believes himself to be referring
(c) believes the user to be referring

When faced with a number of definitions such as these it becomes clear how confusing *meaning* can be. Other semanticists have contributed to clarify this confusing situation among whom we mention G. Leech with his 7 types of meaning:

1) Conceptual meaning (also called denotative or cognitive meaning) with its two governing structural principles contrastiveness and structure. It refers to the core of word meaning. Thus we have "Physics is my favourite school subject", where the word physics means "a subject which is studied at school". Leech (1981: 9)

2) Connotative meaning: Is the communicative value an expression has by virtue of what it refers to, over and above its purely conceptual meaning. If we were to draw a distinction between the two suffice it to say that connotation are by definition unstable. They vary according to culture, historical period and individual experience. Take for example the meaning of white. In western culture, the bride will wear a white wedding dress, meaning purity and innocence, etc.. Leech (1981: 12)

3) Social meaning: It refers to what is communicated of the social circumstances of language use Leech, (1981:14). For example, in English the meaning of "cast" "throw" and "chuck" they occupy various socio-stylistic variations.

4) Affective meaning: It shows what is communicated of the feelings and attitudes of the speaker/ writer Leech (1981:15). Take the word "dog" for example it may have quite different affective meanings in different societies. In most western countries, "dog" is associated with "loyalty", "faithfulness", "a close companion" and positive qualities. It generally generates negative associations. However things are different when a person is compared to a dog, the speaker's attitude towards the person is "disdainful".

5) Reflected meaning: Is the meaning which arises in cases of multiple conceptual meanings, when one sense of a word forms part of our response to another sense Leech (1981:16). For example the word "red" in *red- light district* which carries a taboo meaning.

6) Collocative meaning: consists of the associations a word acquires an account of the meanings of the words which tend to occur in its environment Leech (1981:17). For example, the words "pretty" and "handsome" tend to collocate with different words.

7) Themantic meaning: What is communicated by the way in which a speaker or writer organizes the message, in terms of ordering, focus and emphasis Leech (1981:19).

The Color "White"

The conceptual meaning of color white in dictionary is "having the colour of fresh snow or milk." In Albanian, there is such idiom as "*I sheh gjerat bardhe e zi*" which means "see things black and white". And in English, the idiom "*white coffee*" refers to the coffee with milk in it. What is important in both these two idioms is the fact that they are used in the color *white* conceptual meaning. Other examples would be "*e ka zemren te bardhe" "e ben te zezen te bardhe*" in Albanian. Another idiom in Albanian would be *"Të ha (të qëron) të bardhën e syrit"*
in English would be translated as "*a real daredevil*" here not a real connection can be made between the colour and its use. The color white has positive connotations. Both cultures hold in it high esteem this colour. A good proof can be found in the following examples. The idiom "*mark something with a white stone*" in English means regard something as especially fortunate or happy. Again we have "*a white knight*" a company that makes a welcome bid for a company facing an unwelcome takeover bid. In Albanian the idiom "*E ka shpirtin të bardhë*" for someone who is said to be very generous. Thus, the associative meaning of the color white in Albanian and English idioms go along similar lines. But of course, the meaning of word develops in opposite directions and not in a linear fashion. This explains the meaning of the following idioms.
In English there is such idiom like "*show the white flag*" when we admit defeat and wish to stop fighting. The idiom certainly carries a negative connotation.
The idiom "*white elephant*" in English means a possession that is useless or troublesome, especially one that is expensive to maintain or difficult to dispose of. In Albanian the idiom *"(U zunë) për të bardhat e laraskës*", in English roughly means *"split hairs*" .

The Color "Black"

The conceptual meaning of color black in dictionary is "having the very darkest colour, like night or coal", it is the direct opposite to the color white.
Among the first things that comes to our mind when we think of black is the colour of night, hair or the colour of printed material, consequently in English we have "*in black and white*" which means something written or printed and in Albanian is akin to "*e zeza mbi te bardhe*"an expression which has a fairly high degree of conventionalisation. From the world of business we have the idiom "*in the black*" meaning "to have money". The following sentence "*Since he took over the leardership of the firm, we have been running in the black.*" is a good explanation. In Albanian would be simply "*te jesh ne fitim*" not a real idiom. Some other examples of the color black used in its conceptual meaning in English are "*black-eyed*" (someone whose eyes are black) here however we would like to clarify things by means of the concept of active zones which can be viewed as a special case of metonymy. The active zone of an entity is described by Langacker as representing the parts of it that most directly participate in the relationship that is depicted" LANGACKER, R.W. (1984: 172-188) and in Albanian we have "*Hoqi të zitë e ullirit*" which in English would be "*a real ordeal*".
The color black is most strongly associated with night. In a dark night people can't

see far and feel afraid, people generally feel afraid of the unknown. In addition it is frequently regarded as the colour of mourning, when grieving over our beloved dead ones. Besides, people associate with negative connotations as gloomy, angry, dark, etc. For instance, in English, the idiom "*black market*" means a situation where things are sold and bought illegally, generally operating outside of the bounds of law or "*black-collar*" pertains to employment in the black market, engagement in illicit trade or distribution of untaxed goods and services in Albanian the idiom *"E ka zemrën të zezë"* referred to someone who is very mean literally means "to have e black heart" both make use its connotative meaning. Or the idiom "*black sheep*" which means "a person who is different from the rest of his family members or another group and who is considered bad or embarrassing" in English for example, its meaning clearly comes from the collocation of the two words "black" and "sheep". The similar use can be found in Albanian "*dele e zeze*" which is in fact a direct translation from English forming part of a wider set of idioms. When we use the color black to describe a person, we surely think there are certain disadvantages related to him. In English there is the idiom "*Every bean has its black*." which means "Everyone has a share of worse things"

The Color "Red"

The conceptual meaning of the color red is "having the colour of blood or fire". Thus when we see color red, we associate it with blood which is the most important thing for human beings since it is the fluid which gives strength and ultimately makes us feel alive. Therefore, this colour word has a high degree of abstraction in both English and Albanian. For example, the idiom "*a red herring"* something, especially a clue, which is or is intended to be misleading or distracting", in Albanian roughly means "a subversion".

The idiom *"(njihet) si paraja e kuqe*" refers to someone who is easily recognized, in English would be "*stick out like a sore thumb*". Those idioms in both English and Albanian carry negative connotations. There are other such examples "*the red cock will crow on his house*" meaning "His house will be burnt" in Albanian is translated as "*do te kendoje qyqja ne ate shtepi"* again not a proper idiom in the real sense but highly used in an elevated style. While the English idiom "*a red—letter day*" refers to a special day. It is thus clear that the color red in both English and Albanian, when collocated with special words or phrases, can have both commendatory and negative connotations.

In addition, when we want to express somebody who does something wrong, we often use the color red to describe his face. So in English we have "*give so a red face*" to make someone visibly embarrassed and "*behem flake i kuq ne fytyre*" in Albanian, the meaning being the same the only exception being that the Albanian equivalent is not a proper idiom even though it has a high degree of conventionalization.

Through the analysis of the idioms containing the color white, black and red both in English and Albanian, we get a good idea of the three color words' usage in their conceptual, affective, collocative and associative meanings.

Conclusions

In the short presentation of English and Albanian idioms that contain color words, we see there are similarities and differences among the two peoples. Such differences are a result of different cultural traditions, backgrounds and points of view. Therefore, it is important for language learners to have a clear picture of such semantic similarities and differences, in order to be able to engage in a more effective intercultural communication.

References

Anna Wierzbicka "Understanding cultures through their key words, English, Russian, Polish, German and Japanese" Oxford University Press, 1997.
BLOOMFIELD, L. 1933 *Language*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
Brent, Berlin & Paul, Kay 1969. *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. University of California Press.
C. K. Ogden and I. A. Richards "The meaning of meaning" Harcourt, Brace & World, Inc., New York, 1923.
Cruse, D. A Lexical semantics, Cambridge University Press 1986.
KAY, P. and L. MAFFI 1999 Color Appearance and the Emergence and Evolution of Basic Color Lexicons. *American Anthropologist*, vol. 101, no. 4, 743-760.
LANGACKER, R.W. 1984 Active zones. *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*, vol. 10, 172-188.
Leech, G. 1981. *Semantics: The Study of Meaning*. Harmondsworth: Penguin.
Geertz, Clifford. 1979. *Meaning and order in Moroccan society: Three essays in cultural analysis.* Cambridge: Cambridge University Press.
Rolf G. Kuehni *Color Space and Its Divisions Color Order from Antiquity to the Present.* John Wiley & Sons, Inc. 2003.
Sapir, Edward. 1949. *Selected writings of Edward Sapir in language, culture and personality.* Ed. David Mandelbaum. Berkeley: University of California Press.
Whorf, Benjamin Lee. *1956. Language, thought and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf.* Ed. John B. Carroll. New York: Wiley.

Mbështetja për grupet vulnerabël nga Shërbimi Social Shtetëror Elbasan

Marsida Haxhiu
Drejtoria Rajonale e Shërbimit Social Shtetëror Elbasan

Matilda Kaleshi
Drejtoria Rajonale e Shërbimit Social Shtetëror Elbasan

Abstrakt

Shërbimi Social Shtetëror është institucion varësie i Ministrisë së Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale. Misioni i tij është zbatimi i politikave të mbrojtjes sociale përmes vlerësimit të nevojave për shërbime të kujdesit shoqëror, kontrollit për zbatimin e legjislacionit për përfitimin e ndihmës ekonomike dhe aftësisë së kufizuar. Gjithashtu, SHSSH ofron edhe akomodimin në institucionet rezidenciale të individëve në nevojë. SHSSH përmes Drejtorive Rajonale në 12 Qarqet e vendit mundëson ndihmën dhe shërbimet shoqërore për individët dhe grupet në nevojë, të cilët nuk mund të sigurojnë plotësimin e nevojave bazë jetike, zhvillimin e aftësive dhe të mundësive personale dhe ruajtjen e integritetit e përfshirjen shoqërore për shkak të aftësive dhe mundësive të kufizuara ekonomike, fizike, psikologjike e shoqërore. Drejtoria Rajonale e SHSSH Elbasan funksionon në tre sektorë: Sektori i Ndihmës Ekonomike, Sektori i Aftësisë së Kufizuar dhe Sektori i Shërbimeve Shoqërore. Puna e secilit prej këtyre sektorëve bazohet në parime të mirëpërcaktuara në legjislacionin përkatës të përditësuar së fundmi.
Në këtë punim do të fokusohemi më konkretisht në shërbimet që ofrohen nga ky institucion për grupet vulnerabël që vetë ligji i trajton si të tilla. Ndër pyetjet kërkimore të shtruara për diskutim janë: Çfarë është dhe si funksionon Drejtoria Rajonale e Shërbimit Social Shtetëror Elbasan? Cilat janë kategoritë në nevojë që u ofron shërbime ky institucion në bazë të legjislacionit në fuqi? Sa të matshëm janë instrumentat e punës në secilin prej sektorëve? Cilat janë reformat dhe sfidat që shoqërojnë Drejtorinë Rajonale të SHSSH Elbasan me ndryshimet e reja ligjore? Metoda e përdorur është ajo empirike, me anë të së cilës jemi munduar të hulumtojmë rreth realitetit mbi tematikën në fjalë, dhe të interpretojmë në mënyrë sa më objektive përmes vrojtimeve, përvojave, instrumenteve dhe metodave të caktuara shkencore duke testuar tezat dhe matur të dhënat e fituara.
Është gjetur se, Drejtoria Rajonale e SHSSH Elbasan, ka kaluar me sukses reformën e Ndihmës Ekonomike dhe gjendet në sfidën e zbatueshmërisë së reformës së Aftësisë së Kufizuar në vitin në vijim. Të gjitha këto kërkojnë përkushtim, seriozitet dhe vullnet nga stafi përkatës me qëllim finalizimin me sukses të këtyre reformave të ndërmarra.

Fjalët kyçe: Shërbim Social Shtetëror, Drejtori Rajonale e SHSSH, Ndihmë Ekonomike, Aftësi e Kufizuar, Shërbime Shoqërore, Grupe Vulnerabël.

Hyrje

Shërbimi Social Shtetëror është institucion varësie i Ministrisë së Shëndetësisë dhe Mbrojtjes Sociale. Misioni i tij është zbatimi i politikave të mbrojtjes sociale përmes vlerësimit të nevojave për shërbime të kujdesit shoqëror, kontrollit për zbatimin e legjislacionit për përfitimin e ndihmës ekonomike dhe aftësisë së kufizuar. Gjithashtu, SHSSH ofron edhe akomodimin në institucionet rezidenciale të individëve në nevojë. SHSSH përmes Drejtorive Rajonale në 12 Qarqet e vendit mundëson ndihmën dhe shërbimet shoqërore për individët dhe grupet në nevojë, të

cilësuara si grupe vulnerabël, të cilët nuk mund të sigurojnë plotësimin e nevojave bazë jetike, zhvillimin e aftësive dhe të mundësive personale dhe ruajtjen e integritetit e përfshirjen shoqërore për shkak të aftësive dhe mundësive të kufizuara ekonomike, fizike, psikologjike e shoqërore. Çdo Drejtori Rajonale e SHSSH funksionon në tre sektorë: Sektori i Ndihmës Ekonomike, Sektori i Aftësisë së Kufizuar dhe Sektori i Shërbimeve Shoqërore. Puna e secilit prej këtyre sektorëve bazohet në parime të mirëpërcaktuara në legjislacionin përkatës të përditësuar së fundmi. Baza ligjore mbi të cilën funksionon SHSSH është: Ligji Nr. 9355, datë 10.3.2005 "Për ndihmën dhe shërbimet shoqërore" (i ndryshuar), Ligi Nr.121/2016 "Për Shërbimet e Kudjesit Shoqëror në Republikën e Shqipërisë", VKM Nr. 542, datë 27.7. 2005 "Për miratimin e Statutit të Shërbimit Social Shtetëror", si dhe aktet nënligjore në zbatim të tyre.

Si funksionon D.R. SHSSH Elbasan si institucion

Drejtoria Rajonale e Shërbimit Social Shtetëror Elbasan (D.R. SHSSH Elbasan) ka për mision zbatimin e politikave, legjislacionin e ndihmës ekonomike, pagesës për personat me aftësi të kufizuar dhe shërbimeve shoqërore në Nivel Qarku Elbasan. Ky mision realizohet nëpërmjet inspektimit, monitorimit të standardeve të shërbimeve sociale të ofruara nga operatorët publikë, privatë dhe OJF-të që operojnë në Qarkun Elbasan; programimit dhe detajimit të fondeve të ndihmës ekonomike dhe të pagesës për personat me aftësi të kufizuar në nivel Qarku Elbasan, si dhe kontrollit të përdorimit të këtyre fondeve buxhetore.
D.R. SHSSH Elbasan është Insitucion Publik, degë e Drejtorisë së Përgjithshme të SHSSH. Fillimisht është njohur si Zyra e Shërbimit Social Shtetëror, dhe më pas me miratimin e Statusit të SHSSH, juridikisht njihet si Drejtori Rajonale e Shërbimit Social Shtetëror, duke nënkuptuar që e shtrin juridiksionin brenda kufijve të Qarkut Elbasan (në shtatë Bashkitë e këtij Qarku). Organika e D.R. SHSSH Elbasan ka në përbërje një personel prej nëntë specialistësh dhe një Drejtues. Parimet mbi të cilat bazohet puna e stafit të D.R. SHSSH Elbasan janë ato të cilat udhëheqin skemën e shërbimeve të ofruara nga ky institucion, si më poshtë:
a) respekti dhe garantimi i vlerave dhe i personalitetit të individit;
b) universaliteti;
c) barazia e mundësive;
ç) e drejta për të përfituar;
d) partneriteti;
dh) transparenca dhe paanshmëria;
e) decentralizimi;
ë) pavarësia, integrimi shoqëror dhe pjesëmarrja në jetën e komunitetit;
f) mosdiskriminimi;
g) karakteri subvencionues;

Shërbimet që ofron D.R. SHSSH Elbasan

Shërbimet e Sektorit të Ndihmës Ekonomike

Me ndihmë ekonomike kuptohet mbështetja, në para, që u jepet familjeve dhe individëve në nevojë, sipas përcaktimeve të bëra në ligjin "Për ndihmën dhe shërbimet shoqërore". Përfitues të ndihmës ekonomike janë: Familjet në nevojë; Jetimët, të cilët

nuk janë në institucione; Prindërit me më shumë se 2 fëmijë të lindur njëherësh, që u përkasin familjeve në nevojë; Viktimat e trafikimit, pas daljes nga institucionet e përkujdesit shoqëror, deri në çastin e punësimit të tyre; Viktimat e dhunës në marrëdhëniet familjare, për periudhën e vlefshmërisë së urdhrit të mbrojtjes ose të urdhrit të menjëhershëm të mbrojtjes, që nuk trajtohen në institucionet e përkujdesjes shoqërore. Viktimat e dhunës në marrëdhëniet familjare, për periudhën e vlefshmërisë së urdhrit të mbrojtjes ose të urdhrit të menjëhershëm të mbrojtjes, kur janë të vendosur në institucionet e përkujdesit, u jepet në dorë një shumë në lekë për shpenzime personale.

Ndihma ekonomike është një pagesë e kufizuar në kohë, që jepet në formën e një shpërblimi mujor në lekë, për kategoritë e përcaktuara më sipër. Kjo masë e Ndihmës ekonomike shpërndahet një herë në muaj, me vendim të D.R. SHSSH Elbasan. Bashkia/njësia administrative njofton kërkuesit për përfitimin e ndihmës ekonomike brenda 24 orëve nga marrja e njoftimit për vendimin e Drejtorisë Rajonale të Shërbimit Social Shtetëror Elbasan, nëpërmjet publikimit të tij, dhe kryen veprimet financiare për pagesën.

Kriteret e përfitimit të ndihmës ekonomike vlerësohen sipas nevojave dhe mbajnë parasysh gjendjen e varfërisë, të cilat vlerësohen bashkërisht, duke u dhënë pesha specifike të qarta, objektive e transparente, si pjesë e një formule të pikëzuar. [1] Që prej vitit 2013 Elbasani është përzgjedhur si një ndër tre qarqet pilote ku u aplikua sistemi elektronik për ndihmën ekonomike. Në janar të viti 2018 pritet shtrirja e kësaj skeme në gjithë territorin e Shqipërisë.

D.R. SHSSH EL në nivel Qarku Elbasan përsa i përket fushës së ndihmës ekonomike ka si detyrë organizimin dhe drejtimin proçesit të inspektimit të zbatimit të legjislacionit për shpërndarjen e fondeve të ndihmës ekonomike nga njësitë e pushtetit vendor të Qarkut Elbasan për familjet dhe individët në nevojë. Ajo mbledh dhe analizon informacionin dhe statistikat mbi shpërndarjen e ndihmës ekonomike nga njësitë e qeverisjes vendore dhe raporton periodikisht në SHSSH. Kjo Drejtori kryen verifikimin e të dhënave të regjistruara nga administratori shoqëror në regjistrin kombëtar elektronik të të dhënave dhe në autoritetet shtetërore përgjegjëse për familjet/individët në nevojë, të cilët janë propozuar me vendim të këshillit bashkiak, që të trajtohen me ndihmë ekonomike. Kompetencë e D.R. SHSSH Elbasan është vendimmarrja për: caktimin e familjes/individëve në nevojë, përfitues të ndihmës ekonomike, që plotësojnë kriteret e përcaktuara me vendim të Këshillit të Ministrave, si dhe masën e përfitimit të tyre; Për familjen në proces zgjidhjeje martese, kur nuk ka ende një vendim të formës së prerë, masa e përfitimit caktohet e ndarë për të dy bashkëshortët; refuzimin e kërkesës për caktimin e përfitimit të ndihmës ekonomike, për familjet/individët në nevojë, të cilët nuk plotësojnë kriteret e përcaktuara me vendim të Këshillit të Ministrave. Përgjegjësi e kësaj Drejtorie është dërgimi i vendimit përkatës kryetarit të bashkisë, ku më pas është Bashkia ajo e cila ka detyrimin për të njoftuar kërkuesit për përfitimin e ndihmës ekonomike; për të kryer veprimet financiare për pagesën, për përfituesit e ndihmës ekonomike.

Plot 17611 familje në Qarkun Elbasan përfitojë përfitojnë ndihmë ekonomike[2] për shkak të situatës të vështirë ekonomike. Në nivel vendi kjo shifër është 80401. Ndërkaq përfitojnë ndihmë edhe 6 fëmijë trinjakë, nga 375 në shkallë vendi. Kategori

[1] Kriteret dhe detajet e formulës përcaktohen me vendim të Këshillit të Ministrave.

[2] Masa maksimale e plotë e kësaj ndihme për familjen nuk mund të jetë më e lartë se 8000 lekë të reja në muaj.

përfituesush për katërnjakë apo pesanjakë në Qarkun Elbasan nuk ka. Ka 22 përfities me Status Jetimi nga 564 në shkallë vendi. Gjithashtu, rezultojnë 36 nga 198 viktima dhunë në familje që marrin ndihmë nga SHSSH, 2 nga 9 viktima trafikimi, 32 nga 238 fëmijë me familje kujdestare.[3]
Ligji Nr. 9355 i datës 10.3.2005 "Për ndihmën dhe shërbimet shoqërore" në nenin 41/1 të tij, përcakton se aplikuesi për përfitimin e ndihmës ekonomike, kur gjykon se vendimi zyrtar i organit përkatës është i padrejtë, mund të paraqesë ankesë, me shkrim, pranë bashkisë/njësisë administrative, brenda 10 ditëve kalendarike nga marrja e njoftimit. Struktura vendore shqyrton ankesën dhe njofton, me shkrim, ankuesin, brenda 7 ditëve kalendarike nga marrja e ankesës. Aplikuesi për përfitimin e ndihmës ekonomike ka të drejtë të paraqesë ankesë me shkrim pranë D.R. SHSSH EL, brenda 10 ditëve kalendarike nga marrja e përgjigjes nga struktura vendore, pas ezaurimit të ankimit, të përcaktuar si më sipër. Struktura rajonale e SHSSH EL, pas shqyrtimit dhe verifikimit të ankesave, njofton me shkrim të interesuarin dhe njësinë e vetëqeverisjes vendore brenda 10 ditëve pune, nga marrja e ankesës. Aplikuesit për përfitimin e ndihmës ekonomike dhe personat me aftësi të kufizuar, që pretendojnë se u është shkelur dhe/ose mohuar një e drejtë ligjore, gëzojnë të drejtën për të ngritur padi në gjykatë, në përputhje me përcaktimet e bëra në ligjin nr. 49/2012 "Për organizimin dhe funksionimin e gjykatave administrative dhe gjykimin e mosmarrëveshjeve administrative.

Shërbimet e Sektorit të Aftësisë Së Kufizuar

Në drejtim të sektorit të Aftësisë së Kufizuar D.R. SHSSHEL në nivel Qarku Elbasan organizon dhe drejton proçesin e inspektimit, të shpërndarjes së fondeve nga njësitë e pushtetit vendor për të gjitha kategoritë e personave me aftësi të kufizuar. Menaxhon proçesin e vlerësimit për personat me aftësi të kufizuar në Komisionin Mjekësor të Caktimit të Aftësisë për Punë (KMCAP Rajonal Elbasan, Gramsh dhe Librazhd). Mbledh, analizon informacionin dhe statistikat për pagesën e aftësisë së kufizuar nga njësitë e qeverisjes vendore dhe raporton periodikisht në SHSSH.
"Person me aftësi të kufizuar" është individi, të cilit i është kufizuar aftësia, si pasojë e dëmtimit fizik, shqisor, të intelektit, psikiko-mendor, të lindura apo të fituara gjatë jetës nga aksidente, sëmundje të përkohshme ose të përhershme, të cilat nuk vijnë nga shkaqe që lidhen me punësimin. "Invalid pune" është individi që është deklaruar i tillë me vendim të Komisionit Mjekësor të Caktimit të Aftësisë për Punë, që përfiton nga ligji nr. 7889, datë 14. 12. 1994 "Për statusin e invalidëve", i ndryshuar.
Përfitues të pagesës për aftësinë e kufizuar janë: Paraplegjikët dhe tetraplegjikët, të cilët deklarohen me vendim të Komisionit Mjekësor të Caktimit të Aftësisë për Punë se janë bërë të tillë, pavarësisht nga shkaku dhe mosha; Personat me aftësi të kufizuar, të cilët deklarohen të paaftë për punë me vendim të Komisionit Mjekësor të Caktimit të Aftësisë për Punë; Personat, të cilët janë deklaruar invalidë pune me vendim të Komisionit Mjekësor të Caktimit të Aftësisë për Punë, që përfitojnë pension invaliditeti dhe shtesë mujore mbi të, sipas Statusit të Invalidit të Punës. Personat përfitues që përcaktohen në Vendimin e KMCAP si kategori e Grupit të Parë, pra që përcaktohen se kanë nevojë për përkujdesje, përfitojnë edhe një kujdestar me pagesë. Pagesa për personat me aftësi të kufizuar jepet në formën e një kësti mujor,

[3] Të dhënat janë marrë nga burime zyrtare të SHSSH.

në lekë.-Përfituesve, të klasifikuar me vendim të KMCAP-it në grupet e aftësisë së kufizuar, u ndërpritet pagesa pas 48 muajve punësimi. Pagesa e personave me aftësi të kufizuar shpërndahet një herë në muaj, me vendim të këshillit bashkiak.
Rreth 12800 persona në Qarkun Elbasan, nga 67 mijë në shkallë vendi, marrin një masë të caktuar pagese si Persona me Aftësi të Kufizuara, për shkak se janë deklaruar si të paaftë për punë. Gjithashtu, përfitojnë ndihmë edhe personat paraplegjikë-tetraplegjikë dhe të verbrit. Aftësia e kufizuar deklarohet me vendim të Komisionit Mjekësor të Caktimit të Aftësisë për Punë – Rajonal. Sipas vendimit të komisionit mjekësor përfitojnë pagesa personat, të cilëve u është kufizuar aftësia fizike, shqisore, e intelektit, psikike apo mendore të lindura apo të fituara nga sëmundje, që nuk vijnë nga shkaqe që lidhen me punësimin. Gjithashtu marrin marrin një pagesë mujore pasi janë të paaftë për punë rreth 10400 në nivel Qarku Elbasan, nga 67069 individë me aftësi të kufizuar në të gjithë vendin. Të ndarë në bazë të të dhënave për shtatë Bashkitë e Qarkut Elbasan, renditja është sipas tabelës nr.1.

Tabela nr.1

Bashkia	Elbasan	Cërrik	Belesh	Peqin	Gramsh	Librazhd	Prrenjas
Nr. PAK	6140	1182	782	1026	1286	1462	1036
NR. Invalid pune	5541	891	604	653	938	1115	718

Shërbimet e Sektorit të Shërbimeve Shoqërore

"Shërbime shoqërore" është tërësia e shërbimeve që u ofrohet individëve dhe grupeve në nevojë, të cilët nuk janë në gjendje të përballojnë, me burimet që kanë, nevojat e tyre jetësore për ruajtjen, zhvillimin dhe rehabilitimin e mundësive individuale, për të kapërcyer nevojat emergjente ose kronike. Përfituesit e shërbimeve shoqërore janë fëmijët, të rinjtë, deri në moshën 25 vjeç, të moshuarit, personat me aftësi të kufizuar, gratë, vajzat në nevojë, azilkërkuesit e mitur, të pashoqëruar, për efekt të përfitimit të shërbimit të kujdestarisë, si dhe të gjithë ata që janë në rrezik të bëjnë pjesë në grupet në nevojë.
Shërbimi në institucionet rezidenciale ofrohet për individë, për të cilët përkujdesi në shtëpi nuk është i mundur. Vendosja e tyre në qendrat e përkujdesit shoqëror bëhet me pëlqimin e personit, pas vlerësimit të gjendjes shoqërore, ekonomike dhe mjekësore të tij nga Punonjësi Social i D.R. SHSSH EL. Në çdo rast aplikanti plotëson dokumentacionin sipas standartit tip dhe Drejtoria e përcjell atë sipas rastit në SHSSH, Këshill Qarku ose Bashkinë përkatëse. Kriteri që përcakton oragnin që vendos mbi Komisionimin është, së pari vendbanimi i personit në bazë të çertifikatës së lëshuar nga Gjendja Civile, dhe së dyti Institucioni ku pretendohet të akomodhet ky person. Në rast se aplikanti rezulton me gjendje civile në një nga Bashkitë e Qarkut Elbasan dhe Insitucioni pritës ndodhet në këtë territor, atëherë Komisionimin e realizon KVN (Komisioni i Vlerësimit të Nevojave) në Bashkinë përkatëse. Në rast se aplikanti është me gjendje civile në një nga Bashkitë e Qarkut Elbasan, por Insitucioni pritës ushtron veprimtarinë jo në territorin e kësaj Bashkie, por që gjithsesi është brenda Qarkut Elbasan, atëherë Komisionimin e realizon Këshilli i Qarkut Elbasan. Në të gjitha rastet kur personi nuk është me Gjendje Civile banues në Qarkun Elbasan, edhe pse mund të pretendojë të vendoset në një nga IPSH rezidenciale të territorit të këtij qarku, komisionimin e realizon SHSSH.
Shërbimet e përkujdesit komunitar ofrohen në qendra ditore, në shtëpitë e individëve

ose në familjen kujdestare, sipas nevojave specifike të grupeve përfituese. Proçedura e evidentimit të familjes kujdestare organizohet dhe mbikëqyret nga strukturate ndihmës dhe shërbimeve shoqërore të organeve të qeverisjes vendore, të cilat ngrenë pranë tyre komisionet multidisiplinare për vlerësimin e rasteve. Organizimi dhe funksionimi i komisioneve multidisiplinare përcaktohen në rregulloren e miratuar nga organet e qeverisjes vendore, në përputhje me përcaktimet e ligjit nr. 8652, datë 30.7.2000 "Për organizimin dhe funksionimin e qeverisjes vendore", të ndryshuar. Masa e financimit për shpenzimet e fëmijës të vendosur në familje kujdestare është e përcaktuar me Vendim të Këshillit të Ministrave.
Shërbimet e përkujdesit shoqëror, sipas mënyrës së financimit, klasifikohen në shërbime publike dhe në shërbime private. Shërbimet e përkujdesit shoqëror publike financohen nga buxheti qendror dhe nga buxhetet e pavarura të organeve të qeverisjes vendore. Personat juridik publikë dhe personat juridik privat që ofrojnë shërbime të përkujdesit shoqëror, liçencohen sipas rregullave të përcaktuara në legjislacionit në fuqi. Kriteret, dokumentacioni dhe procedurat për liçencimin e tyrë përcaktohen me Vendim të Këshillit të Ministravë. Shërbimet e përkujdesit shoqëror publik, që financohen me fondet e buxhetit qendror apo vendor prokurohen nga organet e pushtetit vendor tek ofruesit privatë të tyre, sipas legjislacionit në fuqi për prokurimin publik. Organet e pushtetit vendor lidhin kontratë me personat juridikë privatë fitues, për shërbimet që ato ofrojnë në juridiksionin e territorit të tyre.
Kontrolli mbi ofruesit e këtyre shërbimeve bazohet në standardet e shërbimeve të përkujdesit shoqëror të cilat janë të miratuara me vendim të Këshillit të Ministrave. D.R. SHSSH Elbasan bazuar në këto Standarte kryen kontrollin e Kutisë së Ankesave si dhe Monitorimin e IPSH-ve përmes Planeve Individuale të përfituesve. Për vitin 2017 në nivel Qarku Elbasan ofrohen shërbime shoqërore specifike sipas tabelës nr.2. :

Tabela nr.2

Kategoria e shërbimeve	Publike / Jopublike	Ditore/ Rezidenciale	Kapaciteti max
Për të moshuar	1/3	4/0	240
Për fëmijë	1/9	6/4	360/124
Për PAK	6/2	6/0	185
Për gra të dhunuara	0/1	1/0	6
Për Viktima Trafikimi	0/1	0/1	22

Në drejtim të sektorit të shërbimeve shoqërore, D.R. SHSSH EL në nivel qarku Elbasan ka detyrat si vijojnë:

- Pranon në bazë të dokumentacionit tip kërkesat nga aplikantët dhe përfituesit e shërbimeve shoqërore.
- propozon në SHSSH për Programim të fondeve të Buxhetit të Shtetit për shërbimet shoqërore sipas vlerësimit tënevojave në nivel Qarku.
- Realizon inspektimin për zbatimin e standardit të Kutisë së Ankesave dhe Kontrollin e Planeve Individuale të pëfituesve.
- Propozon në SHSSH ngritjen e shërbimeve të reja dhe përmirësimin e standardeve të shërbimeve

- shoqërore në nivel Qarku .
- Mbledh, analizon dhe përpunon informacionin mbi ecurinë e shërbimeve shoqërore dhe raporton periodikisht në SHSSH.
- Dërgon në SHSSH/Këahill Qarku/Bashki dokumentacionin për komisionimin për pranimin e personave të kategorive të ndryshme shoqërore që vendosen në institucionet jo/publike të përkujdesit shoqëror.
- Bashkëpunon dhe koordinon punën me Qarkun Elbasan për funksionimin e komiteteve rajonale të planifikimit të përkujdesit komunitar për vlerësimin e nevojave dhe hartimin e planeve të përkujdesit.
- Bashkëpunon dhe koordinon aktivitetet/shërbimet që ofrohen nga OJF-të që operojnë në nivel Qarku Elbasan.

Përfundime dhe Rekomandime

Grupet vulnerable[4] të njohura nga legjislacioni aktual dhe të trajtuara në këtë artikull në fokus të Shërbimit Social Shtetëror janë: PAK (Personat me Aftësi Kufizuara), romët/egjiptianët, të moshuarit, fëmijet, gratë e dhunuara, familje që tratohen me NE (Ndihmë Ekonomike), personat e trafikuar. Këto grupe e kryesisht, personat me aftësi të kufizuara përballen me kufizime ekonomike dhe sociale, duke i vendosur ata në një pozitë vulnerabël. Disa persona me aftësi të kufizuara përballen me vështirësi ekonomike, sepse nuk përfshihen në tregun e punës dhe mbështeten vetëm tek përfitimet për personat me aftësi të kufizuara. Të kuptuarit dhe analiza e të dhënave për të tre sektorët e D.R. SHSSH Elbasan shërben për të identifikuar disa mekanizma që mund të zbusin situatën për grupet vulnerabël. Për rrjedhojë, arsimimi, trajnimet profesionale, shërbimet dhe mbështetja sociale, aksesueshmëria në shërbimet publike janë disa nga fushat kryesore ku duhet të fokusohet hartimi i politikave. Në kuadër të hartimit këtyre politikave sociale nevojitet gjithashtu të kryhen intervista gjysmë të strukturuara në takime të ndryshme me përfaqësues nga institucionet përkatëse si një mënyrë për të identifikuar problemet dhe sugjerimet në hartimin e politikave. Duhet të identifikohen burime të tjera të dhënash nëpërmjet institucioneve si INSTAT-i, që mund të lejojnë një analizim të mëtejshëm të të dhënave për të zhvilluar më tej strategjitë që kanë në fokus grupet vulnerabël. Nevojitet identifikimi dhe analiza e programeve të mëparshme që janë marrë me trajtimin e grupeve vulnerabël, për sa i përket suksesit dhe kufizimeve të tyre.

Referanca

Ligj Nr. 9355, datë 10.3.2005 "Për ndihmën dhe shërbimet shoqërore" (i ndryshuar).
Ligi Nr.121/2016 "Për Shërbimet e Kudjesit Shoqëror në Republikën e Shqipërisë".
VKM Nr. 542, datë 27.7. 2005 "Për miratimin e Statutit të Shërbimit Social Shtetëror", si dhe aktet nënligjore në zbatim të tyre.
Intervista e zhvilluar nga Drejtoresha e Përgjitshhme e SHSSH në "Gazeta Shqiptare" (datë 30/10/12017) .

[4] Me termin grup nënkuptojmë një bashkësi njerëzish të cilët janë të ndryshëm për nga natyra e tyre, të ndryshëm për nga madhësia dhe të ndryshëm për nga qëllimet e tyre.

Shpenzimet monetare në fushata elektorale

Prof.Ass.Dr. Sadik Haxhiu
Dekan i Fakultetit Juridik, Universiteti "Kadri Zeka" Gjilan

Abstract

Shpenzimet monetare në fushata elektorale janë komplekse, sfiduese dhe dinamike. Ato realizohen përmes: progameve shpenzuese, ekipeve profesionale dhe ndihmëse si dhe mbrojtjes juridike. Shpenzime monetare nga dekada në dekadë kanë ndryshuar në aspektin sasior. Secili vend ka sanksionuar me akte juridike: mënyrën e financimit të fushatave, shpenzimet e fushatave, kriteret për shpenzime, shpenzimet e kufizuara dhe të pa kufizuara të fushatave, kufizimin e kontributeve për fushata etj., Në mënyrë të vecantë secili vend rregullon shpenzimet e paligjshme të fushatave dhe masat ndëshkuese ndaj bartësve të këtyre abuzimeve. Sot në botën bashkëkohore është sfiduese kontrolli i shpenzimeve të fushatave elektorale, qoftë i mjeteve monetare apo shërbimeve.

Fjalët kyçe: fushata elektrale, shpenzime monetare, kontribute monetare, programe shpenzuese, gjoba administrative.

Hyrje

Fushatat elektorale as që mund të paramendohen pa një kosto të caktuar të shpenzimeve financiare. Ato vazhdimisht po bëhen komplekse dhe shumë të kushtueshme në kuptimin financiar dhe të shërbimeve. Në këtë kontekst duke qenë aq të kushtueshme dhe komplekse, paraqesin vështirësi për organet shtetërore të cilat bejnë menaxhimin dhe administrimin e zgjedhjeve. Kjo vjen në shprehje duke pasur parasysh mënyrën e financimit të fushatave dhe shërbimeve nëpër fushata, sepse jo rrallë ato po bëhen nga burime financiare të dyshimta dhe nga shërbime virtuale elektronike. Organizimi i zgjedhjeve demokratike sipas standardeve më të avansuara, duhet të sanksionohen ma akte juridike. Në këto standard hyjnë: Shpenzimet monetare dhe të shërbimeve në fushata elektorale. Shpenzimet e kufizuara të fushatës. Kufizimin e fondeve dhe donacioneve publike dhe private, si mjet kontrolli i shpenzimeve në fushata elektorale. Shpenzimet monetare nga burime jo legale të financimit. Shpenzimet e pa ligjshme të fushatës dhe masat ndëshkuese.
Përmes këtyre parimeve dhe standardeve mund të kontrollohen dhe të kufizohen shpenzimet monetare në fushata elektorale.

1. Shpenzimet monetare dhe të shërbimeve në fushata elektorale

Burimet e financimit të fushatës për subjektet zgjedhore janë: fondet të caktuara, paradhënie nga buxheti i shtetit për partitë politike të regjistruara si subjekte zgjedhore, të ardhurat e vetë subjektit zgjedhor të krijuara sipas ligjit, dhuratat në vlerë monetare, natyrë ose shërbime të dhëna dhe kreditë e marra nga partitë politike sipas ligjit.[1]

[1] RAPORT MBI FINANCIMIN NË PARTITË POLITIKE SHQIPTARE 2016 Instituti i Studimeve Politike http://politike.al/wp-content/uploads/2016/07/ISP-2016-RAPORT-MBI-FINANCIMIN-E-PARTIVE-POLITIKE.pdf

Ekziston një lidhja e pandarë midis parimit të ligjshmërisë, institucioneve demokratike dhe sundimit të ligjit,[2] sa i përket zgjedhjeve, shpenzimeve, donacioneve dhe shërbimeve të fushatave elektorale. Rregullimi i financimit të partive politike dhe fushatave zgjedhore është një factor tjetër për të siguruar një proces të rregullt zgjedhor. Para së gjithash, financimi duhet të jenë transparent,[3] në mënyrë që të kemi transparencë edhe në shpenzimet e tyre. Duhet të theksohet se në fushën e financimit publik të partive apo fushatave duhet të zbatohet parimi i barazisë strikte ose proporcionale.[4] Te dy këto parime nuk është lehtë të realizohen nga ana e organeve që janë të autorizura të bëjnë financimin e partive politike dhe fushatave elektorale. Barazia strikte dhe proporcionale e financimit të partive politike dhe fushatave elektorale është vetëm nominale, sepse gjatë realizimit të tyre paraqiten vështirësi të shumta. Bie fjala: A duhet të barazohen në kuptimin e financimit partitë e sapo formuara e të regjistruara për të marrë pjesë në zgjedhje, proporcionalisht me partitë që kanë shtrirje territoriale në një regjion apo në mbarë shtetin dhe a ka arsye për shpenzime materiale në mënyrë të njejtë ? Këto dhe pyetje tjera e bëjnë të vështirë realizimin e financimit në mënyrë strikte apo proporcionale të partive politike dhe fushatave elektorale si dhe shpenzimeve të tyre, qoftë në formë të parave apo të shërbimeve.

Sipas Kodit të praktikës së mirë në cështjet zgjedhore – Kodit të Venecisë (2006): të gjitha partitë e përfaqësuara në parlament, në të gjitha rastet, duhet të kenë të drejtën e financimeve publike. Megjithatë, me qëllim që të sigurohet barazia e shanseve për të gjitha forcat e ndryshme politike, financimet publike duhet të shtrihen për të gjitha formacionet politike, që përfaqësojnë një numër të konsiderueshëm zgjedhësish dhe paraqesin kandidatë për zgjedhje.[5] Mungesa e transparencës së financimeve gjatë fushatave zgjedhore, lehtëson përdorimin abuziv të fondeve me origjinë të dyshimtë, që rëndom shfrytëzohen për manipulime dhe votëblerje.[6]

Shpeshherë ka mendime pro dhe kundër financimit të partive politike dhe fushatave elektorale nga fonde publike, të cilat mendime janë ndarë në dy pole.

Mendimet pozitive për financimin e partive politike dhe fushatave elektorale nga fondet publike janë me sa vijon:

- financimi publik i partive politike është kosto natyrale dhe e nevojshme e demokracisë.
- ul influencën e paras mbi politikën dhe për pasojë ndihmon në uljen e korrupsionit.
- financimi publik rrit transparencën sepse duhet t'ia nënshtrohet rregullave dhe parimeve të përgjithshme të shpenzimeve publike.
- nëse mungon financimi publik i partive politike dhe partitë financohen vetëm privatisht, pabarazia ekonomike në shoqëri përkthehet në pabarazi politike në

[2] GUY S. GOODËIN-GILL (2006) FREE AND FAIR ELECTIONS, FREE AND FAIR ELECTIONS NEW EXPANDE, INTER-PARLIAMENTARY UNION.

[3] KODI I PRAKTIKES SE MIRE NE ÇESHTJET ZGJEDHORE UDHEZIME DHE RAPORTI SHPJEGUES Miratuar nga Komisioni i Venecias në Mbledhjen e tij 52-të Plenare (Venecia, 18-19 Tetor 2002), faqe 33.

[4] KODI I PRAKTIKES SE MIRE NE ÇESHTJET ZGJEDHORE UDHEZIME DHE RAPORTI SHPJEGUES Miratuar nga Komisioni i Venecias në Mbledhjen e tij 52-të Plenare (Venecia, 18-19 Tetor 2002), faqe 33.

[5] Po aty.

[6] Politikani i Ri : fl etore e Akademisë për udhëheqësi dhe reformë politike/ (2005) përg. National Democratic. Institute for International Affairs / Dan Redford, etj. -. - Tiranë : Pegi, f. 5. V.2, 36 f. ; 20.7 ISBN 99943-705-4-5.

qeverisje.[7]

Ndërsa ana negative e financimit të partive politike dhe fushatave elektorale nga fondet publike është:

- financimi publik ruan status quo që mban të lidhur kandidatët dhe partitë politike në pushtet.
- nëpërmjet financimit publik, taksapaguesit janë të detyruar të financojnë për ide dhe programe politike me të cilat nuk bien dakort dhe nuk e kanë mundësinë të zgjedhin nëse duhet të financohen apo jo.
- financimi publik i partive politike dhe kandidatëve merr fondet që mund të shkojnë për shkollat dhe spitalet, ndërkohë që ju jepen partive politike.
- financimi publik i partive politike dhe kandidatëve vendoset po nga ata që i përfitojnë këto fonde.
- partitë politike nëpërmjet fianacimit publik po bëhën gjithnjë e më shumë organe të shtetit se sa bashkime vullnetare individësh.[8]

Këto vlerësime qoftë pozitive apo negative për financimin e partive politike dhe fushatave elektorale nëpërmjet finanacimit publik, krijojnë dyshime për barazinë e subjekteve politike pjesëmarrëse në zgjedhje.

Regullimi i financimit të partive politike dhe fushatave elektorale bazohet në katër shtylla kryesore institucionale që rregullojnë rolin e mjeteve materiale të subjekteve politike gjatë fushatës të cilat janë: të hyrat partiake, shpenzimet e caktuara partiake, rregullat e transparencës dhe rregullat për zbatimin e kufizimeve institucionale (Matkovic & Petak, 2010, 85-109).

Për financimin e zgjedhjeve, pjesëmarrësit në zgjedhje (partia politike, koalicioni i partive politike ose grupi i qytetarëve) mund të shfrytëzojë mjetet e mbledhura nga burime publike dhe private.[9] Me qëllim të mbledhjes së mjeteve për financimin e fushatës zgjedhore, pjesëmarrësit në zgjedhje duhet të posedojnë një llogari të veçantë financiare. Të gjitha pagesat e shpenzimeve të fushatës duhet të kryhen në këtë llogari të veçantë.[10]

Shpenzimet e pavarura të bëra nga një individ apo grup në emër të një fushate duhet të jenë të mbrojtura si pjesë e lirisë së fjalës dhe shtypit. Ky financim i njohur si ''paratë e forta'' dhe "para të buta" është një mënyrë për kontribuesit e mëdhenjë për të ndihmuar partinë, përkatësisht kandidatin e tyre. "Parat e forta" rregullohen me ligj dhe mund të përdorën për të ndikuar në rezultatet e zgjedhjeve, domethënë për të përkrahur zgjedhjen e kandidatëve të caktuar. ''Parat e buta" nuk rregullohen me ligj dhe ato janë të destinuara për cështje teknike dhe administrative në zgjedhje, sic janë fushatat e regjistrimit të kandidatëve, veprimtaritë ndihmëse partiake, kostot administrative etj. (Halili, 2006, 181), Përmes parave të buta gjatë fushatës zgjedhore partitë politike financohen për lehtësimin e shërbimeve dhe formave tjera ndihmëse. Mirëpo ato jo rrallë edhe mund të kenë destinim tjera në kundërshtim me destinimin e paraparë. Sipas Common Cause, "paratë e buta korruptojnë për një arsye të thjeshtë dhe të dukshme. Dhurimet e parave të buta jepen në shuma marramendëse si p.sh: $ 50,000, $ 100,000 apo edhe më shumë. Pas zgjedhjeve zakonisht këta dhurues presin të marrin një lloj shpërblimi për këtë investim".[11] Këto forma financimi në

[7] https://www.google.com/search?q=MONEY%2CGOVERNMENT%26POLITICS%.
[8] https://www.google.com/search?q=MONEY%2CGOVERNMENT%26POLITICS%.
[9] http://www.rik.parlament.gov.rs/latinica/finansiranje-troskova-izborne-kampanje.php .
[10] http://www.rik.parlament.gov.rs/latinica/finansiranje-troskova-izborne-kampanje.php.
[11] Fletore e demokracisë : (2005)etika dhe zgjedhjet, përgatitur nga National Democratic Institute

praktikë kanë krijuar mundësi të ndrrimit të destinimit dhe pastaj të transformohen në interesa të grupeve, klaneve dhe të formave tjera kundërligjore të shpenzimeve.
Në vjeshtë të vitit 1999, Common Cause i kërkoi kandidatëve për presidentë që në garën presidenciale në SHBA të vitit 2000 të nënshkruanin një kontratë "për mos dhunimin e ligjit financiar federal për fushatën, duke hequr dorë nga financimet e padukshme të parave të buta. Kjo kontratë përmbante si në vijim: "Unë betohem publikisht t'i bindem ligjeve financiare federale për fushatën duke pranuar që as unë, as agjentët e mi, nuk do të përdorin asnjë palë të tretë si, fondacione jofitimprurëse ose korporata për të mbledhur dhe shpenzuar para të buta, për të promovuar kandidaturën time për President të SHBA". Asnjëri prej kandidatëve për President nuk e nënshkroi kontratën dhe që të dy si Guvernatori Bush (republikan) dhe zëvendës presidenti Gore (demokrat) vazhduan të mbledhin sasi rekorde parash të buta për të mbështetur fushatat e tyre.[12] Duke ju shmangur kësaj deklarate, partitë politike dhe kandidatët e tyre siguruan shuma marramendëse të parave për fushatën elektorale dhe shërbime të mëdha të pa kontrolluara nga ana e shtetit. Këto shuma të pa kontrolluara të financimit të kësaj fushatës elektorale në SHBA, kanë mundësuar shpenzime të pa kontrolluara të financimit të fushatës elektorale dhe të shërbimeve.

2. Shpenzimet e kufizuara të fushatës

Disa vende e kufizojnë sasinë e mjeteve materiale që mund të shpenzohet gjatë organizimit të zgjedhjeve qoftë nacionale regjionale apo lokale. Këto kufizime që sanksionohen përmes akteve ligjore quhen kufizime të kontributeve me para të forta (Halili, 2006, 181). Në Zelandën e Re, ligji kërkon që një parti që konkurron në zgjedhje të mos e kalojë shpenzimet në shumën prej 1 milionë $ plus 20 000 $ për secilin kandidat të caktuar të zonës elektorale nga partia në periudhën 3 mujore parazgjedhore. Në Nepal, si rezultat i vështirësive për të deklaruar shpenzimet aktuale nga partitë politike, po punohet për të ulur nivelin e shpenzimeve elektorale.[13]
Ulja e shpenzimeve elektorale e bënë më të lehtë kontrollin e mjeteve financiare të shpenzuara për fushatë apo shërbime të fushatës. Për të reduktuar kostot dhe për ta bërë garën më të përballueshme janë vendosur kufizime në kohëzgjatjen e fushatës elektorale, në materialet e fushatës që do të përdoren, në përmasat dhe numrin e posterave që mund të shpërndahen.[14] Këso kufizime të kohëzgjatjes së fushatës dhe përdorimit të materialeve të fushatës janë sanksionuar edhe në disa shtete përmes ligjit zgjedhor dhe kodit të sjelljes në zgjedhje.
Për ta ruajtur elementin etik e demokratik të barazisë elektorale, në procesin zgjedhor, është i nevojshëm një integritet i plotë në financimin e fushatave, një sistem rregullator që përfshin mënyrën e financimit të fushatës, të gjitha burimet e donacioneve, të dhëna në mënyrë të drejtpërdrejtë apo të tërthortë, si prej partisë, ashtu dhe qytetarëve apo biznesit, apo qoftë dhe prej vetë kandidatëve.[15] Nëse shpenzimet e fushatës kufizohen së tepërmi apo shpenzimet e zgjedhjeve përballohen nga shteti dhe nëse votuesit

for International Affairs Tiranë : Pegi, faqe 23.
[12] Po aty, faqe 23.
[13] Fletore e demokracisë : (2005) etika dhe zgjedhjet, përgatitur nga National Democratic Institute for International Affairs Tiranë : Pegi, faqe 22.
[14] Po aty
[15] http://www.citynews.al/2016/10/korrupsioni-zgjedhor-dhe-te-korruptuarit-e-pushtetit-nga-rexhep-mejdani/1.

janë të edukuar dhe partitë politike përzgjedhin si kandidat persona popullorë, fushatat elektorale do të jenë më të përligjura dhe zgjedhjet konkurruese nuk do të jenë shumë të kushtueshme. Njerëz të aftë, të ndershëm, të sinqertë, me më pak burime financiare mund të fitojnë zgjedhjet, ndërsa cilësia e legjislativit pa dyshim do të përmirësohet si rezultat i pastërtisë së figurës dhe ndershmërisë së anëtarëve të zgjedhur.[16] Në praktikën zgjedhore bashkëkohore pavarësisht kufizimit me ligj të shpenzimeve financiare për fushatat elektorale është vështirë të vihen në kontrollë këto shpenzime, madje edhe në shtetet me demokraci përfaqësuese të konsoliduar. Këtë kontroll të financimit të fushatave elektorale, shpenzimeve materiale dhe shërbimeve të fushatave në zgjedhje nuk po mund ta kontrollojnë as shtetet që kanë të zhvilluar dhe avansuar shtetin e së drejtës.

3. Kufizimi i fondeve dhe donacioneve publike dhe private, si mjet kontrolli i shpenzimeve në fushata elektorale

Me fonde publike kuptojmë një sistem financiar të fushatës në të cilin kandidatët apo partitë politike marrin grante në të holla për fushatë elektorale nga thesari publik.[17] Në Kosovë, për financimin e fushatës zgjedhore qendrore dhe lokale, për zgjedhje të rregullta dhe të jashtëzakonshme, Kuvendi, nga Fondi, ndan mjete me propozim të Qeverisë por jo më shumë së 0.05% të buxhetit të Kosovës.[18] Financimi i partive politike sot nuk mund të konceptohet pa donacionet që vijnë edhe nga financuesit privat. Për kufizimin e donacioneve publike dhe private si dhe shpenzimin e tyre, së pari duhet të vendoset kufi për sasinë e parave të shpenzuara si parti, apo si individ; për të shmangur abuzimin e parave, teprimin në marketingun televiziv, etj.[19] Ndryshe nga fondet publike, që janë pak a shumë të përcaktuara, paratë e përfituara nga donatorët privatë janë më të dëshirueshme. Fondet private janë të dëshirueshme edhe për faktin se ato nxisin gjithashtu pjesëmarrjen qytetare në veprimtarinë e partive politike dhe ruajnë një lidhje midis partive dhe mbështetësve të tyre të bazës.[20] Institucionet publike, duhet t'u mundësojnë në baza të barabarta të gjitha subjekteve politike të certifikuara si dhe KQZ-së qasje në godinat, pajisjet, duke ju ofruar lehtësira tjera për të zhvilluar një fushatë zgjedhore në përputhshmëri me rregullat e tyre të zakonshme.[21]

Përveç kufizimit të shpenzimeve, shumë ligje zgjedhore përcaktojnë gjithashtu se kush mund të kontribuojë në fushatat politike si dhe sa mund të kontribuojë. Këto kufizime të dhëna direkt në para për të mbështetur një kandidat mund të përfshijnë: Kufizimin e donacioneve vetëm për shtetasit ose qytetarët me status rezident të përhershëm. Në Kanada p.sh. partitë politike dhe kandidati mund të marrin

[16] Fletore e demokracisë : (2005) etika dhe zgjedhjet, përgatitur nga National Democratic Institute for International Affairs Tiranë : Pegi, faqe 22 .

[17] RICHARD BRIFFAULT, PUBLIC FUNDING AND DEMOCRATIC ELECTIONS, UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA LAW REVIEW Vol. 148:563. http://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3352&context=penn_law_review .

[18] Ligji nr. 03/L-174 për Financimin e Subjekteve Politike: https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-174-alb.pdf .

[19] Rexhep Mejdani, Mbi financimin e partive politike, 17 mars 2011; http://ëëë.panorama.com.al/mbi-financimin- e-partive-politike.

[20] Polis, Revistë Shkencore e Fakultetit të shkencave sociale nr. 11/2011 ISSN 2223-8174 , faqe 132, http://ëëë.uet.edu.al/polis/images/polis%2011.pdf .

[21] Shih: Ligji për Zgjedhjet e përgjithshme në Republikën e Kosovës, nr. 03/L-073, neni 114.

donacione vetëm nga shtetas Kanadez ose nga rezident të përhershëm. Korporata ose shoqata që nuk zhvillojnë biznesin e tyre në Kanada nuk mund të kontribuojnë për fushata. Po kështu nuk mund të kontribuojnë edhe parti politike ose qeveri të huaja si dhe sindikata që nuk gëzojnë të drejtat e kodit zgjedhor Kanadez. [22]
Në Kroaci cdo parti politike që ka paraqitur listën për zgjedhjen e deputetëve në Parlament është e obliguar të publikojë kornizën fillestare të të dhënave financiare si dhe burimin e këtyre mjeteve financiare që ka për ti shpenzuar gjatë fushatës elektorale (Matkovic & Petak, 2010, 85-109).
Ligjet elektorale të SHBA-ve kufizojnë donacionet nga korporatat, organizatat e punës dhe përfaqësues të qeverisë federale. Ligji federal ka bërë kufizime të kontributeve, ku çdo njeri mund të kontribuojë individualisht deri në 2000 dollarë për një kandidat për një palë zgjedhje,[23] dhe një shumë prej 95000 dollarësh të gjithë kandidatëve, partive politike në një cikël zgjedhor dy vjecarë (Halili, 2006, 179). Këto kufizime janë të arsyeshme sepse donatorët mund t'i bëjnë të varur të zgjedhurit e ardhshëm, duke ju kërkuar shërbime e shpërblime të ndryshme në këmbim të ndihmës së dhuruar për fushatën zgjedhore. Në Serbi, sa i përket mbledhjes së mjeteve monetare nga burime private, që një person fizik mund t'u japë pjesëmarrësve në zgjedhje, shuma maksimale e dhënies së tyre në nivel vjetor, është më së shumti 20 % e mesatares mujore.[24] Kjo ka për qëllim që të kontrolloj lartësinë e donacionit nga individët si dhe të ruaj standardin e jetesës së dhuruesit të donacionit.

4. Shpenzimet monetare në fushata elektrale nga burime jo legale të financimit

Kompleksiteti i një fushate zgjedhore nuk do të kishte përmasat e veta të natyrshme, nëse pjesë e saj nuk do të ishte edhe komponenti financiar.[25] Problemi më i madh i financimit të partive politike është gjatë kalendarit zgjedhor, ku çdo herë ka pasur probleme me transparencën e këtyre financave që partitë politike e kanë si dhe mungesën e shpjegimit të burimeve nga vine,[26] keto mjete dhe si janë shpenzuar ato. Skandalet korruptive, jo rrallë, janë të lidhura ngushtë me financimin e partive politike dhe mbi të gjitha, të fushatave zgjedhore. Shembuj tipik kanë qenë ai i Kraksit dhe PSI-së, në Itali dhe rasti i Kolit në Gjermani.[27] Këto skandale patën një jehonë të madhe dhe si ndëshkim fundin politik të këtyre dy liderëve politik, vecanërisht Helmut Kolit i cili më heret ishte bërë ikonë e bashkimit të shtetit gjerman.
Përveç të dhënave të përgjithshme të donacioneve për partinë politike ose për kandidatët e pavarur, nga ana e organeve që bëjnë auditimin e mjeteve monetare dhe shërbimeve në zgjedhje, duhet të evidentohen si dëshmi, donacione të pranuara në para nga burime të ndaluara të personave fizikë juridikë.[28] Në Kosovë ndalohet

[22] Fletore e demokracisë : (2005) etika dhe zgjedhjet, përgatitur nga National Democratic Institute for International Affairs Tiranë : Pegi, faqe 22.
[23] http://usinfo.state.gov/ " Elections 2004" U.S.Department of State Bureau of international information programs p.33.
[24] http://www.rik.parlament.gov.rs/latinica/finansiranje-troskova-izborne-kampanje.php
[25] Politikani i Ri : fl etore e Akademisë për udhëheqësi dhe reformë politike/ (2005) përg. National Democratic Institute for International Affairs / Dan Redford, etj. -. - Tiranë : Pegi, f. 4. V.2, 36 f. ; 20.7 ISBN 99943-705-4-5.
[26] https://www.evropaelire.org/a/28516467.html.
[27] Rexhep Mejdani, Mbi financimin e partive politike, 17 mars 2011; http://www.panorama.com.al/mbi-financimin- e-partive-politike.
[28] PRAVILNIK O IZMJENAMA I DOPUNAMA PRAVILNIKA O NAČINU VOĐENJA

ndihma financiare dhe materiale nga: institucionet qeveritare dhe joqeveritare të huaja, si dhe personat fizikë dhe juridik të huaj; personat anonim fizik dhe juridik; dhuruesit (donatorët) anonim; institucionet dhe ndërmarrjet me kapital të fituar nga bixhozi, bastoret e ndryshme apo lojërat e fatit, si dhe nga; entet vendase publike ose me pjesëmarrje të kapitalit shtetërorë.[29] Po ashtu ndalohet ndërmarrjeve publike për t'i përkrahur financiarisht subjektet politike.[30] Formë tjetër e financimit informal mbetet praktika e reklamave qeveritare në favor të partisë në pushtet në fushatë elektorale, abuzimi me kohën televizive, mbështetja preferenciale e mediave pro palëve elektorale, deri edhe treguesit masiv për shitblerje të votës përmes shkëmbimit financiar ose shkëmbimit në favore/premtime.[31]

Kjo do të mundësonte që donatorët e paligjshëm dhe shfrytësuesit e këtyre donacioneve si partitë politike dhe kandidatët e pavarur të ndëshkohen. Motivet se pse kërkohet rregullimi ligjor i financimit të partive politike janë të shumta, ashtu sikundër janë edhe format e rregullimit ligjor. Deri më sot identifikohen qartë të paktën katër kategori arsyesh:

- Parandalimi i abuzimit,
- Fuqizimi i një konkurimi politik të drejtë,
- Fuqizimi i votuesve nëpërmjet rregullave ligjore të transparencës dhe ndërshikimit,
- Si dhe fuqizimi i partive politike si aktorë efektivë të demokracisë, nëpërmjet rritjes së integritetit dhe demokracisë së brendshme.[32]

Arsyeja pse partitë politike nuk janë transparente është se ka diçka për të fshehur para publikut, ka diçka të jashtëligjshme brenda subjektit, apo ka diçka që organet e pavarura mund të iniciojnë procedura hetimore.[33]

Partitë politike rrezikohen nga afrimi dhe ndikimi politiko-financiar që ushtrojnë bizneset formale dhe informale, të cilat shprehin afeksion të dukshëm pikërisht gjatë fushatave zgjedhore, për të formësuar lidhjet me politikën.[34] Financimi i partive politike gjatë fushatave elektorale nga bizneset formale dhe informale, i kushtëzojnë partitë që pas zgjedhjeve, bizneseve formale dhe informale t'u krijojnë benifite të ligjshme dhe të pa ligjshme.

5. Shpenzimet e pa ligjshme të fushatës dhe masat ndëshkuese

Në praktikë është konstatuar se ka shpenzime të pa ligjshme të financave publike dhe private pothuajse në çdo vend dhe në cdo cikël zgjedhjesh. Këtu përfshihen:

EVIDENCIJA I IZDAVANJA POTVRDA O PRIMITKU DOBROVOLJNIH PRILOGA (DONACIJA) I ČLANARINA, IZVJEŠĆIMA O PRIMLJENIM DONACIJAMA ZA FINANCIRANJE IZBORNE PROMIDŽBE I IZVJEŠĆIMA O TROŠKOVIMA (RASHODIMA) IZBORNE PROMIDŽBE TE FINANCIJSKIM IZVJEŠTAJIMA ZA FINANCIRANJE IZBORNE PROMIDŽBE, clan 5 („Narodne novine", broj 93/11 od 10. 08. 2011.) http://www.propisi.hr/print.php?id=11039.

[29] Ligji nr. 03/L-174 për Financimin e Subjekteve Politike: https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-174-alb.pdf.

[30] Po aty.

[31] https://www.researchgate.net/profile/Afrim_Krasniqi3/publication/273633210_THE_ALBANIAN_CONSTITUTION_AND_PROBLEMS_OF_TRANSPARENCY_OF_POLITICAL_AND_ELECTORAL_PROCESSES .

[32] https://www.google.com/search?q=MONEY%2CGOVERNMENT%26POLITICS%

[33] https://www.evropaelire.org/a/28516467.html.

[34] Politikani i Ri : fl etore e Akademisë për udhëheqësi dhe reformë politike/ (2005) përg. National Democratic Institute for International Affairs / Dan Redford, etj. -. - Tiranë : Pegi, f. 4. V.2, 36 f. ; 20.7 ISBN 99943-705-4-5.

Blerja e votes apo oferta financiare apo materiale në shkëmbim të marrjes së votës që është element i paligjshëm dhe jo etik. Këtë standard e ka të rregulluar me ligjin zgjedhor edhe Kosova. Sipa tij, premtimi i ndonjë shpërblimi financiar nga kushdo qoftë, me qëllim të përfitimit të mbështetjes së votuesve[35] është i ndëshkueshëm.
Në ligjet zgjedhore, duhet të sanksionohet me dispozita të qarta penalizuese për shpenzimet e paligjshme të fushatës. Duhet të deklarohen edhe shpenzimet personale nga xhepi i kandidatit në zgjedhje, për të cilat shpenzime duhet të përcaktohet një limit, një kufi i prerë i shpenzimeve zgjedhore.[36]
Korruptimi i zyrtarëve është një formë e shpenzimeve të paligjshme të fushatës dhe në çdo vend aplikohen masa ndëshkuese ndaj korruptuesve dhe të korruptuarve. Një sondazh mbi këto aspekte të korrupsionit i ndërrmarrë në 1999 prej "Transparency International" evidentoi se 33% e përgjigjeve pasqyronin ndjesi të rritjes së korrupsionit. Korrupsioni përfshin dhurimin ilegal të parave apo të diçkaje tjetër me vlerë në shkëmbim të një shërbimi apo trajtimi favorizues. Në një fushatë zgjedhore, fondet financiare apo sendet me vlerë nuk duhet të përdoren si përpjekje për të blerë një kartë regjistrimi për votuesit, për të blerë regjistrimin e një kandidati, apo për të inkurajuar manipulimin e rezultateve zgjedhore. Në rastin e fondeve dhe granteve në cash, apo kur financohen koncertet elektorale, posterat, fletëpalosjet, gazetat elektronike, transmetimet e spoteve televizive, etj., duhet të kërkohet një transparencë e plotë dhe kontrollë i detajuar i shpenzimeve.[37] Përdorimi i fondeve të fushatës për të promovuar dhunën, punësuar banda, apo kryer vepra të dhunshme gjatë procesit zgjedhor apo kundrejt kandidatëve, partive ose votuesve është veprim i paligjshëm në çfarëdo lloj sistemi. Fondet e fushatës nuk duhet të përdoren për të krijuar lista false të regjistrimit të votuesve apo stacione votimi inekzistente. Nuk duhet të lejohen të përdoren mjete për shkatërrimin e materialeve zgjedhore apo për të kërcënuar e terrorizuar zyrtarët zgjedhorë.[38]
Këto forma të sjelljeve, shantazheve dhe të veprimeve tjera abuzive, fatkeqësisht janë aplikuar në zgjedhjet parlamentare në Kosovë në vitin 2010, 2014, 2017 ku Komisioni Qendror i Zgjedhjeve u detyrua që të anulojë zgjedhjet nëpër shumë komuna e qendra të votimit. Për këtë proces të manipuluar zgjedhor në një shkallë mjaftë të lartë, vlerësimet e tyre i kanë dhënë edhe një numër i organizatave ndërkombëtare që i kanë vezhguar zgjedhjet si: OSCE, ENEMO, IFES, ICG etj. të cilat kanë rekomanduar që në një numër të qendrave të votimit të anulohen zgjedhjet, të shumëfishohen vezhguesit gjatë përseritjes së zgjedhjeve dhe që pas zgjedhjeve institucionet shtetërore, partitë politike dhe shoqëria civile të ndermarrin veprime për fillimin e reformimit të sistemit zgjedhor dhe proceseve zgjedhore.
Fatkeqësisht në këtë proces reformimi nuk janë ftuar ekspert të fushave përkatëse për të dhënë kontributin e tyre, duke rekrutuar kryesisht përfaqësues të partive politike të cilët as përafërsisht nuk kanë mundur të japin kontributin e tyre për reforma të mirëfillta për zgjedhjet, sistemet zgjedhore dhe proceset zgjedhore në Kosovë.

[35] Ligji për Zgjedhjet e përgjithshme në Republikën e Kosovës, nr. 03/L-073, neni 33, paragrafi f.
[36] Rexhep Mejdani, Korrupsioni-zgjedhor-dhe-te-korruptuarit-e-pushtetit; http://www.cityneës.al/2016/10/korrupsioni-zgjedhor-dhe-te-korruptuarit-e-pushtetit.
[37] Rexhep Meidani: "Duhet transparencë në financimin e fushatave" http://www.360grade.al/politike/item/26524 duhet-transparence-ne-financimin-e-fushatave.
[38] Fletore e demokracisë : (2005)etika dhe zgjedhjet, përgatitur nga National Democratic Institute for International Affair Tiranë : Pegi, faqe 26.

Konkluzione

Shpenzimet monetare si dhe shërbimet nëpër fushata elektorale të sanksionuara, konform akteve juridike të brendshme dhe standardeve ndërkombëtare, garantojnë një proces të mirëfillt demokratik të zgjedhjeve.
Këto standarde, parime dhe norma juridike mund të jetësohen:
Në qoftë se organet që merren me menaxhimin dhe administrimin e zgjedhjeve vlerësojnë paanshëm dhe objektivisht fushatën zgjedhore.
Në qoftëse respektohen standarde ndërkombëtare për financimin e partive politike dhe fushatave elektorale.
Në qoftë se partia ose partitë politike në pushtet nuk e shtrijnë ndikimn e tyre te organet që bejnë menaxhimin dhe administrimin e zgjedhjeve.
Në qoftë se partitë politike dhe format tjera të organizimit politik, bashkëpunojnë ngushtë me organet që menaxhojnë dhe administrojnë zgjedhjet, për t'i raportuar abuzimet monetare të subjekteve zgjedhore dhe të pjesëmarrësve tjerë në zgjedhje.
Në qoftë se Gjykatat administrative të cilat janë të autorizuara t'i vlerësojnë këto shkelje janë të pavarura dhe të pa anshme.
Në qoftëse prokuraria publike është e pavarur dhe e pa anshme gjatë hetimit të abuzuesve të fondeve të paligjshme në fushata elektorale.

Literatura

Finansiranje političkih partija-Između norme i prakse, Centar za Slobodne Izbore i Demokratiju (CESID) Beograd, april 2008.
Gay S Goodëin – Gill; Kodet e Sjelljes në Zgjedhje; Inter - parlamentary Union; 1998, Geneve.
MONEY IN POLITICS HANDBOOK: A GUIDE TO INCREASING TRANSPARENCY IN EMERGING DEMOCRACIES; November 2003 Technical Publication Series Office of Democracy and Governance Bureau for Democracy, Conflict, and Humanitarian Assistance U.S. Agency for International Development Ëashington, DC 20523-3100. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnacx013.pdf
Hrvoje Matkovic & Zdravko Petak; Regulacija financiranja stranaka i izbora: usporedna analiza Hrvatske.
Njemačke i Nizozemske; *Politička misao*, god. 47, br. 2, 2010, str. 85-109.
RICHARD BRIFFAULT, PUBLIC FUNDING AND DEMOCRATIC ELECTIONS, *UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA LAW REVIEW* Vol. 148:563. http://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3352&context=penn_law_review
Ingrid Van Biezen; Financimi i Partive Politike dhe Fushatave, Këshilli i Evropës, dhjetor 2003.
Komisioni Evropian për Demokraci Përmes Ligjit; Komisioni i Venecias, CDL-AD (2002) 23 rev.
Ligji për Zgjedhjet e Përgjithshme në Kosovë Nr. 03/ L-073 neni 39, paragrafi 1,2,3,4; 5 qershor 2008.
Politikani i Ri : Fletore e Akademisë për udhëheqësi dhe reformë politike I, përg. National Democratic Institute for International Affairs / Dan Redford, Tiranë : Pegi, 2005.
Status i finansiranje političkih partija u Crnoj Gori, Podgorica, CEMI 2005.
ëëë. ndi.org National Demokratic Institute, Minimum standarda za demokratsko funkcionisanje političkih partija. Zenun Halili, Politika dhe Qeverisja e Shteteve të Bashkuara të Amerikës, Prishtinë 2006.
Zlatko Vujovic, Daniela Boskovic i Branko Boskovic; Financiranje politicke partije u Crnoj Gori; Centar za monitoring CEMI; Podgorica 2005.

Ligji nr. 03/L-174 për Financimin e Subjekteve Politike: https://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2010-174-alb.pdf
http://www.rik.parlament.gov.rs/latinica/finansiranje-troskova-izborne-kampanje.php
https://www.researchgate.net/profile/Afrim_Krasniqi3/publication/273633210_THE_ALBANIAN_CONSTITUTION_AND_PROBLEMS_OF_TRANSPARENCY_OF_POLITICAL_AND_ELECTORAL_PROCESSES
http://www.propisi.hr/print.php?id=11039
http://www.rik.parlament.gov.rs/latinica/finansiranje-troskova-izborne-kampanje.php

The importance of parties in civil procedural process

Ina Balukja
Fakulteti Ekonomik, Universiteti "A. Xhuvani" Elbasan

Abstract

The Civil Procedural Law, for the very important mission to prepare the people who will give justice, is intended to ensure a fair and timely resolution of disputes in the civil field through a due process of law as a necessary condition for giving justice to a rule of law for the main role played by the court to guaranty justice. In addition to the court, litigants are involved in the trial, who are subjects that have procedural rights and obligations. These trial subjects participate with opposite interests.

In this perspective, the proposed paper have as finality to treat some issues of the legitimacy of the parties and their importance in the civil process. From the definition of article 90 of the Civil Procedure Code it is understood that the process has two parties: the person who is referring to the court seeking the recognition or restoration of a right that he claims to be denied, who is called the plaintiff and the other person summoned to the court to respond that according to the person who is accused has denied or violated a right (plaintiff) who is called the defendant.

In this context, the proposed paper have as objective to analyze the question of the capacity that the parties should have to act in a civil judgment exercising their rights freely. They should have the legal capacity to be a party to litigation and the ability to act on trial. The parties enjoy rights and duties, as provided by law. These parties must have an interest which must be legitimate and legal; personal and direct; born and current. Parties in the civil process must have legitimacy to oblige a search in court or to oppose this search, it is imperative that they have a legitimate interest.

However, it is necessary to point out the access that the parties must enjoy as subjects of judicial disputes gives them the freedom to defend their interests in the trial through representation or any other legal aid, in accordance with the provisions in force. All other subjects that participate in the civil process and are not party to the procedural meanings are third and such are witnesses, experts.

Keywords: civil procedural law, judicial process, parties, trial, legal-procedural relations.

1. A historical point of view on the importance of parties in the judicial process

According to the Roman law, in the civil process, the role of the praetor was limited to overseeing the parties to perform all formalities according to the rules. Both parties said strictly defined ceremonial words and made gestures which expressed the ritual quarrel and the war around the object[1].

In this ceremony each part carrying a thin stick in his hand (vidictor). After the ceremony, the praetor has taken the thing from the parties and has left in custody (sequestor) or to one of the parts. After wager who will win and choose the judge (index) in the form of a contract that is called *litis contestatio*. The judge took the decision based on the evidences presented by the parties. The decision was unreasonable and final.

In ancient times, the Illyrians, as well as the Romans and other peoples, have initially recognized the so-called legal self-regulation as a way of protecting their own interests in all the forms recognized by blood feuds and up to arbitrage with wise people. It

[1] Bardhoshi, N.,Customary Law, cycle of lectures.

has left deep traces especially in Albanian lands and has been implemented in some areas until the mid of the century XX.
Over time, the screening procedure was changed. The review was conducted before a state body that also cared for the execution of the decision. The review was conducted before a state body that also cared for the execution of the decision. The judge's free assessment of the evidence was removed and in his place was placed by a number of rules established having as finality to determine case by case when the case could be called proven or not.
Scientific evidences already has advantages, while the statements of a single witness have not any importance (testis unus testis nuelus). The norms of our law have provided the procedures and the subjects of the judicial processa s they were "pegjet" of the wise people without doesn't consider valid the wis peope and the judgement. For the wise people which would consider the case was foreseen the oath formula. The right to appeal against a decision under certain conditions was recognized in the second unit of wise people. This procedure is applied in simplified way was applied in many areas, especially in the villages of the northern and northeastern parts of Albania until recently, just as the material right. For many civil disputes the villagers did not take the trouble to approach the Turkish state court, much less to that of Serbia.
This happened even after the year 1929 in Albania. Nowadays, this old tradition is preserved to a certain extent and it seems to us quite positive. Typical example is the division of land by the inhabitants of mountainous and hilly villages of many areas of Albania without the need for intervention of state organism[2]. Almost none of these areas has addressed the court or administrative bodies to resolve the dispute. This does not mean that is followed the procedure of land law but because it has been more rooted and respected, disputes that have been rare and when they been born and resolved with understanding, sometimes even with the mediation of the wise and honored people. In the urban center is applied with some partial amendments the Ottoman Civil Procedure until the year 1929. In this year was approved the law "On the second appendix of the Civil Procedure Code" which acted until the year 1944.
Among other things in these acts is regulated also the legal position of the subjects of judicial process such as that of the court, litigants, third person, etc. Another source of the Civil Procedure Law is the law "On the organization of justice" decreed on 7 February 1929. This law regulated matters of procedural character. The two recent laws are mainly devoted to the impact of western legislation such as Italy and Switzerland. With the end of II World War in Albania, Lenin's theory was applied to the destruction of the foundations of the old judgment and its apparatus. On 17 May 1945 is approved the law on temporary judicial organization with the entry into force of which ceases unfinished civil cases.
With this law are introduced several procedural principles such as citizen equality before the court and the development of open court proceedings. The problems encountered by these laws and by the law adopted on 17 March 1958 led to the adoption of the Civil Procedure Code on 27 June 1981.
In this code as in other codes was openly sanctioned that "the civil process legislation is guided by the policy of P.P.Sh. and is based on the ideology of the working class, and further" the "civil process legislation" with these norms has been curtailed realistically the opportunity for the persons of certain social strata to fully enjoy the rights gained throug the court.
Consequently, in the civil lawsuit, a different juridical position of the subjects

[2] Bardhoshi, N. Customary Law, cycle of lectures.

participating in it has not been provided. With special provisions it is sanctioned that the state legal entities enjoy privileged status by putting the court in the forefront of duty to protect their interests, in contrast to special persons[3].
Consequently, also in the civil lawsuit is not provided a different juridical position of the subjects participating. With special provisions, it is sanctioned that the state legal entities enjoy a privileged status by putting the court in motion in the interest of protecting their interests, in contrast to special persons[4]
The Civil Procedural Law performs a very important mission in the preparation and qualification of persons who will give justice to the Republic of Albania. It aims to ensure a fair solution without delay of disputes in civil matters through a due legal process as a necessary condition for giving justice to a rule of law.
The Civil Procedure is the set of legal norms that regulate and discipline the activity of the courts in the delivery of justice and its implementation, the procedure on which this activity is supported and its relations during the review and settlement of civil disputes[5].
During the trial of a civil case are made various reports between the court as a state body and other subjects of the civil process. These reports that are created between the court on the one hand and the participants on the other hand bring about the rights and obligations that are governed by the procedural norms and constitute the content of the civil legal and procedural relationship.
The court plays the main role in these reports as the only body for giving justice. With the term "court" we will understand not only the First Instance Courts, the Court of Appeal and the Supreme Court, but also the Arbitration Courts provided by our legislation. Other subjects of these relations are: prosecutor, plaintiff, defendant and third person.
According to the previous code, the subject of the legal-civil procedure was also considered the third person. The concerned person is primarily a legal entity called by the court when it is found that the resolution of the case affects its interests, example the social security in judgments relating to age, seniority at work etc. In the Code of Civil Procedure in force this person is not considered the subject of this relationship, but merely as a potential participant in several trials for establishing legal facts[6]
In the legal literature it is expressed the view that as legal subjects of civil procedure are lawyers, witnesses, experts, interpreters who play an important role in the civil process. Given the fact that their being in the process is not a prerequisite for its development, but it depends on the type of issue in the trial, we say that they are not subject to this relationship, but aid factors in the progress of the civil procedure process.

2. The question of the understanding the parties in a judicial process and their procedural actions

In the judicial process where develops the development and the resolution of a case participate the court, the litigants, as well as, in some cases, third parties, the prosecutor and the bailiff. These are called civil justice entities which have procedural rights and duties and their actions influence the outcome, development and termination of the judicial process.
Also, in the judicial process participate the interpreters, witnesses and experts which

[3] Maho. B., Free professions, cycle of lectures.
[4] Maho. B., Free professions, cycle of lectures.
[5] Vasili. J., Civil Procedure.
[6] Vasili. J., Civil Procedure.

do not influence their participation but only assist the activity of other participants with the disclosure of facts or their technical and scientific knowledge.
All of these persons are not called trial subjects. Here we should mention the representatives and third persons who donate their assistance are not considered as subjects of trial because they act on behalf of the parties that are the subjects of the trial. The litigants are subject to trial and participate in the interests of the parties in the judicial process.
The litigants are subject to trial and participate in opposing interests. Among them is the disputed in the manner of regulating the legal relationship on which is based the subjective right of the plaintiff and the obligation of the respondent[7]. Not all trial subjects have the same positions regarding the development and completion of trials, therefore they do not have equal procedural rights. Thus, the court has an important position because it is the only one who has the right to settle a civil case, making the final decision. From this follows that the court has not only rights, but there are also obligations, especially that to make a decision on a matter for settlement. The bailiff has the same position and when the prosecutor participates in the court there is a somewhat different position. The prosecutor in a civil trial acts on the one hand as a trial subject, on the other hand, has the right and duty to observe and monitor the strict implementation of the law. From this position of the prosecutor it follows that he is not only entitled to conduct procedural actions but also has the obligation to take legal measures when the law is violated. Otherwise, it is the procedural position of other trial subjects, the litigants and other persons, when the latter participate.
The litigants have the right and not the duty to continue participating in the trial, they have the right and no the duty to appeal against the court's decision even when this decision is against their interests. The parties and third parties have some behavioral conduct themselves. In conducting the trial, the subjects carry out procedural actions aimed at resolving a civil, family, commercial or administrative dispute with moral and material consequences for each litigant.
From the performance or non-completion of these actions, there are procedural consequences, such as the birth, change or termination of civil proceedings. But the subjects of the trial can not perform any action they like, but only those that are foreseen in the law, for example, the court can not forcefully request the appearance of subjects in court when they are not presented unless the law provides.
It should be emphasized the legal fact that the court and bailiff's procedural position is different from that of the parties and third parties. Given that the court is obliged to resolve the issue brought before the court or the bailiff is obliged to execute a court decision, they are obliged to carry out the necessary procedural steps for the resolution of the case, therefore these actions are mandatory for them.
On the contrary, the litigants or when the case is and the third persons having no special tasks in the civil trial, are not even obliged to perform certain actions, so the procedural actions they perform are not mandatory but optional. The procedural actions performed by litigants or third parties are distinguished in actions that are related to the term and in actions from which it can be waived. Are actions related to the deadline those actions that must be carried out within a certain deadline because otherwise they cause the loss of the right to perform them. They are procedural actions that can be waived when dependent on the litigants to perform or if they have been carried out to develop its procedural effect by having the party that has begun to give up this action.

[7] Lamani A., Civil Procedure of the Albanian Popular Republic.

The litigants as subjects of the judicial process must exist and be determined otherwise there can be no judicial process. An unknown person can not gain the quality of the party. Defining the parties is done by lawsuit, showing the identity data, such as name and surname, place of residence, name or seat for the legal person. The article 90 of the Civil Procedure Code describes the definition of what the parties are in the civil process. According to this provision, the "Parties to a civil trial are the natural and legal persons, on the name or against whom the trial takes place". Taking into consideration this definition of this article it is understood that the civil process has two parties. A person who addresses the court to request recognition or resettlement of a right claiming to be denied or violated by another person who is regularly called by the court is defined plaintiff. This subject gains the quality of the plaintiff at the moment when the lawsuit is filed in court, then the quality as plaintiff gains with his free and uninhibited will.

But the other person who is called to court to respond that according to the person who calls him has denied or violated his right (plaintiff), is called opposing party. This subject qualifies him as opposing party and wins without his will. From this general rule are any exceptions, such as: marriage settlement is required by the spouses agreement. Here the position of opposing party is won by his will.

Otherwise, the plaintiff and opposing party are called litigants or litigants. Both of these persons participate as an opposing party in a judicial process and have opposite interests. But even the defendant can become a plaintiff, because he has the right to petition for a counter-claim. The Civil Procedure Code stipulates that in a civil process are entitled to participate those persons who freely exercise their rights[8].

In the article 91 of the Civil Procedure Code states that "… have the capacity to act in a civil trial the persons which exercis freely the rights which must be respected by others". In addition to the plaintiffs and defendants in the civil process may attend other subjects such as third parties, key intercessors, secondary intruders, etc. A third person in a civil procedure is all natural and legal persons who meet all the conditions and criteria provided by law. The law provides that any person to whom a decision to be given in a lawsuit leaked among other persons may be importance to his or her interests shall have the right to take part in this trial conducted between other persons[9]. This participation of third persons in a continuing trial among other persons is called interference (intervention). The participation or intervention may be voluntary or compulsory. In the Civil Procedure Code are established the rules on the manner of adjudicating civil disputes and other disputes contained in the code for the participants in the trial and for their procedural position. Although the substantive and procedural law has different objects in the court proceedings, they are related and interdependent. Since the first preliminary stage the court is obliged to verify the nature of the type of legal relationship and on its basis determine the jurisdiction of the court or section concerned. Thus, it verifies the legal capacity and the ability to conduct procedural actions at trial both of the plaintiff and of the opposing party and this is achieved through the implementation of substantive norms.

On the other hand through the implementation of legal procedural norms born legal consequences of material nature such as the termination of the statutory limitation period of the lawsuit, the prevention or termination of negative consequences in the future. The norms governing the procedural actions of the subjects participating in the civil proceedings constitute the legal form through which the material right to

[8] Lamani A., Civil Procedure of the Albanian Popular Republic.

[9] Kore D., Sauli Gj., Zaka T., Some Theoretical and Practical Treaties on Civil Procedure Code.

be rescinded is restored. However, the actions of subjects regulated by procedural norms do not constitute formality, as is sometimes conceived, especially in the past. The form in the judicial process has a crucial importance, as only through certain procedural means can be protected the rights of the individual and other participants in the trial. Hence, the norms of procedural law are, as a rule, of a mandatory nature, meaning that neither the parties nor the court can act differently, except in the cases expressly provided in the law, such as the change of cause or object of the lawsuit.
Some of the procedural norms, though not directly related to the judicial investigation and the resolution of the case on the merits by the court, are in themselves a condition and guarantee for a fair and grounded trial. Such norms are those on jurisdiction and competence, on the composition of the panel and the signature of its members on the court's obligation to notify the participants in the process of the day and time of the trial. The violation of these norms is considered to be an important violation of the rules of procedure which in turn results in a definitive deterioration of the court's decision. It is of no importance if the matter is resolved straightforward.
This is because such causes of corruption have to do with the fundamental right to a fair legal process for the participants in the process. The court's duties during the judicial process and up to the decision-making are numerous and complicated. In order to ensure the conditions for a fair and grounded decision which is the purpose of the entire court proceeding, the court is obliged to enable the parties and other participants in the proceedings to submit the facts and allow the verification of their claims and only on the basis of the evidence and the circumstances set out, it may give a fair and grounded decision. As the role of participants in the judiciary process is seen, it is irreplaceable, but that does not mean that the court has become a vociferating body that only accepts and ultimately evaluates the evidence presented. It itself has a major role in determining which evidence will be taken (allowed), which requires a prior knowledge of the circumstances set forth by the parties. By contrast, as happens several times, judgment remains spontaneity.

Conclusions

In the new Civil Procedure Code is regulated *inter alia* the procedural position of the subjects participating in the judicial process as well as the actions they perform during the course of this process. In these subjects we should mention the litigants, the third persons, the prosecutor and the bailiff.
The legal norms which govern the procedural actions of the subjects participating in the judicial process constitute the legal form through which the substantive material right is restored. Through the exercise of certain procedural means, the protection of the rights of the individual as a participant in the trial is realized. Some of the rules, though not directly related to the judicial investigation and the resolution of the case, are in themselves a guarantee of a fair and grounded trial.
Such norms are those of a principled character such as court independence, public development of courts, hearing of parties, free assessment of evidences, bona fide use of procedural and other rights. The court during the judicial process as a subject has numerous and complex tasks in ensuring a fair, impartial and objective process in the trial. Regardless of the nature and particularities of the court's activity, no other state body belonging to the legislative or executive power can perform its arbitration and settlement function. In court proceedings, besides the court, the parties, the main interlocutor and accessories, as well as other persons participating as third

persons, participate and have assigned certain other persons as witnesses, experts, translators ecc.
But all of them do not have the quality of the procedural subject. But there is also a significant role for the prosecutor and the bailiff. However, the core of the judicial process is the courts and the parties. The court has a special position as a subordinate of judicial function, it aims to resolve the case by a final decision. She can not refuse to make a decision on the matter under consideration with the justification that the law is missing, incomplete or unclear.
From the procedural actions performed by the subjects of the judicial process arise legal consequences such as the extinction of the lawsuit, the dismissal of the lawsuit. But throughout the court process, the procedural actions are of particular importance. The court's first feature is that she is totally unaware of the issue in the conflict. This feature indicates that the judicial process does not start on its own court initiative, but only at the request of the parties. This is expressed in Latin language - *nemo index sine actore* - there is no judge without a plaintiff.
The parties are those who have the right of the procedural rights together with them of the subjective material rights. But the court will not recognize those procedural actions that contradict the normative procedural norms with the provisions of international acts.
According to the review system accepted as a primary in the Civil Procedure Code, the court is tasked to evaluate the evidence presented by the parties and on that basis to apply the legal norms.
In the past, the active role of the court based on the investigative system (stakeholder) has been increasing, leading to changes to the majority of litigation in some types of legal disputes, especially when the parties were state or social legal persons, special provisions of the applicable law, as the duty of the court for full and comprehensive investigation (article 14) and others is to the impression that even with the code in force the court remain an active role.
The parties in the judicial process have a special procedural importance. The fair understanding of the legal notion is indispensable to ensuring a lawful process. The parties to the judicial process must have legal capacity, legitimate interest in filing the lawsuit. The rights of the parties must be guaranteed by the court and on the other hand their abuse must be prevented. Particular attention was paid to the legal reproduction of the plaintiff's claim to be entitled to request the commencement of the judicial process, which has sometimes been neglected.

References

Primary resources
1. Constitution of the Republic of Albania.
2. Civil Code of the Republic of Albania.
3. Penal Code of the Republic of Albania.
4. Code of Civil Procedure of the Republic of Albania.
Secondary sources
5. Bardhoshi, N. (2011). "Ordinary Law" (lecture cycle).
6. Czech, S. (2009). "Procedural Law", Tirana.
7.Lama, V. (2005). "The Right to a Civil Procedure.
8. Vasili, J. (2010). "Civil Procedure".
9. Vokshi, S. (2008). "Civil Procedure".

Kategoria gramatikore e numrit te emrat dhe veçori të përgjithshme të përdorimit të saj në gramatikën e teksteve shkollore të shqipes

Prof.As.Dr. Gladiola Durmishi (Elezi)
Universiteti "Ismail Qemali" Vlorë, Departamenti Gjuhë Letërsi

Abstrakt

Planifikimi gjuhësor dhe proceset standardizuese të gjuhës janë kërkesa që janë shtruar prej kohësh për diskutim para shkencës gjuhësore shqiptare. Për një problem të tillë ka pasur dhe vazhdon të ketë reagime nga më të ndryshmet, kryesisht sa u takon vlerësimeve që u janë bërë proceseve të shkuara. Me kushtet e reja sociale, politike, ekonomike e kulturore, gjuha, si çdo dukuri tjetër shoqërore, zhvillohet, ka tendencën të pasurohet duke arritur nivele më të përparuara.
Shqipja standarde tashmë ka arritur në një stad më të ngritur të zhvillimit të saj, në stadin e modernizimit. Ajo
tashmë po kërkon të plotësojë gjithnjë e më shumë nevojat e shkencës, të kulturës, të arsimit e të gjitha aspekteve të jetës shoqërore. Megjithatë, vërehen edhe disa mangësi, sidomos në trajtimin e disa veçorive gramatikore. Duke u nisur nga ky fakt, pamë se, në testet e gjimnazit, hapësira që i kushtohet kategorisë së shumësit të emrit është shumë e ngushtë, madje jo vetëm çështjet që kanë të bëjnë me emrin, por edhe me pjesët e tjera të ligjëratës. Në këto tekste janë shumë pak të trajtuara pjesët e ligjëratës e për rrjedhojë, informacionet dhe njohuritë për kategori të caktuara, në veçanti për shumësin e emrit, janë të cekëta. Edhe mësuesit, personalisht e shtrijnë problemin e mostrajtimit të detajuar të pjesës gjuhësore në tekste. Është i nevojshëm ngulmimi në informimin e gjerë të nxënësve qysh të ulur në vitet e para në bankat shkollore. Politikat e hartimit të programeve gjuhësore duhet t'i lënë më tepër hapësirë shtjellimit të formave të kategorisë gramatikore të shumësit në paradigmat e veta. Kështu dhe brezat që do vijnë të jenë më të aftësuar në këtë drejtim.
Në mënyrë të veçantë, do të ndalemi tek shfaqja e kësaj kategorie gramatikore në ligjërimin e folur dhe atë të shkruar. Format e shumësit, denduritë e ndryshme që ato shfaqin, gabimet më të dallueshme në ligjërimin e këtyre të fundit. Gjatë punimit tonë rreth kategorisë gramatikore të shumësit të emrit, shtjelluar në tekstet parashkollore, do të shohim nevojën ose jo të ripërpunimit të programeve në aspektin teorik e praktik rreth çështjes së rasteve të shfaqjes së paradigmës së shumësit të emrave.
Gjithashtu në studimin e kategorisë gramatikore të shumësit të emrave, përveç se evidentuam dhe një herë format e ndryshme që merr kjo kategori në ligjërimin konkret, theksuam nevojën e domosdoshme dhe të menjëhershme të pasqyrimit praktik, përpos njohurive teorike në tekstet e shkollave parauniversitare, por jo vetëm. Nevoja për vëmendjen e kësaj kategorie gramatikore në programin e teksteve shkollore përbën dhe një prej qëllimeve për ndërmarrjen e këtij studimi.

Fjalët kyçe: tekst, emër, kategori gramatikore, njëjës, shumës, paradigmë e emrit, anketim, testim.

Hyrje

Gjuha shqipe, si çdo gjuhë tjetër, është në proces të përhershëm ndryshimi, por gjithmonë priret të ruajë për një kohë të gjatë më thelbësoren e stukturës së saj. Dukuritë gjuhësore të çdo fushe nuk duhet të zënë vend relativisht lehtë në përbërjen normative të gjuhës, sepse ato nuk duhen parë vetëm si gjendje gjuhësore

të arritura, por edhe si pjesë të një organizmi në zhvillim. Në procesin e zhvillimeve gjuhësore gjuha standarde e pranuar, fillimisht dhe përgjithësisht, luan një rol ngadalësues. Por dukuritë e reja cilësore janë produkt i gjuhës së gjallë, prandaj as mund të mohohen, as mund të mënjanohen. Përpjekjet për ta ruajtur e përgjithësuar atë përbërës të standardit, që pengon procese që i takojnë së nesërmes së sigurtë të gjuhës, vetëm vonojnë, por nuk mund ta pengojnë përfshirjen e tyre në standard. Gjuha e gjallë është gjuhë në zhvillim; ajo plotëson, përmirëson dhe i jep jetë edhe gjuhës srtandarde. Në gjuhësinë e sotme mbizotëron koncepti i drejtë që gjuha shihet edhe si ekspansion, edhe si reduksion. Ky koncept i përgjigjet thelbit komunikativ perspektiv të gjuhës. Konceptet e tjera, jashtë këtij thelbi, që kërkojnë patjetër e pa nevojë veçori e individualitet, i takojnë studimit që kërkon nga gjuha mbështetje për idenditet dhe histori.

Një nga parimet themelore të ndërtimit dhe të hartimit të dokumenteve shkencore normative për çdo gjuhë, por veçanërisht për gjuhët e reja standarde, siç është gjuha shqipe, është ndjekja e zhvillimit të gjuhës dhe prirjet e zhvillimit të saj jo vetëm në të shkuarën, por edhe në të sotmen. Në përputhje me këtë parim, ka rëndësi të përcaktohet ç'duhet zgjedhur e ç'duhet përgjithësuar, duke mos harruar edhe parimin praktik e pragmatik të gjuhës. Rëndësia e zgjidhjeve merr peshë në varësi nga fusha gjuhësore, sepse shpejtësitë e zhvillimeve nuk janë të njëjta në çdo fushë të gjuhës. Dihet që ndryshimet dhe shpejtësia e zhvillimeve në fushën e leksikut, p. sh.: janë më të shpeshta dhe më të shpejta, prandaj edhe pasqyrimet dhe zgjidhjet, madje edhe zgjedhjet, nuk janë jetëgjata. Kurse ndryshimet dhe zhvillimet në strukturën e një gjuhe, siç dihet, janë më të ngadalta, prandaj edhe vendimmarrja për zgjedhje duhet menduar jo vetëm duke u nisur nga ç'shihet, por edhe nga ç'pritet të shihet.

Pavarësisht nga mendimet që janë dhënë për tipin strukturor të gjuhës shqipe, analitikosintetik apo sintetikoanalitik, eptimi sufiksor në të gjitha sistemet ka ardhur duke u rrudhur. Më largvajtëse kjo dukuri ka ecur në sitemin emëror dhe përemëror. Megjithëse në sitemin foljor larmia eptimore është ruajtur më mirë, edhe aty, në krahasim me tipin indoevropian dhe me shkallën pararendëse 500-vjeçare të saj, eptimi mbaresor del përsëri i reduktuar. Reduktimi do të ishte edhe më i madh, në qoftë se proceset fonetike nuk do të kishin ndërhyrë kaq shumë në morfologjinë e disa klasave të emrave dhe foljeve. Fonetika dhe ndikimet analogjike kanë luajtur rol të dyfishtë në evolucionin e fjalës dhe të fjalëformës së shqipes; fjalët dhe fjalëformat herë janë bërë më të thjeshta, herë më të larmishme. Megjithatë, ndryshimet kanë qenë më shumë një shndërrim i detyrueshëm fonetik sesa një domosdoshmëri morfologjike. Po të ishte se studimet për ecurinë e zhvillimeve morfologjike të shqpes do të kombinoheshin mirë dhe fort me studime të fonotaktikës, të cilat shqipes ende i mungojnë, me gjithë lehtësimet që i mundësojnë zhvillimet e teknologjisë informative, do të vërtetonin se pjesa më e madhe e mjeteve eptimore janë pasojë e proceseve fonetike. Dëshmi të kësaj pasoje janë edhe ndryshimet që vihen re në strukturën morfologjike të fjalëve në sistemin e gjuhës shqipe.

Për më tepër, në strukturën morfologjike të shqipes vërehet vija e përgjithshme e zhvillimeve që, me rritjen e shkallës së abstraksionit dhe me kalimin nga sintetizmi në analitizëm, merr epërsi sinkretizmi funksionor dhe formal. Zgjidhjet dhe zgjedhjet normativizuese në rrafshin e strukturës morfolgjike të gjuhës shqipe, që pasuan Kongresin e Drejtshkrimit të vitit 1972, të pasqyruara kryesisht në librin e Morfologjisë(Gramatika e gjuhës shqipe, I; botim i Akademisë së Shkencave të RSH-

së; botimi i parë, viti 1974) dhe që u konkretizuan dhe u përcaktuan më hollësisht në librin "Gjuha letrare shqipe për të gjithë", (botuar në vitin 1976), janë më të arrirat.
Këto vepra u hartuan nga pjesa më pariore e gjuhësisë shqiptare dhe, pa asnjë dyshim, ishin edhe veprat gjuhësore të niveleve akademike më të larta. Gramatika e gjuhës shqipe, I(Morfologjia) u shkrua, mbeti dhe mbetet edhe sot si vepra më përfaqësuese e fushës përkatëse. Niveli shkencor dhe përmasat e saj duhej të arrinin mëtimin e synuar "për një gramatikë shkencore të plotë të shqipes letrare". Pavarësisht nga vërejtjet e pjesshme, në vitet në vijim, ajo u çmua brenda dhe jashtë vendit, së bashku me Fjalorin e gjuhës së sotme shqipe, si një monument i kulturës gjuhësore shqiptare.
Botimet pasuese shkollore ishin vetëm zbatime të këtyre dokumenteve në përputhje me nivelet shkollore përkatëse. Ky botim normativizues jo vetëm kurorëzoi arritjet më të larta shkencore, por vit pas viti shpërndau edhe amullinë dhe konfuzionin e shumtë e të pavlerë të formave, që mbizotëronin deri në atë kohë. Pavarësisht nga pyetjet si dhe kur, përgjithësisht, zgjidhjet u dhanë, mbështetur në të njëjtat kritere bazë, që ishin bërë përzgjedhjet dhe zgjidhjet edhe në ndërtimin e pranimin e gjuhëve të tjera standarde.
Megjithatë, duhet thënë se shkallës së lartë të normativizimeve nuk i është përgjigjur në atë shkallë edhe përvetësimi dhe zbatimi i tyre. Arsyet kanë qenë dhe janë të ndryshme, si: mosha e re e standardit, vështirësitë e përgjithshme që lidhen me përvetësimin e gjuhëve standarde, metodat e vjetra joefetive të mësimdhënies; herë-herë edhe kriteret metodike jo të përshtatshme të hartimit të teksteve etj. Por, krahas këtyre vështirësive, mendojmë se disa struktura morfologjike duhet t'i nënshtrohen një diskutimi tjetër, mbështetur në rikonceptime e zgjidhje të fituara nga koha, përvoja, praktika dhe sidomos pragmatika.
Shqipja përfshihet në atë grup të gjuhëve indoevropiane, të cilat për numrin shumës kanë një temë të vaçantë. Dihet gjithashtu, se kjo dukuri nuk është gjithëpërshirëse. Fundoret e temave nuk ndihmojnë për të veçuar cilët emra kanë temë të veçantë për shumësin dhe cilët emra jo. Nuk ndihmojnë fundoret as për të përcaktuar llojin e formantit të shumësit, që marrin emrat në numrin shumës. Këto karakteristika të shumësit të emrave në gjuhën shqipe pasqyrojnë përzierje të konceptimeve për formën përfaqësuese të një emri në përgjithësi. Në të vërtetë, historikisht, forma e pashënjuar e njëjësit nuk shpreh kuptimin e mirëfilltë të numrit; ajo thjesht emërton send ose klasë sendesh në kuptimin e përgjithshëm, pa thënë ndonjë gjë për sasinë. Pra, forma përfaqësuese e emrit, që përkon edhe me formën e njëjësit, shpreh shumësinë e klasës, por mund të veçojë edhe një njësi nga klasa. Ky konceptim ka përfshirë një klasë mjaft të gjerë emrash, ku forma e shumësit shërben edhe për njëjësin. Herë-herë i njëjti emër në gjuhën e folur del edhe me formant shumësi, edhe pa të, çka tregon tipologjinë në shndërrim të shqipes; herë si sintetikoanalitike, herë si analitikosintetike. Edhe dukuria e përkundërt e përdorimit të një forme të shumësit si njëjës është pasojë e këtij konceptimi të përzier.
Sidoqoftë, shqipja e ka tipar të përgjithësuar përftimin e një forme të shumësit me formantë të veçantë, por ndërtimi i këtyre formave është mjaft i ndërlikuar dhe i papërcaktuar e i papërcaktueshëm, sepse, siç u përmend edhe më parë, nuk mund të bëhet një klasifikim as sipas fundoreve të temave, as sipas tipit të formantit të shumësit. Vetëm prapashtesat emërore *-im*, *-je*,
-as, *-ues*, -(ë) s'kushtëzojnë edhe forma të caktuara shumësi. Por emrat e formuar me këto prapashtesa janë më të kufizuar se emrat e tjerë.

Në tekstin "Gjuha letrare shqipe për të gjithë" janë bërë mjaft klasifikime të kujdesshme; madje dhe të mundimshme për ndërtimin e formave të shumësit, por ka vend edhe për të saktësuar, edhe për të plotësuar. Në rastet kur kemi në përdorim dy a më shumë forma shumësi për të njëjtin emër, duhet të priremi të përdorim formën me formant më shprehës, pavarësisht se ai ka shrirje më të vogël. Formanti i shumësit *-ë*, p. sh.: është mjaft i zbehtë si mjet, prandaj ai shpesh në gjuhën e folur zëvendësohet me të tjerë formantë, kryesisht me *-e* ose me *-a*. Kështu, krahas formës së shumësi *petritë*, që është pranuar si normë, shpesh ndihet edhe *petrita*; krahas formës *civilë*, ndihet shpesh *civila* etj. Në tekst, shpesh përjashtohen forma shumësi vetëm se kanë një përdorim më të kufizuar, megjithëse ato shkojnë me sistemin. Pështjellim krijojnë edhe format e shumësit me *-nj* ose me *-j*. Siç dihet, burimin ky formant shumësi e ka te bashkimi i fundores së emrave që mbarojnë më *-n* me një formant shumësi të *hershëm*

*-*i (mullin -i> mul-lnj)*. Në të njëjtat kushte është përftuar edhe mbaresa e vetës së parë njëjës *-nj/-j* te folje *punoj, shkruaj, mësoj* etj. (më parë *punonj, shkruanj, mësonj* etj.), ku zhvillimet kanë shkuar më tej, duke e kthyer mbaresën e dikurshme *-nj* në mbaresën normative *-j*. Pra, kemi një zhvillim të hershëm, por edhe një zhvillim të dokumentuar, që ka ndodhur para syve tanë. Shihet qartë që zhvillimi është edhe fakt gjuhësor, edhe prirje gjuhësore e pranueshme, por edhe e kërkuar. Po të ndjekim këto fakte dhe këto prirje, përgjithësimet e formave të shumësit me *-j* dhe jo me *-nj* për këtë kategori emrash, por edhe për kategori të tjera, që i pranojnë të dy përdorimet, do t'i lehtësonin, do t'i bënin më praktike dhe më të përvetësueshme këto struktura. Po të shkojmë edhe më tej dhe të shohim shkurt zgjidhjet dhe zhvillimet që vërehen te format dysore të shumësit, si p. sh.: *bakall ~ bakej/ bakaj, çakall: çakej/ çakaj, hamall: hamej/ hamaj, pinoll: pinjollë/ pinjoj, byrk: byrkë/ byreqe, hendek: hendekë/ hendeqe, gardh: gardhe/ gjerdhe* etj., mendojëm se, për arsye praktike dhe përgjithësuese, duhet shkuar pas ruajtjes sa më të plotë të temave të emrave përkatës, duke shkurtuar kështu njëherësh edhe mjetin e shumësit. Kështu, më të parapëlqyera do të ishin format e shumësit: *bakaj, çakaj, hamaj, pinjollë, byrekë, hendekë, gardhe* etj. Pa u zgjatur dhe pa u marrë me shembuj të tjerë, mendojmë se ky parim duhet ndjekur edhe për dysorë të tjerë, të cilët në standardin e pranuar nuk janë pak.

Shfaqje të disa formave të shumësit të emrave, në rrafshin e planifikimit gjuhësor të shqipes

Planifikimi gjuhësor dhe proceset standardizuese të gjuhës janë kërkesa që janë shtruar prej kohësh për diskutim para shkencës gjuhësore shqiptare. Për një problem të tillë ka pasur dhe vazhdon të ketë reagime nga më të ndryshmet, kryesisht sa u takon vlerësimeve që u janë bërë proceseve të shkuara. Me kushtet e reja sociale, politike, ekonomike e kulturore, gjuha, si çdo dukuri tjetër shoqërore, zhvillohet, ka tendencën të pasurohet duke arritur nivele më të përparuara.

Shqipja standarde tashmë ka arritur në një stad më të ngritur të zhvillimit të saj, në stadin e modernizimit. Ajo tashmë po kërkon të plotësojë gjithnjë e më shumë nevojat e shkencës, të kulturës, të arsimit e të gjitha aspekteve të jetës shoqërore. Megjithatë vërehen edhe disa mangësi. Situata e sotme kërkon, që këto çështje të shihen me gjakftohtësi, larg tendencave ideologjike, lokaliste e krahinore, individuale apo imponuese, por nga ana tjetër është e domosdoshme, që të bëhen edhe ndryshime

të mundshme, "*mbasi edhe për gjuhët që kanë tradita më të vjetra, shtrohet kërkesa për përmirësime (Demiraj, 1995, 740)".*
Idriz Ajeti dhe Emil Lafe vite më parë kanë theksuar se: *"Gjuha shqipe ka sot një drejtshkrim të përcaktuar me të mirat, kundërthëniet dhe mangësitë e tij të pashmangshme, sikur edhe në shumë gjuhë të tjera (Ajeti & Lafe, 1998, 12)".* Në këto rrethana studimi, i veçorive gjuhësore të dialekteve, si prurje të rëndësishme për pasurimin e gjuhës, e në veçanti i gegërishtes, do të luante një rol të rëndësishëm për zhvillimin e standardit gjuhësor të shqipes, i cili ka nevojë të pasurohet më tej, gjë që pranohet edhe nga shumë stdudiues.
"Pasuria gjuhësore e gegërishtes, së bashku me rivlerësimet e mjaft shkrimtarëve të shquar, që kanë shkruar në gegërisht, -thekson Anastas Dodi, - *duhet të ketë një vend më të gjerë në gjuhën letrare dhe të bëhen pasuri e gjithë gjuhës shqipe" (Dodi, 1995, 734).* Standardi i sotëm, sidomos në këtë situatë të re dhe komplekse sociolingistike të krijuar kohët e fundit, kushtëzuar sidomos nga ndryshimet demografike, sociale e ekonomike, që ka pësuar e po pëson shoqëria shqiptare, ka nevojë të rishikohet si në rrafshin leksikor, ashtu edhe në atë gramotikor, në disa drejtime.
"Besoj, -thekson akademiku Shaban Demiraj, - *se të gjithë jemi të vetëdijshëm se rregullat e drejtshkrimit duhen të pasurohen më tej… ato rregulla të thjestësohen në mënyrë të tillë, që të bëhen më të kapshme dhe lehtësisht të zbatueshme" (Demiraj, 1998, 24).*
Po ndalemi ne këtë punim në problemin e shumësit të emrit, një problem ky që është diskutuar dhe në shtypin shkencor, në këto 20 vitet e fundit.
A) Më i prekshëm në këtë rrafsh ka qenë diskutimi i shumësit të emrave të gjinisë mashkullore,
që në numrin njëjës dalin me zanore të theksuar ose me togun ***-ua*** dhe marrin formantin *-nj*, si: *ari-nj, bari-nj, kalli-nj, hero-nj, ftua-nj* etj., por edhe të atyre emrave që në shumës marrin prapashtesën *-enj* dhe *-inj*, si: *lum-enj, shkëmb -inj, budall-enj, fukar(a)-enj* etj.
Edhe në Kongresin e Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe, më 1972, ndonëse shkurtazi, ka pasur
kumtesa që kanë hedhur idenë për përgjihtësimin e shumësit me *-j*.
Të ndalemi dhe në një fakt tjetër të asaj periudhe. Në parashtesën e komisionit, që u paraqit
në Kongresin e Drejtshkrimit, në mes të tjerash thuhej:*"Në lidhje me shumësin me -**nj** ose me -**j** të emrave, u vu në dukje se në gjuhën letrare të shkruar e të folur, trajta me-**nj** është mbizotëruesja, por duke marrë parasysh shtrirjen e gjerë dialektore të mbaresës **-j**, u propozua, që edhe kjo rregullë të rishikohet, duke qenë se vihet re, edhe një prirje e gjallë për mbaresën **-j**".*[1]
Pra, siç shihet, edhe shumë vjet më parë, rezoluta zgjidhjen e këtij problemi, nuk e ka mbyllur plotësisht. Edhe pas botimit të rregullave të Drejtshkrimit, Mehmet Çeliku, ndonëse shumë shkurt, kërkon mënjanimin e *-nj*-së në fund të fjalëve te shumësi i emrave mashkullorë, duke parapëlqyer trajtën *-j* (*barij, heroj, lumej* etj.). Këtë zgjidhje autori e sheh si: "*afrimi më i madh i drejtshkrimit me drejtshqiptimin e sotëm në përgjithësi, por edhe me drejtshkrimin verior në veçanti. (Celiku, 1995, 217)"*
Ky tip shumësi është prekur edhe nga Enver Hysa, që e mbështet mendimin e tij në tri

[1] Parashtesa e komisionit të seksionit A, në "Kongresi i Drejtshkrimit të Gjuhës Shqipe", Tiranë 1973, f.142.

tregues:

1 .Zhvillimi gjuhësor ka çuar në mënyrë të natyrshme në kalimin nga formanti **-***nj*, në formantin *-j*, duke mos lënë shteg për asnjë përjashtim;

Përjashtimi i ndonjë shumësi, duke rekomanduar përdorimin me *-j*, ka ardhur si rezultat i një prirjeje të shqipes në rrafshim të **-***nj*-së në *-j*.

Duke u mbështetur në parimin fonetik, të zbatuar nga drejtshkrimi aktual, gjuha e folur, pas kaq vitesh, i jep të drejtë shtrirjes së përdorimit të formantit *-j* në vend të *-nj*-së (Hysa, 2002, 301-302). Ky shumës është trajtuar edhe nga gjuhëtarë të tjerë.[2] E ringrejmë këtë problem, duke u mbështetur edhe në këto argumente:

1) përdorimi i emrave të vepruesit me *-ues*, në dëm të emrave me mbaresën *-nj*, si: *dëgjonjës* / *dëgjues*, *lexonjës* / *lexues*, *mësonjës* / *mësues* etj., vazhdon të përdoret normalisht;
2) pranimi i ndonjë përjashtimi nga rregulla, si i fjalëve: *kufij, kalamaj* etj. është një faktor që e mbështet mendimin tonë. Në këtë replikë mendojmë se është më i përligjur sot përdorimi i formantit *-j* në dëm të **-***nj*-së;
3) tradita drejtshkrimore, mbështetur në Drejtshkrimin e vitit 1948, 1951 dhe 1956, nuk i ka dhënë përparësi vetëm formantit *-nj*, po e ka pranuar si dysi drejtshkrimore, së bashku me formantin *-j*, ndërsa në projektin e vitit 1967 dhe në Drejtshkrimin e vitit 1972, nuk pranohet si dysi drejtshkrimore, por i rekomandohet formanti *-nj*. Në fjalorin e vitit 1954, vëmë re se varianti i shumësit me *-nj*, në krahasim me atë me *-j*, paraqitet në raportin 2/1, ç'ka do të thotë se për shumë kohë kanë mbijetuar të dy variantet, por më pas është ndërprerë zhvillimi normal i kësaj dukurie, duke përgjithësuar variantin e parë;
4) Mendojmë se formanti *-j* ka një territor më të gjerë përdorimi në hapësirën shqipfolëse në raport me *-nj*;
5) Përdorimi i këtyre emrave në rasën emërore dhe në rasat e zhdrejta të shumësit, krijon vështirësi në shqiptim dhe artikulim, si: *thonj* / *thonjve, minj* / *minjve, hu* / *hunjve* etj.;
6) ndryshimet, që mund të ndodhin në gjuhë, grupmoshat e reja e kanë prirjen t'i thithin më shpejt, pasi në shumicën e rasteve nuk janë konservatorë të ligjërimit të prindërve të tyre, por ndikohen edhe nga faktorë të tjerë, si: shkolla, medja e shkruar dhe e folur etj.

B) Një shumës që mbetet edhe sot i diskutueshëm, është edhe ai i gjinisë mashkullore i formuar me formantin *-a*. Ky shumës, siç dihet, është mjaft i përhapur në të folmet gege, por nuk përjashtohet përdorimi edhe në ato jugore. Në një shkrim me karakter dialektologjik për të folmen e Tomorricës, theksohej se shumë emra të gjinisë mashkullore e formojnë shumësin me formantin *-a*, si: *mësuesa, doktora, inxhiniera, oficera* etj (Xhaferi, 1990, 344). Këtë shumës e ndeshim dhe në të folme të tjera, si në të folmet e Myzeqesë, të Semanit, të Devollit etj. Forma të tilla të shumësit drejtshkrimi ynë nuk i pranon.

Të ndalemi edhe në disa raste të tjera apo risi drejtshkrimore, që kanë nevojë të vëzhgohen dhe të studiohen më tej, për t'i dhënë një zgjidhje sa më të pranueshme. I diskutueshëm mbetet edhe shumësi i fjalëve *dokumente, argument, instrumente* etj., ku trajtat e mëparshme (*dokumenta, argument, instrumenta* etj.), janë mënjanuar nga

[2] T. Osmani, Për një përputhje të shumësit të emrave, në veçanti të raportit nj/j, drejtshkrim – drejtshqiptim në standardin e sotëm, në "Seminarin XX për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare", Prishtinë, 2006, f. 259-264.; M. Halimi, Rreth shumësit të disa emrave mashkullorë, në "Gjuha letrare kombëtare dhe bota shqiptare sot", Tiranë, 2002, f. 141.

drejtshkrimi i sotëm, ndërkohë që në jetën e përditshme po i ndeshim përherë e më tepër.
Të gjitha ato që u parashtruan më sipër kanë nevojë për studime, me qëllim që të realizohet një afrim sa më racional, shkencor dhe objektiv të ligjërimit të folur me atë të shkruar.

Shumësi i emrave dhe zhvillimi tradicional dhe bashkëkohor i kësaj veçorie gramatikore

Në krahasim me gjuhë të tjera, si gjuhët balto -slave, shqipja i është larguar shumë modelit indoeuropian. Nëse ky argument tingëllon i mërzitshëm, kjo ndodh ngaqë shkenca në vetvete, është e mërzitshme për dikë, që nuk është specialist. Pohimi, që shqipja është "e lashtë", nuk i përket linguistikës, por një diskursi më tepër të natyrës patriotike-retorike. Linguistika e trajton këtë çështje ndryshe. Për shembull, gramatika historike na tregon se një shumës i parregult i tipit: *dorë - duar*, është më i vjetër se sa një shumës i tipit: *gisht - gishta.*
Gjuhësia historike duhet të sqarojë si ndodh, që gjuha ndryshon. Problem i historianit të gjuhës është, që t'u japë kronologji tipareve të ndryshme gjuhësore. Transmetimi vertikal i gjuhës, nga një brez në tjetrin, parakupton riprodhimin e rregullave gramatikore dhe të fjalëve vetë. Vetëm nëpërmjet riprodhimit të saktë, brezat mund të komunikojnë me njëri-tjetrin. Nga ana tjetër, meqë gjuha është një sistem, ku elementet marrin pjesë në raport me njëra-tjetrën dhe tërësinë, atëhere një ndryshim do të ndiqet nga ndryshime të tjera, për hir të riekuilibrimit të sistemit. P.sh.: shumësi *plak-pleq* i përket një periudhe kur shqipja e formonte shumësin me prapashtesën *i* (*plaki*). Përkundrazi, shumësi *disk-disqe* është i ri dhe i formuar për analogji, meqë fjala *disk* ka hyrë në shqipe, atëhere kur *i*-ja nuk përdorej më për të formuar shumësin.

Përdorimi konkret i shumësit të emrave kundrejt raportit gjuhë e shkruar/ gjuhë e folur (Përdorim vetjak/ social)

Komunikimi realizohet përmes formave të ndryshme. Kështu, kemi komunikim me anë të gjuhës, me anë të shkrimit, të gjesteve, mimikës, kodeve e simboleve rrugore etj. Këto e mënyra të tjera lejojnë shpërndarje të një sërë informacionesh. Megjithëse, gjuha e komunikimit në vetvete realizohet në rrugë të ndryshme, format bazë dhe më të përhapura të komunikimit ngelen padyshim gjuha e shkruar dhe ajo e folur.
Gjuha shqipe ka formësuar gjatë rrjedhës së historisë së saj një bërthamë të qëndrueshme, e cila ka evoluar me kalimin e viteve. Pikërisht, realizimet e saj historike përbëjnë variantet e gjuhës shqipe. Çdonjëri nga përdorimet merr jetë përmes një sërë mjetesh e tiparesh leksiko-gramatikore, të cilat bëjnë të jenë të pranishme edhe në variante të tjera të saj, por me ndryshime në përbërje, ndërthurje e denduri. Standardi përbën formën më të plotë dhe më të saktë të gjuhës, i cili është ndërtuar mbi variantet e dialekteve, por qëndron mbi to. Sot, gjuha shqipe standarde, që prej Kongresit të Drejtshkrimit më 1972, shfaqet në rrafsh ndërkombëtar, si variant më i plotë, me i përpunuar në pikëpamje kulturore e shoqërore, duke përfshirë dhe shqiptarët jashtë kufijve të Shqipërisë. Është e kuptueshme që një shoqëri e zhvilluar ka medoemos një informim bashkëkohor të zhvilluar, pra një gazetari ose sistem

informimi të zhvilluar.
Standardizimi, pra përhapja në përmasa të gjera të tij, ka luajtur rol veçanërisht në mjetet e informimit. Popullarizimi si dhe standardizimi gjuhësor i gjuhës shqipe është ndikuar në masë të gjerë edhe nga masmedia. Por këto zhvillime shoqërore, ekonomike, kulturore shoqërohen pashmangërisht, edhe me dukuri negative dhe kjo duket më së shumti në mjetet elektronike të informimit. Standardi medoemos zë vendin kryesor në mjetet e informimit, si në ato të shkruara dhe ato elektronike. Por gjithnjë e më shumë vihet re një prirje drejt nënstandardit. Rëndom vëmë re, se në mjetet tona të informacionit publik, si në ato të shkruara dhe elektronike, po bëhen gabime të shumta gjuhësore, sidomos në kuadër të sistemit foljor, në format e ndryshme të paradigmave të shumësit etj. Nga ana e disa gazetarëve dhe artikullshkruesve të ndryshëm, (por jo nga të gjithë, veçanërisht në masmedian lokale, dhe rrallë në ato të metropoleve, edhe pse nuk mungojnë.). Gjuha shqipe ka formësuar gjatë rrjedhës së historisë së saj një bërthamë të qëndrueshme, e cila ka evoluar me kalimin e viteve. Pikërisht, realizimet e saj historike përbëjnë variantet e gjuhës shqipe. Çdonjëri nga përdorimet merr jetë përmes një sërë mjetesh e tiparesh leksiko-gramatikore, të cilat bëjnë të jenë të pranishme edhe në variante të tjera të saj, por me ndryshime në përbërje, ndërthurje e denduri.
Si gjuha e folur, ashtu dhe ajo e shkruar përbëjnë sisteme gjuhësore komunikimi, me anën e të cilave realizohet përmes të folurit dhe të shkruarit, transmetimi i përvojave të ndryshme njerëzore, pra synimi i të dyja formave të komunikimit është i njëjtë. Secila mënyrë komunikimi ka format e veta të strukturimit, ndërtimit të përgjithshëm, kështu për shkrimin e përbëjnë elementet grafike (shkronjat) dhe shenjat e pikësimit, ndërkohë janë shenjat gjuhësore të nyjëtuara më zë, tingujt me anën e të cilave formohen fjalët dhe intonacioni që karakterizojnë gjuhën e folur.
Që të kemi komunikim, nuk mjafton të njohim shkronjat e alfabetit dhe kombinimet e tyre. Shkronja e vetmuar nuk përbën një unitet grafik as për shkrimin, e aq më pak për leximin, por uniteti grafik, që më pas, në bazë të një konteksti të caktuar ku do vendoset, do realizojë shkëmbimin e informacioneve për komunikim, kërkon një tërësi rrokjesore, që grafikisht paraqiten nga shumë shkronja. Njësitë grafike specifike dhe të qëndrueshme, i korrespondojnë një njësie fonologjike të caktuar. Si përfundim, mund të thuhet se përvetësimi i gjuhës së folur shërben si bazë për përvetësimin e shkrimit dhe leximit. Aftësia për të shkruar, është pjesë e çdo individi me zhvillim mendor e psikik të një niveli të të dhënë, por potenciali dhe produktiviteti varen dhe nga faktorë të tjerë, si pjekuria, të nxënit në bankat e shkollave apo sistemeve të tjera.
Raste të evidentuara nga anketat:
të rinjtë demokrat – të rinjtë demokratë,
të rinjve vlonjat – të rinjve vlonjatë,
ai do të citoj – unë do të citojë,
kuqezinjt që synojë të jenë – kuqezinjtë që synojnë të jenë,
në shumë vende të Evropës kishte nxjerr në dritë - në shumë vende të Evropës kishte nxjerrë në dritë,
teksa banesa dhe dyqani i tyre po prishej - teksa banesa dhe dyqani i tyre po prisheshin
si një estrad të vërtet - si një estradë e vërtetë etj.

Shumësi i emrave në tekstet shkollore në nivel parauniversitar

Për zhvillim e këtij punimi rreth trajtimit të shumësit të emrave në tekstet shkollore në nivel parauniversitar, kemi përdorur si bazë materiale librat e shtëpisë botuese Albas.

Në klasën e pestë kategoria gramatikore e gjinisë dhe e numrit zhvillohen së bashku, të pandarë. Shkurtimisht, nxënësi merr njohuritë themelore mbi këto dy kategori themelore të emrit. Nxënësi njihet me tri llojet e gjinisë që shfaq emri në gjuhën shqipe: mashkullore, femërore, asnjanëse dhe më pas, pjesën më të madhe e zë ushtrimi praktik i teorisë.

Këto njohuri vijojnë të rimerren edhe në klasat më lartë, duke vazhduar kështu me klasën e gjashtë.

Në klasën e gjashtë, po ashtu kategoria gramatikore e numrit dhe e gjinisë jepen në vijimësi, të pandara mes tyre. Shkurtimisht, jepen njohuri rreth emrave të numërueshëm dhe të panumërueshëm, ç'kuptojmë me numrin njëjës dhe shumës, si dhe 3(tri) mënyrat e formimit të numrit shumës, si me mbaresa, ndërrime fonetike dhe ndërrime fonetike dhe mbaresa njëkohësisht. Secila shoqërohet me shembuj të paktë, sa për krijimin e idesë rreth fenomenit. Mësimi vijon me praktikumin e teorisë me ushtrime.

Në klasën e shtatë, njohuritë rimerren dhe shtjellohen më tej me njohuri të tjera, më të avancuara, të një niveli më të lartë. Kështu, formimi i shumësit sipas 3 (tri) mënyrave të përshkruara në librin e gjuhës shqipe të klasës së gjashtë, përforcohen njohuritë me shembuj të tjerë përkatës. Ushtrimet praktike zënë pjesën më të madhe të zhvillimit të orës mësimore rreth kësaj kategorie gramatikore.

Kjo vazhdon po ashtu edhe në klasën e tetë, njohuritë mbi kategorinë gramatikore të numrit të emrit vijojnë me njohuritë rreth emrave me dy trajta shumësi. Vihet re një mungesë e natyrës shpjeguese të natyrës stilistikore që del njëra prej këtyre trajtave të shumësit. Ndërkohë që në vitet në vazhdim, njohuritë mbi kategorinë gramatikore të shumësit të emrave mendohet se janë ezauruar. Pas klasës së tetë, vihet re se shumësi i emrave, tashmë nuk bëhet më pjesë e programeve të gjuhës shqipe.

Njohuritë mbi këtë kategori që kemi marrë në studim, nuk zhvillohen më tej. Ne shpesh themi se "përsëritja është mëma e dijes". Mendojmë se është e rastit të theksojmë se kjo u duhet rikujtuar hartuesve të teksteve shkollore. Gjuha shqipe, aq sa e ndërlikuar, është dhe e bukur.

Duke bërë një krahasim të njohurive universitare me ato parauniversitare, duke qenë vetë pjesë e departamentit të gjuhës shqipe dhe letërsisë, e shoh të nevojshme që njohuritë për kategorinë gramatikore të numrit në nivelin universitar janë thelluar shumë më shumë seç hapësira e njohurive që ofrohen në shkollimin parauniversitar. Jemi të mendimit se politikat e hartimbërjes së teksteve shkollore, duhet ta shohin të nevojshëm ngulmimin në këtë pikë të gramatikës, pasi jo vetëm një studiues i thjeshtë i gjuhës apo gjuhëtar mirëfilli duhet të zotërojë vlerat e gjuhës sonë, por është detyra morale e çdokujt të njohë saktësisht e qartësisht si dhe në mënyrë të drejtë gjuhën tonë, si shenjë e atdhedashurisë dhe e ruajtjes së identitetit tonë kombëtar.

Gjuha shqipe varion me një sërë rregullash, sidomos kategoria gramatikore e numrit, në të cilën u ndalëm, paraqet rregulla të ndërlikuara, megjithatë, njohuritë janë të nevojshme t'u paraqiten nxënësve të plota dhe në mënyrë graduale. Në programin e gjuhës së klasës së 9-të, nuk përfshihej shtjellimi i kategorisë gramatikore të shumësit

të emrit në gjuhën shqipe.
Kjo mungesë e trajtimit të paradigmave të shumësit të emrave vijonte edhe në 3-vjeçarin e shkollës së mesme. Tashmë në programet e lëndës "gjuhë shqipe dhe letërsi", pjesën më të madhe e zinte letërsia, pak orë, i takojnë gjuhës, aq më pak kategorisë që morëm në punim. Me sa duket shtjellimin më të gjerë e më të plotë, kategoria gramatikore e merr pikërisht në tekstet e botuara për studentët që ulen në bankat universitare, pikërisht në degën e gjuhës shqipe dhe letërsisë. Kjo shpjegon dhe faktin që në rezultatet e marra prej anketimeve të grupmoshave të ndryshme, rreth 61 % e tyre, hasnin vështirësi në plotësimin e saktë të kategorisë gramatikore të shumësit të emrave, ndërkohë që pjesa tjetër i përkiste nxënësve që punonin individualisht me tekste shtesë për përfitimin e njohurive më të plota.

Përfundime

Mangësitë në përdorimin e saktë të normave gramatikore të gjuhës sonë, dhe specifikisht respektimit të rregullave të kategorisë gramatikore që ne morëm në shqyrtim: shumësi i emrave, vjen nga boshllëqet që prej viteve të para që nxënësi haset me këto forma gramatikore e që ngelen të mbrujtura dhe më tej, në vitet në vazhdim. Luhatjet që janë vënë re më parë në gjuhën e shkruar dhe që shfaqen edhe sot në ligjërimin e përditshëm, shkaktohen: nga shumëllojshmëria e mjeteve, nga mungesa e një kufiri ndarës të qartë midis temave, nga ndijimi i dialekteve dhe nuk ngelet pas dhe mungesa e arsimimit.

Konkluzione nxjerrë prej anketave:

Anketimet në shkollën 9-vjeçare "Musa Çakërri". Këtë pyetësor e zhvilluam në një nga klasat e shtata. Rezultatet e pyetësorit tregojnë se kemi të bëjmë me një mungesë informacioni dhe një neglizhencë nga ana e nxënësve, sidomos përsa i përket mënyrave të formimit të shumësit të emrave. Ndërkohë sipas mësues së gjuhës shqipe, ky nivel dhe këto mangësi, vijnë, përveç të tjerash edhe nga mungesa e informacionit në tekstin shkollor. Pra, mund të themi se shumësit të emrave duhet t'i kushtohet më tepër rëndësi dhe hapësirë në tekstet shkollore. Gjithashtu, na rezulton një ngatërresë e shumësit të emrit me shquarsinë dhe joshquarsinë, si p.sh.: *lis - lisat*, *sportist - sportistët* etj., pra, gjatë kalimit në numrin shumës i ndryshojnë dhe trajtën.

Anketimet në gjimnazin "Halim Xhelo"
Për të studiuar se si përdoret shumësi i emrave në nivelin parauniversitar, zhvilluam një anketë edhe në shkollën e mesme "Halim Xhelo", në një prej maturave të kësaj shkolle. Ajo që rezulti nga përgjigjet e marra dhe nga studimet e kryera, është një përfundim i papranueshëm, i marrë prej nxënësve që një vit më pas do të jenë studentë. Në 25 të ankëtuar, vetëm 5 prej tyre kanë pasqyruar njohuri të sakta në lidhje më kategorinë e shumësit të emrit. Duke parë përgjigjet, natyrshëm na lind pyetja: Pse një rezultat i tillë? Përgjigjen mund ta gjejmë, duke shfletuar një libër me të cilin zhvillohet mësimdhënia në shkollat e mesme. Nga kjo kuptohet fare qartë burimi i mangësive të cilat janë më të thella nëqoftëse i krahasojmë me rezultatet e marra në shkollën 9-vjeçare. Në testet e gjimnazit hapësira që i kushtohet kategorisë së shumësit të emrit është shumë e ngushtë, madje jo vetëm çështjet që kanë të bëjnë

me emrin, por edhe me pjesët e tjera të ligjëratës. Në këto tekste janë shumë pak ose aspak të trajtuara pjesët e ligjëratës e për rrjedhojë informacionet dhe njohuritë për kategori të caktuara, në veçanti për shumësin e emrit janë të cekëta. Edhe mësuesit, personalisht e shtrijnë problemin e mostrajtimit të detajuar të pjesës gjuhësore në tekste. Është i nevojshëm ngulmimi në informimin e gjerë të nxënësve qysh të ulur në vitet e para në bankat shkollore.

Politikat e hartimit të programeve gjuhësore duhet t'i lënë më tepër hapësirë shtjellimit të formave të kategorisë gramatikore të shumësit në paradigmat e veta. Kështu, dhe brezat që do vijnë të jenë më të aftësuar në këtë drejtim.

Bibliografia

Akademia e Shkencave, *Gramatika e gjuhës shqipe I*, Tiranë 2002.
Akademia e Shkencave, *Drejtshkrimi i gjuhës shqipe*, Tiranë, 1973.
Rami Memushaj, *Shqipja Standarde*, "Toena", Tiranë, 2008.
Sh. Demiraj, N. Cikulli, *Gramatika e Gjuhës Shqipe*, Tiranë, 1971, fq. 97.
Tekstet shkollore të nivelit parauniversitar *Gjuha shqipe 5, 6, 7, 8, 9*, Botimet "Albas".
Letërsia dhe gjuha shqipe 10, 11, 12, Botimet "Albas".
F. Agalliu " Emrat që përdoren vetëm në shumës në gjuhën shqipe", Tiranë, 1969, f. 2.
E. Çabej "Shumësi i singularizuar në ghuhën shqipe", Tiranë, 1967.
Sh.Demiraj "Singularizimi i shumësit të emrave në gjuhën shqipe" SF, 1958, f. 4.
E. Lafe "Rreth normës sësotme në formimine shumësit të emrave", "Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe", Prishtinë, 1983.
E.Likaj. Zhvillimi i eptimit në gjuhën shqipe (Morfologji historike) Tiranë, 2003.
M. Halimi "Rreth shumësit të disa emrave mashkullorë", Prishtinë, 1980, f. 137, 138, 139.
Tekstet e marra në shqyrtim:
Brisida Çekrezi, Ilda Alushaj, Artan Xhaferaj, Gjuha shqipe 5, Albas, 2008, Ribotim 2009-2013.
Gjuha amtare 6, Albas, 2005, Ribotim 2007, 2008 – 2013.
Gjuha amtare 7, Albas, 2006, Ribotim 2002-2011, fq. 181-182.
Gjuha amtare 8, Albas 2007, Ribotim 2008-2013, fq 178-181.
Letërsia dhe gjuha shqipe 9, Albas, 2007.
Letërsia dhe gjuha shqipe 10, 11, 12, Albas 2006-2007.

Teknologjia e edukimit dhe përmirësimi që bën ajo në mësimdhënie dhe mësimnxënie

Orjeta Prifti
Shkolla 9-vjeçare "Vilson Blloshmi" Librazhd

Abstrakt

Arsimi, duke qenë truri i çdo shoqërie, ka për detyrë të përgatisë individin për një jetë me një të ardhme më të mirë duke i dhënë atij aftësitë e nevojshme për t'u përshtatur në një shoqëri përherë e në ndryshim dhe për të kontribuar gjithashtu në zhvillimin e saj. Perspektiva e integrimit në Bashkimin Europian për arsimin në Shqipëri kërkon formësimin e realitetit të ri arsimor në funksion të kërkesave të shoqërisë së sotme, të cilat ndryshojnë përditë si pasojë e zhvillimeve globale të ekonomisë dhe të teknologjisë. Reflektimi i këtyre kërkesave në kurrikulën arsimore përmbush kompetencat kyçe të BE-së në arsim, duke e vendosur arsimin shqiptar përkrah sistemeve të tjera europiane. Një nga kompetencat kyçe të BE-së për arsimin është dhe aftësia për të përdorur teknologjinë e informacionit, e cila po bëhet gjithnjë e më e pranishme dhe e rëndësishme në procesin mësimor. Pothuajse në të gjitha vendet europiane TIK-u është bërë pjesë e domosdoshme e kurrikulave, si një metodologji e re në mësimdhënie. Teknologjia e Informacionit dhe e Komunikimit vlerësohet si mjeti medial më i fuqishëm i edukimit në këtë shekull. Teknologjita në edukim është e lidhur me përdorimin e pajisjeve gjatë mësimit dhe trajnimit si: televizori, kompjuteri, laboratorët e gjuhës dhe mjetet e ndryshme të projektuara, emertuara, "Ndihmat audiovizuale". Kompjuteri dhe interneti në çdo shkollë është një realitet dhe një histori suksesi, një realitet që u bë motori kryesor i ndryshimit dhe modernizimit të arsimit tonë, interneti dhe kompjuteri u bënë edhe një shtysë e fuqishme e shtrirjes së IT-së në të gjitha qytetet dhe, në mënyrë të veçantë, zonat rurale të vendit. Integrimi i teknologjisë mund të shtojë disa kompleksitet, por është thelbësore që të përgatiten nxënësit e shekullit të XXI. Teknologjia duhet të bëjë të mundur që diçka që duhet bërë, të bëhet më mirë ose për diçka që nuk duhet të ishte bërë më pare Teknologjia nuk duhet të shtohet për hir të teknologjisë, por vetëm brenda kuadrit të një plani të mirë mësimor Shumë mjete online mund të ndihmojnë në planin e edukatorit dhe mund të sugjerojnë infuzion të teknologjisë së cilësisë.

Fjalët kyç: Teknologji, Arsim, Mësimdhënie, Mësimnxënie, Integrim.

Hyrje

Teknologjia zë një vend të rëndësishëm në shoqërinë tonë. Teknologjia është kthyer në një domosdoshmëri dhe në procesin mësimor. Në ditët e sotme nuk mund të imagjinohet që një mësimdhënës nuk mund të përdorë teknologjinë gjatë mësimdhënies. Teknologjia na asiston në përmbushjen e detyrave administrative dhe mësimore. Sipas AECT "Organizatës së teknologjisë së komunikimit në arsim" *"Teknologjia arsimore është studimi dhe praktika etike për të lehtësuar mësimin dhe për të përmirësuar performancën duke krijuar, përdorur dhe menaxhuar proceset dhe burimet e duhura teknologjike"*.Ky përkufizim inkurajon eksplorimin e gamës së gjërë të teknologjisë që një mësues mund të përdorë për të përmirësuar procesin e mësimdhënies dhe mësim nxënies.

1.Teknologjia në Shkollën e shekullit të XXI

Teknologjia është dhe do të vazhdojë të jetë pjesë thelbësore e arsimit. Siç u theksua dhe më lart, përdorimi i teknologjisë ndihmon procesin e mësimdhënies dhe të nxënit. Megjithatë një hap i rëndësishëm është ekzaminimi i mjeteve teknologjike, dhe përdorimi në mënyrë efektive të tyre gjatë procesit të mësimdhënies

1.1 Zbatimi i Teknologjisë në Shkolla

Shkollat kanë shpenzuar një pjesë të konsiderueshme të burimeve të tyre që të pajisin klasat me një gamë të gjerë të mjeteve teknologjive. Departamenti Amerikan i Arsimit (DOE) ka investuar miliarda dollarë për zhvillimin e teknologjisë në arsim. Raporti i DOE , 2009, Përdorimi i teknologjisë nga mësimdhënësit në shkollat publike të SHBA, vuri në dukje se 99% e mësuesve të anketuar ishin të pajisur me kompjuter. Duke pasur parasysh investimin e konsiderueshëm vjetor në teknologji, është e qartë se institucionet arsimore që mbështesin teknologjinë janë të vendosur për përdorimin e saj në shkolla dhe në klasa. Mësimdhënësit e përdorin teknologjinë për arsye të ndryshme, duke filluar nga përmbushja e detyrave administrative deri tek procesi i mësimdhënies. Teknologjia në klasë mund t'u ofrojë mësuesve dhe nxënësve një mbështetje efektive dhe efikase për të përmbushur të gjitha këto qëllime. Gjithashtu janë krijuar programe ku mësimdhënësit kanë mundësi të hedhin notat, të krijojnë grupe, ose të diskutojnë veprimtari të ndryshme.

1.2 Përdorimi i Teknologjisë në Prezantimin e leksionit

Mësimdhënia efektive kërkon që përmbajtja të paraqitet në mënyrën më të përshtatshme duke përfshirë të gjitha stilet e të nxënit. Çdokush që ka qenë prezent në një leksion që mungon pamja vizuale ose audio kupton që mësimdhënia është ë limituar dhe si rezultat ka një efektivitet jo të lartë. Mjetet e prezantimit si Microsoft Office Poëer Point dhe Keynote® e Apple janë ndër më të përdorurat për prezantimin e leksioneve. Këto aplikacione janë në gjendje të ofrojnë shumë më tepër se vetëm një sërë slajdesh të bazuara në tekst. Nëpërmjet tyre mund të shfaqim video dhe audio. Por këto mjete janë vetëm fillimi i burimeve teknologjike që mësuesit mund t'i përdorin për të përmirësuar prezantimet e tyre, pasi ekzistojnë një sërë mënyrash të tjera që ofrohen online dhe pa kosto. Muzeu Box që mund të krijojë një sekuencë vizuale të ngjarjeve për të mësuar më tepër mbi historinë. Mjete të tjera mbështetëse të prezantimit si Prezi ju lejojnë të krijoni prezantime të animuara me imazhe dhe elemente teksti që zmadhojnë dhe rrotullohen për të shtuar interesimin për ekranin tuaj.

1.3 Teknologjia në Komunikim

Rrjetet sociale tregojnë qartë aftësinë e teknologjisë për të lehtësuar komunikimin. Përdorimi i tyre mund të përshtatet në mësimdhënie. Psh. Komunikimi me prindërit ose kolegët përmes e-mail; komunikimi me studentët nëpërmjet një blog ose forumi; pra teknologjia rrit aftësinë e një mësuesi për të komunikuar. Disa nga mjetet më të njohura të komunikimit të disponueshme me pak ose pa kosto për mësuesit përfshijnë këto;

E mail(posta elektronike), Website hosting ,Web log (blog).

1.4 Përdorimi i Teknologjisë në mësimdhënie

Teknologjia ofron burime të ndryshme për realizimin e një mësimdhënie sa më efektive.. Mjetet në dispozicion për realizimin e procesit të mësimdhënies janë të

ndryshme duke filluar nga mjetet më të thjeshta Kompjuteri dhe deri tek Interneti. Të gjitha këto ndihmojnë në përmirësimin e procesit të mësimdhënies. Ekzistojnë një mori mjetesh të orientuara nga edukimi dhe shpesh janë falas për mësimdhënësit. Disa prej tyre janë:
Glog , Polleverywhere , SchoolTube, Animoto

1.5 Sfidat për Mësuesit që përdorin Teknologjinë

Çdo ditë, mësuesit përballen me sfidën për të ndihmuar nxënësit e tyre që të përmbushin qëllimet dhe arritjen e rezultateve sa më të larta. Brenda një kohe dhe burime të kufizuar dhe shpesh klasa të mbipopulluara. Përdrimi i teknologjisë mund të duket të jetë një sfidë edhe për mësimdhënësin më energjik por është një element i domosdoshëm për të përgatitur studentët e shekullit të XXI.

1.6 Mundësitë për Mësimdhënësit që përdorin Teknologjinë

Për fat të mirë, mësimdhënësit janë mësuar ti përqafojnë idetë e reja dhe t'i kapërcejnë sfidat. Është natyra e profesionit, që në mënyrë optimiste të zbatojë të gjitha aftësitë dhe burimet e disponueshme për të ndihmuar të tjerët në përvetësimin e njohurive të reja. Kjo sfidë e natyrshme e profesionit siguron kuadrin dhe motivimin për të përballuar pengesat profesionale me energji dhe pozitivitet. Ashtu si teknologjia është një sfidë për mësimdhënësit ajo është gjithashtu një mundësi unike për të realizimin e një procesi efektiv. Teknologjia është në procesin e ndryshimit të vazhdueshëm. Çdo ditë do të dalin mjete të reja që do të mbështesin mësimdhënien dhe të nxënët. Aspekti pozitiv i këtij ndryshimi është evoluimi vazhdueshëm dhe në rritje i mjeteve inovative dhe të dobishme për mësimdhënien dhë të nxënit. Përdorimi i word dhe power point për paraqitjen e materialit ndikon pozitivisht në procesin e mësimdhënies. Krahas këtyre mjeteve kemi një pafundësi mjetesh online që ndihmjnë mësimdhënësin në përgatitjen e orës mësimore. Burimet dhe mundësitë për bashkëpunim që ofrohen përmes internetit mund t'i ofrojnë çdo mësuesi mundësinë për zhvillim profesinal dhe arritjen e objektivave dhe qëllimeve mësimore.

1.7 Teknologjia në mësimdhënie

Mësimdhënia është një proces kompleks që bazohet në teori të ndryshme. Kuadri teorik i ndihmon mësimdhënësit të përcaktojne strategjitë dhe metodat e mësimdhënies gjatë procesit mësimor. Pikëpamja e mësimdhënësit ndikon në përdorimin e teknologjisë. Mësimdhënësit përdorin mjete teknologjike jo vetëm për të lehtësuar punën e tyre, por gjithashtu për ta bere sa më efektiv procesin e mësimdhënies. Pas përcaktimit të metodave të mësimdhënies realizohet integrimi i teknologjisë në procesin e mësimor. Përveç lehtësimit të mësimit, integrimi i teknologjisë në arsim gjithashtu ka një rol tjetër të rëndësishëm. Teknologjia është një domosdoshmëri për përgatitjen e studentëve te shekullit XXI.

1.8 Teknologjia përforcon mësimdhënien

Mësimdhënësit planifikojnë dhe udhëzojnë çdo ditë në klasën e tyre. Disa nxënës kanë më shumë nevojë për ti qartësuar. Duke marrë në konsideratë numrin e nxënësve dhe limitin kohor që lidhen me mbulimin e përmbajtjes së kërkuar e bëjnë të vështirë që çdo mësimdhënës të udhëzoje në mënyre individuale çdo nxënës. Në këtë rast përdorimi i teknologjisë përforcon dhe zgjeron përmbajtje. Ajo ofron mbështetje për nxënësit dhe mësuesit në të njëjtën kohë. Mjetet mësimore të ngjashme me **Geogebra** që demonstrojnë dhe përforcojnë konceptet e matematikës ose që ndihmojnë me lexim ose gramatikë si dhe ato të ofruara në faqen e internetit janë të zakonshme dhe gjërësisht të disponueshme në klasa. Mjete të tilla si A.D.A.M. (video) ose

OnLine Labs që lejojnë studentët të kryejnë në mënyrë të sigurt eksperimentet shkencore janë në dispozicion të mësimdhënësve dhe nxënësve. Për të mësuar rreth hapësirës, eksplorimit të universit mund të përdorim imazhet e teleskopit Hubble. Shumica e lëndëve mund të përfshijnë mjetet teknologjike si lehtësues në procesin e mësimdhënies.

2. Teknologjia ne Mësimdhënie: E Kaluara, e Pranishme dhe e Ardhmja

Teknologjia filloi si një lëvizje audiovizive në fillim të viteve 1900: filmat e hershëm. Thomas Alva Edison pati ndikim të veçantë në përdorimin e teknologjisë në mësimdhënie. U zbulua së shpejti se filmat që përfshijnë tingujt dhe imazhet mund të përdoreshin për të mësuar dhe për të argëtuar. Gjatë viteve 1920 dhe 1930, teknologjia arsimore audio dhe vizuale evoluoi në slides, radio, regjistrime zanore, dhe video. Përdorimi i udhëzimeve audiovizive nga ushtria gjatë Luftës së Dytë Botërore çoi në zhvillimin e pajisjeve audiovizive. Për rrjetin e teknologjive të përdorura në trajnime dhe udhëzime, ushtria shtoi projektorin lart, projektorin e rrëshqitjes, imituesin dhe pajisjet audio për mësimin e gjuhëve të huaja. Në vitin 1960 u konstatua një ndryshim sipas të cilit koncepti i mësimdhënies audiovizuele ishte modeli më afër pikëpamjeve tona aktuale të teknologjisë në mësimdhënie. Përdorimi i kompjuterit në fund të viteve 1970, ofruan më të mirën nga të gjitha mjetet teknologjike të së kaluarës: multimedial, interaktivitet dhe reagime. Për më tepër, ata lejonin individualizimin duke i lejuar studentët të lundrojnë materialin sipas prirjeve të tyre të të mësuarit. Edukimi hyri në të drejtën dixhitale së bashku me shoqërinë që i shërben. Si rezultat i këtij ndryshimi, teknologjia arsimore mori vendin e saj si një mjet themelor për mësimdhënie dhe mësim nxënie. Kjo pikëpamje e re e teknologjisë arsimore ka rezultuar me zhvillimin e standardeve të teknologjisë gjithëpërfshirëse të arsimit dhe rolin qëndror të teknologjisë në mësimin e shekullit XXI.

2.1 Edukimi, Teknologjia dhe Ju

Me njohuritë e mara deri tani, është koha për ju që të reflektoni në njohuritë tuaja dhe t'i sintetizoni ato në pikëpamjen tuaj personale për një proces të përmirësuar teknologjie të mësimdhënies dhe të mësuarit. Ju do të vendosni se si do t'i qaseni mësimit dhe se si teknologjia do të përshtatet në modelin tuaj mësimor. Për ta bërë këtë, duhet të mendoni për atë që keni mësuar deri më tani. Konsideroni sa vijon: Pikëpamja juaj se si nxënësit mësojnë.

- Sa më së miri përshtatet strategjitë e mësimdhënies me nevojat e nxënësve tuaj.
- Sa përshtatet përdorimi i mjeteve teknologjike në mësimdhënies dhe mësim nxënie.

Duke marrë parasysh këto pyetje komplekse është hapi i parë drejt bërjes së një mësimdhënësi efektiv i shekullit XXI dhe zhvillimin e një baze të domosdoshme për të eksploruar teknologjinë arsimore. Hapi juaj i ardhshëm është të eksploroni teknikat profesionale të dizanjimit dhe planifikimit mësimor që mund të bëjnë punën e hartimit të udhëzimeve më të lehtë. Hartimi i udhëzimeve zbaton qasjen tuaj të sintetizuar të mësimit dhe përqendron përpjekjet tuaja mësimore në bërjen e mësimdhënies tuaj sa më kuptimplotë për studentët tuaj. Planifikimi ofron një mënyrë të organizuar dhe logjike për të zbatuar dizajnin tuaj. Aplikimi i proceseve që kanë dalë nga evolucioni i teknologjisë arsimore do t'ju mundësojë të paraqisni udhëzimet më efektive të mundshme, duke përfshirë teknologjinë në një mënyrë që

do të jetë e përshtatshme dhe efektive për nxënësit që ju shërbeni.

3. Perspektivat teorike mbi të mësuarit

3.1 Të mësuarit nëpërmjet komunikimit

Mësimi mund të mendohet thjesht si një proces komunikimi. Në këtë perspektivë, mësuesi është dërguesi i një mesazhi, dhe nxënësi është marrësi i tij. Brenda këtij kuadri, mësimi konsiderohet se ka ndodhur kur informacioni është transmetuar me saktësi tek marrësi. Për të qenë i sigurt se kjo ka ndodhur me të vërtetë, dërguesi kontrollon mesazhet e kthyera (feedback) nga marrësi për të konfirmuar se ka ndodhur komunikimi i saktë. Siç e dini nga përvojat tuaja vetjake, komunikimi i qartë dhe preciz nuk ndodh gjithmonë. Tre lloje të përgjithshme të variabileve mund të ndërhyjnë në ciklin e komunikimit: (1) faktori e mjedisit, (2) faktorët psikologjik, dhe (3) filtrat personalë.

1. Faktori Mjedisit

Faktorët e mjedisit që mund të ndërhyjnë në procesin e komunikimit përfshijnë *kushtet mjedisor që shkaktojnë shtrembërime ose mos tejçimin e mesazhit.* Në një klasë, pasi mësuesi (dërguesi) angazhohet në procesin e komunikimit, zhurma e pandërprerë nga jashtë klasës mund të ndërpresë komunikimin ose të shkaktojë një statikë mjedisore që ndërhyn në qartësinë e mesazhit që merr nxënësi. Ndriçim, lëvizjet të tepruar, temperatura të pakëndshme, çdo faktor që buron nga mjedisi i klasës që shkakton humbjen e fokusit, mund të shkaktoje një ndërprerje statike në procesin e komunikimit. Disa faktorë mjedisorë prekin vetëm disa nxënës dhe jo të gjithë klasën. Kjo mund të jetë rezultat i atyre faktorëve të mjedisit që ndërveprojnë me faktorët individualë psikologjik.

2. Faktorët psikologjik

Faktorët psikologjik janë *dallimet unike psikologjike individuale që përcaktojnë dhe ndikojnë në marrjen e një mesazhi. Gjendja e brendshme emocionale mund të jetë burimi që e distancon individin nga mesazhi. Ndonjëherë, mënyra në të cilën transmetohet mesazhi është shkaku i mos tejçimit të mesazhit. Të gjithë individët kanë preferenca për mënyrën e marrjes së informacion. Secili prej nesh ka një portë të preferuar ndijor, në kuptimin që është më efektive për marrjen dhe dekodimin e informacionit.*

3. Filtër personal

Faktori përfundimtar që mund të ndërhyjë në procesin e komunikimit është *filtri personal përmes të cilit duhet të kalojë mesazhi. Si dërguesi dhe marrësi kanë një numër filtrash personale duke përfshirë vlerat personale të individit, trashëgiminë kulturore. Një qëndrim negativ ndaj mesazhit ose ndaj pjesëmarrësve në komunikim mund të shkaktojë shtrembërimin e mesazhit të synuar..*Procesi i mësimdhënies, mësim nxënies gjithashtu kërkon të kuptuarit se çfarë ndodh pasi një mesazh të jetë transmetuar në mënyrë korrekte. A rezulton marrja e mesazhit në të mësuar apo jo? Si ndodhin të kuptuarit dhe të mësuarit? Si mundet një mësues të zbatojë teknologjinë për të mbështetur komunikimin dhe të mësuarit? Për t'iu përgjigjur këtyre pyetjeve, është e dobishme të shqyrtohen teoritë kryesore të të nxënit. Teoria e komunikimit e shikon mësimdhënien dhe mësim nxënien nga një pikëpamje e gjerë.

Perspektiva Bihevioriste

Bihevioriste ose ata që shohin të mësuarit nga një perspektivë behaviorist, e *shohin të gjithë sjelljen si një cikël stimulues, në të cilën sjellja është një përgjigje ndaj stimujve të*

jashtëm. Një stimul është veprimi fillestar i drejtuar ndaj organizmit dhe një përgjigje është reagimi i organizmit ndaj atij veprimi. Sipas behavioristeve, nxënësi fiton sjellje, shkathtësi dhe njohuri në përgjigje të shpërblimeve, dënimeve ose përgjigjeve të fshehura që lidhen me to. Një shpërblim përfshin të gjitha përforcimet pozitive, negative ose neutrale ndaj një sjelljeje. Shpërblimet përcaktojnë gjasat që sjellja të përsëritet.

Perspektiva Kognitiviste

Në kontrast me pikëpamjen Bihevioriste, *kognitivistët e shohin mësimin si një proces që ndodh kur informacioni hyn nëpërmjet shqisave, i nënshtrohet manipulimit mendor, ruhet dhe përdoret*. Ndryshe nga behavioristet me fokusin e saj ekskluziv në sjelljet e jashtme, të matshme, teoria njohëse e konsideron aktivitetin mendor (njohjen) si burim kryesor të studimit. Edhe pse sjellja konsiderohet ende kritike, ajo shihet si një tregues i proceseve njohëse. Teoricienët njohës përpiqen të shpjegojnë të mësuarit në kuptimin e mënyrës se si mendon ai.

Perspektiva konstruktiviste

Konstruktivistët e shohin njohurinë si një element që rezulton nga procesi i mësimit. Për më tepër, ata teorizojnë se dija është unike. Është një produkt krejtësisht unik për secilin individ, bazuar në përvojat brenda të cilave ndodhin këto procese mendore. Konstruktivizmi është aktualisht një nga forcat më me ndikim në formësimin e arsimit bashkëkohor. Konstruktivistët e rëndësishëm përfshijnë Jean Piaget dhe Seymour Papert, të cilët përshtatën perspektivën e Piaget dhe e zbatuan atë tek fëmijët e angazhuar në përdorimin e teknologjisë.. Për mësimdhënësit konstruktivit, zbulimi dhe mësimi shoqëror mund të jenë strategji dominuese, dhe sipas tyre teknologjia inkurajon eksplorimin, kreativitetin dhe ndërveprimin shoqëror.

4. Nxënësi: Një vështrim më i afërt

Të kuptuarit te procesit të mësimdhënies dhe mësim nxënies është hapi i parë që një mësues duhet të ndërmarrë në planifikimin dhe zbatimin e udhëzimeve efektive. Teoria e të nxënit na tregon se si mund të ndodhë procesi i të mësuarit në përgjithësi. Për të kuptuar më mirë se si ndodh të nxënit për çdo nxënës të caktuar në klasën tuaj, është thelbësore që ta mbash afër atë nxënës. Secili nxënës ka të ngjarë të ketë një stil unik njohës, një stil unik të të nxënit dhe disa parametra që lidhen me inteligjencën.

4.1 Stili njohës

Stili njohës i referohet tendencave dhe preferencave specifike që përcaktojnë stilin e njohjes (të të menduarit) të një individi. Preferenca të tilla mund të identifikohen dhe të maten. Një nga instrumentet më të përdorura të stilit njohës për të përcaktuar modelet e të menduarit të një individi është Myers-Briggs Type Indicator (MBTI). Ajo kërkon që një nxënës t'i përgjigjet një sërë pyetjesh në lidhje me preferencat e tij / saj. Përgjigjet pastaj grumbullohen dhe kategorizohen. Grumbullimi i përgjigjeve tregon një nga katër shkallët e preferencave të njohjes: ekstrovert (E) ose introvert (I), i ndjeshëm (S) ose intuitiv (N), gjykues (J) ose perceptues (P). Kështu, tipi konjitiv i një personi përbëhet nga një preferencë e përbërë nga një karakteristikë dominuese në secilën nga këto çifte. Këto karakteristika njohëse gjithashtu mund të ndikojnë në mënyrën se si individi mund të mësojë me sukses.

4.2 Stilet e të nxënit

Stili i të nxënit është një faktor tjetër që ndikon në mënyrën se si mëson një individ.

Ndryshe nga koncepti më i gjerë i stilit njohës, mënyra se si në stilin e të menduarit - i referohemi atyre kushteve nën të cilat ne mësojmë më së miri. Shumica e teoricienëve të stilit të të nxënit identifikojnë tre modalitete primare për mësim: auditiv, vizual, dhe kinestetik. Disa individë mësojnë më mirë duke dëgjuar; kështu, mund të thuhet se ata kanë një stil auditiv. Të tjerët mund të mësojnë më mirë duke e vëzhguar/ shikuar dhe kështu të kenë një stil të të nxënit vizual. Megjithatë, të tjerët mësojnë më mirë duke e bërë një detyrë të caktuar, gjë që sugjeron një stil kinestetik të të mësuarit.. Është më e lehtë për individin që të mësojë kur informacioni paraqitet në përputhje me stilin e tij të të mësuarit personal ose me portën shqisore. Prandaj, stilet e të nxënit janë të një rëndësie të konsiderueshme për ata që janë përgjegjës për ofrimin e përvojave efektive të të nxënit.

4.3 Inteligjenca

Një faktor përfundimtar që ndikon në të mësuarin është inteligjenca, ose aftësia e pandarë e nxënësit për të kuptuar dhe mësuar. Koeficienti i inteligjencës (IQ), dikur konsiderohej si një mënyrë përfundimtare për të matur këtë aftësi brenda një sërë specifikuar.

Howard Gardner zhvilloi teorinë e inteligjencës së shumëfishtë. Ai ngriti teorinë se inteligjenca përfshin më shumë se çka është matur në testet e IQ-së. Gardner sugjeroi që këto teste objektive nuk shkonin aq larg sa të përfaqësonin profilin e inteligjencës së një individi. Në vend të kësaj, Gardner propozoi që çdo individ të ketë lloje të shumta të inteligjencës, vetëm disa prej të cilave mund të maten me testet aktuale të IQ. Teoria e Gardnerit për inteligjencën e shumëfishtë përshkruan nëntë aspekte ose lloje të ndryshme të inteligjencës që çdo person posedon Këto inteligjenca (ose talente) përfshijnë:

• Gjuhësore (aftësitë verbale dhe talentet që lidhen artikulimin, kuptuarit dhe ritmin)
• Aftësi logjike-matematikore (konceptuale dhe logjike)

Aftësitë muzikore (talentet dhe aftësitë që lidhen me zërin)

• Hapësinore
• Kinesthetik (aftësi në kontrollin e lëvizjeve të trupit)
• Ndërpersonale (reagimi ndaj të tjerëve)
• Intrapersonal (vetëdije dhe njohuri)
• Natyralist (njohja, kategorizimi dhe bashkëveprimi me botën natyrore)
• Ekzistencial (aftësia për të shqyrtuar dhe trajtuar ekzistencën njerëzore)

Sipas teorisë së Gardner, çdo individ ka një shkallë të secilës prej inteligjencave që ai detajon, por një ose më shumë prej tyre dominojnë. Mësimdhënia do të duhej t'i akomodojë këto prirje të ndryshme për të maksimizuar të mësuarit e nxënësve.

5. Hartimi i Planit Mësimor

Planifikimi i orës mësimore është një proces i domosdoshëm. Planifikimi i orës mësimore luan një rol kyç në procesin e mësimdhënies ndaj është një detyrim për çdo mësimdhënës hartimi i planit mësimor. Gjithashtu pjesë e saj është dhe përdorimi i teknologjisë. Në planin mësimor duhen përfshirë mjetet teknologjike që do përdoren dhe çfarë benefiti sjellin tek nxënësit. Hartimi i planit mësimor ndihmon mësimdhënësin që të qartësohet se pse po e përdor dhe si do e përdorë gjatë procesit të mësimdhënies një mjet të teknologjisë.

5.1 Planifikimi sipas DID/ Modelin dinamik i planit mësimor

Ky model planifikimi e lehtëson procesin e planifikimit të orës mësimore dhe përfshin një kornizë të mjeteve teknologjike dhe përdorimit e tyre. *Modeli DID përfshin 5 hapa:*

1. *Njohja e nxënësit*

Hapi i parë sugjeron që mësimdhënësi gjatë hartimit të planit mësimor duhet të ketë parasysh nxënësit dhe ti përshtatet nevojave të tyre.

2. *Objektivat mbi Performancën/rezultatet*

Hapi i dytë ka të bëjë me hartimin e objektivave. Është shumë e rëndësishme hartimi i objektivave në përputhje me 3 nivelet e të nxënit. Niveli i ulët; i mesëm ; i lartë.

3. *Metodat e Mësimdhënies*

Hapi i tretë lidhet me përcaktimin e metodave të mësimdhënies që do të përdorën gjatë procesit të mësimdhënies.

4. *Përdorimi i mjeteve teknologjike*

Hapi i katërt lidhet me përdorimin e mjeteve teknologjike dhe mënyrën se si ato do të implikohen gjatë procesit të mësimdhënies.

Modele strategjish me mbështetje të teknologjisë

Stratregjitë	Modele mbështetëseteknologjtë
Strategjitë e mësimdhënies	
Prezantimi	Teknologjia që mbështët grupet, individët në prezantim duke përfshirë: *computer, LCD, display, electronic whiteboard.*
Demonstrimi	Teknologji për të mbështetur demonstrimin në kohë reale duke përfshirë:: *computer me LCD, document camera, display, electronic whiteboard.*
Përforëcimi	Teknologji për të mbështetur rishikimin dhe planifikimin shtesë duke përfshirë: *computer with tutorial and drill, and practice software, electronic whiteboard, educational games.*
Strategjitë e mësimit	
Mësimi zbulues	Teknologji për të mbështetur eksplorimin individual duke përfshirë: *web research tools, social networking,softëare, wikis.*
Aktivitetet bashkëpunuese	Teknologji për të mbështëtur aktivitet e klasës dhe grupeve ne internet duke përfshirë: *email, video conferencing, electronic whiteboard, wikis.*
Aftësitë e të dëgjuar	Teknologji për të mbështetur degjimin duke përfshirë: *podcasts, vodcasts, listening centers with recordings.*
Zgjidhja e problemeve	Teknologji që mbështesin aftësitë për zgjidhjen e problemeve individuale ose në grup duke përfshirë: *educational games, web research social networking tools, blogs.*

5. *Vlerësimi dhe Rishikimi*

Hapi i fundit ka të bëjë me vlerësimin e planit të hartuar dhe rishikimin e tij. Çdo plan mësimore ka nevojë të përmiresohet dhe të rishikohet duke bërë ndryshimet përkatëse.

Vlerësimi

Menjëherë mbas impplementimit të planit mesimor është e rëndësishme të jenë arritur objektivat mësimore. Nxënësit në fund të orës duhet të jenë të aftë ti përgjigjen pyetjeve në lidhje me temën. Vlerësimi mund të bëhet nëpërmjet quizeve ose pyetjeve. Mund të realizohet dhe nje vet-vlerësim në lidhje me arritjen e objektivave.

Rishikimi

Asnjë plan mësimor nuk është perfekt. Çdo plan mësimor ka nevojë të vlerësohet dhe

të rishikohet. Rishikimi realizohet mbas vlerësimit të nxënësve dhe vet-vlerësimit të planit.

Referenca

Education.And.Technology.An.Encyclopedia 13.09.2014.pdf
Educational Technology,.pdf
Hooper, S., Rieber, L. P. (1995). Teaching ëith technology.pdf
teaching with technology.pdf
Teaching, technology, and the modern classroom.pdf Tools for learning technology and teaching.pdf
What Is Technological Pedagogical Content.pdf

The importance of change management and creativity in the industry of advertising

PhD (C.) Halit Karaxha

Prof. Dr. Berim Ramosaj

Abstract

The advertising industry in recent decades has passed major changes. So, managing change in the advertising industry is very important. Marketing departments that design advertising special importance should be given to change and creativity in the advertising industry so that marketing investments become more effective. Creativity is the key element that helps the ads to be customer-friendly, and to affect customer change in terms of products and services. This paper (thesis) aims to elaborate on the theoretical and practical aspects of the role and importance of managing change and creativity in the advertising industry in Kosovo. The paper (thesis) is divided into two parts, the first part concerns the review of the literature, and the second part relates to the research results. Data collection was done through the questionnaire, while data analyses were done through statistical and descriptive methods and at the end of the paper are given conclusions.

Keywords: creativity, change management, advertising industry, consumer, advertising agencies.

Review of literature

1. Change process

The process of change increases or corrects existing aspects of an organization, focusing on improving skills or processes (Iles & Sutherland, 2001).

According to Amorós & Tippelt (2012: 12), the stages of the change process are:

- Understanding the need for new procedures and new approaches,
- By accepting the new situation and refusing previous procedures and methods,
- Experiments and research on new procedures and approaches. Success - failure, problems - disappointment,
- Understanding why some procedures and approaches are successful and why others result in failure
- Stroke: the great difference between each expectations and the new reality,
- Denial: a false sense of security, exaggerating the perception of procedures and competencies,
- Integration: integrating successful procedures and approaches as a daily routine (Amorós & Tippelt, 2012).

2. Preparation for organizational change

Organizational Development is a planned and systematic change process where the organization uses behavioral knowledge and techniques to improve the organization's ability to adapt to the environment, improve internal affairs, enhance problem solving, relying on the human and social aspects of the organization, and working to change attitudes and relationships between employees, helping to strengthen the

organization's capabilities (Daft 2010). Organizational change is a planned effort to improve business performance and better serve the market. Organizational change occurs when people realize that a new methodology, process or technology makes the company the most efficient or productive company to meet customer needs and requirements (Petrescu, 2010). Higgs and Rowland (2000, 2001) (quoted in Baesu & Bejinaru, 2013) have explored the relationship between several styles of leadership and organizational change. In accordance with the results presented five areas of leadership competence with respect to the successful implementation of organizational changes:

- Creating a Case for Change - Raising employee awareness about the lack of change and its necessity;
- Creating structural changes - working insistently on people who understand the essence of specific change phenomena and provide support through sustainable tools and processes;
- Engaging others - Taking people involved and committed to run through the process of change; Implementing and maintaining changes - processing strategies and drafting effective action plans and overseeing progress towards the desired change;
- Facilitating and developing skills - supporting people to find their motivation for achieving change (Higgs & Rowland 2000, 2001).

3. The creativity important in the industry of advertising

More and more creativity is becoming one of the basic conditions for advertising success. Numerous studies have shown strong influence on advertising creativity in cognitive, affective and affective changes in the behavior of the recipient of advertising. These behavioral changes can lead to greater efficiency of advertising exposure. Creativity is therefore a factor that can revive advertising. Marketing principles should be transformed into creative forms so that they attract the attention of potential customers. The idea of advertising should not only be original, but it should also include something that is important to the recipient. The creator of the advertisement must respect the fact that the purpose of the advertisement is not the presentation of the advertising agency, but the appearance of the consumer who pays for advertising (Rostášová & Kunertová, 2012). In today's highly competitive world, consumers face wide ranges of products and choices. While the concept of brand loyalty decreases, traders should create creative and innovative ways of attracting and retaining customers. Survival in the business world means steady patronage from consumers. It also includes the ability to increase the customer base. Due to the large number of products at very competitive prices, consumers are always willing to try new things. Companies now more than ever need to find ways to survive in the market. Creative and innovative advertising strategies serve as the main tools (Terkan, 2014). Creativity is the spirit of advertising and gives life to messages about products and services that can be boring or unimportant to consumers. Advertisements are created with the aim of focusing people's attention on products and services. The effectiveness of an advertising campaign relies on the creator's awareness and creativity, where creativity makes a relative connection between a brand and the target audience (Kadry, 2012). Creative submissions should be intelligent, sharp, imaginative and extremely attractive. It should motivate people

to buy the advertised product. The message and appeal made should be able to positively influence consumers. Creativity develops new useful ideas that further meet the desired requirements. Creativity should focus the attention of the consumer on the product and he should feel the desire to have that product for the same benefit. This suggests that creative advertising should be able to create product requirements when it is introduced for the first time (Mukkelli, 2014).

4. Structure of advert industry

Advertising is a paid and non-personal form of presentation and promotion of ideas, goods or services by an identified sponsor. The advertiser tries to spread his message, information and ideas to prospective customers. With this method, the advertiser tries to popularize the products / services, and this is the underlying purpose of the activity (Khan: 2006). The purpose of advertising is to attract customer attention to the product so that consumers have a long-term mind in the product or services (Rai: 2013).

To create the right advertising team, it is necessary to know the advertising industry and its structure. Entities operating in the advertising industry can be divided into 7 groups:

- advertisers: companies, public entities, public authorities, budgetary and contributing organizations, non-profit organizations and foundations, civic associations, clubs and so on;
- Full service advertising agencies: specialized advertising agencies, media agencies, advertising agencies, media buying agencies, interactive advertising, creative studios and so on.
- marketing services agencies: marketing research agencies, marketing consulting agencies, public relations agencies (PRs), freelancers offering similar services
- organizations that regulate the advertising and media market
- media (electronic and print media, interactive media, non-traditional media support);
- production companies: manufacturing agencies that offer more complete production than advertising agencies; it particularly includes video ads, receiving equipment, lighting adjustment, and advertising director, and
- Post-production studios, whose clients are manufacturing companies; post-production companies adjust editing, special effects, 3D advertising and titles (Chrenková & Rostášová, 2012).

5. Results of research

The data collection was done through the questionnaire by direct contact with the respondent. While processing and analysis is done using statistical and descriptive methods

Graph 1: The Importance of Managing Changes and Creativity in the Advertising Industry

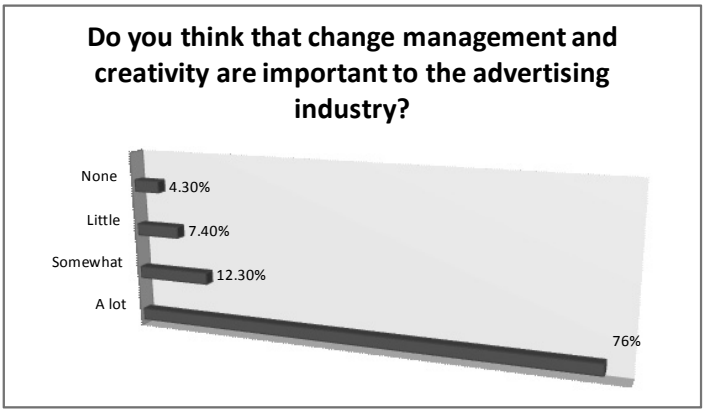

Source: Calculating the authors based on the results of research

The research results clearly show the importance of managing change and creativity in the advertising industry, where about ¾ or 76% of respondents have responded that change management and creativity are very important in the advertising industry, 12.3% have responded somewhat, and a very small part of respondents around 11.7% responded that change management and creativity are little or no significant in advertising industry.

Graph 2: The most important elements of advertising creativity are?

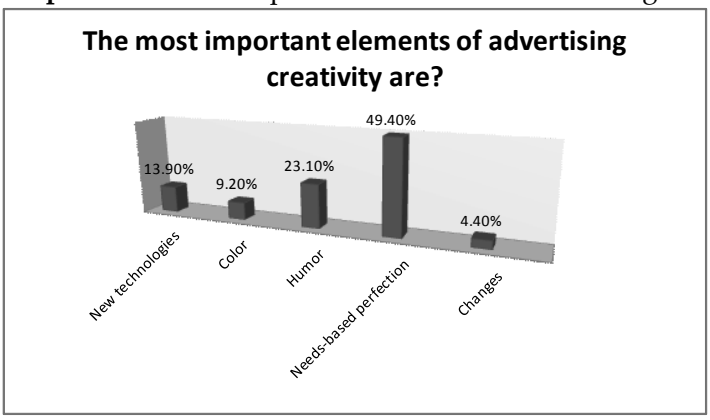

Source: Calculating the authors based on the results of research

As the most important element of creativity in advertising, about 49.4% of respondents see suitability in relation to needs, while 23.1% of respondents surveyed think that humor is important in creativity of advertising, 13.9% of respondents think that new technologies are an important element of creativity, 9.2% of respondents have responded that colors are an important element in creativity of advertising, and only 4.4% of respondents think that changes are important in creativity of advertising.

Graph 3: In what kind of advertising can the changes and creativity be more pronounced?

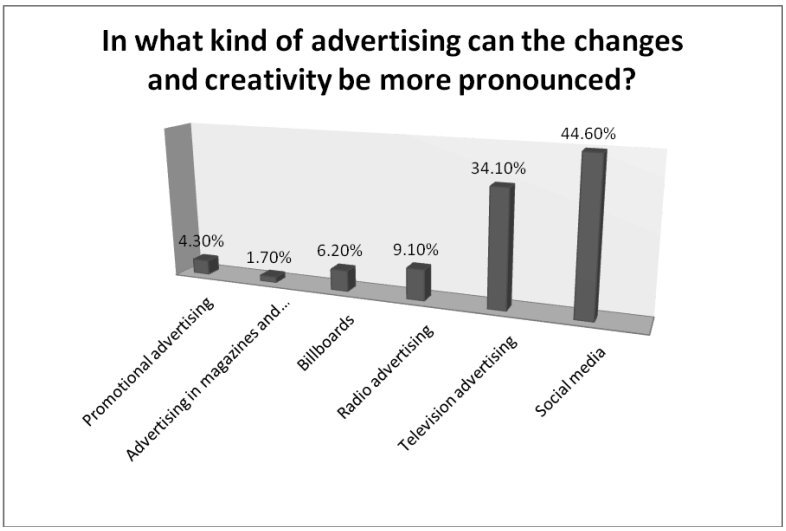

Source: Calculating the authors based on the results of research

Based on the results of the survey, 44.6% of respondents have responded that changes and creativity can be expressed more in the social media, 34.1% of respondents think changes and creativity can be expressed in TV commercials, 9.1% of respondents think that change and creativity can be expressed in radio advertising, and only 1.7% of respondents think changes and creativity can be expressed in advertising in magazines and newspapers.

Conclusions

In today's conditions where more and more markets are becoming turbulent and uncertain, one of the company's main objectives is securing the markets. For the introduction of products and services in the market it is necessary to promote them through various promotional forms and especially advertising. Creative changes in advertising are necessary in order to achieve through advertising of consumer persuasion to change products and services. The results of the research clearly show the importance of change and creativity in the advertising industry in Kosovo. As a key element seen as the most important in the advertising industry is the relevance to the needs. Marketing departments dealing with the advertising industry, therefore, focus on advertising creativity should guide the suitability of customers' needs. Then, during the formulation of advertising, the importance of the element of humor should also be important. Another important element is in which type of advertisement can be expressed more creativity, research results show that more shortcut can be expressed in social media and TV commercials, while less creativity can be expressed in newspaper ads and magazines.

References

Iles. V & Sutherland. K. (2000) " Organisational Change ", A review for health care managers, professionals and researchers, London.

Amorós. A & Tippelt. R. (2012) " Managing Change and Innovation: A Challenge for Modern Organizations ", Beiträge aus der Praxis der beruflichen Bildung – Nr. 15, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, Registered offices: Bonn and

Eschborn, Second revised edition November 2012.
Daft. R (2010). " Management ", South-Western, Cengage Learning, Ninth Edition.
Petrescu. R (2010) " Organizational change process – steps to a successful change ", University of Craiova Faculty of Economics Craiova, Romania.
Băeşu. C & bejinaru. R (2013). " Leadership approaches regarding the organizational change ", Volume 13, Issue 2(18), 2013, The USV Annals of Economics and Public Administration, page 146-152.
Rostášová. M & Kunertová. P. (2012) " Importance of creativity in advertising industry ", national and regional economics IX, 2012.
Terkan. R (2014) " Importance of Creative Advertising and Marketing According to University Students' Perspective ", International Review of Management and Marketing Vol. 4, No. 3, 2014, pp.239-246 www.econjournals.com
Kadry. A (2012) " The Creative Concept and its role in Advertising Design ", International Design Journal, Volume 5, Issue 3, 1085-1090.
Mukkelli. V (2014) " The relationship between creative advertising and advertising effectiveness" , international research journal of marketing and economics volume-1, ISSUE-5, page 35-49.
Khan, M (2006), " Consumer behavior and advertising management", New Age International (P) Limited, Publishers, Ansari Road, Daryaganj, New Delhi.
Rai, N. (2013), "Mpact of advertising on consumer behaviour and attitude with reference , to consumer durables", Int. J. Mgmt Res. & Bus. Strat., ISSN 2319-345X www.ijmrbs.com, Vol. 2, No. 2, April 2013.

The influence of managerial staff assessment on the organization of distribution channels in kosovar businesses

PhD(C) Hidajet Karaxha

Prof. Dr. Berim Ramosaj

Abstract

In developing a managerial staff performance assessment system, it is important to ensure that it is in accordance with other human resource systems in the organization. For example, the competencies used as a basis for the distribution sector staff should be the same as those used for recruitment, staffing and training.

This not only ensures that employees who are being employed, trained and evaluated in a stable set of critical job requirements but also sends a powerful message, not only within businesses in Kosovo but also outside of them. Meanwhile, the management staff targets in Kosovo businesses are that the distribution system is implemented to achieve the lowest possible cost allocation through certain procedures, the planning of financial resources to be used within the supply chain, the planning of distribution networks and the ways of which it is composed, the selection of partners within the distribution channel, and the system performance control.

It is also the duty of the distribution management staff to ensure that the products delivered are of high quality. Namely, quality maintenance in a sustainable manner and the ability to respond to customer needs and desires as well as providing maximum flexibility in the distribution network even in times of disadvantages such as unfavorable weather conditions, in order to maintain the credibility of business are one of the most important objectives of the management staff of these businesses.

Keywords: performance evaluation, management staff, organization of distribution channels.

The role of leadership performance assessment at the organizational level

Based on different management approaches, enterprises are making tremendous improvements in organizational performance: measuring performance, leadership, employee involvement in decision making, improving organizational processes, and focusing on customers. Expanding the model to a management system for organizational improvement in the relationship of management principles takes place based on these elements:

- **The first element,** provides data for which system will react. This input usually comes from outside the system environment. In a context of organizational improvement that may come from customer measurement or sponsor satisfaction with products or services or by comparing the best practices of other organizations.
- **The second element**, analysis and decision-making, considers the processes within the system resulting from action by the information from outside the system. In a context of organizational improvement, analysis and decision-making involves leadership, employee involvement, process improvements, and communications needed for specific responses.
- **Third element**, feedback represents the production of the system. In a context of organizational improvement, a product can have customer-focused product or

performance improvements. Thus, the organizational improvement management system has five interrelated components, as shown in the figure below (Potocki K and Brocato R., 1995, p. 402-404).

Communication is a top priority to guide and engage employees to have the opportunity to feed their point of views and opinions to keep informed of what is happening in the organization (Markos S. and Sridev S., 2010, p. 90 -91). In order to improve performance we have to deal with evaluations and training as a continuous and necessary process. The first step is to clarify what is expected from employees. This can be done by identifying important work segments and developing performance standards. The second step is to evaluate performance and discuss it in an evaluation interview. At the end of the interview, a performance improvement plan can be developed. Instead of work and exercises it is necessary to help employees improve their performance (Kirkpatrick D. 2006, p. 1-2).

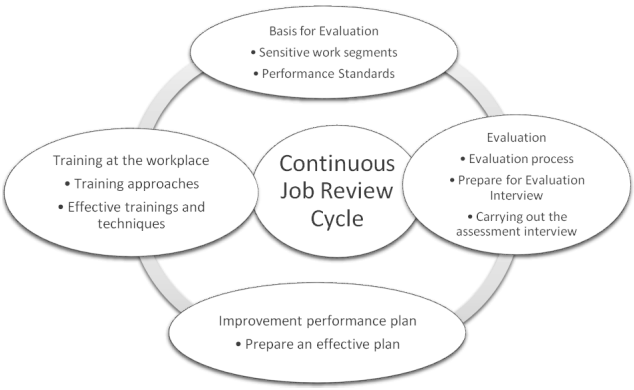

Figure 1: Improving performance at organizational level through a continuous work-cycle review.

Evaluating the performance of management staff and their influence on the organization of distribution channels

There are many articles about performance evaluation models outlined in scientific journals. Organizational performance is defined as "measurement of the reporting system that assesses the degree to which managers achieved their objectives." It should be noted that this definition belongs not only to managers but also to other employees who are responsible for achieving the objectives according to organizational rules and standards. They also point out that an employee's assessment has two roles in organizations:

- Making administrative decisions for employees (compensation, promotion, dismissal, day off, etc.).
- Identification and employee development opportunities plan by identifying strengths, training, career development, etc. (Fekete M. and Rozenberg I., 2014, p. 143).

Organizations simply cannot achieve their goals and objectives without them. However, it is a fact that every employee on this issue needs something to motivate him to work in the best interest of the company. This was indeed an indicator of the

most strategic approach to Human Resource Management (HRM) policies that are required to link the organization's goals to the individual's performance. The main goals, goals and objectives of the organization are an embedded part of the process of managing performance and communication through the performance appraisal process. (Daoanis L., 2012, p. 55).

The procedure usually requires the supervisor to complete a standardized form that evaluates the individual in several different dimensions and then discusses the results of the evaluation with the employee (Grote D., 2002, p. 1). An optimal performance appraisal system will not only help to formulate better performance plans but also ensure that an organization reaches a competitive edge (Jain R., 2008, p. 3). The goal is for managers to review basic laws related to employment decisions. Managers should avoid possible accusations of discrimination based on race, color, gender, national origin (Lunenburg F., 2012, p.1-7).

Choosing the wrong person in the wrong position just to fill it can have serious consequences for your organization, it can cause poor employee morale, low productivity, and the loss of new opportunities that will have an impact negative in organizations, so the success of any organization depends on its ability to get the right people in the right place at the right time (Quinn D., 2014, p.12). Meanwhile, management staff has impacted on delivery intensity as distribution channels have paid little attention to academic research. (Tolba A. 2011, p.56). There is a convex relationship between distribution and market coverage for consumer packaged goods (Reibstein and Farris (1995) Intensive distribution tends to increase sales as more resources increase the likelihood of consumption. (Osman L. Westgerd M. 2008, p.6) The right choice of distribution intensity depends on targeting and positioning in product direction strategies and market characteristics by identifying feasible distribution and selecting the most appropriate alternatives (Road A. 2007, p. 211).

Importance of distribution channels

As a strategic marketing tool, distribution channels are an important tool for gaining a sustainable competitive edge by increasing distribution power and reducing distribution costs (Bert R. 2004, p.4). Few producers sell their goods directly to the final consumers. Instead, most use intermediaries to bring their products to the market. They try to create a distribution channel, a set of interdependent organizations that help make a product or service available for use or consumption by a customer or business user. (Kotler Ph. Amstrong G. 2011, p. 341). In a marketing channel, activities are specialized and there is a functional distribution between companies.

The same arguments apply to the context of a marketing channel, where it can be assumed that marketing activities in the marketing channel should come from the perspective of the final consumer (Svensson G., 2001, pp 97-97). Channels consist of groups of marketing relationships that derive from the process of transaction exchange between channel members. Without channel intermediaries, every buyer will need to interact directly with each seller, making it for an extremely inefficient state. (Pelton L., Strutton D., Lumpkin J.2011, p. 1/11).

The ultimate goal of a distribution channel is to bridge the gap between producers and consumers by adding value to products or services. (Guan W, 2010, p.14). When a company decides to sell its products and services to a rural development market,

one of the most important decisions it will make is designing its distribution network. While a company that operates in a developed market needs care and consider in the design of the distribution network. (Neuveirth B. 2010, p. 6).
Sometimes a manufacturer decides to add a new channel or one existing to be deleted. The decision of the channel designation has a widespread impact on business, therefore factors such as new competition, technology or market potential, and the changes that will be made in the channel structure (Burnett J. p.273).

Organizing distribution channels

Kotler et al. (2008), points out that channel members should be assigned certain roles to ensure that the channel functions well and is able to manage channel conflicts. Two types of channel deals can be distinguished, where each deal has its channel member roles and practices to deal with conflicts. Figure 2 shows traditional marketing and vertical marketing systems and how members interact with each other. (Alpe R. 2013, p.11).

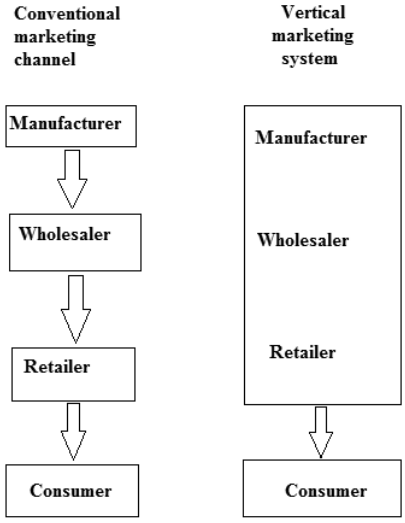

Figure 2. Vertical marketing systems (MBA Knowledge Base 2010, mbaknol.com).
Ferguson (2000) points out that for each organization to be effective there must be an effective distribution management process to convey the finished products from the producer to the end consumers. This is because without distributing the best product will not surrender and the marketing will collapse and will fail. As a result, firms are increasingly using supply chain management to lower their cost, increase market share and sales and build lasting customer relationships (Yeboah A., Owusu A., Boakye S. and Mensah S., 2013, p. 28).

- A distribution channel consists of interdependent institutions and different members carry out one or more activities, such as inventory transfer, demand generation, or physical distribution. A distribution channel consists of the manufacturer and a number of intermediaries. Generally, the functions of intermediaries are classified, accumulated, allocated and selected.

This implies that almost all organizations (except producers) are engaged in brokerage

functions such as wholesalers, retailers, distributors and agents. (Gustafsson A. And Olof Rask L, 2013, p.4). Distribution is defined as the transport of the product from the point of production or transportation to the point or points where the claim is registered, to meet the expectations of the manufacturing enterprise and the customer. Physical distribution is part of the supply chain and its purpose is to provide goods / services to consumers. Specifically, product demand points completed at the right time and place, in the right amount and at the lowest possible cost.
Fisher (1997) makes even more clear the crucial factor leading to channel selection and SCM is generally the nature of the product and whether it is functional, with predictable (or nutritional) requirements or unpredictable demand such as high tech electronic devices) (P. Serdaris, I. Antoniadis and N. Tomlekova, 2014, p.484).

Research results

The Influence of managerial staff in organizing distribution channels

The overall objective of any business is to develop and improve the performance of individuals and teams in this context and also affect the performance improvement of distribution channels.

Table 1: Impact of management staff in organizing distribution channels.

Impact of management staff in organizing distribution channels	Valuable percentage
Very satisfied	55.3%
Satisfied	38.5%
Somewhat pleased	5.1%
We are not satisfied at all	1.1%
Total	100%

Table No. 1. It reflects the level of managerial staff satisfaction with the organization of distribution channels, from the interviews conducted with the managerial staff of the surveyed businesses that more than 95% of managerial staff is satisfied with the organization of distribution channels and only 1.1% of them stated that they are not happy with the organization of distribution channels. The findings will also be reflected in graphic form.

Graph 1: Impact of managerial staff in organizing distribution channels

Organizing distribution channels

The assessment of organizational performance is defined as measurement of the reporting system that assesses the extent to which managers achieved their objectives. Therefore, the part of managerial staff whether they own the owner or manager should be responsible for achieving the objectives according to the organizational rules and standards of distribution channel.

Table 2: Organization of Distribution Channels

Organization of Distribution Channels	Valuable percentage
Human Resource Manager	15.2%
Owner / co-owner	4.3%
Marketing Manager / Sales Manager	58.9%
Financial Manager	1.5%
Production Process Manager	20.1%
Total	100%

Table 2 shows the organization of distribution channels by management structures in Kosovo businesses. From field findings to the interviewed businesses it is seen that approximately 60% of the distribution channel organization is realized by the marketing manager / sales manager, about 20% from the manager of the production process and in the lowest percentage by 1.5% from the financial manager.

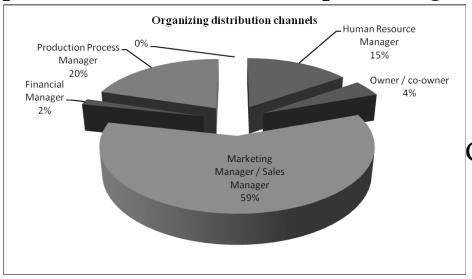

Graph 2: Organizing distribution channels

Management staff and the correct choice of distribution intensity

Staff management staff assessment has important roles in organizations in making administrative decisions, employees related to modeling distribution channels, and identifying plan development opportunities, ensuring that the channel works well and is able to manage channel conflicts.

Table 3: Managerial staff and correct distribution delivery choices

Managerial staff and correct distribution delivery choices	Valuable percentage
Positioning of distribution management strategies	10.6%
Product and Market Features	24.1%
Identification of feasible distribution	36.9%
Choosing the most appropriate alternatives	28.4%
Total	100%

According to respondents surveyed, the correct choice of distribution intensity depends on the many factors that we have reflected in Table 3, so at 36.9% depends

on the identifiable delivery factors, with 28.4% of the choice of suitable alternatives, 24% from the product and market characteristics and 10% from the positioning of the management strategy.

Graph 3: Managerial staff and the correct choice of distribution intensity

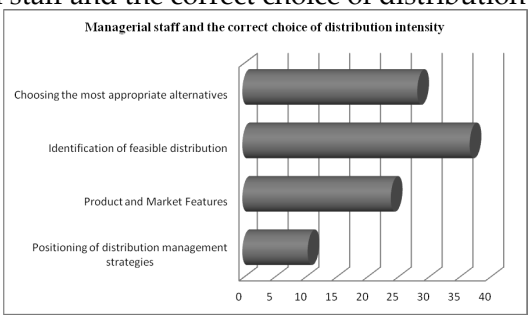

Evaluation of management staff and distribution channels as an important strategic tool

Businesses in Kosovo are making the necessary improvements in organizational performance, leadership, employee involvement in the decision making process as well as the organizational network distribution grid

Table 4: Evaluation of management staff and distribution channels as a tool of strategic importance

Evaluation of management staff and distribution channels as a tool of strategic importance	Valuable percentage
To gain a sustainable competitive edge	18.6%
To increase the power of distribution	23.9%
To reduce distribution costs	38.7%
To shorten the delivery time	18.8%
Total	100%

Respondent business management staff estimates that distribution channels are an important strategic tool, so 38.7% of them stated that distribution channels have an impact on reducing the cost of delivery, approximately 24% of them think that adequate management staff increases the power of distribution, by 18.8% shortens the delivery time and approximately 18% of them think that staffing has an impact on creating a competitive advantage.

Graph 4: Evaluation of management staff and distribution channels as an important strategic tool

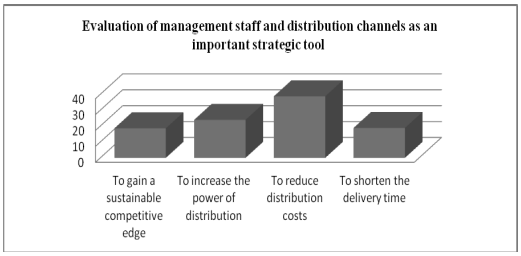

Conclusions

Many businesses in Kosovo are facing an unstable market situation. To create and support competitive advantage in this kind of environment, these businesses need to continuously improve their business performance and distribution channel performance. Increasingly, Kosovar businesses are recognizing the potential of their human resources as a source of sustainable competitive advantage.

In this regard, more and more are relying on measurement methods, such as workforce scores, in order to gain knowledge on how human resources in their organization add value, indicating that there is a positive relationship between assessing the performance of management staff and organizing distribution channels. . Therefore, these businesses should develop a competitive strategy that emphasizes the importance of organizing distribution channels as one of the core activities of a firm and as one of the leading forces leading to increased profitability.

Management staff must make customer service functional, including all distribution sub-processes, which add value to the product from the customer's perspective and reflect the speed and accuracy with which a client's order is delivered to him. Also to protect and retain satisfied customers in terms of strengthening the share of the usurped market share of companies, improving distribution time with regard to order processing, ease of placing orders, and rational planning of service programming.

References

Alpe R., Rantakoski Designs' case: Effective distribution strategy and sales channels, 2013, p.11.

Bert R., Marketing cheannels- Drexel University, Thomson, South –western, (2004 & 2013).

Burnett J., Channels of distribution ,Saylor.org, 2004.

Guan W., Developments in Distribution Channels - A Case Study of a Timber Product Distribution Channel", Linköping Studies in Science and Technology, 2010.

Gustafsson A. And Olof Rask L, DISTRIBUTION CHANNEL STRUCTURE AND INTEGRATION, 2013, p.4.

Kotler P, & Amstrong G., Principles of Marketing, 14th Edition, Pearson Prentice Hall, (2011).

Neuwirth B., Marketing Channel Strategies in Rural Emerging Markets, Unlocking Business Potential, 2010.

Osman L. Westgerd M., International distribution channels - from the perspective of exporting companies, Luleå University of Technology, (2008).

P. Serdaris, I. Antoniadis and N. Tomlekova, Supply Chain Management: A View of the Distribution Channel, 2014, p.484.

Pelton L., Strutton D.,Lumpkin, Marketing Channels A Relationship Management Approach, Edinburgh Business School Heriot-ëatt University Edinburgh United Kingdom J.(2011).

Road A., Daryaganj, Marketing Dynamics- Theory and Practice, Nju Delhi – , Neë Age International (P) Ltd, (2007).

Svensson G., Re-evaluating the marketing concept, 2001, p. 97-97.

Tolba A., The Impact of Distribution Intensity on Brand Preference and Brand Loyalty, PO box 74, AUC Avenue, Neë Cairo 11835, Egypt, (2011).

Yeboah A., Owusu A., Boakye S. and Mensah S., EFFECTIVE DISTRIBUTION MANAGEMENT, A PRE-REQUISITE FOR RETAIL OPERATIONS: A CASE OF POKU TRADING, 2013, p.28.

Rolet e liderit të shkollës: prespektiva e liderit shkollor

Silvana Kasa
Shkolla 9-veçare "Vilson Blloshmi"

Abstrakt

Lidershipi në edukim ka një interes të lartë për shkak të besimit të përhapur shumë se cilësia e lidershipit bën diferencë domethënëse në shkollë dhe në arritjet akademike të nxënësve. Në shumë vende të botës është i pranuar mendimi që për të ofruar edukim cilësor për nxënësit shkollat duhet të drejtohen nga lider dhe menaxherë efektivë. Lidershipi i edukimit ka në thelb formulimin e politikave dhe transformimin organizativ.
Menaxhimi drejt arritjes së objektivave është vital për suksesin e shkollës, por objektivat duhet të hartohen nga bashkëpunimi ndërmjet shkollës dhe komunitetit. Nëse menaxherët thejsht fokusohen në zbatimin e iniciativave të jashtme, ata rrezikojnë të shndërrohen në '*menaxherialistë*'.
Menaxhimi i suksesshëm kërkon një lidhje të qartë ndërmjet synimeve, strategjisë dhe menaxhimit operacional. Procesi i hartimit të synimeve të organizatës është zemra e menaxhimit në edukim. Procesi i hartimit të synimeve në shkolla bëhet në mënyra të ndryshme: nga drejtori dhe një grup mësuesish me eksperiencë, nga grupe formale apo grupe informale. Institucionet qendrore të edukimit dëshirojnë që shkollat të kenë një lidership vizionar për sa kohë vizonet e shkollave reflektojnë direktivat qeveritare për edukimin.
Konceptet e lidershipit dhe menaxhimit mbivendosen.
Lidershipi lidhet me ndryshimin, ndërsa menaxhimi shihet si një veprimtari mirëmbajtjeje ose mirëfunksionimi. Lidershipi nënkupton ifluencimin e veprimtarive të të tjerëve në arritjen e objektivave të kërkuara. Liderët janë individë që konfigurojnë qëllimet, motivimin dhe veprimet e individëve të tjerë. Liderët iniciojnë ndryshime për të arritur qëllimet ekzistuese dhe të reja.
Liderët zotërojnë shumë zgjuarsi, energji dhe aftësi.
Menaxhimi nënkupton mirëmbajtjen apo mirëfunksionimin efektiv dhe efiçent të veprimtarive në një organizatë. Megjithëse menaxhimi shpesh shpalos aftësi lidershipi, funksioni i tij është më shumë i fokusuar drejt mirëmbajtjes apo mirëfunksionimit se sa drejt ndryshimit.

Fjalët kyçe: Lidership, Menaxhim, Organizatw, Objektiva, Motivim.

Hyrje

Lidershipi në edukim ka një interes të lartë për shkak të besimit të përhapur shumë se cilësia e lidershipit bën diferencë domethënëse në shkollë dhe në arritjet akademike të nxënësve. Në shumë vënde të botës është i pranuar mendimi që për të ofruar edukim cilësor për nxënësit shkollat duhet të drejtohen nga lider dhe menaxherë efektivë.
Elementi qëndror në përkufizimet e lidershipit është që lidershipi përbën një proces influence. Sumica e përkufizimeve reflektojnë supozimin se lidershipi përfshin një proces të influencës sociale ku influenca e qëllimshme shfaqet nga një individ apo një grup me synim influencimin e individëve apo grupeve të tjerë në strukturimin e veprimtarive dhe marrëdhënieve në një organizatë.
Sipas studimit të autorëve Day e të tjerë rezulton që liderët e mirë janë të informuar dhe komunikojnë një set të qartë të vlerave personale dhe profesionale në edukim të

cilat reflektojnë qëllimet e tyre morale për shkollën. Vizioni përbën një komponent themelor të lidershipit efektiv.
Autorët Beare e të tjerë mbështetur në studimin e autorëve Bennis dhe Nanus formuluan 10 përgjithësime për lidershipin, 4 prej të cilëve lidhen me vizionin:

1. Liderët e jashtzakonshëm zotërojnë një vizon të qartë për organizatën e tyre
2. Vizioni komunikohet në një mënyrë e cila siguron angazhimin e anëtarëve të organizatës.
3. Komunikimi i vizionit kërkon komunikimin e të kuptuarit
4. Që lidershipi të jetë i suksesshëm vizioni duhet të institucionalizohet.

Lidershipi dhe përmirësimi i shkollës

Shpesh lidershipi është i lidhur me suksesin e shkollës. Sipas autorit Beare dhe të tjerë
lidershipi i jashtzakonshëm përbën karakteristikën themelore të shkollave të jashtzakonshme. Nuk ka dyshim që nëse kërkohet cilësi në edukim duhet zhvilluar lidershipi dhe zhvillimit të lidershipit i duhet kushtuar prioritet i lartë. Kolegji kombëtar për zhvillimin e lidershipit (The National College for School Leadership (NCSL) në Mbretërinë e Bashkuar beson se lidershipi efektiv është vital për përmirësimin e shkollës.
Sipas Kornizës së zhvillimit të lidershipit të kolegjit rezulton që lidershipi efektiv është kyç si në përmirësimin e vazhdueshëm ashtu edhe në transformimin e sistemit të edukimit. Sipas autorit Harris liderët efektivë ushtrojnë ndikim indirekt por të fuqishëm në efektivitetin e shkollës dhe në arritjet akademike të nxënësve.
Kërkimet e bëra në fushën e zhvillimit dhe përmirësimit të shkollës gjtihashtu theksojnë rëndësinë e liderve të shkollës. Besimi gjerësisht i përhapur se lidershipi dhe menaxhimi janë faktorë domethënës në përcaktimin e rezultateve të shkollës nuk gjen shumë mbështetje nga rezultatet dhe përfundimet e kërkimeve shkencore mbi natyrën e lidershipit.

Evoluimi i lidershipit të shkollës

Çfarë do të thotë të jeshë lider në shoqërinë e sotme? Sigurisht pozicioni i liderit ka evoluar së bashku me evolimin e edukimit por edhe të shoqërisë. Në ditët e sotme pozicioni i liderit qëndron nën ombrellën e ***përmirësimit të shkollës*** dhe bart së bashku me të sfida të shumta morale dhe etike për të ndërtuar një komunitet shkollor ndërmjet individëve të ndryshëm që janë në ndryshim të vazhdueshëm.
Komuniteti shkollor përbëhet nga mësues, nxënës, prindër dhe anëtarë të tjerë të komunitetit të lidhur me shkollën dhe veprimtaritë e saj. Komuniteti shkollor nuk është një i dhënë një herë e përgjithmonë.
Komuniteti shkollor është dinamik dhe si i tillë ai i përshtatet të gjitha ndryshimeve në kontekstin e edukimit por edhe më gjerë të të gjithë shoqërisë. Si i tillë komuniteti shkollor duhet mbrojtur dhe duhet mbështetur në funksion të përmirësimit të shkollës në të gjitha apsketet e saj. Në fund të fundit lideri është i interesuar që gjithçka në shkollë të shkojë jo vetëm sipas qëllimeve dhe objektivave të shkollës, por edhe të ketë një impakt të rëndësishëm në komunitetin ku shkolla vepron si edhe më gjerë.
Përmirësimi i shkollës i bazuar në aktin legjislativ "Përfshirja e të gjithë fëmijëve,

sugjeron një interpretimi të gjerë të termit lider i cili përfundon në një rol dual për liderin e shkollës:
Së pari drejtori lider duhet të jetë i përgjegjshëm për progresin akademik të nxënësve. Kjo është detyra parësore e funksionimit të çdo shkolle. Ky është qëllimi përse është ngritur dhe funksionon shkolla si institucion edukimi zyrtar. Gjithashtu drejtori duhet të lehtësojë zhvillimin social dhe emocional të nxënësve pavarësisht nga mosha, raca, etnia, besimi apo kapaciteti intelektual. Por nga ana tjetër drejtori lider duhet të mbështesë edhe zhvillimin social dhe psiko emocional të nxënësve duke bërë të mundur krijimin e një klime poztive të marrëdhënieve ndërmjet mësuesve dhe nxënësve, ndërmjet mësuesve dhe drejtorit të shkollës, ndërmjet mësuesve dhe prindërve ose komunitetit tjetër që është i lidhur me shkollën.
Së dyti drejtori lider duhet të mbështesë dhe të inkurajojë një klimë pozitive për mbështetje kolegjiale të të gjithë anëtarëve të stafit akademik, por jo vetëm, duke përfshirë edhe nxënësit, prindërit dhe anëtarë të tjerë të komunitetit. Klima pozitive shërben gjithashtu edhe për të krijuar bazat e një vendimmarrjeje kolegjiale, sa më gjithëpërfshirëse në jetën e shkollës. Lideri duhet të jetë i hapur, të dëgjojë dhe të respektojë mendimet e të gjithë anëtarëve të stafit mësimdhënës por edhe administrativ në shkollë, të respektojë mendimet e nxënësve dhe të prindërve, të mirëpresë çdo propozim të tyre për mirëfunksionimin e shkollës dhe përmirësimin e saj në të gjitha drejtimet.
Konteksti i lidershipit në shkollë
Përgjegjësitë e lidershipit shkollor kuptohen më mirë nëse shihen brenda kontekstit të organizatës shkollore në të cilët ata do të zbatohen. Liderët janë në shërbim të anëtarëve të organizatës si edhe të kilentëve të cilët ju drejtohet shërbimi arsimor i ofruar nga shkolla.
Funksionet e *liderit të shkollës*
Rolet e drejtorit ndryshojnë nga një organizatë shkollore në një tjetër. Ndërsa funksionet e drejtorit janë të ngjashme, pavarësisht nga lloji i shkollës apo numri i nxënësve. Dimensionet e lidershipit dhe të menaxhimit ndërveprojnë me këto funksione.
Zhvillimi i kurrikulës
Përbën funksionin bazë të drejtorit të shkollës. Drejtori i shkollës duhet të realizojë planifikimin vjetor të kurrikulës që do të zbatohet në shkollë. Ai gjithashtu orienton, monitoron dhe vlerëson planifikimin e kurrikulave lëndore nga secili prej anëtarë të stafit, ndryshe emërtohet Plani Lëndor Vjetor. Pjesë e zhvillimit të kurrikulës konsiderohet gjithashtu organizimi i nxënësve në klasa sipas cikleve apo sipas shkallëve të kurrikulës, hartimi i orarit mësimor, hartimi i planit të kurrikulës së lirë në shkollë ose kurrikulës në bazë shkolle.
Hartimi i planit të kualifikimit të brendshëm të stafit, hartimi i planit të aktiviteteve jashtëshkollore ose veprimtarive ekstrakurrikulare, hartimi i planit të veprimtarive me prindër.
Përmirësimi i mësimdhënies dhe i stafit
Një nga funksionet e drejtorit është edhe përmirësimi i mësimdhënies dhe i stafit.
Përmirësimi i mësimdhënies dhe i stafit janë shumë të lidhura me njëri tjetrin; nëse përmirësohet mësimdhënia kj oështë e lidhur padiskutim me përmirësimin e stafit, por edhe përmirësimi i stafit sjell përmirësimin e mësimdhënies. Përmirësimi i stafit nënkupton zhvillimin e tyre të vazhdueshëm professional nëpërmjet veprimtarive

trajnuese që zhvillohen brenda shkollës në një vit akademik, por edhe nga pjesëmarrja e mësuesve në veprimtari trajnuese që zhvillohen në nivelin e institucioneve lokale të arsimit apo institucionave qendrore.

Ofrimi i shërbimeve ndaj nxënësve

Ofrimi i shërbimeve ndaj nxënësve është detyrë parësore e drejtorit të shkollës. Në fund të fundit shkolla si institucion është ngritur për nxënësit. Funksioni i drejtorit për tju ofruar shërbime sa më cilësore nxënësve në shkollës nis që nga klima pozitive e krijuar, ku nxënësit inkurajohen dhe nxiten të shprehin hapur nevojat, interesat, pritshmëritë e tyre nga stafi mësimdhënës dhe drejtues në shkollë. Vijon me gatishmërinë për të mbështetur nxënësit ndaj propozimeve të tyre, veçanërisht për aktivitete ekstra kurrikulare brenda rregullores së shkollës, organizimi i takimeve periodike me qeverinë e nxënësve, me këshillin e prindërve, me bordin e shkollës, prej të cilave variojnë edhe mundësi për të përmirësuar shërbimet ndaj nxënësve.

Menaxhimi financiar dhe administrativ

Shkolla shqiptare ende nuk gëzon autonominë e saj të plotë financiare, megjithëse ekzistojnë disa elementë ku ajo mund të menaxhojë burimet firnaciare si dhuratat e prindërve, të individdëve të ndryshëm që duan të kontribuojnë në shkollë, të organizatave joqeveritare, etj. Është detyrim i drejtorit të shkollës të bëjë transparencë të plotë përpara nxënësve dhe prindërve çdo donacion apo dhuratë që vjen në shkollë, si dhe të diskutojë me të gjitha organizmat shkollore se ku dhe për çfarë do të përdoren këto burime, cilat janë nevojat immediate, cilët do të jenë personat përgjegjës, cilët do të jenë monitoruesit, si do të bëht raportimi i shpenzimit të burimeve e modalitete të tjera. Edhe në pjesën administrative shkolla ende nuk ka autonomi të plotë, por ekzistojnë disa elementë të cilët kërkojnë angazhimin e drejtorit. Kështu në ligjin e ri të arsimit parauniversitar dhe në dokumente që rrjedhin prej tij është parashikuar përzgjedhja në nivel shkolle e mësuesve që konkurojnë me procedurë të hapur për një vend vakant që krijohet.

Lidhja me publikun

Lidhja me publikun në kuptimin e gjerë të fjalës apo lidhja me komunitetin e prindërve në kuptimin e ngushtë të fjalës përbëjnë një funksion tjetër të drejtorit të shkollës. Drejtori i shkollës ka detyrimin të tërheqë sa më shumë të jetë e mundur në vendimmarrjen shkollore aktorë të rëndësishëm të publikut të interesuar, kjo është e detyrueshme për komunitetin e prindërve të shkollës. Nga ana tjetër drejtori duhet të informojë publikun duke përdorur forma të ndryshme të medias mbi arritjet e shkollës, nevojat e saj në fusha të caktuara, iniciativat e organizmave shkollore, thirrje për bashkëpunim me organizata qeveritare dhe jo qeveritare, etj.

Rolet e liderit të shkollës

Lideri i shkollës është person i zgjedhur apo i emëruar, organ drejtues, që ka për detyrë të organizojë e të drejtojë punën dhe veprimtarinë e shkollës, si institucion pedagogjik që ofron mësimdhënie. Si drejtues i institucionit, drejtori realisht ka mundësi për të bërë ndryshime rrënjësore, në dobi të përmirësimit të rrjedhave në drejtim të rritjes së cilësisë së punës mësimore. Pozita, autoriteti dhe funksionet e drejtorit të shkollës kanë evoluar. Theksi vihet në disa funksione bazë:

Marrëdhëniet me institucionet e edukimit

Lideri është në qendër të marrëdhënieve midis mësuesve të shkollës dhe ideve

të njerëzve të jashtëm. Ai merr urdhëra dhe udhëzime nga institucionet eprore të edukimit të cilat duhet ti realizojë së bashku me stafin mësimdhënës dhe administrativ apo ndihmës në shkollë. Lideri apo drejtori i shkollës është personi që shteti e ka caktuar të menaxhojë punën në shkollë dhe i ka besuar të udhëheqë arsimimin dhe edukimin e një numri të caktuar nxënësish në një komunitet të caktuar me karakteristika, cilësi, pritshmëri dhe tradita që ndryshojnë nga komunitetet e tjera.
Lideri apo drejtori në dallim nga e kaluara tani është më i hapur dhe më bashkëpunues me të tjerët, ai mund të mbajë lidhje me organizata qeveritare dhe joqeveritare me biznese dhe individë, gjithmonë për të plotësuar interesat e shkollës dhe nevojat e nxënësve dhe të mësuesve. Ajo që vlen të përmendet është edhe marrëdhënia e drejtorit me prindërit dhe anëtarë të tjerë të komunitetit, ku prindërit janë aleatët kryesorë që mund të kontribuojnë në mbarëvajtjen e procesit mësimor në shkollë. Prindërit në ditët e sotme mund të ndjekin jo vetëm veprimtari të organizuara ekstrakurrikulare, por edhe mund t ë vizitojnë orë mësimi.
Bashkëpunimi dhe ndarja e përgjegjësive me stafin mësimdhënës.
Lideri i shkollës duhet të sigurojë klimë bashkëpunuese në shkollë me qëllim që të mundësojë progressin e duhur në zhvillimin e shkollës, në arritjet profesionale të mësuesve dhe në arritjet akademike dhe joakademike ose sociale të nxënësve. Lideri apo drejtori është përgjegjës për përmirësimin e mirëqenies së mësuesve dhe personelit tjetër dhe duhet të sigurojë që kushtet e punës të jenë në cilësinë e dëshiruar në përputhje me standardet zyrtare të kërkuara.
Lideri apo drejtori duhet të ketë derën të hapur në raste kur mësuesit dhe personeli tjetër, apo përfaqësuesit e tyre, të kenë pakënaqësi dhe duan ti parashtrojnë ato edhe në rrugë jo zyrtare përpara se të jetë e nevojshme që të vazhdohet me procedurat zyrtare të ankesave apo kërkesave.
Lideri apo drejtori duhet të marrë dhjetra vendime në procesin e mësimdhënies brenda një jave mësimore. Shumë shpesh vendimet e tyre përfshijnë konfliktet midis kolegëve, konfliktet midis nxënësve, dhe konfliktet midis nxënësve dhe mësuesve. Prandaj shumica e liderëve apo drejtorëve mendojnë se sfida më e madhe e tyre është menaxhimi i konflikteve në stafin e tyre.
Komunikimi dhe bashkëpunimi me nxënësit
Është funksion i një fushe jo vetëm të ndjeshme por edhe qendrore të shkollës. Drejtori është në kontakt të përhershëm me nxënësit. Nxënësi është subjekti dhe objekti kryesor i veprimtarisë mësimore dhe edukative në shkollë. Ai duhet të ofrojë kushte që të gjithë nxënësit të gëzojnë të drejtat e tyre pavarësisht nga ndryshimet në racë, gjini, apo kapacitet intelektual nëpërmjet zbatimit të kurikulës bërthamë dhe kurrikulës me zgjedhje apo kurrikulës së lirë në shkollë. Mësimdhënia që ofrohet të jetë e përshtatshme për grup moshën dhe aftësitë e çdo nxënësi si dhe të përmbushë nevojat dhe interesat e tyre.

Lideri forcë lëvizëse për arritje pozitive në shekullin XXI

Shkollave ju duhen lider që kanë vizione të qarta, që janë të vullnetshëm, të guximshëm, të ndërgjegjshëm, të përgjegjshëm, strategë, të qëndrueshëm para sfidave të kohës, të moralshëm, të autoritetshëm dhe të gatshëm për t'i inspiruar të tjerët që të punojnë në drejtim të realizimit të objektivave të shkollës.Ata duhet të jenë persona të aftë për t'i drejtuar proceset arsimore e zhvillimore të shkollës, sepse

shkolla është vendi ku projektohet e ardhmja e një kombi.
Qëkur ka filluar të ndryshojë shoqëria dhe bashkë me të edhe karakteri i edukimit dhe arsimimit, nëpër këto ndryshime të shpejta shoqërore, duhet të ndryshojë për mirë edhe pozita dhe funksioni i udhëheqësit të shkollës. Shkolla gjithmonë ka pasur të vulosur kohën e vet dhe ka qenë gjithnjë e ekspozuar ndaj ndryshimeve. Shkaku për ndryshim në arsim duhet kërkuar në zhvillimin teknologjik bashkëkohor, në arritjet teknologjike, arsimore, në ndryshimet strategjike arsimore, në ndryshimin e praktikës së derisotme, të metodave, detyrave, qëllimeve, objektivave, formës dhe mjeteve të punës në shkolla.
Në sistemin shkollor të kaluar, drejtori i shkollës është sjellë ndaj nxënësve dhe mësimdhënësve si udhëheqës. Ai nuk ka dëshiruar që me forcat e veta, mendimet dhe aftësitë për punë krijuese t'i zhvillojë e ndërtojë, në mënyrë që shkollën ta reformojnë duke ndryshuar praktikën edukativo-arsimore. Drejtori i periudhës së kaluar është trajnuar shumë pak. Ai është shkrirë e mbyllur në stuhinë e prakticizmit të atëhershëm , vetëqeverisës, s'është interesuar që t'i zgjojë forcat potenciale në stafin e mësuesve, ndonjëherë edhe vetë është bërë shkaktar i plogështisë, i marrëdhënieve jo të shëndosha e që si pasojë ka qenë erozioni i moralit, forcimi i burokracisë dhe i krizës në udhëheqje, sepse ka qenë i ngulitur formalizmi dhe verbalizmi.
E gjithë kjo është një shkak i arsyeshëm për ndryshime rrënjësore pozitive të pozicionit të shkollës në shoqëri. Të ndërtohet praktika dhe politika e liderëve në arsim dhe të bëhet përpjekje që të vendoset projektimi i tipit të ri të drejtorit që kërkohet sot, në mënyrë që të kemi një sistem arsimor konkurues me sistemet më të avancuara shkollore.
Në këtë kohë, drejtori duhet të ketë aftësi rreth organizmit dhe njohuri të mjaftueshme për specifikat e punës në shkollë. Të ketë njohuri për ndikimin e mjedisit, këmbëngulje për hartimin dhe realizimin e programit vjetor të shkollës. Në shoqërinë e sotme pluraliste drejtorëve të shkollave u nevojiten ta formojnë konceptin demokratik të vlerësimit dhe të mbikëqyrjes së punës në shkolla.
Drejtori i sotëm, kur merr vendime duhet të jenë të pjekura, të matura në të gjitha aspektet, të dobishme për të gjithë, e në veçanti për nxënësit, në mënyrë që të bëhen pronë e të gjithëve, përmes të cilave, ata të jenë të gatshëm për t'i ndërtuar deri në perfeksion. Në praktikë është vërtetuar se është shumë vështirë të zbatohen vendime të cilat janë të imponuara. Drejtori me shembullin e vet personal, demokratik, duhet të jetë promotori i organizimit të punës në shkollë ku ai udhëheq. Duhet të jetë organizator i mirë, duhet të jetë strateg që sjell risi, kreativitet dhe në fund të jetë fuqi lëvizëse për arritje pozitive në të gjitha punët e shkollës, gjithnjë duke pasur parasysh praktikën ku thuhet "si është drejtori-ashtu është shkolla".
Për të qenë një udhëheqës cilësor, drejtori së pari duhet të jetë një profesionist i mirë i fushës kurrikulare apo i lëndës së tij, sepse në këtë mënyrë ai ju paraprin mësuesve në mësimdhënie përveçse në lidership duke ofruar eksperiencën e tij personale.
Me drejtorin profesionist nënkuptojmë dijet dhe aftësitë për të udhëhequr. Në shoqërinë e sotme funksionet e drejtorit duhet të jenë të përcaktuara qartë dhe të jenë të lidhura me sistemin shumëdimensional.

Funksionet e liderit bashkëkohor:

1. **Organizues :** Me funksion organizues nënkuptojmë koordinimin e punëve për të arritur shkallën më të lartë të suksesit. Për arritjen e këtij qëllimi, ai si organizator duhet të ketë veti pozitive personale, duhet të jetë personalitet autoritativ, të ketë

energji të veçanta, të jetë i pavarur, të ketë cilësi ndërpersonale, profesionale, të jetë inteligjent, i ndërgjegjshëm, i përgjegjshëm dhe të jetë i qëndrueshëm në punë.

2. **Udhëheqës :** Me funksionin udhëheqës të drejtorit nënkuptojmë një udhëheqje efikase dhe cilësore, sepse drejtori duhet të jetë përgjegjës dhe kompetent për organizmin bashkëkohor të punës në shkollë. Një udhëheqje efikase varret nga cilësia e komunikimit, bashkëveprimit dhe kooperimit me stafin mësimdhënës dhe administrative në shkollë.
3. **Programues :** Me funksionin programues të drejtorit nënkuptojmë hartimin e planeve afatshkurtër, afatmesme dhe afatgjatë të shkollës. Në procesin e planifikimit drejtori duhet të jetë objektiv, real, sepse planifikimi i mirë është atëherë kur drejtori i shkollës i paraprin përmbajtjeve, kohës dhe mënyrës së kryerjes së veprimtarive shkollore; për rrjedhojë nga një planifikim i mirë varen dhe rezultatet.
4. **Pedagogjik :** Me funksionin pedagogjik dhe didaktik të drejtorit të shkollës nënkuptojmë veprimtarinë e gjithanshme pedagogjike të organizimit të procesit mësimor, aktiviteteve ekstrakurrikulare, aktiviteteve jashtëshkollore dhe formave të tjera të punës në shkollë. Në këtë rast, drejtori duhet t'i ketë parasysh qëllimet dhe detyrat; nivelin dhe cilësinë e dijeve si dhe të dijë të planifikojë, të programojë aplikimin e teknologjisë së informacionit dhe komunikimit në mësimdhënie.
5. **Monitorues dhe vlerësuës :** Me funksionin monitorues dhe vlerësues kuptojmë tërë sistemin e mbikëqyrjes dhe vlerësimit të veprimtarive shkollore në të gjitha fushat. Funksioni kryesor i vlerësimit është në arritjet akademike të nxënësve, arritjeve jo akademike apo kompetencave sociale të nxënësve, arritjeve të punës së mësuesve. Në këtë rast, drejtori duhet të jetë i aftë të hartojë instrumente vlerësimi që matin dhe vlerësojnë cilësinë bazuar në standarde zyrtare.

Fushat e monitorimit dhe vlerësimit:

1. Planifikimi i punës mësimore
2. Realizimi i kurrikulës
3. Pjesëmarrja në veprimtari trajnuese
4. Përgatitjes për orën mësimore
5. Përdorimi i mjeteve didaktike për ilustrime, demonstrime dhe eksperimente
6. Përdorimi i metodave, teknikave dhe strategjive të reja të mësimdhënies dhe të nxënit
7. Matja e cilësisë së njohurive, aftësive, qëndrimeve dhe vlerave
8. Cilësia dhe standardet e hartimt të testeve
9. Zhvillimi i pyetësorëve me nxënës, mësues dhe prindër
10. Niveli i bashkëpunimit me nxënës dhe prindër
11. Klima e trajtimit të nxënësve, në veçanti të atyre me nevoja të veçanta
12. Niveli i tolerancës në marrëdhëniet mësues- nxënës dhe nxënës- nxënës
13. Respektimi i të drejtave të nxënësve
14. Respektimi i orarit mësimor

Drejtori duhet të informojë në mënyrë periodike nxënësit, mësuesit, prindërit dhe anëtarë të tjerë të komunitetit, institucionet e edukimit lokale dhe kombëtare për rezultatet e matura gjatë procesit të monitorimit dhe vlerësimit, në mënyrë që këto rezultate të shërbejnë si një bazë për përmirësim të mëtejshëm të procesit mësimor në shkollë.

Referenca

– Leaderships theories on education.
– Theory and practice of leadership and management on education.
– General good principles of effective leadership at school.
– Evaluation of leadership and management at school.
– Leadership and management role on school- family partnership.
– Creating an environment that promotes learning.
– Planification at school.
– Styles of school leadership.
– Development of leadership and management at school.
– Planification and change at school.

The influence of electronic distribution channels on the reduction of the cost and delivery time in Kosovo businesses

PhD (C.) Hidajet Karaxha

Prof. Dr. Ilia Kristo

Abstract

Electronic marketing channels are the touching point of consumer behavior that has a direct impact on customer experience, affecting consumer awareness on the services that businesses offer. Electronic channels enable customers to buy online products, deliver the proposed value to the customer, and help improve the value of products / services by reviewing different customer feedback and suggestions in online forms.
Also, electronic channels can be supported by e-commerce, electronic services, etc. Meanwhile, from field findings, this opportunity is being overlooked, and this is indirectly reflected by businesses, cutting online sales, and finding online customers. Promoting business in social networks is a tool that needs to be used not only to make it known - to promote business, but also to find new clients, while electronic marketing channels have enabled businesses to distribute products with a very low cost of services.
Small enterprises, either because of the lack of information and knowledge on social strategy or because they consider it too much work, forget that they should use the most efficient online distribution tools that enable communication with customers and increase clicks on their business web, always if they have one.

Key words: electronic channels, e-business, modeling of electronic channels.

Electronic marketing channels

Today, technology combinations have resulted in electronic commerce becoming a multi-billion dollar industry within the US. (Business Journal, 2009). The interactive electronic technology has enabled the implementation of electronic marketing channels that use the Internet to make goods and services available for consumption by consumers or business buyers.

- E-marketing channels and the effective use of a well-designed marketing strategy have provided e-commerce businesses with the opportunity to create an excellent value proposition. Being a leader in e-commerce through value proposition is the number one goal and key to business success for many US companies (Murphy R. and Narkieëicz V, 2010, p.99).

Information technology has changed ways of doing business and, accordingly, has also affected marketing. The digital environment enhances processes and activities across the organization (Strauss, El-Ansary and Frost 2006, 6). Electronic channels offer companies with many opportunities to manage their activities in new ways. E-commerce and the Internet have many potential advantages over achieving them to new customers and improving existing customer relationships (Fillis, Johansson and Wagner 2003).

- Wholesalers and individuals, retailers and consumers eventually need a

segmentation of them. For each customer purchase, the manufacturer would know the exact route he traveled to reach his end-user destination. The manufacturer would be unsure about the delivery path for any given purchase. Intra-brand and vertical competition would exist at all levels of design. At a micro level, the distribution across any given channel becomes abnormal and unpredictable.
A customer can choose one of every number of internet routes to reach a destination. Numerous sellers selling the same goods or services, wholesalers competing with retailers for consumer dollars and manufacturers that sell directly, exist for a certain product that is available for online shopping. Regarding the channel design, a uniform flow would indicate the same level of demand in all channel structures and among all intermediaries at each given channel level (Young J., Tudor R. and Capozzioli E., 2016 , p. 2-3).

The role of e-business in electronic distribution channels

From a general point of view, electronic commerce is understood as all forms of business transfer through public or private computer networks. E-business is the digital start, negotiating and / or completing transactions between business entities. From an online perspective, electronic commerce provides the ability to purchase and sell products and information online and other online services. Essentially, we see electronic commerce as electronic support and the transformation of social and economic relations through the internet. Support business activities through communication networks.

- Electronic commerce can be described simply as doing business electronically (Wendler S. and Shi D., 2001, p.9). Electronic commerce may impose new demands that the supply chain should react, while at the same time being an effective marketing and logistics facilitator. Issues related to logistical implications are the decisions whether or not to use multiple channels and whether intermediaries should completely override traders, or rather cooperate by letting them manage marketing relationships and bypassing logistics. Electronic commerce has a huge impact on threats and opportunities for brokers in many industries. Marketing channel brokers were in the early days of e-commerce that were considered to only add limited cost and value, where upstream participants pursuing electronic commerce strategies threatened such intermediaries by trying to bypass them (Aldin N. and Stahre F., 2003, p. 271).

The 21st Century is predicted to be a century of technology when every company, every organization, enforces them to make their work much easier and more effective. The popularity of Internet usage, coupled with the upgrading of the computer and software industry, completely push the development of electronic marketing throughout the buying process from sales to sales to sales after sales and further development of customer relationships. Young researchers should carefully consider the use of these modern channels.

- The role of online marketing is to support multi-channel marketing, which is the combination of digital and traditional channels at various points in the acquisition cycle. Internet marketing channels include any marketing campaigns or programs, from search optimism. Offline marketing channels are traditional prints (newspapers, magazines), postal order, public relations, industry relations,

billboards, radio and television.
A company develops an integrated marketing program using all the elements of marketing mix (product, price, location and promotion) (R. Gopal., 2014, p.46-55).

Advantages and disadvantages of electronic marketing channels

E-marketing is a part of e-business interwoven as e-marketing strategies and activities, such as market research, product development, advertising and sales etc, which are transferred to a digital environment. Moreover, activities such as the presentation of a company and its products, communication with customers, promotion and pricing of goods or services are also carried out on the internet or through digital means to achieve its marketing objectives. Many people consider e-marketing similar to online marketing.

- In addition, Internet marketing is similar to Internet marketing; internet marketing and digital marketing, as there are generally many things in common. However, e-marketing has a broader understanding of Internet marketing, because it involves not only digital media such as web, email, and media but also digital consumer data management and electronic relationship management systems with clients (Lam Huynh Truc Linh., 2010, p. 7). Due to the rapid spread of the Internet, the World Wide Web (WWW) and electronic communications have created new fast electronic channels that are growing in marketing.

The new method for advertising and selling goods in the world that is much cheaper, useful and convenient for manufacturers and suppliers is using the Internet. Various types of modern marketing such as internet marketing email marketing and online advertising are all that businesses are the basis for business success. Today, there is no need to enter a market to find our needs. We can find everything we need, not waste time, or waste the cost, with just a quick click and use the internet search engine (Salehi M., Mirzaei M., Aghaei M. and Abyari M., 2012, p.510).

Advantages of the electronic marketing channels are:

- Reduction of enterprise operating costs,
- Advantage of own price and expansion of space,
- Expanding enterprise sales markets,
- Improving enterprise ability, Providing more promotional activities, and meeting individual requirements customers.

Disadvantages of electronic marketing channels are:

- Assembly Problems,
- Quality Problems and Labels,
- Logistics and Distribution Issues (Zhao L. and Zhou J., pp. 147-149).

Modeling of electronic marketing channels

Channel design actually applies to the marketing channel and differs widely. Some authors use the term as a name to describe the channel structure. Others use it to show the formation of a new search channel, while others use it in broader sense to include the modification of existing channels. Finally, designing is also used as synonyms with designing timeframes. Channel design refers to those that include the development of the new marketing channel previously in place, and the modification of existing channels (Magrath A. and Hardy K., 1987, pp. 273-278).

- Managing distribution channels requires the selection, management, and

motivation of individual channel members and evaluating their performance over time. (Kotler Ph. Amstrong G. 2011, p. 354). News and electronic business activities pose many challenges to manufacturers, distributors and traders as they choose a distribution channel for the distribution of products, services and information. However, firms with higher levels of existing communication with customers or suppliers and managers who perceive greater ability of electronic business activity to improve inventory management and logistics issues have higher levels of expected sales of website.

A pattern of choice of the distribution channel and determinants of this choice are important in the decision-making process. The model shows the critical role of consumer demand for solutions and manufacturer's demands for representation from the distribution channel.

Basically, the client expects a generic system solution from the distribution channel that includes a product, service and information packet properly positioned for each client or customer segment. The producer expects and / or asks for access to the client and influences the purchase decision process as well as meeting customer expectations from the distribution channel.

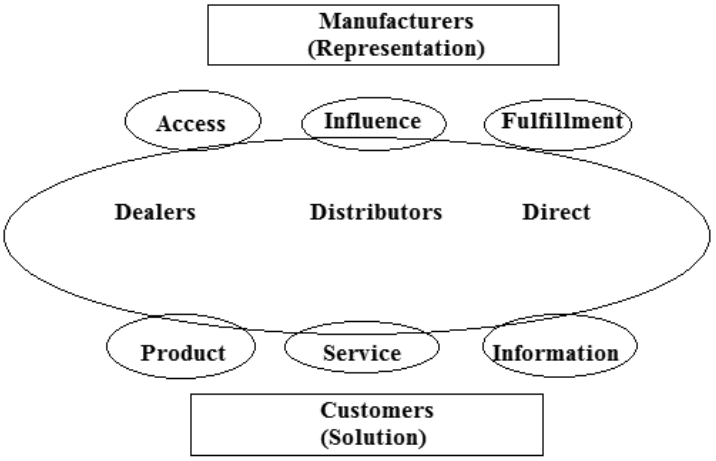

Figure 1: A pattern of distribution channels.

The key features of the customer affecting product, service and information expectations from the distribution channel include customer size and size distribution, geographic location, goals and values, business characteristics, and overall bring purchases.

- The features of the solution include time and urgency of the distribution, the degree of connectivity, degree of adaptation, physical product characteristics, service execution, and information characteristics. The desire of a manufacturer to provide access, impact and achievement in the distribution channel will be affected by the size of the manufacturer, the growth strategy plans, brand powers, product mixing, logistical skills and commitment to the current distribution of channels (Henderson J., Dooley F., Akridge J. and Boehlje M., 2001, p1-5).

Research results

The use of electronic distribution channels by Kosovar businesses has impacted on reducing the delivery time and reducing the cost of distribution, while increasing the added value in these businesses.

Use of electronic distribution channels in Kosovo businesses

Use of electronic distribution channels in Kosovo businesses	Valuable Percentage
Yes	61.1%
Not	38.9%
Total	100%

Table 1: Use of electronic distribution channels in Kosovo businesses

Electronic distribution channels have made it possible to distribute goods and perform services electronically through the use of the Internet, enabling businesses to increase value added. The table above reflects the level of use of electronic distribution channels in Kosovo businesses, so from the total number of interviewed businesses, 61.1% of them do not use electronic distribution channels, while 38.9% use these channels, which are also presented in graphic form.

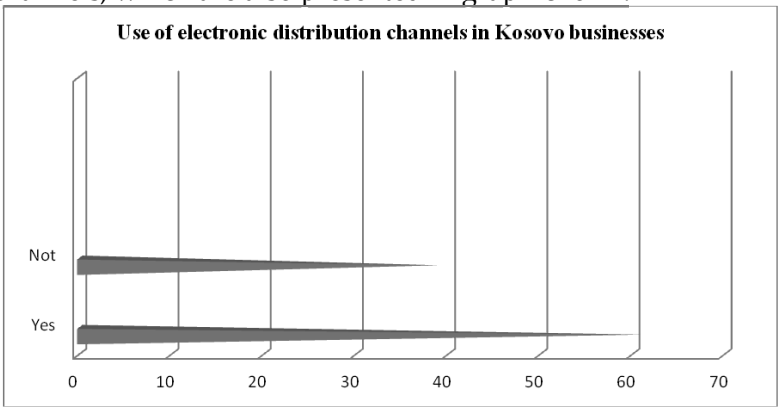

Graph 1: Use of electronic distribution channels in Kosovo businesses

The importance of using electronic transmission channels

Nowadays E-business businesses are experiencing it as an easier way to exchange information and perform transactions among business entities. It is estimated from the Kosovar businesses that traditional channels are more expensive channels in distribution of products. While it is possible to handle products using the Internet, though the cost of using it as a distribution channel is very low. Distributors can create sales through the internet and the company can link direct contact with its customers. Many companies to achieve a more optimal distribution use a mix of different channels, each channel reaching a certain segment of consumers.

Table 2: Importance of using electronic transmission channels

Importance of using electronic transmission channels	Valuable Percentage
They are very important	58.9%
They are important	36.4%
They are somewhat important	1.7%
They are not important at all	3%
Total	100%

Table 2 shows the importance of the use of electronic distribution channels by surveyed businesses. 96% of them stated that the use of electronic distribution channels is of great importance to their businesses, while only 4% of interviewed staffs estimated that the use of electronic distribution channels does not matter to their business.

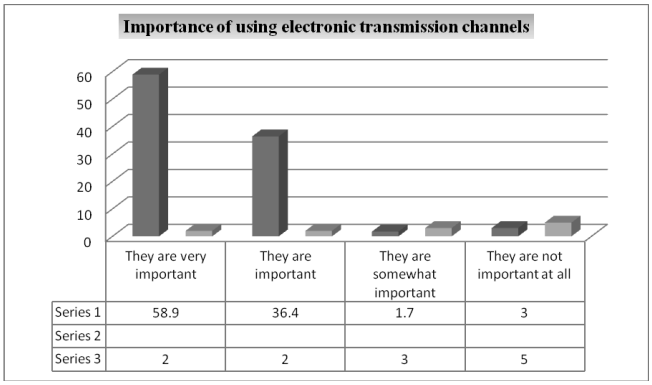

Graph 2: Importance of using electronic transmission channels

Impact of electronic marketing channels on the compensation of traditional distribution channels

Table 3**:** Impact of electronic marketing channels on the compensation of traditional distribution channels

Impact of electronic marketing channels on the compensation of traditional distribution channels	Valuable Percentage
Yes	86.7%
Not	13.3%
Total	100%

The influence of electronic distribution channels is increasing every day, and this is also the case in Kosovo's businesses, where most of them have replaced traditional channels of distribution with electronic marketing channels. Table 3 shows this impact from the interviewed businesses, their leaders stated that 86.7% of the distribution of small-scale products is distributed through electronic distribution channels, while approximately 13% of them stated that they continue to use traditional channels in the distribution of their products and services.

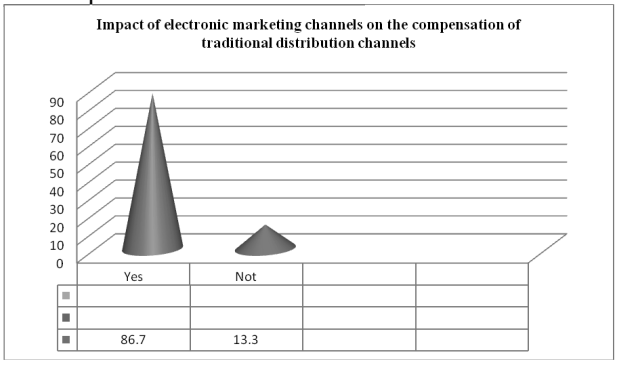

Graph 3**:** Impact of electronic marketing channels on the compensation of traditional

distribution channels

Table 4. Impact of the use of electronic channels and electronic commerce

Impact of the use of electronic channels and electronic commerce	Valuable Percentage
Ensuring purchasing ability	21.4%
Selling products	20.8%
Support business activities through communication networks	18.6%
Providing an effective logistics	28.2%
Replacing intermediaries	11%
Total	100%

Businesses in Kosovo use e-channels and electronic commerce see as an electronic payment instrument that enables the holder to make electronic payments and to make quick and accurate services in the shortest possible time. In table no. 4 reflects the impact of the use of electronic channels and electronic commerce in Kosovo businesses, so respondents interviewed have stated that the use of electronic distribution and electronic channels affects 21.4% in purchasing ability, 20.8% affects the sale of electronic products, with 18.6% supporting business activities through communications networks, 28.2% in providing effective logistics and 11% in replacing intermediaries.

Graph 4. Impact of the use of electronic channels and electronic commerce

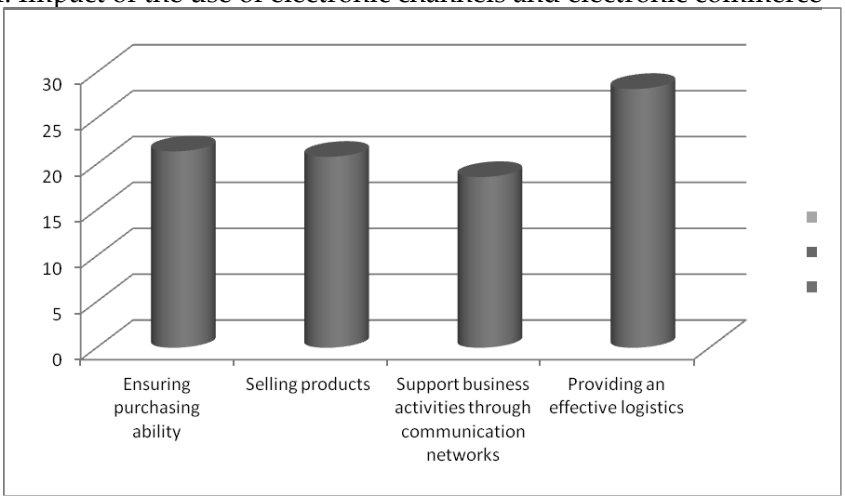

Electronic link distribution channels between business

Table 5: Electronic link distribution channels between business

Electronic link distribution channels between business	Valuable Percentage
Yes	97.8%
Not	2.2%
Total	100%

From the findings it is estimated that electronic distribution channels are a bridge between business and suppliers, as they largely eliminate the influence of intermediaries in the distribution of products throughout the process of purchasing from the first sale to the end customer as well as increasing the development and further relationships with customers. Of the respondents, around 98% of them estimate that electronic distribution channels are a bridge between business and

roughly 2% of them disagree with this finding.
Graph 5: Electronic link distribution channels between business

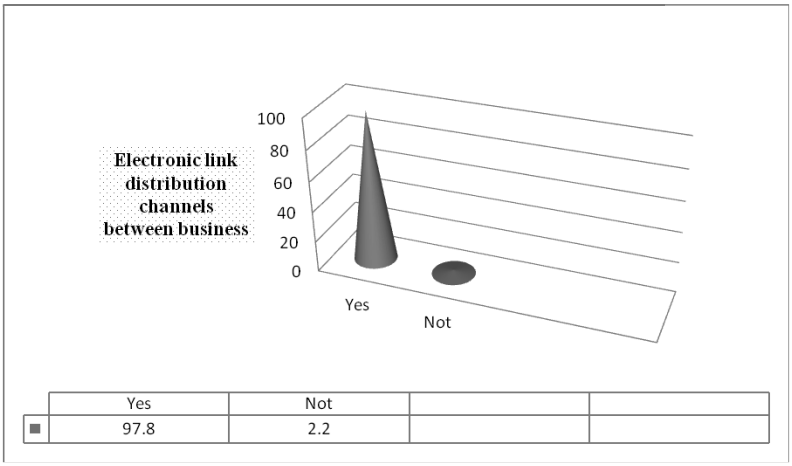

Conclusions

In today's world economy, distribution systems are quite versatile in modeling their channels. However, businesses in Kosovo should establish close partnerships with various value-added resellers, with channel businesses that enable the assembly of information technology choice for its customers, using products from other manufacturers as well.

- Therefore designing such programs turns important resellers into powerful, motivated partners, helping them to be as effective and productive as distributing their products. So, electronic channels have a higher impact on business value added than traditional marketing channels.
- These channels enable customers to buy online products, distribute their proposed value to the customer, and help improve product / service values by reviewing different customer feedback and suggestions in online forms and raising consumer awareness over electronic services provided by Kosovar businesses.

References

Aldin N. and Stahre F., Electronic commerce, marketing channels and logistics platforms—a ëholesaler perspective, 2003, p.271.
Wendler S. and Shi D., E-Commerce Strategy on Marketing Channels, 2001, p.9.
Henderson J., Dooley F., Akridge J. and Boehlje M., E-Business and Distribution Channel Strategies in Agribusiness Industries , 2001, p1-5.
Murphy R. and Narkiewicz V., Electronic Commerce and the Value Proposition, 2010, p.99.
R. Gopal., STUDY OF THE EFFECTIVENESS OF ONLINE MARKETING ON INTEGRATED MARKETING COMMUNICATION, 2014, p.46-55.
Salehi M., Mirzaei M., Aghaei M. and Abyari M., Dissimilarity of E-marketing VS traditional marketing, 2012, p.510.
Young J., Tudor R. and Capozzoli E., The Use of Electronic Marketing Channels For Disintermediation: A Historical Examination Of Producers' Behavior, 2016, p.2-3.
Zhao L. and Zhou J., p. Analysis on the Advantages and Disadvantages of Clothing Network Marketing, 147-149.

Impact of promotional mix in decision to buy consumer

PhD (C.) Halit Karaxha

Prof. Dr. Arjan Abazi

Abstract

The impact of promotional mix elements is becoming more and more important in the decision to purchase the consumer. Maintaining a position in existing markets and securing new markets depends largely on the elements of the promotional mix. Sometimes, the success of the promotional friend's elements remains unclear, given the rapid growth of the market and rapid changes in consumer behavior. This paper examines the impact of the promotion elements in consumer purchase decisions. The paper examines both theoretical and practical aspects of the promotion elements. The paper supports the use of primary and secondary data. Primary data were obtained by interviews conducted through direct contact via questionnaire, while secondary data are obtained using scientific literature as books, articles, and other resources from the Internet. Data processing and analysis is done using various statistical and decrypting methods. This paper shows the role and importance of the promotional elements, especially the importance of advertising and the promotion of sales in the purchasing decision of the consumer.

Key words: promotional mix, advertising, promotional sales, customer purchase decision, personal sales.

Importance of promotional activities

Promotion as an element of a marketing mix, includes all activities targeted at target customers, which help ease the contact process, in order to form a sense of importance for their products and to satisfy their desires and their needs compared to competitors' goods, and so, the concept of promotion extends both in the sphere of personal contact and non-personal contact, such as advertising, public relations, exhibitions, promotion of sales, packaging, marking, samples and gifts , etc. (Nour & Salamh Almahirah & Said & Freihat, 2014). Promotional mix refers to the organization's asset group's description to effectively communicate the benefits of its products to its customers, and to ensure that the organization's promotion strategies are well received by its customers, organizations should have a strong way of communication, because good communication skills and effective promotion are a tool for every organization to be relevant to the market (Nor Amira et al., 2013) (cited in Khanfar, 2016). Kotler (1995) (quoted at Ofunya Afande & Paul Maina, 2015) noted that in the past, the promotion elements were considered as special functions handled by experts in particular departments. The sales force has designed and managed its activities independently from the advertising and sales promotion departments, and public relations was often the responsibility of foreign agencies or external specialists. Today, the design concept of the market communications program coordinates all promotional activities to ensure a consistent message across audiences (Kotler 1995) (quoted in Ofunya Afande & Paul Maina, 2015).

Elements of promotional mix

According to Kotler & Armstrong (2011) mix promotion elements are activities that communicate the product or service and their quality to target consumers and persuade them to buy. Moreover, Belch and Belch (2012) (quoted in Abdulkarim Abdullah, 2016) claim that the promotional mix, including six elements:

- advertising,
- direct marketing,
- promotional sales,
- public relations and
- personal sales.

Figure 1. Integrated marketing communications (Adopted from Belch et al. 2004, 166) (quoted at Familmaleki & Aghighi & Hamidi, 2015)

Promotional sales

Promotional sales are a means of achieving company marketing communication objectives and a key element in marketing planning (Familmaleki & Aghighi & Hamidi, 2015). Promotional sales as a marketing tool used at a given time to stimulate growth of the claim or to certify the availability of the product (Obydat, 2004). The main instruments of promotion of sales according to Dotson & Hyatt, (1998):

- Bonuses,
- Coupons,
- Bonuses,
- Bonus Packages, Loyalty or Continuity of Offering Customers Programs by Offering Discounts to Products or Customer Rewards,
- Samples (Dotson & Hyatt, 1998, p. 3).

Advertisements

According to Wang, (2009) cited in (cited in Khanfar, 2016), advertising is the

primary communication in the relationship with customers, so the image and the desired language of the clients together with culture, economy and commercial changes should be kept in mind and so advertising helps build brand awareness and image from repeated exposure to the target message. Advertising is any form of presentation and non-personal promotion of ideas, goods, or services by an identified sponsor (Kotler & Armstrong: 2011). Advertising is described as any non-private way of thinking about goods using the use of mass media such as TV, newspapers, magazines, cinemas, and radio and is implemented through a selected sponsor for a paid payment to guide the induce of buyers (Kotler & Keller, 2006) (quoted in Shirisha & Sucharitha, 2017).

Personal sales

Personal sale is defined as a verbal and face-to-face communication with one or more potential buyers, communicating for the product or service, answering questions, or answering customer requests (McCarthy & Perreault, 2004). Personal selling means direct communication with the potential buyer, this is the process of relationship development, the discovery of needs and the adaptation of products that are appropriate for these needs, but is also a process that provides data, reminding and convincing consumers (Manning and Reece, 2008) (quoted Bubnjević, 2011).

Direct marketing

Kotler & Armstrong (2011) defined direct marketing as an interactive marketing system that uses one or more advertising media to make a measurable response and / or transaction in any country (Kotler & Armstrong, 2011). Hardie (1991) emphasized that sales generated through direct marketing are growing rapidly. Today, many marketing experts see direct marketing as one of the key elements of the promotional mix that plays a major role in building a long-term relationship with customers (Ofunya Afande & Paul Maina, 2015). Direct Marketing is a relative process of trading, searching, conversion, and maintenance using various means of sale and direct customer connectivity. This definition includes four aspects: Relational Marketing, Process of Search, Conversion, and Maintenance, Information and Control at Individual Level, and Advertising as a Direct Response (Miglautsch and Bauer, 1992).

Relations with public

According to Fill (2006), "a public relation has to do with managing relationships between organizations and their stakeholders" (Fill, 2006). So public relations is an attempt to create and maintain good relations, common understanding and goodwill with target secondary groups (which are also called public ones, they affect opinions about the company but are not the target group directly for sale of products), audiences or interested parties. As a promotional mix element, public relations helps to close the gap between how the public sees the organization and how the organization wants to be seen by the public (De Pelsmacker et al., 2001) (cited in Familmaleki & Aghighi & Hamidi, 2015)

Decision for buying customers

The process of purchase decision goes through several stages of buying a product. The purchasing decision-making process goes through five phases which are:

- Approval, the most important step in the purchase decision is approval. Without this step, buying cannot happen,
- Information gathering is done by relying on a variety of information or sources such as different media, friends, family, colleagues, and personal experience. Customer-required information is related to the item's quality, its features, price, payment methods, etc.
- Assessment of alternatives, after providing the necessary information, the buyer makes an assessment of the alternatives related to the item to be purchased, taking into account a large number of features and changing from shop to buyer.

The Purchase Decision is the final purchase decision which is the result of the evaluation and selection process between available alternatives to choose the right item that meets the needs and wishes of the buyer (Kotler & Armstrong 2011), After Purchase Rating, following the process of purchasing, buyers compare their subsequent expectations about the products, If the product corresponds to their expectations they will be satisfied and vice versa. Buyers' satisfaction will affect the decision-making process for a similar purchase from the same company in the future (Foxall, 2005). Schiffman and Kanuk, (2003) indicate that a consumer buying decision is a method from which an individual or group identifies choices, collects information, evaluates data, and determines the best option to decide. The decision-making process for purchasing a consumer passes through several phases:

- The first stage is a need,
- The second phase is search for product information, and
- The third phase is the assessment of alternative purchases.

Results of the study

Respondents in the research were chosen randomly, where the research target has been the businesses. Data processing and data analysis is performed using statistical and descriptive methods. While data retrieval was carried out by conducting interviews via the contact person directly.

Graph 1: Do you think the elements of the promotional mix affect the decision of buying a consumer?

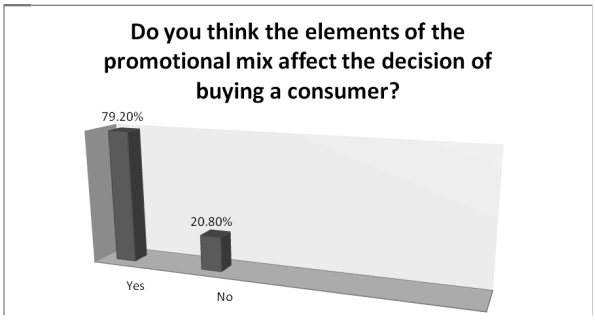

Source: Calculating the authors based on the results of research

The research results show the importance of the promotional elements, where over three-quarters of the respondents think that the elements of the promotional mix affect the decision of buying consumers, while only 20.8% of respondents have responded that the elements of the pre-mix do not affect in the purchasing decision of the consumer.

Graph 2: Which of the promotional elements affects the consumer buying decision (only one answer)?

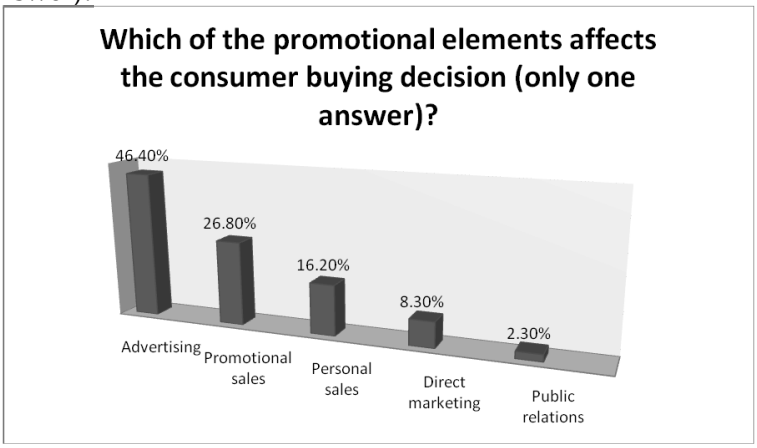

Source: Calculating the authors based on the results of research

From the results of Graph 2, one of the main features that most affect the consumer purchase decision is advertising and promotional sales, so nearly half of the respondents think that advertising is key to the decision to buy a consumer, 26.8% of respondents think that promotional sales affect the customer buying decision, 16.2% of respondents think that personal sales affect the decision to buy a consumer, 8.3% think that direct marketing leads to a consumer decision, and only 2.3% think that public relations affect consumer purchasing. So it is clear that most of the advertisements and promotional sales affect the decision of buying a consumer, while at least the public relations affect the decision of buying a consumer.

Graph 3: How does product demonstration affect the purchasing decision of the consumer?

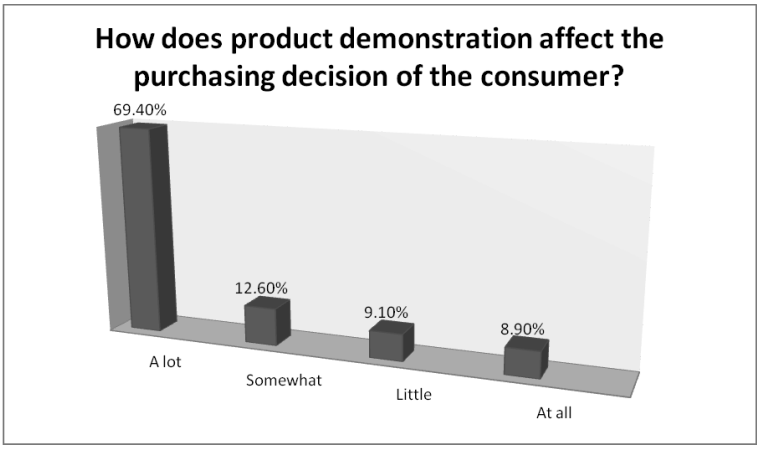

Source: Calculating the authors based on the results of research

Promoting and demonstrating products is very important for changing consumer conviction, so a professional demonstration affects the consumer buying decision. The survey results show that 69.4% of respondents responded that product demonstration influences heavily in the decision to purchase the consumer, 12.6% of respondents have responded that product demonstration has a somewhat impact on the purchasing decision, 9.1% responded product demonstration has little impact on the purchasing decision of the customer, and only 8.9% of respondents think that product demonstration has no impact on the purchasing decision of the consumer.

Conclusions

One of the main goals of implementing promotional elements is to increase sales by meeting the needs and demands of consumers, so sales increase is achieved by means of promotional elements to change consumer decision-making.

The results of the work showed the importance of the promotion elements in the purchasing decision of the consumer. Understanding the variables that influence brings consumer and the decision making process is not just the work of large companies and professionals seeking marketing. The results of the study show that one of the primary elements that have the most impact on the consumer purchase decision is advertising and promotional sales and at least the public relations affect consumer purchase decisions. Demonstration is an important element in the consumer purchase decision, as evidenced by the results of the survey, where most respondents think that demonstration has a significant impact on consumer decision-making.

References

Kotler. P & Armstrong. G (2011) " Principles of Marketing" 14th Edition, Pearson Prentice Hall.

McCarthy J. & W. D. Perreault, Jr. (2004). Basic marketing (5th edition). Burr Ridge, IL: Irwin.

Blattberg RC, Neslin SA (1990) Sales Promotion: Concepts, Methods, and Strategies, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Obydat, Mohammed Ibrahim (2004). Consumer behavior, behavioral entrance (Fourth Edition). Wael Foundation for copying. Amman, Jordan.

Dotson. J. M & Hyatt. M. E, (1998) "Sales Promotion Preferences: A Demographic Analysis", Appalachian State University, p. 1.

Miglautsch. J & Bauer. C (1992) " A Conceptual Definition of Direct Marketing ", This article appeared originally in Journal of Direct Marketing Vol 6; March, 1992.

Foxall, Gordon. R. (2005). Understanding consumer choice. USA: Palgrave Macmillan.

Schiffman, L.G and Kanuk, L.L. (2003). Consumer Behavior. 8th edition. Prentince Hall, NeW Jersey.

Nour. M & Salamh. Almahirah. M& Mohammed. Said. S & Freihat. S. (2014), " The Impact of Promotional Mix Elements on Consumers Purchasing Decisions, International Business and Management". Vol. 8, No. 2, 2014, pp. 143-151.

Khanfar. I. (2016), " The Effect of Promotion Mix Elements on Consumers Buying Decisions of Mobile Service: The case of Umniah Telecommunication Company at Zarqa city- Jordan", European Journal of Business and Management, Vol.8, No.5, 2016.

Ofunya. Afande. F & Paul. Maina.M. (2015), " Effect of Promotional Mix Elements on Sales

Volume of Financial Institutions in Kenya: Case Study of Kenya Post Office Savings Bank", Journal of Marketing and Consumer Research, An International Peer-reviewed Journal Vol.11, 2015.

Abdulkarim. Abdullah. J. (2016), " The Impact of Promotional Mix Elements on Consumers Purchasing Decisions", Journal for Studies in Management and Planning, Volume 02 Issue 1 January 2016.

Familmaleki. M & Aghighi. A & Hamidi. K. (2015), " Analyzing the impact of promotion mix on consumer's purchase decision", Advanced Social Humanities and Management 2(1) 2015:72-81.

Shirisha. M & Sucharitha. D. (2017), "The impact of promotional mix on consumers purchasing decisions ", Inspira-Journal of Commerce, Economics & Computer Science (JCECS), Volume 03, No. 03, July-Sept., 2017, pp. 145-152.

Bubnjević. D. (2011), "Position and role of personal selling in contemporary marketing management ", International Symposium Engineering Management And Competitiveness 2011 (EMC2011) June 24-25, 2011, Zrenjanin, Serbia, page 371-376.

Ndikimi i te Drejtes Nderkombetare ne ligjin kombetar

PhD Evelina Bach Jensen (Çela)
Lektore, Fakulteti Juridik, UET

Abstrakt

Dallimi më i dukshëm dhe më i rëndësishëm midis të drejtës ndërkombëtare dhe ligjit kombëtar është mënyra e zbatimit - është pikërisht **objekti** i hulumtimit të këtij artikulli.
Ndikimi i të drejtës ndërkombëtare në legjislacionin e brendshëm realizohet kryesisht si një ndihmë për këtë të fundit në zbatimin e normave të të parit. Që do të thotë, lidhja midis të drejtës ndërkombëtare dhe asaj kombëtare në këtë aspekt është një lidhje e nevojshme ligjore. Normat e së drejtës ndërkombëtare mund të ndikojnë në ligjin kombëtar, madje edhe për ato shtete për të cilat ato nuk janë të detyrueshme si për shembull, Deklarata Universale e të Drejtave dhe Lirive të Njeriut (UDHR) për vendet muslimane.
E drejta ndërkombëtare në përgjithesi, me përjashtim të atyre që u drejtohen organizatave ndërkombëtare, zbatohet nëpërmjet dhe në bashkepunim me legjislacionin kombëtar.Nëse ligji ndërkombëtar imponon një detyrim ndaj shtetit në tërësi, atëherë legjislacioni kombëtar e konkretizon këtë detyrim duke përcaktuar organet përgjegjëse për zbatimin e tyre.
Pra, nëse norma e së drejtës ndërkombëtare është një sinjal që i dërgohet shtetit në tërësinë e tij, do të thotë që ky sinjal merret pikërisht nga organe konkrete të këtij shteti, në mënyrë të detyrueshme në bazë të rregullave të përcaktuara në legjislacionin e brendshëm ku janë të përcaktuara dhe kompetencat e këtyre organeve. Nga vetë praktika, shteti për të ekzekutuar një normë e të drejtës ndërkombëtare u referohet rregullave të legjislacionit të brendshëm. Ashtu sikur se vetë natyra e së drejtës ndërkombëtare e detyron atë të mbështetet në legjislacionin vendas.

Keywords: e drejta ndërkombëtare, legjislacioni kombëtar, norma, konventa.

E drejta ndërkombëtare rregullon jetën e përgjithshme të shteteve, por shteti është në gjendje të veprojë me mekanizmin e vet, i cili është rezultat i funksionimit të normave ligjore të krijuara prej tij.Duhet të përmendet posaçërisht pozicioni themelor i së drejtës ndërkombëtare, sipas të cilit çdo shtet ka të drejtë të përcaktojë metodat dhe mjetet e brendshme në zbatim të detyrimeve ndërkombëtare.
E drejta e brendshme rregullon sjelljen dhe veprimet e individëve brenda shteteve, ndërkohë që ligji ndërkombëtar rregullon sjelljen dhe veprimet e organeve të qeverisjes.
Në përputhje me parimin e barazisë sovrane të shteteve, secili shtet zgjedh lirisht sistemin e tij ligjor dhe, rrjedhimisht, përcakton rendin e ndërveprimit të legjislacionit të tij me atë ndërkombëtare. Në të njëjtën kohë, parimi i barazisë sovrane përcakton se çdo shtet është i detyruar të përmbushë plotësisht dhe në mirëbesim detyrimet ndërkombëtare.
Në bazë të Kushtetutës së Republikës së Shqipërisë, neni122/2 'një marrëveshje ndërkombëtare e ratifikuar me ligj ka epërsi mbi ligjet e vendit që nuk pajtohen me të' kurse në rastet e një konflikti normat e nxjerra prej një organizate ndërkombëtare kanë epërsi mbi të drejtën e vendit, kur në marrëveshjen e ratifikuar nga Republika e Shqipërisë për pjesëmarrjen në atë organizatë, parashikohet shprehimisht zbatimi

i drejtpërdrejt i normave të nxjerra prej saj, n.122/3[1]. Sipas legjislacionit tonë, marrëveshja zbatohet në mënyrë të drejtpërdrejt përveç rasteve kur nuk është e vetzbatueshme dhe zbatimi i saj kërkon nxjerrjen e ligjit (Puto, 2010, 13; Gruda, 2013). Shteti, nga ana e vet, duhet të ndërtojë sistemin e tij ligjor në një mënyrë të tillë që të sigurojë pajtueshmëri me detyrimet ndërkombëtare.Në këtë mënyrë, paqja dhe rendi juridik ndërkombëtar mund të sigurohen me kusht që shtetet të krijojnë një qeveri demokratike bazuar në respektimin e të drejtave të njeriut dhe sundimin e ligjit. Por këto në jetën ndërkombëtare janë të pamundura pa demokracinë dhe sundimin e ligjit brenda vendit si fillim.

Zbatimi i dispozitave të së drejtës ndërkombëtare nuk kërkon, si rregull, ndonjë veprim nga ana e subjekteve të së drejtës kombëtare të qytetarëve dhe personave juridik, dhe, dispozitat që përmban e drejta ndërkombëtare për rregullimin e marrëdhënies me pjesëmarrjen e tyre duhet të hyjnë në sistemin ligjor të vendit në mënyrën e përcaktuar nga vetë shteti.

Ky proces zakonisht quhet një **transformim** dhe nënkupton transformimin e normave të së drejtës ndërkombëtare në normën e ligjit të brendshëm. Zbatimi i normave dhe parimeve të së drejtës ndërkombëtare në sistemet ligjore kombëtare do të thotë jo vetëm zbatimin e kërkesave specifike rregullatore, por edhe ngritjen në nivel kombëtar të mundësive ligjore dhe kushteve të nevojshme për këtë.

Rregullimi ndërkombëtar ligjor mbulon gjerësisht dy fazat kryesore: fazën e hartimit të ligjeve në të cilat po zhvillohet procesi i krijimit të normave ligjore ndërkombëtare dhe faza e zbatimit të ligjit në të cilin po zhvillohet procesi i zbatimit të normave. Zbatimi i normave të së drejtës ndërkombëtare nuk është asgjë më shumë se një proces në të cilin aktorët përkatës të cilëve u drejtohen këto rregulla veprojnë në përputhje me dispozitat e tij.Shpesh masat shtesë ligjore dhe organizative janë të nevojshme nga ana e shteteve për zbatimin e plotë të normave të së drejtës ndërkombëtare.

Çështjet e korrelacionit dhe ndërveprimit të së drejtës ndërkombëtare dhe sistemit ligjor në shtetin tonë marrin një rëndësi të veçantë në kontekstin e proceseve të integrimit dhe globalizimit.E drejta kushtetuese përcakton mekanizmat për shtrirjen e vlefshmërisë së akteve ligjore të së drejtës ndërkombëtare në sistemin e brendshëm ligjor.Instituti për zbatimin e normave ndërkombëtare ligjore në sistemet ligjore kombëtare shërben për të krijuar kushtet e nevojshme ligjore për të zbatuar detyrimet e saj ndërkombëtare.

Në këtë aspekt, sovran është vendimi i shtetit se si do të përmbushet detyrimi i ndërmarrë, cila procedurë do të zgjidhet për të zbatuar normat ligjore ndërkombëtare në legjislacionin e brendshëm.

Procedurat për zbatimin e instrumenteve ligjore ndërkombëtare përcaktohen nga legjislacioni kombëtar.Kjo, megjithatë, nuk e kundërshton në asnjë mënyrë mundësinë e **efektit të drejtpërdrejtë** të akteve ligjore ndërkombëtare në sistemin ligjor të vendit gjatë zbatimit të procedurave të miratuara në shtet.Jurisprudenca e brendshme formuloi kriteret për zbatimin e normave ligjore ndërkombëtare në legjislacionin shqiptar, duke njohur prioritetin e së drejtës ndërkombëtare dhe duke siguruar sovranitetin e shtetit.

Raporti midis të drejtës së brendshme dhe të drejtës ndërkombëtare në ditët e sotme ka një rëndësi parimore(Puto, 2010, 26).Tashmë është mjaft e qartë se rendi global sigurohet nga ligji i brendshëm i secilit shtet dhe e drejta ndërkombëtare. Të

[1] Kushtetuta e Republikës së Shipërisë.

dyja sistemet ndërveprojnë me njëra-tjetrën duke qënë në ndërthurje të vazhdueshme. Problemet e ndryshme ligjore në ditët e sotme nuk mund të zgjidhen pa përfshirjene normave të së drejtës së brendshme dhe asaj ndërkombëtare.

Pikëpamjet mbi korrelacionin e ligjit të brendshëm dhe atijndërkombëtar kanë ndryshuar me kalimin e kohës, gjë që, në fakt, ka qënë një reflektim i realiteteve.Në momentin kurnë shtetet evropiane u zhvilluan sistemet e brendshme ligjore, e drejta ndërkombëtarepërfaqësonte një lloj formimi jo-sistemik dhe fakultativ (XVIII fillimi i shekullit XX).

Natyrisht, në atë kohë mendimi shkencor dhe praktika ndoqën rrugën e parësisë së ligjit të brendshëm. Kjo do të thoshte që normat e të drejtës ndërkombëtare u krijuan dhe zbatoheshin si një lloj plotësimi i ligjit të brendshëm (bëhej fjalëpër ligjin e brendshëm të shteteve evropiane "të civilizuara"dhe nëse norma e ligjit të brendshëm binte në kundërshtim me normën e të drejtës ndërkombëtare, prioritet i është dhënë normës së të drejtës së brendshme.

Deri në fund të shekullit XIXe drejta ndërkombëtare ka fituar një karakter sistematik, është bërë më efektive dhe është shfaqur**koncepti i dualizmit të ligjit**. Thelbi i saj është se ligji i brendshëm dhe e drejta ndërkombëtare janë dy sisteme ligjore të pavarura që nuk janë të ndërlidhura me njëra-tjetrën me nënshtrim hierarkik. Kuptohet se normat e së drejtës së brendshme dhe të drejtës ndërkombëtare janë krijuar dhe funksionojnë në mënyrë të pavarur, në mënyrë autonome, pra, secila në sferën e vet.E drejta ndërkombëtare kishte për qëllim kryesisht rregullimin e sjelljes së vetë shteteve si subjekte të së drejtës ndërkombëtare dhe nuk ndikoi në ligjin e tyre të brendshëm.

Nga fillimi i shekullit XX koncepti i primatit të së drejtës ndërkombëtare u shfaq në teorinë e juristit tënjohurHans Kelsen (Kelsen, 2009, 328). Thelbi i konceptit ishte se e drejta ndërkombëtare, me forcën e saj ligjore, qëndron mbi ligjin e brendshëm; e drejta ndërkombëtare përcakton fushën dhe përmbajtjen e karakterit të brendshëm dhe nëse norma etë drejtës ndërkombëtare dhe norma e ligjit të brendshëm hyjnë në konflikt, atëherë prioritet duhet t'i jepet normës së të drejtës ndërkombëtare.

Kjo do të thotë se edhe në rendin e brendshëm ligjor, norma e të drejtës ndërkombëtare është në hierarkinë e normave në vendin më të lartë (Puto, 2010, 12-15). Thelbi i konceptit të teorise Kelziane ishte hierarkia e normave juridike dhe renditja e tyre sipas rëndësisë.

Gjithnjë e më shumë, normat e të drejtës ndërkombëtare kërkojnë drejtpërdrejt që shtetet të ndryshojnë, krijojnë ose unifikojnë norma të caktuara të ligjit të brendshëm (Tunkin, 2006, 181; Dixon, 2009). Kështu, e drejta ndërkombëtare sot synon kryesisht "regjimet e brendshme ligjore".Përcaktimi i përmbajtjes së regjimeve të brendshme ligjore, të drejtës ndërkombëtare në mënyrë indirekte ndikon në të gjitha aspektet e jetës sonë.

Termi "prioritet i të drejtës ndërkombëtare" duhet të dallohet nga termi "parësi e të drejtës ndërkombëtare"."Parësi" është supremacia e të drejtës ndërkombëtare në marrëdhëniet ndërshtetërore, dhe përparësia është supremacia e të drejtës ndërkombëtare në sistemin e brendshëm ligjor. Sot, prioritetin etë drejtës ndërkombëtaree gjejmë të përfshirë në Konventën e Vjenës mbi Ligjin e Traktateve të vitit 1969 neni 27 "nuk mund të referohet në dispozitat e ligjit të brendshëm si justifikim për mospërmbushjen e ... marrëveshjes".[2]

[2] Vienna Convention on the Law of Treaties 1969.,Internal law and observance of treaties - A party

Një nga parimet e të drejtës ndërkombëtare është se e drejta ndërkombëtare mbizotëron mbi ligjin e brendshëm të shteteve.Një dispozitë e tillë gjendet e fiksuar në doktrinë ose në kushtetutat e shumicës së shteteve.[3]

Për sa më lart, në lidhje me raportin midis ligjit të brendshëm dhe të drejtës ndërkombëtare, ekzistojne dy teori:

Teoria moniste (janëtë dyja teoritë - parësia e të drejtës ndërkombëtare dhe parësia e ligjit të brendshëm, bazohet në idenë e kombinimit të së drejtës ndërkombëtare dhe ligjit të brendshëm në një sistem ligjor të vetëm) pra, e cila e shikon tërësinë e së drejtës si një unitet të vetëm.

Teoria dualistenga ana tjetër është (teoria e diferencimit të të drejtës ndërkombëtare dhe ligjit të brendshëm dhe mos varësisësë tyre prejnjëra-tjetrës bazuar në konstatimin e ndryshimeve të tilla si: objekti i rregullimit, subjektet e së drejtës apo burimetsë drejtës.

Nuk mund të pajtohemi plotësisht me mendimin e profesor Arben Puto, se me qënë se asnjëra nuk gëzon epërsi mbi tjetrën, e drejta ndërkombëtare nuk mund të jetë automatikisht pjesë e së drejtës së brendshme (Puto, 2010, 27).

Të gjitha marrëveshjet e ratifikuara prej shteteve rrjedhimisht bëhen dhe duhet të bëhen pjesë e sistemit të brendshëm ligjor.Teoria dualiste konsiderohet baza e doktrinës moderne për marrëdhëniet ndërmjet të drejtës ndërkombëtare dhe ligjit të brendshëm.Dualizëm modern[4], do te thotë (ekzistenca e sistemeve ekuivalente dhe të pavarura të së drejtës ndërkombëtare dhe kombëtare, ndërkohë që karakterizohet nga një ndërveprim dialektik mes tyre).

Ndikimi i ligjit të brendshëm mbi formimin dhe zbatimin e normave të së drejtës ndërkombëtare, historikisht ka qënë ndikimi i të drejtës së brendshme në procesin e rregullimit të normave të së drejtës ndërkombëtare dhe mëpas,ndikimi i normave ekzistuese të së drejtës ndërkombëtare në zhvillimin e mëtejshëm të ligjit kombëtar (Shaw, 2014, 92).Këtë ndërveprim e shikojmë në nivel dhe në formën e ndikimit të ndërsjellë të burimeve të së drejtës të secilit prej sistemeve.Një drejtim tjetër i ndikimit është ndryshimi, thellimi dhe zhvillimi i përmbajtjes, shtrirja e qëllimit dhe rritja e efektivitetit të normave të së drejtës ndërkombëtare nën ndikimin e ligjit kombëtar.

Rezultat i ndikimit të ligjit kombëtar në zhvillimin progresiv të së drejtës ndërkombëtare mund të jetë heqja e normavetë vjetra prej të drejtës ndërkombëtare, institucioneve apo parimeve që nuk korrespondojnëmë me përmbajtjen aktuale/ modernetë së drejtës ndërkombëtare.

Mund të përmendim për shembull, nenin 35 të ILO[5], përmban një klauzolë që bën të mundur mos zbatimin e Konventës (Statutit) ILO. Përdorimi i formulave kryesore ligjore të së drejtës ndërkombëtare vijnë prej ligjit kombëtar, me origjinë si fillim nga e drejta romake dhe pastaj nga sistemet e mëvonshme ligjore kombëtare. Për shembull: ligji i mëvonshëm zëvendëson atë të mëparshmin, ligji i përgjithshëm anullohet nga ai i veçanti, i barabarti nuk mund të ketë pushtet mbi të barabartin etj.

may not invoke the provisions of its internal law as justification for its failure to perform a treaty. This rule is without prejudice to article 46.

[3] Zachary Douglas // International Responsibility for Domestic Adjudication, ICLQ Vol. 63, f.867 2014. Shiko gjithashtu: Bin Cheng, General Principles of Law as applied by international courts and tribunals, Cambridge Univ. Press 2006.

[4] Modern dualism (the existence of equivalent and independent systems of law - international and national, while characterized by a state of dialectical interaction between them).

[5] Convention of International Labor Organization.Shqipëria është anëtare prej vitit 1920-1967 dhe prej 22.05.1991.

Ndikimi i të së drejtës ndërkombëtare në formimin, funksionimin dhe zhvillimin e ligjit të brendshëm është më i dukshëm në bazat e parimeve kryesore të politikës së jashtme, të mishëruara në Kushtetutë (parimet dhe normat e të drejtës ndërkombëtare përgjithësisht të pranuara janë një pjesë integrale e sistemit të Republikës së Shqipërisë).Parimet e përgjithshme të së drejtës të njohura nga kombet e civilizuara i gjejmë në nenin 38 të Statutit të Gjykatës ndërkombëtare të drejtësisë.[6]
Fusha të tjera që vërtetojnë ndikimin ndaj të drejtës ndërkombëtare janë rregullimi i brendshëm i organizatave, sigurimi i marrëdhënieve të jashtme, përfaqësimi diplomatik, përfaqësimi në organizatat ndërkombëtare, ratifikimi, ekzekutimi dhe denoncimi i marrëveshjeve ndërkombëtare, mbrojtja dhe realizimi i të drejtave dhe lirive të njeriut GJEDNJ[7]).

Bibliografia

1). Bin Cheng, General Principles of Law as applied by international courts and tribunals, Cambridge Univ. Press 2006.
2). Dixon Martin, E drejta ndërkombëtare. AIIS.Tiranë 2009.
3). Kelsen Hans, General Theory of Law and State 2009.
4). Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë.
5). Shaw Malcolm N. International Law. 6th Edition. Cambridge. 2008.
6). Malcolm N. Shaw. International Law. 7th Edition, Cambridge. 2014.
7). Puto Arben, E Drejta Ndërkombëtare Publike, Tiranë 2010.
8). Tunkin G.I. Theory of International Law, Moscow 2006.
9). Vienna Convention on the Law of Treaties 1969.Convention of International Labor Organization ILO. Statute of ICJ., UDHR.
10). James Bremen // The importance of being enforceable, E&MJ 2004.
11). Zachary Douglas // International Responsibility for Domestic Adjudication,ICLQ Vol. 63,2014.
12). Gruda Zejnullah, E drejta ndërkombëtare publike, Prishtinë 2013.
13).Kotuby Charles T. // General Principles of Law… Duke journal of comparative & International Law, Vol 23, 2013.

[6] Shaw Malcolm N..International Law. 7th Edition, Cambridge. P. 69, 2014. Shiko: ICJ Statute, article 38 (1) is generally recognized as a definitive statement of the sources of international law. It requires the Court to apply, among other things, (a) international conventions, whether general or particular, establishing rules expressly recognized by the contesting states; (b) international custom, as evidence of a general practice accepted as law; (c) the general principles of law recognized by civilized nations; (d) subject to the provisions of Article 59, judicial decisions and the teachings of the most highly qualified publicists of the various nations, as subsidiary means for the determination of rules of law.

[7] European court of human rights and fundamental freedoms of 1950.

Afati i arsyeshëm në procesin civil dhe administrativ në kuptim të KEDNJ-së dhe mjeti efektiv i brendshëm në Republikën e Shqipërisë

Dr. Ledina Mandija
Universiteti Europian i Tiranës

I. 'Afati i arsyeshëm' në kuptim Konventës dhe jurisprudencës së GJEDNJ-së

1.1 Tejzgjatja e procedurave dhe mënyra e përllogaritjes së tyre

Konventa Europiane e të Drejtave të Njeriut, e cila mbetet një nga instrumentet më të rëndësishme ndërkombëtare garantuese e të drejtave të njeriut i ka kushtuar një vëmendje të vecantë të drejtës së individëve për një process të rregullt ligjor.

Neni 6/1 i saj i garanton secilit të drejtën për t'i parashtruar gjykatës për gjykim cfarëdo pretendimi, që u referohet *'të drejtave dhe detyrimeve me karakter civil'* . Në kuptim të realizimit të drejtave të tyre sa më sipër shtetasit kanë të drejtën për t'u dëgjuar drejtësisht, publikisht dhe brenda një afati të arsyeshëm nga një gjykatë e pavarur dhe e paanshme e krijuar me ligj.

Fusha e mbrojtjes të së drejtës për një gjykim në një kohë të arsyeshme është një nga fushat më të ekspozuara të ligjit në Europë dhe pothuajse në të gjitha vendet e Këshillit të Europës, për shkak të ngarkesës së gjykatave dhe si rezultat i dështimit të gjykatës të hqyrtimit të një cështjeje në një afat të arsyeshëm kohor, duke u ballafaquar në këtë mënyrë me '*mohim të së drejtës*'.[1]

GJEDNJ ka përcaktuar nëse përzgjatja e një procesi në një cështje të caktuar është*'e arsyeshme'*, duke marrë në konsideratë të gjitha rrethanat në të cështje. Në këtë kuadër Gjykata ka përcaktuar kohën e duhur për një process gjyqësor në kuptim të nenit 6 të KEDNJ-së dhe më pas, referuar rrethanave tëcështjes ka vlerësuar nëse kjo kohëzgjatje është e arsyeshme.

Referuar nenit 6 të Konventës afati i arsyeshëm kohor i referohet një procesi civil apo penal, duke mos përcaktuar saktë nëse edhe procesi administrativ i nënshtrohet të njëjtit rregull. Gjithsesi, Gjykata në rastin Konig kundër Gjermanisë ka bërë interpretimin e *'të drejtave dhe detyrimeve civile'*, duke mos u kufizuar vec në ligjin e brendshëm të një shteti të paditur dhe duke arritur në përfundimin se procedimet të cilat i përkasin të drejtës publike dhe realizohen para një organi administrativimplikojnë të drejta dhe detyrime civile dhe si rezultat neni 6 i Konventës është i zbatueshëm.[2]

Në përcaktimin e kohës së arsyeshëm në të cilën do të zhvillohet njëproces sa i takon cështjeve civile, Gjykata ka marrë në konsideratë kohën në të cilën padia është rregjistruar në Gjykatë[3] dhe në disa raste mund të ndodhë edhe para rregjistrimit të padisë.[4] Gjykata ka vlerësuar se kjo mund të ndodhë në rastet kur procedura para një organi administrative eshte e detyrueshme para se të ngrihet nje padi në rrugë gjyqësore dhe në të tillë raste, koha e llogaritur për efekt të kohës së së arsyeshme do

[1] Applying and supervising the ECHR, ' The Improvement of domestic remedies with particular emphasis on cases of unreasonable length of proceedings', fq. 8 (Round Table Slovenia 2009)
[2] Vendimi Konig kundër Gjermanisë, (6232/73), 28.06.1978, §§ 88, 89
[3] Shih Erkkner and Hofauer kundër Austrisë (cështja 9616/81), dt. 24.03.1987, § 64.
[4] Shih Schouten and Meldrum kundër Hollandës (cështja 19005/91), dt.9.12.1994, § 62.

të jetë nga momenti i paraqitjes së kërkesës para organit adminitrativ.[5]Nga ana tjetër, afati kohor i fundit që duhet marrë në konsideratëështë vendimi përmes të cilit është zgjidhur përfundimisht cështja. Në disa legjislacione parashikohet që përcaktimi i së drejtës dhe detyrimi për dëmshpërblim realizohen në séance të ndryshme. Në të tilla raste, Gjykata ka gjetur se e drejta rivendoset në momentin e dëmshpërblimit dhe jo në momentin e njohjes të së drejtës. Prandaj, vec proceset gjyqësore që përcaktojnë shumën për të cilën do të dëmshpërblehet aplikanti konsiderohen si fazë e fundit që do të merret në konsideratë në përllogaritjen e një afati kohor në provedura gjyqësore.[6]Gjykata në jurisprudencën e saj ka marrë në konsideratë në përllogaritjen e afatit të arsyeshëm kohor jo vetëm kohën deri në dhënien e një vendimi të formës së prerë, por edhe procedurat në Gjykatën e e Lartë apo të Kasacionit.[7] Përsa i takon procedurave në Gjykatën Kushtetuese, Gjykata ka arritur në përfundimin se ky afat do të përllogaritet përsa kohë Gjykata Kushtetuse pavaresisht se nuk ka kompetencë të vendosë mbi themelin, ka influencuar në vendimin përfundimtar.[8] Këtu përfshihet edhe rasti kur gjatë gjykimit të një cështje, Gjykatës Kushtetuese i kërkohet kontrolli incidental i një ligji mbi bazën e të cilit po gjykohet cështja në gjykata.

Gjykata ka vlerësuar se edhe gjykimet e tjera vec atij të themelit, por që janë ndihmës të tij përllogariten në kohën e plotë për përmbylljen e procedurave në lidhje me kërkimin dhe realizmin e së drejtës. Kështu gjykimi i vecantë në lidhje me shpenzimet gjyqësore, apo procedime të tjera të lidhura me gjyqin e themelit përllogariten përsa kohë që ndikojnë në përllogartitjen e plotë të afatit të procedimeve, të cilat konsiderohen të arsyeshme ose jo nga ana e Gjykatës.[9]

Ekzekutimi i vendimit gjyqësor është pjesë e procesit të rregullt ligjor, gjë kjo e garantuar nga Konventa referuar nenit 6/1 të saj. Gjykata në jurisprudencën e saj ka arritur në përfundimin se faza e ekzekutimit duhet konsideruar si vazhdimi normal i procesit gjyqësor, pjesë integrale e tij.[10] Lënia jashtë kufijve të mbrojtjes nga neni 6/1 i Konventës i fazës ekzekutive do të ishte e dyhimtë dhe e drejta për gjykim do të mbetej iluzive.[11] Faza e gjykimit dhe ajo ekzekutive në unitetin e tyre përbëjnë procesin civil. Prandaj dhe përllogaritja e afatit të arsyeshëm kohor përfshin edhe fazën ekzekutive dhe si e tillë afati përfundimtar është koha e ekzekutimit përfundimtar të vendimit. Kjo i referohet si rastit kur ekzekutimi ndiqet nga një zyrë përmbarimore[12] apo pëmes gjykatës[13], por edhe kur një vendim i dhënë nga një organ administrative është i detyruar për ta ekekutuar.[14]Shtetet kanë detyrimin të ndërtojnë mekanizmin për të bërë të mundur që orgnaet përmbarimore apo edhe autoritetet e tjera të bashkëveprojnë me qëllim eksekutimin e një vendimi me qëllim respektimin e një afatti të arsyeshëm ligjor. Faza ekzekutive ka marrë vëmendje nga Gjykata, përsa kohë që Komiteti i Minitrave të këshillit të Europës i ka kushtuar

[5] Shih Silva Pontes kundër Portugalisë, dt.23.03.1984; Pudas kundër Suedisë, dt.27.10.1987, § 31.
[6] Shih Ouendeno kundër Francës, dt.16.04.2001; Brochu kundër Francës, dt.12.06.2001.
[7] Shih Deumeland kundër Gjermanisë, dt. 29.05.1986.
[8] Shih Grauslys kundër Lituanisë, dt.10.10.2000; Robins kundër Britanisë së Madhe , dt.23.09.1997.
[9] Shih Schollo kundër Italisë, ECHR 34, dt.28.09.1995; Di Pede kundër Italisë,ECHR 40, dt.26.09.1996; Zappia kundër Italisë, ECHR 43, dt.26.09.1996; Estima Jorge kundër Portugalisë, dt.21.04.1998; Deëicka kundër Polonisë,ECHR 135, dt.4.04.2000.
[10] Shih Hornsby kundër Greqisë, dt.19.03.1997, §§ 40.
[11] Qufaj kundër Shqipërisë, dt. 2.10.2003 dhe dt.18.11.2004.
[12] Scollo kundër Italisë, ECHR 30, dt. 29.09.1995.
[13] Metaxas kundër Greqisë, 27.05.2004.
[14] Shih Djagozov kundër Bullgarisë, dt.8.07.2004.

vëmendje herë pas herë duke kulmuar me Rekomandimin (2010)3 "Mbi mjetet efektive ndaj tejzgjatjes së procedurave" të shoqëruar nga Udhërrefyesi i Praktikës së Mirë i Këshillit të Europës dt.18.09.2013.

1.2. Tejzgjatja e procedurave dhe kriteret në vlerësimin e 'afatit të arsyeshëm'

Gjykata përvec përllogaritjes së afatit vlerëson nëse tejzgjatja e procedurave në një rast të caktuar ka qenë e arsyeshme duke marrë në konsideratë të gjitha rrethanat e cështjes. Në vlerësimin tejzgjatjes së procedurave Gjykata merr në konsideratë katër kritere kryesore të cilat janë: kompleksiteti i cështjes, sjellja e palës, sjellj e autoriteteve si dhe rëndësia e cëhtjes për aplikantin.

(i) Kompleksiteti i cështjes

Gjykata ka shqyrtuar nëse kompleksiteti i cështjes justifikon tejzgjatjen e procedurave. Faktorë të cilët ndikojnë në kompleksitetin e cështjes mund të jenë: ndryshimi i legjislacionit[15]; tranzicioni në ekonominë e tregut; ndërveprimi mes procedurave administrative dhe gjyqësore[16]; prezenca e shumë të paditurve në proces; kompleksiteti i fakteve në proces[17] duke përfshirë numrine dëshmitarëve ose ekspertëveapo përkthyesit[18], tërësia e provave që duhet të shqyrtohen, vështirësia për shkak të ndërhyrjes së të tretit nëprocess dhe cështjet ligjore të hasura gjatë shqyrtimit të rastit.

(ii) Sjellja e kërkuesit

Gjykata ka marrë në konsideratë sjelljen e aplikantit (kërkuesit) gjatë përcaktimit nëse tejzgjatja e afatit kohor është e arsyeshme apo jo. Një sjellje e tillë e aplikantit që ka ndikuar në tejzgjatjen e procedurave nuk mund t'i atribuohet autoriteteve shtetërore. Pra, një palë kërkuese nuk mund të aplikojë për tejzgjaje të procedurave, nëse një situate e tillë ka ardhur si pasojë e veprimeve të tij.[19] Pra Gjykata në të tilla raste ka marrë në konsideratë nëse pala ka paguar taksat gjyqësore[20], vlerën e padisë, ka paraqitur kërkesa për vazhdimin e procedurave[21], ka respektuar afatet në paraqirjen e provave[22], dhe nëse avokati ka bërë përpjekje që të realizojë seancën dëgjimore në një kohë sa më të shpejtë[23]. Pra qëndrimi indiferent i kërkuesit gjatë gjykimit apo edhe vonesa e tij në paraqitjen e kërkesave apo mungesa e tij në debat merren në konsideratë nga Gjykata së bashku me faktorët e tjerë të cilët kanë ndikuar në tejzgjatjen e procedurave. Kështu në rastin Di Pede kundër Italisë, aplikanti e ka justifikuar indiferencën e tij gjatë procesit gjyqësor me shpresën se do të zgjidhte cështjen me pajtim (§29), ndërsa në rastin Deëicka kundër Polonisë vihet re mungesa e kërkueses në seancë gjyqësore për arsye shëndetësore. Në cdo rast, Gjykata ka

[15] Shih Klein kundër Gjermanisë, dt.27.7.2000.
[16] Shih Mitev kundër Bullgarisë, dt.22.12.2004; Sari kundër Turqisë, dt.8.11.2001.
[17] Në cështjen Zappia kundër Italisë kemi një shtyrje afatesh prej 12 vitesh nga viti 1983 deri në vitin 1995 për përgatitjen e aktit të ekspertimit, paraqitjen dhe plotësimin e tij; Në cështjen Di Pede kundër Italisë akti i ekspertimit u përgatit në vitin 1979 në një afat prej 5 muajsh dhe u paraqit në vitin 1980 si dhe u shtynë 5 seanca për raportimin shtesë të tij; Në rastin Dewicka kundër Polonisë , procesi nuk zgjati sa në dy rastet e tjera, por u mor në konsideratë kompleksitti cështjes për shkak të kompleksitetit të cështjes dhe moshës së thyer të aplikantit.
[18] Shih Erkner and Hofaurer kundër Austrisë (9616/81), dt.24.03.1987, §69.
[19] Shih Peryt kundër Polonisë (42042/98), dt.2.12.2003, §56.
[20] Shih Prizov kundër FYROM (14258/03), dt.7.02.2008, §57.
[21] Shih Ommer kundër Gjermanisë (26073/03), dt.13.11.2008, §70.
[22] Shih Capuano kundër Italisë (9381/81), dt.19.05.1987, §28.
[23] Shih Surmeli kundër Gjermanisë(75529/01), dt.8.06.2006, §129 (Dhomë e Madhe)

vlerësuar sjelljen e aplikantit duke marrë në konsideratë dhe vonesat e shkkatuara kryesisht nga autoritetet.

(iii) Sjellja e Autoriteteve

Gjykata në vlerësimin e tejzgjatjes së procedurave ka marrë në konsideratë sjelljen e autoriteteve, duke i kushtuar vëmendje periudhës së pasivitetit dhe mosveprimit të saj. Gjykata ka pranuar në disa raste e autoritetet nuk kanë patur as vullnetin, as kohën dhe as mjetet e duhura për të ndjekur procedurat në gjykatë, në rrugë administrative apo në ekzekutimin e vendimit. Kështu në rastin Arsov kundër Fyrom (44208/02) Gjykata ka gjetur se gjyakata e brendshme ka qëndruar pasive për një periudhë 2 vjet dhe 8 muaj, cfarë ka ndikuar në tejzgjatjen e procedurave. Në rastin Dumanovski kundër FYROM (13898/02)Gjykata ka gjetur shkleje për shkak të mosveprimittë Zyrës së Punësimit dhe Ministrit të Punës dhe Punëve Sociale si rezultat i procedurave ankimore nga kërkuesi, të cilat kanë qenë të orientuara nga Gjykata e Lartë. Në rastin Hornsy kundër Greqisë, Gjykata ka gjetur shkelje të organeve administrative të cilat vonuan të zbatonin vendimin e Gjykatës së Lartë Administrative. Apo në rastin Qufaj kundër Shqipërisë, kur Gjykata gjeti shkelje të Bashkisë Tiranë dhe të Ministrisë së Financavetë cilat nuk e bënë asnjëherë të mundur ekzekutimin e shumës së detyruar ndaj firmës së ndërtimit. Gjykata arriti në konkluzionin se ' *Autoriteteve shtetërore nuk iu lejohet që të justifikohen me mungesën e fondeve për mosrespektimin e një detyrimi që rrjedh nga një vendim gjyqësor. Sidoqoftë, në rrethana të vecanta mund të justifikohet ndonjë vonesë në ekzekutimin e një vendimi. Por, kjo vonesë nuk mund të jetë e tillë sa të cënojë vetë thelbin e së drejtës së mbrojtur nga neni 6/1'.* Në raste të tilla, pavarësisht se Gjykata ia ka atribuar tejzgjatjen e procedurave autoriteteve shtetërore, kjo nuk duhet ngatërruar me përgjegjësinë e një gjyqtari, përmbaruesi apo punonjësi të administratës. Shteti mban barrën që të jetëi organizuar në bazë të ligjeve dhe të mundësojë funksionimin në mënyyrë të tillë që secilit t'i garantohet e drejta e një gjykimi apo ekzekutimit të një vendimi në një afat të arsyeshëm kohor.[24] Në rastet që Gjykata gjen shkelje, është detyrë e shteyit që të marrë masa për ndryshimin e ligjit dhe të praktikës. Në cështjen Dumanovski kundër FYROM, Gjykata ka arritur në përfundimin se ngarkesa e gjykatave të brendshme nuk justifikon në asnjë rast tejzgjatjen e procedurave(§45). Në rastin Wohlmeyer Bau Hmbh kundër Austrisë (20077/02) në rastin e dështimit të ekspertit në paraqitjen e aktit të ekspertimit, është shteti që të bëje rregullime ligjore të tilla që të detyrojë ekspertin të paraqesë dëshminë e tij në kohë (§52). Në rastin Kusmierek kundër Polonisë(10675/02) për shkak të shtyrjes së seancave për mos paraqitje të dëshmitarit, Gjykata ka vlerësuar se i takon shtetit të marrë masa që të bëjë ndrysime ligjore në mënyrë të tillë që të garantojë vazhdimin e procedurave nga ana e gjykatave(§65).

(iv) Rëndësia e cështjes për kërkuesin.

Rëndësia e cështjes për kërkuesin është një nga kriteret qëështë marrë në konsideratë nga Gjykata, duke shpjeguar edhe qëndrimin ndryshe të saj në rast të përllogaritjes së afateve të arsyeshme në tejzgjatjen e procedurave. Gjykata ka vlerësuar se disa cështje kërkojnë një afat më të shkurtër se disa cështje të tjera, kjo duke u nisur nga

[24] Shih Doustaly kundër Francës, dt.23.04.1998; Lechelle kundër Francës, dt.8.06.2004; Obermeier kundër Austrisë dt.28.06.1990; Buccholz kundër Gjermanisë dt.6.05.1981; X kundër Francës, dt.31.05.1992; Mianowicz kundër Gjermanisë (no.2), dt.11.06.2009; Petko Ivanov kundër Bullgarisë, dt.29.03.2009; Sartory kundër Francës, dt.24.09.2009.

rëndësia që kanë për aplikantin dhe si të tilla janë konsideruar si cështje *'prioritare'*. Një nga cështjet prioritare janë konsideruar cështjet e punës si shkarkimet nga puna, dëmshpërblimet për largim nga puna, transferimet, pagesat etj. Në cështje të ndryshme duke nisur nga Buccholz kundër Gjermanisë në vitin 1981, apo Doustaly kundër Francës në vitin 1998 dhe më tej Petko Ivanov kundër Bullgarisë në vitin 2009, Gjykata ka mbajtur qëndrimin se *'cështjet referuar mosmarrëveshjeve të punës janë të një rëndësie të vecantë për individët dhe se gjykatat e brendshme duhet t'i shqyrtojnë me përparësi'*[25] Gjithashtu, Gjykata ka vlerësuar se edhe cështjet e pensioneve apo përfitimeve nga sigurimet shoqërore përfshihen në cështjet prioritare dhe gjykatat e brendshme duhet t'i shqyrtojnë me përparësi.[26] Cështje të tjera prioritare janë ato të kujdestarisë dhe përgjegjësive prindërore[27], ku përvec vonesave të gjykatave vendase në të tilla raste, Gjykata ka marrë në konsideratë dhe vonesat në rastet e njohjes së vendimit të huaj apo edhe procedurat përmes autoriteteve të tjera në qarkullimin e vendimeve të huaja gjyqësore.[28] Raste të tjera të konsideruara si prioritare nga Gjykata janë edhe rastet kur aplikanti ka një moshë të vjetër dhe procedurat ndaj tij duhet të realizohen ne një afat sa më të shkurtër.[29] Gjithashtu, rast prioritar i vlerësuar nga Gjykata është edhe sëmundja e pashërueshme e aplikantit dhe që redukton pritshmërinë për jetën.[30] Raste të tjera të konsideruara si prioritare janë cështjet e kërkimit të dëmshpërblimit për shkak të aksidenteve rrugore[31], cështje për shkak të dhunës policore[32] apo tëafateve të gjata të paraburgimit, të cilat për shkak të tejzgjatjes së procedurave krijojnë një situatë të paqartë dhe të pasigurtë për aplikantët.[33]

(v) Vlerësimi i rrethanave të cështjes

Vlerësimi i kritereve të mësipërme nuk është i njëtë në të gjitha cështjet. Kjo shpjegon qëndrimin e ndryshëm të gjykatës në raste të cilat mund të konsiderohen të ngjashme. Në disa raste një vonesëështë justifikuar si e arsyeshme dhe në disa të tjera është gjetur si shkelje nga ana e Gjykatës. Gjykata në vlerësimin e rasteve të ndryshme i referohet cdo faze të procedurave të ndjekura, por edhe afatit në tërësi për përmbylljen e procedurave që i janë nevojitur një pale kërkuese. Gjykata në cështjen Marital Lemaine kundër Francës ka marrë në shqyrtim procedurat e ndjekura në cdo shkallë të gjykimit, packa se procesi ka zgjatur në total rreth 7 vjet e 8 muaj.[34] Në rastin Sopp kundër Gjermanisë, Gjykata ka gjetur shkelje që Gjykata Kushtetuese nuk është shprehur për 2 vjet e 2 muaj, packa se gjyqi i themelit ka zgjatur për 18 vjet e 2 muaj.[35]Gjykata në shumë raste ka marrë në konsideratë rrethanat e cështjes

[25] Shih Pocuca kundër Kroacisë (38550/02), dt. 29.06.2006, § 46; Docevski kundër FYROM (66907/01), dt.1.03.2007,§35.
[26] Shih Niederboster kundër Gjermanisë (39547/98), dt. 27.02.2003; Hokannen kundër Finlandës, dt.23.09.1994
[27] Shih Dinu kundër Rumanisë dhe Francës, dt.4.11.2008
[28] Shih Pantaleon kundër Greqisë, dt.10.05.2007
[29] Shih X kundër Francës, dt.31.03.1992
[30] Shih Silva Pontes kundër Portugalisë(14940/89), dt.23.03.1994, §39; Stefanova kundër Bullgarisë, dt.1.01.2007, Kurt Nielsen kundër Danimarkës, dt.15.02.2000
[31] Shih Caloc kundër Francës, dt.20.07.2000; Krastanov kundër Belgjikës, dt.30.09.2004.
[32] Shih Soto Sanchez kundër Spanjës, dt.25.11.2003; Stogmuller kundër Austrisë, dt.10.11.1969; Kreps kundër Polonisë, dt.26.07.2001.
[33] Shih Marital Lemaine kundër Francës, dt.29.04.2003.
[34] Shih Sopp kundër Gjermanisë, dt.8.10.2009
[35] Shih Nastou kundër Greqisë, dt.16.01.2003

dhe rëndësinë e sajpër të vlerësuar nëse afati i procedurave ishte i arsyeshëm ose jo. Kështu në cështjen Obermaier kundër Austrisë, Gjykata ka konkluduar se jurisprudence e saj është e bazuar në parimin që zgjatja e procedurave vleresohet e arsyeshme duke marrë në konsideratë rrethanat e vecanta por duke bërë edhe një vlerësim tërësor të rastit dhe si rrjedhojë ka gjetur se koha prej 9 vitesh pa marrë një vendim përfundimtar konsiderohet tejzgjatje procedure e paarsyeshme. Në rasti Nastou kundër Greqisë, Gjykata kohëzgjatjen prej 17 vitesh ia ka atribuar sjelljes së autoriteteve gjyqësore.[36]Në rastin Di Pede kundër Italisë, pavarësisht nga fakti se Gjykata i ka konsideruar të paarsyeshme neglizhencat e kërkuesit ajo ka tërhequr vëmendjen për procesin e parregullt gjyqësor përsa i përket shtyrjeve të shumta të seancave gjyqësore për shkak të vënies në dipsozicion të aktit të ekspertimit. Të njëjtin qëndrim ka mbajtur edhe në rastin Zappia kundër Italisë, ku shkakun kryesor të tejzgjatjes së procedurave Gjykata e ka gjetur pikërisht në paaftësine e gjyqtarit për të menaxhuar seancat, pavarësisht se edhe veprimet e aplikantit kishin ndikuar në një farë mënyre. Në rastin Dewicka kundër Polonisë Gjykata e konsideroi si tejzgjatje procedurave për shkak se rasti kishte të bënte me nje person të sëmurë dhe të paaftë, ndërkohë që në një rast tjetër të një aplikanti kundër një kompanie sigurimesh J.M.F kundër Francës, Gjykata ka konkluduar se në cështje të tilla, referuar kompleksitetit të cështjes koha prej 14 vitesh në tërësi konsiderohet e arsyeshme.[37]

II. 'Mjeti efektiv' në lidhje me tejzgjatjen e procedurave

2.1 Koncepti i 'mjetit efektiv' sipas KEDNJ-së

Neni 13 i KEDNJ-së përcakton se *'Cdo person, të cilit i kanë shkelur të drejtat dhe liritë e njohura në këtë Konventë, ka të drejtë të paraqesë një ankim efektiv përpara një instance kombëtare, edhe kur kjo shkelje ka qenë kryer nga persona që veprojnë brenda uhtrimit të funksioneve të tyre zyrtare'*. Kjo dispozitë së bashku me nenin 1 të Konventës dhe nenin 46 të saj përbëjnë celësin e e mbrojtjes të të drejtave të njeriut nga shtetet anëtare të Këshillit të Europës. Përsëritja e shkeljeve nga ana e shteteve, do të thotë që në ato shtete mungon një mekanizëm efektiv referuar shklejes së gjetur. Gjykata në rastin Kudla kundër Polonisë ka konkluduar se nëse shtetet dështojnë të sigurojnë një mjet efektiv, individët do të jenë të detyruar që sitematikisht t'i drejtohen GJEDNJ-së.[38]Sigurimi i një mjeti efektiv të brendshëm në rast të shkeljes së Konventës është konsideruar një problem për Këshillin e Europës, e cila e ka ngritur në takimet e nivelit të lartë të shteteve anëtare si në Interlaken, Izmir apo Brighton. Neni 35/1 i Konventës ka përcaktuar se individët mund t'i drejtohen Gjykatës vec në rast se kanë ezauruar mjetet e brendshme juridike duke prezumuar se ekziston një mjet efektiv i vlefshëm dhe i mjaftueshëm në sistemin e brendshëm që i referohet shkeljes. Pra një mjet konsiderohet efektiv vec nëse është i vlefshëm, i mjaftueshëm dhe i pranueshëm në mënyrë që t'i sigurojë individit mbrojtjen e të drejtave të tij. Mjeti efektiv i brendshëm do të thotë se shteti duhet të sigurojë për individët që të kenë akses në një gjykatë dhe të paraqesin një kërkesë në bazë të Konventës, apo të kenë akses në Gjykatës Kushtetuese si garantuese e Konventës në nivel nacional. Kjo kërkon, që gjykatat më të ulta që do të trajtojnë kërkesa të tilla me bazë ligjore Konventën,

[36] Shih J.M.F kundër Francës, dt. 1.06.2004

[37] Shih Kudla kundër Polonisë (30210/96), dt.20.10.2000, §155.

[38] Shih Council of Europe, ' Guide to good practice in respect of domestic remedies', 18 Shtator 2013, fq.45.

duhet të realizojnë një vendmarrje të shpejtë referuar shkeljes së adresuar, pa patur nevojë që të pasohet nga një ankim në një shkallë më të lartë.[39] Ankimi kushtetues do të njihet si një mjet efektiv vec në rast se individi do te ketë akses të drejtëpërdrejtë dhe në vijim do të ketë një vënie në vend tësë drejtës së shkelur qoftë sa i takon detyrimit të një autoriteti shtetëror përfshirë gjykatën që t'i japë fund shkeljes dhe të rivendosë të drejtën në një kohë sa më të shpejtë por edhe kompensimin për dëmin financiar dhe jofinanciar që ka rezultuar nga shkelja e gjetur.[40] Përvec aksesit në Gjykatë Kushtetuese, në shumë shtete anëtare të Këshillit të Europës, Konventa është e zbatueshme drejtëpërdrejtë nga gjykatat e brendshme, duke lejuar në këtë mënyrë që individët t'i drejtohen asaj gjykate për të kërkuar rivendosjen në vend të së drejtës së shkelur por edhe kompensimin përkatës.[41]Gjykatat e brendshme kanë për detyrë që në cdo rast të zbatojnë jurisprudencën e GJEDNJ-së në rast të shqyrtimit të një çështje të daresuar nga një individ për shkelje të Konventës.

2.2 'Mjeti efektiv' i brendshëm në rastet e tejzgjatjes së procedurave

Komisioni Europian për Eficensën e Drejtësisë në raportin e tij të vitit 2011 ' *Tejzgjatja e procedurave në shtetet anëtare të Këshillit të Europës bazuar në jurisprudencën e GJEDNJ-së'* ka arritur në konkluzionin se vonesat në procedurat gjyqsore janë rezultat i shpërndarjes territorial të gjykatave, transferimit të gjyqtarëve, numrit të pamjaftueshëm të gjyqtarëve, dështimit të paraqitjes së palëve, ekspertëve/ dëshmitarëve në process, mosmarrëveshjeve të kompetencave administrative dhe gjtqësore, zvarritjeve nga avokatët apo punonjësve të autoriteteve shtetërore qëndrore dhe lokale, intervalit të gjatë mes dy seancave gjyqësore, kohës së shpalljes së vendimit dhe njoftimit të tij tek palët. Ndërsa sa i takon procedurave para organeve admistrative vonesat janë për shkak të sjelljes së autoriteteve jo gjyqësore.[42]Gjykata ka vlerësuar në jurisprudencën e saj se cili është afati që do të konsideruar i arsyeshëm në zgjidhjen e një çështje të adresuar nga një individ. Kështu është konsideruar se në cdo fazë gjykimi në një çështje jokomplekse afati i arsyeshëm është dy vjet, ndërsa në rast të njjë çështje komplekse më shumë se dy vjet . Në tërësi, sipas jurispudencës së Gjykatës ka gjetur shkelje në rast se: (i) në çështje civile procesi ka zgjatur më tepër se 8 vjet; (ii) në çështje prioritare civile më tepër se dy vjet;(iii) në çështjet prioritare administrative më tepër se dy vjet dhe (iv) në çështje të rregullta osë komplekse administrative më tepër se 5 vjet. Kjo duhet mbajtur në konsideratë dhe nga shtetet palë në hartimin e legjislacionit të tyre procedural apo që i referohet në zgjidhjen e situatave të adresuara nga individët me objekt tejzgjatjen e procedurave.

Komiteti i Ministrave të Këshillit të Europës i ka kushtuar vëmendje rasteve të tejzgjatjes së procedurave në vendet anëtare të Këshillit të Europës, duke iu adresuar shteteve palë që të marrin në konsideratë rekomandimet e saj.

Përmes Rekomandimit CM/Rec(2004)6 *"Mbi përmirësimin e mjeteve efektive të brendshme"*Këshilli i Europës i ka rekomanduar shteteve palëqë të marrin masa që të vendosin mjete efektive të brendshme me qëllim shmangien e shkeljeve në raste të ngjashme në të ardhmen, duke specifikuar rastet e tejzgjatjes së procedurave. Në vijim përmes Rekomandimit CM/Rec(2010)3*"Mbi mjetet efektive për tejzgjatje të procedurave"*, Këshilli i Europës i ka rekomanduar shteteve palë që të marrë masa

[39] Ibid, fq. 49.
[40] Ibid fq.52
[41] Shih F.Calvez, N. Regis, 'Length of the proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of ECHR', CEPEJ, 2d edition, 31.07.2011, pg. 4.
[42] Ibid, fq.5

në drejtim: (i) të sigurimit të gjykimit në të gjitha shkallët e gjykimit në një afat të arsyeshëm kohor,(ii) të sigurimit të një mekanizmi qëidentifikon proceset që mud të zgjasin, (iii) sigurimit të një mekanizmi që nga ana e autoriteteve të brendshme të realizohet procesi në një afat të arsyeshëm kohor, (iv)të sigurojë që këto mjete të ekzistojnë në cdo shkallë të procesit, (v) të konstatohet shkelje duke vendosur rregullimin e saj dhe dëmshpërblimin referuar rastit, (vi)kompensimi i dhënë të jetë i arsyeshëm dhe në përputhje me jurisprudencën e gjykatës, (vii) rregullimi i shkeljes të jetë i shpejtë nga autoritetet kompetente si dhe të marrjes në konsideratë të Udhërrëfyesit të Praktikës së Mirë të përfatitur nga Këshilli i Europës për rastet e tejzgjatjes së procedurave, përfshirë dhe atë të ekzekutimit të vendimeve.
Gjykata ka vlerësuar në jurisprudencën e saj se gjykatat e brendshme duhet të vendosin jo vetëm në lidhje me rregullimin e shkeljes por edhe kompensimin për dëmin e shkatuar si rezultat i shkeljes të së drejtës.[43]
Gjykata në rastin Kudla kundër Polonisë ka arritur në përfundimin se mjetet efektive në dispozicion të palëve ndërgjyqëse në një sistem gjyqësor vendas për ngritjen e pretendimeve rreth tejzgjatjes së procedurave janë efektive në kuptim të nenit 13 të Konventës nëse ato parandalojnë shkeljen e pretenduar ose vazhdimin e saj ose sigurojnë një adresim të përshtatshëm për cdo shkelje të mundshme që tashmë ka ndodhur.[44] Gjykata ka vlerësuar se zgjidhja më e mirëështë parandalimi i saj. Atje ku sistemi gjyqësor ka mangësi në lidhje me kërkesën mbi tejzgjatjen e procedurave sipas nenit 6/1 të Konventës, krijimi i një mjeti ankimi për të përshpejtuar procedurat me qëllim parandalimin e tejzgjatjes së tyre është zgjidhja më e mirë. Ky mjet ankimi do të ofronte pa diskutim një avantazh mbi një mjet ankimi që rregullon vec kompensimin, meqënëse ai parandalon shkelje të mëtejshme në lidhje me të njëjtin set të procedurave, pra nuk rregullon shkeljen thjesht *a posteriori* sic ndodh me një mjet ankimi me qëllim kompensimi. Disa shtete e kanë kuptuar situatën në mënyrë perfekte, duke zgjedhur kombinimin e dy tipeve të mjeteve të ankimit, njëra e krijuar për përshpejtimin e procedurave dhe tjetra për të rregulluar kompensimin.[45]
Është Gjykata që vlerëson efektivitetin e mjetetit të ofruar si psh në rastin Paulino Tomas kundër Portugalisë ku mekanizmi i ndërtuar në drejtim të përzgjatjes së procedurave është gjetur efektiv. Apo, e kundërta në rastin Scordino kundër ItalisëItalisë ku Gjykata nuk e ka gjetur efektiv Ligjin Pinto të vitit 2001 sa i takon përzgjatjes së procedurave përsa kohë gjeti 100 raste gjyqësore për shkak të kompensimit për tejzgjatje të procedurave të cilat ishin akoma në process, duke krijuar në këtë mënyrë cështje brenda cështjes[46]. Në vlerësimin e saj Gjykata ka marrë në konsideratëmasën e shpërblimit që duhet të jetë e njëjtë me atë të dhënë nga Gjykata në raste të ngjashme dhe se ekzekutimi i vendimit ne lidhje me rivendosjen në vend të shkeljes duhet të jetë ekzekutuar në 6 muaj. Gjykata ka mbajtur në konsideratë këto kritere: shumën e akorduar në formë kompensimi, tejzgjatjen e procedurës së kompensimit dhe të rivendosjes të së drejtës si dhe shpejtësinë në pagesën e kompensimit.[47] Këtë qëndrim Gjykata ka mbajtur dhe në rastin Sartory kundër Francës, ku procedurat e transferimit dhe të pagesës së kompensimit zgjatën

[43] Shih Mifsud kundër Francës, dt. 11.09.2002; Nauhad kundër Francës, 9.07.2002; Scordino kundër Italisë, (Dhoma Madhe) , dt.29.03.2006.
[44] Kudla kundër Polonisë, (30210/96), §156
[45] Shih Scordino kundër Italisë(36813/97), §183, 186
[46] Shih Scordino kundër Italisë(no.1), 29.03.2006, §198
[47] Shih Cocchiarella kundër Italisë, 29.03.2006,§§ 86-98

6 vjet.[48]Gjykata dhe më tej Komiteti i Ministrave të Këshillit të Europës përmes rekomandimeve dhe udhërrëfyesve kanë vlerësuar që kuadri ligjor të përcaktojë qartë procedurat në lidhje me gjykimin e cështjes për tejzgjatje të procedurave dhe nga ana tjetër të sigurojë një buxhet të mjaftueshëm bazuar në prognozën paraprake të rasteve të cilat mund të paraqiten për tejzgjatje të procedurave.[49]

III. Tejzgjatja e procedurave në cështjet civile dhe administrative në jurisprudencën e GJEDNJ-së për rastet e Shqipërisë

GJEDNJ ka shyrtuar cështje të tejzgjatjes së procedurave të ngritura nga ana e individëve të ndryshëm të cilët kanë paditur Qeverinë shqiptare. Shpeshherë kjo e drejtë e shkelur e mbrojtur nga Konventa është mbivendosur me të drejtën e ekzekutimit në kohë të arsyeshme të një vendimi përfundimtar si dhe me të drejta të tjera që rrjedhin nga neni 6/1 i Konventës që i referohen parimit të sigurisë juridike duke vendosur të mos dalë në një cështje të vecantë në lidhje me kohëzgjatjen e procedurave, pavarësisht se ankimin e ka konsideruar të pranueshëm.[50]
Rasti parë në të cilin Gjykata ka dalë me një vendim lidhur me shkelje të nenit 6/1 të Konvnetës lidhur me tejzgjatjen e procedurave është"Gjonbocari dhe të të tjerë kundër Shqipërisë" . Gjykata ka marrë në konsideratë në vlerësimin e kohëzgjatjes së arsyeshme të procedurave kriterin e kompleksitetit të cështjes, sjelljen e ankuesve dhe të autoriteteve si dhe qëllimin që kishin ankuesit në konfliktin gjyqësor. Gjykata ka konkluduar se *'gjykatat e brendshme ishin të vetëdijshme për procedurat paralele, përderisa ato i referoheshin shpeshherë. Ajo cfarëështë më e rëndësishme është se do tëkishte qenë ligjërisht korrekte nëse do të bashkoheshin të gjitha procedurat… Ekzistenca e procedurave të mëparshme që ngrenë të njëjtat cështje ligjore duhet të merret parasysh në vlerësimin nëse kohëzgjatja e setittë tretë të procedurave ishte e arsyeshme'.* Përfundimisht Gjykata, duke pasur në vëmendje kohëzgjatjen e të gjitha procedimeve në tërësi, vendimin e Agjencisë për t'i pezulluar procedurat dhe dështimin e autoriteteve gjyqësore për bashkimin e procedurave me të njëjtin objekt, ka vlerësuar se kohëzgjatja e setit të tretë të procedurave nuk ishte conform kërkesave të nenit 6/1 të Konventës.[51] Sa i takon ankimit në lidhje me mjetin efektiv në lidhje me tejzgjatjen e procedurave referuar nenit 13 të Konventës, në rastin konkret Gjykata ka vlerësuar se edhe pse individët mund t'i drejtohen Gjykatës Kushtetuese kjo do të ndodhë vetëm pasi të shqyrtohen të gjitha mjetet e ankimit në shkallët më të ulta dhe në asnjë rast nuk është provuar se Gjykata Kushtetuese të shërbejë si një mjet efektiv për rregullimin e shkeljes dhe kompensimin e të dëmtuarit, duke arritur në përfundimin se ka shkleje të neni 13 të Konventës për shkak se ankuesit nuk kanë pasur asnjë mjet ankimi me anë të të cilit të pretendonin të drejtat për një process gjyqësor brenda një kohe të arsyeshme, ashtu sic garantohet nga neni 6/1 i Konventës.[52]
Rast tjetër në të cilën Gjykata ka gjetur shkelje sa i takon tejzgjatjes së procedurave është rasti "Marini kundër Shqipërisë". Z.Marini është ankuar për zgjatje të

[48] Shih Sartory kundër Francës, dt. 24.09.2009.
[49] Shih Council of Europe "Guide to Good practice in respect of domestic remedies", fq. 41, CM/Rec (2010)3.
[50] Shih Vrioni kundër Shqipërisë (Aplikimi 2141/03) dt. 24.03.2009, § 63; Mullai kundër Shqipërisë (Aplikimi 9074/07), dt. 23.03.2010.
[51] Gjonbocari etj kundër Shqipërisë (Ankimi nr.10508/02), dt.31.03.2008, §§66-68.
[52] Ibid, §§77-82.

procedurave në kohë të pesë proceseve gjyqësore. Procesi i parë filloi në një kohë të papërcaktuar në vitin 1993 kohë në të cilën Shqipëria nuk ishte palë në Konventë, ndërsa proceset e tjera nisën pasi Shqipëria kishte ratifikuar Konventën. Gjykata ka konsideruar se periudha që duhet marrë në shqyrtim për ankimet në tërësi fillon më 2 Tetor 1996, kur hyri në fuqi njohja që Shqipëria i bëri të drejtës për paraqitje të kërkesave nga individët. Gjykata vlerësoi se proceset nuk kishin lidhje me njëri tjetrin dhe për rrjedhojë kërkesa në lidhje me tejzgjatje të procedurave u shqyrtua më vehte për secilin nga 5 proceset. Pesë proceset zgjatën respektivisht 7 vjet, nëntë vjet, dy vjet, pesë vjet dhe dy vjet. Gjykata ka konsideruar se vetëm në dy rastet e proceseve të para mund të vlerësohen në kuadrin e tejzgjatjes së procedurave. Në lidhje me procesin e parë që zgjati 7 vjet Gjykata ka vlerësuar se procesi nuk mund të konsiderohej kompleks përsa kohë ishin detyrime kontraktore të përcaktuara mes palëve, ku shteti nuk bëri përpjekje për të respektuar kushtet e kontratës. Në procesin e dytë që zgjati 9 vjet, Gjykata ka gjetur se procesi kishte zgjatur shumë në kohë pasi cështja ishte dërguar në mënyr të përsëritur për rigjykim për shkak të gabimeve të gjykatave më të ulta, të cilat në kuadrin e përsëritjes kanë zbuluar një të metë serioze në sistemin gjyqësor. Në këtë rast,Gjykata ka konkluuar se *'autoritetet shqiptare kanë shfaqur një mangësi të sistemit gjyqësor për të cilin janë përgjegjës'*[53] Gjykata në rastin Marini ka mbajtur qëndrimin, sikur në raste të tjera, se *'mjetet e ankimit në rast të tejzgjatjes së procedurave do të konsiderohen efektive në kuptim të nenit 13 të Konventës nëse ato parandalojnë shkeljen e pretenduar apo vazhdimin e saj, ose sigurojnë dëmshpërblimin e duhur për cdo shkelje të ndodhur tashmë'*[54]Në rastin konkret , Gjykata ka arritur në përfundimin se *' ..përvec ankimit kushtetues sistemi ligjor shqiptar nuk siguron mjete të vecanta ankimi, si ato të përmendura nga Gjykata në cështjen Kudla, të cilat ankuesi t'i kishte në dispozicionin e tij për t'u dëmshpërblyer për zgjatjen e tepruar të proceseve'*[55] dhe më tej *' … nuk ka prova se një ankim sipas nenit 131 të Kushtetutës mund të konsiderohet, në një shkallë të mjaftueshme sigurie, se përbën një mjet efektiv ligjor ankimi n dispozicion të ankuesit për tejzgjatje të procedurve'*[56] Në përfundim Gjykata ka vendosur se ka patur shkelje të nenit 6/1 të Konventës përsa i përket tejzgjatjes së procedurave të procesit të parë dhe të dytë, por në të njëjtën kohë ka gjetur shkelje në drejtim të mosekzekutimit të vendimit të formës së prerë.

Një rast tjetër që Gjykata ka trajtuar tejzgjatjen e procedurave është rasti Mishgjoni kundër Shqipërisë, duke i shqyrtuar vecmas proceset sa i takon largimit nga puna dhe të pagave të papaguara. Në rastin e proceseve të pagave të papaguara Gjykata ka vlerësuar se një kohëzgjatje më pak se katër vjet, duke patur parasysh dhe shkallët e gjykimit nuk përbën një shkelje në kuptim të shklejes së afatit të arsyeshëm kohor. Ndërsa në lidhje me proceset e heqjes nga puna, Gjykata ka vlerësuar se afati përfshin gjithë kohëzgjatjen e proceseve të largimit nga puna dhe afati 8 vjet, ku katër vjet i takojnë procedurave para KLD-së pëbëjnë shkelje të 'kohës së arsyeshme' në kuptim të nenit 6/1 të Konventës.[57] Ashtu si në rastin Marini kundër Shqipërisë Gjykata ka gjetur se nuk ekziston një mjet efektiv i cili t'i sigurojë palës ankuese parandalimin e vazhdimit të shkeljes dhe për më tepër Gjykata Kushtetuese, pavarësisht se individët kanë të drejtën t'i drejtohen nuk kishte treguar në asnjë rast

[53] Shih Marini kundër Shqipërisë, (Aplikimi 3738.02), dt.18.12.2007, §§141-145.
[54] Ibid, § 153.
[55] Ibid, § 154
[56] Ibid, § 157.
[57] Shih Mishgjoni kundër Shqipërisë (Aplikimi nr.183182/05), dt.7.12.2010, §§ 44, 56-60.

se ekzistonte një vendimmarrje e saj që siguronte rivendosjen në vend të së drejtës së shkelur.[58] Gjykata ka vendosur se ka shkelje të nenit 6/1 në lidhje me kohëzgjatjen e proceseve për largimin nga puna si dhe ka shkelje të nenit 13 në lidhje me nenin 6/1 të Konventës në lidhje me mungesën e mjeteve efektive sa i takon tejzgjatjes së proceseve të heqjes nga puna.
Cështja e tejzgjatjes së procedurave është ngritur nga aplikantët në rastin Mullai kundërShqipërisë. Ankuesit kanë pretenduar një umër shkeljesh të nenit 6/1 të Konventës, duke përfshirë mosekzekutimin e vendimit përfundimtar të Gjykatës së Apelit, shkelje të parimit të sigurisë juridike si rezultat i shfuqizimit të vendimit përfundimtar dhe tejzgjatje të procedimeve gjyqësore. Në rastin konkret, Gjykata e ka konsideruar të pranueshme kërkesën. Gjykata ka arritur në përfundimin se ' .. *problem themelor në cështjen aktuale ka rezultuar nga shumëfishtësia e procedurave gjyqësore, të cilat duhet të ishin menaxhuar më mirë për të kontribuar në sqarimin e shpejtë të cështjes në fjalë. Për Gjykatën, ekzistenca e procedurave gjyqësore paralele të shumta dhe të ndërlidhura duke shtruar në thelb të njëjtën cështje ligjore nuk mund të konsiderohet në përputhje me shtetin e së drejtës.'* Në përfundim Gjykata ka vlerësuar se bazuar në konkluzionet e saj për shkeljet e nenit 6/1 të Konventës mbi shkeljen e parimit të sigurisë juridike, ajo nuk vendos vecmas mbi themelin e ankesës për zgjatje të procedurave ligjore.[59]
Gjykata, në vijim, ka vendosur në lidhje me kohëzgjatjen e paarsyeshme të procedurave, duke përfshirë edhe juridiksionin administrativ si fazë e parë e shqyrtimit të një cështje përpara se cështja të adresohet në rrugë gjyqësore. Kështu në cështjem Luli dhe të Tjerë kundër Shqipërisë, Gjykata ka arritur të gjejë shkelje sa i takon kohëzgjatjes së procedurave në nivele të ndryshme të gjykimit por edhe juridiksionit.[60] Gjykata në të tilla raste ashtu si edhe më parë në rastin Marini apo Mishgjoni kundër Shqipërisë ka ripërsëritur se mjeti efektiv duhet të ekzistojë në praktikë dhe jo teorikisht.[61] Ndërsa në lidhje me rastin Pistulli kundër Shqipërisë që i përket ankimit nr. 12874, Gjykata ka vlerësuar se KLD nuk shërben si një mjet efektiv në trajtimin ankesave për kohëzgjatje të paarsyeshme të procesit gjyqësor përsa kohë i referohet vetëm shkallës së parë dhe të dytë të gjykimit. Në secilin nga rastet që I përket rastit Luli dhe të Tjerë kundër Shqipërisë, Gjykata në lidhje me arsytueshërinë e kohëzgjatjes së procedurave ka marrë në konsideratë kompleksitetin e cështjes, sjelljen e ankuesit dhe autoriteteteve si dhe rëndësinë e cështjes për aplikantin. Kështu në aplikimin 64 480/09 Gjykata ka gjetur se procedurat kanë ngelur 6 vjet pezull në rrugë gjyqësore dhe akoma nuk kanë përfunduar.[62] Në rastin e aplikimit nr. 64 482/09 Gjykata ka gjetur se procedurat kanë ngelur pezull për 6 vjet në juridiksion adminitrativ dhe akoma nuk kanë përfunduar.[63] Në të dyja rastet Gjykata ka arritur në përfundimin se *'kohëzgjatja e procedurave i atribuohet ndryshimeve ligjore sa i takon rihapjes së procedurave nga orani administrative, cfare nxjerr në pah një deficencë seriozë të sistemit ligjor në Shqipëri'*[64]Në rastin e ankimit nr. 12874 /10 që i përket rastit Pistulli kundër Shqipërisë, pavarësisht se procedura për lirimin e tokës kishte zgjatur 4 vjet dhe 8 muaj para 3 niveleve të juridiksionit, Gjykata gjeti shkelje përsa kohë rekursi

[58] Ibid, §§ 70-72.
[59] Mullai kundër Shqipërisë(Aplikim nr.9074/07), dt.23.03.2010, §§ 86, 89.
[60] Luli dhe të tjerë kundër Shqipërisë (Ankimi nr. 64480/09, 64482/09, 12874/10, 56935/10, 3129/12) , dt. 1 Prill 2014.
[61] Ibid, § 79, 80 (referuar aplikimit 64480/09, 64482/09, 31355/09)
[62] Ibid, § 88.
[63] Ibid, § 89.
[64] Ibid, § 91.

në Gjykatën e Lartë ishte shqyrtuar vetem pas afro 2 vjet dhe 5 muaj. Gjykata ka vlerësuar se shtetet kanë detyrimin të organizojnë sistemin e tyer në mënyrë që t'u garantojnë palëve një seancë dëgjimore brenda një afati arsyeshëm kohor.[65] Në rastin e ankimit nr.56935/10 që i përket rastit Dushallari kundër Shqipërisë, Gjykata arriti në përfundimin se përzgjatja për më tepër se 6 vjet në dy juridiksione përbën tejzagjatje të procedurave, duke marrë në konsideratë faktin që procedurat në organin administrative AKKP vazhduan për 3 vjet e 6 muaj, duke u justifikuar me pezullimin e procedurës për shkak të shqyrtimit të ligjit në Gjykatën Kushtetuese. Gjithsesi, Gjykata nuk e ka gjetur të justifikuar se pse AKKP nuk arriti të shqyrtonte cështjen në 30 ditë referuar ligjit, nëdrkohë që nuk kishte pezulluar procedurat si dhe ka konstatuar se procedurat janë ende në process gjyqësor. Në përfundim ka gjetur shkelje të afatit të arsyeshëm kohor në kuptim të nenit 6/1 të Konventës.[66]
Në rastin Bici kundër Shqipërisë, Gjykata ka vlerësuar sërish ankimin në lidhje me shkelje të nenit 6/1 të Konventës sa i takon përzgjatjes së procedurave në rrugë administrative. Abkuesi paraqiti një kërkesë nga vitit 1996 në organin administrative me qëllim njohjen, kthimin dhe kompensimin e pronës. Gjykata ka konkluduar se *'Pavarësisht mungesës së një vendimi, shprehja nga ana e autoritetetit administrative ishte vendimtare në lidhje me të të drejtën e trashëguar të ankuesit mbi pronën që në vetvehte është një e drejtë civile '* dhe si rezulat ka arritur në konkluzionin se neni 6/1 i Konventës sa i takon afatit të arsyeshëm kohor është I aplikueshëm dhe në juridiksionin administrative, përsa kohë nuk janë hapur procedurat akoma në juridiksionin gjyqësor. [67]Në lidhje me ekzistencën e mjetit efektiv në kuadër të tejzgjatjes së procedurave në juridiksion administrative të AKKP, Gjykata vlerësoi se ankimet në gjykatat vendase për ta detyruar organin administrative të nxjerrë aktin nuk janë efektive. Po ashtu ligji për përgjegjësinë jashtëkontraktore nuk është provuar përmes jurisprudnecës së gjykatës që të justifikojë pranueshmërinë si mjet efektiv të tij.[68] Organi administrative ka dështuar në afro 11 vjet dhe 10 muaj të ketë një vendimmarrje, duke mos dhënë asnjë justifikim. Sipas Gjykatës, shteti ka detyrimin që të marrë masa që të organizojë sistemin e tij ligjor në mënyrë që autoritetet e tij të mundësojnë respektimin e nenit 6/1 të Konventës sa i takon marrjes së një vendimi në një afat të arsyeshëm kohor, qëndrim të cilin Gjykata e ka mbajtur dhe në cështjet Mishgjoni dhe Gjonbocari kundër Shqipërisë.[69]

IV. Mjeti efektiv i brendshëm sa i takon tejzgjatjes së procedurave në R.SH- sëdhe sfidat në të ardhmen

Konventa në nenin 46 të saj ka përcaktuar qartë se shtetet palë kanë detyrimin t'iu binden vendimeve përfundimtare të Gjykatës në mosmarrëveshjet në të cilat ato janë palë. Komiteti i Ministrave të Këshillit të Europës mbikqyr zbatimin e vendimit të tij sa i takon masave individuale për rastin specifik, por edhe masave të përgjithshme në kushtet që shkelja konsiderohet sistemike.
Referuar shkeljeve të gjetura në rastet e tejzgjatjes së procedurave referuar rasteve Marini, Mishgjoni, Gjonbocari, Luli dhe të Tjerë, si dhe në cështjen Bici, Gjykata ka

[65] Ibid, § 92, 96
[66] Ibid, § 98, 99.
[67] Shih Bici kundër Shqipërisë (Ankimi nr. 5250/07), dt. 3.12.2015, §§ 27-29.
[68] Ibid, § 32
[69] Ibid, § 42-44.

konsideruar se shkelja është sistemike, ndërkohë që ka gjetur deficencë në sistemin juridik dhe shteti ka detyrimin që të organizojë sistemin ligjor në mënyrë të tillë që autoritetet të realizojnë procedurat në një afat të arsyeshëm kohor. Shqipërisë i është kërkuar që të marrë masat për rregullimin e legjislacionit në mënyrë të tillë në mënyrë që të parandalojë shkeljet e gjetura në tëardhmen si dhe të harmonizojë legjislacionin e brendshëm me jurisprudencën e GJEDN-së, duke ndërtuar një mjet që funksionon në praktikë dhe i jep fund shkeljes.

Shqipëria në detyrimin e saj për të gjetur mekanizmin e brendshëm në lidhje sigurimin e realizimit të procedurave gjyqësore dhe administrative në një afat të arsyeshëm kohor ka bërë ndryshime të legjislacionit të brendshëm dhe të praktikave nga ana e autoriteteve shtetërore përfshirë dhe ato gjyqësore, por jo gjithmonë një ndërmarrje e tillëështë konsideruar e suksesshme.

Gjykata në vendimmarrjen e saj për Shqipërinë në rastet e tejzgjatjes së procedurave ka arritur në konkluzionin se Gjykata Kushtetuese nuk përbën një mekanizëm efektiv në kuptim të konstatimit të shkeljes, të rivendosjes në vend të së drejtës së shkelur dhe të kompensimit respektiv, përsa kohë Qeveria ka dështuar të vërë në dispozicion të Gjykatës një vendim që të provojë të kundërtën.

Kodi i Procedurës civile me qëllim administrimin e mirë të drejtësisë në nenin 28 të tij përcakton se *'Gjykata duhet të shprehet për të gjitha kërkesat që parashtrohen në padi, pa i kaluar kufijtë e saj, duke realizuar një gjykim të drejtë, të pavarur dhe të paanshëm brenda një afati të arsyeshëm'*[70]Është e vërtetë që dispozita të tilla deklarative ekzistojnë në KPRC, por kjo nuk do të thotë se ekziston një mjet efektiv në këtë drejtim. Në Planin e saj të Veprimit të dt.20.09.2017, Shqipëria përmes Avokaturës së Shtetit ka pretenduar se kjo dispozitë dhe dy vendime të Gjykatës Kushtetuese nr.15/2007 dhe nr.22/2007 që unfikojnë praktikën të kenë përmirësuar standartin e procedurave gjyqësore sa i takon kërkesave dhe sjelljes së palëve në process dhe që sigurojnë procedurat në një afat të arsyeshëm kohor në kuptim të nenit 6/1 të Konventës.[71]Në fakt asnjë nga vendimet e cituara të Gjykatës Kushtetuese nuk ka lidhje me procesin e rregullt ligjor sa i takon afatit të arsyeshëm kohor në kuptim të Konventës.

GJEDNJ ka gjetur shkelje në cështje të ndryshme si Gjobocari, Marini, Mullaj problem sa i takon kthimit për rishqyrtim dhe gabimeve të bëra nga gjykatat mëtë ulta. Në këtë kuadër, KPRC përmes nenit 467, 467/a ka vendosur mekanizma për një administrim të mirë të drejtësisë në kushtet e kthimit të cështjes për rishqyrtim.[72] Me qëllim përshpejtimin e gjykimit dhe një administrim më të mirë të drejtësisë,

[70] Kodi i Procedurës Civile , Ligj nr. 8116, datë 29.03.1996, ndryshuar së fundi me ligjin nr.38/2017, datë 30.03.2017.

[71] Shih DH-DD(2017)1101, dt. 2.10.2017, fq.5, § 18

[72] Neni 467 KPRC : 'Gjykata e shkallës së parë në rigjykim është e detyruar t'i përmbahet vendimit të gjykatës së apelit për cdo veorim procedural të vendosur në të. .Në rigjykim nuk mund të ngrihen pavlefshmëritë e vërtetuara në gjykimet e mëparshme, kur vendimet përkatëse nuk janë prishur për to. Në rigjykim gjykata i merr të mirëqena provat e administruara rregullisht në gjykimet e mëparshme, përvec kur vendimi është prishur për shkaqet e parashikuara në shkronjat "a", "b", "ç", "d" të këtij neni.Në këto raste, gjykata administron sërish provat kur kjo është lënë detyrë nga gjykata më e lartë ose merr prova të reja, kur një gjë e tillë është e domosdoshme për të garantuar zhvillimin e një hetimi të plotë e të gjithahshëm. Në rigjykim nuk mund të bëhen pretendime të ndryshme nga ato që janë pranuar në vendimin e gjykatës së apelit, përvec nevojës për realizimin e detyrave të vëna nga ajo gjykatë.' Neni 467/a : " Gjykata e apleit kur prish vendimin nuk mund ta kthejë cështjen për rigjykim për të dytën herë por e shqyrton vetë si gjykatë e shkallës së parë. Kur vendimi prishet për shkak të moszbatimit të detyrave të caktuara nga gjykata më e lartë, pa u marrë vendim i vecantë sipas nenit 467 të këtij Kodi, gjykata e apelit, me kërkesë të palëve ngarkon trupin gjykues përkatës me shpenzimet e bëra për këtë shkak"

u krijua Gjykata Administrative përmes ligjit 49/2012 "Mbi organizimin dhe funksionimin e gjykatës administrative", ku u vendosën rregulla të cilat teorikisht do të realizonin procedura në një afat të arsyeshëm kohor dhe që individi të realizonte de facto të drejtën e tij në një kohë shumë të shkurtër. Është e vërtetë që Ligji ka sjellë shumë lehtësim të procedurave gjyqësore për cështjtjet administrative, por pavarësisht afateve ligjore të detyrueshme, gjykatat administrative kanë dështuar t'i zbatojnë ato, cfarë ndikon në tejzgjatjen e procedurave dhe si rrjedhim shkelje të procesit të rregullt ligjor. Kështu, mund të përmendim dështimin e gjykatave të shkallës së parë të dërgojnë dosjen në gjykatën e apelit brenda 15 ditëve nga data e depozitimit të ankimit; gjyakata e apelit ka dështuar të shqyrtojë cështjen brenda 30 ditëve nga data e ardhjes së ankimit nga gjykata kur është paraqitur ankimi. Mund të përmendim dështimin e Gjykatës së Lartë të shqyrtojë cështjen brenda 90 ditëve nga data e ardhjes së rekursit dhe akteve bashkëlidhur prej gjykatës ku është depozituar rekursi.[73] Me ligjin 151/2013 " Për disa ndryshime dhe shtesa në ligjin nr.8588/2000" Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës së Lartë", është shtuar numrii gjyqtarëve që gjykojnë cështje administrative, por kjo nuk ka dhënë efekt në kuadër të realizimit të procedurave gjyqësore në një afaft të arsyeshëm kohor. Sipas informacionit në Plan Veprimin e Qeverisë, cështjet deri në vitin 2011 rezulton të jenë shqyrtuar dhe të jetë marrë një vendim dhe se gjatë kësaj kohe janë marrë disa vendime unifikuese në cështjet administrative, por kjo nuk do të thotë se shteti ka marrë masa të cilat realizojnë gjykimin në një kohë të arsyeshme.[74]Ndryshimet më të fundit të KPRC përmes ligjit nr.38/2017, datë 30.03.2017, me qëllim lehtësimin e ngarkesës së punës të Gjykatës së Lartë dhe realizimin e gjykimeve në një kohë të arsyeshme ka ndryshuar nenin 472 të tij, duke vendosur kufizime në drejtim të paraqitjes së rekurseve.[75] Ligji 38/2017 që ka ndryshuar KPRC dhe kanë hyrë në fuqi në datë 4 .11.2017, kanë parashikuar dipsozita të tjera në drejtim të përshpejtimit të procedurave, ku i padituri në përgjigje të padisë duhet të paraqesë deklaratën e mbrojtjes brenda 30 ditëve nga njoftimi i kërkesë-padisë, duke bashkëngjitur dhe provat dhe aktet e tjera. Palët janë të kufizuara në paraqitjen e provave dhe prapësimeve të tjera pas depozitimit të tyre para gjyqtarit të vetëm. [76] Ndryshimet ligjore kanë vendosur dhe afate ligjorenë lidhje me kohën e shqyrtimit të vendimeve të ndërmjetme.[77]

Në Planin e Veprimit të paraqitur nga Avokatura e Shtetit në emër të Qeverisë shqiptare janë raportuar të dhëna sipas të cilave shumica e cështjeve civile,

[73] Ligji 49/2012 ' Për rganizimin dhe funksionimin e gjykatave administrative", neni 48, neni 60.

[74] DH-DD(2017)1101 dt.2.10.2017, Plan Veprimi në lidhje me tezgjatjen e procedurave, fq. 7, §§24-27

[75] Neni 472 I KPRC (I ndryshuar) " 1. Vendimet e shpallura nga gjykatat e apelit dhe ato të shkallës së parë në rastet që parashikohen në këtë Kod mund të ankimohen me rekurs në Gjykatën e Lartë: a) për zbatim të gabuar të ligjit material ose procedural, të një rëndësie themelore për njëhsimin, sigurinë dhe/ose zhvillimin e praktikës gjyqësore; b) kur vendimi i ankimuar është i ndryshëm nga praktika gjyqësore e Kolegjit Civil ose praktika e njehsuar e Kolegjeve të Bashkuara të Gjykatës së Lartë; c) ka shkelje të rënda të normave procedural, me pasijë pavlefshmërinë e venimit ose të procedurës së gjykimit, sipas nenit 467 të këtij Kodi. 2. Nuk lejohet rekurs kundër vendimeve të gjykatës së apelit për paditë me vlerë deri në 150 000 lek."

[76] Ligj 38/2017, datë 30.03.2017, neni 158/1, 158/6, 158/7.

[77] Neni 470/3 i KPRC(I ndryshuar) "Ankimet e vecanta kundër vendimeve të ndërmjetme shqyrtohen në dhomë këshillimi Brenda 30 ditëve nga dita e rregjistrimit të tyre në gjykatën më të lartë."

administrative gjykohen 2-6 muaj[78], por ka dështuar të japë një shifër të rasteve të cilat janë gjykuar në më tepër se dy vjet në cdo shkallë gjykimi referuar cështjeve civile në kuhte normale, cështjeve civile prioritare, cështjeve administrative normale dhe atyre administrative prioritare referuar edhe kërkesave apo kritereve të vendosura në Udhërrëfyesin e Praktikës së Mirë apo dokumenteve të tjerë të Këshillit të Europës në rastet e tejzgjatjes së procedurave.

Në kuadrin e ndërtimit të një mekanizmi që garanton njëprocesbrenda një afati të arsyeshëm kohor, në dy vitet e fundit janë bërë disa ndryshime ligjore që fillojnë që nga Kushtetuta e R.SH-së dhe deri ne ndryshimet më të fundit të KPRC. Kushtetuta e R.SH-së e ndryshuar përmes ligjit nr.76/2016, datë 22.07.2016, në nenin 131(f) ka përcaktuar se *'Gjykata Kushtetuese vendos për gjykimin përfundimtar të ankesave të individëve kundër cdo akti të pushtetit public ose vendimi gjyqësor që cënon të drejtat dhe liritë themelore të garantuara në Kushtetutë, pasi të jenë shteruar të gjitha mjetet juridike efektive për mbrojtjen e këtyre të drejtave, përvese kur parashikohet ndryshe në Kushtetutë'* .Pra Kushtetuta ka përcaktuar, se është kompetente në gjykimin e cështjeve që kanë lidhje me cënimin e procesit të rregullt ligjor sa i takon tejzgjatjes së procedurave, pasi më parë të jenë shfrytëzuar mjetet e tjera të parashikuara në ligj duke i njohur individit që përmes shqyrtimit në Gjykatë Kushtetuese do të mund të rivendosej në vend e drejta e shkelur[79].

Ligji nr.8577/2000 "Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese", i ndryshuar me ligjin nr.99/2016 me qëllim kufizimin e abuzimeve me të drejtën për të paraqitur kërkese ankiore në Gjykatë Kushteteuse, gjë e cila ndikon në tejzgjatjen e procedurave ka parashikuar dispozita të cilat urdhërojnë gjobitjen e ankuesit për abuzim me këtë të drejtë.[80] Gjithahstu, në nenin 47 të ligjit janë bërë ndryshime duke parashikuar se afati i shqyrtimit të një cështje është tre muaj nga paraqitja e kërkesës, me përjashtim të parashikimeve të tjera në po këtë ligj. Neni 71/ç i ligjit 99/2016 ka përcaktuar rregulla në rast të tejzgjatjes së procedurave në Gjykatën Kushtetuese si rezultat i një ankimi individual apo kontrolli incidental për shkak të të cilit është pezulluar një proces gjyqësor. Ankuesi në një rast të tillëështë kufizuar që të ngrejë një ankim të tillë vec pas një viti nga fillimi i shqyrtimit të ankimit. Në paragrfain e tretë të dispozitës janë përcaktuar kriteret që duhen marrë në konsideratë për vlerësimin e tejzgjatjes së procedurës, duke marrë në konsideratë natyrën e cështjen dhe rrethanat që kanë ndikuar në procesin vendimmarrës të Gjykatës Kushtetuese. Në fakt, legjislatori duhet të kishte vendosur kriteret të cilat janë vendosur nga dokumentet udhërrëfyes të Komitetit të Këshillit të Europës apo jurisprudences së GJEDNJ-së të trajtuar tashmë në pjesën e parë. Nga ana tjetër, duke marrë në konsideratë rastet kundër Shqipërise (si psh: Luli k. Shqipërisë; Dushallari k. Shqipërisë, Bici k. Shqipërisë) kjo dispozitë nuk i referohet të drejtës së aplikantëve të cilët kanë aplikuar në organe administrative dhe që procedurat janë pezulluar për shkak të shqyrtimit të kushtetetutshmërisë së një ligji mbi bazën e të cilit do të vendosë autoriteti administrativ. Gjithashtu, në këtë ligj nuk janë parashikuar dispozita në lidhje me trajtimin e ankimeve individuale në kuptim të 131/f të Kushtetutës sa i

[78] DH-DD(2017)1101 dt.2.10.2017, Plan Veprimi në lidhje me tezgjatjen e procedurave, fq. 9, § 30 (Statistics of case management by Domestic Courts).

[79] Neni 71/a i ligjit 99/2016" Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr.8577/2000' Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese' "

[80] Shih Ligj 99/2016" Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr.8577/2000' Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese' ", neni 31/c.

takon procesit të rregullt ligjor në lidhje me tejzgjatjen e procedurave.
Me qëllim ofrimin e një mekanizmi efektiv që të trajtojë rastet e tejzgjatjes së procedurave, janë bërë ndryshimet në kapitullin X të KPRC përmes ligjit nr. 38/2017, datë 30.03.2017.
Këto dispozita kanë patur si qëllim që të parashikojnë rregulla në lidhje me shqyrtimin e rasteve të tejzgjatjes së procedurave gjyqësore apo përmbarimore, kriteret e përcaktimit të afatit tëarsyeshm kohor dhe shpërblimin e drejtë në të tillë raste.[81] Në kushtet që GJEDNJ ka gjetur shkelje sa i takon tejzagjatjes së procedurave në rrugë administrative (psh: Bici k. Shqiperisë), KPRC duhet të ofronte rregulla në lidhje me shqyrtimin e rasteve të tilla dhe jo të kufizohej në proceset gjyqësore apo përmbarimore. Në nenin 399/2 të KPRC, të ndryshuar janë parashikuar rregulla sa i takon përcaktimit të afatit të arsyeshëm në një process civil, administrativ apo edhe faze ekzekutive. Përgjithësisht janë marrë në konsideratë udhërrëfuesit dhe rekomandimet e Këshillit të Europes ashtu edhe jurisprudence e GJEDNJ, por vihet re se nuk janë përcaktuar afatet në rastet prioritare në cështjet civile dhe administrimi dhe diferencimi nga cështjet e tjera në përgjithësi. Në fazën ekzekutive është parashikuar si afat i arsyeshëm afafti nga dita e paraqitjes së kërkesës për vënie në ekzekutim, ndërkohë që nuk janë diferencuar rastet kur autoritetet shtetërore janë të detyruara në ekzekutimin e një vendimi dhe në të tilla raste nuk është e nevojshme paraqitja e një kërkese në organet përmbarimore nga ana e kreditorit (psh. Qufaj k.Shqipërisë). Gjithashtu, rezulton që nuk janë vendosur dispozita sa i takon përzgjatjes së procedurave në të gjitha llojet e juridiksionit dhe shkallët e gjykimit referuar rekomandimeve dhe dokumenteve të tjerë të Këshillit të Europës dhe jurisprudencës së GJEDNJ-së. Ndryshimet në KPRC ne nenin 399/2/2 dhe 399/9/2 parashikojnë kriteret në vlerësimin e kohëzgjatjes së procedurave, por nuk rezuton të jetë parashikuar natyra dhe rëndësia e cështjes për aplikantin (cështjet prioritare). Me të drejtëështë përcaktuar se gjykata kompetente do të vendosë në lidhje me konstatimet e shkeljes, cdo masë të marrë për të përshpejtuar procedurat gjyqësore ose përmbarimore si dhe shpërblimin e dëmit. Gjithashtu, përcaktohet afate kohore brenda të cilave do të shqyrtohet rasti dhe do të ekzekutohet ai si dhe natyrën përfundimtare të këtij vendimi. Gjithsesi, në nenin 399/7/3 janë përcaktuar rregullime në lidhje me pushimin e gjykimin në rast se shkelja rregullohet, por nuk janë përcaktuar dispozita lidhur masën e kompensimin për kohën tjetër gjatë të cilës shkelja ka vazhduar. Gjithashtu, në nenin 399/6/3 janë vendosur afate parashkrimi lidhur me të drejtën për të kërkuar kompensim (6 mujor) në rast të një vendimi të konstatimit të shkeljes por nuk është shprehur në lidhje me afatet e paraqitjes së kërkesën në lidhje me shkeljen referuar nenit 399/5. Ligji 99/2016 ka përcaktuar se kërkesat individuale për të drejta të shkelura duhet të ngrihen brenda një afati 4 mujor.
Së fundi, në dispozitat kalimtare, neni 109/4 janë përcaktuar shtyrje të afateve kohore në kuptim të përllogaritjes së afateve kohore të përcaktuara në nenin 399/2 të KPRC për cështjet të cilat janë në shqyrtim. Ky është një cënim i të drejtave të palëve të cilat janë në procedura të filluara kohë më parë. Këto raste mund të adresoheshin direkt në Gjykatën Kushtetuese, ose të ruheshin të njëjtat afate si për rastet e tjera të parashikuara në nenin 399/2. Në mungesë të afateve të vendosura me ndryshimet ligjore, gjykatat dhe autoritetet e tjera kanë patur një detyrim ligjor të zbatojnë

[81] Neni 399/1 KPRC, i ndryshuar me ligjin 38/2017, datë 30.03.2017.

jurisprudencën e GJEDNJ-së dhe ekomandimet e Komitetit të Ministrave të Këshillit të Europës. Në asnjë rast nuk mund të bëhej një penalizim i tillë për cështjet të cilat janë në shqyrtim dhe në të cilat individët rezervojnë të drejtën për tejzgjatje të procedurave.
Në mënyrë që mekanizmi të konsiderohet efektiv, duhet medoemos, që të parashikohen mjetet sesi do të realizohet ekzekutimi i vendimeve sa i takon tejzgjatjes së procedurave. Gjithashtu, do të duhej të parashikohej një fond në buxhet, përsa kohë palë të paditura do të jenë Ministria e Drejtësisë dhe e Financave. Referuar dokumenteve parlamentare, nuk rezulton që të jetë bërë një analizë dhe të jenë marrë në konsideratë rastet për të cilat do të ketë një vendimmarrje në lidhje me tejzgjatjen e procedurave dhe kompensimin përkatës. Ishte pikërisht rasti Scordino kundër Italisë që e gjeti ligjin Pinto si një mjet jo efektiv, përsa kohë shumë vendime në lidhje me tejzgjatjen e procedurave kishin mbetur të paekzekutuara.

Konkluzione

Tejzgjatja e procedurave është një cështje që ka prekur pothuajse të gjitha shtetet anëtare të Këshillit të Europës. Shqipëria është penalizuar disa herë në lidhje me tejzgjatjen e procedurave sa i takon një procesi gjyqësor, administrativ apo fazës ekzekutive. Ndërkohë, Komiteti i ministrave të Këshillit të Europës ka në monitorim masat e marra nga Shqipëria në kuadër të ofrimit të mekanizmit efektiv në rrugët e brendshme që pretendohet të zgjidhë këtë shkelje sistemike.
Gjykata në jurisprudencën e saj dhe Komiteti i Ministrave të Këshillit të Europës kanë përcaktuar kriteret nëpërcaktimin e afatin e arsyeshëm kohor si dhe rregullat që duhet marrë në konsideratë në vlerësimin e një rasti të tejzgjatjes së procedurave, përfshirë dhe masën e kompensimit.
Mekanizmi i brendshëm nuk pretendohet të jetë perfekt në të gjitha drejtimet, por të përmbushë të gjitha karakteristikat e kërkuara nga Gjykata në drejtim të adresimit të rasteve të tejzgjatjes së procedurave. Ky mekanizëm duhet të parashikojë masast parandaluese në kuptim të nenit 6/1 të Konventës, por edhe mjetet e duhura në kuptim të nenit 13 të Konventës përsa kohë parandalimi është zgjidhja më e mirë në të gjitha fushat, gjë e cila do të ndikonte dhe në uljen e ngarkesës së punës të Gjykatës.
Cdo shtet ka diskrecionin e tij në ndërtimin e këtij mekanizmi, i cili është objekt kontrolli nga Gjykata dhe nga Komiteti i Ministrave të Këshillit të Europës. Efektiviteti i një meknazmi të brendshëm nuk vlerësohet mbi bazën e aftësisë së tij të përkohshme të heqë cështjet nga ngarkesa e GJEDNJ-së, por nga aftësia që t'i rivendosë të drejtën e shkelur një individi. Gjithashtu, duhet patur parasysh se gjykimet e brendshme në lidhje me tejzgjatjen e procedurave mund të kthehen në një cështje brenda cështjes dhe kjo do të ishte një vetvrasje, përsa kohë*'mekanizmi i brendshëm efektiv'* shërben për të shkurtuar procedurat administrative, gjyqësore apo ekzekutive dhe jo për të shtuar formalitetet dhe kostot cfarë në fund të ditës i ngarkohen individit dhe vetë sistemit të brendshëm. Një mjet efektiv i brendshëm duhet të jetë i shpejtë dhe kompensues, përndryshe rastet do të përsëriten dhe Gjykata do të jetë e detyruar sërish të ndërhyjë, pasi një shkelje e tillë mund të ndikojë dhe në shkelje të tjera që rrjedhin nga Konventa në kuptim të nenit 8, nenit 1 Protokollit 1 etj.
Shqipëria ka ndërtuar një mekanizëm, i cili në pamje të parë ofron një zgjidhje të

problemit, por duket qartë që mangësite janë të shumta. Pavarësisht kësaj, do të jetë Gjykata ajo që do të vlerësojë efektivitetin e këtij mekanizmi të ngritur.

Bibliografia

Konventa Europiane e të Drejtave të Njeriut
Kushtetuta e Republikës së Shqipërisë
Ligji "Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës kushtetuese"
Ligj 99/2016" Për disa shtesa dhe ndryshime në ligjin nr.8577/2000' Për organizimin dhe funksionimin e Gjykatës Kushtetuese' "
Kodi i Procedurës Civile
Ligji 49/2012 ' Për rganizimin dhe funksionimin e gjykatave administrative'.
CM/Rec(2004)6 *"Mbi përmirësimin e mjeteve efektive të brendshme"* Këshilli i Europës.
CM/Rec(2010)3*"Mbi mjetet efektive për tejzgjatje të procedurave"*, Këshilli i Europës.
Applying and supervising the ECHR, 'The Improvement of domestic remedies with particular emphasis on cases of unreasonable length of proceedings'(Round Table Slovenia 2009).
' Guide to good practice in respect of domestic remedies', Council of Europe,18 Shtator 2013.
'Length of the proceedings in the member states of the Council of Europe based on the case law of ECHR', CEPEJ, 2d edition, F.Calvez, N. Regis, 31.07.2011.
Plan Veprimi i Qeverisë Shqiptare për grupin e cështjeve " Luli dhe të tjerë kundër Shqipërisë" DH-DD(2017)1101, dt. 2.10.2017.

Vendime të GJEDNJ-së
Konig kundër Gjermanisë, (6232/73), 28.06.1978.
Deumeland kundër Gjermanisë (cështja 9384/81), dt.29.05.1987.
Erkkner and Hofauer kundër Austrisë (cështja 9616/81), dt. 24.03.1987.
Schouten and Meldrum kundër Hollandës (cështja 19005/91), dt.9.12.1994.
Silva Pontes kundër Portugalisë, dt.23.03.1984.
Pudas kundër Suedisë, dt.27.10.1987.
Ouendeno kundër Francës, dt.16.04.2001.
Grauslys kundër Lituanisë, dt.10.10.2000.
Robins kundër Britanisë së Madhe , dt.23.09.1997.
Schollo kundër Italisë, ECHR 34, dt.28.09.1995.
Di Pede kundër Italisë,ECHR 40, dt.26.09.1996.
Zappia kundër Italisë, ECHR 43, dt.26.09.1996.
Estima Jorge kundër Portugalisë, dt.21.04.1998.
Dewicka kundër Polonisë,ECHR 135, dt.4.04.2000.
Hornsby kundër Greqisë, dt.19.03.1997.
Qufaj kundër Shqipërisë, dt. 2.10.2003 dhe dt.18.11.2000.
Scollo kundër Italisë, ECHR 30, dt. 29.09.1995.
Metaxas kundër Greqisë, 27.05.2004.
Djagozov kundër Bullgarisë, dt.8.07.2004.
Klein kundër Gjermanisë, dt.27.7.2000.
Mitev kundër Bullgarisë, dt.22.12.2004.
Sari kundër Turqisë, dt.8.11.2001.
Peryt kundër Polonisë (42042/98), dt.2.12.2003.
Prizov kundër FYROM (14258/03), dt.7.02.2008.
Ommer kundër Gjermanisë (26073/03), dt.13.11.2008.
Capuano kundër Italisë (9381/81), dt.19.05.1987.
Surmeli kundër Gjermanisë(75529/01), dt.8.06.2006, §129 (Dhomë e Madhe).
Doustaly kundër Francës, dt.23.04.1998.

Lechelle kundër Francës, dt.8.06.2004.
Obermeier kundër Austrisë dt.28.06.1990.
Buccholz kundër Gjermanisë dt.6.05.1981.
X kundër Francës, dt.31.05.1992.
Mianowicz kundër Gjermanisë (no.2), dt.11.06.2009.
Petko Ivanov kundër Bullgarisë, dt.29.03.2009.
Sartory kundër Francës, dt.24.09.2009.
Pocuca kundër Kroacisë (38550/02), dt. 29.06.2006.
Docevski kundër FYROM (66907/01), dt.1.03.2007.
Niederboster kundër Gjermanisë (39547/98), dt. 27.02.2003.
Hokannen kundër Finlandës, dt.23.09.1994.
Dinu kundër Rumanisë dhe Francës, dt.4.11.2008.
Stefanova kundër Bullgarisë, dt.1.01.2007.
Kurt Nielsen kundër Danimarkës, dt.15.02.2000.
Caloc kundër Francës, dt.20.07.2000.
Krastanov kundër Belgjikës, dt.30.09.2004.
Soto Sanchez kundër Spanjës, dt.25.11.2003.
Stogmuller kundër Austrisë, dt.10.11.1969.
Kreps kundër Polonisë, dt.26.07.2001.
Marital Lemaine kundër Francës, dt.29.04.2003.
Sopp kundër Gjermanisë, dt.8.10.2009.
Nastou kundër Greqisë, dt.16.01.2003.
J.M.F kundër Francës, dt. 1.06.2004.
Kudla kundër Polonisë (30210/96), dt.20.10.2000, §155.
Mifsud kundër Francës, dt. 11.09.2002.
Scordino kundër Italisë, (Dhoma Madhe) , dt.29.03.2006.
Cocchiarella kundër Italisë, 29.03.2006.
Vrioni kundër Shqipërisë (Aplikimi 2141/03) dt. 24.03.2009.
Mullai kundër Shqipërisë (Aplikimi 9074/07), dt. 23.03.2010.
Gjonbocari etj kundër Shqipërisë (Ankimi nr.10508/02), dt.31.03.2008.
Marini kundër Shqipërisë, (Aplikimi 3738.02), dt.18.12.2007.
Mishgjoni kundër Shqipërisë (Aplikimi nr.183182/05), dt.7.12.2010.
Luli dhe të tjerë kundër Shqipërisë (Ankimi nr. 64480/09, 64482/09, 12874/10, 56935/10, 3129/12) , dt. 1 Prill 2014.
Bici kundër Shqipërisë (Ankimi nr. 5250/07), dt. 3.12.2015.

CIP Katalogimi në botim BK Tiranë

International Institute for Private-Comercial Law
Education and social sciences-challenges towards
the future 2017 : forth international conference (ICES) :
Vienna, 16 December 2017 : book of proceedings / ed. by
Lena Hoffman. - Tiranë : Edlora, 2017.
388 f. ; 17 x 24 cm.
Bibliogr. në fund të punimeve
ISBN 978-9928-214-97-3

1. Shkenca shoqërore 2. Arsimi 3.Konferenca

3(496.5) (062)